

INSTYTUT SŁAWISTYKI
POLSKIEJ AKADEMII NAUK

słownik prasłowiański

T. X

Ka–Ko

Warszawa 2024

SŁOWNIK PRASŁOWIAŃSKI

INSTYTUT SŁAWISTYKI
POLSKIEJ AKADEMII NAUK

SŁOWNIK PRASŁOWIAŃSKI

REDAKTOR TOMU:
Mariola Jakubowicz

CZŁONKOWIE ZESPOŁU:
Bożena Częstka-Szymon (B.Cz.-Sz.)
Mariola Jakubowicz (M.J.)
Tomasz Kwoka (T.K.)
Bogumił Ostrowski (B.O.)
Szymon Pogwizd (Sz.P.)
Beata Raszevska-Żurek (B.R.-Ż.)
Paweł Swoboda (P.S.)
Artur Zwolski (A.Z.)

INSTYTUT SŁAWISTYKI
POLSKIEJ AKADEMII NAUK
1954-2024

INSTYTUT SŁAWISTYKI
POLSKIEJ AKADEMII NAUK

SŁOWNIK PRASŁOWIAŃSKI

T. X

Ka–Ko

Warszawa 2024

RECENZJE WYDAWNICZE [EDITORIAL REVIEWS]

dr Marta Bjelečić · Institut za srpski jezik, Srpska akademija nauka i umetnosti, Beograd, Srbija
[Institute for the Serbian Language, Serbian Academy of Sciences and Arts, Belgrade, Serbia]

prof. dr hab. Leszek Bednarczuk, emeritus · Uniwersytet Komisji Edukacji Narodowej
w Krakowie, Polska [University of the National Educational Commission, Cracow, Poland]

Przygotowanie tomu finansowane w ramach programu Ministra Nauki i Szkolnictwa
Wyższego pod nazwą „Narodowy Program Rozwoju Humanistyki” w latach 2012–2016,
nr projektu 11H 11 026480.

The preparation of this volume was financed under the National Programme
for the Development of Humanities (NPRH) for 2012–2016, funded by the Minister
of Science and Higher Education of the Republic of Poland, Project No. 11H 11 026480.

Wydanie tomu finansowane z subwencji na utrzymanie i rozwój potencjału badawczego
Instytutu Sławistyki Polskiej Akademii Nauk.

The publication of this volume was financed from the subsidy for the maintenance
and development of the research potential of the Institute of Slavic Studies, Polish Academy
of Sciences.

PROJEKT OKŁADKI [COVER]

Jerzy Pieńkowski

KOREKTA [PROOFREADING]

Olga Kowalczyk

SKŁAD [TYPESETTING]

Janusz Świnarski

© Copyright by Mariola Jakubowicz & respective authors, 2024

This is an Open Access book distributed under the terms of the Creative Commons Attribution
4.0 International License (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0>), which permits
redistribution, commercial and non-commercial, provided that the book is properly cited.

ISBN: 978-83-66369-28-3 [całość]

ISBN: 978-83-66369-81-8 [e-book]

ISBN: 978-83-66369-82-5 [druk]

DOI: <https://doi.org/10.11649/978-83-66369-81-8>

Instytut Sławistyki Polskiej Akademii Nauk

[Institute of Slavic Studies, Polish Academy of Sciences]

ul. Jaracza 1, 00-378, Warszawa,

tel. 22 827 17 41, wydawnictwo@ispan.edu.pl, www.ispan.edu.pl

DODATKOWY WYKAZ SKRÓTÓW

Ad fontes Varbot	Ad fontes verborum. Исследования по этимологии и исторической семантике. К 70-летию Жанны Жановны Варбот, red. naczelny A.Ф. Журавлев, Москва 2006.
Anić RHJ	V. Anić, Rječnik hrvatskoga jezika, wyd. 2 rozszerzone, Zagreb 1996.
Anikin EB-SLS	А.Е. Аникин, Этимология и балто-славянское лексическое сравнение в праславянской лексикографии. Материалы для балто-славянского словаря, t.1 nn. [w:] „Сибирский хронограф”, Новосибирск 1998 nn.
Anikin ES	А.Е. Аникин, Этимологический словарь русских диалектов Сибири. Заимствования из уральских, алтайских и палеоазиатских языков, wyd. 2 rozszerzone i poprawione, Москва–Новосибирск 2000.
Anikin OSBalt.	А.Е. Аникин, Опыт словаря лексических балтизмов в русском языке, Новосибирск 2005.
Bachmannová PS	J. Bachmannová, Podkrkonošský slovník, Praha 1998.
Bart. pol.-łac.	E. Kędelska, I. Kwilecka, A. Łuczak, L.A. Jankowiak, Słownik Bartłomieja z Bydgoszczy. Wersja polsko-łacińska, t. 1–6, Warszawa 1999–2019.
Basaj–Siatkowski Bohemizmy	M. Basaj, J. Siatkowski, Bohemizmy w języku polskim. Słownik, Warszawa 2006.
Belović–Blažeka S. Đurđe	S. Belović, Đ. Blažeka, Rječnik govora Svetog Đurđa (Rječnik ludbreške Podravine), Zagreb 2009.
Besedje 16. st.	K. Ahačič, A. Legan Ravnikar, M. Merše, J. Narat, F. Novak, Besedje slovenskega knjižnega jezika 16. stoletja, Ljubljana 2011.
Bezljaj Zbrani	F. Bezljaj, Zbrani jezikoslovni spisi, t. 1–2, Ljubljana 2003.
Biały Pszczyna	A. Biały, Słowniczek gwary wsi pszczyńskiej (Wisła Wielka, Stara Wieś, Studzionka), Pszczyna 2002.

- Bjeletić IG M. Bjeletić, Iskovrnuti glagoli. Tipovi ekspresivnih preverbalnih formanata (na srpskom i hrvatskom jezičkom materijalu), Beograd 2006.
- Blažeka–Rob Mursko Sr. Đ. Blažeka, G. Rob., Rječnik Murskog Središća, Zagreb 2014.
- BMM Матэрыялы для дыялектнага слоўніка Гомельшчыны [w:] Беларуская мова і мовазнаўства, т. 3–10, Мінск 1975–1982.
- Boričić-Tivranski V. Boričić Tivranski, Riječnik vasojevičkog govora, Beograd Vasojevići 2002.
- Boryś SE W. Boryś, Słownik etymologiczny języka polskiego, Kraków 2005.
- Bukumirić Metohija M. Букумирић, Речник говора северне Метохије, Beograd 2012.
- Cechosz-Felczyk OH I. Cechosz-Felczyk, Słownictwo gwary Oleszkowiec i Hreczan (Greczan) na Podolu, Kraków 2004.
- Cejnar. Čes. legendy J. Cejnar, Nejstarší české veršované legendy. Soubor rukopisných zlomků, Praha 1964.
- Černyš Slov. Leksika Т.О. Черниш, Слов'янська лексика в історико-етимологічному висвітленні: гніздовий підхід, Київ 2003.
- Chodurska Fiton. H. Chodurska, Ze studiów nad fitonimami rękopiśmiennych zielników wschodniosłowiańskich XVII–XVIII wieku, Kraków 2003.
- Chojnanus Wybór Wybór haseł z dolnołużyckiego słownika Jana Chojnana (1650). Wstęp E. Siatkowska. Stichwortanswahl von Johann Chojnan (1650), Warszawa 1991.
- Cieśla Śląsk M. Cieśla, Słownik gwary śląskiej. Okolice Suszca i Pawłowic w Ziemi Pszczyńskiej, Suszec 1999.
- Čižmarová JAJM L. Čižmarová, Jazykový atlas jihozápadní Moravy, Brno 2000.
- Conev IBE Б. Цонев, История на българския език, София 1984.
- Cupić Zagarač Д. Ћупић, Ж. Ћупић, П. Ивић, Речник говора Загарача [w:] Српски дијалектолошки зборник, 44, Београд 1997.
- Damaskin Swisztowski Лб. Милетич, Свищовски дамаскин. Новобългарски паметник от XVIII век [w:] Български старини, т. 7, София 1923.
- Dejna Kuców K. Dejna, Słownik gwary czeskiej mieszkańców Kucowa, Warszawa 1990.

Dejna RKJŁ	K. Dejna, Słownictwo ludowe z terenów województw kieleckiego i łódzkiego [w:] „Rozprawy Komisji Językowej ŁTN” 1974, XX, s. 189–277 (A–B); 1975, XXI, s. 135–290 (C–D); 1976, XXII, s. 135–268 (E–J); 1977, XXIII, s. 147–290 (K); 1978, XXIV, s. 149–274 (L–M); 1979, XXV, s. 123–276 (N–Ó); 1980, XXVI, s. 117–257 (P–Por); 1981, XXVII, s. 129–281 (Pos–R); 1982, XXVIII, s. 119–261 (S–Sy); 1983, XXIX, s. 83–233 (Sz–U); 1984, XXX, s. 91–213 (W); 1985, XXXI, s. 143–265 (Z–Ż).
Derksen EDB	R. Derksen, Etymological Dictionary of the Baltic Inherited Lexicon, Leiden 2014.
Derksen EDS	R. Derksen, Etymological Dictionary of the Slavic Inherited Lexicon, Leiden 2008.
Dickenmann Sava	E. Dickenmann, Studien zur Hydronimie des Savesystems, t. 1–2, Budapest 1939, wyd. 2, Heidelberg 1966.
Dict. Russ. Hist.	S.G. Pushkarev, Dictionary of Russian Historical terms (from the eleventh century to 1917), red. G. Vernadsky, R.T. Fisher, New Haven 1970.
Doković Nikšić	L. Doković, Rječnik nikšićkog kraja, Podgorica 2010.
DRMJ	Дигитален речник на македонскиот јазик. Македонски јазичен портал, red. III. ДЕРЕБЕЈ. www.drmj.eu
Dzendzelivskýj Podnistrov’je	Й.О. Дзендзелівський, Словник специфічної лексики Нижнього Подністров’я [w:] Лексикографічний бюлетень, т. 6, 1958, s. 36–54.
ERHJ	R. Matasović, T. Pronk, D. Ivšić, D. Brozović-Rončević, Etimološki rječnik hrvatskoga jezika, t. 1–2, Zagreb 2016–2021.
Erjavec Ravna Gora	Z. Erjavec, Ravnogorski rječnik. Rječnik ravnogorsko-sušičko-španovačkoga dijalekta, Ravna Gora 2014.
Erkeč	С. Керемидчиева, А. Кочева, Л. Василева, К. Първанов, З. Сертова, И. Гаравалова, Еркеч – паметта на езика: традиции и устойчиви тенденции в един архаичен български говор – говора на село Еркеч (днес Козичино), София 2012.
ESSČ	Elektronický slovník staré češtiny, red. M. Vajdlová 2005–2019; od 2019 red. Š. Šimek. http://vokabular.ujc.cas.cz
Etim. issled.	Этимологические исследования, Свердловск (Екатеринбург), 1978 nn.
Etnografia Polska	„Etnografia Polska” 1956 nn.
Feleszko Bukowina	K. Feleszko, E. Rzetelska-Feleszko, Bukowina moja miłość: język polski na Bukowinie Karpackiej do 1945 roku: słownik, t. 2, Warszawa 2003.

FU Forschungen	Finnisch-ugrische Forschungen. Zeitschrift für Finnisch-ugrische Sprach- und Volkskunde nebst Anzeiger, Helsingfors 1901 nn.
Gamkrelidze–Ivanov IJ	Т.В. Гамкрелидзе, Вяч. Вс. Иванов, Индоевропейский язык и индоевропейцы. Реконструкция и историко-типологический анализ праязыка и протокультуры, т. 1–2, Благовещенск 1998.
Gancovskaja Kostroma	Н.С. Ганцовская, Костромские говоры. Учебный комплекс, т. 1–2, Кострома 2018.
Golec CSG	J. Golec, Cieszyński słownik gwarowy, wyd. 3, Cieszyn 1995.
Gregorič Kostel	J. Gregorič, Kostelski slovar, Ljubljana 2014.
Greń, Krasowska Bukowina	Z. Greń, H. Krasowska, Słownik górali polskich na Bukowinie, Warszawa 2008.
Grković RLI	М. Грковић, Речник личних имена код Срба, Београд 1977.
Hadžić Rožaj	I. Hadžić, Rječnik lokalizma i arhaizma narodnog govora rožajskog kraja [w:] Rožajski Zbornik, t. 9, 2000; Rožajski Zbornik, t. 10, 2001.
Halilović Sarajevo	S. Halilović, I. Tanović, A. Šehović, Govor grada Sarajeva i razgovorni bosanski jezik, Sarajevo 2009.
Handrik-Slepjanski Rukopisy	M. Handrik-Slepjanski, Rukopisy Hansa Nepile-Rowniskeho [w:] Časopis Mačicy Serbskeje 1899.
Holzer EUS	G. Holzer, Das Erschließen unbelegter Sprachen. Zu den theoretischen Grundlagen der genetischen Linguistik, Frankfurt am Main 1996.
Horoszczak SŁP	J. Horoszczak, Słownik łemkowski-polski i polsko-łemkowski, Warszawa 2004.
Hucul. Gov.	Гуцульські говірки. Короткий словник, ред. Я. Закревська, Львів 1997.
Ivanov Orchanijski	Г. Иванов, Орханийски говор [w:] „Сборник за народни умотворения, наука и книжнина”, т. XXXVIII, Sofia 1930.
Ivanova Troj. dam. XVII	А. Иванова, Троянски дамаскин. Български паметник от XVII век, София 1967.
Jankoŭski DS	Ф. Янкоўскі, Дыялектны слоўнік, Мінск 1970.
Jezikoslovni zapiski	Jezikoslovni zapiski: zbornik Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša, Ljubljana 1991 nn.
Jovanović Kamenica	В. Јовановић, Речник села Каменице код Ниша [w:] SDZ, 51, ss. 319–688, Београд 2004.

Jurčanka SNS	Г.Ф. Юрчанка, Сучаснае народнае слова: з гаворкі Мсці-слаўшчыны, Мінск 1988.
Kalsbeek Orbanići	The Čakavian Dialect of Orbanići near Žminj in Istria, Amsterdam – Atlanta, GA, 1998.
Karničar Obir	L. Karničar, Der Obir-Dialekt in Kärnten: die Mundart von Ebriach/Obirsko im Vergleich mit den Nachbarmundarten von Zell/Sele und Trögern/Korte (Phonologie, Morphologie, Mikrotoponymie, Vulgonamen, Lexik, Texte), Graz 1986, wyd. 2, Wien 1990.
Kąś Orawa	J. Kąś, Słownik gwary orawskiej, wyd. 2, Kraków 2011.
Kazlova BSH	Р.М. Казлова, Беларуская і славянская гідранімія. Праславянскі фонд, т. 1–3, Гомель 2000–2003.
Kartoteka Slovník stč.	Heslář lístkového materiálu ke Staročeskému slovníku.
Kenda-Jež Kanal	K. Kenda-Jež, Slovar oblačilnega izrazja ziljskega govora v Kanalski dolini, Ljubljana 2019.
Koroleva DS	Е.Е. Королева, Диалектный словарь одной семьи (Пыталовский район Псковской области), т. 1–2, Daugavpils 2000.
Kozlova SPS	Р.М. Козлова, Структура праславянского слова. Праславянское слово в генетическом гнезде. Гомель 1997.
Králik SESS	L. Králik, Stručný etymologický slovník slovenčiny, Bratislava 2015.
KSK	Кодови словенских култура, red. naczelny Д. Ајдачић, Београд 1996 nn.
Kutin Bovec	B. Ivančič Kutin, Slovar bovškega govora, Ljubljana 2007.
Kutyba Lasowiaczy	J. Kutyba, Słownik gwary lasowiackiej Kamienia i okolicy na Rzeszowszczyźnie, Rzeszów 2016.
Łomnicka-Dulak Piwniczna	W. Łomnicka-Dulak, Piwniczna, Nadpopradzka dawność. Gwara i kultura górali z okolic Piwnicznej, Piwniczna-Zdrój – Nowy Sącz 2018.
Małecki DPS	M. Małecki, Dialekty polskie i słowiańskie, red. J. Rusek, Kraków 2004.
Mańczak PSE	W. Mańczak, Polski słownik etymologiczny, Kraków 2017.
Mareš CTS	F.V. Mareš, Cirilometodějská tradicie a slavistika, Torst 2000.
Matasović SNW-F	R. Matasović, Slavic Nominal Word-Formation. Proto-Indo-European Origins and Historical Development. Empirie and Theorie der Sprachwissenschaft, т. 3, Heidelberg 2014.

Mazur Biłgoraj	J. Mazur, Gwary okolic Biłgoraja, Wrocław 1976.
MI Madansko	Г.П. Христов, Местните имена в Маданско, София 1964.
Milerski Zach.-cieszyn.	W. Milerski, Zachodniocieszyński słownik gwarowy, Czeski Cieszyn 2009.
Mitrenga-Ulitina Wierszyna Syb.	S. Mitrenga-Ulitina, Język polski mieszkańców wsi Wierszyna na Syberii, Lublin 2015.
Moskalenko Odesa	А.А. Москаленко, Словник діалектизмів українських говірок Одеської області, Одеса 1958.
Mova Sennenščyny	Мова Сенненшчыны. Дыялектны слоўнік, red. В.М. Курцова, Л.П. Кунцэвіч, t. 1–2, Мінск 2015.
MS Górnego Śląska	Mały słownik gwary Górnego Śląska, red. B. Częstka-Szymon, J. Ludwig; wyd. 2, H. Synowiec, Katowice 2000.
MSGP	Mały słownik gwar polskich, red. J. Wronicz, Kraków 2009.
Myznikov Belomor'je	С.А. Мызников, Русские говоры Беломорья: материалы для словаря, Санкт-Петербург 2010.
Nemčenko Pribaltika	В.Н. Немченко, А.И. Синица, Т.Ф. Мурникова, Материалы для словаря русских старожильческих говоров Прибалтики, Рига 1963.
NMP	Nazwy miejscowe Polski. Historia – pochodzenie – zmiany, red. K. Rymut, B. Czopek-Kopciuch, U. Bijak, t. 1 nn., Kraków 1996 nn.
Novak Beltinci	F. Novak, Slovar beltinskega prekmurskega govora, wyd. 2, Murska Sobota 1996.
Novak Prekmur.	V. Novak, Slovar stare knjižne prekmurščine, Ljubljana 2014.
Nowak GPW	H. Nowak, Gwary południowej Wielkopolski, Poznań 1982.
Nowak Żywiec	J.K. Nowak, Słownik gwary górali żywieckich, Żywiec 2012.
Orbis Scriptus Festschrift	D. Gerhardt, D. Tschizewskij, W. Weintraub, H.-J. Winkel, Orbis scriptus: Dmitrij Tschizewskij zum 70. Geburtstag, red. D. Gerhardt, W. Weintraub, H.-J. Winkel, München 1966.
Orlovský Gemer	J. Orlovský, Gemerský nářečový slovník, Martin 1982.
Otkupščikov Očerki	Ю.В. Откупщиков, Очерки по этимологии, Санкт-Петербург 2001.
Palkovič Záhorie	K. Palkovič, Záhorácky slovník, Bratislava 1997.
Paryl Lwow.	Słownictwo gwarowe przesiedleńców z Ukrainy. Słownik porównawczy kilku wsi we Lwowskiem), z materiałów zebranych przez W. Paryla, red. K. Czarnecka, D.A. Kowalska, Kraków 2015.

Paryl Tarnopol.	Słownictwo gwarowe przesiedleńców z Ukrainy. Słownik porównawczy kilku wsi w Tarnopolskiem, z materiałów zebranych pod kier. W. Paryła, red. J. Rieger, Kraków 2007.
Paryl Tuligłowy	W. Paryl przy współpracy M. Mieszczankowskiej, Słownik gwary przesiedleńców ze wsi Tuligłowy koło Komarna, oprac. K. Czarnecka, M. Kłosiewicz-Lepianka, pod kierunkiem J. Riegera, Kraków 2004.
Pipaš–Halas Mat. huc.	Ю. Піпаш, Б. Галас, Матеріали до словника гуцульських говірок Косівська Поляна і Росішка Рахівського району Закарпатської області, Ужгород 2005.
Płd. Rodopy	Л. Антонова-Василева, Г. Митринов, Речник на българските говори в Южните Родопи Драмско и Сярско, София 2011.
Putevima Reči	Путевима речи: зборник у част Даринки Гортан Премк, red. Р. Драгићевић, Београд, 2017.
Pyrtej Łemk.	П. Пиртей, Короткий словник лемківських говірок, Івано-Франківськ 2004.
Reč. Vojvodine	Речник српских говора Војводине, red. Д. Петровић, т. 1–4, Нови Сад 2000–2008.
Rečnik juga Srbije	М. Zlatanović, Rečnik Govora Juga Srbije, Vranje 2011.
Reichan–Woźniak PADE	J. Reichan, K. Woźniak, Polskie atlasy dialektyczne i etnograficzne, Kraków 2004.
Rězak	F. Rězak, Němsko-serbski wšowědny słownik hornjołužiskeje rěče. Deutsch-wendisches encyklopädisches Wörterbuch der oberlausitzer Sprache, Bautzen 1920.
RMNP	Речник на македонската народна поезија, red. Т. Димитровски, Скопје 1983 nn.
Rodna reč	„Родна реч / Rodna riječ”, Zagreb 2003 nn.
RSJ	Речник српскога језика, red. М. Николић, Нови Сад 2007.
Sabadoš Zakarpacie	I.V. Сабадош, Словник закарпатської говірки села Сокириця Хустського району, Ужгород 2008.
SBH	Словник буковинських говірок, red. Н.В. Гуйванюк, Чернівці 2005.
Sbornik Bernštejn II	Dialectologia Slavica. Сборник к 85-летию Самуила Борисовича Бернштейна, red. naczelny Г.П. Клепикова, Москва 1995.
SD	Славянские древности. Этнолингвистический словарь, red. Н.И. Толстой, т. 1–5, Москва 1995–2012.

SEB	Studia Etymologica Brunensia, red. I. Janyšková, H. Karlíková, Praha 2000 nn.
SEDanas	Словенска етимологија данас: зборник Симпозијума одржаног од 5. до 10. септембра 2006. године, Београд 2007.
Sekulić Bačk.	A. Sekulić, Rječnik govora bačkih Hrvata, Zagreb 2005.
SGMłp.	Słownik gwar małopolskich, red. J. Wronicz, t. 1–2, wyd. 2, Kraków 2018.
SGŚ Wyderka	Słownik gwar śląskich, red. B. Wyderka, Opole 2000 nn.
Siatkowski SNWZ	J. Siatkowski, Słowiańskie nazwy wykonawców zawodów, Warszawa 2005.
Sl. Karelii	Словарь русских говоров Карелии и сопредельных областей, red. naczelnу А.С. Герд, Санкт-Петербург, t. 1–6, 1994–2005.
Sl. Karpat-ukr.	С.Л. Николаев, М.Н. Толстая, Словарь карпатоукраинского торуньского говора с грамматическим очерком и образцами текстов, Москва 2001.
Sl. Kosaŭščyny	Ф. Зайка, Дыялектны слоўнік Косаўшчыны, Слонім 2014.
Sl. staroobriad. Zabajkalyja	Словарь говоров старообрядцев (семейских) Забайкалья, red. Т.Б. Юмсунова, Новосибирск 1999.
Sl. ukr. woronež.	М.Т. Авдеева, Словарь украинских говоров Воронежской области, Воронеж 2008 nn.
SLA	J. Škofic, J. Gostenčnik, M. Horvat, T. Jakop, K. Kenda-Jež, P. Kostelec, V. Nartnik, U. Petek, V. Smole, M. Šekli, D.Z. Kumar, Slovenski lingvistični atlas, t. 1.1.: Človek (telo, bolezni, družina); 1: Atlas (Kartografsko gradivo), red. J. Škofic, Ljubljana 2011.
Sławski SSE	F. Sławski, Słowotwórstwo, słownictwo i etymologia słowiańska, Kraków 2011.
Sloŭnik Brest	Дыялектны слоўнік Брэстчыны, red. Г.М. Малажай, Ф.Д. Клімчук, Мінск 1989.
Sloŭnik Sennenščyny	Слоўнік Сенненшчыны: у трох тамах, red. В.М. Курцова, Л.П. Кунцэвіч, t. 1–2, Мінск 2015 nn.
Sloŭnik GCRB	Слоўнік гаворак цэнтральных раёнаў Беларусі, red. Е.С. Мяцельская, Мінск 1990 nn.
Slovarь Brjansk	Словарь брянских говоров, red. В.А. Козырев, В.И. Чагишева Ленинград 1976 nn.

Slovarъ narečij Archang.	Мотивационный словарь наречий архангельских говоров, оргас. Е.Е. Королева, Даугавпилс 1990.
Slovarъ Severa	Словарь говоров Русского Севера, red. А.К. Матвеев, М.Э. Рут, Н.В. Галинова i in., Екатеринбург, 2001 nn.
Slovarъ volog. nar.	Словарь областного вологодского наречия. По рукописи П.А. Дилакторского 1092 г., red. А.И. Левичкин, С.А. Мызников, Санкт-Петербург, 2006.
Slovarъ Vologdy	Словарь вологодских говоров, red. Т.Г. Паникаровская, Вологда 1983 nn.
Słownik bronowski	Słownik bronowski. Zbiór wyrazów i wyrażeń używanych w Bronowicach pod Krakowem [w:] Materiały i prace Komisji Językowej Akademii Umiejętności w Krakowie, nr. 2, 1907.
Smoczyński Hiat	W. Smoczyński, Hiat laryngalny w językach bałto-słowiańskich, Kraków 2003.
Smoczyński LAV	W. Smoczyński, Lexikon der altpreussischen Verben, Innsbruck 2005.
Smoczyński Litew.	W. Smoczyński, Język litewski w perspektywie porównawczej, Kraków 2001.
Smoczyński SEJL	W. Smoczyński, Słownik etymologiczny języka litewskiego, Wilno 2007.
SM-P	W. Pianka, Z. Topolińska, B. Videoski, Słownik macedońsko-polski, Warszawa–Skopje 1990.
SNM	Скарбы народнай мовы. Дыялекталагічны зборнік, red. Л.П. Кунцэвіч, Мінск 2005.
SR BAN	Старобългарски речник, red. Д. Иванова-Мирчева, София 1999–2009.
SRJ XVIII	Словарь русского языка XVIII в., Москва 1984 nn.
SS X–XI	Старославянский словарь (по рукописям X–XI веков), red. Р.М. Цейтлин, Р. Вечерка, Э. Благова; wyd. 2, Москва 1994.
SSSJ	Slovník súčasného slovenského jazyka, red. naczelny K. Bužáňová, A. Jarošová, Bratislava 2006 nn.
Stachowski Megiser	S. Stachowski, Wyrazy serbsko-chorwackie w Thesaurus Polyglottus H. Megisera (1603), Wrocław 1969
Stieber RF	Z. Stieber, Rozwój fonologiczny języka polskiego, Warszawa 1952.

Studia Boryś	W. Boryś, <i>Studia Borysiana. Etymologica, diachronica, slavica</i> , red. M. Jakubowicz, B. Raszevska-Żurek, Warszawa 2014.
Studia Erhart	<i>Grammaticus. Studia linguistica Adolfo Erharto quinque et septuagenario oblata</i> , red. O. Šefčík, B. Vykypěl, Brno 2001.
Studia Mańczak	<i>Munus Amicitiae. Studia linguistica in honorem Witoldi Mańczak septuagenarii</i> . red. A. Bochnakowa, St. Widłak, Kraków 1995.
Šulgač PHF	В.П. Шульгач, <i>Праслов'янський гідронімний фонд (фрагмент реконструкції)</i> , Київ 1998.
Svetokriški	M. Snoj, <i>Slovar jezika Janeza Svetokriškega</i> , Ljubljana 2014.
Šwjela	B. Šwjela, <i>Dolnoserbosko-němski słownik</i> , Budyšin 1961 (B. Swjela, <i>Deutsch-niedersorbisches Taschenwörterbuch</i> , Bautzen 1953).
Šylo Naddniestr.	Г. Шило, <i>Наддністрянський регіональний словник</i> , Львів – Нью-Йорк 2008.
Szewczyk Lachy Sąddeckie	Z.P. Szewczyk, <i>Słownik gwary Lachów Sądeckich, Podegrodzie</i> 2014.
Szewczyk NM Podegrodzie	Z.P. Szewczyk, <i>O pochodzeniu nazw miejscowych Gminy Podegrodzie i okolic</i> , Nowy Sącz 2009.
Tivranski Vasojevići	V. Boričić Tivranski, <i>Rječnik vasojevićkog govora</i> , Beograd 2002.
Tomić Radimnja	M. Tomić, <i>Rečnik radimskog govora [w:] SDZ, 35</i> , Beograd 1989, 1–174.
Toporov IES	В.Н. Топоров, <i>Исследования по этимологии и семантике</i> , t. 1: Теория и некоторые частные ее приложения, Москва 2005; t. 2: Индоевропейские языки и индоевропеистика (ks. 1), Москва 2006.
Trubačev Etnogenez ²	О.Н. Трубачев, <i>Этногенез и культура древних славян. Лингвистические исследования</i> , wyd. 2 poprawione, Москва 2002.
Trubačev Trudy	О.Н. Трубачев, <i>Труды по этимологии. Слово – История – Культура</i> , t. 1–2, Москва 2004.
TSBLM	<i>Тлумачальны слоўнік беларускай літаратурнай мовы</i> , red. І.Л. Капылоў, Мінск 2016.
TSRJ	<i>Толковый словарь русского языка</i> , red. С.И. Ожегов, Н.Ю. Шведова, Москва 2008.
Turčić Čokav. Rječ.	B. Turčić, <i>Sedmoškojani: prvi čokavski rječnik</i> , Rijeka 2002.

Turčin Tylicz	Є. Турчин, Словник села Тилич на Лемківщині, Львів 2011.
Vakarelska-Čobanska Samokov	Д. Христова Вакарелска-Чобанска, Речник на самоковския говор, София 2005.
Varbot Issl.	Ж.Ж. Варбот, Исследования по русской и славянской этимологии. Москва–Санкт-Петербург, 2012.
Vaščenko Naddnpr.	В.С. Ващенко, Лінгвістична географія Наддніпрянщини, Дніпропетровськ 1968.
Vlajić-Popović ISGU	Ј. Влајић-Поповић, Историјска семантика глагола ударања у српском језику (преко етимологије до модела семасиолшког речника), Београд 2002.
Voprosy onomastiki	„Вопросы ономастики”, Екатеринбург, 2004 nn.
Waniakowa NGR	J. Waniakowa, Polskie gwarowe nazwy dziko rosnących roślin zielnych na tle słowiańskim, Kraków 2012.
Wieczorkiewicz SGWarsz.	B. Wieczorkiewicz, Słownik gwary warszawskiej XIX w., Warszawa 1966.
Wietrzyk Gorlice	A. Wietrzyk, Słownik gwary Pogórze (z okolicy Gorlic), Gorlice 2011.
Znosko term. cerk.	A. Znosko, Mały słownik wyrazów starocerkiewnosłowiańskich i terminologii cerkiewno-teologicznej, Warszawa 1983.
Žugić Jablanica	R. Žugić, Речник говора Јабланичког краја [w:] SDZ, 52.

UWAGI WSTĘPNE

Po ponaddwudziestoletniej przerwie w wydawaniu *Słownika prasłowiańskiego* jego tom X ukazuje się w postaci książki drukowanej oraz elektronicznej (pdf).

Suplementem do tomu X jest wykaz skrótów literatury i źródeł wykorzystanych w słowniku obejmujący wszystkie skróty z opublikowanych dotąd tomów. Wykaz ten został opublikowany w postaci elektronicznej (<https://hdl.handle.net/20.500.12528/1989>).

Ze względu na zmiany w wyodrębnianiu języków, które zaszły w ostatnim trzydziestoleciu, nieznacznie skorygowano podział na języki, a mianowicie: materiał kaszubski jest konsekwentnie odróżniany od gwar polskich i umieszczany za nimi; materiał dialektalny chorwacki i serbski jest od siebie oddzielany, natomiast materiał literacki z tych języków jest zwykle podawany łącznie ze skrótem ch./s. z uwagi na to, że głównym jego źródłem są wielotomowe słowniki obu języków: *Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika* (RJAZ) i *Речник српскохрватског књижевног и народног језика* (RSAN). Wreszcie materiał, który pochodzi z terenów ogólnie uznawanych za macedońskie (np. Kostur), zawarty w wychodzącym w Sofii zbiorze *Българска диалектология*, został umieszczony w sekcji macedońskiej.

Mariola Jakubowicz

SŁOWNIK

K

-ka partykuła postpozycyjna występująca przede wszystkim w funkcji wzmacniającej ~ głuź. *horjeka* : *horje* 'na górze', *deleka* : *dele* 'na dole', czes. dial. *venka* : *ven* 'precz!, na dwór!';

sł. *dólika* : *dóli*, *górika* : *gori*, też z rozszerzeniem -j: *túkaj*, *támka*, *sémka*, *vénkaj* : *tu*, *tam*, *sem*, *ven*, ch./s. partykuła wzmacniająca zaimki osobowe: *mene-ka*, *tebe-ka* i przysłówki: *danaska* : *danas*, bułg. partykuła wzmacniająca przysłówki: *мыка*, *днѣска* : *днес*; *вѣнка* : *вѣн*, dial. partykuła wzmacniająca zaimki osobowe: *азека* : *аз*, *тизека* : *ти*, *ниека* : *није*;

ros. *ну-ка* : *ну*, też po czasownikach w trybie rozkazującym: *угадай-ка*, *пойдѹте-ка*, *пойдем-ка*, ukr. dial. *нінька* : *нині*, *мѹтка* : *мѹт*, brus. dial. *мѹтака* : *мѹт*. ~

Por. pol. dial. *ktosik* : *ktoś*, *cosik* : *coś*, *terazki* : *teraz*, *wnetki* : *wnet*, czes. dial. *hnedky* : *hned*, dłuź. *tamko* : *tam*.

Partykuła postpozycyjna przyłączana przede wszystkim do przysłówków miejsca i czasu, rzadziej do zaimków, w celach emfatycznych. Występuje również po czasownikach w trybie rozkazującym. Wokalizm zróżnicowany. Sławski SE II 7 rekonstruuje formy psł.: *-ka*, *-ko*, *-kz*, choć formy bez samogłoski wygłosowej mogą być też efektem zmiany spowodowanej frekwencją. Pol. *ktosik*, *cosik*, prawdopodobnie zawierające którąś z tych partykuł, dziś może być reinterpretowane jako deminutivum. Zob. też ESSB I 316, który przyjmuje możliwość wariantów *-ka/-ko* jako skutku starej opozycji długości samogłosek.

Odpowiedniki w innych językach ie. nie pozwalają na jednoznaczne ustalenie pierwotnego wokalizmu, por. lit. *dúok* : *dúoki* 'daj', gr. *-κα*, stind. z nazalizacją *-kam* (Mayrhofer KEWA I 159).

ESSB I 316, Sławski SE II 7, Bezlaj ES III 7, Vasmer REW I 493.

M.J.

ka 'gdzie', 'ubi', 'dokąd', 'quo' przysłówek zaimkowy miejsca pytajny i względny, wtórnie w funkcji czasowej

~ pol. dial. zapisane już w XIX w. *ka* 'gdzie' (przede wszystkim pld.włkp., kujaw., mazow.) zaimek pytajny: *ka* ta idziesz? (Karlówic SGP) i względny: łązi, *ka* nie trzeba (SW), też w postaciach rozszerzonych partykułami: *kaj*, *kać*, *kań*, *każ* (głównie ślask. i młpol.), *kany*, *kasi*: *kaj* je pszenica, tam i kąkol, też w funkcji czasowej: *ka* se las rozwinie (z Podhala), *kaj* ja jechał z Widnia, w funkcji porównawczej: *kobyła ka* jaki kwiatek, też w znaczeniu 'około': płascysko miało *ka* ze sto roków (Karlówic SGP), kasz. *ka* 'kiedy' zaimek względny: *ka* won wostał, tako won rzek; *ka* sztnja

była precz (Karłowicz SGP z Hilferdinga), głuź. *ka* 'jak', czes. dial. moraw. *kaj* 'gdzie, dokąd' (Bartoš DSM, Lamprecht Opava, Steuer Baborów);

sł. dial. *kà* 'aby', 'że', 'bo, ponieważ': spi tak, *ka* doli obrnjenjo glavo visi, bułg. dawne i dial. *ka* w funkcji czasowej: *ка го дочу, така дойде* (Gerov), też skutkowej: *ка смо то чули, така го казваме*;

Por. stros. *кабы* 'jakby, tak jak, jak gdyby' (SRJ XI–XVII), ros. *кабы́* 'gdyby, jeśliby', 'oby', *кабысь* 'jeśli, gdyby' (Dal), też adv. *кабы́* 'jakby, jak gdyby, jak, podobnie jak', *кабы́-то* 'bądź to', *каб* 'aby' (SIAN IV 34–35), ukr. dial. *коб, кобу́* 'gdyby, jakby, jak', 'niech, żeby, aby tylko', brus. *каб* 'gdyby, jeśliby, aby, oby, żeby', które najczęściej są objaśniane jako skrócenie *какбы* < **какобы*, choć można widzieć w nich też pierwotną formę instrumentalną (Vasmer REW I 497). ~

Niewątpliwie tu nie należą: bułg. dial. przysłówki *ка* 'jak; kiedy, gdy, gdzie; od- kąd' i zaimek 'co' (zob. Gerov), ch./s. dial. *kâ, kăj* 'jak', które są skrótami w związku z częstym użyciem formami pochodzącymi od *kak, kako*. Problematiczne ze względów semantycznych też sł. *kà* 'aby', 'że', 'bo, ponieważ'.

Por. pol. dial. *kaś, kajś, kajsik* 'gdzieś', *nikaj* 'nigdzie' (Karłowicz SGP), *kaby* 'gdzieżby'.

Pierwotna forma instrumentalu od ie. zaimka *kʷo-*, co do budowy por. *da, ta*.

Dokładne odpowiedniki: gr. *πω* 'gdzie; jak', łac. *quo* 'dokąd' (Walde–Hofmann I 411, Sławski SE II 8).

ESSB II 325; Bezlaj ES III 7, Sławski SE II 8 i 22, Obrębska, SO XII 280–281. M.J.

kablŏkъ *kablŏka* płn. 'zagięcie, zakrzywienie', 'curvatio'; 'przedmiot zaokrąglony, wykrzywiony w kształcie półkola', 'res rotundata instar semicirculi'

~ pol. *kablŏk* 'zakrzywienie, wygięcie w łuk, w półkole; przedmiot zakrzywiony, wygięty w łuk; pałak' (SJP PAN, L., pokrewne *oblŏk* poświadczane już w XV w., Słownik stpol.), dial. też *kablŏk* 'pręt [...] zgięty w półkole u kosza i „kłomli" (siatki do łowienia ryb i raków)', *kablŏk* 'rodzaj obejmujący składający się z jarzma i dębowego zgiętego pręta, który zakłada się bydlęciu na szyję', 'krótki gruby pałaczek, przytwierdzony w połowie „kosiska" do podtrzymywania go prawą ręką' (Karłowicz SGP), 'jednolity, gięty z jednego kawałka obwód koła, mający zastosowanie w niekumtym wozie' (MAGP cz. II 72–73 m. 21);

stros. *каблѡукъ* od XVI w. 'obcas' (Srezn., SRJ XI–XVII), architekt. 'łuk' (SRJ XVIII), ros. *каблѹк* 'obcas, podpiętek (zwykle drewniany lub skórzany)' (SSRJ), 'ustęp, zakrzywienie, załamanie gzymsu' (Dal), dial. *каблѹк -á* 'sieć do łowienia ryb (trójkątna podstawa z pręta)' (Słowaŕь Don.), 'kołnierz koszuli (z rozcięciem z boku)' (Słowaŕь Vologdy, SRNG), 'wierzchni, okrywający snop w stogu' (Sl. Priamur'ja), 'rodzaj uczesania zamężnej kobiety: warkocze upięte w węzeł na tylnej części głowy' (Słowaŕь Smolensk.), por. także frazeol. *каблукѡм слюна* o 'obfitym ślinotoku' (Ivanova Sl. Podmoskonn'ja), ukr. *каблѹк -á* 'obcas' (SUM, Tymčenko), dial. *каблѹк -á* 'kablŏk, patyk wygięty w półkole' (Hrinčenko, Janów Moszkowce), 'przyrząd do noszenia słomy, siana dla bydła, tj. kablŏk z siatką ze sznurów' (Janów Moszkowce), poles. 'detal

cepa: przytwierdzony do rękojeści wygięty element, zespalaający ją z bijakiem’, ‘pałakowaty, drewniany element brony’ (też w postaciach: *лук, облук, самолук*) (Leks. Polesja), ‘wygięty drążek w „grabkach”, przyrząd do wypłaszania ryb’ (Hrinčenko, Horbač Romaniv), bojk. pl. *kablŋkŋ* ‘wygięte żerdki lub gałęzie, tworzące ramę spadzistego dachu w kolibie’ (AGBojk. cz. II 34, m. 269, w tym znaczeniu także *bluk*), *каблŋк* ‘górną część kapelusza’, ‘obręcz sita’, ‘przymocowany do kosy wygięty drążek ułatwiający równomierne koszenie trawy’, ‘obręcz, rączka kosza’, ‘ucho pokryw beczki do przechowywania owczego mleka’ (Onyškevyč Bojk.), ‘pałak na siodle’ (Hrinčenko), brus. *каблŋк* ‘obcas’ (TSBM), dial. ‘wygięta, pałakowata obręcz plecionego kosza’ (SPZB, Mat. Minsk II 56, Scjaškovič Sl. Hrodz., NS), ‘obwód, obręcz sieci rybackiej’, ‘wygięta podstawa w drewnianej bronie’, ‘obręcz kołyski’, ‘jarzmo wołu’ (SPZB), ‘hak na końcu dyszla’ (Nar. slov. 245: Brześć). ~

Por. też rzeczowniki z ekspresywną sonoryzacją wygłosowej spółgłoski: ros. dial.: *каблŋг* -á ‘obcas’ (SRSO Dop.), z innym wokalizmem pierwiastka: ros. dial. *каблŋг* -á m. (SRNG).

Sławski SE II 10 (za Iljinskim, PF XI 191) przyjmuje nowsze złożenie z przedrostka *ka-* (por. *ka-dŋbŋ* ‘kadłub’) i wyodrębnionego drogą fałszywej dekompozycji z *ob-lŋkŋ* nowotworu **blŋkŋ* – por. realnie poświadczone pol. dial. *blŋk* ‘zagięcie rzeki’ (PF V 150 z okolic Krakowa), czy też ukr. dial. bojk. *bluk* ‘wygięta żerdka, pał’ (AGBojk. cz. II 34, m. 269). Nie można też wykluczyć powstania z wcześniejszej postaci **ka-oblŋkŋ* > (ze ściągnięciem samogłosek) *kablŋkŋ*. Rodzimość wyrazu polskiego wątpliwa ze względu na stosunkowo późne poświadczenie i ograniczony przeważnie do wschodu zasięg geograficzny wyrazu w gwarach (w innych dialektach zwykle *oblŋk*, wyraz poświadczony od XV w.). ESBM IV 10–11 uważa wyrazy wsch.słów. za turcyzmy.

Sławski SE II 10 (też 257–258 s.v. *klobuk*), Vasmer REW I 496, Malinowski, PF V 117–119, Brückner SE 211, Moszyński, JP XXXIX 1, Bańkowski ES I 602–603. B.O.

kačiti *kačŋ* pld. ‘wykonać gwałtowny ruch ku górze’, ‘podnieść’, ‘levare’; ‘powodować uniesienie, denerwować’, ‘excitare’, refl. **kačiti sę**

~ sł. *káčiti káčim* ‘drażnić, złościć, denerwować’, dawne też ‘toczyć, ostrzyć’ (Pleteršnik, SSKJ), ch./s. dial. *káčiti* (RJAZ), *káčumu* ‘wieszać’ (RSAN), bułg. *kàča* -uu ‘podnieść’, ‘położyć wyżej’ (BTR, też dial.: BDial. III 86), też ‘powiesić’ (Gerov), por. także prefig. *закача* ‘zirytować, rozdrażnić’, maced. *качу* imperf. ‘zahaczać, wieszać (na gwoździu)’, ‘wbijać (gwoździ, hak)’, perf. ‘podnieść’, ‘dźwignąć’ (RMJ). ~

Refl. **kačiti sę**: ~ sł. *káčiti se* ‘denerwować, irytować się’ (Pleteršnik), ch./s. *káčiti se* ‘czepiać się, chwytac się’ (RSAN, RJAZ), bułg. dawne *kàča ce* ‘podnieść się’, ‘usiąść’ (Duvernois) i dial. pñ.-wsch. *kàča cŋ* ‘podnosić się, wstawać’, ‘wzbierać (o wodzie)’, ‘dosiadać konia’ (BDial. VII 65), *káčum cŋ* ‘podnosić się, wzbierać’ (Mladenov Vidin), maced. *ce качу* ‘wspiąć się’, ‘podnieść się’. ~

Por. chorw. dial. *káčati* ‘poruszać się (o powierzchni wody)’, ‘trzeptać się (o rybie)’, czrng. *káčamu* ‘wyskakiwać z wody, pluskać (o rybie)’ (RSAN: z Boki Kotor-skiej);

2. por. też tabuistyczną nazwę żmii: sło. *káča*, chorw. dial. kajkaw. i čakaw. *kăča* (Mahulja Omišalj) motywowaną gwałtownym, przypominającym podskok, podnoszeniem się gada (Gluhak HER 309).

Od ie. rdzenia (s)kek- / kōk- : kʷāk- ‘wykonać szybki ruch w górę’ (por. skočiti). Prawdopodobny związek ze stwniem. *hāhan* ‘wisieć’; tutaj też (z infiksem nosowym) niem. *hangen*, ang. *hang*. Skok ER II 10–11 podejmuje mało prawdopodobną próbę wyprowadzenia etymonu z języków dalmatyńsko-romańskich.

Berneker SEW I 465–466, Kluge EW¹⁸ 288, Skok ER II 10–11, Bezłaj ES II 8, ESSM IX 107–108, BER II 290–291, Snoj SES 207, Gluhak HER 309. B.O.

kader’Ъ *kader’a* zach. ‘kędzior, skręcony kosmyk włosów lub sierści’, ‘cinnus, cirrus’

~ czes. *kader’* ‘lok, zawinięty (zakręcony) kosmyk włosów’, coll. *kaderí* ‘kędziory, włosy kędzierzawe’ (Jungmann), stczes. *kaderě* f., zwykle pl. *kaderě* ‘kędziory’ (Gebauer Sl.), sła. *kader* ‘kędzior’, zazwyczaj pl. *kadere* (dawne: *kaderie*) (HSSJ, SSJ). ~

ESSM IX 108 interpretuje wyraz jako złożenie z pref. *ka-* oraz deverbativum *-jo-* tematowego opartego na *dbrati derq* ‘drzeć, obdzierać, skrobać’. Inaczej Machek, który próbował interpretować go jako nienazalizowany wariant psł. *kqdrž* : *kqderž* (zob.).

Machek ES² 234, Rejzek ČES 256, ESSM IX 108.

B.O.

kadě : **kady** zach. ‘którędy’, ‘qua via, quo itinere’; ‘gdzie’, ‘ubi’ przysłówki zaimkowy pytajny i względny wyrażający pytanie o przebieg drogi i o miejsce

kadě: ~ kasz. *kade* ‘kędy, gdzie’ (Ramułt), sła. od XVI w. *kade* ‘którędy’ zwłaszcza w użyciu względnym: *kade* prebrali pres zyta, ty miasta orawali, ‘gdzie; w którym miejscu’: *kadye* potrzebne było, gest [...] poprawene (KSSJ, HSSJ), też dial. *kade*, *kadek*: *kade* bliš? (też w formie *kaj*: *vipitivaua* sa ho, *káj* pújde), dial. wyraża następstwo czasowe: začali zme robic, *kadzi* slunko višlo (SSN);

ch./s. reg. *kade* przysłówki i spójnik (= *кад*, *када*, RMat.), maced. *kade* ‘gdzie’, ‘dokąd’: *kade* e toa?; *kade* одиш? (RMJ);

ros. dial. *кадэ* ‘gdzie’ przysłówki zaimkowy pytajny: *кадэ же я был тогда?*, *кадэ кони?* (SRNG: Smoleńsk, Briańsk, Orzeł), brus. dial. *кадэ* ‘niedawno’, ‘dopiero co, przed chwilą’: *мы кадэ прыйшли з грыбоу* (Slovník Brest, Scjaškovič Sl.Hrodz.). ~

kady: ~ pol. dial. *kady* (literac. tylko *kędy* < *kōdy*) ‘gdzie’ (powszechne w gwarach, Karłowicz SGP), ‘dokąd’: *kady* jedziesz?; młpol. ‘którędy’; jako przysłówki zaimkowy względny: zaprowadź nas, *kady* gorzałka, z wzmocnieniem *kadyže*: *kadyzes* bywał?, *kadyz* ja się podzieję?, *lada kady* ‘byle gdzie’ w znaczeniu przyczyny: bierze mnie tęsknica, da sama nie wiem, *kady*, stczes. od XIV w. *kady* ‘którędy’: kto *kady* chtě, jde do města, ‘jakim sposobem’: hledáše, *kadi* by se tomu obránila; w korelatywnym połączeniu *kady*... *tady*, też w znaczeniu ‘jakimś sposobem; jakkolwiek’: prosby mnoho činiesta, by je Bóh *kady* vzplodil (Gebauer Sl.), (dziś częściej w postaci *kudy* < *kōdy*, zarówno w sensie pytajnym, jak i względnym), ‘dokąd’, ‘którędy’: opatřil si seznam míst a měst, *kady* musí jít (Přír. slov.), dawne i dial. też ‘w jaki sposób’: nevím *kady*

do teho, *kady* na to (ESSB II 328), sła. dawne od XVI w. i dial. *kady* ‘którędy’: dwere, *kadi* se do pekarnj chodj (HSSJ), *kadzi* še da prejsc? (SSN). ~

Prawdopodobnie z pol. ukr. dial. *kádu* : *kađú* ‘dokąd’ (Hrinčenko z Galicji, Onyškevyč Bojk.).

Przysłówek zaimkowy złożony z przysłówka zaimkowego *ka* (zob.) rozszerzonego postpozycyjnymi partykułami: *-dě*, *-dy* (por. ESSB I 306–308). Wyraża pytanie o przebieg drogi i o lokalizację bądź cel. Wtórnie może odnosić się także do stosunków czasowych. Zróżnicowane znaczenia kontynuantów nie pozwalają na jednoznaczne określenie, który z wariantów odnosi się do miejsca, a który do przebiegu drogi, choć pewną wskazówkę mogą dać spokrewnione przysłówki zaimkowe z różnicą w samogłosce rdzennej, por. *kāde*, *kōdy*.

ESSB II 328–329, ESSM IX 111.

M.J.

kadidlo ‘żywica różnych drzew, nieraz z domieszką aromatycznych ziół, wydająca przy spalaniu wonny zapach, palona w celach leczniczych dla dezynfekcji’, ‘tus, sufimen’

~ pol. od XIV w. *kadzidło* ‘żywica różnych drzew, nieraz z domieszką aromatycznych ziół, wydająca przy spalaniu wonny zapach, używana podczas obrzędów liturgicznych; zapach i dym powstający przy spalaniu tej żywicy’ (SJP PAN, Słownik stpol., SP XVI IBL, L., SW), dawniej też różne nazwy roślin charakteryzujących się mocnym zapachem: leśne *kadzidło* ‘miodownik melisowaty, *Melittis melissophyllum*’, polne *kadzidło* ‘trybula leśna, *Anthriscus silvestris*’, psie *kadzidło* ‘karbienieć pospolity, *Lycopus europaeus*’, świńskie *kadzidło* ‘starzec nadrzeczny, *Senecio sarra-cenicus*’, dial. *kadzidło* ‘żywica do palenia w celach dezynfekcyjnych przy badaniu’, bot. ‘melisa leśna, *Melissa silvestris*’, kasz. *kąžėdło* ‘kadzidło’ (Sychta SK), dłuż. *ka-żidło* ‘żywica do kadzenia’, ‘kadzielnica’ (Muka), głuż. *kadžidło* ‘kadzielnica’ (Pfuhl, Kral), czes. od XIII w. *kadidlo* (w stczes. z XIV–XV w. też *kadilo*) ‘wonna żywica do spalania, kadzidło’ (Přír. slov., Gebauer Sl.), przen. ‘sławienie; pochlebianie’, z pol. dial. moraw. *kaz’ydlō* ‘wonny środek do palenia’ (Lamprecht Opava), sła. od XVII w. *kadidlo* (w XVIII w. też wyjątkowo *kadylo*, HSSJ) ‘wonna żywica palona w celach liturgicznych albo leczniczych’, ‘mieszanka suszonych ziół używanych do okadzania chorych’: dobre *kadidlo* od muoru, ‘kadzielnica’, bot. ‘miodownik melisowaty, *Melittis melissophyllum*’, też ‘*Liquidambar orientalis*’, ‘*Ajuga chamaepitys*’ (HSSJ);

słę. *kadilo* ‘wędzenie’, ‘kadzielnica’ (Pleteršnik), ch./s. książk. *kādilo* ‘wonne żywice do spalania’, ‘kadzielnica, naczynie służące do kadzenia’ (RJAZ), scs. **кадило** ‘aromatyczne zioła albo żywica służące do spalania w trakcie obrzędów liturgicznych’ (Sadnik–Aitzetmüller HAT, SSJ), bułg. dial. *kađילו* ‘kadzielnica’, dym; sadze’ (BDial. II 84), maced. *kaдило* ‘kadzielnica’ (RMJ);

strus. **кадило** ‘kadzidło’, ‘kadzielnica’ (Slovarь DRJ, Srezn., SRJ XI–XVII), ros. *kađילו* ‘kadzielnica’, ‘aromatyczne zioła albo żywice spalone podczas obrzędów liturgicznych’, bot. różne rodzaje aromatycznych roślin, np. ‘dąbrowka żółtokwiatowa, *Ajuga chamaepitys*’, ‘miodownik melisowaty, *Melittis melissophyllum*’ (SIAN),

ukr. *каділо* 'kadzielnica', 'wonny środek do spalania', też bot. 'miodownik melisowaty, *Melittis melissophyllum*', melisa lekarska, *Melissa officinalis*, *каділо діке* 'ja-snota plamista, *Lamium maculatum*' (Hrinčenko, Makowiecki Sł. bot.), brus. *кадзіла* 'kadzielnica', 'wonny środek do spalania'. ~

Nomen instrumenti od *kaditi* (zob.) z suf. -*dlo* (zob. I 113–114).

M.J.

kaditi *kad'q* 'powodować wydzielanie produktów spalania: dymu, czadu', 'fumare'; 'palić żywice i zioła w celach dezynfekcyjnych', 'suffire, tus incendere'

~ pol. od XV w. *kadzić kadzę* 'palić żywice i zioła w celu rozprzestrzenienia ich woni podczas obrzędów liturgicznych', 'powodować powstawanie dymu o przyjemnym zapachu' (SJP PAN, L., SW, Słownik stpol.), od XVI w. też 'zanieczyszczać powietrze' (SP XVI IBL), przen. 'schlebiać komuś', też dial. (np. Kucała PSM 277), kasz. *kazęc* 'palić aromatyczne żywice i zioła, m.in. w celach dezynfekcyjnych', nieos. 'dymić': z p'ëcka *kazi* (Sychta SK, Lorentz PW), dłuż. *kaziś kazu* : *kazim* 'palić kadzidło', 'wdychać dym kadzidla', przen. *kaziś někogo*, do *někogo* 'dręczyć słownie; drażnić, denerwować' (Muka), głuż. *kadzić* 'dymić spalając żywice i zioła; palić kadzidło' (Kral, Jakubaš), czes. *kaditi* dawne od XV w. 'palić kadzidło' (Gebauer SL), dial. moraw. *kadit* 'palić', nieos. *kadī sa* 'dymi, o piecu' (Bartoš DSM), 'wykurzać przy pomocy dymu' (Lamprecht Opava), sła. dawne od XVII w. *kadit'* 'okadzać dymem z kadzidla', 'składać ofiarę całopalną', 'okadzać w celu dezynfekcji: pomieszczenia, naczynia, ludzi' (HSSJ), dziś 'dymić, kopcić, o piecu, kominie', refl. *kadit' sa* 'dymić się, kopcić się' (SSJ): *kadī sa* z pece, z komína, dial. *kādīt' (sa)* 'ts.' (Stanislav Liptov, Káral);

słę. *kaditi kadīm* 'dymić', 'wznosić pył, kurz', 'nagrzewać w celach leczniczych', 'wędzić, o mięsie', 'wypalać becзки przy pomocy siarki', przen. 'przesadnie chwalić, schlebiać', refl. *kaditi se* 'dymić się', 'kurzyć się, np. na drodze', *kaditi* cigare 'palić papierosy' (Pleteršnik), ch./s. *káditi kādīm* 'palić kadzidło; okadzać za pomocą dymu', 'pachnieć', przen. 'schlebiać', refl. *káditi se* 'okadzać się' (RJAZ), scs. КАДИТИ КАЖДЖ КАДИШИ 'palić aromatyczne żywice i zioła podczas obrzędów liturgicznych w celu powstania wonnego dymu', 'sypać kadzidło' (Sadnik–Aitzetmüller HAT, SJS: Euch.), bułg. *кадя -иш* 'palić kadzidło', 'wydawać dym, napełniać dymem', 'kurzyć, dymić', przen. 'schlebiać' (RBE, Gerov), dial. *kāde* 'dymić, palić kadzidło' (BDial. I 92: Strandža), *kādum* (BDial. I 251: Sofia) 'zadymiać', *kādem* 'palić, dymić', 'kopcić; puszczać gazy' (BDial. II 178: Rodopy), maced. *каду* 'dymić', 'palić kadzidło', przen. 'pochlebiać' (RMJ);

strus. КАДИТИ КАЖОУ (: КАЖДОУ) КАДИТЬ 'rozprowadzać zapach', 'dymić' (Slovarь DRJ, Srezn.), ros. *кадіть кажю кадіиш* 'palić kadzidło', 'dawać zapach', też dial. (SRNG), ukr. *кадіти каджю кадіиш* 'palić kadzidło', 'schlebiać, pochlebiać', brus. *кадзіць каджю кадзіиш* 'okadzać', 'schlebiać'. ~

Zapewne pierwotne causativum w związku apofonicznym z *čadъ* < *kēd-o-* z pierwotną wymianą samogłoski rdzennej (*ē* : *a* (< *ō*)) (Boryś SE 218). Dalsze związki pozasłowiańskie niejasne. Odpowiedników czasownikowych brak, natomiast rzeczownikowe (z jednej strony stprus. *accodis* (< **at-kodis*) 'otwór, przez który dym uchodzi

z izby’, z drugiej podejrzane o pożyczkę z fin.: stprus. *kadegis* ‘jałowiec’, lit. *kadags* ‘ts.’) budzą wątpliwości (Sławski SE II 18–19, ESSM IX 110).

Sławski SE II 18–19, Boryś SE 218.

M.J.

kadłbъ *kadłba* : **kadłba** pñ. ‘wydrążony pień drzewa’, ‘truncus concavus’; ‘duże naczynie, beczka’, ‘vas magnum, dolium’

kadłbъ: ~ pol. od XV w. *kadłub* ‘wydrążony pień drzewa’, ‘naczynie z wydrążonego pnia, beczka, np. na miód, zboże’, ‘ciało bez głowy i kończyn, tułów’ (Słownik stpol., L., SJP PAN, też dial. Szymczak Domaniewek), dial. także ‘stare wypróchniałe drzewo; dziupla’, ‘zrobiona z grubego pnia część żaren, w której osadzony jest kamień’, ‘żelazna część pługa łącząca grządziel, odkładnicę i lemiesz’, ‘brzuch zwierzęcia’ (Dejna RKJL XXIII 152), kasz. *kadłub* ‘tułów’ (Lorentz PW), dłuż. dawne *kadłub* ‘wydrążony pień’ (Muka), głuź. *kadołb* ‘przewód kominowy nad paleniskiem’ (Pfuhl), czes. moraw. dial. *kadłub* ‘wydłubane z drewna naczynie’ (Lamprecht Opava, Bartoš DSM też: *kadłb*), ‘kadłub gęsi bez głowy i skrzydeł’ (Bartoš DSM), śla. od XVII w. *kadłub* ‘wielkie wydrążone w kamieniu naczynie, kamienna stągiew’ (HSSJ), dial. także ‘zbutwiały albo wydłubany pień osadzony w źródle’, ‘zagłębienie, wyżłobienie służące do pojenia bydła’ (SSN: zach.- i środk.śla., spiskie i szariskie), też ‘wyłożona drewnem studzienka w polu’, ‘betonowe pierścienie do moszczenia studni; murowana studnia’ (SSN), ‘zagłębienie w terenie bagnistym ze stojącą wodą’, ‘miejsce w potoku, gdzie zazwyczaj moczono konopie (SSN: Rožňava), ‘miedza, granica pomiędzy ziemiami’ (SSN: Trstěna), ‘wóz z wysokimi bocznkami do przewozu plew’ (SSN: zach.);

ros. dial. dawne *кадолб* -ба ‘naczynie wydrążone z drewna; beczułka, mała kadź’ (SRNG), ukr. dawne od XVIII w. *кадіб* : *кадіб* ‘wielka beczka’ (SUM), dawne *кадоѡб* ‘ts.’ (Tymčenko), dial. poles. *кадаѡб* (*кадоѡб* : *каѡдоѡб*), też ‘staw, mały zbiornik wodny na terenie podmokłym; kałuża w polu’, ‘duża beczka bez dna służąca do szalowania źródła’ (Lysenko SPH), pszczel. ‘pusta wewnątrz kłoda drewna służąca za podstawę ula’ (Leksyka Polesja 333), dial. bojk. *кадон* (-ѡѡб : -ѡѡб itp.) ‘naczynie na ziarno, wykonane z dużej kłody wypalanej wewnątrz’, ‘wydłubane wewnątrz naczynie na ziarno, wodę, popiół itp.’, ‘wysoka beczka lub dzieża’ (Onyškevyč Bojk.), brus. *кадаѡѡб* ‘drewniane naczynie wydrążone w kawałku drewna’ (TSBM, też dial.: NS 210, BMM IV 190: Homel, Šatalava BDS), ‘zagłębienie w dnie rzeki; woda w dolinie łąki’, ‘dziury, doły w drodze’ (Jankoŭski DS), ‘czysta woda, jezioro na bagnie’, ‘miejsce położone w nizinie, często wypełnione wodą stojącą’ (za ESBM IV 27), dial. *кадаѡн* ‘komin’ (NS 89), grodz. *кадаѡѡб* ‘brzuch, żołądek’ (NS 59), *кадоѡѡб* ‘beczka na zboże’ (NS 190), ‘beczka na miód wykonana z kłody’ (NS 210), też z metatezą: *калдыѡб* (za: ESBM IV 31). ~

kadłba: ~ czes. *kadłuba* ‘studzienka (miejsce, skąd usunięto ziemię, wydrążono dół i skąd wypływa woda)’ (Kott), śla. *kadłuba* ‘zbiornik wodny; wydrążony w ziemi dół, w którym gromadzi się woda’, ‘źródło (zarówno z wodą stojącą, jak i wypływającą)’ (SSJ), też dial. ‘otwór (np. w zamrażonym potoku)’, ‘wąskie wejście do piwnicy’ (SSN: pñ.-środk.);

ros. dial. *кадолба* ‘zagłębiona w ziemi, wydrążona kłoda drewna (drewniana ry-nienka) służąca do spływu wody, zwłaszcza źródlanej’, ‘kadłub u źródła z pnia lipy’ (SRNG), ‘wyrwa, szczelina’ (Slovarʹ Brjansk), por. też z metatezą: *колдоба* ‘wyrwa, wybój na drodze (czasem wypełnione wodą)’, ‘głębia, wir wodny w rzece lub jezio-rze’, ‘spróchniały pień’ (SRNG), ukr. dial. *кадавба* ‘dziura w drodze’ (Polesʹe 230), dial. bojk. *ка́млыба* ‘wysoka, równa dzieża z klepek’, ‘beczka na kapustę węższa od góry, szersza na dole’, ‘drewniany pierścień moszczący studnię’, ‘betonowa obręcz studni’ Onyškevyč Bojk.), brus. dial. *кадаѣба* ‘beczka wydrążona z drzewa’ (NS 210, też Witebsk za: ESBM IV 27, BMM IV 190: Homel), ‘sadzawka’, wybój na drodze’, ‘wy-robisko, kopalnia odkrywkowa, na miejscu której powstają sztuczne zbiorniki wod-ne’ (BMM IV 190: Homel). ~

Por.: ros. dial. *кадолбъ* f. ‘naczynie wykonane z pnia drewna; beczka’ (Dal, bez lokalizacji);

2. demin.: a) z suf. *-ѣкъ*: pol. NO z XV w. *Kadłubek* (SSNO II 516), dial. *kadłubek* ‘naczynie wydłubane w drzewie’, ‘pojemnik z kory’, ‘budka dla ptaków z pniaka’, ‘skrzynka do zbierania pszczoł’, ‘pochewka na osetkę’ (Dejna RKJŁ XXIII 153), czes. *kadlúbek* (dial. też *kadłbek*) ‘studzienka w wydrążonym kamieniu’, ‘dołek, jamka, zgłębienie’, ‘dołek na masło lub ser wydrążony w kromce chleba’ (Bartoš DSM), sła. dial. *kadlubok* (rzadziej: *kadlbok*, *kadlbek*, *kadúbek*) ‘zbutwiały lub wydrążony pie-niek jako osłona źródelka’, ‘wyżłobienie odprowadzające wodę ze źródła’, ‘studnia wyłożona drewnem’, ‘urządzenie do wyrobu masła’ (SSN);

b) z suf. *-ѣць*: sła. dial. *kadlubec* (SSN), ukr. dial. poles. *кадовбѣцъ -ѣца* ‘solniczka wydrążona w kawałku drewna’ (Lysenko SPH), brus. dial. *кадаѣбѣцъ* ‘naczynie wyko-nane w całości z kawałka drewna’ (TSBM), ‘naczynie, do którego zlewany jest miód’, dial. *кадалбѣцъ* ‘głębia w rzece; dół na łące wypełniony wodą’ (za: ESBM IV 27).

Wyraz złożony: przedrostek *ka-* (taki jak w *ka-blǫkъ*, *ka-vrъzъ* itp.) + *dłbъ* (nomen deverbale *dłb-ati*). Georgiev, BE 1978/3, 201 uważał za złożenie dwu pni **kadъ-dylbъ* (objaśniające znaczenie ‘naczynie wydłubane w kawałku kłody drewna’).

Berneker SEW I 467, Tolstoj SGT 220–222, Probraženskij ES I 285, Brückner SE 238, Machek ES 234–235, Sławski SE II 16–17, Trubačev RT 169, ESSM IX 113–115, ESUM II 338–339, ESBM IV 27, Machek ES² 234–235. B.O.

kadъka ‘małe naczynie drewniane’, ‘parvum vas e ligno factum’

~ pol. *kadka* demin. do *kadz* (SJP PAN), dłuż. (dawne) *kadka* f. (Muka);

strus. od XII w. **кадъка** ‘miara ciał sypkich i ciekłych’ (Slovarʹ DRJ, SRJ XI–XVII), stros. ‘drewniane naczynie, mała kadź’ (ib.), ros. *ка́дка* ‘drewniane naczynie cylin-dryczne, beczka wykonana z klepek’ (SSRJ), dial. ‘mała beczułka’, ‘drewniana dzie-ża, koryto piekarskie’ (SRNG), ‘miara zbożowa równa „czetwerykowi”’ (SRNG: Jaro-sław), ‘drewniana konewka, skopek, skopiec’ (SRNG: Włodzimierz), ‘rękojeść cepa’ (Mełničenko Jaroslavl), ukr. *ка́дка* ‘duża kadź z kwasem do wyprawiania skór’, w gorzelnictwie ‘wielka kadź’, ‘element żaren w młynie wodnym’ (Hrinčenko), brus. *ка́дка* ‘ts.’, też ‘płaski (tępy) koniec jajka’ (Nosovič). ~

Demin. od *kadъ* (zob.), por. też inne formacje deminutywne *kadъca* i płd. i wsch. *kadica*. B.O.

kady zob. *kadě*

kadъ f. 'kadź', 'beczka', 'cupa, dolium', demin. **kadъca** : płd. i wsch. **kadica**

kadъ: ~ pol. od XV w. *kadž kadzi* 'duże wzmocnione obręczami naczynie o okrągłym dnie w rodzaju beczki lub wiadra (głównie do przechowywania żywności, zarówno rzeczy sypkich, jak i płynów oraz służące do kąpieli)' (Słownik stpol., SP XVI IBL, SJP PAN), kasz. *koż* f. 'kadź, beczka' (Lorentz PW), połab. *kod* f. 'kłoda, na której trzepie się len' (Polański-Sehnert), dłuż. *kaž* f. dawne 'kadź', 'tłoki do wyciskania winogron' (Muka), głuż. *kadž* f. 'kadź' (Pfuhl), stczes. o XIV w. *kád* f. (Gebauer Sl.), czes. *kád* f. (Kott), sła. od XV w. *kad* (też *käd*, *kád*, *kádz*) 'większe drewniane naczynie na ciała sypkie i ciekłe' (HSSJ), dial. *kiad* f. 'ts.' (Kálal);

słę. *kàd kadi* f. 'kadź' (Pleteršnik), ch./s. *kād* f. 'ts.' (RJAZ, u Mażuranicia jako nazwa miary), bułg. dial. *кадя* 'ts.' (za: ESSM IX 112);

strus. od XII w. **кадь** f. 'miara ciał sypkich', 'drewniane naczynie wzmocnione obręczami' (Slovarъ DRJ, SRJ XI–XVII, Srezn.), ros. dawne i dial. *kadъ* f. 'kadź (naczynie)' (SSRJ, SRNG) 'pojemnik do pomiaru materiałów sypkich (zwłaszcza zboża)' (SRNG), stukr. od XV w. **кадь** f. 'miara objętości' (SSUM), 'mała kadź' (Tymčenko). ~

Demin. **kadъca**: ~ stczes. *kádce* 'kadka' (Novák SIHus), czes. *kadce* (: *kádce*) (Jungmann);

ch./s. dawne od XV w. i dial. *kāca* z uproszczeniem grupy spółgłoskowej *-dc-* > *-c-* (RSAN: Mażuranić), bułg. *кадка* 'mała kadź, kadka' (Gerov), maced. *кадка* 'ts.';

strus. z XIII w. **кадьца** demin. do **кадь** (Slovarъ DRJ), ros. dial. *кадька* 'mała kadź, beczułka' (SRNG), też 'duży ceber' (SRNG: Archangielsk, Wołogda), 'drewniana rękojeść cepa' (SRNG, Slovarъ Vologdy). ~

Demin. **kadica**: ~ sła. od pocz. XVII w. *kadica* (HSSJ);

słę. *kadica* (por. też synonimiczną formację *kādca*, wskazującą na oboczność sufiksalną *-ica* : *-ьca*) 'kadka, mała kadź' (Pleteršnik), ch./s. *kādica* 'rodzaj naczynia' (RJAZ, RSAN), dial. *kādica* 'kadź (naczynie drewniane) do zasalania mięsa';

ros. dawne i dial. płd. *кадица* 'kadka' (SRJ XI–XVII, SRNG), brus. *кадица* 'mała kadź, beczułka' (TSBM, SPZB), dial. poles. *кадица* też 'piasta koła telegi (wozu chłopskiego)' (Nar. Leks. 109). ~

Por. też w innej postaci morfologicznej: czes. dial. *kaža* (Lamprecht Opava).

Dawne zapożyczenie z gr. *κάδιον* demin. od *κάδος* 'duże naczynie, dzban, kadź'.

B.O.

kajati *kajō* 'ganić, napominać', 'vituperare'; 'karcić, karać', 'castigare, punire'; 'błagać, prosić', 'orare', refl. **kajati se** 'kajać się', 'paenitere'; 'prosić o coś', 'rogare'

~ stpol. z XV w. *kajać* (też refl. *kajać się*) 'żałować za grzechy', 'pokutować' (Słownik stpol.);

sł. dial. *kajati* ‘zarzucać coś komuś’, ‘upominać’, dial. ‘przeszkadzać w zrobieniu czegoś’, ‘psuć’, ‘utrudniać coś’ (za: Bezłaj ES II 9), ch./s. *kājati kājēm* ‘łajać, karcieć, wymyślać, strofować’, intrans. ‘mścić się’, ‘oskarżać’, ‘narzekać, biadolić’, także w znaczeniu zwrotnym ‘kajać się’ (RJAZ), też czrng. *kājāmu* ‘dbać, troszczyć się’ (Stanić Uskoci);

strus. **КАЯТИ КАЮ КАЕШЬ** ‘ganić, potępiać, piętnować’ (Slovarʹ DRJ, SRJ XI–XVII), stros. ‘spowiadać’ (zapewne wtórne pod wpływem refl. ‘spowiadać się’) (SRJ XI–XVII), ros. dawne *каять каю каеши* ‘potępiać, napominać, zmuszać do kajania się’ (Dal, SSRJ, też dial. SRNG: Perm), ‘utyskiwaniem, narzekaniem błagać o coś’ (SRNG: Irkuck), ‘bić’ (SRNG: Ołoniec), ukr. *каяти* ‘czynić wyrzuty’, ‘odczuwać skruchę, żal za grzechy’ (Żel.). ~

Refl. **kajati sę**: ~ pol. od XIII w. *kajać się kajam się* (stpol. *kaję się*) ‘przyznawać się ze skruchą do winy, żałować swoich czynów, pokutować’, ‘spowiadać się, wyznawać grzechy’ (Słownik stpol.), w XVI w.: *kajać się* czegoś, z czegoś, za coś, u Mącz. też ‘ustępować, łagodnieć’: *zima się kaje*, ‘litować się, okazywać miłosierdzie, żałować kogoś’ (SP XVI IBL: Mącz.), dial. *kajać się* ‘bać się’, ‘martwić się’ (Karłowicz SGP, też forma ściągnięta *kác się*), dłuż. *kajaś se* ‘ts.’ (Muka), głuź. *kać so kaju so* ‘odczuwać skruchę, żałować’ (Schuster-Sewc EW 478), czes. od XIV w. *káti se* ‘kajać się; żałować’, stczes. *kaati sě* (Gebauer Sl., SSJČ), sła. *kajāt sa* ‘ts.’, dawne z kontrakcją *kát se* (HSSJ, od XVII w.);

sł. dawne z XVI w. *kājati se kájam se* ‘kajać się, żałować’ (Besedje 16. st.), ch./s. *kājati se -jēm se* ‘żałować czego, ubolewać nad czym’ (RJAZ), ‘kajać się, żałować za grzechy’, też dial. czakaw. (Jurišić Vrgada, Houtzagers Orlec), scs. **КАЯТИ СЯ КАИЖ СЯ КАЕШИ СЯ** ‘żałować; lamentować’ (SJS: Mar., Zogr. i in.), ‘smuć się, żałować; użalać się’ (SJS: Euch.), bułg. *kāja se -uui se* ‘żałować, korzyć się’, ‘wyznawać grzechy, okazywać skruchę’;

strus. od XI w. **КАЯТИСЯ КАЮСА КАЕШЬСА** ‘przyznawać się do winy’, ‘okazywać skruchę, kajać się’, XII–XIII w. ‘żałować’ (Slovarʹ DRJ, Srezn., SRJ XI–XVII), ros. *каяться каюсь каешься* ‘wyrażać żal, skruchę za popełnione przewinienie’, ‘spowiadać się, żałować za grzechy’ (SSRJ), ukr. *каються каюся каешся* ‘kajać się, okazywać skruchę, przyznawać się do błędu’, ‘spowiadać się’ (SUM, Żel., Hrinčenko, też dial, np. Onyškevyč Bojk.), brus. od XV w. *каыця каюся каешы* ‘przyznawać się do winy, kajać się’ (TSBM, HSBM, też dial.: SPZB, u Nosoviča *каиця* ‘ts.’). ~

Ze słow.: rum. *a să căi* ‘żałować, wyrażać żal; być pokornym’ (Mihăilă Impr. 206), węg. *kajálni* ‘kłać, łajać, wymyślać, besztać’ (por. ros. *каять* ‘napominać, potępiać, ganić’).

Por. pol. dial. *kaic się* ‘kajać się’, ‘strzec się, wystrzegać się, bać się’, brus. dawne *каиць* ‘upominać, przywoływać do opamiętania, karać’ (Nosovič);

pol. dawne *kajba* ‘żał’ (L.), chorw. dawne *kajba* ‘kajanie się’ (RJAZ: hapaks z XVI w. z Dubrownika).

Pśł. *kajati* budową (zob. I 47) zdaje się wskazywać na formę iteratywną bądź duratywną, jednak formalna podstawa semantycznie zgodna z *kajati* nie ma

wystarczających podstaw do rekonstrukcji (ESSM IX 115 z uwagą o próbie takiego połączenia). Por. jednak czasowniki wsch.słow. formalnie kontynuujące *kajiti* ‘łagodzić, uśmierzać’, ale semantyką bliższe ‘ganić; karać’ rekonstruowanym dla *kajati*: brus. dial. *кояцця* ‘kpić, szydzić, naigrawać się’ (SPZB), ukr. *коїти кою* ‘robić coś złego; robić coś kiepsko, źle’ (SUM, Hrinčenko).

Przynależność ie. niepewna. Derksen EDS 219 zwraca uwagę na trudności akcentuacyjne. Zwykle łączone z ie. *k^ueĭ-* i kauzatywną formą *k^uōĭ-ĭe* (LIV 337, choć ze względu na znaczenie właściwsze byłoby umieszczenie pod homonimem *k^ueĭ-* 3., LIV 339). Pokrewne psł. *čěna* (zob.). Najbliższe odpowiedniki: stind. *cayate* ‘mścić się, karać’, awest. *čikayať* ‘musieć pokutować’, ‘musieć karać, mścić się’, gr. *τίνω* ‘pokutować’, *τίνωμαι* ‘karać, zmuszać do pokuty, mścić się’ (Pokorny IEW 637). Pierwotne znaczenia ‘ganić, ostro upominać, karcić, karać’, ‘karceniem, upominaniem pouczać’, ‘troszczyć się o kogoś’. Ekspansja czasownika zwrotnego ‘żałować za winy’, przy słabszym poświadczeniu formy przechodniej w pierwotnym znaczeniu, związana z chrześcijaństwem, choć odpowiedniki ie. wskazują na analogiczny rozwój w czasach przedchrześcijańskich. Ogniwem przejściowym mogło być ‘upokarzać się’ (por. paralelne pod względem semantycznym *koriti* : *koriti se*).

Berneker SEW I 469, Trautmann BSW 138, Kořínek, LF LVIII 352–354, Stang SBV 44, Pokorny IEW 636–637, Vasmer REW I 545, Schuster-Šewc EW 478, Skok ER II 15–16, Bezlaj ES II 9, ESSM IX 115–116, Trubačev, Etim. 1965, 22, Derksen EDS 219, LIV 337. B.O.

kakati *kakajo* ‘wydalać kał, wypróżniać się’, ‘cacare’

~ pol. dziec. *kakać* ‘wydalać kał’ (SW), kasz. *kakac* ‘ts.’ (Lorentz PW), połab. *ko-kot* ‘ts.’ (Polański-Sehnert), dłuż. *kakaś* (Muka, w mowie dzieci), głuż. *kakać* ‘cacare’ (Pfuhl), czes. *kakati* ‘ts.’ (Přír. slov.), sła. *kakať* ‘ts.’ (SSJ), też dial. Gregor Slav.-buč.);

słē. *kákati* ‘ts.’ (Pleteršnik), ch./s. dial. *kàkati* (RJAZ), dial. *kâkit* (ČDL), bułg. *kàkam* ‘ts. (o dzieciach)’ (Gerov), też dial. *кѣкам* (BDial. VI 188), maced. *kaka* ‘ts.’ (RMJ);

ros. *какать какаю какаешь* (w mowie dziecięcej) ‘wydalać kał’ (SSRJ), ukr. *какати* ‘ts.’ (Hrinčenko), brus. *какаць* ‘ts.’ (Nosovič). ~

Por. też stros. (z pocz. XVIII w., z mowy dziecięcej) *kaka* f. ‘paskudztwo, coś budzącego wstręt, odrazę’, ‘kał, ekskrementy’ (SRJ XI–XVII).

Ze względu na późną dokumentację historyczną wyraz uważany przez niektórych językoznawców za kalkę łac. *cacare* (np. Karłowicz w SW, Stabej, JiS XIV 119). Jednak onomatopieczny charakter leksemu (taki sam jak w łac. *cacāre*, gr. *κακκάω*, niem. *kacken*) wydaje się wskazywać na niezależne pochodzenie.

ESSM IX 117.

B.O.

kako ‘jak’, ‘w jaki sposób’, ‘quomodo’ przysłówek zaimkowy pytajny i względny wyrażający pytanie o sposób

~ pol. tylko dawne (XIV–XVI w.) *kako* przysłówek zaimkowy pytajny ‘jak, w jaki sposób’: *kako* stanye krolyevstvo yego (quomodo stabit regnum eius), przysłówek

zaimkowy względny, zwłaszcza w zdaniach okolicznikowych sposobu: tako długo... *kako* długo (tamdiu..., quamdiu), też wzmocniony dodatkowymi partykułami: *kakoć* (= *kako ci*): *kakoć* wieliki, *kakož*, rzadziej *kak*: *kak* go potopily (quomodo eum traderunt) (Słownik stpol., SP XVI IBL), połab. *kok* : *kək* 'jak' przysłówki zaimkowy pytajny i względny: *kok* dolëk? (Polański SE 264), dluž. *kakož* (częściej *kaž*) z partykułą wzmacniającą -*že*, bez tej partykuły w formie *kak*, zaimek pytajny 'jak': *kak* se ty pišaš? (Muka), por. też z XVII w. *kaksy* 'jakkolwiek' (Chojnanus Wybór), głuż. *kak* 'jak; w jaki sposób' (Jakubaš);

sł. *kakó* przysłówki zaimkowy pytajny 'jak', 'w jaki sposób': *kako* je z njegovo boleznižo?, *kako* da si to naredil?, przysłówki zaimkowy względny: videl sem, *kako* je padel pod avto, wyraża natężenie wypowiedzi: *kako* čudovita dolina, ch./s. *käko* i *käko* 'jak, w jaki sposób, w jakim stanie': *kako* je otac vaš?, *kako* bismo zemlju poturčili?, jako zaimek względny, zwłaszcza w korelacji z *tako*, *onako*: *kako* komu napiješ, *tako* će ti i otpiti, w roli eksklamacji: *kako* je lepa ova noć!, jako spójnik w porównaniach: skače starac *kako* hitro momče, dla wyrażenia nieokreśloności 'jakimś sposobem, jakoś': njemu bi bilo najmilije, da ga ta ženidba *kako* mimoiće, wprowadza zdanie dopełnieniowe 'że': mara izade, da svima javi, *kako* je umrla baba, zastępuje spójnik zdania czasowego: *kako* me ugledao, on mi priče (RMat.), scs. **КАКО** 'jak; w jaki sposób' przysłówki zaimkowy pytajny i względny, przysłówki zaimkowy nieokreślony; też w funkcji wzmacniającej, np. eksklamacyjnej (SJS, np. Supr., Sin.), w korelacji **КАКО... КАКО: КАКО ХОУДЫМЪ, КАКО И БОГАТЫМЪ** (SJS), bułg. *как* (też w skróconej formie *ка*) przysłówki względny i pytajny 'jak', 'w jaki sposób': *как* се прави това? 'kiedy, gdy; gdzie; odkąd': има три дни, *ка* съм дошел, wyraża zdziwienie 'jak to?': *как?* и ти ли си бил тука? (Gerov, RBE), maced. *како?* 'jak', 'jaki' zaimek pytajny i względny: *како* ви текна?; му покажав, *како* да работи (RMJ);

strus. **КАКО** : **КАКЪ** 'jak', 'w jaki sposób' (Slovarъ DRJ, SRJ XI–XVII), ros. dawne dial. *ка́ко* : *како́* (SRNG), dziś literac. i dial. tylko *как* 'jak', 'w jaki sposób', przysłówki zaimkowy pytajny i względny: *как* тебя зовут?, wyraża natężenie: он *как* закричит!, wyraża stosunki czasowe: прошел год, *как* мы виделись, również w znaczeniu szybkiej zmiany 'jak tylko': оглянуться не успели, *как* вор исчез; wyraża zdziwienie: *как?* Ты опять здесь?, stukr. XIV–XV **КАКО** : **КАКЪ** : **КАК** 'ts.' (SSUM), stbrus. **КАКО** : **КАКЪ** 'jak' (HSBM). ~

Por. ch./s. dial. *kā, kāj* 'jak', które są skróconymi w związku z częstym użyciem formami pochodzącymi od *kak, kako*.

Pierwotny nom., acc. sg. od zaimka *kakъ* (por.) (Polański SE 265, Sławski SE II 25). Inaczej Kopečný (ESSB II 335), który uważa przysłówki za formację pierwotną, powstałą na bazie instr. od ie. zaimka *kʷo-* (obecnego w *kъ-to*) niezależnie od zaimka *kakъ* z pierwotnym znaczeniem 'w jaki sposób'. Za pierwotnością przysłówka *kako* opowiada się także ESSM IX 118–119.

Polański SE 265, Sławski SE II 25, ESSB II 331–335, ESSM IX 118–119, Berneker SEW I 673, Bezłaj ES III 10, Vasmer REW I 506.

M.J.

kačovъ *kakova kakovo* pld. i wsch. 'jaki', 'qualis' zaimек pytajny i względny

~ słe. przestarz. *kačovъ* też *kákov -a -o* 'jaki' zaimек pytajny i względny: bogve *kakova* ženska je to, zaimек nieokreślony: *kakoviъ* petdeset let star (SSKJ, Pleteršnik), ch./s. przestarz. *kákov* 'jaki' (RMat.), scs. **КАКОВЪ** 'jaki' zaimек pytajny i względny (SJS, np. Mar., Zogr.), cs. 'jakiš' zaimек nieokreślony (SJS, red. rus.), maced. *каков каква* 'jaki' zaimек pytajny i względny: *каков* човек е?; си остана *каков*, што си беше (RMJ);

strus. **КАКОВЫИ** 'jaki' zaimек pytajny i względny, 'jakiš' zaimек nieokreślony, 'taki' wyraża najwyższy stopień jakiejś cechy (Slovarъ DRJ, SRJ XI–XVII: też **КАКОВЪ**), ros. dawne i dial. *каковъ какова каково* : *каковой каковая каково* 'jaki': *каково* здоровьеце ваше? (Dal, TSRJ, SRNG), stuktur. **КАКОВЫИ** 'jaki' (SSUM), stbrus. **КАКОВЫИ** 'jaki' (HSBM). ~

Por. formy pld.słow. zaimka pytajnego i względnego wskazujące na *kačovъ*: ch./s. *kàkav -kva -kvo*, bułg. *какъв каква какво*.

Od *kakъ* (por.), rozszerzone sufiksem *-o-vъ*. Prasłowiańskość niepewna, ESSB II 339 nie rekonstruuje, a jedynie wymienia jako formę rozszerzoną.

ESSB II 339, ESSM IX 117.

M.J.

какъ *kaka kako* 'jaki', 'qui; qualis', zaimек pytajny i względny; 'jakiš', 'aliquis, quidam', zaimек nieokreślony

~ pol. tylko dawne (XIV–XVI w.) *kaki* 'jaki', 'jak duży' zaimек pytajny: *kako* wam ymyą? (quod tibi nomen est?) i względny: w *kakyem* odzyenyы prziszedł, w *thakyem* odzenyы wnydze (cum quali veste intraverit, cum tali exeat), zaimек nieokreślony 'jakikolwiek, jakiš' (Słownik stpol., SP XVI IBL), połab. *koťe koka* 'jaki', 'który' (Polański SE 280), dłuż. *kaki -a -e* 'jaki' zaimек pytajny i względny (też z partykułą wzmacniającą *kakiž kakaž kakež*) (Muka), głuż. *kajki -a -e* 'jaki' zaimек pytajny (z partykułą postpozycyjną ž: *kajkiž* zaimек względny) (Jakubaš), stczes. od XIV w. *kaky* 'jaki' zaimек pytajny i względny: znamenajte, *kaky* tѣ był liud (Gebauer Sl.);

słe. *kák -a -o* 'jaki' zaimек pytajny: iž *kakega* kraja si?, 'jak wielki': *kako* krivico smo mu delali, *kàk -a -o* 'jakiš' zaimек nieokreślony: prenočili bomo v *kaki* koci, ch./s. reg. *kaki* (*kàki*) 'jaki' zaimек pytajny i względny (RMat.), zaimек nieokreślony: *kak se kakome* čoeu *kakvo* zlo dogodi, scs. **КАКЪ** 'jaki' zaimек pytajny i względny (SJS, np. Zogr., Mar., Ass.), też 'jakiš' zaimек nieokreślony (SJS, Supr.);

strus. **КАКЫИ** od XII w. 'jaki' (Slovarъ DRJ), stros. **КАКОИ** 'ts.' (SRJ XI–XVII), ros. literac. i dial. *какой какая какое* 'jaki', 'który' zaimек pytajny i względny: *какая* сегодня погода?; я забыл, *какой* сегодня день, wyraża natężenie: *какая* беда!, 'jakiš, jakikolwiek': что бы не вышло из этого *какого* недоразумения (SRJ, SRNG), stuktur. **КАКЫИ** 'jaki' (SSUM), stbrus. **КАКЫИ** 'jaki' (HSBM). ~

Dokładny odpowiednik: lit. *kóks (kōks) kokià*, porównywane też celt. *cāch* 'každy' (Pedersen VGKS I 187). Od ie. zaimka *k^o-* z przyrostkiem *-akъ*, por. *jakъ, ovakъ, takъ*. Por. też *kako*, które zdaniem ESSB II 335 jest formą pierwotną.

Sławski SE II 25, ESSM IX 118–119, ESSB II 338–341, Bezłaj ES III 10, Derksen EDS 219.

M.J.

kalati *kalajō* pld. i zach. ‘kłuć, nakłuwać’, ‘pungere’; ‘rozpłatywać, rozszczepiać’, ‘rąbać, powodując pęknięcie, rozpadanie się na połowy albo równe części’, ‘findere, scindere’

~ pol. dawne i dial. *kalac* ‘robić na szydełku’ (SW, Karłowicz SGP), w stpol. prefig. *wy-kalać* ‘wykłuwać’ (Słownik stpol.), dłuż. od XVII w. *kałas* ‘rąbać, łupać, o drwach’ (Chojnanus Wybór, Muka), głuź. od XVII w. *kałac* ‘ts.’ (Stachowski Frencl, Pfuhl, Kral): drzewo *kałac*, czes. od XVI w. *kálati* ‘rąbać drwa na szczapy’ (Gebauer Sl., SSJČ, też dial. Hruška DSch), sła. od XVII w. *kálat* ‘rąbać drwa siekierą’ (SSJ, HSSJ, SSN);

słę. od XVI w. *kálati-am* ‘rąbać na szczapy, rozszczepiać’ (Megiser 1592, Pleteršnik, SSKJ), refl. *kálati se* ‘rozwarstwiać się’, ch./s. *kálati kálām* ‘rozpłatywać rybę’, ‘dzielić na pół, np. owoce’, ‘rozszczepiać, o drwach’, refl. *kálati se* ‘pękać równo, wzdłuż, np. o wapieniu’ (RMat., RSAN), ‘rozpłatywać rybę’ (RJAZ), *kálat kálām* ‘rozłupywać’ (RJAZ, też hapaks z XVIII w.: *kaljati kaljam*), chorw. dial. sztokaw. *kálat* ‘usuwać pestki z owoców’ (Peić–Bačlija RBB), kajkaw. *k’olati* ‘rąbać wzdłuż szczapy drewna’ (Belić–Blažeka S. Đurđe, Blažeka–Rob Mursko Sr.). ~

Por. słę. *kalíti-ím* ‘kiełkować’ (Pleteršnik, SSKJ, też dial. Tominec Črni vrh), ch./s. *káliti kálīm* ‘dzielić ciało zwierzęcia na połowy’ (RMat., RSAN), ‘rozpłatywać rybę, np. w celu wysuszenia’ (RJAZ, Mihajlović–Vuković SLR).

Nie należy tu częste w chorw. dial. czakaw. *kalāt* ‘czepać wodę ze studni za pomocą kołowrotu’ (np. ČDL, Houtzagers Orlec), które jest pożyczką z wł. *calare*.

Iterativum od *kolti* (zob.). Główne znaczenie podstawy derywacyjnej ‘kłuć, nakłuwać’ zachowane śladowo w takich wyrazach, jak pol. dial. *kalac* ‘robić na szydełku’ albo pokrewne słę. *kalíti-ím* ‘kiełkować’.

ESSM IX 119, Bezlaj ES II 11, Schuster-Šewc EW 484–485.

M.J.

kalina ‘kalina koralowa’, ‘Viburnum opulus L.’

~ pol. od XV w. *kalina* ‘kalina koralowa, Viburnum opulus L.’ (Słownik stpol., SP XVI IBL, powszechnie w dial.: Olesch Sankt Annaberg, Kucala PSM 62, SOWM), dial. też ‘biała albo bladoczerwona krowa’ (Karłowicz SGP, Olesch Sankt Annaberg), kasz. *kalëna* ‘Viburnum opulus L.’ (Syhta SK), dłuż. *kalina* ‘kalina, Viburnum opulus L.’ (Muka), dial. demin. pl. *kalinki* ‘śnieguliczka’ (Starosta), głuź. *kalena* ‘dzika śnieguliczka, Viburnum opulus verum’ (Pfuhl), czes. *kalina* ‘kalina, krzew z rodz. Viburnum’ (SSJČ), dial. pl. *kalini* ‘krzewy kalinowe’ (Bartoš DSM), stczes. z XIV w. ‘krzew, Calina labrusca’ (Gebauer Sl.), sła. *kalina* ‘kalina zwyczajna, Viburnum opulus’ (SSJ, HSSJ: XVIII w.), dawniej też ‘jarzębina ptasia, Sorbus aucuparia’ (HSSJ: XVIII w.) NO *Kalina* XVI, też dial. (SSN, Ripka Dolnotrenč., Buffa Dlhá Lúka, Matejčík Novohrad), też ‘suchy patyk służący dawniej do świecenia, dziś z rzadka do zapalania ognia’ (Ripka Dolnotrenč.), *kaliny* ‘brusznice’ (Kálal);

słę. *kalína* ‘Viburnum opulus’ (Pleteršnik) ‘krzew z czarnymi jagodami, Ligustrum vulgare’ (SSKJ, ZNŽO XXXI 1, 172), ch./s. *kálina* ‘krzaczasta roślina z rodziny oliwkowatych z owocami o cierpkim i gorzkim smaku, Ligustrum vulgare’ (RMat., RSAN, RJAZ), zool. ‘biedronka’ (RSAN, też dial. Živković Pirot), serb. dial. *калина* ‘Ligustrum vulgare’ (Reč. Vojvodine), bułg. *калина* ‘górskie drzewo o białych kwiatach

i czerwonych owocach, *Viburnum opulus*’ (RBE, Gerov, też dial. BDial. IV 210), też *калі́на-малі́на* ‘biedronka’ (RBE), maced. *калина* ‘granat, *Punica granatum*’ (RMJ), dial. demin. *калінка* ‘borówka, czarna jagoda’ (Reiter Titov-Veles);

stros. **КАЛИНА** ‘krzew kaliny’, ‘*Viburnum opulus*’, ‘owoc kaliny’ (SRJ XI–XVII, SRJ XVIII), ros. *калі́на* ‘*Viburnum opulus*, roślina krzewiasta z białymi kwiatami i czerwonymi gorzkimi owocami’ (SRJ, Dal), w dial. wtórnie oznacza też inne krzewy z czerwonymi owocami, np. ‘wiciokrzew, *Lonicera xylosteum*’ oraz ‘potrawy przyrządzone z jagód kaliny’ (SRNG), stuktur. jako NO **КАЛИНА** z XV w. (SSUM), ukr. *калі́на* ‘kalina, *Viburnum opulus*’, ‘nazwa czerwonej krowy’ (SUM, Żel., Hrinčenko), brus. *калі́на* ‘owoc kaliny (jako produkt spożywczy)’ (HSBM z końca XVI w.), ‘kalina, *Viburnum opulus*’ (TSBM), też dial. (SPZB, Scjaškovič Grodno, częściej ‘kalinowy gąszcz’, Turaŭ), pl. *калі́ны* ‘jagody’ (Turaŭ). ~

Derywat z suf. *-ina* od *kalъ* (zob.). Nazwa motywowana miejscem występowania krzewu, który rośnie przede wszystkim w wilgotnych lasach i zaroślach, często w łągach, wzdłuż rzek, strumieni i nad brzegami jezior. Por. sł. *kalína* ‘kałuża’ (Pleteršnik) i dawne chorw. *kàlina* ‘błoto’ (RJAZ), na podstawie których ESSM IX 121 skłania się ku rekonstrukcji pierwotnego znaczenia ‘wilgotne miejsce’, które byłoby punktem wyjściowym znaczenia ‘krzew rosnący w wilgotnym miejscu’ (Machek, NŘ XI 121–125). Por. inne rośliny nazwane od cech środowiska, w którym występują: *borovina*, *borovska*, *borovikъ*. Berneker SEW I 473–474, przyjmując tę samą podstawę słowotwórczą, zakłada inną motywację semantyczną, od błotnistej koloru jagód krzewu *Ligustrum vulgare*. Jednak zasięg znaczenia ‘*Ligustrum vulgare*’ ograniczony do języków pld.słow. wskazuje, że nazwa została mu nadana wtórnie, po migracjach Słowian na południe. Inne objaśnienia, w tym związek z *kaliti* 2, por. Sławski SE II 30–31.

Sławski SE II 30–31, ESSM IX 121.

M.J.

kalisko zach. : **kališče** ‘błotniste miejce’, ‘locus lutulentus’

kalisko: ~ pol. dawne od XV w. *kalisko* ‘kałuża, błoto’ (Słownik stpol., L.), ‘staw we wsi’ (L.), kasz. *kalësko* : *kalsko* ‘błoto na drogach’ też NM: *Kalëska* i *Kaliski* – nazwy bagien, trzęsawisk (Sychta SK, Lorentz PW), czes. dial. *kalisko* ‘błoto, kałuża’ (Bartoš DSM), *kalisko* ‘duża kałuża’ (Gregor Slav.-buč.). ~

kališče: ~ kasz. *kalëšče* ‘błoto na drogach’, też jako NM: *Na Kalëščach* (Sychta SK), dłuż. *kališčo* ‘dół na pomyje’ (Muka), też dial. *kališčo* ‘kałuża’ (Fasske Vetschau), czes. od XIV w. *kaliště* ‘kałuża’ (Přir. slov.), stczes. *kališče* ‘kałuża, błoto’ (Gebauer Sl.), por. dial. *kališč -a* ‘mokradło’ (Bartoš DSM), sła. dawne *kalište* : *kališto* : *kališčo* ‘błotniste miejsce’, ‘osad’ (HSSJ: XVIII w., a już w XIV w. NM *Kalystha* przy Dežericiach), dziś ‘miejsce w stajni na gnój’ (SSJ), dial. *kalište* ‘kałuża’ (Kálal);

sł. *kališče* ‘gnojówka’, ‘kałuża’ (Pleteršnik), NM *Kališče* (Steenwijk Rezja, Tominec Črni vrh), chorw. *kàlišće* ‘kałuża’, dial. kajkaw., czakaw. *kališče* (RSAN, RJAZ, już od XIII w. jako NM), reg. *kàljište* ‘miejsce, gdzie jest dużo błota’ (RMat., RSAN: reg., RJAZ), serb. dial. *каљуште* ‘błoto, kałuża’ (Živković Pirot), bułg. *калуице* ‘błotniste

miejsce' (RBE), dawne coll. od *кал* 'duża ilość błota' (Gerov), dial. *кѣлиште* 'brud, błoto' (Mladenov Vidin);

stros. i rus.-cs. *калицѣ* 'brud; błoto' (Srezn., SRJ XI–XVII), ros. NM *Калища* pl. nazwa progów na rzece, *Калищу* (WRG II 203), ukr. NW *Калище* – nazwa rzeki w dorzeczu Desny. ~

Nomina loci od *калъ*. O budowie zob. I 212.

M.J.

kaliti 1. *kaľ* 'zanieczyszczać, brudzić', 'lutare, oblimare'

~ pol. dawne od XV w. *kalić* 'brudzić, zanieczyszczać, lutare, oblimare' (SP XVI IBL) też dial. (Kąs Orawa, Wronicz Ściesz.), później zastąpione przez *kalać* 'ts.', dial. też 'bielić' (Karłowicz SGP), refl. *kalić się* 'brudzić się' (Słownik stpol., SP XVI IBL, L.), też dial. (Kucała PSM 81, Brzeziński Krajna), kasz. *kalęc* 'brudzić, walać, zanieczyszczać', też refl. *kalęc są* (Lorentz PW, Sychta SK), dłuż. *kaliś -im* 'mącić', 'ochlapywać brudną wodą, błocić' (Muka), też dial. *kaliś se* 'brudzić się, ochlapywać się wodą' (Fasske Vetschau), czes. od XIV w. *kaliti -im* (stczes. *-kaľu*) 'zanieczyszczać, mącić, brudzić' (Gebauer Sl.), 'psuć, niszczyć' (Přir. slov.), dial. *kalić* 'mącić' (Steuer Baborów), refl. *kaliti se* 'psuć się, np. o pogodzie' (Přir. slov.), *kaliť se* (Skulina Mor.-slov.), sła. *kaliť* 'mącić, zanieczyszczać' (SSJ, HSSJ: XVII w.), dziś też 'psuć, niszczyć' (SSJ), dawne 'brudzić, mazać rzadkim błotem' (HSSJ: XVIII w.), dial. *kaliti* : *kaliť* 'brudzić' (Kálal, SSN, także 'bielić ściany' (Matejčík Novohrad, Diss. slav., SSN);

słе. *kalíti -im* 'mącić', *kalíti se* 'błocić, chlapać się' (Pleteršnik, SSKJ), ch./s. *káliti kálīm* 'brudzić, błocić' (RSAN, od RJAZ XVIII: też zwrotnie), dial. kajkaw. *kaliti* 'mącić wodę' (Belović–Blažeka S. Đurđe), serb. dial. *каљуми* 'brudzić błotem' (Reč. Vojvodine), scs. *КАЛИТИ СЯ КАЛИЇЖ СЯ КАЛИЇШИ СЯ* 'brudzić się, paćkać się' (SJS, Sadnik–Aitzetmüller HAT);

ros. dawne i dial. *калить*, refl. *калиться* 'wypróżniać się' (Dal, Opyt), dial. też *каліться* 'ts.' (SRNG), ukr. dial. *калиту* 'smarować ściany gliną', brus. dial. *каліць* 'bielić ściany' (BMM IV 198: Homel), refl. *каліцца* 'wypróżniać się' (SPZB). ~

Por. czasowniki (zwłaszcza pld.słow.) z nawarstwieniem samogłoski *-a* z innego paradygmatu: słе. *káljati -am* 'mazać, bazgrać', refl. *káljati se -am* 'błocić się' (Pleteršnik), ch./s. *káljati káljām* 'brudzić, błocić', refl. *káljat se* (RMat., RSAN, RJAZ, też dial. chorw. sztokaw. Peić–Bačlija RBB, Sekulić Bačk.), bułg. *калям* 'pokrywać błotem, brudzić', 'polewać wodą w celu uzyskania błota', refl. *калям се* (RBE), ukr. dial. *каляти каляю каляеш* (Vaščenko Poltava).

Denominativum od *калъ*.

M.J.

kaliti 2. *kaľ* 'rozżarzać', 'accendere'; 'hartować', 'igni durare'

~ czes. od XIV w. *kaliti -im* (stczes. *-ľu*) 'hartować, utwardzać' (Gebauer Sl., Přir. slov.), refl. *kaliti se* 'hartować się', sła. *kaliť* 'hartować' (SSJ, HSSJ: XVIII w.), *kaliť sa* 'twardnieć, hartować się' (SSJ), też dial. (SSN);

słе. *kalíti -im* 'hartować (o żelazie)' (Pleteršnik, SSKJ, też dial. Tominec Črni vrh), ch./s. *káliti kálīm* 'hartować żelazo' (również w znaczeniach 'rozgrzewać' i 'studzić'),

też przen.; refl. *kalíti se* (RMat., RSAN, RJAZ od XVIII w.), pierwotnie ‘rozżarzać’ (hapaks za: Skok ER II 21), chorw. dial. sztokaw. *kálit* ‘hartować przez ochładzanie’, ‘wzmacniać, posilać, pokrzepiać’ (Sekulić Bačk., Peić–Bačlija RBB), serb. dial. *kálitu kálum* ‘hartować’ (Reč. Vojvodine), bułg. *каля -иу (ce)* ‘hartować’ (RBE), maced. *кали* ‘ts.’;

stros. **КАЛИТИ** ‘hartować’, ros. *калѣть калѣю калѣишь* ‘o żelazie, silnie nagrzewać, doprowadzać do czerwoności, rozżarzać’, ‘hartować’, dial. *калѣть* ‘grzać, nagrzewać’, ‘nagrzewać piec, gotować wodę’, nieosob. o upale, refl. *калѣться* ‘grzać się’ (SRNG), brus. dial. *калѣць* ‘nagrzewać (o piecu)’ (BMM IV 198: Homel), refl. *калѣтыся* ‘hartować się, o żelazie’ (ŽS 222: Polesie Drohiczyńskie). ~

Etymologia sporna. Sławski uważa za pochodne od *kalъ* (zob.), czyli za homonim etymologiczny z *kaliti* 1. Według niego, a wcześniej Machka, LF LXV 314–315, rozwój znaczenia jest związany z pierwotną techniką garncarstwa, to jest z utwardzaniem naczyń przez maczanie ich w glinie. O innych objaśnieniach, zob. Sławski SE II 29.

M.J.

kaluga : kaluga ‘zagłębienie wypełnione błotem’, ‘cavum luto impletum’; ‘bagno’, ‘palus’

~ pol. dawne i dial. *kaługa* ‘kałuża; sadzawka, stawek’, NM *Kaługa* (L., XVII w.), dial. *kaługa* ‘kałuża’ (SOWM, Brzeziński Krajna, Szymczak Domaniewek) też ‘prze-ręb’, kasz. *kālęga : káluga* ‘kałuża na drodze’ (Sychta SK), czes. dial. *kałuha* ‘kałuża’ (Bartoš DSM);

ch./s. *kàljuga* ‘kałuża, błoto’ (RMat., RJAZ, RSAN, też dial. sztokaw. Peić–Bačlija RBB, Sekulić Bačk.), dial. serb. *каљуга* ‘kałuża’ (Reč. Vojvodine);

ros. od XVII w. *калыга* ‘błoto, trzęsawisko’ (SRJ XI–XVII), dial. *калы́га* ‘błoto, topiel; trzęsawisko, grzęzawisko’ (SRNG), częste w NM: *Калыга* – nazwy mokradeł, ale też miast położonych nad rzekami (RGN IV 3), ukr. dial. *калю́га* ‘błoto na drodze’, ‘kałuża’ (KDA), brus. *калю́га* ‘kałuża’ (TSBM, też dial. BMM IV: Homel, Šatalava BDS). ~

Por. ros. dial. *кале́га* ‘słota; śnieg z deszczem’ (Slovník Kuzbassa);

2. chorw. dial. czakaw. *kalīg* ‘błoto, szlam’ (Turina–Šepić RČI, Turčić Čokav. Rječ.) – niewykluczona kontaminacja chorw. *kàljuga* z obecnym w innych dial. chorw. italia-nizmem *kalīg* ‘mgła’ (np. Mahulja Omišalj, Moguš Senj).

Derywaty na *-uga* : *-uga* od *kalъ*. O budowie zob. I 68. Proponowane było również objaśnienie wyrazu jako złożenia z przedrostka *ka-* (por. *ka-měditi*, *ka-nura*, *ka-dlъbъ*) i rzeczownika *luga* (Vasmer ES II 170). Więcej na ten temat ESSM IX 126. M.J.

kalużь f. : kaluża ‘płytkie zagłębienie wypełnione błotem albo błotnistą wodą’, ‘cavum vadosum luto seu aqua lutea impletum’

kalużь: ~ pol. od XV w. *kałuż* m. ‘powódź, topiel’ (Słownik stpol.), ‘kałuża’ (SP XVI IBL, też f.), dial. czes. *kaluž -e* f. ‘kałuża’ (Gregor Slav.-buč.), śl. *kaluž* f. ‘kałuża’ (SSJ, HSSJ), też dial. *kaluž -i* (Matejčík Novohrad, Kálal), też ekspr. ‘jeziorko’, ‘gnojówka’ (SSN), już w XVI w. NO *Kaluss* (HSSJ). ~

kaluža: ~ pol. od XV w. *kałuža* 'kałuża; staw, sadzawka' (Słownik stpol.), 'brud, gnój', też przen. (SP XVI IBL, L.), dial. też 'gnojówka' (Kartoteka SGP), czes. dial. *ka-luž'a* 'kałuża' (Lamprecht Opava), pl. 'rodzaj zimowych jabłek' (Lamprecht Opava), *kaluž -e f.* : *kaluža* 'kałuża' (Gregor Slav.-buč.), sła. *kaluža* 'kałuża' (SSJ, HSSJ, też dial. Kálal, Ripka Dolnotrenč.), dial. *kaluž(a)* też 'gnojówka' (SSN), NM *Kalusa* z XVI w.;

słē. *kalúža* 'kałuża, błoto' (Pleteršnik, SSKJ, też dial. oraz NM *Kaluža*: Rigler Notr.), ch./s. *kàljuža* 'kałuża, błoto' (RMat., RSAN, RJAZ, też dial. chorw. sztokaw. Sekulić Bačk.), dial. czakaw. też *kalúža* 'kałuża' (ČDL);

ros. dial. *калю́жа* : *калю́жá* 'kałuża' (SRNG, Slovarʹ Don.), ukr. *калю́жа* 'kałuża', 'błoto' (SUM, Hrinčenko, też dial. bojk. Onyškevyč Bojk.), brus. dawne od XVII w. i dial. *калѹ́жа* : *калю́жа* 'kałuża' (HSBM, SPZB, BMM IV: Homel). ~

Derywaty od *kaluga* z suf. *-jb*, *-ja*. O budowie zob. I 70. Podobnie jak w wypadku *kaluga*, rozważana była możliwość złożenia z przedrostkiem *ka-* dodanym do *luža* (tak np. Vasmer ES II 170).

Vasmer ES II 170, ESSM IX 126–127.

M.J.

kalb *kala* 'błoto, muł, szlam', 'lutum'

~ pol. od XV w. *kał kału* 'błoto, muł', 'osad w naczyniu z płynem' (Słownik stpol.), 'nieczystości' (SP XVI IBL), 'gлина, błoto, końskie odchody' (L.), dziś 'odchody', dial. *kał* 'błoto' (Brzeziński Krajna), kasz. *kål kału* 'błoto, szczególnie na drogach', 'muł' (Sychta SK), dłuż. *kała* 'kałuża, błoto' (Muka), czes. od XIV w. *kal -u* (stczes. też *-a*) 'błoto, szlam, muł', 'bagniste miejsce', 'osad, męty', 'brud, nieczystości' (Gebauer Sl.), też przen. (Přir. slov., SSJČ), dial. *kal* 'olej do smarowania rzemieni', NM *Kały* pl. (Bartoš DSM), por. adi. *kały* 'mętny' (Bartoš DSM), sła. *kal -u* 'mętna, brudna woda; błoto', 'osad' (SSJ), dawniej *kal* m. i f. 'osad z rozpuszczonych materiałów organicznych', 'rozrobione wapno z wodą do bielenia' (HSSJ: XVIII w.), dial. *kal* 'rzadkie błoto, maź z wody i gliny do bielenia ścian i oblepiania dolnej ściany pieca chlebowego', 'osad z wina w naczyniu', 'maź w uszach' (SSN);

słē. *kāl* m. 'błoto', 'kałuża' (Pleteršnik, SSKJ, też dial. Tominec Črni vrh), również jako NW małych dopływów rzecznych i stawów (Bezljaj SVI 246), chorw. od XIII w., też serb. *kāl kála kála* rzadziej *kão* 'rozmokła ziemia, błoto' (RMat., RSAN, RJAZ, też NM *Kāl* Houtzagers Orlec), też przen. 'grzech, coś godnego pogardy' (RJAZ już w XIII w.), dial. chorw. też *kô* (Dubrownik, RSAN), *kâ*, reg. też 'kałuża', 'deszczowa pogoda' (RSAN), dial. serb. *kał* 'błoto' (Živković Piro), serb. dial. *kāl* 'błoto' (Reč. Vojvodine), scs. **КАЛЪ КАЛА** 'błoto' (SS X–XI, SJS), bułg. dial. *kał* 'błoto' (BDial. VII 64, BDial. IX 262, BDial. X 62), literac. tylko *kał* f. w tym samym znaczeniu (RBE), też 'brud; osad' (Gerov, też dial. BDial. III 84), maced. *kał* m. i f. od XVI w. 'błoto', 'brud' (RMJ, też dial. Ničev Kostur, Hendriks Radožda-Vevčani, Małecki SW, BDial. VI 41: zach. Tracja);

strus. **КАЛЪ КАЛА** 'ziemia; ił', 'gлина' (Slovarʹ DRJ), też 'błoto' (Srezn., SRJ XI–XVII), ros. dawne *kał kála* 'gnijące odpadki, nawóz, kompost' (SRJ XI–XVII), od XV w. 'odchody ludzkie i zwierzęce', dial. (też *кало* : *kála*) też 'rzadki nawóz' (SRNG), ukr. dawne i dial. *kał kála* 'brud, błoto' (Tymčenko, Hrinčenko) dziś 'odchody' (SUM),

dial. też 'nawóz', 'głina zmieszana ze słomą dla wzmacniania konstrukcji ścian drewnianej chaty' (KDA), brus. od XVI w. *καλ κάλα* dawne i dial. 'brud, błoto' (SPZB, HSBM), dziś 'odchody' (TSBM). ~

Por. sła. *kaľava* 'rzadkie błoto' (SSN).

Etymologia niepewna. Niewykluczone pochodzenie od ie. *kālo-*, por. lit. *kalýbas* : *kalývas* 'z białą szyją', łac. *cālidus* 'z białą plamą na czole', łac. *cāligō* 'mgła, ciemność', gr. *κηλῖς* 'plama, brud'. Związek z jasną barwą nie dziwi, jeśli porównamy paralelne pochodzenie psł. *bolto* z bsł. *baltas* 'biały', por. I 312. Według innego objaśnienia *kal̥* mógłby mieć dokładny odpowiednik w gr. *πηλός* 'głina, błoto, muł, bagno' (Meillet, MSL XIII 291–292), jednak zdaniem Walde–Hofmanna II 139 *π* w wyrazie greckim pochodzi z ie. *p-*, nie z *k^u-*.

Sławski SE II 32–33, ESSM IX 127.

M.J.

кальнь *kaľno kaľno* 'błotnisty', 'luteus'; 'mętny', 'turbidus'

~ pol. od XVI w. *kalny* 'mętny, nieczysty' (SP XVI IBL, L.) adv. *kalno*, też dial. (Kucała PSM 31, Kąs Orawa, Wronicz Ściesz.), kasz. przestarz. *kalni* 'błotnisty, mulisty, mętny' (Sychta SK), czes. od XIV w. *kalný* 'brudny, mętny' (Gebauer Sl., SSJČ), 'nie-wyraźny' (SSJČ), też dial. (Lamprecht Opava, Skulina Mor-slov.), sła. *kalný* 'brudny, mętny' (SSJ, HSSJ: XVII w., też dial. SSN), dawne i dial. też *kalní* (Bernolak, Ripka Dolnotrenč.), już w XIII w. jako NM: *rivuli Kalnich* w Turci, w XIV w. derywat *Kalnicza* (ok. Trenčina, HSSJ);

słē. *kālen* 'mętny, nieprzejrzysty' (Pleteršnik, SSKJ, też dial. Tominec Črni vrh), *kalān* 'ts.' (Pleteršnik), ch./s. *kālan -lna* (rzadziej *kāona*) 'błotnisty, np. o wodzie, pełen błota' (RMat., RSAN, RJAZ: XIII w.), chorw. dial. kajkaw. *k'alen* 'mętny' (Belović–Blažeka S. Đurđe), *k'alni* (Blažeka–Rob Mursko Sr.), serb. dial. *forma* (Živković Piroć), bułg. *кален -лна -лно* (dawne *калян*) 'pokryty, wypełniony błotem, zawierający błoto' (RBE), pot. i dial. 'gliniany' (BDial. II 84, BDial. IX 262, BDial. V 176: Rodopy), maced. *кален* 'błotnisty, zabłocony';

strus. i ros. dawne **кальный** 'brudny, błotnisty' (Slovarʹ DRJ, Srezn., SRJ XI–XVII, SAR), ukr. dawne i dial. *кальній* 'brudny, błotnisty' (Tymčenko, Hrinčenko, Vaščenko Poltava), brus. dawne od XV w. **кальный** : **калный** 'brudny, błotnisty' (HSBM), dial. *ка́лны* : *калнѝ* 'brudny, błotnisty', 'grząski' (SPZB). ~

Zasięg poszerzają: dłuż. *kalnišćo* 'dół na pomyje', *kalnica* 'błotnista jama' (Muka).

Derywat z suf. -нь od *kal̥*. O budowie zob. Brodowska-Honowska SPS 80. M.J.

kamenica 'kamienista gleba', 'solum calculosum'; 'stos kamieni', 'lapidum congestus'; 'coś sporządzonego z kamienia, np. misa', 'res, e.g. vas, e lapide facta'

~ pol. *kamienica* 'dom murowany, z kamienia, cegły', stpol. też 'kamieniołom' (Słownik stpol., SP XVI IBL, L., SJP PAN), dial. też 'kupa kamieni zebranych z pola ornego' (Karłowicz SGP, Kobylińska Zagórzany, SOWM), *kańynica* 'kamieniołom', 'gospoda' (Olesch Sankt Annaberg), kasz. *ka'm'en'ica* 'dom murowany' (Lorentz PW), zwykle postać ściągnięta *ka'mińca* 'złozę lub gromada kamieni', 'pole pokryte

licznymi kamieniami', NM *Kařińca* gwarowa forma nazwy wsi: *Kařińca* Królevská, *Kařińca* Šlachetná (Sychta SK), dłuż. NM *Kamjenica* Chemnitz (Zapis słowow), głuż. *kamjenica* : *kamjeńca* 'stos kamieni', 'kamienica' (Kral), stczes. od XIV w *kamenice* 'część budynku', 'roślina, Melilotum rubeum' (Gebauer SL), czes. *kamenice* 'budowla z kamienia', 'piwnica kamienna', 'rodzaj twardych gruszek' (SSJČ), *Kamenice* pl. różne NM w Czechach i na Morawach (SSJČ), dial. moraw. i czes. *kamenica* 'chałupa z kamienia' (Bartoš DSM, Králík Kelč, Loriš Ostrava, Siatkowski Kudowa), sła. od XV w. *kamenica* 'dom murowany' (SSJ, HSSJ), 'kamienne naczynie' (SSJ), dawne też 'kamieniołom' (HSSJ), dial. *kamenica* 'ts. we wszystkich znaczeniach', też 'żmija' (Kálal), 'kamienista ziemia', 'zwał kamieni na skraju winnicy' (SSN), też *kameńica* (Matejčík Novohrad), *kemeńica* 'droga wykładana tłuczniem' (Stanislav Liptov);

słę. *kámenica* 'kamieniołom', 'warsztat kamieniarski', 'dom z kamienia', 'naczynie, tabliczka z kamienia', pl. *kámenice* 'część wozu do transportu kamieni' (Pleteršnik), ch./s. *kāmenica* 'kamienny garnek', 'naturalne wgłębienie na powierzchni wapiennej ściany, w którym gromadzi się deszcz i śnieg' (RMat., RSAN), *kaṁenica* 'mały kamień', 'droga wyłożona kamieniem', 'kamienisty grunt' (RMat., RSAN), *kāmenica* 'kamienne naczynie', 'zgrubienie powstałe na wapiennej skale', 'kamieniołom', 'budowla z kamienia', dial. chorw. czakaw. *kāmenica* 'kamienne koryto' (ČDL, Houtzagers Orlec), 'duże kamienne naczynie na ser, olej' (Mahulja Omišalj, Turčić Čokav. Rječ., Jurišić Vrgada), bułg. dial. *каменица* : *каменица* 'kamienista ziemia', *каменица* 'konstrukcja z kamieni ustawiana w rzece, służąca dla połowu ryb' (SNU), *камѣница* 'kamieniołom' (RROD), NM *Каменица* – nazwa wsi i miasta, też nazwa terenowa odnosząca się do kamienistej ziemi (MI Madansko), maced. *каменица* 'kamieniołom';

stros. **КАМЕНИЦА** 'stos kamieni', 'kamienna grzędą' (SRJ XI–XVII), ros. dial. *каменица* : *каменица* 'duży kamień, kamień polny' (SRNG: Smoleńsk), 'stos kamieni zebranych z pola ornego' (SRNG: ok. Petersburga, Archangielska), 'kamieniste podłoże' (SRNG: Kirow), 'kamienna przegroda na rzece' (SRNG: Włodzimierz), 'piec ułożony z kamieni w łaźni, kurnej chacie' (SRNG: Archangielsk, Wiatka, Wołogda), ukr. NM z XV w. *Камениця* (SSUM), dawne *камяниця* : *камениця* 'dom z kamienia, murowany', *кам'яниця* : *камениця* 'ts.' (Hrinčenko), dial. 'kamienista gleba' (Polesze), brus. dial. *камянiця* : *камэніця* : *камениця* : *камяниця* 'kamienista gleba', 'stos kamieni' (SPZB), 'kamienny piec w łaźni' (BMM IV 202: Homel). ~

Derywat od form zależnych *kamen-* (zob. *kamy*) z suf. *-ica*. Ze względu na produktywność formantu niemożliwe rozróżnienie kontynuantów od formacji innowacyjnych.

M.J.

kamenistъ *kamenista kamenisto* : **kamenitъ** *kamenita kamenito* 'obfitujący w kamienie', 'calculosus'; 'zrobiony z kamienia', 'e lapide factus'

kamenistъ : ~ pol. *kamienisty* 'pełen kamieni' (Słownik stpol.), też 'kamienny, z kamienia', 'twardy jak kamień, przen. 'nieczuły, niewrażliwy' (SP XVI IBL), *kaṁynisty* 'kamienisty' (Olesch Sankt Annaberg), kasz. *kaṁānistī* : *kameṁistī* (Lorentz PW),

czes. dial. *kamenistý* adi. (Bartoš DSM), *kameňisty* (Kellner Štramberk), sła. *kamenistý* 'kamienisty' (SSJ, HSSJ, SSN);

bułg. *каменѝст -а -о* 'kamienisty', 'kamienny', przen. 'trudny' (RBE, Gerov, też dial. BDial. III 84);

stros. **КАМЕНИСТЫИ** : **КАМІАНИСТЫИ** 'złożony z kamieni; obfitujący w kamienie' (SRJ XI–XVII), ros. *каменѝстый* 'kamienisty, pełen kamieni', dial. *каменѝстый* 'ts.', ukr. *каменѝстий* 'ts.', też NW *Каменѝстый*, brus. *камяністы* 'ts.'. ~

kamenitъ: ~ pol. dial. *kamienity* (Karłowicz SGP), *kamińaty* (Szymczak Domaniówek), dłuż. *kamjenity*, głuż. *kamjenity* (Kral), czes. *kamenitý* 'kamienisty, pełen kamieni' (SSJČ), dial. *kamenitý* (Siatkowski Kudowa), sła. *kamenitý* 'kamienny, z kamienia', 'twardy', 'nieczuły' (SSJ, HSSJ: XVIII w.) też 'gradowy' (HSSJ), por. *kamenitá* f. 'mały twardy owoc nieszpulki zwyczajnej, *Mespillus germanicus*' (HSSJ);

słе. *kamenit* 'kamienisty' (Pleteršnik), *kamenit* 'kamienisty' (Megiser 1592), dial. *kamenit* (Tominec Črni vrh), ch./s. *kāmenit* : *katēnit* : *katēnit* 'kamienisty' (RMat., RSAN, RJAZ od XVI w.), też dial. chorw. (ČDL, Koschat Baumgarten) i serb. (Reč. Vojvodine, Elezović Kos.-Met., SDZ XXX 152: Banat, Bukumirić Metohija), bułg. *каменѝт -а -о* przestarz. i dial. 'kamienisty', 'kamienny' (RBE, Gerov, BDial. III 84), maced. *каменит* 'kamienisty' (RMJ);

stros. **КАМЕНИТЫИ** przen. 'okrutny; zawzięty' (SRJ XI–XVII). ~

Por. słе. *kāmenast* : *kāmenjast* 'kamienny, podobny do kamienia' (Pleteršnik), ch./s. *kāmenast -а -о* 'bogaty w kamień', 'taki jak kamień' (RMat., RSAN, RJAZ jako niepewne za Stuliciem).

Adi. od *kamen-* (zob. *kamy*), o budowie zob. Brodowska-Honowska SPS 139. *M.J.*

каменьсь *каменъса* 'kamienisty grunt', 'skalisty teren', 'solum saxosum'

~ pol. *kamieniec* 'kamienne, skaliste podłoże' (SP XVI IBL, L.), dial. *kamiyniec* 'kamieniste pole' (Wronicz Ślęsz.), 'kamienie na brzegu potoku' (Karłowicz SGP, Kucała PSM 28), NM *Kamieniec Podolski*, dłuż. *kamjenc* 'miejsce skaliste', 'skałka', 'kamyk', 'kamieniołom' (Muka), NM *Kamjeńc* (Starosta), *Chemnitz* (por. nazwę w języku czes.: *Saská Kamenice*), głuż. NM z XIII w. *Kamenz* (Meschgang ON Olausitz 68, Eichler SLO 13), stczes. od XIV w. *kamenec -ncě* 'saletra' (Gebauer Sl.), czes. *kamenec* 'jakiś związek chemiczny', 'kamieniste miejsce', NM w Czechach, Słowacji i in. (SSJČ), dial. *kamenec -nca* 'kamieniste koryto rzeki' (Bartoš DSM), sła. od XVII w. *kamenec -nca* 'grad' (SSJ), *kamenec* 'grad', 'ałun', 'lita skała pozbawiona gleby' (HSSJ), dial. *kamenec* 'grad', 'kamieniste miejsce przy potoku', 'osełka do kosy' (Kálal, SSN), NM: *Kameńec Kamenca* nazwa terenowa (Buffa Dlhá Lúka);

słе. *kāmenec* *kāmenca* 'kamyk' (Pleteršnik, Megiser 1603, SSKJ: wtórnie *kāmenec*), ch./s. *kāménac -nca* 'kamień nazębny', też w innych chorobach (RMat., RSAN), też ogólne demin. 'kamyk', też NM nazwy kilku miast w Bośni i Serbii (RJAZ: XVIII w.), dial. *katēnec* 'łupek do pisania';

stros. NM **КАМЕНИЦЬ** (SRJ XI–XVII), ros. dial. *каменѝц -ицá* 'stos kamieni' (SRNG: Archangielsk), 'kamienisty grunt' (SRNG: Rjazań), też 'mały kamyk' (SRNG), NM

Каменеу zarówno jako nazwy rzek, jak i miast (RGN IV 169), ukr. *Каменеу* NM z XIV–XV w. (SSUM), NW *Каменéу*, dawne *каменеу* ‘mały kamyczek; kamień’ (Ty-mčenko), *камінеу* -нця ‘kamyczek’, ‘pestka’ (Hrinčenko), ‘żwirowy brzeg rzeki’ (Polesze), ‘krzesiwo’ (Mat. Bukovyna), pl. *каміны* ‘borówka brusznica’. ~

Por. *katenco* ‘kamieniste koryto rzeki’ (Bartoš DSM) *Kamenčák* ‘właściciel chałupy na kamieńcu’ (Bartoš DSM);

2. NM *Katensa* plt. (Bělič Dol.);

3. sł. demin. *kámenčič* : *kámenček* (Pleteršnik, SSKJ, też dial. Tominec Črni vrh);

4. chorw. NM *Kamenci* nazwa wsi w okręgu zagrzebskim, NW *Kamenča*, w rękopisach: *Каменьча* : *Камуцьна* (RJAZ).

Derywat od *kamen-* z suf. -ьсь w funkcji tworzenia derywatów odrzeczownikowych, zob. I 100, p. 2. Najbardziej prawdopodobnym znaczeniem wydaje się ‘skaliste, kamieniste podłoże’, również w odniesieniu do rzek, na co wskazują NW. *M.J.*

каменьје coll. ‘duża ilość mniejszych lub większych kamieni’, ‘lapidum sive saxorum acervus’

~ pol. dawne i dial. *kamienie* coll. (Słownik stpol., SP XVI IBL, L., Karłowicz SGP), dłuż. *kamjenje* plt. ‘skała, minerał; kamienie, skały’ (Starosta), stczes. od XIV w. *ka-menie* coll., czes. *kamení* -í n. ‘kupa kamieni’ (SSJČ), też dial. (Králík Kelč, Bělič Dol., Skulina Mor-slov.), *kameni* ‘kamieniołom’ (Kubin Kladsko), sła. od XVI w. *kamenie* n. ‘masa drobnych kamieni’, ‘łom kamienny’ (HSSJ, SSJ), dial. *kamenie* n. ‘kupa drobnego kamienia, żwiru’ (SSN);

sł. od XVI w. *kâmenje* n. coll. ‘kamienie’ (Besedje 16 st., Megiser 1592), też ‘skała’ (Pleteršnik), też dial. (Tominec Črni vrh, Rigler Notr., Ramovš ZD I), chorw. od XVI w. *kâmenje* (czakaw. XVI w. też *kaminje*, RJAZ) coll. (RMat., RSAN, RJAZ, też dial. ČDL, Houtzagers Orlec), scs. **КАМЕНИЕ** coll. ‘kamienie, skały’ (SJS);

stros. **КАМЕНЬЕ** coll. ‘duża ilość kamieni’ (SRJ XI–XVII), ros. dial. *каменье* coll. ‘duża ilość kamieni’ (SRNG), ukr. dawne i dial. *каміння* coll. ‘duża ilość kamieni’, ‘kamienie młyńskie’ (Hrinčenko), brus. dawne *каменне* coll. ‘duża ilość kamieni’ (Nosovič). ~

Coll. z suf. -ье od *kamy katena*, o budowie zob. I 86.

M.J.

каменьнъ *каменьна* *каменьно* ‘zrobiony z kamienia’, ‘lapideus’; ‘pokryty kamieniem, o podłożu, drodze’, ‘lapidibus stratus, de solo seu via’

~ pol. dawne i dial. *kamionny* (Słownik stpol., Brzeziński Krajna, Gruchmanowa Kramska), (dziś *kamienny*, też dial. Olesch Sankt Annaberg) ‘pełen kamieni’, ‘kamienny, z kamienia’, ‘twardy jak kamień’ (Słownik stpol., SP XVI IBL), kasz. *ka’m’an-ni* ‘zrobiony, zbudowany z kamienia’ (Syhta SK, Lorentz PW), połab. *kominenā* f. ‘kamienny’ (Polański-Sehnert, Olesch Thesaurus), dłuż. *kamjenny* (Muka, Starosta), czes. od XV w. *ka-men-ný* ‘kamienny, zrobiony z kamienia’ (Gebauer Sl., SSJČ), też dial. czes. i moraw. (Siatkowski Kudowa, Lamprecht Opava, Bělič Dol.), sła. *ka-men-ný* ‘kamienny, z kamienia’ (SSJ, HSSJ: XVII w.), ‘kamienisty’, ‘twardy’ (HSSJ), też dial. (SSN, Stanislav Liptov, Sipos Bükk-Gebirge);

sł. *kamenên* : *kamnen* (Pleteršnik, Megiser 1592), dziś *kamnén* 'kamienny' (SSKJ), (por. *kámen* -a -o adi. 'kamienny, z kamienia', Megiser 1603, Pleteršnik, SSKJ), ch./s. od XVI w. *kâmen* -a -o (RSAN też: *kâman* -mna -mno) 'zrobiony z kamienia' (RMat., RSAN) – może skrócona forma z *каменьны* > *kamennyj* > *kamen* (RJAZ), scs. **КАМЕНЬНЪ** 'kamienny, z kamienia, kamienisty; skalny' (Sadnik–Aitzetmüller HAT, SJS, SR BAN), bułg. *каменен* -нна -нно dial. *камен* 'kamienny';

strus. **КАМЕНЬНЫ** 'kamienny; zrobiony z kamienia', 'kamienisty, wyboisty' (Slovarъ DRJ, SRJ XI–XVII), ros. *каменный* 'kamienny; zrobiony z kamienia', 'kamienisty', też dial. w różnych wtórnych znaczeniach, np. 'gliniany' (SRNG), ukr. NM z XV w. **КАМЕНЕ** nazwa wsi koło Suczawy (SSUM), *каменний* 'kamienny' (SUM, Hrinčenko), *камінний* 'ts.' (Hrinčenko), brus. *каменны* 'kamienny', też dial. (SPZB). ~

Adiectivum od *kamen-* (p. *kamy*), o budowie zob. Brodowska-Honowska SPS 80.

M.J.

kamo przysłówek zaimkowy pytajny i względny wyrażający pytanie o kierunek, 'dokąd', 'quo'

~ pol. tylko dawne (XIV–XVI w.) *kamo* przysłówek zaimkowy pytajny i względny 'gdzie, dokąd', też wzmocniony dodatkowymi partykułami: *kamoć*, *kamoś*, też *kam* 'ts.' (Słownik stpol., SP XVI IBL), dial. tylko *kam* 'gdzie' w sensie pytajnym i względnym: *kam* się podziła? (Karłowicz SGP: z krakowskiego), *kam* się obrócimy, kiedy drogi nie wiemy (z lubelskiego), *kamchmy* spółem siadawali (Cinciała SDKC), połab. *kom* 'dokąd' przysłówek zaimkowy pytajny (Polański SE 268), dłuż. dawne z XVI w. *kam* 'dokąd' (Muka z Jakubicy, Schuster-Šewc EW 488), czes. z XIV w. *kamo* 'dokąd' przysłówek zaimkowy pytajny i względny (Gebauer Sl.), dziś przede wszystkim w formie *kam* (też z partykułą wzmacniającą *kamže*, *kamž*): *kam* pospicháš?, *duch vane*, *kam* chce (SSJČ), dial. 'co': řekni mně přece, *kam* myslíš? (Hruška DSCh), sła. od XVI w. *kam* (też z partykułą wzmacniającą *kamže*) 'gdzie, dokąd' wyraża pytanie o kierunek: *kam* vedie cesta?, też w użyciu względnym: daj knihu tam, *kam* patri (KSSJ, HSSJ), też dial.: *kam* ideš? (SSN), dawne i dial. też jako partykuła 'jak' wzmacniająca znaczenie zdania: *abi kam* najskuor odpowēd dała (HSSJ, SSN);

sł. dawne z XVI/XVII w. *kámo* 'dokąd' (Besedje 16. st., Megiser 1592, Pleteršnik), dziś zachowane w formie wzmocnionej partykułą -že: *kámor*: naj pade, *kamor* hoče, poza tym w formie skróconej: *kám* – przysłówek zaimkowy pytajny: *kam* greš? i względny: ni vedel, *kam* ga nosi življenje, wtórnie też podkreśla stopień: *kam* lepši 'o ile lepszy' (SSKJ, Pleteršnik), ch./s. *kâmo* wyraża pytanie o kierunek 'dokąd', ale też o miejsce 'gdzie' przysłówek zaimkowy pytajny: *kamo* sad da bježim? i względny: nije znal, *kamo* bi sa sobom od veselja (RMat., RSJ, też chorw. dial. Sekulić Bačk., Jurišić Vrgada), scs. **КАМО** 'dokąd' przysłówek zaimkowy pytajny i względny, 'dokądś, gdzieś, dokądkolwiek' przysłówek zaimkowy nieokreślony (SJS: Ass., Ostr., Supr.), bułg. *камо* 'gdzie, dokąd' przysłówek pytajny i względny (Gerov, RBE), maced. *камо* 'gdzie', 'dokąd': *камо* ro? (RMJ);

strus. i stros. **КАМО** : **КАМЪ** : **КАМОУ** ‘dokąd’, ‘gdzie’: **КАМО ИДЕШИ?**, **НЕВѢДОМО КАМО ДѢША**, stros. też ‘jak’, ‘w jaki sposób’ (Slovarь DRJ, SRJ XI–XVII), ukr. dawne *кам* ‘czym’ w wyrażeniu ‘czym... tym...’ (Żel.), stbrus. **КАМО** ‘dokąd’: **ОТКУДА ЕСИ И КАМО ИДЕШИ?** (HSBM, Sloŭnik Skaryny). ~

Por. przysłówki zaimkowe wyrażające nieokreślony kierunek ch./s. *kamogod* ‘dokądś’ (RMat.), maced. *камоли* ‘ts.’ (RMJ).

Najprawdopodobniej złożone z *ka* będącego instrumentalem bądź locativem od ie. zaimka *k^uo-* (zob. *ka*) i partykuły postpozycyjnej lokatywnej *-mo* (por. *tamo*). W związku z tendencją do redukcji samogłosek wygłosowych w wyrazach o dużej frekwencji (np. Mańczak PSE 5) nie sposób ustalić, czy istniała psł. forma *kamъ* (Snoj SES 212), czy też wskazujące na nią kontynuanty utraciły wygłosowe *-o* niezależnie w różnych językach.

ESSB II 341, Bezłaj ES III 12, Snoj SES 212.

M.J.

камѣditi zob. **komuditi**

kamy *kamene* ‘kamień’, ‘lapis’, ‘skała’, ‘petra’

~ kasz. *kam kam’eńa* ‘kamień’ (Sychta SK, Lorentz PW), połab. *komoi* ‘kamień’ (Polański-Sehnert, Olesch Thesaurus);

ch./s. *kām* od XIII w. dawne i dial. (też *kām* : *kâm* - od XVI w. z Dubrovnika, RJAZ) ‘kamień’ (RMat., RSAN, RJAZ, też dial. chorw. Sekulić Bačk.), scs. **КАМЫ КАМЕНЕ** ‘kamień; skała’ (SJS: Euch., Cloz, Supr., SS X–XI);

strus. od XI w. **КАМЫ КАМЕНЕ** ‘kamień’ (Slovarь DRJ). ~

Por. dawne dial. *кама* f. ‘kamień’ (SRNG: Twiersk).

Forma nom. zachowana szczątkowo, dalej materiał z wtórnym nom. opartym na acc. *kamenъ*:

~ pol. od XV w. *kamień* ‘kamień, odłamek skalny, lapis’, ‘inny minerał’, także jako jednostka miary długości (Słownik stpol., SP XVI IBL), dial. *kamiń* ‘ts.’ (Szymczak Domaniewek), *kamiyń* (Kąs Orawa), *kamińań* (Sychta Kociewie), też w znaczeniach: ‘twardy osad’ (Brzeziński Krajna), ‘kamień graniczny’ (Wronicz Ślęsz.), *kamiyń* ‘kamień młyński’, ‘kamień nagrobny’ (Olesch Sankt Annaberg), kasz. *kamiń* : *kamin* : *kamen* ‘kamień’ (Sychta SK, Lorentz PW), połab. *komānāi* nom-acc. pl. ‘piec kaflowy’, znaczenie pod wpływem niem. *Kamin* (Polański-Sehnert, Olesch Thesaurus), dłuż. od XVI w. *kamjeń* (w XVI-wiecznym zabytku w formie nom. pl. *kamene*) (Schuster-Šewc EW 489: Moller, Muka, Starosta), też dial. *kam’eń* ‘kamień’ (Muka), głuź. *kamjeń -nja* (Kral), też dial. *kamjen* : *kamjeń* (Jentsch Rodewitz, Michalk Neustadt, Schroeder Schleife), czes. od XIII/XIV w. *kámen kamene* ‘kamień’ (Gebauer SL, SSJČ), też dial. (Bachmannová Podkrkonošsky, Siatkowski Kudowa), dial. też *kameń* (Kellner Štramberg, Bělič Dol., Bartoš DSM, Skulina Mor-slov., Králík Kelč, a jako coll. Lamprecht Opava), sła. od XV w. (jako NO terra *Petri Kamen* z XIII w.) *kameń -a* ‘kamień’ (SSJ, HSSJ), dawne też ‘grad’ (HSSJ), też dial. (Stanislav Liptov, Sipos Bükk-Gebirge),

'nagrobek' (Sipos Bükk-Gebirge), 'krzemień', 'osad', 'grad' (SSN), 'część mieląca w młynie' (Ripka Dolnotrenč.), 'jakaś choroba' (Kálal);

sł. *kámen kámna* 'kamień' (Besedje 16 st., Megiser 1603, Pleteršnik, SSKJ), też dial. *kamen* (Rigler Notr., Tominec Črni vrh, Ramovš ZD), ch./s. od XII w. *kāmēn-ena* (hapaks z Dalmacji: *kaman*, RJAZ, RSAN, RSJ) 'kamień', 'płyta nagrobna', dial. *kāmen -a* chorw. 'kamień' (np. ČDL, Jurišić Vrgada), serb. dial. *kāmen -a* 'ts.' (np. Bukumirić Metohija), bułg. *kāmen* przestarz. i dial. 'kamień' (RBE, Gerov, też dial. BDial. VIII 135), maced. *камен* 'kamień' (też dial. Hendriks Radožda-Vevčani, Vidoeski Kumanovo, BDial. VI 41: zach. Tracija);

strus. **KÁMENĚ KÁMEŇE** 'kamień' (Slovarь DRJ, SRJ XI–XVII), ros. *камень -мня* 'kamień', dial. też 'kamień w żarnach', 'niewielki piec', 'miejsce dla młocki', 'górski maszyn z płaskim szczytem porośniętym tundrą' (SRNG), 'skała nadbrzeżna' (Slovarь Urala), częste też jako NM i NW (WRG), ukr. od XV w. *камень* (dziś *камінь*) 'ts.', brus. *камень* 'ts.'. ~

Z ie. *āk'men-*. Ze względu na dużą liczbę odpowiedników w innych językach ie. (lit. *akmuõ akmeñs* 'kamień', łot. *akmens* 'ts.', stind. *aśmā aśman-* 'kamień; miotany pocisk; skała', awest. *asman-* 'kamień, skała', gr. *ἄκμων* 'kowadło') etymologia psł. *kamy kamene* jest powszechnie uznawana, ale wymaga dodatkowych formalnych objaśnień. Odpowiedniki w językach indoeuropejskich jednoznacznie wskazują na pierwotne *āk'men-* z *k-* palatalnym (istnienie obocznej formy ie. z *k-* welarynym przyjmował np. Fraenkel LEW 5, Brückner SE 215). Psł. *kamen-* wymaga zatem objaśnienia zarówno barwy samogłoski rdzennej *-a-*, jak i braku kontynuantu ie. spółgłoski palatalnej. Forma *kamen-* < *okmen-* jest objaśniana jako efekt metatezy ze wzdlużeniem samogłoski rdzennej (np. Sławski SE II 37–38). Zdaniem ESSM IX 139 do metatezy doszło jeszcze przed welaryzacją oczekiwanej spółgłoski *-s-* w niepoświadczonym **osmen-*. Dodatkowym problemem jest analogiczne zjawisko welaryzacji w językach bałt. przy braku pozostałych zmian typowych dla wyrazu psł. i przy obecności regularnego kontynuantu lit. *ašmuõ ašmeñs* z oczekiwanym znaczeniem 'ostrze' (Smoczyński SEJL 7–8). Kontynuanty słow. śladowo tylko zachowały dawny nom. *kamy* poświadczony także istnieniem demin. *kamykъ*. Dominują formy z uogólnionym tematem form zależnych *kamen-*.

Według ESSM IX 138–139 motywacja nazwy kamienia pojęciem 'ostrzy' wskazuje na jej bardzo wczesne powstanie, jeszcze w czasach powszechnego użycia narzędzi kamiennych. Mańczak PSE 130 na epokę kamienną przesuwają również powstanie nazw kamiennych narzędzi. Znaczenie 'kamień' jest powszechne dla kontynuantów *ākmen-* we wszystkich językach ie., co wskazuje, że uogólnienie nazwy na wszelkie kamienie, nie tylko te, które służyły jako narzędzie, musiało nastąpić jeszcze przed rozpadem wspólnoty ie. Śladem dawnego znaczenia jest lit. *ašmuõ* 'ostrze', a także gr. *ἄκμη* 'szpic, ostry koniec; wierzchołek'.

Sławski SE II 37–38, ESSM IX 137–140, Smoczyński SEJL 7–8 i 26, 5, Mańczak PSE 130.

M.J.

kamyкъ *kamyka* ‘mały kamień’, ‘lapillus’

~ pol. *kamyk* ‘mały kamień’ (Słownik stpol., SP XVI IBL), połab. *komoikă* f. ‘ts.’ (Polański-Sehnert, Olesch Thesaurus), stczes. od XV w. *kamyk -a -u* ‘ts.’ (Gebauer Sl.), czes. *kamyk -u* ‘wystająca skała, występ skalny’ (SSJČ), też dial. *kamyk* (Bartoš DSM), *kamejk* (Loriš Ostrava), *kamyk -a* ‘rysik’ (Lamprecht Opava);

słē. *kamik* ‘kamyk’ (Megiser 1592), ‘drogi kamień’ (Megiser 1603), ch./s. reg. *kāmīk* ‘kamień, skała w morzu’, ‘skalny grzebień w morzu’ (RMat., RSAN), dial. chorw. demin. *kāmīk* (ČDL, Turina–Šepić RČI, Houtzagers Orlec: *kāmīk*), scs. **КАМЫКЪ КАМЫКА** ‘kamień, kamyk’ (SJS: Supr., SS X–XI), bułg. *кaмък* ‘kamień’, dial. też *камак*, *камек*, *камик* (BDial. VII 64, BDial. III 84, BDial. VIII 135), maced. *камак* ‘kamień’ (BDial. VI 41: zach. Tracja);

strus. **КАМЫКЪ КАМЫКА** ‘kamyk’, też ‘drogi kamień’ (Slovarъ DRJ, Srezn., SRJ XI–XVII), ros. dawne *камык* ‘kamień’ (Dal), brus. dawne *камык* ‘kamień’ (HSBM). ~

Por. kasz. demin. *kam’išk* (Sychta SK).

Deminutivum z suf. *-kъ* od *kamy*. O budowie zob. I 89, por. też *grebyкъ* od *greby*.
M.J.

kaniti *kan’o* zach. i pld. ‘zamierzać, nosić się z zamiarem’, ‘intendere’; ‘mieć nadzieję na coś’, ‘sperare’; ‘proponować, zachęcać’, ‘suadere’

~ stczes. *kaniti sě*: *kanēti sě* ‘pochlebiać, schlebiać komuś’ (Gebauer Sl.);

słē. *kāniti -im* ‘nosić się z zamiarem’, ‘oszukiwać, wprowadzać w błąd’ (Pleteršnik), ch./s. *kāniti (se)* ‘zamierzać, nosić się z zamiarem’, ‘proponować coś, zachęcać do czegoś’, ‘prosić w gości’ (RJAZ, RSAN), dial. *kanūti* ‘proponować, zachęcać’ (Elezović Kos.-Met.), bułg. *каня -иш* ‘zapraszać w gości’, ‘gościć, proponować, przedstawiać coś komu’ (BTR, też dial. BDial. III 85, Mladenov Vidin), maced. *кани* ‘zapraszać w gości’, ‘gościć, usilnie zachęcać do częstowania się’, także dial. *kanit* ‘ts.’ (Hendriks Radožda-Vevčani 264). ~

Por. czasowniki formalnie wskazujące na perf. *kanōti*, a semantycznie zgodne z częścią areału pld.: serb. dial. *kanuti se* ‘nosić się z zamiarem, decydować się na coś’ (RSAN), ros. dial. *кануться* ‘mieć nadzieję na coś’ (SRNG: Jarosław), poszerzające ewentualnie geograficzny zasięg czasownika psł.

Etymologia niepewna. Uwagę zwraca regularna budowa morfologiczna mająca analogie w takich czasownikach denominalnych, jak *traviti*, *slaviti*, *baviti*. Pozwala to zakładać istnienie niepoświadczonego kontynuantami nomen **kana* z wzdłużonym wokalizmem rdzennym i łączyć z *konъ*, *konati*, *čēti* (por. Skok ER II 34). Objaśnienie to jest przekonujące również ze względów semantycznych. Semantyka ‘rozpoczynania czegoś’ leży u podstaw pld.słów. znaczeń ‘zamierzać, nosić się z zamiarem’, ‘proponować coś, zachęcać do czegoś’, z czego wtórne ‘prosić w gości; zapraszać’. Por. paralełę semantyczną w psł. *čerditi* (zob.) ‘gościć’, ‘karmić’, ‘troszczyć się’ < *čerda* (zob.) ‘kolej; określony porządek’.

Machek ES² 239, Skok ER II 34, ESSM IX 141–143, Bezłaj, Etim. 1973, 190, Meillet, MSL XIV 365, Berneker SEW I 483.
B.O.

kanura pld. i wsch. : **konura** wsch. ‘nora, jama zwierzęca’, ‘zagłębienie’, ‘cavum, caverna’, ‘liche pomieszczenie’, ‘tugurium’

kanura: ~ serb. *ка̀ну̀ра* f. ‘nora zwierzęca’ (RSAN: bośn.);

ros. dial. rzadkie *кану́ра* : *кану́ра* ‘buda, szałas; niskie, ciasne i prymitywne pomieszczenie; zazwyczaj dla zwierząt, psia buda’ (Dał, SSRJ). ~

konura: ~ stros. **кону́ра** od XVII w. ‘buda (zazwyczaj psia)’, ‘nora, buda, prymitywne pomieszczenia dla zwierząt’ (SRJ XI–XVII), pierwsza dokumentacja wyrazu z niejasną palatalizacją *n*: **коню́ра** (Černych IESRJ I 424), ros. *кону́ра* (dial. też *кону́па*) ‘buda, szałas; niskie, ciasne i prymitywne pomieszczenie; zazwyczaj dla zwierząt, psia buda’ (Dał, SSRJ), dial. dawne ‘półka w ścianie pomiędzy dwoma rzędami cegieł’, ‘głęboka jama, rów, dół’ (SRNG: Wołogda, w nowszym materiale znaczenie ‘jama, zagłębienie’ utrzymane wyłącznie w derywatach, np. *кону́рина*, *кону́рка*, Slovarъ Vologdy), ‘dół, jama, zapadlina na obszarze bagiennym’ (SRNG: Archangielsk), ‘szałas ze słomy, stawiany latem w stodołach, celem zapewnienia noclegu’ (SRNG: Ołoniec), ukr. dial. *кону́ра* ‘ciasne, brudne pomieszczenie; psia buda’ (ESUM II 559, Vaščenko Naddnpr. 39). ~

Por. ros. dial. *кону́рка* ‘chlew z desek pokryty ziemią i darnią’, *кону́рник* ‘miejsce pokryte jamami, dołami, wyrwami lub dziurami’, *кону́рок* : *кону́рок* ‘nieduży chlew’ (SRNG);

2. do postaci z palatalnym *-n*’- nawiązują: ros. dial. *коню́ра* ‘kurnik’, *коню́рка* ‘jama’ (SRNG).

Najprawdopodobniej composita oparte na wyrazach z rodziny *nora* : *nura* : *nyrati* z semantyką zanurzania, zagłębiania się poprzedzonych prefiksami *ka*-/*ko*- (jak *ka-dłbъ*, *ko-vъza*). Więcej na temat tych prefiksów Bjeletić IG.

Miklosich EW 153, 213, Vasmer ES II 182, ESSM IX 143, Černych IESRJ I 424, ESUM II 559. B.O.

kanjъ *kanъja kanъje* : **канѣѣ** *канъja kanъje* zach. ‘związany z kanią’, ‘ad milvum pertinens’

~ pol. dial. *kani*: w nazwach botanicznych, np. *kani* sadło ‘rozchodnik płaskolistny, *Sedum telephium*’, także jako nazwa grzyba (Karlłowicz SGP), sła. z XVIII w. *kaní* ‘milvinus’: *kany* perí; *kany* wtáca (HSSJ), też dial. *kaní*, np. *kańe vajco* (SSN), także jako komponent złożonych nazw botanicznych, np. spiskie *kańe* sadło, *kańe* mliko, *kańe* očko (ib.). ~

Por. pol. NM: *Kaniów* (z XVI w.: *Kaniow*, NMP IV 322) : *Kaniewo* z pocz. XV w. NMP IV 321), sła. dawne z XVIII w. *kaňový* ‘związany z sępem’: *kanove* pero (HSSJ), NM czes. *Kaňov* (Profous MNČ), ch./s. NM *Kanjev* (Dickenmann Sava 201), ros. *Канев* (RGN IV 39), ukr. *Каніє* (ib.).

Z suf. *-ъjъ* albo *-jъ* od *kan’a*. Poza zach. zaświadczane w formacjach wtórnych (nazwach własnych) z nawarstwionym suf. *-evъ* (inaczej ESSM IX 143, według którego to derywaty z suf. *-ovъ*).

Trubačev Nazvanija rek 284, Trubačev, Movoznavstvo 1971, z. 6, 6, Ponomarenko, Movoznavstvo 1981, z. 2, 70–74. B.O.

kan'a 'ptak drapieżny z rodziny jastrzębiowatych', 'milvus'

~ pol. *kania* 'Milvus milvus, ptak drapieżny z rodziny jastrzębiowatych', dial. *kania* w nazwach ptaków: *kania* czarna (duża) 'Aquila naevia', *kania* mała 'myszołów zwyczajny, Buteo vulgaris' (Karłowicz SGP), stczes. od XIII w. *káně* 'mewa', 'sęp' (Gebauer Sl.), dluž. *kaňa* 'gatunek dużego ptaka z rodziny jastrzębiowatych, błotniak stawowy, Circus aeruginosus', 'gatunek sokoła, Falco buteo', 'sęp, kania', 'sójka, Corvus glandarius' (Muka), głuż. *kanja* 'błotniak stawowy, Circus aeruginosus' (Pfuhl), 'kania' (Zeman), czes. *káně* 'sowa leśniczka, strix scops', 'Falco Buteo', też dial. *kaňa* (Svěrák Karlovice), sla. od XVII w. *kaňa* w nazwach gatunkowych kilku ptaków drapieżnych (np. 'Circus', 'Buteo', 'Milvus') (HSSJ, SSJ), także o ptakach wodnych, np. *morská, vodná kaňa* (HSSJ), najwcześniej datowana NO: *Kana* (w Abovskej, 1323 r., HSSJ), dial. *kaňa* 'ptak drapieżny, Buteo Buteo', 'zewnątrzny snop ułożony w poprzek innych snopów i umacniający je' (SSN);

słē. *kánja* 'myszołów zwyczajny, Buteo vulgaris' (Pleteršnik), 'gatunek sokoła, Falco rusticolus' (z Rezi, za ESSM IX 142), ch./s. *kànja* 'ptak drapieżny, myszołów zwyczajny, Buteo buteo' (RJAZ, RSAN), dial. *kàňa* 'kura' (RSAN), bułg. *kàня* 'ptak drapieżny', 'ścierwnik, Neophron perchopterus' (Mladenov BTR), dial. też *kàně*;

stros. **КАНІА** m. 'kania' (SRJ XI–XVII), ros. dial. *káня* : *каня* jako nazwa kilku gatunków ptaków, np. 'kania, Milvus', 'bekas, Scolopax', 'indycze' (SRNG), ukr. od XVII w. *káня* 'kania, gatunek ptaka drapieżnego' (Hrinčenko), 'jastrząb' (Tymčenko), brus. od XVI w. *káня* 'kania' (Slovník Skaryny, HSBM, TSBM). ~

Ze słów. rum. *gaie* < *caie* 'kania' i węg. *kánya* 'ts.'.

Por. też: verba w znaczeniach przen.: czes. dial. moraw. *kanit se* 'złościć się, gniewać się'; serb. dial. *kàнyти се* 'posepnąć' (RSAN), ros. dial. *кánуться* 'złościć się, posepnąć' (SRNG), ukr. dial. bukow. *kàнети* 'prosić uparcie, zawzięcie' (Mat. Bukovyna);

2. demin.:

a) z suf. *-ica*: pol. dial. *kanica* (Karłowicz SGP: Lubel.), bułg. *kàница* 'ptak o żałosnym głosie' (BDial. II 180: Rodopy; BER II 212);

b) z suf. *-ka*: głuż. *kańka* demin. od *kanja* (Pfuhl).

Wyraz o charakterze dźwiękn. (np. Kořínek, Slavia XII 205–206). Sławski SE II 45 uważa wyraz za formację czysto onomatopeiczną, nie widząc potrzeby doszukiwania się ie. nawiązań (inaczej K. Moszyński, JP XXXIX 1, 3). Najczęściej (Berneker SEW I 483, Mladenow ER 231) zestawiane z łac. *cicōnia* (z reduplikacją) 'bocian' o niepewnym pochodzeniu – podejrzewana pożyczka z etrus. (por. Walde–Hofmann I 212). Vasmer ES II 183 wskazuje na pokrewieństwo z goc. *hana* 'kogut' (uwagę zwraca jednak różnica długości samogłoski pierwiastka: krótki wokalizm w goc. – długi w słow., ESSM IX 142). Machek ES² 239 próbował łączyć z *kapati* 'słabnąć, niknąć, czeznąć' (opierając się na mniemaniu, jakoby lud upatrywał w kani „wychudzonego” ptaka) i zakładając, że wyraz może być uproszczoną postacią prymarnego **kap-n'a*.

BER II 21, Moszyński, JP XXXIX 3, Berneker SEW I 483, Mladenow ER 231, Vasmer ES II 183, Kořínek, Slavia XII 205–206, ESSM IX 142. B.O.

kan'ukъ *kan'uka* płn. 'gatunkowa nazwa ptaków', 'milvus'

~ pol. dial. *kaniuk* 'kania; myszołów' (Karłowicz SGP z Litwy), także *kaniuch* 'ts.' (SW);

ros. dial. *каню́к* -á 'gatunkowa nazwa ptaków, np. 'kulik' (SRNG: Włodzimierz), 'czajka', 'dzięcioł' (SRNG: Nowogród), 'ptak, zataczający w powietrzu kręgi, wydający dźwięki *pi-i, pi-i*', 'mały ptaszek będący zwiastunem deszczu', 'dokuczliwy, natrętny żebrak', 'o płaczącym, zanoszącym się dziecku' (SRNG), ukr. dial. *каню́ка* 'gatunek kani (sępa)' (Hrinčenko), brus. *каню́к* 'sowa leśniczka, mała leśna sowa, kaniuk, *Strix scops*' (TSBM, też dial. SPZB), też *kánik* (ib.). ~

Por. także z innymi suf.: *kan'ugъ* : *kan'uchъ*: sło. *kanjúh* 'kania (sęp)' (Pleteršnik), ch./s. *kaniuh* 'ściernik (lub ptak z gatunku sępów)' (RJAZ: Belostenec), dial. też *kanjuf* (Skok ER II 36), serb. *кањуз* 'Buteo buteo' (RSAN) oraz pol. dial. *kaniuga* : *kaniucha* 'ts.'.

Derywat z suf. -ukъ od *kan'a* (zob.).

ESSM IX 143.

B.O.

kapati 1. *kap'ę* 'spadać w postaci kropel, stillare', perf. **kapnęti**

~ pol. od XIV w. *kapac kapię* 'kroplami spadać, spływać', 'strząsać, spuszczać krople, lać wolno, kroplami' (Słownik stpol., SP XVI IBL, Bart. pol.-łac., Mącz., L., SW, SJP PAN), 'dawać coś po trochu, małymi porcjami (najczęściej o pieniądzach)' (SJP PAN), dial. *kapac* 'o cieczy, spadać pojedynczymi kroplami' (np. Brzeziński Krajna, Dejna RKJŁ XXIII 162, SOWM, Pluta Dzierżysławice, Zborowski Zakopane, Karłowicz SGP), 'dawać po trochu, od czasu do czasu' (Szymczak Domaniewek, Nowak Żywiec, Szewczyk Lachy Sądeckie), kasz. *kapac* 'spadać kroplami, kapać', 'powoli schodzić' (Lorentz PW, Sychta SK), połab. *kopě* 3 sg. praes. 'kapie' (Polański SE 273, Olesch The-saurus), dłuż. *kapaś kapju* (dial. *kapam*) 'spływać kroplami' (Muka), głuż. *kapac kapam* 'ts.' (Kral, Jakubaš, Michalk Neustadt), czes. od XIV w. *kapati kapu* : *kapám* 'spadać kroplami' (Gebauer SL, Jungmann), 'kapać, spadać kroplami; spływać kropla po kropli' (Přir. Slov.), też 'o pieniądzach, zysku: przybywać' (SSJČ), dial. moraw. *kapac*: z dachu *kape* (Steuer Baborów), sła. *kapat* od XV w. (Ryšánek Žil. kn.: jestli s kterého člověka střechy by *kapalo* na súseda), dial. *kápat* 'kapać';

sło. od XVI w. *kápati kâpam* : -*pljem* 'spadać w dół pojedynczymi kroplami' (Pleteršnik, SSKJ), też 'spadać, np. o owocach, liściach': listje *kapa*, vt. 'powodować, że coś spada w formie kropli', przen. 'przychodzić w odstępach, jeden za drugim' (SSKJ, Besedje 16. st., Megiser 1592, też dial. Gregorič Kostel), dial. *kápat* 'kapać' (Steenwijk Rezja, Jakomin Sv. Anton), *kâpat* 'o deszczu, słabo padać' (Tominec Črni vrh), ch./s. *kâpati kâpljēm* : *kâpām* 'padać kropla za kroplą' (RJAZ, Vrančić, Belostenec, Vuk), też 'cieknąć, przeciekać', przen. 'przybywać powoli (o pieniądzach itp.)', chorw. dial. czakaw. *kâpati* : *kâpat* (Kalsbeek Orbanići, Jurišić Vrgada, Moguš Senj), *kâpat* (Houtzagers Orlec) 'kapać', *kâpat* (Palkovits Burgenland), *kâpat* (DevinNuovSelo), przen. 'zyskiwać po trochu' (Mahulja Omišalj, Turčić Čokav. Rječ.), sztokaw.-ikaw. 'przybywać powoli i ciągle' (Peić-Bačlija RBB, Sekulić Bačk.), serb. dial. *kâpat kâple* 'kapać, padać kropla po kropli' (Elezović Kos.-Met.), *kâpati kâplje* i *kâpljati kâplje* 'spadać

kropla po kropli, kapać, 'dozować, o leku' (Reč. Vojvodine), *kápe* 'kapać (o deszczu)', 'ściekać, ciec' (Dinić Timok), *kápe* : *kapém* 'kapać' (Zlatanović RGJS, Žugić Jablanica), czrng. *kàpàti kàpljēm* 'przemakać, przeciekać' (Stanić Uskoci), przen. 'przybywać' (Vujičić Prošćenje), scs. *КАПАТИ КАПЛИЖ КАПЛЕШИ* 'spadać kroplami, skapywać, kapać' (SJS, SR BAN, SS X–XI), śrbuļg. z XV w. *КАПАТИ КАПЛИЖ КАПЛЕШИ* (Davidov Kozma), buļg. *kàня -еш* 'ściekać kropla po kropli; przeciekać', też 'spadać, wypadać (o liściach, owocach itp.)' (Mladenov BTR, RBKE, Gerov), dial. 'kapać', 'lać coś kropla po kropli' (BDial. VI 183, Vakarelska-Čobanska Samokov, SNU XLVIII: zach.-rupski), *kàne* 'padać (o deszczu)' (BDial. II 181: Rodopy), maced. *kane* 'padać kroplami; ściekać', 'przeciekać, np. o dachu', przen. 'spadać, wypadać (np. o włosach)' (RMJ), dial. *kane* 'kapie (o wodzie)' (BDial. VI 41: zach. Tracja), *kapi vòda* 'woda kapie' (Małecki SW, Hendriks Radožda-Vevčani);

strus. i rus.-cs. *КАПАТИ КАПАЮ КАПАЮТЬ : КАПАЮ КАПАЮТЬ* 'kapać; ciec, pływać; lać', 'padać kroplami; spuszczać ciecz kroplami', nieosob. 'być przenikany przez wilgoć' (Slovarъ DRJ, Slovarъ CSRJ), ros. *капать капаю капаешь : каплю каплею* 'padać kroplami; przepuszczać przez siebie krople': *кровля каплет* 'przepuszcza wodę, przecieka' (SSRJ, SRJ, SRJ XVIII, Dal), dial. *капать* 'osypywać się' (SRNG: Kursk), ukr. *капати капаю капеш* (rzadko *каплю каплею*) 'spadać kroplami, lać kroplami, wylewać po kropli', nieosob. przen. 'przypadać w udziale' (SUM, Hrinčenko, Slovnyk Ševčenko, też dial. np. Mat. Bukovyna, KDO, Verchratskyj Batjuki), w dial. też *капати : капатися* 'znosić jaja' (Mat. Bukovyna, Dzendzelivskyj Podnistrov'je), łemk. *kanámu* 'od czasu do czasu przypadać w udziale (o pieniądzech, majątku)' (Turčyn Tylicz), brus. *капаць капаю капаеш* 'padać kroplami' (TSBM), dawne 'kapać, padać kroplami; lać kroplami', przen. 'przenikać, przedostawać się' (HSBM), dial. 'kapać' (SPZB, Scjaškovič Grodno, Bjalykevič Mohylew), 'dodawać po trochę' (Slovník Sennensčyny), też 'silnie smagać biczem' (Šaternik Červ.). ~

Perf. **kapnōti**: ~ pol. dawne XVI–XVIII w. *kanąć* 'spaść w postaci kropli' (SP XVI IBL, L.), w stpol. w XV w. tylko z pref. *ukanąć* < *ukanpąć*, później z restytucją -p-: *kanąć* (L., SW, SJP PAN), pot. 'wpłynąć (w zysku)' (Wieczorkiewicz SGWarsz.), też dial. Szymczak Domaniewek, dial. 'spaść w postaci kropli' (SOWM, Brzeziński Krajna, Olesch Sankt Annaberg, Cechosz-Felczyk Podole), uproszczona forma *kanąć* zachowana tylko na Mazowszu (Karłowicz SGP), kasz. *kapnōc* 'spaść w postaci kropli' (Lorentz PW, Sychta SK), *kanōc* : *kanac* 'wejść, zjawić się, nastąpić' (Lorentz PW), dłuż. *kapnuś -nu -ńoś* 'spaść w postaci kropli' (Muka), głuż. *kapnyć* 'ts.' (Jakubaś, Pfuhl, Trofimovič), czes. *kápnouti* (prefig. też w formie uproszczonej: *skanouti*) 'kapnąć', 'przy spaść (komuś)', dial. moraw. *kapnout* : *kapnúť* (Bělič Dol.), *kapnót* (Gregor Slav.-buč.), wałaskie *kápnút* 'skapnąć', 'przypaść, np. losem', 'spotkać się' (Kazmír Valašsko), śla. dial. *kapnúť* 'kapnąć' (SSN, Buffa Dlhá Lúka), książk. z uproszczeniem *pn* > *n*: *kanút* (zwykle o łzach) 'ściec' (SSJ);

śle. *kápniti kápnem* i *kániti kânem* 'kapnąć' (Pleteršnik, SSKJ), ch./s. od XV w. w dwóch przykładach *kápnuti* i *kápnuti kápnēm* 'spaść w postaci kropli', *kànuti kânēm* 'ts.; ulać trochę jakiejś cieczy', przen. 'dać komuś czegoś mało' (RJAZ, RMat.),

chorw. *kàpnuti* 'kapnąć' (Anić RHJ), dial. czakaw. *kàpnut* (Kalsbeek Orbanići), *kàpnuti* (Jurišić Vrgada), *kānut kānen* (Šimunović Brač), kajkaw. *k'apnuti* (Belović–Blažeka S. Đurđe), sztokaw.-ikaw. *kànit* (Peić–Bačlija RBB), *kànut* i *kànit kànem* (Sekulić Bačk.), serb. *kàpnuti* i *kàpnuti kàpnēm* 'spaść w postaci kropli', dial. *kànuti kànēm* 'spaść w postaci kropli', 'kichnąć' (RSAN), *kápne* i *kápe* 'kapnąć, kropła po kropli', 'zarobić trochę pieniędzy' (Dinić Timok), scs. **КАПЪТИ КАПЪ КАПЕШИ** 'spaść w postaci kropli, ściec' (SR BAN, SS X–XI, Sadnik–Aitzetmüller HAT), bułg. *капна -еш* 'spaść w postaci kropli', 'paść, opaść (np. o liściach)' (Duvernois, Mladenov BTR, Rečnik Bo-tev), maced. *капне* 'spaść w postaci kropli' (RMJ);

strus. **КАНОУТИ КАНОУ КАНЕШ** 'spaść kropłą (też o deszczu)' (Slovarъ DRJ, Srezn.), rus.-cs. (SAR, Slovarъ CSRJ), ros. *капнуть капну капнешь* 'spaść w postaci kropli' (SSRJ, Dal: *кануть кану канешь*), 'upaść, zanurzyć się w czymś' (SSRJ, SRJ), dial. *капнуть* 'kapnąć, o cieczy' (Slovarъ volog. nar., Slovarъ Mordov.), częściej *кануть* 'ts.' (Slovarъ Urala Dop., SRSO Dop., Slovarъ Rjazan., Slovarъ volog. nar.), 'rozpadać się, zacząć padać (o deszczu)' (Myznikov Belomoryje), 'przecieknąć, przepuścić wilgoć', 'nalać po kropelce; nalać lub nasypać odrobinę czegoś' (Ivanova Sl. Podmoskownja, Slovarъ Severa, Slovarъ Karelii), 'przedostać się, przeniknąć gdzieś (o ludziach)' (Slovarъ Severa), ukr. dawne i dial. *капнути капну капнеш* 'spaść w postaci kropli' (SUM, Hrinčenko, Żel.), dial. karpas. *канути* (KDO), brus. *кануць кану канеш* 'kapnąć, spaść w postaci kropli' (TSBM, Bjałkevič Mohylew, Šaternik Červ.), *кануць* 'przeciec, zaciec' (Turaŭ). ~

Por. z wstawnym -v- (być może oparte na innej interi.): sła. *kvápat* : *kvápkat* 'kapać' (SSJ, też dial. SSN), stczes. *kvapati* 'ts.' (Gebauer Sl.), sła. *kvapati*, *kvapiti* 'ts.' (Pleteršnik), ros. dial. *по-квануть* 'ts.' (Berneker SEW I 487);

2. formy imperf.: czes. książk. *kanouti* 'kapać, ciec, spływać' (SSJČ, Přír. Slov., Jungmann), ukr. dial. *канути кану канеш* i 'kapać, ciec' (Hrinčenko), brus. dawne *канути* jako inchoativum 'zacząć padać kroplami, rozpadać się' (HSBM), ukr. dawne trans. *кануть* 'doić krowę, szczególnie dającą mało mleka' (SIAN).

Zwykle uważane za wyraz dżwkn. oparty na interi. *kap!* *kap!*; tak np. ESJS 303 z dalszą literaturą. Pochodzenie dżwkn. zdecydowanie neguje ESSM IX 145, opowiadając się za związkiem z *kopati* (zob. *kapati* 2., gdzie też inne objaśnienia). O odrębności obu czasowników zob. Machek ES² 239–240. Semantyka związana z powolnym stopniowym przybywaniem cieczy uzasadnia zaliczenie do kontynuantów słów oznaczających stopniowe przybywanie, pojawianie się czegoś, np. pieniędzy.

Inaczej Bjeletić, JZ XXIII 2, 83–94, por. *kopati* 2.

T.K.–M.J.

kapati 2. *kap'ŕ* 'usuwać się skądś, odchodzić', 'ginać, marnieć, niknąć', 'evanescere', perf. **капнѣти капнѣ**

~ pol. od XIV w. *kapać kapię* 'zdychać, umierać' (SGŚC, Nowak Żywiec, Wietrzyk Gorlice, Szewczyk Lachy Sądeckie), też 'niszczyć, popadać stopniowo w gorszy stan, w ubóstwo, nędzę', 'o owcach, zdychać' (Karłowicz SGP), czes. dial. *kapat* 'kapać', 'ginać, zdychać (o zwierzętach)' (Přír. Slov., Lamprecht Opava, Kazmír Valašsko), *kapat*

‘słabnąć, podupadać’ (Kubín Kladsko), ‘leżać, wlec się, iść powoli’ (Kazmír Valašsko), ‘biec, uciekać’, ‘wynosić się, usuwać się’ (Malina Mistřice, Bartoš DSM, Kazmír Valašsko, Gregor Slav.-buč., Svěrák Karlovice), sła. od XVII w. *kapat* ‘gubić się, przepadać, znikać’ (też dial. Slovenská Ľupča, Mihál, SMS XIX, Orlovský Gemer), ‘odchodzić’, ‘ginać, zdychać, umierać (o zwierzętach i ludziach)’ (HSSJ, SSJ, też dial. SSN, Buffa Dlhá Lúka), ‘niedomagać, chorować; żyć biednie’ (SSN), dawne też ‘wyjść na marne (o rzeczach)’ (HSSJ), dial. *kapat* ‘ubywać (o księżycu)’, refl. *kapeš sa* ‘ciągniesz’ (Kálal);

ch./s. *kāpati kāplēm (kāpām)* ‘przepadać, ginać, męczyć się’ (RJAZ, Vuk), ‘pracować bez wytchnienia; męczyć się’, ‘ginać, znikać’ (RSAN, RMat., Anić RHJ), serb. dial. ‘nudzić się; wylegiwać się’ (Mitrović Leskovac, Živković Pirot), ‘czekać tracąc czas’ (Žugić Jablanica), ‘stać ciągle w jednym miejscu’ (Elezović Kos.-Met.), bułg. *капя -еи* ‘padać, umierać, ginać’ (Mladenov BTR, RBKE, Duvernois), ‘zaorywać nowe pole’, fraz. *кпѣ кане* ‘jest bardzo zimno’, *мы-канам* меча ‘o organizmie, który się rozpada’, *не сѣ-кане* ‘nie łamie się’ (Peev Kukuš);

stros. *КАПАТИ КАПАЮ* ‘starzeć się, niszczyć’ (Srezn., SRJ XI–XVII), ukr. łemk. *канаму канаяу канеш* (rzadko *-плю -плеи*) ‘biedować’ (Verchratskyj Łemk.). ~

Perf. *kapnōti*: ~ czes. ‘zdechnąć’ (SSJČ, Přír. Slov.);

sł. dial. *kapniti* ‘paść (np. z głodu)’ (Kutin Bovec), serb. dial. *kāpnuti* : *kāpnuti kāpnēm* też *kānuti kānēm* ‘zmęczyć się, wyczerpać; zaniemóc’ (RSAN), też ‘uspokoić się’ (Živković Pirot), ‘zmarznąć’ (Zlatanović RGJS), bułg. *канна -еи* ‘paść ze zmęczenia, umrzeć’, też dial.: (BDial. VIII 135), maced. *канне* ‘zaniemóc’ (RMJ);

ros. *каннуть канну каннешь* ‘przepaść bez śladu; zniknąć’ (SRJ), dial. *кануть* ‘zginać (o pszczołach)’ (Sredneobskij sl.), *каннуть* ‘upaść bez sił’, ‘minąć (o czasie)’ (Slovarь Severa), ukr. dawne i dial. *канути кану канеш* ‘zanurzyć się, zanurkować; zniknąć, pogrążyć się’ (SUM, Hrinčenko, Slovnyk Ševčenko), brus. *кануць кану канеш* ‘przepaść, zniknąć’ (TSBM), dial. ‘umrzeć’ (Jurčanka Mscisl., Rastorguev Brjansk), ‘przepaść bez wieści, zniknąć’ (Šaternik Červ., Slovník Sennensčyny). ~

Por. przynależne do innych koniugacji:

na *-ě-ti*: pol. od XVIII w. *kapieć* ‘marnieć, niszczyć, zmniejszać się’, też *gapieć* ‘wiednąć (o kwiatach, roślinach)’ (Karłowicz SGP), częściej (już od XVI w.) z pref. *s-*: *skapieć* ‘zginać, zmarnieć, upaść’, dial. też. ‘umrzeć, zginać’ (SJP PAN, SW, Karłowicz SGP);

na *-i-ti*: chorw. od XVI w. *kāpiti* ‘męczyć się, marnieć, ginać’ (RJAZ, RSAN).

O obecności *kapati* 2. w językach wsch.słów. świadczą przede wszystkim kontynuanty formy perf. *kapnōti*. Samo *kapati* zaświadczone wyłącznie w strus., wyraz łemk. może być pożyczką z pol.

Etymologia niejasna. Bliskie formalnie i znaczeniowo lit. *kāpanoti* ‘zabijać’, *nusi-kāpanoti* ‘ginać, zdychać (o zwierzętach)’ (Fraenkel LEW 216–217, Sławski SE II 50).

Poglądy na temat stosunku do siebie obu czasowników omawia Bjeletić, SEB XXII 27–35. Kwestionuje często przyjmowany (np. Sławski SE II 55) pogląd, jakoby *kapati* 2. ‘marnieć, słabnąć; ginać; umierać’ wywodziło się od *kapati* 1. ‘padać kropla za kroplą’, sugerując, że oba znaczenia są oparte na semantyce uderzania (problemem jest brak poświadczeń rejestrujących przejście od strony czynnej ‘uderzać’ > ‘osłabiać’

do biernej ‘być osłabianym’ > ‘słabnąć’) i wywodząc *kapati* od *kopati* ‘kopać’ z pierwotnym znaczeniem ‘uderzać’ (zob.) bądź od niepoświadczonego **kopti* (jako formy podstawowej dla obu iteratywów) (Bjeletić, JZ XXIII 2, 83–94 i Bjeletić, Putevima Reči 537–548; w ogólnym zarysie podobnie ESSM IX 145). W cytowanym wyżej przeglądowym artykule autorka częściowo modyfikuje wcześniejszy pogląd, wyróżniając grupę kontynuantów o znaczeniu ‘iść’ i opowiadając się za rekonstrukcją homonimów o znaczeniach ‘uderzać’ i ‘iść, padać’ wywodzących się z dwóch odrębnych rdzeni ie. (SEB XXII 35). Przy omawianiu tej rodziny rzucają się w oczy różnice zdań co do przynależności poszczególnych kontynuantów, por. Bezłaj ES II 17, który słu. *kápati* ‘przychodzić jeden za drugim’ łączy z prefig. *skápati* ‘przepaść, zdechnąć’, oba oddzielając od *kápati* ‘spadać kroplami’, inaczej Bjeletić, SEB XXII 27–35, która łączy w jedną grupę wszystkie czasowniki związane z chodzeniem.

Machek ES² 240, Bezłaj ES II 17, ESSM IX 145; Bjeletić, SEB XXII 27–35; Bjeletić, JZ XXIII 2, 83–94; Bjeletić, Putevima Reči 537–548. T.K.–M.J.

kap̣ka ‘kropla’, ‘stilla’, adv. **kap̣kq̣** ‘odrobinę, trochę’, ‘paululum’

~ pol. od XVI w. (w XV w. jako nomen proprium) *kapka* ‘kropla, szczególnie spływająca z czegoś, która ma właśnie spaść, kapnąć’, przenośnie ‘mała ilość, odrobina; trochę, nieco’ (L., SW, SJP, SJP PAN), *kapka* ‘kropla’ (SP XVI IBL), dial. ‘kropla, kropelka; odrobina, trochę’ (np. Karłowicz SGP, Szymczak Domaniewek, Brzeziński Krajna, SOWM, Zaręba AJŚ, Szewczyk Lachy Sądeckie), ‘kropla zwisająca człowiekowi z nosa’ (Pluta Dzierżysławice), dawne pot. ‘wino węgierskie, maślacz; wódka’ (Wieczorkiewicz SGWarsz.), jako ‘trochę, odrobina’ formy: *kapka* (Wietrzyk Gorlice, Zborowski Zakopane, Szewczyk Lachy Sądeckie, Golec CSG), w formie przysłówkowej *kapkę* ‘trochę, odrobinę’ (Pluta Dzierżysławice, SGŚC, Nowak Żywiec), *kapki* pl. ‘lekarstwa’ (SGŚC), połab. *kópka* ‘kropla’ (Polański SE 274, Polański–Sehnert), dłuż. *kapka* ‘kropla’ (Muka), głuż. *kapka* ‘kropla’ (Kral, Jakubaš), czes. *kapka* ‘kropla’ (Jungmann), też ‘trochę, odrobinę’, *kapku* ‘ts.’ (Přír. slov.), dial. *kapka* ‘ts.’ (Lamprecht Opava, Kubín Kladsko), sła. dial. *kapka* ‘kropla cieczy’ (SSN), ‘odrobina; trochę’ (Bufa Dlhá Lúka);

ch./s. rzadkie *kâpka* (też *kânpka*) ‘kropelka’ (RMat., RSAN), dial. serb. *kâpka* ‘kropla, kropelka’ (RSAN, Elezović Kos.-Met.), *kâpka* (Mitrović Leskovac, Živković Piroć, Žugić Jablanica), bułg. *kânka* ‘kropla’, ‘odrobina czegoś’, ‘plamka’, ‘lekarstwo przyjmowane w kropłach’ (RBE, Mladenov BTR, Gerov), dial. ‘kropie wody padające z dachu’, ‘piętno, plama’ (Mladenov BTR, Duvernois, RBKE, też dial. Stojkov Banat), maced. *kanpka* ‘kropla; kropelka (leku)’, ‘kleks, plama’ (RMJ), też dial. *kânkz* ‘kropla’ (BDial. VI 41: zach. Tracja, BDial. VIII 250: Kostur), ‘kropla’, ‘plama’ (Małecki SW);

ros. dial. *kánka* ‘kropla’, ‘śląd po jakiejś cieczy’ (SRNG, Slovarʹ Severa), też ‘odrobina, trochę, niewielka ilość’ (Slovarʹ Karelii), ukr. pot. *kánka* ‘kropla’, ‘piętno, plama’ (SUM, Hrinčenko), dawne też ‘źródełko’, ‘kropka, cętka’ (Żel.), dial. też ‘kruszyńska, odrobina’ (Horbač Romaniv), ‘przerębel’ (Mat. Bukovyna), łemk. *kapka* ‘kropla’ (Stieber AJŁemk., Rieger Łemk.), ‘odrobina’ (Verchratskyj Łemk., Verchratskyj Batjuki,

SDU), hucul. *kapka* 'jamka wydrążona w skale; jama w ziemi', 'przerębel' (Janów SH), brus. *кánka* 'kropla' (TSBM, też dial. Scjaškovič Grodno, Jankova Loeŭ, Mat. Minsk I, Jurčanka Mscisl., NS, Šaternik Červ.), dial. też *kánka* 'odrobina, trochę' (SPZB), 'wnęka w piecu' (Šatalava BDS), 'kropla', 'wnęka w piecu, w której suszono szmaty' (Bjaľkevič Mohylew). ~

Od *kapati* 1. (zob.) z suf. *-ška* w funkcji formantu tworzącego derywaty czynnościowe; nomina actionis lub acti. O suf. zob. Doroszewski, PF XIII 64–65, Sławski SE II 56–57.

T.K.

kap'a 'kropla', 'stilla'

~ stpol. w XVII–XVIII *kapia* 'kropla', w XVII w. też *kapla* 'ts.' (zapewne rusycyzm) (SW, L.), dawne *kapia* też 'miejsce, gdzie woda spada kroplami' (SW), dziś dial. wsch. *kapla* oraz *kapia* 'ts.' (Karłowicz SGP), *kapla* (Zareba AJŚ), kasz. *kapla* 'okap dachu' (Lorentz PW), połab. *kopq* acc. sg. 'kroplę', *kope* nom.-acc. pl. (Polański-Sehnert, Polański SE 273, por. też Lehr-Splawiński GP 95), czes. rzadkie *kápě* 'ts.' (Přír. slov., SSJČ, Gebauer Sl.), sła. *kapla* z XVII w. 'kropla' (HSSJ), dial. *kapla* 'ts.' (SSN);

słę. od XVI w. *kāplja* 'kropla' (Pleteršnik), 'kropla; bardzo mała ilość cieczy', 'napój alkoholowy, zwłaszcza wino' (SSKJ, Besedje 16. st., Megiser 1592), dial. *kāplę* (Tominec Črni vrh), *kāpla* (Gregorič Kostel), prekmur. *kāpla* (Novak Beltinci), ch./s. *kāplja* 'kropla', 'mała plama (kształtem podobna do kropli)' (RJAZ, RMat.), chorw. *kāplja* (Anić RHJ), dial. czakaw. *kāpja* 'kropla' (HDZ VII 496, Houtzagers Orlec, ČDL), też przen. 'pieg' (Šimunović Brač), *kāpja* (Turčić Čokav. Rječ.), *kāplja* (Kalsbeek Orbanici, Mahulja Omišalj, Turina-Šepić RČI, Jurišić Vrgada), *kāplja* 'kropla' (Palkovits Burgenland), *kāplja* (DevinNuovSelo), *kāpla* (Blažeka–Rob Mursko Sr.), *kāplja* 'kropla' (Moguš Senj), serb. *kāplja* 'kropla' (RSAN, Vuk, Njegoš, też dial. Reč. Vojvodine, Bukumirić Metohija, też czrng. Ćupić Zagarač), scs. **каплиа** 'kropla' (SSJ, SR BAN, SS X–XI), śrbuľg. z XV w. **каплиа** 'kropla' (Davidov Kozma), dial. *kānl'a* 'kropla' (Mladenov Vidin);

strus. i rus.-cs. **каплиа** 'kropla; odrobina, mała ilość czegoś' (Slovarь DRJ, Srezn., Slovarь CSRJ), ros. *ка́пля* 'kropla; odrobina, mało, trochę', 'naciek', też *каплѧ* 'kropla' (SIAN, Dal, Ruk. leks.), rus.-cs. i ros. pl. *ка́пли* 'płynne lekarstwo przyjmowane pod postacią kropli' (Slovarь CSRJ, Dal, SRJ XI–XVII, SRJ XVIII, SSRJ), adv. *ка́плю* 'odrobinę, trochę' (SRJ), dial. *ка́пля* 'kropla' (Slovarь Mordov., Slovarь Smolensk., Slovarь volog. nar.), *каплѧ* 'mała ilość' (Meľničenko Jaroslavl), 'naciek, stalaktyt' (SRNG: Kazań, Opyt Dop.), Василий *Ка́пля* 'wg kalendarza ludowego dzień 27 lutego' (SRNG: Wołogda), *каплѧ* 'kropla', 'kalenica' (Słownik starowierców), ukr. *ка́пля* 'ts.; niewiele, niewielka ilość' (SUM, Hrinčenko, Slovnyk Ševčenko), łemk. *kapla* 'kropla' (Stieber AJŁemk., Rieger Łemk., Żel.), *ка́пл'a* i *капл'a* (SDU), brus. *ка́плѧ* 'kropla, odrobina cieczy', przen. 'odrobina, trochę', pl. *ка́пли* 'lekarstwo w płynie' (TSBM, HSBM), dial. *ка́плѧ* 'kropla', 'trochę, odrobina' (SPZB, Scjaškovič Grodno, Sloŭnik Sennensčyny), *ка́плю* 'trochę' (Sl. Kosaŭščyny). ~

Nie należy tu scs. **канал** 'kanał; rów' (Sadnik–Aitzetmüller HAT), zapewne związane z *kapati* 2. (zob.).

Por. też sł. *káplja* 'apopleksja' (Pleteršnik), ch./s. *kàplja* : *kàpja* 'ts.' (RJAZ, dial. np. Palkovits Burgenland), rzadziej 'atak serca' (Moguš Senj, Čupić Zagarač), bułg. *kànka* 'ts.'. Znaczenie ma pochodzić z wierzeń ludowych, jakoby porażenie apopleksją było powodowane spadnięciem kropli na serce (zob. np. Pleteršnik s.v. *kániti*, RJAZ s.v. *kàplja*).

Pierwotne nomen actionis 'kapanie' od *kapati* 1. (zob.).

T.K.

kara zach. : **karъ** *kara* pld. 'nagana', 'vituperatio'; 'kara', 'punitio, castigatio'

kara: ~ pol. od XVI w. *kara* 'castigatio' (SP XVI IBL, L., SW, SWil., SJP PAN), kasz. *kara* 'kara' (Sychta SK, Lorentz PW), czes. dawne i dial. *kára* w stczes. 'karanie' (Gebauer Sl.), później *kára* 'wyrzut, nagana' (Přir. slov.), też dial. moraw. (Lamprecht Opava), śl. *kára* 'kara' (SSJ, HSSJ);

ch./s. *kara* 'kara' (od XVII w.), 'sprzeczką' (od XV w., RJAZ), cs.-serb. **кара** 'sprzeczką, klótnia', 'bijatyka' (Miklosich LP);

ros. dawne *kápa* 'kara' (Dal), dial. *kápa* 'cierpienie', 'męka, ciężka praca' (SRNG: Psków), ukr. dawne i dial. *kápa* 'kara', 'gniew; brak litości' (Hrinčenko, Onyškevyč Bojk.), brus. *kápa* 'surowa kara' (TSBM), też dial. (SPZB). ~

karъ: ~ sł. *kâr* m. 'klótnia, sprzeczką' (Pleteršnik), ch./s. *kâr kára* przestarz. 'ganień, łajanie' (RMat.), wyjątk. *kâr -i f.* (RJAZ: XVII i XVIII w.) = *kâr* m. 'kara', 'sprzeczką', 'zmartwienie' (RJAZ od XIV w.), chorw. dial. *kâr* (Turina–Šepić RČI). ~

Deverbativum od *karati*. Odwrotną kolejność derywacji przyjmuje Sławski SE II 64–65, Boryś SE 222. Prasłowiańskość formy *karъ* niepewna.

M.J.

karasъ *karasa* : **karasъ** *karasъja* pln. 'niewielka ryba słodkowodna z rodziny karpio-
watych występująca w zbiornikach wodnych o mulastym dnie, karaś pospolity', 'Ca-
rassius carassius'

~ pol. od XV w. *karaś* 'ryba słodkowodna z rodziny karpio-
watych o charakterystycznym tępo zakończonym, bezwąsłym pysku, krótkim, wysokim ciele pokrytym grubymi łuskami, o długiej płetwie grzbietowej, karaś pospolity, Carassius carassius, Cyprinus carassius' (SJP PAN, SW, SJP PWN, L., Słownik stpol., SP XVI IBL, Lehr-Splawiński SJP): nałowić *karasi* (SP XVI IBL), dawne 'płotka' (Bart. pol.-łac.), 'przyrząd do wyciągania ryb z naczynia', 'potrzask na zwierzynę, stępicą', 'potrawa postna z buraków kwaszonych, okraszonych oliwą lub olejem' (SW, Lehr-Splawiński SJP), dial. *karaś* 'karaś' (Szymczak Domaniewek, Brzeziński Krajna, Górniewicz Malbork, SOWM, Dejna RKJŁ XXIII 167, Pluta Dzierżysławice, Cechosz-Felczyk Podole), też 'stępicą' (Karłowicz SGP), kasz. *karus* 'karaś Carassius carassius' (Sychta SK, Lorentz PW, Ramuht), głuż. *karas* 'ryba karaś' (Jakubaś, Trofimowicz, Kral, Pfuhl, też dial. Fasse Vetschau), dłuż. *karas* 'karaś, Carassius vulgaris' (Muka), czes. od XV w. *karas ka-rasa* 'słodkowodna ryba krępej budowy ciała spokrewniona z karpem, Carassius carassius': *karas* obecny, *karas* zlatý (SSJČ, Přir. slov, Jungmann, Gebauer Sl. też 'rodzaj

broni': drżące *karasy*), dial. 'ryba' (Skulina Mor-slov.), też 'karzeł' (Lamprecht Opa-va), 'karłowate drzewo', 'niski krzak, krzew' (Bartoš DSM), sła. od XV w. *karas karasa* 'słodkowodna ryba z rodziny karpioiwatych, wszystkożerna, o uwypuklonej górnej krawędzi płetwy grzbietowej, występująca w stojących lub płynących wolno bagnistych wodach' *karas* obyczajny, *Carassius carassius*' (SSJ, KSSJ, HSSJ, też dial. SSN), 'mięso karasia i jedzenie przygotowane z niego' (SSSJ), dawne też w niejasnym znaczeniu 'schlebianie, przymilanie się, zalecanie' (HSSJ);

sł. *káras -a* 'mniejsza ryba przypominająca karpia, karaś, *Carassius carassius*, *Cyprinus carassius*' (SSKJ, Pleteršnik), dial. *káras* 'gatunek ryby, karp' (Novak Bel-tinci), ch./s. *kàrās* : *káras* 'słodkowodna ryba spokrewniona z karpem, żyjąca w wodach o spokojnym nurcie, karaś, *Carassius carassius*' (RSAN, RJAZ, RMat, Vuk), dial. chorw. sztokaw. *kārās* 'ryba słodkowodna *Carassius vulgaris*' (Peić-Bačlija RBB, HDZ IV 434, Sekulić Bačk.), dial. serb. *карас* 'ts.': зèлени *карас* '*Lepomis gibbosus*' (Reč Vojvodine), 'rodzaj piły do cięcia bali' (RSAN), bułg. *караc* 'ryba karaś' (RBE), dial. też *караш* 'ryba karaś' (Mladenov BTR, RBE, Gerov), *караc* 'gatunek szerokiej i krótkiej ryby z rodziny karpioiwatych' *караc* лувѣт ѣсен (Stojkov Banat);

stros. i rus.-cs. **карась** : **карась** 'Cyprinus carassius ryba' (Slovarъ CSRJ, SRJ XI-XVII), 'o czymś przypominającym swoją formą rybę karasia': блюдо пироговъ *карасей* (SRJ XI-XVII, Srezn.), ros. *караcъ* 'niewielka słodkowodna ryba z rodziny karpioiwatych występująca w zbiornikach wodnych o mulistym dnie, z płetwami o czerwonym od-cieniu, *Cyprinus carassius*' (SSRJ, SRJ, Ožegov SRJ, Dal, SAR), też dial. (SRNG, Slovarъ Se-vera), też 'ryba *Sargus annularis*' (Dal, SRNG), 'ryba z rodziny ciernikowatych' (Slovarъ Karelii), 'ryba *Rhodeus amarus* Bl.', 'ryba *Abramis* L.' (SRNG), w połączeniu *караcъ* живој 'ryba *Tinca vulgaris*' (SRNG), 'okucie drewnianej osi' (Dal, Sl. staroobrad. Zabajkałja, SRNG), 'krótka kłoda w budowlu z bierwion, znajdująca się w jej kącie' (SRNG), 'urządzenie służące do rozmotywania kokonów' (Dal, SRNG), *караc* : *караc* 'spichlerz w postaci budowli z bierwion w lesie, gdzie przechowuje się zebrane szyszki lub jagody' (Slovarъ Urala Dop.), 'drewniany zrąb wypełniony kamieniami, który wykorzystuje się do umocnienia zapór młyńskich' (SRNG, Slovarъ Urala Dop., Slovarъ Se-vera, MS Pribalt., Dal: też 'takiż zrąb zatapiany pod przyczółkami mostu'), ukr. *караcъ* 'niewielka słodkowodna ryba z rodziny karpioiwatych miedziano-czerwonego lub sre-brzystego koloru, *Cyprinus carassius*' (SUM, Hrinčenko, Żel., Slavynecskij Leks.), dial. 'ts.' (Verchratskij Batjuki, KDO), też 'nazwa wołu o kolorze podobnym do upierzenia kuropatwy' (Hrinčenko), 'żelazny pas przyczepiany do dolnej części drewnianej osi w wozie' (Leks. Polesja 171), brus. od XVII w. *караcъ* 'słodkowodna ryba z rodziny karpioiwatych żyjąca w zbiornikach wodnych o mulistym dnie' (TSBM, HSBM), dial. 'ts.' (Turaŭ, Scjaškovič Grodno, Sloŭnik Sennensčyny, SPZB), dial. 'szeroki żelazny pas na drewnianej osi w wozie' воз на *караcѣх* (Turaŭ, Scjaškovič Grodno, SPZB). ~

Etymologia niejasna. Machek charakteryzuje słowo jako: „być może praeuropejskie” (Machek ES² 242). Prawdopodobnie dawna pożyczka z języków wschodnich, co zdają się potwierdzać formy z konsonantyzmem *k-r-k* (wobec wtórnego *k-r-s* w nazwach słowiańskich) takie jak maryjsk. *karaka* 'karaś', udmurc. *karaka* 'ts.',

kazach.-tatar. *käräkä* 'ts.' (ESSM IX 152, Králik SESS 256, ESBM IV 264, Boryś SE 222). Występowanie powyższych form sugeruje, że w wyrazie zapożyczonym do języka psł. występowało pierwotnie palatalne *k̑*, które na słowiańskim gruncie przekształciło się w *s* (Moszyński, JP XXXIX 5–6). Za bezpodstawne uważa się próby wywodzenia psł. *karasъ* z łac. *carassius* (notowanego dopiero od XVI w.), niem. *Karausche* czy lit. *karōsas* (Sławski SE II 67). K. Moszyński wnioskuje, że zasięg wyrazu należy łączyć z naturalnym obszarem występowania dwóch gatunków karasi: karasia zwykłego i karasia srebrzystego. Według niego rozprzestrzenianie się wspomnianych ryb, licznie występujących w azjatyckich akwenach, następowało ze wschodu na zachód i północ, zatem karaś najprawdopodobniej pojawił się w większości państw zach. Europy dopiero w czasach historycznych (Moszyński, JP XXXIX 5–6).

ESSM IX 152, Králik SESS 256, ESBM IV 264, Boryś SE 222, Machek ES² 242, Moszyński, JP XXXIX 5–6. Sz.P.

karati *karajō* 'ganić, napominać', 'vituperare'; 'wymierzać karę', 'punire, castigare', refl. **karati sę**

~ pol. od XV w. *karać karzę* 'wymierzać karę fizycznie albo w inny sposób' (Słownik stpol., SP XVI IBL, L., SJP PAN), stpol. 'strofować, upominać', 'powściągać, ukroćcać' (Słownik stpol., też dial. np. Kąs Orawa, Karłowicz SGP), kasz. *karac kârē* 'karać, wymierzać karę' (Sychta SK), dłuż. *karas karam* 'bić różgą, batem', 'karać' (Muka), czes. od XIV w. *kárati kárám* 'robić wyrzuty, ganić, ostro napominać, łajać', 'wytykać coś': *kárati* chyby (SSJČ), dawne też 'karać, chłostać' (Gebauer Sl., Přir. Slov.), stczes. też 'umartwiać' (Gebauer Sl.), też dial. (Bělič Dol., Lamprecht Opava), sła. od XVI w. *kárať káram* 'napominać, karcić', 'karać' (SSJ, HSSJ), dial. 'karać' (Michál SMS XIX, Kálal) 'łajać' (SSN), 'męczyć, trapić (o chorobie)' (SSN);

słē. *kárati -am* : *kârati* dawne 'kłócić się', 'ganić, wymyślać' (Megiser 1603), dziś 'szczerbić', 'karcić, rugać', 'niepokoić, prowokować' (Pleteršnik), 'upominać, krzyczeć' (SSKJ), ch./s. od XV w. *kárati kârām* 'łajać', 'wyrażać się o kimś niepoehlebie, obmawiać', 'karać', 'ganić' (RJAZ), 'karać', serb. dial. *kápamu* 'łajać, ganić' (Vujičić Prošćenje), cs.-serb. *карати карањ карајуши* 'karać', 'bić się, walczyć' (Miklosich LP), bułg. dial. *káram* 'krzyzczeć na kogoś, ganić; łajać, strofować' (BDial. VIII 135), maced. *кара* 'wymyślać, łajać' (RMJ, też dial. Vidoeski Kumanovo, BDial. VIII 250: Kostur);

stros. *карати караяю* 'karać', 'upokarzać' (SRJ XI–XVII, Srezn.), ros. dawne *kápatъ* 'karać' (Dal), dial. *kápatъ* 'napominać, ganić', 'męczyć' (SRNG), 'niszczyć, łamać' (SRNG z Łotwy), ukr. dawne i dial. *kápamu* 'karać' (Hrinčenko), brus. *капáць* 'karać' (TSBM), dial. 'ts.' (SPZB). ~

Refl. **karati sę**: ~ pol. dawne i dial. *karać się* 'mścić się', 'oskarżać się, umartwiać się', 'brać sobie za przestrożę' (SP XVI IBL), dial. 'bać się, powściągać się ze strachu' (Karłowicz SGP), stczes. od XIV w. *kárati se* 'karać się' (Gebauer Sl.), sła. dawne i dial. *kárať sa* 'kajać się' (SSJ, Kálal);

słē. dial. *kárati se* 'kłócić się, sprzeczać; wymyślać sobie nawzajem' (SSKJ, Pleteršnik: belokranjsko), chorw. dial. czakaw. *karät se* 'wadzić się, kłócić się' (Turina-Šepić

RČI, Houtzagers Orlec), serb. dial. *kápatu ce* 'ts.' (RMat.), też dial. (Živković Piro), bułg. dial. *kāpam cz* 'krzyczeć na kogoś, ganić' (BDial. VI 183), *kāpъm cz* 'kłócić się, spierać się' (BDial. VII 65, BDial. VIII 135), maced. *kaпа ce* 'złościć się, kłócić się' (RMJ, też dial. Vidoeski Kumanovo);

ros. dial. *kapátъся* 'męczyć się, cierpieć' (SRNG), ukr. dawne i dial. *kapátусь* 'męczyć się, cierpieć' (Hrinčenko). ~

Ze względu na odmienność znaczenia i przynależność do innej koniugacji niepewne brus. dial. 'bóść rogami': *копова kápe* (Onyškevyč Bojk.).

Czasownik powstały na gruncie psł. bez dokładnych odpowiedników w innych językach ie. Budowa wskazuje na formację iteratywną związaną z *koriti* (zob.) (np. ESJS 340). ESSM IX 153 zwraca uwagę na typowe cechy formacji dewerbalnej (wzdłużenie samogłoski rdzennej), bezpośrednia derywacja od *koriti* wymagałaby jednak przyjęcia wtórnego stwardnienia rdzennego -r- (por. I 47). Dlatego jako podstawę formacji iteratywnej ESSM IX 153 przyjmuje niepoświadczone **korti* (taką formę podstawową zakłada też Bańkowski ES I 631, który, wbrew opinii większości etymologów, odrzuca związek z *koriti*). Wyraźnie abstrakcyjne znaczenie rzeczownika wydaje się przeczyć możliwości uznania *karati* za denominativum od *kara* (tak np. Sławski SE II 64–65, Boryś SE 222). Inni (np. Králik SESS 256 i 303) poprzestają na zasygnalizowaniu związku obu czasowników.

Berneker SEW I 487–488, Vasmer ES II 194, ESSM IX 152–154, Bezłaj ES II 19, BER II 236, Sławski SE II 64–65, Boryś SE 222, Bańkowski ES I 631. M.J.

kasati sę 1. *kasajō sę* pld. i wsch. 'dotykać', 'tangere'

~ scs. *КАСАТИ СЯ КАСАЊ СЯ КАСАЊШИ СЯ* 'dotykać', 'dotyczyć' (SJS: Supr., SS X–XI);

strus. i rus.-cs. *КАСАТИСЯ КАСАЮСЯ КАСАЮТЬСЯ* 'dotykać': *КОЛѢНОМЪ ВАШИМЪ КАСАЮСЯ*, 'dotyczyć czegoś' (Slovarъ DRJ, SRJ XI–XVII, Srezn., SAR), ros. *касáтъся касáюсь касáешься* 'dotykać', 'odnosić się do czegoś, dotyczyć czegoś', dial. *касáтъся* 'zwracać się do kogoś', 'mieszać się do czegoś' (SRNG), też trans. ros. dial. *касáтъ* 'ganić' – prawdopodobnie znaczenie wtórne wobec refl. *касáтъся* 'mieszać się, ingerować w coś' (SRNG: Wołogda), ukr. dawne *касатися* 'dotykać; używać czegoś' (Tymčenko), brus. dial. *касáцця* 'dotykać' (ŽS 142: Grodno). ~

Być może zasięg wyrazu poszerza ch./s. od XV w. *kāsati -ām* 'klusować', dawne 'kołysać się, chwiać się' (RJAZ, Vuk), skąd według Bezłaja ES II 21 zapożyczone słe. dawne *kasati kasam* 'biec, potrząsając głową (o koniu)' (Pleteršnik, por. też głuž. *kejsac* 'galopować').

Budowa czasownika wskazuje na iterativum od niepoświadczanego **kosti* (ESSM IX 156), por. lit. *kàsti kasú* 'kopać, ryć' albo *kosati* (zob.) (Boryś SE 451). Wyraz pozostaje w związku z *kosnōti* i *kochati* (zob.) (Sławski SE II 92–93, ESSM IX 155–156). Na płaszczyźnie ie. sprowadzany jest do rdzenia *kes-* 'ciąć' (Melničuk, Etim. 1966, 195).

Wyraz trudny do interpretacji semantycznej ze względu na dużą rozbieżność znaczeń. Skok ER II 56–57, Bezłaj ES II 21 oraz ESSM IX 155–156 biorą pod uwagę przynależność do tej rodziny wyrazu ch./s. *kāsati* oznaczającego bieg konia, który

stanowiłby jedyną reprezentację formy niezwrotnej. Bardziej prawdopodobne wydaje się jednak uznanie za taką reprezentację czasowników wyspecjalizowanych w znaczeniu dotykania części ubioru (zob. *kasati* 2.).

Sławski SE II 92–93, Boryś SE 451, Skok ER II 56–57, Bezłaj ES II 21, ESSM IX 155–156. M.J.

kasati 2. *kasajō* pñ. ‘unosić poły ubrania’, ‘przystosowywać ubiór do walki, pracy fizycznej’, ‘lacinias colligere, propter pugnam seu laborem’

~ pol. dawne *kasac* ‘otaczać, opasywać, ścisnąć’ (Słownik stpol.), ‘zamierzać coś zuchwałego, porywać się na coś’ (Słownik stpol., SP XVI IBL, L.), od XVI w. też refl. *kasac się* ‘ts.’, dziś prefig. *zakasać, podkasać* ‘podwinąć (o rękawach, spódnicy, itp.)’, dial. *kasac* ‘gniewać się’ (SOWM), *kasac się* ‘szykować się, wyczekiwać czegoś niecierpliwie’ (Karłowicz SGP), kasz. dawne *kasac* ‘podkasać, podwinąć spódnice’ (Lorentz PW), dluž. *kasas* ‘unieść poły ubrania, podkasać’, też refl. *kasas se* ‘podkasać się’ (Muka), głuź. *kasac -am (so)* ‘podkasać (się)’, też ‘zmierzać, dążyć do czegoś’, ‘hardo się zachowywać’ (Kral), czes. od XV w. *kasati kasám* ‘podkasywać, podwijając część ubrania (dół sukni, rękawy)’ przen. ‘podbijać, zniewalać’ (Gebauer Sl.), refl. *kasati se* ‘ts.’, też ‘zachowywać się zuchwale; chwalić się’ (Přir. slov.), dial. *kasat se* ‘szykować, zasadać się na kogoś’ (Bartoš DSM), śl. *kasat -šů : -sajů* ‘podwijając (o częściach ubrania)’ (SSJ, HSSJ), refl. *kasat sa* ‘ts.’, pot. też ‘chełpić się’ (SSJ), dial. *kasat se* ‘podkasywać się’ (SSN), ‘bić się’, ‘chełpić się’ (Kálal, SSN);

stros. albo rus.-cs. z XVI w. *поѹти касати́ся* ‘wyprawiać się w drogę’ (SRJ XI–XVII, Miklosich LP). ~

Por. śl. *kasati* ‘iść, potrząsając głową, o koniu’ (Pleteršnik), ch./s. od XV w. *kāsati* ‘biec kłusem; pędzić; spieszyć się’ (RMat., Sekulić Bačk., Stanić Uskoci), które ze względu na bliskość semantyczną wiążą się z *kłusati* (zob. *kłusati* : *kłusati*; według RMat. serb. *kljūsati* funkcjonuje jako imperf. do *kāsati*). Zob. też ERHJ I 431.

Prawdopodobnie wyspecjalizowane znaczenie wyprowadzone od homonimicznego *kasati* 1. (zob.). Znaczenie zawężone do jednej czynności wskazuje na jego wtórność.

Sławski SE II 92–93.

M.J.

kaša ‘potrawa o papkowatej konsystencji, przyrządzona z grubo zmielonych ziaren zbóż lub roślin strąkowych’, ‘puls, polenta’, zach. i pld. też ‘zmielone na grubo bądź pozbawione łupin ziarna zbóż lub roślin strąkowych’, ‘granea’; ‘uczta obrzędowa’, ‘cena’, demin. **kašyka**

kaša: ~ pol. od XVI w. *kasza* ‘grubo mielone ziarna zbożowe; krupy’, ‘potrawa o papkowatej konsystencji z krup lub innych produktów’ (SJP PAN, SP XVI IBL), zwłaszcza ‘potrawa ugotowana na gęsto’ (L., SW), niekiedy ‘całe ziarna zbożowe’ (SW), powszechne też w dial. (np. Karłowicz SGP, Sychta Kociewie, Dejna RKJL XXIII 171, Kucała PSM 194, Zborowski Zakopane), na Śląsku ‘proso, kasza jaglana’ (Olesch Sankt Annaberg), też bot. ‘krwawnik’ (Sychta Kociewie), zool. ‘komórki jajowe

samicy śledzia' (Cieśla Śląsk), kasz. *kaša* 'kasza' (Lorentz PW), głuź. *kaša* 'rozrzedzona masa, papka', 'polewka' (Kral), czes. od XIV w. *kaše* 'półrzadka mialka potrawa z mleka, drobnej kaszy, ryżu, ziemniaków' (Gebauer SL, Přír. slov., SSJČ), 'rzadka substancja, ogólnie, coś rozmiękłego, rozmokłego', np. 'śnieg' (SSJČ), dial. moraw. też 'ziarno, z którego gotuje się kaszę' (np. Bartoš DSM, Kazmír Valašsko), 'kasza jaglana' (Malina Mistrice), śla. od XVII w. *kaša* 'rzadki półpłynny posiłek ugotowany z różnych produktów: kaszy, ziemniaków, ryżu itp.', 'gęsta, lepka, ciągnąca się masa podobna do kaszy' (SSJ), dawniej też 'wymłócone i zmielone na grubo (pozbawione łupin) ziarno niektórych roślin uprawnych', 'potrawa z prosa, pszenicy, grochu' (HSSJ), w ostatnim znaczeniu też dial. (np. SSN), 'proso, kasza jaglana' (Suchý Marčebene), 'zwyczaj weselny, taniec weselny' (Kálal, Matejčík Novohrad);

śle. od XVI w. *káša* 'pokarm z prosa pozbawionego łupin', rzadko 'pozbawione łupiny ziarna żyta lub pokarm z nich przygotowany', 'rzadki pokarm z owoców, ziemniaków itp.', 'masa przypominająca konsystencją kaszę' (SSKJ), 'kasza jako pokarm z prosa, jęczmienia, owsa' (Pleteršnik), 'kasza, potrawa, najczęściej z prosa, ziarna' (Megiser 1592), też dial. (Tominec Črni vrh, Novak Beltinci), ch./s. *kāša* : *kāša* (dawniej też *kāša*, Vuk), 'potrawa z żyta, prosa, owsa, jęczmienia, bobu ugotowana na mleku bądź wodzie' (RJAZ, RSAN), 'półpłynna bądź płynna masa, np. śnieg, błoto, nawóz' (RSAN, RMat.), 'grubo zmielone ziarno' (RSAN), też krupy z grubo zmielnego żyta (RSJ), chorw. dial. czakaw. powszechne 'płynna potrawa' (np. ČDL), 'papka, marmolada, powidła' (Palkovits Burgenland), 'potrawa z pomieszanych produktów (zmiażdżone owoce, warzywa)' (Sekulić Bačk.), serb. dial. *kāša* 'płynna potrawa' (SDZ XXX 154: Banat), czrng. 'ts.' (Ćupić Zagarač, Stanić Uskoci), też wtórnie o poszczególnych potrawach, np. 'potrawa z mąki ugotowana na rosole z kury, z kawałkiem mięsa' (Hadžić Rožaj), bułg. *kāua* 'gęsty posiłek przygotowany z ugotowanej mąki na wodzie bądź na mleku' (Rečnik Botev, RBE, RBKE, Mladenov BTR), 'wszystko, co jest gęste, lejące, przypomina konsystencją kaszę' (Mladenov BTR, RBE), powszechne też w dial. (np. BDial. VII 65, BDial. V 177: Rodopy), 'potrawa obrzędowa, posiłek ze zmielonych obłuskanych ziaren żyta, podawana podczas wesela' (Mladenov BTR, Gerov), 'gęsty kisiel, również kasza z całych ziaren (np. obrzędowa potrawa z pszenicy podawana podczas chrzcina)' (Duvernois), 'sfermentowane owoce, z których wytwarza się rakiję' (BDial. VII 65), 'potrawa z mąki kukurydzianej' (BDial. V 177: Rodopy), maced. *kaua* 'potrawa przygotowana z mąki' (RMJ), też dial. (Reiter Titov-Veles, Hendriks Radožda-Vevčani), 'substancja przypominająca konsystencją kaszę' (RMJ), 'nasienie konopi' (BDial. VIII 251: Kostur);

strus. i rus.-cs. od XIII w. *каша* 'uczta w domu młodożenców po weselu' (Slovarь DRJ), 'potrawa przyrządzona z kaszy, mąki, warzyw, czasem z dodatkiem mięsa lub ryb', 'masa przypominająca swoją konsystencją kaszę' (SRJ XI–XVII, Slovarь CSRJ), ros. od XV w. *каша* 'potrawa z kaszy, mąki, warzyw, niekiedy z dodatkiem ryby lub mięsa' (SRJ XI–XVII), 'potrawa przygotowana z jakiejś kaszy (krup) na mleku lub wodzie' (Dal, Ožegov SRJ, SSRJ, Ruk. Leks.), też w dial. (np. Myznikov Belomorie, Slovarь Don.), przen. 'wszelka półpłynna papkowata masa, np. gęsty śnieg, błoto'

(Ožegov SRJ, SSRJ), 'gęsta potrawa z mąki żytniej' (SRSO), też 'owsianej lub jęczmiennej', 'potrawa z pszenicy' (SRNG), bot. 'koniczyna' (Slovarь Severa), częste w znaczeniach obrzędów: 'uczta weselna' (np. SRNG, Ivanova Sl. Podmoskov'ja), 'przyjęcie z okazji urodzin dziecka' (Slovarь Urala), 'obiad z okazji chrzcina' (Ivanova Sl. Podmoskov'ja), 'święto z okazji zakończenia żniw' (SRNG, Slovarь Severa), ukr. *káua* 'potrawa z krup wytworzonych np. z prosa, ugotowana na mleku bądź wodzie' (SUM, Slavynec'kyj Leks.), 'póhrzadka substancja przypominająca wyglądem tę potrawę' (SUM), dawne i dial. 'potrawa z ryżu, którą częstuje się gości na stypie' (Slav. Leks., Lysenko SPH), brus. od XVI w. *káua* 'gęsta strawa z kaszy (krup) zagotowanej na mleku bądź wodzie' (TSBM), 'rzadka masa przypominająca wyglądem tę potrawę' (TSBM, też dial., np. Nar. slova 199, Scjaškovič Grodno, Turaŭ), dawne 'potrawa z krup' (HSBM), 'potrawa z mąki' (Sloŭnik Skaryny), dial. 'potrawa przygotowana z krup lub całych ziaren zbóż' (Leks. Palessja 97), 'gęsta kasza gryczana', 'zupa z kaszy gryczanej bądź pszennej' (Rastorguev Brjansk), 'obrzęd związany z chrzcini' (Scjaškovič Sl. Hrodz., Turaŭ). ~

Demin. **kaš'ka**: ~ pol. od XVI w. demin. od *kaša*, 'potrawa o papkowatej konsystencji, przyrządzona z krup lub innych produktów' (SP XVI IBL, SJP PAN, SJP PWN, SWil.), powszechne również w dial. (np. Brzeziński Krajna, Dejna RKJŁ XXIII 172) 'drobne krupy' (Lehr-Splawiński SJP, SW), też dial. (np. Brzeziński Krajna, Dejna RKJŁ XXIII 172), przen. 'o substancji przypominającej wyglądem kaszę' (SJP PAN), bot. 'łyszec wiechowaty' (SJP PAN), dial. bot. 'tasznik pospolity', 'kwiat bzu', 'pierwiosnek' (Lehr-Splawiński SJP), czes. demin. od *kašě*, 'kwiat bzu czarnego', sła. *kaška* 'pierwiosnek lekarski' (HSSJ, SSJ, SSSJ), także dial. (SSN, Ripka Dolnotrenč.), 'koniczyna', 'kwiat bzu' (Kálal);

sł. *kāška* demin. od *kaša*, bot. 'parzydło leśne, Spirea aruncus' (Pleteršnik), ch./s. *kāška* 'grzyb' (RSAN), zool. 'pliszka' (Hirtz RNZN);

ros. *káuka* od XVII w. demin. od *káua*, 'posilek z krup ugotowany na wodzie bądź mleku' (SSRJ, Ožegov SRJ, Dał, SRJ XI–XVII), bot. 'ludowe określenie niektórych roślin z kwiatami zebranych w kwiatostany przypominające główkę, szczególnie koniczyna' (SSRJ, też dawne: Dał, SAR, Slovarь CSRJ i dial.: np. SRNG, Slovarь Urala, Slovarь Smolensk., Meł'ničenko Jaroslavl, SRSO), inne nazwy bot. powszechne w dial.: 'krwawnik pospolity' (SRNG), 'kozłek lekarski' (Slovarь Mordov.), 'grzybień biały, Nymphaea alba' (Slovarь Don.), 'rdest, Polygonum nodosum' (SRSO Dop.), 'szczaw' (Slovarь Urala), 'młode pędy świerka' (Slovarь Novosibir.), dial. 'zupa', 'ikra raka' też 'ludowe święto' (SRNG), ukr. demin. od *káua* 'potrawa z kaszy wytworzonej z krup ugotowana na mleku bądź wodzie' (Hrinčenko, SUM), 'póhrzadka substancja wyglądem przypominająca tę potrawę' (SUM), 'drobne kwiaty na różnych trawiastych roślinach bądź na drzewach' (SUM), 'ludowe określenia różnych roślin, np. Spiraea ulmaria, Trifolium repens, Capsella bursa-pastoris, Lycium flos-cuculi, Galum verum', też 'ikra ryby lub raka' (Hrinčenko), bot. 'kwiat kukurydzy' (Mat. Bukovyna), brus. od XVI w. demin. od *káua* 'gęsta strawa z kaszy (krup) zagotowanej na mleku bądź wodzie' (TSBM, Sloŭnik Skaryny, HSBM, też dial. Turaŭ), 'ludowa nazwa niektórych rodzajów

koniczyny' (TSBM), dawne 'potrawa z mąki' (Slovník Skaryny, HSBM), 'ikra raka' (Novi-
sović), dial. 'zawiązka na drzewach iglastych' (BMM IV 225: Homel). ~

Ze słow. węg. *kása* 'kasza', też rum. dial. złożenie *rișcaș* 'potrawa z ryżu, pilaw'.

Por. połab. *tösör* 'krupa' (Polański-Sehnert).

Etymologia niepewna. Dokładnych odpowiedników brak. Być może pierwotne nomen actionis na *-ja* od niezachowanego w psł. czasownika **kasti* 'cedzić' rekonstruowanego na podstawie języków bałt.: lit. *kóšti kóšiu* 'cedzić', łot. *kāst kāšu* 'ts.' (Sławski SE 95, Machek ES² 244, Bezłaj ES II 22, BER II 297). Pierwotnym znaczeniem byłoby zatem 'odcedzona strawa', co potwierdzone licznymi nazwami rzadkiej potrawy. Drugą możliwością jest związek z psł. *česati* 'drapać, skrobać' (zob.) opartym na ie. rdzeniu *kes-* (Preobrażenskij ES I 302). W tym wypadku *kas-ja* byłaby derywatem ze wzdłużeniem samogłoski rdzennej *-o-*. Jako pierwotnego należałoby spodziewać się znaczenia 'to co uzyskano przez drapanie, skrobanie; ziarna oczyszczone z łusek' (Boryś SE 224, Rejzek ČES² 296, ESSM IX 158–159, Melničuk, Etim. 1966, 232–233). Derywatem od formy bez wzdłużenia samogłoski rdzennej (poświadczonej w słow. w innych znaczeniach, zob. *kosa* 1. i 2.) jest być może połab. *tösör* (**kosorь*) 'krupa' (Szydłowska-Cegłowa, SFPS II 420) łączone przez Trubačeva z psł. *kositi* (Etim. 1968, 63–64).

W demin. *kašyka* przeważają nazwy wyraźnie wtórne, odnoszące się do roślin charakteryzujących się kwiatostanem złożonym z drobnych, gęsto przylegających do siebie kwiatów albo ich części.

Sławski SE II 94–95, Boryś SE 224, Rejzek ČES² 296, Machek ES² 244, Bezłaj ES II 22, BER II 297. Sz.P.

kaš(ь)lati *kaš(ь)lajō* 'mieć kaszel', 'tussire'

~ pol. dawne od XV w. *kaszlać* 'tussire, tussi laborare' (Stpol., Bart. pol.-łac.), *ka-szlać* (Mącz.), obydwie formy w SP XVI IBL, *kaszlać kaszle* 'mieć kaszel, atak kaszlu' (L., SW), dial. *kaszlać* (Zaręba AJŚ, Dejna RKJŁ XXIII 172, SOWM, Górniewicz Malbork, Cechosz-Felczyk Podole), też postaci z mazurzeniem *kaślać, kaślać* (też z przejściem do innej koniugacji: *kaślam*) (SW, SJP PAN: pot.), *kaśuać, kaślać, kaślać* (Szymczak Domaniewek), *kaślać* (Dejna RKJŁ XXIII 172, Kąs Orawa), kasz. *kaślac* (Lorentz PW, Sychta SK), połab. *koslë* 3 sg. 'kaszle' (Polański-Sehnert, Polański SE 280, Rost), dłuż. w tym samym znaczeniu *kaślaś* (Muka), głuż. *kaślać* 'kaszeleć' (Pfuhl), czes. od XV w. *kašlati -lū -leš* (Gebauer Sl., Přír. slov., SSJČ), *kašlam* (Jungmann), lud. ekspr. 'pogardzać czymś, kimś', też dial. moraw. *kaślać* (Lamprecht Opava), *kašlat* (Bělič Dol.), śla. *kašlat -lū* 'kaszeleć' (SSJ, SSSJ), ekspr. 'pogardzać czymś, lekceważyć kogoś' (SSJ, SSSJ, HSSJ: XVII w.), dial. *kašlat* : *kašlat* (SSN, Stanislav Lipt., Ripka Dolnotrenč., Sipos Bükk-Gebirge, Orlovský Gemer);

śle. od XVI w. *kāšljati* (SSKJ, Besedje 16. st., Megiser 1592, Megiser 1603), *kāšljati -am* (Pleteršnik), dial. *kāšlat* (Gregorič Kostel), *kašljati* 'mocno kaszeleć' (Kutin Bo-vec), prekmur. *kašlāti kāšlan kašlán* (Novak Beltinci), ch./s. *kāšljati kāšljēm*, dial. też refl. *se kāšljati* 'kaszeleć' (RJAZ: Belostenec, RMat.), chorw. dial. czakaw. *kāšjot kāšjen*

‘kaszeć’ (HDZ VII 498, Šimunović Brač, ČDL), *käšjat* (Mahulja Omišalj, Koschat Baumgarten), *käšjat* (Houtzagers Orlec), *kašljät* (Kalsbeek Orbanici, Moguš Senj), sztokaw. *käšljat käšljem* (Sekulić Bačk.), serb. *käšljati käšljēm* (dial. *kašljam*) ‘kaszeć’, rzadkie *käšljati se* (RSAN, Vuk), dial. *käšlat* (Bukumirić Metohija), *käšljati* : *käšljati käšljem* (*käšljēm*) (Reč. Vojvodine), *käšljam* (Zlatanović RGJS, Žugić Jablanica), cs. z XIV w. **КАШЬЛАТИ КАШЬЛАЖ КАШЬЛАЮШИ** ‘kaszeć’ (Miklosich LP), bułg. *кашля -еш* : *кашлям* ‘kaszeć’ (RBKE, Gerov, Duvernois), dial. *кашля* (Erkeč, BDial. IV 110), *кашл’ам* (Vakarelska-Čobanska Samokov), *кашл’ем* (Mladenov Vidin), też refl. (Stojkov Banat), maced. *кашля* (RMJ, MRS) też Vidoeski Kumanovo, *кашл’ам* (BDial. VIII 251: Kostur.), dial. też refl. (Maček SW, Hendriks Radožda-Vevčani);

stros. od XVI w. *кашляти* ‘kaszeć’ (SRJ XI–XVII, Ruk. leks.), rus.-cs. i ros. *кашлять кашляю кашляешь* ‘ts.’ (Slovarь CSRJ, SAR, Dal, SSRJ), też dial. (Slovarь Мордов.), z innym akcentem *кашлять кашляю кашляешь* (Manaenkova SRGB), ukr. *кашляти кашляю кашляеш* ‘kaszeć’ (SUM, Hrinčenko, Slovnyk Ševčenko, Żel., też dial. karpac. KDO), *кашлати* (Verchratskyj Batjuki), brus. *кашляць кашляю кашляеш* ‘kaszeć’ (TSBM, HSBM, też dial.: SPZB, Turaŭ, Jankova Loeŭ, Sloŭnik Senneščyny: obok *кашляць*). ~

Por. formy na *-ě-ti* powstałe przez analogię do innych czasowników: pol. dziś powszechne w języku literac. i dial. *kaszeć* (SW, SJP PAN, Kucała PSM, Olesch Sankt Annaberg, Zaręba AJŚ, Brzeziński Krajna, SOWM), *kašlec* (Szewczyk Lachy Sądeckie), kasz. *kašlec* (Ramułt), podobnie głuź. *kašlec* (Kral, Jakubaš), śle. *kāšlet -em* (Tominec Črni vrh), w dial. też formy na *-iti*: *kašlić* (Dejna RKJL XXIII 172), *kašlić* (Szymczak Domaniewek), *kaszlić* (SOWM), dłuź. *kašliś* (Muka, dial. Fasske Vetschau).

Denominativum od *kaš(ь)ľ* (zob.), o budowie I 46, zob. też Zubatý Studie I 280.

Sławski SE II 96.

T.K.

kaš(ь)ľ *kaš(ь)la* ‘kaszel’, ‘tussis’

~ pol. od XV w. *kaszel kaszlu* ‘gwałtowny głośny wydech spowodowany podrażnieniem dróg oddechowych, zwykle przy chorobie’ (Słownik stpol., SP XVI IBL, Bart. pol.-łac., L., SW, SJP PAN, też dial. *kašel* (Szymczak Domaniewek, Olesch Sankt Annaberg, SOWM, Zaręba AJŚ, Pluta Dzierżysławice, Steuer Sulków), też z inną realizacją śródgłosowej spółgłoski, np. *kasel* (*kašlu*), *kašel*, *kašel* (MAGP VIII 367), *kasel*, *kašel* (Dejna RKJL XXIII 172, Kucała PSM), kasz. *kašel -šlu* (Lorentz PW, Sychta SK, Ramułt), połab. *kosal* ‘kaszel’ (Polański-Sehnert, Polański SE 279: „może też *košal* bez mazurzenia u Pfeffingera”), dłuź. *kašel* ‘kaszel’ (Muka, Fasske Vetschau), głuź. od XVII w. *kašel* ‘kaszel’ (Stachowski Frencl, Kral, Pfuhl), też dial. Michalk Neustadt, czes. od XIV w. *kašel* (Gebauer Sl., Flajšhans Klaret, Jungmann, Přír. slov., SSJČ), dial. moraw. *kāšel* (Hruška DSch), *kašel* (Lamprecht Opava, Steuer Baborów), *kašel* ‘koklusz’, *kašel* ovčí ‘krztusiec’ (Bartoš DSM), *kašel* černý ‘choroba młodzieńcza’ (Kubín Kladsko), śla. od XVII w. *kašel* (HSSJ, SSSJ), cierny *kašel* ‘choroba zaraźliwa (głównie u dzieci) charakteryzująca się napadami duszącego kaszlu, przy których dziecko sinieje’ (SSSJ), dial. *kašel* (Kálal, Ripka Dolnotrenč., SSN), *kašel* *kašlä* (Orlovský Gemer);

sł. *kášelj -šlja* (Pleteršnik, SSKJ, Megiser 1592, Megiser 1603), też dial. (Karničar Obir), *kāšļ -ļę* (Tominec Črni vrh), *kášej* (Steenwijk Rezja), *kāšēļ* (Gregorič Kostel), prekmur. *kāšeu kašla* (Novak Beltinci), ch./s. *kāšalj kāsļa* (RJAZ, RSAN, Vuk, RMat.), chorw. dial. czakaw. *kāšaj* (Šimunović Brač, ČDL, Koschat Baumgarten), *kāšej* (Mahulja Omišalj, Houtzagers Orlec), *kāšoj kāsja* (Turčić Čokav. Rječ.), *kāšalj* (Devin-NuovSelo), sztokaw. *kāšalj* (Peić–Bačlija RBB, Sekulić Bačk.), serb. też dial. (Elezović Kos.-Met., Tomić Radimnja), *kāšal* (Bukumirić Metohija), *kāšalj* : *kāšāl* też 'choroba bydła' (Reč. Vojvodine), cs. **кашаль** 'kaszel' (Miklosich LP);

strus. **кашаль** (Slovarь DRJ, Srezn., SRJ XI–XVII), ros. *кашель -шля* (Dal, SSRJ, SRJ, Ruk. leks.), dial. *кашэль* (SIAN IV 665, Slovarь Severa), *кашэль* : *кашаль* (SRNG), ukr. *кашель -шлю* 'ts.' (SUM, Hrinčenko, Žel.), brus. *кашаль -шлю* 'ts.' (TSBM, HSBM: *кашель*, też dial. Scjaškovič Grodno, ŽS 81: Mińsk, Sloŭnik Sennensčyny), *кашэль* (Turaŭ), *кашыль* (Bjaľbkevič Mohylew). ~

Por. z suf. *-ica*: bułg. *кашлица* (BTR, Mladenov BTR, RBKE), *кашлица* (Vakarelska-Čobanska Samokov), *кашлица* (Stojkov Banat), *кашлица* (Erkeč), maced. *кашлица* (RMJ, MRS też dial. BDial. VIII 251: Kostur, Maľeckı SW, *кашлицъ* 'kaszel' (BDial. VI 42: zach. Tracija).

Bałto-słow. nomen actionis *kašľb* (powszechnie kontynuowana postać *kašьb* zapewne wtórna) z suf. *-ľja-* (*kās-ľja-*, dokładny odpowiednik: łot. *kāšļi* 'koklusz', Smoczyński SEJL 306) od niezachowanego w psł. pierwotnego atematycznego czasownika (por. lit. *kósėti kósiu* – wcześniej *kosmi* – 'kaszlać', łot. *kāšēt* 'ts.', Fraenkel LEW 283–284, Leskien BN 460–461). Dokładnym odpowiednikiem może być też alb. *kolle* (**kās-lā* 'kaszel'). Ślady pierwotnego tematu w stind. *kāsa-* m., *kās* f. 'kaszel', *kāsate* 'kaszlec' (Mayrhofer KEWA I 206).

Vondrák VSG 435, Smoczyński SEJL 306, Fraenkel LEW 283–284, ESSM IX 160–161, Sławski SE II 95–96 z literaturą. T.K.

katati *katajō* pld. i wsch. 'gwałtownie się poruszać', 'vehementer moveri'; 'poruszać, przemieszczać jakiś okrągły przedmiot, obracając powodować ślizganie się po powierzchni; toczyć', 'volvere', refl. **katati sę**

~ bułg. dial. *катам* 'krzątać się' (BDial. III 86), 'sprzątać' (Vakarelska-Čobanska Samokov);

ros. *катать катáю катáешь* 'poruszać, przemieszczać jakiś okrągły przedmiot, obracając powodować ślizganie się po powierzchni, o ruchu zachodzącym w różnym czasie i kierunku': *катать бревна* (SRJ XI–XVII, Slovarь CSRJ, SAR, SSRJ, Dal, też dial. SRNG), 'tocząc, nadawać formę kuli' (Slovarь CSRJ), 'jeździć czymś z dużą częstotliwością lub szybko (pojazdem na kołach, płozach lub po wodzie)' (SSRJ, Dal), 'wozić coś na wozie, sankach, taczkach itp.', też 'wozić kogoś na czymś dla zabawy' (SSRJ, Dal, też dial. Sl. Priob'ja), pot. 'wykonywać coś intensywnie' (SSRJ, też dial. Slovarь Severa), w trybie rozkazującym: *катáй(ме)* używane w celu zachęcenia do działania (SRJ), 'okrężnymi ruchami nadawać czemuś miękkiemu, sypkiemu lub lepkiemu owalną formę' (SSRJ, Dal), dial. 'nadawać chlebowi formę,

przetaczając i podrzucając w misce' (Słownik Severa), 'spłaszcząć, wyrównywać, prasować, np. bieliznę przy pomocy wałka, magła' (SSRJ, SRJ, Dal, też dial. Myznikov Belomor'je), 'tocząc, spłaszczając coś, głównie przy wyrobie wojłoku' (SSRJ, Dal), 'wozić, przewozić coś' (SRNG), 'iść szybko, bieć' (Słownik Mordov.), 'upijać się, hulać' (SRNG, Mełničenko Jaroslavl), 'zgarniać grabiami na jedno miejsce' (Sl. starobrzjad. Zabajkałja, Słownik Mordov.), 'kołysać kołyskę', 'huścić na huśtawce', 'zachodzić (o słońcu)' (SRNG), 'tarzać, turlać dziewczęta po podłodze w czasie zabaw świątecznych' (Słownik Severa), *камать* яйца 'o grze, w której wykorzystuje się wielkanocne pisanki' (Sl. starobrzjad. Zabajkałja, Słownik Severa), ukr. *камату камāju камáеи* 'wozić kogoś na czymś dla rozrywki' (SUM), 'jeździć saniami' (Żel.), dawne 'bić; powalać na ziemię' (Hrinčenko, Słownik Ševčenko, Żel.), używany zamiast innego czasownika, którego znaczenie wynika z kontekstu, w celu zachęcenia do działania (SUM), dial. *камату* 'wyrównywać grudkową glebę przy pomocy wałka' (Mat. Bukovyna), brus. *камáць камāju камáеи* 'wozić, przemieszczać to, co porusza się za pomocą kół', 'wozić na czymś w celu zabawy, przejażdżki' (TSBM, też dial. Słownik Sennensčyny, Jurčanka Mscisl.), dial. 'zwijać w rulon' (SPZB), 'bić' (Jurčanka Mscisl.), 'wyciskać (o miodzie)' (Sl. Kasauščyny). ~

Refl. **katati se**: ~ ros. od XVII w. *кататься катáюсь катáеишься* 'ruszać się, przemieszczać się, obracać się jak kula, koło, toczyć się (o okrągłych przedmiotach)' (SRJ XI–XVII, SSRJ, Dal), 'jeździć na czymś, poruszać się przy pomocy czegoś dla rozrywki lub ćwiczenia' (SRJ XI–XVII, Słownik CSRJ, SAR, SSRJ, Dal), 'przewracać się z boku na bok' (Słownik CSRJ, SAR, SSRJ, Dal), dial. 'męczyć się, cierpieć z powodu bólu' (SRNG, Sl. Karelii, Opyt Dop.), 'huścić się w kołysce lub na huśtawce' (SRNG, Słownik Smolensk.), 'znajdować się nie na swoim miejscu, poniewierać się' (SRNG), 'być ruchliwym, mieć szybkie ruchy' (Słownik Mordov.), 'podnosić się, wzbierać (o fali)', 'iść na tarło' (Sl. Karelii), ukr. *кататися катáюся катáеиися* 'jeździć na czymś dla rozrywki lub ćwiczenia' (SUM, Hrinčenko), brus. *катáцца катáюся катáеиися* 'jeździć na czymś dla zabawy lub w celu doskonalenia swoich umiejętności' (TSBM), dial. 'jeździć' (SPZB). ~

Por. deverbalia: ch./s. dial. *кам* 'żerdź, kij, kół, klin' (Vlajić-Popović, SEDanas 67–81), ros. dial. *кам* 'żarna', 'ślady wozu lub sań', 'wóz', *камы* 'pasy skoszonego siana, pokos' (SRNG).

Etymologia jest problematyczna. Niewątpliwie spokrewniony z *kotiti*, jednak właściwym iterativum od *kotiti* jest *katati* (zob.), na co wskazuje morfologiczna regularność tamtego derywatu. Zdaniem ESSM IX 162–163 czasownik *katati* jest wtórny i został utworzony na drodze uproszczenia morfologicznego. Zbliżenie semantyczne obu czasowników może być wtórne. Na szerszy zasięg czasownika może ewentualnie wskazywać rzeczownik *kat* występujący w tej formie we wszystkich językach zach.słow. (pol. od XV w., czes. od XV w., sła. od XVI w., też dłuż. i głuż.) i nazywający wykonawcę kar cielesnych i kary śmierci. Zdaniem np. Jakobsona (Slavic Word VIII 388) jest to nomen actionis, wtórnie nomen agentis, od kontynuantów *katati*, które powstało na bazie nazwy którejś ze średniowiecznych tortur. Zdaniem innych

(np. Vlajić-Popović, SEDanas 71) wyraz jest germanizmem, za czym przemawia brak podstawy słowotwórczej w językach zach.słow. Przegląd innych etymologii zob. Trubačev, Etim. 1965, 76, Sławski SE II 98–99, Vasmer ES II 208.

ESSM IX 162–163, Černych IESRJ I 387, Trubačev, Etim. 1965, 76, Sławski SE II 98–99, Vasmer ES II 208, Vlajić-Popović, SEDanas 67–81. Sz.P.

kaťati *kaťajō* pñ. 'powalać na ziemię, przewracać', 'evertere'; 'toczyć', 'volvere'; 'chwiać, kołysać', 'labere', refl. **kaťati sę**

~ pol. dial. *kacać* 'lekko uderzać' (Steffen Warmia, SOWM), może też dawne pol. dial. rzadkie refl. *keciać się* 'taplać się, tarzać się' (Karłowicz SGP z Mazowsza), czes. *káceti* (już stczes. *kacěti*) 'wywracać (zwłaszcza o drzewach)', 'powalać na ziemię', 'niszczyć, burzyć', 'kołysać', dawne 'rzucać, miotać, targać' (Gebauer Sl., MSCS), dial. moraw. *kácat* 'ścinać drzewa' (Malina Mistřice), sła. dawne z XVIII w. *kácat* 'rąbać, ścinać (o drzewach)' (HSSJ), dial. 'burzyć, wywracać' (Kálal);

ros. od XVII w. *качáть* 'doprowadzać do kołysania, o huśtawce lub kołysce', 'poruszać w różne strony, chwiać': vt. i vi. 'kiwać, np. głową', 'wyciągać wodę przy pomocy pompy', nieosob. 'pozbawiać równowagi, znosić' (SSRJ, SAR, Dal, SRJ, też dial. SRNG), dawne też 'kontynuować z wysiłkiem lub pośpiesznie jakąś czynność', skąd użycie formy: *качáю* dla pośpieszenia lub pobudzenia do jakiejś czynności, np. *качáю!* 'pośpiesz konie' (Slovarь CSRJ), dial. też 'robić coś szybko', 'bić', 'młócić cepem', 'pić dużo, upijać się' (SRNG), 'długo jechać lub iść dokądś' (Sredneobszkij sl.), 'poruszać koło wrzeciona, naciskając nogą na pedał' (Slovarь Novosybir.), 'ciągnąć sieć' (Sl. Karelii), 'wałkować ciasto' (Slovarь Smolensk.), 'prasować bieliznę przy pomocy wałka' (SRNG, Manaenkova SRGB, Slovarь Smolensk., Slovarь Novosybir.), ukr. *качáту* 'kołysać', 'toczyć coś', 'czerpać wodę pompą', 'wałkować ciasto', 'rozprostowywać, prasować wałkiem lub maglownicą' (SUM, Hrinčenko, też dial. np. Leks. Poles'ja, Sl. ukr. woroneż., Verchratskyj Łemk.), brus. od XVI w. *качáць качáю качáеш* 'toczyć', 'turlać', 'obracać z boku na bok, np. podczas panierowania', 'formować kulki np. z ciasta, obracając je na stolnicy', 'maglować, prasować bieliznę', 'przewracać na ziemię' (TSBM, Nosovič, HSBM, też dial. np. Cychun Grodno SNM, Mova Sennenšczyn, SPZB), dawne i dial. 'kołysać, huścić', dawne też 'sieć, bić np. różgą, biczem' (Nosovič), dial. 'pompować' (Turau), 'przyginać, przydeptywać na ziemi (o rosnącym lnie)' (Slovník GCRB). ~

Refl. **kaťati sę**: ~ czes. od XIV w. *káceti se* 'zataczać się, chwiać się, kołysać się', 'walić się, osuwać, upadać bezwładnie na ziemię', 'ulegać zniszczeniu' (Přír. slov., Jungmann, Gebauer Sl.), dawne też 'pławić się, taplać się' (Jungmann), dial. moraw. *kácat se* 'psuć się, marnieć; przepadać' (Přír. slov., też dial. Bartoš DSM, Malina Mistřice), sła. dawne *kácat sa* 'upadać, przewracać się' (HSSJ), dial. 'kolebać się, chwiejnie jechać (np. o wozie)' (SSN);

ros. od XVI w. *качáться* 'huścić się na czymś, np. na huśtawce', 'chwiać się, przechylać się w różne strony', 'chwiać się podczas chodzenia z powodu słabości' (Slovarь CSRJ, SAR, SAR, SSRJ), dial. 'przewracać się, turlać się po ziemi', 'przewracać

się z boku na bok' (SRNG), 'jeździć na koniu' (Opyt), 'rozprzestrzeniać się (o mgłę)' (SRNG), ukr. *качáмуся* 'toczyć się', 'obracać, zawracać', 'kołysać się' (SUM, Hrinčenko), dawne 'przewracać się z boku na bok', 'toczyć się, jeździć', 'biegać w różnych kierunkach' (Hrinčenko), też 'chwiać się (np. ze starości)' (KDO 317), dial. bojk. 'walać się, poniewierać się' (Kmit Bojk.), brus. *качáууа* 'obracać się, toczyć', 'tocząc się, poruszać się do przodu' (TSBM, TSBLM, Nosovič), 'jeździć saniami' (Nosovič), 'przemieszczać się środkiem lokomocji na kołach' (TSBLM), też dial. 'turlać się' (Turaŭ), 'przewracać się z boku na bok' (Mova Sennenščyny, SPZB), dial. 'walczyć, siłować się', 'rozprzestrzeniać się, o dymie, mgłę' (Sl. Kosauščyny). ~

Z brus. lit. *kočióti* 'wałkować, maglować' (Skardžius 105).

Pol. dial. od XIX w. *kaczać* (się) zamiast oczekiwanego *kacać* 'tarzać, taczać; turlać się' (SW, Feleszko Bukowina, Cechosz Felczyk OH) wskazuje na pożyczkę wsch.słów. (Sławski SE II 13).

Por. też śl. *kaćať sa* 'taplać się w wodzie' (SSN);

2. śl. dial. *kacnuť* ekspr. przy ponagleniach: 'pchnąć, popchnąć; rzucić': *kacni ho tam!*

Iterativum-durativum od *kotiti* z regularnym wzdłużonym wokalizmem w rdzeniu (ESSM IX 162–163, Vlajić-Popović, SEDanas 69).

Berneker SEW I 592, Rejzek ČES 255, Machek ES 233 i 283, Sławski, SO XVIII 386–389, Sławski SE II 13, ESSM IX 162–163, Vlajić-Popović, SEDanas 69. *B.O. – Sz.P.*

kava dial. płn. 'kawka', 'graculus, Corvus monedula'

~ pol. dawne od XVI w. i dial. *kawa* 'kawka pospolita, Coloeus monedula' (SJP PAN, SP XVI IBL, SW), 'Corvus monedula' (L., SW, też dial.: Karłowicz SGP, SOWM, Pluta Dzierżysławice), czes. dial. *kava* 'kawka' (Kott DSM), w stczes. NO *Kava* (XIII w.), jako nazwa ptaka w XIV w. (Gebauer Sl.);

ukr. dial. *káwa* 'kawka' (SUM, Hrinčenko). ~

Por. stpol. w XVII w. *kawy* 'brednie, głupstwa, banialuki' (SW, L.), *kawić* 'czynić głupstwa; bredzić, pleść jak kawka' (L.), czes. dial. hanackie *kavák*, wałaskie *kaváň* 'kawka, gawron' (Bartoš DSM), hanackie też *kavoň* 'gawron' (Gregor Slav.-buč., Malina Mistřice, Bartoš DSM);

2. o dźwiękach charakterze wyrazu świadczą też nazwy różnych zwierząt: ros. dial. *káwa* 'kot' (Slovarʹ Severa), demin. *káwka* 'żaba' (SRNG: Astrachań), 'kot' (SRNG: Wołogda, Slovarʹ volog. nar.), ukr. też *káwa* 'wilk' (SUM).

Dźwięk. od inter. *kavъ!* Odpowiedniki lit. dial. *kóva* 'kawka', *kóvas* 'ts.', też w compositach *naktikóva*, *naktikóvas* 'nocny ptak, sowa' (Fraenkel LEW 284–285, Trautman BSW 123). Trautman l.c. rekonstruuje bśl. *kāu-ā-* utworzone od inter. *kaū-*. Pochođenje dźwięk. potwierdzają też liczne użycia w funkcji przezwiskowej, zob. też pod *kavška*.

Wyraz wyparty w większości języków przez deverbativum *kavška* (zob.), stąd jego mały zasięg.

Sławski SE II 108–109, tam o innych zestawieniach.

T.K.

kavъka 'nieduży ptak z rodziny krukowatych', 'Corvus monedula'

~ pol. od XV w. *kawka* 'Monedula turrium' (Słownik stpol., Bart. pol.-łac., Mącz.), 'Corvus monedula, niewielki ptak z rodziny krukowatych' (SP XVI IBL, L., SJP PAN), dawne 'nierządnica, prostytutka' (SP XVI IBL, SW), przen. 'lekceważąco o młodej dziewczynie' (SJP PAN), też dial. (Kąś Orawa, SOWM, Górniewicz Malbork, Dejna RKJŁ XXIII 174, Kucała PSM, Zaręba Siołkowice, Nowak Żywiec), kasz. *kāvka* 'Corvus monedula' (Lorentz PW, Sychta SK), dłuż. *kawka* 'Monedula turrium', zelena *kawka* 'kraska zwyczajna, Coracias garrula' (Muka, Fasske Vetschau), głuź. *kawka* 'ptak kawka', 'osoba natarczywie przyglądająca się komuś' (Kral, Pfuhl, też dial. Michalk Neustadt), czes. od XIII w. NO *Kawka*, od XIV 'Coloeus' (Gebauer SL, Flajšhans Klaret, Jungmann, Přír. slov., SSJČ), pot. 'lekkomyślny, łatwowierny człowiek', śla. od XIV w. i dial. *kavka* 'Coloeus monedula' (SSSJ, HSSJ, Kálal, Ryšánek Žil. kn., SSN), *kavka* tma-vá 'Corvus monedula' (SSSJ), *kavka* obyczajná 'ts.' (Ferianc SNV 156), też dial. *kavka* (Matejčík Novohrad, Buffa Dlhá Lúka);

śle. od XVI w. *kávka* 'ptak wielkości gołębia, kawka' (SSKJ, Besedje 16. st.), plninska *kavka* 'Pyrrhocorax graculus', *kāvka* 'Corvus monedula' (Pleteršnik), też dial. (Tominec Črni vrh, Gregorič Kostel, Karničar Obir), ch./s. dawne i dial. *kāvka* 'Corvus monedula' (RJAZ, RMat., RSAN);

ros. dawne i dial. *ка́вка* 'kawka' (SRNG: Smoleńsk, Slovarъ Smolensk, Dal, SIAN), ukr. dial. *ка́вка* 'kawka' (SUM, Hrinčenko, Żel.), łemk. *кавка* : *каўка* 'kawka' (Turčyn Tylicz, Rieger Łemk.), *ка́вка* 'kawka, wrona' (Mat. Bukovyna), brus. *кавка* 'kawka' (Nosovič), *каўка* (TSBM), dial. *каўка* (SPZB, Scjaškovič Grodno, ŽS 24: Nowogródek, Šatalava BDS, Mat. Minsk II, Bjaľkevič Mohylew). ~

Por. z pol. niem. dial. *kawke* 'ptak kawka';

2. ros. dial. *ка́вка* 'żaba' zapewne stworzone niezależnie od tej samej interi. (SRNG);

3. ros. dial. 'gardło' (Eliasov Zabajkaľe); niewykluczona przynależność w drodze metonimii 'krzykliwy człowiek' > 'gardło'.

Deminutivum z suf. -zka od *kava* (zob.).

Sławski SE II 108–109.

T.K.

kavъkati *kavъkajō* 'krakać; skrzeczeć; kwilić', 'crocitare; stridere; pipiare'

~ dłuż. *kawkaś-am* 'krakać, skrzeczeć; gdakać' (Muka), *kjawkaś* 'szczekać (o psie); głośno płakać (o dzieciach)' (Muka), głuź. *kawkać* 'krzyczeć głosem kawki', 'gapić się' (Kral, Trofimovič);

śle. *kāvkatī -am -čem* 'krzyczeć jak kawka; lamentować' (Pleteršnik, SSKJ dawne: *kāvkatī*), serb. *kāvkatī kāvčem* 'gulgotać (o indyku)', przen. 'kwilić, lamentować' (RSAN), bułg. dial. *ка̀вкам* 'szczekać (o psie)' (BDial. II 85);

ros. dial. *ка́вкать ка́вкаю ка́вкаешь* 'o krzyku kawki; krzyczeć jak kawka' (SRNG: Smoleńsk, Perm, Slovarъ Smolensk.), 'krakać' (Slovarъ Novosybir.), 'mocno kaszleć, szczególnie suchym kaszlem' (Dal: wsch., SRNG, Slovarъ Urala Dop., Slovarъ Severa, Eliasov Zabajkaľe), 'kwilić (o słabym głosie dziecka)' (SRNG, Slovarъ Severa),

‘wydawać wysokie dźwięki, piszczeć (o dziecku lub zwierzęciu)’ (Slovarʹ Severa), ‘miauczeć (o kocie)’ (SRNG, Slovarʹ Smolensk, Slovarʹ Karelii, Slovarʹ Urala Dop., Slovarʹ Severa, Manaenkova SRGB też: *кавчумь*), ‘szczeakać, ujadać (o psie)’ (SRNG: Ołonec, Smoleńsk, Slovarʹ Urala Dop.), ‘kumkać, o żabie’ (Slovarʹ Severa), ‘wydawać dźwięki, też o głosie wiatru, dzwonów’ (SRNG: Ołonec, Archangielsk), ‘krzyczeć, kłócić się, awanturować’ (Eliasov Zabajkałʹe, Sl. staroobriad. Zabajkałʹja, SRNG), ‘natrętnie prosić, wypraszać’ (Slovarʹ Smolensk.), ‘jeść’ (Slovarʹ Don.), ukr. *ка́вкати ка́вкаю ка́вкаеш : кавча́ти кавчу́ кавче́ш* ‘wydawać dźwięk *kaw-kaw* (o kawce)’, ‘krakać (o wronie)’, ‘piszczeć, skowyczeć; wydawać gardłowy głos’, ‘kaszeleć’ (SUM, Hrinčenko), dial. *ка́вкати, кэ́вкати* ‘krzyczeć, wydawać dźwięki (o kawkach, wronach, indykach itp.)’ (Lysenko SPH: *ка́вкаты*, Sl. ukr. woroneż. też: *ка́вчатъ*), ‘miauczeć’, ‘natrętnie, usilnie prosić’ (Mat. Bukovyna, hucul. Janów SH), perf. *ка́вкнути* ‘pęknąć’ (Żel.), brus. *ка́йкаць* ‘miauczeć (o kocie)’, perf. ‘wydać głos; pisać’ (TSBM), dawne ‘wydawać dźwięki jak kawka, wrona’ (Nosovič), dial. ‘miauczeć’ (Turaŭ, Sejaškovič Grodno, Jankova Loeŭ, Šatalava BDS, Šaternik Červ., SPZB, Jurčanka Mscisl, Sloŭnik Sennensčyny), ‘krakać’ (SPZB), ‘wymiotować’ (Turaŭ), ‘natrętnie prosić’ (Rastorguev Brjansk), ‘wydawać głos (o ludziach)’ (Jurčanka Mscisl.), ‘wydawać głos (o kuropatwach)’ (Sloŭnik Sennensčyny). ~

Por. rzadsze kontynuanty ewentualnego *kavʹčati*: głuź. *kjawčeć* ‘o głosie kotów lub płaczących dzieci’ (Pfuhl, Jakubaš), śl. *kavčať* ‘utyskiwać, stękać’, ukr. *кавча́ти кавчу́ кавче́ш* ‘krakać (o kawkach, wronach)’, ‘kwakać, rechotać (o żabach)’, ‘skowyczeć’, ‘wydawać gardłowy głos’, ‘kaszeleć’ (SUM, Bilečkyj-Nosenko, Hrinčenko), dial. *ка́вчатъ* ‘miauczeć’ (Sl. ukr. woroneż.), łemk. *кавчати (ка́ччати)* ‘wydawać dźwięk charakterystyczny dla kawek’ (Turčyn Tylicz, Verchratskyj łemk.).

Czasownik dżwkn. od naśladowania głosu ptaka z właściwym dla tego typu derywatów suf. *-k-*, por. co do budowy *grakati*, *chřkati*. T.K.

kazati *kazajō* ‘umożliwiać widzenie, oglądanie, pokazywać; wskazywać’, ‘demonstrare; indicare’, ‘mówić’, ‘dicere’, ‘nakazywać, polecać’, ‘domagać się czegoś’, ‘iubere; postulare’, refl. **kazati sę** ‘wydawać się’, ‘apparere, videri’

~ pol. od XV w. *kazać każe* ‘polecić, nakazać coś komuś ustnie albo pisemnie’ (Słownik stpol.), też ‘ustanowić prawo, poradzić, zalecić’ (SP XVI IBL, też dial. np. Sychta Kociewie), ‘głosić ewangelię, kazanie’ (Słownik stpol., SP XVI IBL, też dial., np. Kąs Orawa), ‘przemawiać publicznie’, ‘pokazywać, wskazywać’ (SP XVI IBL, L.), *kazi* ‘zdaje się’ (Karłowicz SGP: Mazowsze), kasz. *kazac káže* ‘kazać’ (Sychta SK, Lorentz PW), połab. *kosen* ‘usilnie prosić w gości’ (Rost), może zamiast *koson* = *kozóno* = *kazanije*, które Brückner, ZslPh VII 50, Polański SE 279 i Polański-Sehnert łączą z psł. *kvašenyje*, por. głuź. *kwas* ‘wesele’, ale zob. dłuź. *kazaś* i głuź. *kazać* w znaczeniu ‘zapraszać’, dłuź. od XVI w. *kazaś* ‘nakazywać’ (Moller: *kassamy* part. praet. pass. za: Schuster-Šewc EW 504–505), też dial. (Fasske Vetschau), ‘zamawiać’, ‘zapraszać’ (Muka, Starosta), głuź. *kazać -am* ‘rozkazać, polecić’, *kazać* komuś na coś ‘zapraszać kogoś na coś’ (Kral), w XVII w. też *kažu kažem* = *kazam* ‘rozkazuję, nakazuję’,

'ustanawiam', 'zalecam' (Stachowski Frencl), stczes. *kázati kázu* 'pokazywać' tylko z XIII/XIV w. (Gebauer Sl.), czes. od XIV w. 'głosić', 'mówić kazanie', 'rozkazywać, polecać', przestarz. 'utrzymywać w karności', 'sądzić, karać' (Gebauer Sl., Přír. slov.), też dial. (Gregor Slav.-buč., Lamprecht Opava, Bělič Dol., Skulina Mor.-slov.), sła. od XV w. *kázat -žu*, 'przykazywać, zarządzać', 'mówić kazanie' (HSSJ, SSJ, też dial. SSN, Buffa Dlhá Lúka), przestarz. 'karać' (HSSJ, od XV w.), dial. też *kázat* 'powiedzieć' (Sipos Bükk-Gebirge, Kálal);

słę. od XVI w. *kázati -žem* 'pokazywać' (Megiser 1592, Pleteršnik), przestarz. 'okazywać', 'oznaczać, zapowiadać, np. o znakach pogody', 'pasować do czegoś' (Pleteršnik), nieosob. 'trzeba, należy' (Pleteršnik, SSKJ, też dial. Tominec Črni vrh, Steenwijk Rezja), ch./s. *kázati kážem* 'powiedzieć; mówić', 'wymieniać', 'objaśniać', 'przepowiadać, zapowiadać', 'pokazywać', 'przedstawiać' (RSAN, RMat., RJAZ, Vuk.), chorw. dial. *kazät* 'pokazywać' (Houtzagers Orlec, Koschat Baumgarten), 'wyglądać na coś, wydawać się' (Houtzagers Orlec), perf. 'powiedzieć', 'donieść, oskarżyć' (Jurišić Vrgada), scs. *КАЗАТИ КАЖА КАЖЕШИ* 'pokazywać', 'wychowywać', 'karać', 'nakazywać', 'mówić kazanie' (SJS), bułg. *кажа -еи* 'powiedzieć', maced. *каже* perf. 'powiedzieć, nakazać', 'opowiedzieć, objaśnić', 'pokazać' (RMJ), też dial. (Hendriks Radožda-Večani, Vidoeski Kumanovo);

strus. *КАЗАТИ КАЖОУ КАЖЕТЬ* 'pokazywać; wskazywać', 'opowiadać', 'uczyć, wychowywać; karać', 'przekonywać, nakazywać, zakazywać' (Slovarь DRJ, Srezn., SRJ XI–XVII), ros. pot. *казать кажу кáжеиш* 'pokazywać' (SRJ), dawne i dial. też 'udawać', 'uczyć, pouczać', 'nakazywać' (Dal, SRNG), ukr. od XIV w. *казати кажу кáжеиш* 'kazać, polecić', 'powiedzieć' (SSUM), stuktur. też 'skrzyczeć, złajać' (SSUM: XIV w.), 'powiedzieć', 'kazać, polecić' (Hrinčenko), też 'świadczyc o czymś' (SUM), 'pokazywać', 'mniemać' (Žel.), brus. od XV w. *казати кажу кáжаш* 'powiedzieć, opowiadać', 'nakazywać', 'świadczyc o czymś, wskazywać na coś' (HSBM, TSBM, Nosovič, dial. SPZB), też 'pokazywać' (TSBM). ~

Refl. **kazati se**: ~ stczes. *kázati se -žu -žeš* 'pokazywać się, objawiać się' tylko z XIII/XIV w., *kázati se* kym, čím 'uczyć się na cudzych błędach' (Gebauer Sl.), sła. dawne *kázat sa* 'mieć nauczkę' (HSSJ: XV w.), dial. *kázat sa* 'zdawać się' (SSN);

słę. *kázati se* 'pokazywać się' (SSKJ), serb. *kázati se* 'ukazać się, zjawić się', 'stać się widocznym' (RMat., RJAZ), maced. *каже се* 'przedstawić się' (RMJ);

strus. *КАЗАТИСА КАЖОУСА КАЖЕТЬСА* 'wydawać się', 'być wychowywanym', 'podlegać karze' (Slovarь DRJ, SRJ XI–XVII), ros. *казаться* 'wydawać się; okazywać się; zjawiać się' (SRJ, Dal), dial. też 'podość się' (SRNG), ukr. dawne 'pokazywać się, pojawiać się' (Hrinčenko), stbrus. od XV w. *КАЗАТИСИ* 'nazywać się kimś, przedstawiać się jako ktoś', 'zjawiać się' (HSBM), dziś *казатица* 'być mówionym' (TSBM, Nosovič), dial. 'zdać się' (Turaň). ~

Niejasne. Budowa wskazuje na iterativum-durativum od niezachowanego **koz-ti*, które realnie przyjęłoby postać **kosti*, a więc homonimiczną wobec czasownika oczekiwanego w rodzinie *kasati*, *kosnŋti*, *kochati* (zob.). Na pierwotną postać **kozti* może wskazywać psł. *čeznŋti* (zob.), jeżeli uda się objaśnić odmienną od *kazati*

semantykę. ESSM IX 168–170 łączy *kazati* z *kaziti* (zob.), uważając *kaziti* ‘niszczyć’ za formę kauzatywną, jednak przy tak bliskim związku derywacyjnym należałoby oczekiwać wyraźnych nawiązań semantycznych do znaczeń obecnych przy formie *kazati*.

Najprawdopodobniej od ie. *k^uek* : *k^uok*’- ‘błyszczeć, być widocznym’, ‘pokazywać się’, por. np. stind. *cašte*, awest. *čašte* (Sławski SE II 110), brak odpowiedników bałt. (Brückner SE 223). Wygłosowe rdzenne *z-* objaśnia się ie. alternacją *k* : *g*’ spotykaną w wygłosie rdzenia (Brugmann Grdr. I 629–630, Vasmer ES II 159). Próby łączenia ze stind. *śasti* ‘wskazywać’ nie przekonują ze względów fonetycznych; Machek ES² 246 zakłada pochodzenie z ie. *k^eek*’- z niezwyklejnym rozwojem palatalnego *k*’. Pierwotna semantyka związana z widzeniem lepiej zachowała się w formie zwrotnej. Podobny rozwój semantyczny od *verba videndi* do *verba dicendi* widoczny też w językach indo-irańskich: stind. *caksate* ‘pojawiać się’, awest. *čašte* ‘uczyć’. Por. też paralelny rozwój: łac. *dicere* ‘mówić’ względem *indicare* ‘wskazywać’, gr. *δείκνυμι* ‘pokazać, ukazać’ i ‘wykazać, dowieść’.

Sławski SE II 110, ESSM IX 168–170, Machek ES² 246, Vasmer ES II 159. M.J.

kaziti *każ* ‘powodować znikanie’, ‘niszczyć, psuć’, ‘corrumpere, delere’, refl. **kaziti se**

~ pol. *kazić* *każ* ‘psuć, niszczyć, np. o zdrowiu, stanie posiadania, wartościach moralnych’ (Słownik stpol., SP XVI IBL, L.), dial. ‘brudzić, plamić’ (Karłowicz SGP), kasz. *kazëc* ‘psuć, niszczyć’ (Sychta SK, Lorentz PW), dłuż. od XVI w. (Moller: *kase* 3 sg. za Schuster-Šewc EW 505), *kazyś* *kažu* : *kazym* ‘psuć, niszczyć’, ‘rujnować’ (Muka, Starosta), głuż. od XVII w. *kazyć* *kažu* ‘psuć’ (Kral, Zeman), dawne też *kazyć* *kažem* (Stachowski Frencl), stczes. *kaziti* -*žu* ‘niszczyć’ od XIV w. (Gebauer Sl.), czes. od XIV w. *kaziti* ‘niszczyć, psuć’ (Gebauer Sl., Přir. slov.), też dial. (Králík Kelč, Lamprecht Opava, Loriš Ostrava), sła. od XVI w. *kaziť* ‘niszczyć, szkodzić’, ‘psuć (też w znaczeniu moralnym)’ (SSJ, HSSJ), też dial. *kaziť* ‘niszczyć’ (SSN);

słę. *kaziti* -*ím* ‘niszczyć, psuć, też moralnie’ (Pleteršnik, SSKJ, też dial. Tominec Črni vrh), scs. **КАЗИТИ КАЖЖ** **КАЗИШИ** ‘niszczyć, psuć’, ‘kastrować’ (SJS);

strus. **КАЗИТИ КАЖОУ** **КАЗИТЬ** ‘niszczyć’ (Slovarь DRJ, Srezn., SRJ XI–XVII), ros. dawne *kazítu* *kažú* ‘psuć, niszczyć’ (Dal), stukur. od XIV w. **КАЗИТИ** ‘niszczyć, rujnować’, w XV w. też ‘znieważać’ (SSUM), ukr. *kazíumu* *kažú* *kazíuu* ‘psuć, niszczyć; tłuc, rozbijać’, ‘psuć, bezcześcić’ (Žel.), ‘psuć’ (Hrinčenko), brus. dawne od XV w. *kazítu* ‘psuć’, ‘krzywić się (o grymasie twarzy)’ (Nosovič), stbrus. **КАЗИТИ** ‘psuć, niszczyć; rujnować’, ‘męczyć’, ‘zabijać’ (HSBM). ~

Refl. **kaziti se**: ~ pol. *kazić się* ‘psuć się’, ‘zadawać sobie szkodę’, ‘gnić’, ‘brudzić się’, ‘podupać na zdrowiu’, ‘demoralizować się’ (Słownik stpol., SP XVI IBL), kasz. *kazëc sã* ‘psuć się, tłuc się’, ‘rozbijać się, o spienionej fali’ (Sychta SK, Lorentz PW), głuż. *kazyć so* -*žu so* ‘psuć się’ (Kral), czes. *kaziti se* ‘psuć się’ (Přir. slov.), sła. od XVII w. *kaziť sa* ‘psuć się, stawać się złym’ (SSJ, HSSJ);

strus. **КАЗИТИСА КАЖОУСА** **КАЗИТЬСА** ‘ulegać uszczerbkowi, psuć się’ (Slovarь DRJ, Srezn., SRJ XI–XVII), ros. dawne *kazítu* *kažú* ‘psuć się, ulegać uszkodzeniu’ (Dal), ukr.

казі́тися кажу́ся казі́ишся ‘wpaść w złość, wściekłość’, ‘szaleć, wariować’ (SUM, Żel., Hrinčenko), brus. od XV w. *казі́цца* ‘psuć się’, ‘męczyć się’ (HSBM), dawne ‘wyśmiewać się’ (Nosovič). ~

Pierwotne causativum od *čeznŋti* ‘znikać’. Znaczeniem wynikającym ze struktury wyrazu jest ‘powodować znikanie’, z czego ‘niszczyć, psuć’ i dalsze wyspecjalizowane znaczenia (Berneker SEW I 498, Vasmer ES II 160, Sławski SE II 112). Odpowiedniki ie. niepewne. Być może do tej samej rodziny należy stnord. *hvikar* ‘cofać się, ustępować’, łac. *con-quiniscere* ‘schylić się, przykucnąć’. Inaczej ESSM IX 171, który opowiada się za związkiem z *kazati* (zob.) i uważa *kaziti* za causativum od niepoświadczanego **kozti* (por. też ESSM 168–170). Przegląd innych, mniej prawdopodobnych objaśnień zob. Sławski SE II 112.

Berneker SEW I 498, Vasmer ES II 160, Sławski SE II 112, ESSM IX 171.

M.J.

kazнь f. ‘polecenie, nakaz’, ‘mandatum’

~ pol. stpol. *kaźń* ‘rozkaz, polecenie’, ‘karność, dyscyplina’, ‘kara, sankcja karna’, ‘władza, moc’, ‘sąd, jurysdykcja’, ‘więzienie, areszt’ (Słownik stpol., SP XVI IBL), pol. ‘ciężka kara, tortura; kara śmierci’, też dial. (SOWM, Karłowicz SGP: *kaźń* : *kaźnia*), dial. też *kaźń* : *kazyń* ‘kazanie’ (Kąs Orawa), dłuż. od XVI w. *kaźń* ‘prawo, ustawa’, ‘przykazanie’, ‘biblia’ (Starosta, Muka też: *kaźnia*, Schuster-Šewc EW 505: Moller z XVI w.), głuż. od XVII w. *kaznja* ‘przykazanie’, ‘nakaz’ (Stachowski Frencl), dziś też ‘karność, dyscyplina’ (Kral), dial. *kaznja* ‘przykazanie’ (Jentsch Rodewitz, Michalk Neustadt), stczes. od XIV w. *kázn* : *kázň* : *kázen* : *kázeň* ‘kara’, ‘posłuszeństwo, karność’ (Gebauer Sl.), czes. *kázeň-zně* ‘dyscyplina, karność, wychowanie’, ‘umiarkowanie, powściągliwość’ (Přir. slov.), dial. *kázeň* ‘kazanie’ (Kubin Kladsko, Bartoš DSM), sła. od XV w. *kázeň-zne* : *-zní* ‘napominanie, karcenie’, ‘kazanie’ (SSJ, HSSJ), dawniej też ‘porządek, dyscyplina’, ‘kara, więzienie’ (HSSJ), dial. *kázeň* ‘kazanie’ (SSN, Matejčík Novohrad), ‘napominanie, karcenie’ (SSN);

słę. *kāzen-zni* (: *kāzen-zna*) ‘kara’ (Pleteršnik), ‘danina, podatek’, też dial. (Tominec Črni vrh), ch./s. *kāzna* : *kāzna* ‘kara’ (RMat., wg RJAZ wtórne wobec *kazan kazni* f. uważanego za cerkiewizm albo rusycyzm), scs. **КАЗНЬ КАЗНИ** ‘kara’, ‘postanowienie, dekret’ (SJS: Euch., Supr.), maced. *казна* ‘kara’ (RMJ);

strus. **КАЗНЬ КАЗНИ** ‘kara; plaga’ (Slovarь DRJ, Srezn., SRJ XI–XVII), stros. ‘kara śmierci’ (SRJ XI–XVII), ros. *казнь* ‘kara śmierci’, ‘kara’, ‘męka’ (SRJ, Dal), stuktur. z XIV w. **КАЗНЬ** ‘kara’ (SSUM), brus. od XV w. *казнь* ‘słowa, pouczenie’, ‘kara’, ‘bieda, nieszczęście’, ‘niewola’, ‘więzienie’ (HSBM). ~

Por. ros. dial. *казань* ‘kara’ : *казня* ‘męka, kara’, ‘prośba’ (SRNG);

2. deverbativa: bułg. *казня* -иш dawne i dial. ‘skazywać, zwłaszcza na śmierć’ (RBE), strus. **КАЗНИТИ КАЗНЮ КАЗНИТЬ** ‘karać, zwłaszcza śmiercią’ (Srezn., Slovarь DRJ), ‘niszczyć’ (SRJ XI–XVII), ros. *казнить* ‘karać’, ‘osądzać’ (SRJ, Dal), ukr. od XIV w. *казніти* ‘karać’ (SSUM, Żel.), brus. od XV w. *казніць* ‘karać’ (HSBM, Nosovič).

Derywat z przyrostkiem -нъ, który byłby wariantem do -нъ, ewentualnie -нъ (oba sufiksy rzadkie, na temat ich wzajemnej relacji zob. Matasović SNW-F 44–45)

od *kazati* (zob.). Ze względu znaczeniowych są też próby łączenia z *kaziti*, a nawet z *kajati* (literatura na ten temat Sławski SE II 113–114).

M.J.

kladati *kladajŃ* ‘kłaŃć’, ‘ponere’

~ pol. dawne od XV w. *kładać* (później tylko prefig.) ‘umieszczać w pozycji leżącej’, ‘układać’, ‘nakładać, zakładać’, ‘przytwierdzać’ (Słownik stpol., SP XVI IBL, SW), dial. *kładać* ‘układać’ (SOWM), perf. *kładnŃć* (*sie*) ‘kłaŃć się’ (Dejna RKJŁ XXIII 195, Feleszko Bukowina), kasz. *kladac kłwdajŃ* ‘przykładać’ (Lorentz PW), dłuŃ. tylko prefig. *nakładaŃ, składaŃ* (Muka), stczes. z XIV w. (później tylko prefig.) *klŃdati -aju* ‘kłaŃć, układać’ (Gebauer SL), Ńla. dawne od pol. XVII w. i dial. *klŃdat* (HSSJ, w dial. wtŃrne iter. *kladŃvat* ‘kłaŃć, układać’, SSN);

Ńle. od XVI w. *klŃdati -am* ‘kłaŃć’ (PleterŃnik, Besedje 16. st., BesediŃŃe SJ), ch./s. dawne od XV w. i dial. *klŃdati klŃdŃm* ‘składać, umieszczać na czymŃ; opowiadać, dowodzić’, *klŃdati se* ‘składać się; sprzeciwiać się komu; mieć zamiar’ (RJAZ), chorw. dial. czakaw. *kladŃt* ‘kłaŃć, stawiać, składać’ (HDZ I 163, Turina–Ńepiċ RċI, Houtzagers Orlec teŃ: *klŃdat*), *kladot* : *klŃdŃt* ‘stawiać się za wzŃr; pchać się gdzieŃ’ (HDZ VII 501, Mahulja OmiŃalj), serb. reg. *klŃdati klŃdŃm* ‘stawiać, kłaŃć, składać’ (RSAN), bułg. dawne *klŃdam* ‘kłaŃć, układać; kłaŃć na siebie, nakładać; umieszczać’, ‘dawać w zastaw’ (Duvernois), dial. *клам* ‘składać coŃ na stos’ (BDial. VII 67), pld.-wsch. ‘łupać, rŃbać drewno’, ‘układać drewna pod ognisko’ (Erkeċ);

ros. dawne *кладать кладŃm* ‘kłaŃć’, refl. *кладŃться* ‘kłaŃć się’ (SIAN), w XVI w. *кладати голову* (главу) ‘poŃwieċić się za kogoŃ’ (SRJ XI–XVII), dial. *кладать клŃдаю клŃдаеш* : *кладŃть клŃдаю клŃдаеш* ‘kłaŃć, układać’ (SRNG, SlovarŃ Karelii, SlovarŃ Severa), teŃ ‘ustawiać; umieszczać; przytwierdzać’, ‘nadawać imieŃ’ (SlovarŃ Severa), ‘kastrować domowe zwierzŃta’ (SRNG: Ołoniec), refl. *кладŃться* ‘składać się, układać się’ (SRNG) : *кладŃться* ‘kłaŃć się’ (SlovarŃ Severa), ukr. tylko prefig. *покладŃти, складŃти* (SUM), brus. dawne z XVI w. *кладати* ‘kłaŃć’ (HSBM), dziŃ tylko prefig. np. brus. *складŃць* (TSBM). ~

W poszczegŃlnych jŃzykach wyparte przez formy prefigowane (np. głuŃ. *składować, nakładować, wukładować*), w formach prostych przestarzałe, do dziŃ zachowane szczŃtkowo w dialektach.

Iterativum od *klasti* (zob.).

Sławski SE II 254.

T.K.

kladŃka dial. pŃn. ‘coŃ połoŃzonego na czymŃ, przerzuconego przez coŃ’, ‘mostek’, ‘ponticulum’

~ pol. od XVII w. *kladka* ‘prowizoryczny mostek, np. z jednej deski, pnia drzewa przerzuconego przez strumieŃ’, ‘stopieŃ, ławka przez całą dłuŃoŃć wozu, po której naŃ wchodzi’ (SJP PAN, SWil.), w pierwszym znaczeniu powszechne w dial. (MAGP m. 525: z Mazowsza, SOWM, Dejna RKJŁ XXIII 195, Cechosz-Felczyk Podole, Nowak Ńywiec, GŃrnowicz Malbork i Dejna AGKiel 546), *kladka* u lady (sieczkarni) ‘krzywy kij’ (Karłowicz SGP: Młpol.);

ros. *кладка* 'czynność kładzenia; murowanie, stawianie' z XVII w., 'rzecz położona (np. stos kamieni, materiałów budowlanych)', 'deska lub kłoda przerzucona przez rzekę, mostek, kładka' (SIAN, Dal, Ożegov SRJ, SSRJ), dial. 'budowanie, murowanie' (SRNG: Włodzimierz), 'miejsce obłożone kamieniem' (SRNG: Wiatka), 'mostek; drzewo przerzucone przez strumień służące jako mostek' (powszechne w dial.: SRNG, Slovarъ Urala Dop., Slovarъ Smolensk, Slovarъ Karelii, Slovarъ Rjazan., Sl. staroobrad. Zabajkalska, Mirtov Don.), pl. *кладки* 'mostek, deski dla przejścia' (SRSO Dop.), 'pomost przy brzegu dla prania bielizny' (Manajenkova SRGB), 'kufer, skrzynia' (Slovarъ Smolensk.), 'jedno z bierwion montowanych w podstawach narożnego paleniska' (SRNG: Kaługa), 'stos drzewa' (SRNG: Jarosław, Kaliningrad), 'tama, zaporą' (SRNG: Briańsk), 'część pułapki na drobną zwierzynę' (SRNG: płd. Ural), 'kotwica, którą zarzuca się w przedniej części statku' (SRNG), ukr. *кладка* 'układanie, murowanie; ściana, mur', 'kładka, mostek' (SUM, Hrinčenko, Żel., Bileckij-Nosenko), *кладка* : *клáтка* 'mostek nad rzeczką' (powszechne w dial. Dolnego Dniestru, nadszańskich, karpackich, pogranicza huculsko-pokuckiego, KDA, AG Bojk. V, Janów SH, LAHD, SDU), poles. *кладка* 'ławka pod płotem, gdzie zbiera się młodzież po pracy' (Lysenko SPH), 'prosta ławka z deski' i pl. 'kamienne pomosty do prania bielizny w rzece' (Sl. ukr. woroneż.), brus. *кладка* 'budowa; część jakiejś budowy z cegły lub kamienia', 'mostek przez strumyk z deski lub kłody', dial. 'kładka, mostek' (Rastorguev Brjansk, Šaternik Červ., Turaŭ, Bjałykevič Mohylew; Sloŭnik Sennensčyny: *клатка*), też 'miejsce na rzece, gdzie pierze się bieliznę' (BMM IV 232: Homel, Jaškin BHN, Jankova Loeŭ, Scjaškovič Grodno), *кладка* 'dźwigar, na który kładzie się żerdzie nad strzechą'. ~

Por. też inne niezależne derywaty od *klasti*, np. dłuż. *kladk* m. 'danina, podatek' (Muka), ros. dawne i dial. *кладка* 'suma pieniędzy wypłacana rodzicom panny młodej przez starającego się o rękę' (SIAN, SRNG), 'czas w roku, kiedy kury znoszą jaja' (Opyt Dop.), 'stos snopów' (SRNG).

Pierwotne nomen actionis z suf. -*zka* (o suf. zob. Doroszewski, PF XIII 64–68) od *klasti* (zob.) z wtórną konkretyzacją w nomen instrumenti. T.K.

kladъn'a płd. i wsch. 'sterta snopów słomy, siana', 'meta mergitum'

~ słu. *kladnja* bez definicji (Besedišče SJ), ch./s. od XVIII w. *klādnja* 'kupa, gromada, stos, sterta; sterta snopów' (RJAZ), chorw. dial. czakaw. *klādnja* 'stóg słomy, siana; sterta snopów' (Koschat Baumgarten, Palkovits Burgenland), serb. *klādnja* reg. 'sterta równo złożonych snopów zboża, kopa snopów zboża ułożonych na krzyż; stóg skoszonej trawy, siana' (RSAN, RMat., RSJ), serb. dial. *klādnja* 'stóg snopów zboża ułożonych na krzyż' (Dinić Timok, Reč. Vojvodine), czrng. *klādnja* 'ts.' (Stanić Uskoci; Đoković Nikšić) i *klādnja* 'złożone snopy łodyg kukurydzy w kształcie stogu' (Ćupić Zagarač), bułg. *кладна* : *кладня* 'podłużna sterta snopów siana, słomy, sterta drzewa itp.' (RBE, RBKE, Gerov też *кладня*), też dial. (RROD), 'stos siana, słomy' (BDial. II 187: Rodopy), płd.-wsch. *кладн'е* 'ts.' (Erkeč), maced. dial. *кладња* 'kopka snopów ułożonych na krzyż' (Vidoeski Kumanovo);

ros. dial. *кладня* : *кладня* 'sterta snopów ułożonych do wysuszenia' (Slovarь volog. nar., Slovarь Severa, SRNG: Wołogda, Kaługa, Krasnojarsk, Psków), 'sterta równo ułożonego drewna' (SRNG: Kaługa, Slovarь Urala Dop.), ukr. dawne i dial. *кладня* 'kopa snopków po 15–20 sztuk' (Hrinčenko), dial. *клан'а* 'rząd piętnastek na polu i wzdłuż zagonów' (Moskalenko Odesa), bukow. *кланя* 'kopa 30 snopków' (Mat. Bukovyna), karpas. *кладн'а* : *клан'н'а* 'kopa 50–60 snopów' (KDO), hucul. *kladni(a)*, *klanni(a)* 'półkopek, 30 snopów' (Janów SH), brus. dial. pñ.-zach. *кладня* 'wydzielone miejsce w stodole zapelnione snopami' (SPZB). ~

Od *klasti* (zob.) z suf. -н'а. Zaświadczone tylko w formie skonkretyzowanej jako nomen acti 'to, co zostało położone' < nomen actionis 'kładzenie'. T.K.

klamati *klam'о* : *klamajo* zach. i pñd. 'chodzić niepewnym krokiem; chwiać się, zataczać', 'labare, vacillare'; 'oszukiwać, zwodzić, wprowadzać w błąd', 'fallere, decipere'

~ pol. od XV w. *klamać klamię* (w XVII w. jeszcze *klamam*) 'mówić nieprawdę, wprowadzać kogoś świadomie w błąd, łgać', przestarz. 'okazywać to, czego nie ma; przeczyć, zaprzeczać czemuś, nie być w zgodzie z czymś', refl. *klamać się* 'oszukiwać się, okłamywać się' (SJP PAN, SW, SWil., L.), dawniej również 'nieświadomie wprowadzać w błąd' (Słownik stpol., SP XVI IBL), w stpol. też 'szydzić; żartować', w dial. powszechne w znaczeniach równych współczesnym (Karłowicz SGP, Dejna RKJL XXIII 195, Brzeziński Krajna, SOWM, Maciejewski Chełm.-dobrz., Szymczak Domaniewek), też 'drzemać' (SGŚC), kasz. *klamac* 'mówić nieprawdę' (Lorentz PW), prawdopodobnie z pol. ukr. reg. *клáмату* 'klamać; oszukiwać dla żartu' (Żel.) oraz brus. dawne *клáмату* 'klamać, oszukiwać' (HSBM), stdłuż. z XVI w. *skłamaś* 'oszukać, zmylić' (wg Sławskiego SE II 248 zapożyczone z pol., inaczej Schuster-Šewc EW 542), głuż. *klamać so* : *klemić so* 'wymyślać, kłąć' (Kral), w znaczeniu 'oszukać' tylko u Jakubicy w XVI w. prefig. *woklamać* (Schuster-Šewc EW 542), czes. od końca XIV w. *klamati klamu* (rzadko *klamám*) 'wprowadzać w błąd, oszukiwać, zwodzić umyślnie' (SSJČ, Přír. slov.), refl. *klamati se* 'mylić się, być w błędzie' (SSJČ), w stczes. *klamati -aju* też 'żartować, stroić żarty' (Gebauer Sl.), refl. *klamati se v čem* 'mylić się' (Novák SIHus), dial. moraw. *klamať* 'gadać, paplać' (Bartoš DSM), laskie *klamať* 'gadać, pleść', sła. od XVI w. *klamať klamem* 'oszukiwać; wprowadzać w błąd' (SSSJ, dawne z XVIII w. też 'wabić, mamić, nęcić', HSSJ), refl. *klamať sa* 'mylić się, być w błędzie' (SSJ, SSSJ, HSSJ), dial. *klamať* 'klamać, oszukiwać', 'udawać coś' (SSN, Ripka Dolnotrenč., Sipos Bükk-Gebirge), też 'wabić, mamić' (Orlovský Gemer), refl. *sklamať se* 'zawieść się' (Orlovský Gemer);

słę. *klamáti -ām* 'chodzić jak odurzony, zataczać się, chodzić niezgrabnie', rzadko 'chodzić, iść' (Pleteršnik, SSKJ), *klamáti se* 'mieszać się, mylić się', tebi *se klama* 'brak ci piątej klepki, jesteś głupi' (Pleteršnik), dial. goreńskie 'śnić, majaczyć' (SSKJ), chorw. dawne dial. czakaw. *klāmati klāmām* 'kiwać (się), chwiać (się), też o przedmiotach', 'zataczać się' (RJAZ: Lika, z końca XIX w.), sztokaw.-ikaw. *klāmat* 'kiwać głową na znak aprobaty, niezgody, podejrzenia itp.', 'huścić, kołysać, chwiać', refl. 'stać niepewnie; chwiać się' (Peić-Bačlija RBB, Sekulić Bačk.), serb. dial. *klāmati -ām*

'okłamywać' (RSAN: z Baczki), 'chwiać się, poruszać się z miejsca; kołysać, chwiać; iść chwiejnym krokiem' (RSAN z Bośni i Hercegowiny), też w zniekształconych formach *klámkam* 'kiwać się, chwiać się' (Živković Pirot), czrng. *klàmtati klàmčēm* 'iść chwiejnym krokiem; kołysać się, chwiać się', 'być rozklekotanym' (Stanić Uskoci). ~

Chyba wskutek kontaminacji z *klėti*: chorw. dial. czakaw. *klamăt* 'przysięgać, kłać się' (Houtzagers Orlec).

Por. sło. *klámiti -im* 'zachowywać się głupio', refl. 'zataczać się; pleść, mówić niedorzecznie; bredzić, majaczyć' (Pleteršnik.), chorw. dial. *klamítati klàmčēm* : *klàmūtām* 'kiwać się, chwiać się (o czymś, co nie jest dobrze zamocowane)', 'iść chwiejnym krokiem, zataczać się' (RSAN, RJAZ);

2. ukr. łemk. *klamyty sia* 'parzyć się (o owcy, kozie, także dziewczynie)' (Rieger Łemk.) ze znaczeniem nieznanym polskiemu, skąd zapewne zapożyczone.

Zasięg ograniczony do zach. i północnej części pld., choć obecne też w pld. dial. serb. i czrng. Pierwotne znaczenie 'zataczać się przy chodzeniu, chwiać się, kiwać (się)' > 'wprowadzać stan chwiejności, zwodzić, oszukiwać' > 'mówić nieprawdę' : 'bredzić, pleść byle co' z typowym rozwojem semantycznym. Najbliższy odpowiednik w stind. *klāmyati*, *klāmati* 'słabnąć, stawać się zmęczonym' (Mayerhofer KEWA I 281–282, Ślawski SE II 249). T.K.

кланьсь zob. **колньсь**

klan'ati *klan'ajō* 'pochylać, skłaniać, zginać się', 'inclinare', refl. **klan'ati se**

~ pol. *klaniać* rzadkie dawne do XVIII w. i dial.: *klaniając* przed nim kolana naśmiewali się z niego (np. u Pontanusa, też z Litwy, Karłowicz SGP), dłuż. *klańas* 'chylić, uginać', czes. dawne od XIV w. *klaněti* : *kláněti -ěju* 'uginąć, zginać; skłaniać, pochylać' (SSJČ, Přír. slov., Jungmann, Gebauer Sl.), dziś tylko refl., sła. *klaňat* 'klaniać' (tylko dawne z II poł. XVIII w., HSSJ);

ch./s. od XVI w. *klānjati klānjām* 'uginąć, pochylać', 'klaniać się na znak szacunku, okazywać cześć; korzyć się' (RJAZ), 'pochylać głowę', 'czynić głęboki ukłon w czasie modlitw', 'bić pokłony' (RSAN, RMat.), cs. **КЛАНИАТИ КЛАНИАЯ КЛАНИАЮШИ** 'skłaniać, zginać' (Miklosich LP), bułg. *кланям* 'klaniać, schylać, pochylać; spuszczać', przestarz. i dial. *кланям* 'powodować, by ktoś się pokłonił (przy obrzędach weselnych)' (RBE, Gerov), śrbułg. z XV w. **КЛАНИАТИ -НИАЯ** 'szanować' (Davidov Kozma), maced. *клања* 'schylać głowę w pokłonie' (RMJ, MRS);

strus. od XII w. **КЛАНАТИ КЛАНАЮ КЛАНАЮТЬ** 'czcić, oddawać cześć' (Slovarь DRJ), ros. dawne 'bić czołem' (Ruk. leks.: XVIII w.), dial. *кланять* 'zmuszać do kłaniania', 'usilnie prosić (np. przy obrzędzie weselnym)' (SRNG, SIAN), brus. dawne *кланяти*, *кланять* 'zginać się', 'modlić się do kogoś' (HSBM). ~

Refl. **klan'ati se**: ~ pol. powszechnie już od XIV w. *klaniać się* 'składać ukłon pochylając się na znak uszanowania; okazywać cześć', 'okazywać życzliwość', 'pochylać się, kiwać głową na znak przywitania, pożegnania lub podziękowania', 'zabiegać o względy', 'upokarzać się; nadskakiwać, przypoehlebiać się komuś' (SJP PAN,

SW, SWil., L., Słownik stpol., SP XVI IBL), powszechne w gwarach (np. Dejna RKJŁ XXIII 196, Kąs Orawa, Brzeziński Krajna, Cechosz-Felczyk OH, SOWM, Górnowicz Malbork), 'prosić usilnie o coś' (Kućała PSM 249, Szymczak Domaniewek), kasz. *kłańiac sę kłorjaia sę* (Lorentz PW, Ramułt), dłuż. tylko z pref. np. *pokłaniaś se* (Muka), czes. od XIV w. *klaněti se* (rzadziej *kláněti se*) 'składać ukłony, oddawać cześć, korzyć się', dawne 'oddawać komu cześć; modlić się' (Gebauer SL., Novák SIHus), 'schylać się, zginać się', 'pozdrowiać kogoś schyleniem głowy' (SSJČ, Přír. slov., Jungmann), dial. *klaňat se* (Králík Kelč), śla. od poł. XVI w. *klaňat sa* 'pozdrowiać kogoś ukłonem', 'korzyć się przed kim', 'okazywać szacunek' (SSJ, SSSJ, HSSJ), dial. *klaňat sa* : *kláňat sa* 'ts.' (SSN, Orlovský Gerner);

śle. *klānjati se -am se* od XVI w. 'składać ukłon, kłaniać się', 'pozdrowiać przez skienienie głową' (Besedje 16. st., Pleteršnik, SSKJ), przestarz. 'podporządkowywać się' (SSKJ), ch./s. *klānjati se* 'kłaniać się na znak szacunku, okazywać cześć; korzyć się' (RJAZ), 1 os. sg. *klanjam se* jako formuła pozdrowienia (RSAN, RMat.), chorw. dawne *klanjati se* 'okazywać szacunek' (Stachowski Megiser), dial. czakaw. *klāňot se klāňon se* (ČDL, Šimunović Brač), *klāňat se* (Jurišić Vrgada, Moguš Senj), *klanjät se* (Houtzagers Orlec) 'kłaniać się', *klāňat se* 'czcić, wielbić, okazywać szacunek' (Palkovits Burgenland), sztokaw.-ikaw. *klānjat se* 'kłaniać się na znak szacunku' (Peić-Bačlija RBB, Sekulić Bačk.), stserb. **КЛАНИАТИ СЯ** 'pochylać głowę' (Daničić RSS), dial. *klanjati se* 'pochylać głowę; robić pokłon' (Reč. Vojvodine), czrng. *klānjāt se* 'kłaniać się, schylać głowę na znak szacunku', 'modlić się' (Stanić Uskoci, Boričić-Tivranski Vasojevići), scs. **КЛАНИАТИ СЯ КЛАНИАЇ СЯ КЛАНИАЇШИ СЯ** 'składać ukłon, czcić, wielbić' (SS X–XI: Ass., Sadnik–Aitzetmüller HAT, SJS), bułg. *кланям се* 'składać ukłon na znak szacunku, wdzięczności; bić pokłony przed kimś, szanować', 'być uległym', 'bić pokłony przy modlitwie' (Mladenov BTR, RBKE, Rečnik Botev, Duvernois), śrbułg. z XV w. **КЛАНИАТИ СЯ** 'kłaniać się, składać ukłon' (Davidov Kozma), także 'okazywać szacunek, cześć; modlić się' (SR BAN), dial. *клан'ям се* (Vakarelska-Čobanska Samokov), *клан'а се* (Stojkov Banat, BDial. VI 185), 'bić pokłony przy obrzędach modlitewnych, modlić się (o muzułmanach)' (RBE, Gerov, Pld. Rodopy), 'bić pokłony na wigilię święta swego patrona, modlić się' (Mladenov Vidin), maced. *кланја се* 'składać ukłon, witać się', 'bić pokłony, modlić się' (RMJ, MRS), też dial. (Vidoeski Kumanovo), *клан'ям се* (BDial. VI 43: zach. Tracja);

strus. **КЛАНАТИСА КЛАНАЮСА КЛАНАЮТСЯ** 'kłaniać się; pochylać się na znak hołdu', 'czcić, przejawiać cześć', 'prosić o coś' (Slovarь DRJ), 'modlić się' (SRJ XI–XVII), stros. od XVI w. też 'pochylać się, o roślinach', ros. *кланяться кланяюсь кланяешься* 'składać ukłon na znak szacunku, wdzięczności', 'przesyłać pozdrowienie pochylem głowy', 'pozdrowiać przy spotkaniu', 'oddawać cześć, modlić się', 'zwracać się z prośbą', 'upraszać, uniżać się', 'bić czołem' (SSRJ, Dal, Ruk. leks.: XVIII w.), dial. 'prosić, upraszać' (Slovarь volog. nar.), 'wołać, zapraszać gości do siebie' (SRNG: Wołogda), 'schlebiać komuś w celu uzyskania jakichś korzyści' (Slovarь Novosybir.), ukr. *кланятися кланяюся кланяєшся* 'pozdrowiać, składać ukłon na znak powitania, szacunku' (SUM, Hrinčenko), także *кланяться* (Slovnyk Ševčenko), brus. *кланяцца*

клáняюся клáняешся 'składać ukłony na powitanie, dla wyrażenia szacunku', 'witać, pozdrawiać', 'prosić, zwracać się z prośbą' (TSBM), brus. 'zginać się', 'kłaniać się na znak szacunku, powitania, pozdrowienia', 'modlić się' (HSBM, Slovník Skaryny), dial. клáняцца (Turaŭ), кланіцца (Bjaľkevič Mohylew). ~

Iterativum od *kloniti* (zob.). O budowie zob. Stang SBV 50. Pierwotna forma niezwrotna i znaczenie 'zginać' słabo widoczne w kontynuantach, wyparte przez dominujące refl. 'pochyłać się (na znak szacunku)', rozpowszechnione w tym znaczeniu w związku ze stosunkami feudalnymi i chrześcijaństwem. T.K.–M.J.

klapati *klapajr* : *klap'*ŕ zach. i pld. 'uderzać z odgłosem; kłapać, kłapać, kołatać, stukać', 'cum resonantia quater; tundere, pulsare', perf. **klapnoŭi**

klapati: ~ pol. od XVI w. *kłapać kłapię* (stpol. też *kłapam*, np. u Kn. *kłapam zęboma, kłapa nogami*) 'uderzać z odgłosem, człapać (np. spadającymi z nóg pantoflami)', 'szczękać zębami', 'kłapać dziobem' (SP XVI IBL), 'uderzać, stukać czymś miarowo; kłapać; klaskać', 'paplać, trajkotać', 'wydawać głos, o sępie' (Dor. SJP PAN, SW), dial. 'klekotać, trzeszczeć', 'mówić prędko i niezrozumiale' (Karłowicz SGP), 'terkotać' (MAGP III m. 145), dluž. *kłapaś* 'pukać, stukać', 'klepać', 'uderzać' (Muka), głuż. od XVI w. *kłapać* 'stukać, pukać' (Kral, Trofimovič, Jakubaš, Stachowski Warychiusz 1597), też *kłap(ot)ać* 'ts.' (Kral), czes. od XV w. *klapati -pu* : *-ám* (stczes. *-aju*) 'wydawać krótkie, wyraźne dźwięki (np. przy uderzaniu dwóch przedmiotów)', 'otwierać i zamykać coś na przemian', 'stukać (np. pantoflami)', 'szczękać zębami', 'klekotać', 'paplać' (SSJČ, Jungmann, Přír. slov.), w stczes. też 'uderzać ogonem' (Gebauer Sl.), dial. moraw. *klapat* : *kuápat* 'pukać, stukać; kłapać pyskiem, potrząsać uszami': pes *kuape* usima 'pies potrząsa i uderza uszami' (Lamprecht Opava, Malina Mistřice, Bartoš DSM), 'uderzać czymś o coś' (Steuer Baborów), *klapat* 'śpieszyć się' (Kubín Kladsko), *klápat* 'bełkotać', 'paplać, trajkotać' (Bachmannová Podkrkonošsky), *klapati* len 'międlić len' (Hruška DSCh, Přír. slov.), refl. *kuapat sa* 'iść powoli, leniwie' (Malina Mistřice), 'włóczyć się': un se tak yny *kłape* po tim šv'eće (Steuer Baborów), sła. dawne *klapať* 'stukać, klepać', 'trzaskać' (HSSJ), dziś tylko przen. 'udawać się, wieść się, być w porządku' (SSJ, KSSJ), dial. też *klapať* 'tkwić, sterczeć, przebywać, siedzieć w kucki' (SSN, Kálal);

słę. *klápati -am -pljem* 'obwisać, zwisać (np. o uszach); zwieszać głowę' (Pleteršnik, SSKJ), przen. *klápati* 'być w porządku, zgadzać się', też z innym akcentem *klapáti -ám* 'powoli iść' (SSKJ), dial. *klapát* 'ostrzyć (kosę)' (Steenwijk Rezja), ch./s. *klāpati klāpām* i *klāpljēm* od XV w. 'stukać, pukać, kołatać; kłapać np. zębami, pantoflami', od XVI w. też 'chodzić, iść; iść kiwając się, potrząsając głową', 'kołysać się; słaniać się; chwiać się', 'iść, chodzić (zazwyczaj ciężko, długo)', 'jechać truchtem; drobno kłusować', też z innym akcentem *klápati klāpām* : *klāpljēm* 'paplać, bajać' (RJAZ, RSAN, RMat., RSJ), chorw. *klāpati* pot. przen. 'zmierzać w dobrym kierunku, być w porządku' (Anić RHJ), dial. czakaw. *klāpati* : *klāpat* 'pukać, stukać; uderzać, hałasować', 'dzwonić' (ČDL, Šimunović Brač, Jurišić Vrgada), czrng. *klāpāt* : *klapāt* 'silnie padać, o śniegu z deszczem' (Ćupić Zagarač), bułg. *кланам* 'pukać, stukać', 'o długouchych

zwierzętach: machać uszami', 'chodzić ciężko, ledwo się poruszać ze zmęczenia', 'o kurach: gdakać' (Mladenov BTR, RBE, Gerov), dial. perf. 'rozkołysać, rozchwiać, rozruszać' (SNU XLVIII Razlog), 'wnosić się, o zawartości naczynia' (Ivanov Orchanijski), *κλᾶνᾱ -ει* 'wydawać dźwięk, o kurze gotowej do wysiadywania' (Umlenski Kjustendil), maced. *κλαпа* 'kładać; wlec się, powłóczyć nogami, kiwać się podczas chodzenia', przen. 'gadać, trajkotać' (RMJ);

ukr. *κλᾶпати κλᾶпаю κλᾶпаеш* 'pukać, uderzać wydając dźwięk, stukać', 'kładać, klepać', 'człapać' (SUM). ~

Perf. **κλαпоти**: ~ pol. *klapnąć* 'zaszczękać zębami', 'uderzyć', 'zjeść albo wypić prędko', 'wydać głos, o sępie, głuszczu', głuź. *klapnyć* (Jakubaš), czes. *klapnouti* 'stuknąć, puknąć' (SSJČ), *klápnouti* 'wydać stukający dźwięk; coś szybko zamknąć' (Přír. slov.), dial. moraw. *klapnuć* 'uderzyć' (Steuer Baborów), śl. *klapnúć* 'wydać tępy dźwięk przy uderzeniu' (SSN, KSSJ), dial. *klapnuc* 'stuknąć, puknąć' (Dlhá Lúka);

ch./s. *κλᾶпnuti* 'uderzyć, trzasnąć', 'zabrać coś po kryjomu, ukraść', reg. 'odejść, skoczyć gdzieś', reg. 'powiedzieć coś głupiego, palnąć głupstwo', reg. 'osłabnąć, stracić siły' (RSAN, RMat., Vuk), maced. *κλαпне* 'opaść (z sił), zaniemóc, osłabnąć' (RMJ). ~

Por. pol. *klapać* w zbliżonych znaczeniach: np. 'wydawać głuchy dźwięk uderzając czymś płaskim', 'szczękać zębami', dial. 'klaskać, pukać', 'paplać, pleść bzdury' (Karłowicz SGP, Brzeziński Krajna, SGŚC), kasz. *klapac* 'otwierać i zamykać klapę; klaskać; plotkować, paplać' (Sychta SK, Lorentz PW);

2. verba na *-iti* ograniczone do terenu serbochorwackiego, np.: ch./s. *κλᾶпiti* 'uderzać, trzasnąć, smagnąć (kogoś czymś)', 'iść, długo chodzić, męczyć się chodząc, słać się na nogach', 'wywoływać uczucie bólu, podrażnić, szczypać (w oczy, nos)', *κλᾶпiti* 'gadać, trajkotać', 'bredzić, majaczyć (w śnie, gorączce)' (RSAN, RMat., Vuk).

Dźwkn. oparte na interi. *κλαпз*. Por. analogiczne formacje w innych językach: lit. *klapsėti* 'człapać', *κλᾶпterėti* 'kładać, kłapać, klaskać', *κλαbėti* 'kładać, szczękać; chwiać się', łot. *κλαbēt* 'kładać, kołatać, szczękać', *κλαпstēti* 'kładać, paplać, trajkotać' (Fraenkel LEW 265), niem. *klappen* 'kładać, kłapać, stukać', *κλαppern* 'klekotać, grzechotać, stukać, kłapać, paplać, trajkotać', stwniem. *κλαphōn* 'ts.', ang. *clap* 'kładać, kłapać, klaskać', franc. *clapper* 'mlaskać', może też gr. *κλάπα* 'drewniane obuwie' (Frisk GEW I 866).

Por. *klepati*.

T.K.

κλαпътз *κλαпъта* zach. 'kawalek drewna', 'ligni frustum'

~ pol. dawne od XVI w. *κλαpec* *κλαpcia* 'strzęp, kłak', 'zwisające, odpowiednio wykrojone zakończenie w rękawie żupana', 'pantofel kłapiący się, przydeptany, łapeć', 'oderwany kawał czegoś' (SW, SJP PAN), 'w kopalni: bryła soli określonej wielkości' (SP XVI IBL, SW) zwykle pl. *κλαpcie* 'zwisające zakończenie rękawów żupana', 'wyłogi albo kłapy u kozucha, sukmany', dial. *κλαpec* : *κλοpec* 'gruby drąg przywiązywany krowom do szyi, przeszkadzający im w biegu i niedopuszczający do gzienia się' pl. *κλαpcie* 'strzępy słomy' (Karłowicz SGP: Młpol., Śląsk Cieszyński), *κλοpcie* pl. 'drewniane chodaki do chlewa, stajni' (SGŚC), *κᾰᾰpec* : *κᾰᾰpec* słomy 'zwinęta garść słomy', też

‘stary kawałek sukna’ (Kucała PSM 113), pl. ‘wyłogi u kozucha’ (Karłowicz SGP: Lubelskie), *kłopeć* : *kłopieć* ‘kawał, kawałek czegoś (np. drewna, pola)’ (Karłowicz SGP: Śląsk Cieszyński, Śląsk, MSGP), ‘większy kawałek np. słoniny, chleba’, ‘grubsze, nieporąbane drewno opałowe’ (SGŚC), *kłapeć* ‘pień, na którym rąbie się drzewo’ (MAGP II m. 61, cz., 2 s. 40), czes. dawne od XV w. *klápet -pta* : *-ptu* ‘pień, kłoc’ (Gebauer Sl. (już w XIV w. *klápec -pcě* ‘ts.’), Jungmann), dial. moraw. *kłapeť -ptu* (też *kłapetek* : *kłapýtek*) ‘ts.’ (Bartoš DSM), śl. dial. *kłapec* (też w postaci wskazującej na kontaminację: *kłepce*) ‘potrzask na zwierzynę; pień, klocek’ (SSN);

ukr. *кля́ноть кля́ння* ‘kawałek, skrawek jakiegó powierzcchni (pola, lasu itp.); wycięta część tkaniny, skóry, papieru itp.; strzęp, kawałeczek; pasemko chmury, mgły; garść, wiecheć siana, słomy’ (SUM), dial. *кля́нми* pl. ‘wyłogi rękawów opończy’, *кля́ноть солóми* ‘wiecheć, garść słomy’ (SUM). ~

Co do znaczenia por.: maced. dial. *kłapa*, pl. *kłapi* ‘belki idące w poprzek muru’, ‘drzewo, które się przywiązuje krowie, aby nie biegła i nie bodła’ (Małecki SW), bułg. dial. *кля̀на* ‘drewniana szyna używana przy złamaniach kości’ (BDial. I 193).

Por. z suf. -ačь: pol. dial. *kłapoc* ‘owczy dzwonek z blachy’, ‘wielkanocna drewniana grzechotka’ (Zborowski Zakopane).

Derywat z suf. -тъ od *kłapati* zob. (por. *nogътъ, olkътъ, věchtътъ*, o tych tematach zob. Meillet Ét. 287–288, SC 428). Pierwotnym znaczeniem byłoby ‘coś, co uderza, stuka, kłapie’.

Postać polska (wyraz ukr., wobec braku poświadczeń z innych języków wsch.słow. może być zapożyczeniem z pol.) przemawia za rekonstruowaniem pierwotnej postaci *kłapътъ*. Drugą możliwością jest łączenie z lit. *kálpa* ‘próg, nasad sań’, stprus. *kalpus* ‘kłonica’ (o tej i innych etymologiach wraz z literaturą zob. Sławski SE II 251) i rekonstrukcja pierwotnej postaci **kolpътъ*.

Sławski SE II 251, Berneker SEW I 510.

T.K.

klasti *kładp* ‘umieszczać coś w pozycji leżącej’, ‘ponere’, **klasti** *огнь* ‘rozniecać ogień’, ‘ignem facere’

~ pol. od XIV w. *kłaść kładę* ‘stawiać, umieszczać’, ‘umieszczać w pozycji poziomej’ (SJP PAN, SW, L.), refl. *kłaść się* ‘przybierać pozycję leżącą’, ‘iść do łóżka, kłaść się spać’ (SJP PAN), stpol. też przen. ‘płacić’, ‘okazywać’, ‘zakładać, opierać na czymś’, ‘uważać, sądzić’, ‘liczyć’ (Słownik stpol), dawne i dial. *ogień kłaść* ‘rozniecać ogień’ (SW, Kąs Orawa, Zaręba AJŚ), *kłaść obóz* ‘rozkładać obóz’ (SP XVI IBL, SW), w podstawowym znaczeniu powszechne w gwarach (np. SOWM, Maciejewski Chełm.-dobrz., Zborowski Zakopane, Kucała PSM, Szymczak Domaniewek, Brzeziński Krajna, Sychta Kociewie), bezosob. ‘o śniegu, padać intensywnie i spokojnie (bez wiatru)’ (Kąs Orawa), kasz. *kłasc* ‘kłaść, umieszczać na ziemi’ (Lorentz PW, Sychta SK), refl. *kłasc są* (Ramułt), połab. *kłodě* 3 sg. ‘kładzie’ (Polański SE, Polański-Sehnert), dłuż. *kłasc kładu* : *kłazom* ‘układać, składać’ (Muka, Fasske Vetschau), głuż. od XVI w. *kłasc kładu* (dawne też *kładzém*) ‘umieszczać, układać’ (Stachowski Warychiusz 1597, Stachowski Frencl, Jakubaš, Pfuhl, Kral), też dial. (Michalk Neustadt, Schroeder Schleife,

Sorbischer SA I 79), czes. od końca XIV w. *klásti kladu* 'kłaść na coś, umieszczać na czymś', 'grzebać, chować, o zmarłym', 'uważać, twierdzić' (SSJČ, Přir. Slov., Jungmann, wszystkie znaczenia też dial.: Kazmír Valašsko, Bartoš DSM), dawne i dial. *klást oheň* 'rozniecać ogień' (Gebauer Sl., Bartoš DSM, Malina Místřice, Kazmír Valašsko), *klásti počet* 'obliczać', dawne i dial. też 'płacić' (Gebauer Sl.), 'spłacać dług' (Kazmír Valašsko, Bartoš DSM), 'kosić łąkę' (Bartoš DSM), śla. od XV w. (Ryšánek Žil. kn.) *klást kladiem* 'kłaść, układać, stawiać', *klást tehly*, *klást nohy*, *klást oheň*, 'umieszczać coś w porządku, układać', 'określać, ustalać' (SSSJ), dawne 'wprowadzać, przytaczać, zlecać' (już w XV w.), 'płacić, o pieniądzach, rachunkach' (XVI w.), 'poważać' (HSSJ), refl. *klást sa* 'układać się, kłaść się spać' (SSJ, HSSJ od XVII w.), dial. też *klasc* 'kłaść, układać coś', 'zapowiadać, przypuszczać' (Kálal, Habovštiak Orava, Buffa Dlhá Lúka, Sípós Bükk-Gebirge), też 'drzeć', 'oszpęcać, zniekształcać' (Kálal), 'rozniecać ogień' (Orlovský Gemer), refl. *klást sa* 'opadać z sił, mdleć' (SSN);

śle. od XVI w. *klásti kládem* 'kłaść' (Besedje 16. st., Megiser 1592, SSKJ), živini *klasti* 'dawać pokarm bydłu' (Pleteršnik, SSKJ), dial. *kläst* (Tominec Črni vrh, Kutin Bovec), ch./s. *klásti kládēm* (RJAZ) 'kłaść, nakładać, stawiać' (dawne też 'wyjawiać, powiadać, mówić'), refl. *klásti se* też 'brać się do czegoś, zaczynać coś', dial. z Liki *klásti kládēm* też 'nabierać jedzenie z misy na talerz' oraz z XVIII w. i u Vuka 'ciec (o czymś gęstym, np. o miodzie)', 'wypływać; szerzyć się' (RJAZ, RSAN), o rozwoju tych znaczeń Vaillant, RES XXII 15, też *klädēm* 'kłaść, nakładać; nalewać jedzenie z wazy' (RSAN), też refl. *klasti se* 'wybijając, wydobywać się powoli' (RSAN, RMS), chorw. dial. czakaw. *klást* 'stawiać' (HDZ I 163: Susak), *klásti* (Rasprave JAZU 191: Žirje), *kläst klädām* (Turina-Šepić RČI, Šimunović Brač (Mahulja Omišalj)), *kläst klāden* (HDZ VII 501), *kläst* (Houtzagars Orlec, ČDL), *kläst* (HDZ IV 285), stserb. *КЛАСТИ КЛАДОУ* 'kłaść' (Daničić RSS), dial. pld. *kladēm* 'palić w piecu, rozpalać ogień' (RSAN, Mitrović Leskovac, Živković Pirot) i *kladē* 'ts.' (Dinić Timok), czrng. *klásti* 'wypływać, ciec, wylewać się' (Stanić Uskoci), scs. *КЛАСТИ КЛАДЖ КЛАДЕШИ* 'kłaść, nakładać; gromadzić' (SR BAN, SS X–XI, SJS z Supr.), bułg. *клада -ѣш* 'układać, składać', *кладя ѓън* 'rozniecać, rozpalać ogień' (RBE, RBKE, Mladenov BTR, u Gerova z objaśnieniem: 'złożyć materiały przeznaczone na opał i podpalić je; podkładać, zapalać ogień'), też dial. 'zbierać, układać na stos', 'składać snopy na stertę', *клада ѓън* 'składać drzewo na ogień' (BDial. I 98: Strandža), często bez dopełnienia 'rozpalać ogień' (BDial. III 88, BDial. VI 185, BDial. IX 266, Erkeč), (też z przejściem do I dekl.: *kladām* – Pld. Rodopy, Vakarelska-Čobanska Samokov i in.), intrans. też 'tyć, stawać się grubym' (BDial. IX 266), maced. *кладе* 'położyć, postawić' (RMJ; MRS), też dial. 'nadawać imię, nazywać' (BDial. VI 43: zach. Tracja);

strus. *КЛАСТИ КЛАДОУ КЛАДЕТЬ* 'kłaść, układać', 'składować', 'wkładać, nakładać', 'oddawać na przechowanie', *ТРЕБОУ КЛАСТИ* 'zabijać na ofiarę, składać w ofierze' (Slovarь DRJ, Srezn., SRJ XI–XVII), w Słowie o wyprawie Igora *КЛАСТЬ* i *КЛАСТИ* też 'grzebać, chować', 'budować, wzmacniać', 'określać, ustalać', *ГОЛОВОУ, ЖИВОТ КЛАСТЬ* 'ginać w boju' (Slovarь SPIg.), ros. *класть кладу кладѣшь* 'umieszczać w pozycji leżącej', 'umieszczać gdzieś w jakimkolwiek położeniu', 'nakładać na jakąś powierzchnię', 'budować,

wznosić (z kamienia, cegły)', 'przeznaczać na coś, zużywać' (SSRJ), fraz. *кlastь жизнь, голову* 'oddawać życie', dawne także 'chować (o zmarłych)', 'układać drogę', 'tkać', 'stawiać znak', 'pokrywać jakąś powierzchnię warstwą czegoś', 'dodawać', 'okazywać, przedstawiać', 'wyznaczać, określać cenę', 'liczyć' (Ożegov SRJ, SSRJ, SIAN, SRJ XI–XVII), dawne i dial. *кlastь лошады в телегу* 'zaprzęgać' (SIAN, SRNG: Ołoniec), *кlastь самцов животных* 'kastrować' (SRJ XI–XVII: z w. XVI–XVII, SIAN, powszechnie w dial. SRNG, Мельниченко Jaroslavl, Slovarь Smolensk.), dial. *кlastь кладу кладёшь* 'umieszczać, stawiać' (Slovarь Karelii), 'nalewać, napełniać' (SRNG: Łotwa, Archangielsk, Slovarь Karelii), 'układać snopy zboża w stogi; zwozić snopy do stodoły' (SRNG: płn. Dżwina, Perm, Irkuck), 'składać razem kłosy' (Komi), 'sadzić owoce, kartofle' (Slovarь Novosybir.), 'oceniać jakąś miarą, liczyć' (Slovarь Rjazan., Slovarь Novosybir.), 'ustanawiać, wyznaczać, np. wysokość opłaty' (Slovarь Severa, Sl. Priob'ja, SRNG), 'oddawać, spłacać (pieniądze, dług)' (Eliasov Zabajkał'e), 'nazywać, dawać imię' (SRNG, Slovarь Severa), 'przypuszczać' (Slovarь Urala), obrzęd. 'wypłacać okup pannie młodej przez rodzinę pana młodego', 'obdarowywać pana i pannę młodą na weselu' (SRNG, Slovarь Smolensk, Slovarь Novosybir.), zwykle z dookreśleniem (по стакану – Slovarь Urala Dop., на косу – Slovarь Urala Dop., на блины – Slovarь Kuzbassa), też *кlastь сено* 'składać siano', *кlastь дым* 'wytwarzać gęsty dym jako ochronę od owadów' (Slovarь Urala), *кlastь лемешину* 'używać lemiesza' (Slovarь Kamčatki), refl. *кlastься кладусь кладёшься* 'być układanym, układać się', 'obudowywać się murem', 'nieść się (o kurach)' (Ożegov SRJ, SSRJ), 'polegać na kimś', dial. (też *кlastься*) 'układać swoje rzeczy; kłaść, chować', 'chować się, grzebać się', 'rozkładać się, układać się, formować się', 'zdawać się na kogoś, polegać na kimś' (SRNG), 'znosić jaja' (MSPribalt., Slovarь Karelii, Slovarь Severa, Slovarь Mordov., Slovarь Urala, SRSO Dop., Slovarь Novosybir.), 'urządzać legowisko, rodzić młode (o zwierzętach)', 'rodzić (dzieci)' (SRNG), ukr. od XV w. *кlastу кладу кладёш* 'umieszczać, wkładać, stawiać', 'nadawać czemuś leżącą pozycję', 'nakładać warstwę czegoś na coś' (SSUM), przen. też 'zabijać, niszczyć' (SUM, Hrinčenko, Żel., Bileckij-Nosenko, Slovnyk Ševčenko, także łemk. Verchratskij Łemk.), dial. hucul. *klasty* 'kłaść; budować' (Janów SH), poles. 'kłaść', 'rozpalać, rozniecać (ognisko)' (Leks. Poles'ja), 'sadowić, sadzać, kłaść', 'stawiać', 'wić (gniazdo)', 'wieszać', 'szczepić', 'zamyślać, mieć zamiar', 'wyznaczać, przeznaczać', 'wysadzać kwokę na jaja', 'ścielić', 'budować' (Mat. Bukovyna, KDO), bojk. 'palić ogień': *klasty ȳ pečy*, *klasty ohyń*, *klasty ohńa* (AG Bojk. VI), *klasty ohen* (Rieger Łemk., Stieber A]Łemk.), refl. *кlastься кладуся кладёшся* 'być położonym, leżeć; kłaść się', 'przygotowywać się, zbierać się' (SUM, Hrinčenko), dial. *кlastи ся* 'wydawać się, stwarzać pozory' (Verchratskij Znadooby južnorus.), brus. *кlastци кладу кладзёш* 'układać, rozkładać, rozmieszczać', 'wznosić, budować', 'składać jaja' (TSBM, Nosovič), dawne też 'wsuwać, zasuwac', 'chować, dawać gdzieś', 'zbierać', 'nakładać', 'dodawać', 'chować (zmarłych)', 'rozbijac', 'stawiać znak' (HSBM), dial. 'składać, kłaść', 'chować, chronić', 'budować dach', 'przekładać (mchem)', 'nieść jaja' (Sloŭnik Sennensčyny), refl. *кlastься кладуся кладзешся* 'kłaść się, układać się', 'opuszczać się na coś; kłaść się

na coś', 'stawać się czymś obowiązkiem, zajęciem', 'dobrze pasować, odpowiadać' (TSBM), dawne i dial. 'kłaść się spać' (Nosovič, Sloŭnik Sennensščyny). ~

Derywat od ie. *klā-* 'szeroko rozłożyć' (zaświadczone w bałt.: lit. *klóti klóju* 'słać, rozpościerać; nakrywać; składać, torować drogę', łot. *klāt klāju* 'rozpościerać, pokrywać', 'ciąć, rąbać' Fraenkel LEW 274–275, Sławski SE II 253) z rozszerzeniem o determinant *-d-* (zob. *kladzka*, *kladn'a*). Por. z wokalizmem krótkim: ags. *hladan* 'nakładać, ładować', stwniem. *hladan* 'ts.', goc. *af-hlaþan* 'nakładać, naładować' (Feist VW GS 6–7, Kluge EW¹⁸ 417).

Sławski SE II 253–254 z dalszą literaturą. Inne nawiązania Pokorny IEW 599. T.K.

klekati *klekajō* : **klecati** *klecajō* 'wydawać monotony regularny dźwięk przypominający stukanie', 'in modum monotonum pulsare'

klekati: ~ ches. dial. *klekáńi* n. 'wieczne dzwonienie' (Malina Mistřice);

stros. **КЛЕКАТИ** **КЛЕУΟΥ** 'stukać (o sercu)' (SRJ XI–XVII, Srezn.). ~

klecati: ~ ch./s. *klěcati* 'uderzać w dzwon' (RJAZ), 'wydawać monotony dźwięk; dzwonić, odbrzmiwać jakim dźwiękiem' (RSAN, RMat.), *klecati se* 'huścić się na huśtawce' (RSAN: dial.), bułg. dawne i dial. *клѣца* 'ciąć nożycami' (Gerov, Mladenov BTR), 'parzyć się, o psach, wilkach i in.' (BDial. II 187: Rodopy), *клѣцѣм* 'szarpać', 'parzyć się, o zwierzętach' (BDial. V 24);

strus. **КЛѢЦАТИ** **КЛѢЦАЮ** **КЛѢЦАЮТЬ** (Slovarь DRJ), później **КЛЕЦАТИ** 'bardzo głośno stukać, bić (o sercu)', 'gorliwie zajmować się czymś, trudzić się, starać się' (SRJ XI–XVII, Srezn.), brus. *кляцаць* *кляцаць* 'brzękać, dzwonić, klepać, szczekać' (TSBM). ~

Por. chorw. dial. *klēkat* 'brzdąkać, brzęczeć' (Palkovits Burgenland);

2. czasowniki pld. słow., których znaczenie może pochodzić od stukania drutami podczas dziergania: sło. *klěkati -am* 'wyszywać, dziergać', *klěkljati -am* 'dziergać, robić koronki na klockach' (Pleteršnik, SSKJ), serb. reg. *klěkati -ām* 'pleść, robić na drutach koronki', *klěčati -ām* 'tkać, wyszywać, haftować' (RSAN, RMat.);

3. kasz. *klěka* 'plotkarka'.

Dźwkn. oparte na słabo poświadczonej w źródłach interi. *kle!* Najbliższe odpowiedniki: lit. *klegėti klegū* 'klekotać, gęgać; kłapać; hałasować; głośno się śmiać; paplać', *klegėnti klegenū* 'klekotać (o bocianie)', *klegėti klegū* 'ciurkać, łać się wąską strugą przez szyjkę naczynia; głośno się śmiać', łot. *klēgāt* 'krzyczeć, gęgać' (Sławski SE II 204 tam bibliografia). T.K.

klekotati *klekoťō* pñ. : **klekътati** *klekътō* pñ. 'wydawać głuchy dźwięk, klepać', 'pulsare cum sonitu surdo'; 'klekotać', 'glottorare', wsch. też 'wydawać krzyk (o ptakach drapieżnych)', 'clangere'

klekotati: ~ pol. od XV w. *klekotać* *klekoczę* (dziś rzadsze *klekocę*) 'wydawać głuchy dźwięk powstający przy uderzaniu o siebie twardych przedmiotów; terkotać, grzechotać, kołatać' (Słownik stpol.), też o 'głosie bociana', 'brzęczeć (o pszczołach)', 'źle grać na instrumencie, brzdąkać', przen. 'mówić dużo, bez przerwy, głośno' oraz *klekotać się* 'bełkotać', 'bulgotać podczas wrzenia' (SW, SWil., L., SP XVI IBL, Mącz.),

też dial. *klekotać* 'o odgłosie bociana' (np. SOWM, SGŚC, Szymczak Domaniewek, Sychta Kociewie), 'brzęczeć, brzmieć (o pszczołach)' (Sławski SE II 203), 'terkotać, postukiwać' (MAGP: m. 145, Nowak Żywiec, Steuer Sulków, Górniewicz Malbork, Dejna RKJŁ XXIII 190, SOWM, Brzeziński Krajna), 'paplać, gadać bez ustanku' (Szymczak Domaniewek, Brzeziński Krajna, Pluta Dzierżysławice, SGŚC), 'ruszać; chybotać' i refl. *klekotać się* 'ruszać się; chwiać się, chybotać się', kasz. *klekotac* 'o bocianie: klekotać', 'terkotać, grzechotać', 'trajkotać, paplać, klepać' (Sychta SK), *klek^uotac* 'kłapać; paplać, pleść' (Lorentz PW, Ramułt), dłuż. *klekotas -cu -coś* 'paplać, bajać' (Muka), głuź. *klekotać* 'paplać, bajać' (Pfuhl), czes. *klekotati* 'klekotać, kłapać, kłapać' (Přir. slov., SSJČ, Jungmann), dial. *klekotać* 'klekotać (o wozie)', tyn vuz *klekoce* (Steuer Baborów), sła. od XVII w. *klekotat* 'kłapać, klepać' (SSJ), 'pleść głupstwa o kimś, obgadywać kogoś' (SSJ, HSSJ), dial. *klekotat* 'trząść się' (SSN), też *klektat* 'stukać, kłapać, klepać (dziobem)' (Kálal), *klakotat* 'pleść, gadać, trajkotać' (SSN, Kálal);

sł. *klekotáti -otám* : -óčem 'klekotać, krakać, stukać' (Pleteršnik), bułg. dial. *клекоуѣм* 'chodzić niepewnym krokiem, na ugiętych nogach; ledwo chodzić' (BDial. IX 266);

stros. **КЛЕКОТАТИ КЛЕКОУЮ** 'o krzyku orłów' (Srezn., SRJ XI–XVII), ros. *клекомать* *клеко́чу* *клеко́чеш* 'o krzyku ptaków (orłów, sokołów)' (SSRJ), dial. *клекомать* 'bulgotać (o wodzie)' (SRNG: Orzeł), *клекомать* 'kumkać (o rechocie żab)' (Slovarь Smolensk.), ukr. *клекомати* *клеко́чу* *клеко́чеш* 'wydawać przerywany dźwięk (o dużych ptakach)', 'bełkotać, bulgotać, wrzeć', 'wydawać przerywany dźwięk, podobny do klekotu ptaków' (SUM), 'krzyczeć (o orłach)' (Hrinčenko), 'klekotać, paplać, gadać' (Żel.), dial. *клекомать* 'kipieć, wrzeć, bulgotać' (Sl. ukr. woroneż.), brus. *клеката́ць* *клекачу́* *кляко́чаи* 'klekotać, wydawać krzyk (o ptakach)', też. 'kipieć bulgotać' (TSBM), 'klekotać (o bocianie)' (HSBM), dial. z Brześcia *клёкотамы* (NS) i *клекетамы́* 'ts.' (Turaŭ). ~

klekotati: ~ pol. dawne i dial. od XV w. *klektać* przestarz. 'klekotać (o bocianie)', 'gadać dużo, pleść, trajkotać' (SJP PAN), 'uderzać, stukać, klepać, pukać, kołatać' (SW), 'brzękać, świegotać' (L., SWil.), 'powodować odgłos uderzając dłonią w dłoń', 'pleść głupstwa, wiele mówić' (SP XVI IBL, Bart. pol.-łac., Mącz.), reg. 'pleść, mówić bez potrzeby' (Wieczorkiewicz SGWarsz.), dial. 'przyklepywać; lekko ubijać' (SOWM, Steffen Warmia), kasz. *klektac -cą* 'dużo mówić, paplać, pleść' (Lorentz PW, Sychta SK), czes. *klektati* 'klepać, kłapać', 'trząść, trzepotać czym' (Přir. slov., SSJČ, Jungmann), *klektati se* 'trząść się' (SSJČ), stczes. od XV w. *klektati -kcu -kceš* 'bić', 'klekotać, kłapać', 'bełkotać; gadać, paplać', 'mieszać' (Gebauer Sl.), dial. *klechtati*, *klehtati* 'klekotać, bełkotać', też o 'krzyku niektórych ptaków' (Přir. slov.), *klektati* 'trzaskać, trzeszczeć' (Novák SIHus), sła. dial. *klektat* 'klekotać; paplać' (Kálal);

cs. **КЛЕКЪТАТИ КЛЕКЪЦІЖ КЛЕКЪЦІШИ** 'krzyczeć' (Miklosich LP);

strus. i rus.-cs. od XIII w. **КЛЕКЪТАТИ КЛЕКЪЦІЮ КЛЕКЪЦІЕТЬ** 'krzyczeć, o głosie orła' (Slovarь DRJ tylko w formie cs., SRJ XI–XVII, SAR też: **КЛЕГЪТАТИ**), ros. *клекмать* *клекчу́* *клёкчеш* 'krzyczeć, o dużych ptakach (orłach, sokołach itp.)' (Ożegov SRJ, SSRJ), dial. *клегмать* 'ts.' i *клекмать* 'kipieć, bulgotać, o wodzie' (SRNG, Slovarь

Karelii, Opyt Dop.), 'rzeć, rechotać' (SRNG), refl. *клектáться* 'mieć czkawkę' (Slovarъ Karelii), ukr. *клектáти клекчý клетиши* 'o krzyku dużych ptaków' (SUM, Hrinčenko), *клектáти* i *клекотíти* 'bulgotać, kipieć' (Bilečkyj-Nosenko), brus. dial. *клектáць* 'klekotać, o bocianie' (BMM IV 233: Homel). ~

Por. sła. dial. *klekotiť* 'kłapać, krakać, stukać' i *klekotiť* ekspr. 'wiele mówić, gadać, pleść trzy po trzy' (SSN), sło. *kleketáti -etâm* : -*ěčem* 'klekotać, krakać, stukać' (Pleteršnik), ukr. *клекотíти клекочý клекотíши* 'o krzyku orłów, sokołów', 'bulgotać, wrzeć' (SUM, Hrinčenko), hucul. *klekotity* 'klekotać' (Janów SH);

2. scs. *кльыѣтати клъыѣѣжъ клъыѣѣши* 'klepać, kłapać, szczekać zębami' (SJS, SS X–XI).

Formy ekspresywne od *klekati*. O wahaniach: -*et*- : -*ot*-; -*ьt*- : -*ьt*-, zob. van Wijk, Symb. Rozwadowski II 159–165.

Sławski SE II 203–204.

T.K.

клекъ *kleka* wsch. 'ikra żabia, coś kleistego, lepkiego', 'ova ranarum'

~ ros. dawne z *клека*-a 'bot. Lemna Schl.' (Ruk. leks.), *клѣк* 'żabia ikra', też 'o różnych kleistych przedmiotach (np. o wilgotnej ziemi, zakalcowatym chlebie)', 'najgęstsza brzeczka piwna otrzymywana przy pierwszym spuszczeniu piwa' (SIAN), dial. *клѣк* 'żabia ikra' (SRNG), 'gęsta, kleista ciecz' (ib.: Kaługa), 'gęsty moszcz' (ib.: Wiatka), 'o czymś zaschniętym na gęsto' (SRNG), *клѣк* 'coś lepkiego, kleistego (niewypieczony chleb, grudki w kaszy itp)', 'solanka' (Slovarъ Smolensk.), 'wyschnięta skorupa, która coś pokrywa' (Slovarъ Karelii), 'gorsza część czegoś' (SRNG: Perm, Kaługa), ale też 'najlepsza, wybrana część z czegoś' (SRNG, Opyt, Slovarъ Severa), też *клѣка* 'gatunek lnu' (SRNG, Slovarъ Severa), brus. dawne *клѣк -y* 'kleistość', przen. 'rozum, sens; siła' (Nosovič), też dial. *клѣк* 'siła' (BMM IV 234: Homel), 'siła, moc' (NS: Polesie), 'rozum' (Jankova Loeŭ), 'siła życiowa w ziarnie', przen. 'sens' (Šaternik Červ.), 'szpik kostny', 'siła' (Bjałkevič Mohylew), *клѣк* 'moc życiowa, siła, energia', 'rozum, rozważa', płn.-zach. 'solanka spod śledzi' (SPZB). ~

Nie należą tu derywaty wsteczne od *klekati* o wyraźnym charakterze dźwiękowym, np. ros. dawne *клекъ* 'klocek' (SRJ XI–XVII), dial. 'zabawa z pałkami' (Mirtov don.), brus. dial. poles. *клек* 'bocian czarny, Ciconia nigra' (Lysenko SPH).

Pochodzenie niepewne. W tradycyjnych objaśnieniach Machka, LF II 125–131 i Fraenkla (Fraenkel LEW 268) zestawiane z lit. *klėkti klenkù* i obocznym *krėkti krenkù* 'krzepnąć, ścinać się' (co do oboczności *r* : *l* por. np. *klikati* : *kričati*). Drugą hipotezą jest derywacja od *klekati* (zob.). Paralelne z psł. *krėkz* : *skrėkz* (zob.) łączone z pierwiastkiem dźwiękowym. (por. też lit. *kurkulaĩ* 'żabia ikra' : *kuřkti* 'rechotać, o żabach', Leskien BN 463, 485).

T.K.–M.J.

klenovъ *klenova klenovo* 'zrobiony z klonowego drewna', 'ex ligno aceri factus'

~ pol. od XV w. *klonowy* 'rosnący na klonie': *klonowe* liście, 'zrobiony z klonu' (Słownik stpol., SP XVI IBL, L., SW, SWil., SJP), kasz. *klonovĩ* 'klonowy' (Lorentz PW), połab. nom.-acc. pl. *klenüvā* 'bukowe' (zapewne omyłkowo zamiast 'klonowe', Polański SE 253–254), dłuż. *klonowy* 'klonowy' (Muka), głuż. *klonowy* 'klonowy' (Pfuhl),

czes. od XIV w. *klenový* 'wykonany z drewna klonu' (Gebauer Sl., SSJČ), sła. *klenový* 'związany z klonem' (SSJ), też dial. *klenoví* list, *klenove* drevo (SSN);

sł. dawne *klénov* 'klonowy, o drewnie': *klenov* les (Pleteršnik), ch./s. *klènov* 'klonowy' (Frančić), bułg. *клéнов -а -о* 'odnoszący się do klonu': *кленова* гора (BTR), maced. *кленов* 'klonowy' (RMJ);

ros. *клéновы́й* 'klonowy; związany z klonem', dial. *кленовая* земля 'o ciemnobuwej gliniastej glebie, na której rosną głównie klony', bot. *кленовый* лист 'Geranium silvaticum' (SRNG), ukr. *клéновий* 'klonowy': *кленове* листя (USUM), *кля́новы* 'klonowy' (TSBM). ~

Interi. wyrażająca podziw *klónov'e!* (Sychta SK Supl. VII 120) jest eufemistycznym przekształceniem interi. *klinov'e*, zob. *klinъ* (SEK III 49).

Adi. od *klonъ* z suf. -ovъ.

M.J.

klenъ *klena* 'drzewo klon', 'acer'

~ pol. od XV w. *klon klonu* 'drzewo klon, Acer', 'drewno klonu' (SP XVI IBL, L., SW, SJP, w stpol. też może 'jesion, Fraxinus' (Słownik stpol., też L.), dial. *klon* 'klon; drewno klonowe' (Zaręba Siołkowice), kasz. *klón* 'klon, Acer' (Sychta SK, Lorentz PW), dłuż. od XVIII w. *klon klona* 'drzewo klon' (Muka, Schuster-Šewc EW 558), głuź. od XVIII w. *klon* 'klon, Acer', bęły *klon* 'klon polny, gatunek drzewa z rodziny mydleńcowatych, Acer campestre' (Jakubaš), ches. *klen -u* 'drzewo Acer, klon albo jawor' (SSJČ), sła. od XVII w. (a od XIII w. NM *Clenocz*, dziś Klenovec, HSSJ) *klen -a* 'drzewo liściaste spokrewnione z jaworem, Acer campestre', 'drewno tego drzewa' (SSJ, HSSJ, SSN);

sł. *klèn kléna* 'paklon, klon polny, Acer campestre', 'drewno tego drzewa' (SSKJ, Pleteršnik), ch./s. *klèñ klèna* (ijekaw. *klijen klijena*) 'paklon, klon polny, Acer campestre' (RSAN, RMat., RJAZ), cs. **КЛЕНЪ** 'drzewo klon, Acer' (Miklosich LP), bułg. *клен* 'drzewo z dużymi głęboko wciętymi liśćmi w kształcie dłoni, Acer campestris' (BTR, Gerov), maced. *клен* 'Acer campestris' (RMJ);

stros. **КЛЕНЪ КЛЕНА** 'klon, Acer', 'drewno ze ściętego klonu' (SRJ XI–XVII, Srezn., SAR), ros. *клён клёна* 'Acer', dial. *клён* 'roślina doniczkowa o liściach podobnych do brzoźowych' (SRNG), ukr. *клен клёна* 'drzewo o szerokich, ostro zakończonych liściach z głębokimi wcięciami', coll. 'drewno klonu' (SUM), brus. od XVI w. *клён клёна* : *клёну* 'drzewo z szerokimi liśćmi o charakterystycznym kształcie' (TSBM, HSBM: *кленъ*). ~

Por. stros. **КЛЕНЬЕ** 'klonowy las' (SRJ XI–XVII), ch./s. coll. *klènje* : *klijenje* 'młode klony' (Frančić), brus. *кляніна* 'drewno klona', stczes. *klenka*, *klenicě* 'nazwa drzewa' (Gebauer Sl.).

Pochodzenie na gruncie psł. niejasne. Brak dokładnych odpowiedników ie. (por. lit. z innym przyrostkiem *klēvas* 'klon'), najbliższe w językach germ.: średniem. *lōne*, ags. *hlyn*, stnord. *hlynr* 'ts.', porównywane też gr. *πλῖνος* : *πλεῖνος* 'Acer campestris' o niejasnej etymologii (Chantraine DEG I 227, Frisk GEW I 312).

M.J.

klenʼ *klen'a* : **klěň** *klěň'a* pñ. : **klěň** *klěna* pñd. 'ryba kleń', 'Leuciscus cephalus'

~ pol. od XVI w. *klenʼ* 'ryba słodkowodna z rodziny karpinowatych, *Leuciscus cephalus*' (SP XVI IBL, L., SWil., SJP), dial. *klenʼ* 'dość duża biała i gruba ryba jaź' (Karłowicz SGP), kasz. *klěň -a* 'Leuciscus cephalus' (Sychta SK Supl. VII 119), stczes. NO *Klenʼ*, też *kleně* f. 'nazwa ryby' (Gebauer Sl.), czes. pot. *kleně kleněte* 'ryba kleń', śl. dial. *klenʼ* 'rodzaj ryby słodkowodnej, Chalcaburnus' (SSN);

śle. *klēn klēna* 'ryba słodkowodna z dużą głową i złoto-czerwonymi plamami na bokach' (SSKJ, Pleteršnik też *klēn* i *klīn klīna*), ch./s. *klījen* 'jakaś ryba' (RJAZ), *klēn klēna* 'ryba, *Leuciscus cephalus*, *Squalius dobula*, *Squalius cephalus*' (RSAN, RMat., Vuk), bułg. *клен* : *клян* 'ryba rzeczna z żółtymi płetwami brzuszными, *Squalius leuciscus*' (BTR, Gerov), maced. *клен* 'ryba, *Squalius leuciscus*' (RMJ);

ros. dawne *клень кленя* 'ryba *Squalius dobula*' (Dal), dial. też *клен клена* 'ryba jelec albo głowacz' (SRNG), ukr. *клень клєня* 'ryba z rodziny karpinowatych, *Squalius cephalus*', brus. dial. *клень* 'ryba podobna do jazia' (ŽS). ~

Ze słow. rum. *clean, clen* '*Squalius dobula*'.

Por. stpol. *klecʼ*, które jest być może ściągniętą formą od demin. *kleńc*, *kleniec* (Sławski SE II 205);

2. głuź. *klen klēna* 'ryba płotka' (Jakubaš).

Pierwotna postać nie całkiem jasna. Wyrazy pñ.słow. można sprowadzić zarówno do psł. *klenʼ*, jak i *klěň*. Niejasne też związki z innymi wyrazami psł., np. akceptowany przez Sławskiego SE II 205 i ESSM IX 196 związek z *klinʼ* (o tym krytycznie Boryś SE 234) i pozasłowiańskimi (por. Sławski SE II 205, Bezlaj ES II 40).

Bezlaj ES II 40, Boryś SE 234, Sławski SE II 205, ESSM IX 196, Usačeva, Etim. 1971, 135; 142–145 i 152.

M.J.

klepačʼ *klepača* 'rodzaj młotka; kołatka', 'crepitaculum'; 'rzemieślnik zajmujący się klepaniem, np. kos', 'faber, qui falces seu alta ferramenta acuit'

~ pol. od XVI w. *klepacz* 'ten, kto klepie, uderza', 'rzemieślnik – wytwórca chodaków' (Bart. pol.-łac.), 'fałszywa moneta', 'przyrząd do czyszczenia lnu lub konopii', 'młot używany w fabrykach wyrobów metalowych' (L., SW), dial. 'kijanka do prania' (MAGP VI m. 288), 'przyrząd do czyszczenia włókien lnu z paździerzy' (Karłowicz SGP: gwary pñ.), 'kowadełko do klepania kosy' (Śląsk pñd.), 'deska do zrównywania i ubijania ziemi' (Górniewicz Malbork, SOWM), 'but drewniany; pedał kołowrotka' (Dejna RKJŁ XXIII 190), *klepocz* 'młotek' (SGŚC), 'kijanka do prania' (Wielkopolska, Pomorze, okolica Gniezna, Bory Tucholskie, Kaszuby, MAGP m. 288), kasz. *klepáč* 'narzędzie do oddzielania włókien lnu od paździerzy, międlica' (Ramułt), 'trzepaczka' (Sychta SK), głuź. *klepač* 'młotek do klepania kos', 'kołatka' (Kral, Jakubaš, Pfuhl), czes. od XV w. *klepač* 'ten, kto klepie' (Gebauer Sl., Jungmann), 'młotek, którym się klepie' (Jungmann), 'młyn napędzany wodą', 'wielkanocna klekotka (zabawka dla dzieci)' (SSJČ), dial. 'grzechotka, klekotka (wielkanocna)', 'młotek do klepania kosy' (Kazmír Valašsko, Sochová Lašsko), 'rodzaj młyna', też 'ptak *Cypselus apus*' (Bartoš DSM), 'kowadełko do klepania kosy' (Lamprecht Opava), *klepoč* 'ts.' (Kellner VN), śl.

klepác ‘grzechotka, kołatka, drewniana zabawka dla dzieci’ (SSJ, KSSJ) i z XVIII w. ‘młotek do klepania kosy’, ‘kołatka przy drzwiach; kołatka, grzechotka; blaszany dzwonek’ (HSSJ), bot. ‘pierziosnek’ (Kálal, Ripka Dolnotrenč.), *klepác* ‘młotek do kucia kosy; dzwonek, który noszą krowy; kołatka’ (SSN);

sł. *klepác* ‘młotek do klepania kosy, kamieni młyńskich’ (Pleteršnik, SSKJ), też dial. (Novak Beltinci), ch./s. *Klepač* średniowieczna NM (wcześniej: *Klepčъ*, RJAZ), chorw. dial. *klepač* ‘wielkanocna klekotka’ (DevinNuovSelo), *klepáč* ‘młotek do klepania kosy’ (Večenaj–Lončarić Gola), serb. *klěpāč* ‘ten, który klepie kosę’ (RSAN, RMS, RJS, też dial. (Rečnik juga Srbije), bułg. *κλεпач* ‘powieka oka; rzęsy powieki’ (RBKE, Mladenov BTR, Duvernois, też dial. BDial. III 88, BDial. VI 185), ‘ten, kto uderza w kołatkę cerkiewną’ (Mladenov BTR, Gerov, RBE, BDial. II 187: Rodopy), dial. *κλεпач* ‘młotek do klepania, do ostrzenia’, ‘ten, który klepie, ostrzy’ (RBE), *κλεпаче* pl. ‘prymitywne obuwie noszone w domu’ (BDial. II 187: Rodopy), maced. *κλεпач* ‘ten, kto klepie’, ‘rzęsa, powieka’ (RMJ);

strus. w XIII w. *κλεпачъ κλεпача* ‘kleryk odpowiedzialny za śpiew cerkiewny’ (Slovarъ DRJ, Srezn.), ros. dial. *κλεпачъ* ‘ten, kto klepie metalowe rzeczy, nituje blaszane przedmioty’, ‘młotek do klepania’ (Dal, SIAN), stokr. w XIV w. *κλεпачъ* ‘kował’ i NO *κλεпачи* z XV w. (SSUM), ukr. *κλεпач* ‘kołatka, grzechotka’, ‘młotek; młotek do klepania kosy’ (Hrinčenko), ‘kijanka’, ‘oszczerca’ (Żel.), dial. ‘rodzaj łopatkę do ostrzenia kosy’, ‘drobna moneta’, ‘kował, osoba zajmująca się klepaniem’, ‘młotek’ (SUM, Mat. Bukovyna), ‘drewno, którym szewc nabija kopyto’, ‘młotek do klepania kosy’ (Verchratskyj Znadooby južnorus.), brus. z XVI w. *κλεпачъ* ‘młotek do wybijania monet’ i XVII w. ‘miejskowa moneta’ (HSBM). ~

Por. z suf. *-akъ*: pol. *klepak* ‘zużyta, wytarta moneta miedziana’, czes. dawne *klepák* ‘kołatka w drzwiach’ (SSJČ).

Od *klepati* (zob.) z suf. *-ačъ*, być może już w psł. istniały oba znaczenia: nomen instrumenti i nomen agentis. T.K.

klepadło ‘rodzaj młotka; kołatka’, ‘crepitaculum’

~ pol. dawne od XVII w. *klepadło* ‘narzędzie służące do klepania, ubijania czego’ (L.), ‘osełka lub młotek do klepania kosy’, ‘grzechotka; kołatka’, ‘kula do ubijania ziemi, brogów’ (SW), dial. *klepadło* ‘przyrząd do czyszczenia lnu z paździerzy’ (MSGP: Młpol., pld. Mazow., Górniewicz Malbork, SOWM), ‘ławka z kowadełkiem służąca do klepania kosy, babka’ (Karłowicz SGP, Steffen Warmia, SGOWiM, Brzeziński Krajna), ‘krótki, gruby kłoc, na którym kładzie się len podczas klepania’ (Szymczak Domaniewek), ‘kijanka do prania’ (MAGP VI m. 288: Włkp., Pom.), ‘to, czym się klepie len; gruba deska do ubijania gnoju na wozie’ (Dejna RKJŁ XXIII 191), ‘deseczka z dziurkami do równomiernego snucia przędzy; krótszy kij cepów, bijak’ (SOWM), kasz.-śl. *klěpadło* ‘babka i młotek do klepania (ostrzenia kosy)’ (Ramułt, Sychta, Lorentz PW, Lorentz SIW), głuź. *klepadło* ‘rodzaj młotka’ (Kral, Pfuhl), dial. *klepadło* ‘krzesiwo: metal, kamień, hubka’ (Michalk Neustadt), czes. *klepadlo* ‘kołatka u drzwi; młotek służący do rozbijania mięsa; babka służąca do klepania sierpów lub kos; stojak do

trzebania dywanów' (Jungmann, SSJČ), dial. 'babka, na której klepie się kosy, sierpy' (Kellner VN), śla. dial. *klepadło* 'babka służąca do klepania kosy; drewniane urządzenie, kołatka wydająca dźwięki' (SSN);

śle. *klepálo* 'młotek do klepania kos', 'deska do kołatania, kołatka u drzwi' (Pleteršnik), 'górna część klepadła, babka' (SSKJ), dial. 'narzędzie do klepania kos, babka i młotek' (Kutin Bovec, Tominec Črni vrh), ch./s. *klèpalo* z XIII w. 'deska, w którą się uderza (rodzaj klasztornej kołatki), klekotka', w cerk. XIII w. demin. *klepalce* 'ts.', w XIV w. pl. *klepala* (RJAZ), chorw. *klèpalo* 'klekotka, kołatka, dzwonek' (Anić RHJ) i dial. sztokaw. *klepétalo* 'ts.' (Sekulić Bačk.), stserb. w XIII w. *КЛЕПАЛО* 'klekotka, kołatka klasztorna' (Daničić RSS), *klèpalo* 'deska lub metalowa płyta, która służy jako dzwon, klekotka, którą się daje znak; dzwonek, który zawiesza się na szyi bydła; serce dzwonu', przen. 'gadula' (RSAN, RMS, RJS, Vuk), dial. z pld.-wsch. Serbii *klepálo* 'deska, która w cerkwi lub klasztorze zastępuje dzwon w okresie Wielkiego Postu', 'młotek do klepania kosy' (Mitrović Leskovac, Rečnik juga Srbije, Reč. Vojvodine), cs. *КЛЕПАЛО* 'deska używana zamiast dzwonów, klekotka' (Miklosich LP), bułg. *кленало* 'deska, w którą uderza się drewnianym młotkiem, aby wezwać na modlitwy w cerkwi, klasztorze' (RBKE, Mladenov BTR, Gerov, Duvernois, RBE), 'przedmiot, który przy uderzeniu wydaje tępy dźwięk', przen. 'papla', dial. 'powieka', 'młotek do klepania, ostrzenia kosy' (RBE), 'kościelny dzwonek' (BDial. V 75), maced. *кленало* 'kołatka; młotek, którym uderza się w kołatkę', przen. 'gadula, pleciuga' (RMJ), dial. *кленало* (Videoski Kumanovo), 'powieka; rzęsa' (Peev Kukuš);

rus.-cs. XV ~ XIII w. *КЛЕПАЛО* 'deska, w którą się uderza, wzywając na modlitwę (rodzaj kołatki używanej w cerkwiach, klasztorach)' (SRJ XI–XVII, Srezn.), ros. *кленало* 'ts.; deska, w którą uderza straż; dzwonek; serce dzwonu; dzwonek wieszany na szyi bydła', 'ciężki młot' (Dal, SSRJ, SAR), dial. *кленáдло* 'młotek i kowadło do klepania kosy' (Słovarъ Smolensk.), 'kłamca, plotkarz' (Psków, Twer, Opyt Dop., SRNG) 'dzwonek' (SRNG), ukr. *кленало* 'deska, w którą uderza wartownik; młotek do klepania kosy; kawałek żelaza, na którym się klepie', przestarz. 'grzechotka, kołatka' (SUM, Hrinčenko, Leks. Zyz.), 'deska, rodzaj kołatki używanej w cerkwiach', 'tokowisko głuszców' (Hrinčenko, Żel.), 'gadula, papla' (Hrinčenko), dial. hucul. *kl'epalo* 'tokowisko', 'drewniany dzwonek dla bydła; mały dzwonek' (Janów SH), 'kowadelko, na którym klepie się kosy' (Janów Moszkowce), brus. dawne *кленало* (HSBM) i dial. *клена'ло, клена'їло* 'dzwonek wieszany na szyi bydła' (Turaŭ). ~

Nomen instrumenti z suf. -*dlo* od *klepati* (zob.) Sławski SE II 207–208.

T.K.

klepati *klep'p* 'lekko uderzać, stukać, klepać', 'pulsare'; 'kuć metal, klepać (szczególnie ostrza jakichś narzędzi, np. kosy, siekiery), klepać kamień żarn', 'ferramentum acuer'e', **klepati kosę** 'falcem acuer'e', perf. **klepnęti**

~ pol. od XIV w. *klepać klepię* 'uderzać lekko dłonią', 'ubijać, wyrównywać', stpol. też 'rozplaszczając przez uderzanie młotem; kuć na zimno' (Słownik stpol.), 'wybijając pieniądze' (Słownik Paska, SW), *klepać kosę* 'ostrzyć', przen. pot. 'mówić co bez zastanowienia, powtarzać bezmyślnie, pleść, paplać' (SP XVI IBL, L., SW), przestarz.

klepać zębami (albo *klepać* zęby) 'szczekać zębami', *klepać* ogień 'krzesać', *klepać* ciasto 'ubijać, wybijać' (SW), dial.: 'kuć żelazo', 'krzesać ogień', 'wybijać ciasto', 'młócić cepami', też o 'długo padającym śniegu' (AJK II m. 95, Karłowicz SGP), 'czyścić len z paździerzy', 'ostrzyć kosę młotkiem na babce', 'rozplaszczać przez bicie młotem', 'tłuc ziarno na kaszę w stępie', 'prać' (Górniewicz Malbork, Szymczak Domaniewek, SGŚC, Dejna RKJL XXIII 191), przen. 'plotkować, mówić bez sensu', kasz. *klepac* -p'q 'uderzać; opukiwać; stukać', 'ostrzyć kosę', 'czyścić len z paździerzy', 'plotkować, paplać' (Lorentz PW, Sychta SK), też 'klekotać' (Ramułt), dłuż. *klepaś* -pju : -pam 'pukać, stukać; wyklepywać (np. kosę)', przestarz. też 'młócić' (Muka), głuź. *klepać* 'stukać; wyklepywać (kosę)', 'paplać, pleść' (Kral), 'uderzać' (Trofimowicz), dial. *klepać* 'wyklepywać' (Michalk Neustadt 434, Sorb. SA I m. 72), stczes. *klepati* -p'u 'klepać; kłapać' (Gebauer Sl.), czes. *klepati* -pu : -pám 'stukać, pukać, uderzać czymś płaskim', 'trzeпаć, potrząsać', 'kłapać, kłapać', 'klekotać', 'kołatać', 'plotkować' (Jungmann, SSJČ), *klepati* młyn 'ciosać kamień młyński', dial. moraw. *klepat* 'klekotać (o bocianie)' (Bartoš DSM), 'wyklepywać', 'młócić' (Kellner VN): *klepati* kosu, 'tłuc, stukać', 'plotkować', refl. przen. *klepat se* 'wegetować, żyć nędznie' (Gregor Slav.-buč.), sła. *klepať* 'stukać, pukać; klepać kosę', 'kłapać, szczekać (np. zębami z zimna)', *klepať sa* 'trząść się' (SSJ, HSSJ), dawne też 'wydawać tępy dźwięk dziobem, klekotać' (HSSJ: XVII w.), dial. *klepať* 'uderzaniem w twarde przedmiot wydawać krótkie, tępe dźwięki, stukać', 'poklepywać', 'kuć', 'klepać kosę', 'młócić' (SSN, Buffa Dlhá Lúka, Matejčík Novohrad, Sipos Bükk-Gebirge, Orlovský Gemer);

słе. *klēpati klēpljem* (Pleteršnik), też *klepāti -ljem* (SSKJ) 'stukać, pukać'; 'tłuc, uderzać', 'wyklepywać (np. kosę, kamień młyński)', 'klepaniem nadawać kształt', 'klekotać', 'kłapać' (Pleteršnik, SSKJ), też dial. (Tominec Črni vrh, Novak Beltinci), ch./s. od XIV w. *klēpati klēpljēm* (też *klēpām*) i *klēpati klēpām klēpām* 'bić, tłuc, uderzać', 'z hałasem stukać, pukać; bić w kołatkę', 'rozklepywać żelazo na blachę', 'wyklepywać kosę, siekierę, motykę, kamień młyński' (RJAZ), też 'łączyć, łątać, uzupełniać braki w materiale' (Anić RHJ), 'młócić włókna lniane i inne', 'klekotać', 'szczekać', przen. 'bajdurzyć, paplać' (RSAN, RMS, RSJ, Vuk), w stserb. **КЛЕПАТИ** 'bić, uderzać, stukać' (Daničić RSS), chorw. dial. czakaw. *klēpat* 'wyklepywać kosę' (Koschat Baumgarten, Palkovits Burgenland, Kalsbeek Orbanići: *klepāt*), *klepat* tepihe 'trzeпаć dywany' (DevinNuovSelo), kajkaw. *klepāti klēpam* 'klepać kosę' (Večenaj-Lončarić Gola), sztokaw. *klēpat klēpljem* 'wyklepywać, ostrzyć motykę, siekierę, łopatę' (Sekulić Bačk.), stserb. **КЛЕПАТИ** 'bić, uderzać, stukać' (Daničić RSS), serb. dial. *klēpati* 'wyklepywać (kosę), ostrzyć; uderzać w klekotkę (kołatkę)' (Reč. Vojvodine), *klepāt klēpam* i *klēpljem* 'wyklepywać, np. ostrze motyki' (Elezović Kos.-Met.), też 'szczekać zębami' (Dinić Timok), czrng. *klēpati klēpām* też 'hartować, kuć' (Stanić Uskoci), *klēpāt -pljēm* 'ts.' (Ćupić Zagarać), scs. **КЛЕПАТИ КЛЕПАЉ КЛЕПАЉЕШИ** w znaczeniach wtórnych 'pokazywać, dawać znak', 'ogłaszać' (Sadnik-Aitzetmüller HAT, SJS), cs. **КЛЕПАТИ КЛЕПАЉ** 'uderzać, bić; brzmieć, klepać' (Miklosich LP), bułg. *клѣня -еи* 'klepać, wyklepywać ostrze jakiegoś narzędzia, ostrzyć, wyklepywać (narzędzie, np. młyński kamień)', 'kuć, stukać, uderzać młotkiem', 'bić w kołatkę', 'o bocianie, klekotać', 'obmawiać,

plotkować (RBKE, RBE, Gerov), też 'o deszczu, mocno padać', 'kłamać', 'wołać, zapraszać kogoś' (Gerov, Duvernois), śrbułg. z XV w. **КЛЕПАТИ КЛЕПАЖ КЛЕПАЈЕШИ** 'uderzać (młotkiem)', 'pukać, uderzać w coś', 'szczekać, klekotać' (Davidov Kozma), powszechne w dial. (też *клѣнам*) (BDial. I 98: Strandža, BDial. III 88, BDial. VI 185, BDial. V 75), 'mrugać', 'obgadywać', maced. *клена* 'klekotać, stukać', 'uderzać w kołatkę', 'wyklepywać kosę, siekierę, kamień młyński', 'rzeźbić w kamieniu, wycinać w kamieniu literę' (też dial. Reiter Titov-Veles), 'paplać, obgadywać' (RMJ), 'mrugać oczyma, puszczać oko' (RMJ) też dial. (Małeckie SW, BDial. VI 43: zach. Tracja);

strus. od XI w. **КЛЕПАТИ КЛЕПАЮ КЛЕПАЈЕШЬ** 'uderzać w kołatkę', 'obwiniać, oskarżać' (Slovarъ DRJ), też 'kuć metal', 'stukać, pukać, uderzać', 'pokazywać, dawać znak', 'mocno bić, o sercu' (Srezn., SRJ XI–XVII), ros. *клепáть клеплю клѣплюшъ* : *клепáю клепáеушъ* (SSRJ, Dal) 'kuć metal na zimno, spajać lub wzmacniać części metalu za pomocą nitowania', 'bić białiznę wałkiem podczas prania', 'dawać klapsa', 'uderzać w drewnianą deskę lub metalową płytę', 'bić w dzwon', 'oczerniać, obmawiać', *клепáть кóсу* 'wyklepywać kosę' (Dal, SSRJ), dial. w zbliżonych znaczeniach i tych samych frazach (np. SRNG, Mełničenko Jaroslav), też 'kopać ziemię', 'młócić len', 'ubijać masło', 'miesić ciasto' (SRNG, Slovarъ Karelii), 'oklepywać koło młyńskie' (SRNG: Psków), 'wbijać, klinować' (SRNG: Nowogród), ukr. od XV w. *клепáти клепáю клепáешъ* (: *клѣплю клѣплюешъ*) 'kuć coś młotem', 'ostrzyć (kosę, nóż) za pomocą młota', 'łączyć metalowe części za pomocą młota lub prasy', 'nadawać odpowiednie formy metalowi', 'bić w dzwon, dzwonić', 'szkalować, obmawiać' (SSUM, SUM, Hrinčenko, Żel.), fraz. *клепати кóсу* 'klepać kosę' (Slovnyk Ševčenko), dial. *клепáу* 'wyklepywać kosę' (Leks. Poleszja 105), 'powtarzać ciągle to samo, uporczywie przekonywać' (Mat. Bukovyna), brus. od XV w. *кляпáць кляпáю кляпáешъ* : *кляпáць кляплію клѣплюешъ* 'łączyć metalowe elementy za pomocą nitów albo zaginając brzegi', 'klepać', 'wyklepywać kosę za pomocą uderzeń młotka', 'szkalować' (TSBM, Nosovič, HSBM), dial. 'klepać' (Rastorguev Brjansk), 'uderzeniami młotka ostrzyć kosę', 'szkalować' (SPZB, Scjaškovič Grodno), (w SPZB: z różnicą akcentu: *кля'наць* 'uderzać w coś, stukać'), *клепа'ць* : *кля'наць* 'uderzać, klaskać', 'smażyć bekon na ruszcie' (Turaŭ). ~

Perf. **klepnąti**: ~ pol. *klepnąć* 'uderzyć lekko dłonią; paść bezwładnie; usiąść ciężko', 'zakończyć się fiaskiem' (SJP PAN), dial. 'płasko uderzyć dłonią', 'powiedzieć coś bez zastanowienia' (Dejna RKJŁ XXIII 192, Szymczak Domaniewek), 'stuknąć młotkiem' (SGŚC), kasz. *klepnąc* 'stuknąć, puknąć; klepnąć, poklepać' (Ramułt, Sychta, Lorentz PW), głuź. *klepnyc* 'stuknąć, puknąć' (Jakubaś, Kral, Trofimowič), czes. *klepnouti* 'kłaćnąć', 'lekko uderzyć, klepnąć', sła. *klepnút* 'lekko uderzyć w twarde przedmiot, który wydaje krótki, tępy dźwięk', też dial. (KSSJ, SSJ, SSN);

słē. *klēpniti klēpnem* 'kłaćnąć, szczekać', 'upaść', 'uderzyć; wydać odgłos przy uderzeniu o przedmiot metalowy lub drewniany' (Pleteršnik, SSKJ też: *klepníti klēpnem*), ch./s. w XIX w. *klēpnuti klēpnēm* 'uderzyć (wydając dźwięk)', też z wypadnięciem spółgłoski: *klēnuti klēnēm* (RJAZ), 'lekko uderzyć kogoś po głowie' (Anić RHJ), 'mocno uderzyć; stuknąć' (RSAN, Vuk, RMat., RSJ), chorw. dial. czakaw. *klēpnut klēpnem*

‘uderzyć’ (Jurišić Vrgada, ČDL, Šimunović Brač), sztokaw. *klèpnit / klèpnut klèpnem* ‘uderzyć tak, żeby było słyhać; klepnąć’ (Sekulić Bačk., Peić–Bačlija RBB), serb. dial. *klepnuti* ‘uderzyć, klepnąć’, ‘wbić jednym uderzeniem młotka’ (Reč. Vojvodine), też *klèpnut klèpnem* ‘lekko uderzyć; uderzyć tak, żeby było słyhać dźwięk’ (Elezović Kos.-Met., Dinić Timok, Mitrović Leskovac), ‘powiedzieć coś bez zastanowienia’ (Rečnik juga Srbije), czrng. *klènūti* ‘mocno uderzyć, klepnąć; pociąć, porąbać’ (Stanić Uskoci), bułg. *клѣнна -еш* ‘uderzyć’, ‘uderzyć (o kołatce)’, ‘opaść ze zmęczenia’, ‘zwinąć, o uszach’, ‘mrugnąć’, ‘wyklepać kosę’, ‘(o bocianie) zaklekotać, uderzyć dzio-bem’, ‘krzyknąć na kogoś’, ‘(o deszczu) spaść gwałtownie, lunąć’ (RBKE, Mladenov BTR, Gerov), maced. *клѣнне* ‘klapnąć, uderzyć kogoś; stuknąć; mrugnąć, puścić oko’ (RMJ), dial. *клѣнна* ‘niedbale i szybko klepać osełką ostrze’, ‘bić w kołatkę od czasu do czasu’ (BDial. VIII 253: Kostur);

brus. dial. *кля’ннуць* ‘klepnąć, uderzyć’ (Turaŭ). ~

Por. bułg. dial. *клѣнам, клѣннуѣм* ‘klepać’ (np. BDial. II 187: Rodopy);

2. z suf. -iti: stpol. *klepić* (Słownik stpol.), stros. z XVI w. *клѣниту* ‘negocjować warunki sprzedaży lub kupna’ (SRJ XI–XVII), dial. *клѣниту клѣплю клѣнишь* ‘klepać, oklepywać kosę’, ‘mówić głupstwa’ (Slovarь Smolensk, Slovarь Rjazan., SRNG), brus. *клѣнѣць клѣплю клѣнѣшь* ‘wyklepywać kosę młotkiem’ (Nosović). ~

Czasownik dzwkn., oparty na słabo poświadczonej w słownikach interi. *klep!* (Sławski SE II 206–207). Por. lit. *klepčiáti* ‘kładać, człapać’, *klepsėti* ‘ts.’, hol. *kleppen* ‘klepać, klekotać; dzwonić’. Zob. też *klapati*.

O wpływie czasowników przedrostkowych na ten wyraz zob. Vaillant, RES XXII 27. T.K.

klepotati *klepoť* zach. : **klepetati** *klepeť* pld. : **klepъtati** *klepъť* ‘klepać, stukać, uderzać’, ‘pulsare’

klepotati: ~ dłuż. *klepotas* ‘stale pukać, stukać, klepać, klekotać, kłapać, trajkotać’ (Muka), głuż. *klepotać* ‘klekotać, kłapać; czyścić ziarno w młynie’ (Kral, Jakubaš), dial. *klepotać* ‘stukać, pukać, bić, dudnić’ (Michalk Neustadt, Trofimowicz), czes. *klepotati* ‘klepać, stukać, pukać’ (SSJČ), dial. *klepotat -cu* ‘szczekać zębami’ (Malina Mištríce), sła. *klepotat* ‘wydawać krótkie, tępe dźwięki, stukać’, ‘kłapać’, ‘dużo i szybko mówić’ (SSJ, też dial. SSN), por. też *klepocat* ‘ts.’ (Kálal) ze zmianą *t > c*;

serb. *klepòtati klèpočēm* ‘klekotać, stukać, pukać’ (RSAN); ~

klepetati: ~ czes. *klepetati se* ‘chwiać się, drżeć, trząść się’ (SSJČ, Přír. slov.);

sła. *klepetáti -etām* : -*ěčem* ‘klekotać’, ‘mówić szybko, dużo, niepotrzebnie’ (Pleteršnik, SSKJ, w XVI w. *klepetanje, kleptanje*, Besedje 16. st.), dial. *klèpetàti klèpěčen* ‘gadać, trajkotać, paplać’ (Novak Beltinci), *klèpētāt* (Tominec Črni vrh), *klepetat klepe’tināt* (Jakomin Sv. Anton), ch./s. od XVII w. *klepètati klèpēcēm* ‘klepać, kłapać, uderzając lub pukając robić hałas’, ‘dużo mówić, gadać, trajkotać’ (RJAZ, Anić RHJ), chorw. dial. *klepetati* ‘trzeptać, łopotać’ (Vidović PR), też czakaw. *klepetāt* (Turina-Šepić RČI), *klepētāt* ‘paplać, trajkotać, gadać’ (Koschat Baumgarten) i *klepetāt* (Kalsbeek Orbanići), sztokaw.-ikaw. *klepēcāt* ‘klekotać; trajkotać, paplać, pleść, gadać’

(Peić–Bačlija RBB) i *klèpècat klèpècem* ‘klekotać’ (Sekulić Bačk.), serb. *klepètati klepètām* i *klèpècēm* ‘wywoływać hałas, stuk, trzask, uderzając czymś o coś; łomotać, stukać, uderzać; silnie uderzać, łomotać (o sercu); trząść się (o kolanach); terkotać; dzwonić, klepać; uderzać jednym o drugi (o zębach); silnie uderzać, bić; machać’, ‘gadać, paplać’ (Vuk, RSAN, RMat., RSJ), dial. w Wojwodinie *klepètati* ‘stukać, pukać, klepać, uderzać w kołatkę; dzwonić dzwonkiem zawieszonym na szyi krowy’ (Reč. Vojvodine), czrng. *klepetât klèpècēm* ‘uderzać klekotką o dzwonek zawieszony bydłu na szyi’, ‘uderzać (o źle umocowanym przedmiocie)’ (Ćupić Zagarač), *klepètati -ām* ‘uderzać skrzydłami o boki (o kogucie, kurze)’ (Stanić Uskoci). ~

klepztati: ~ pol. dawne od XVI w. *kleptać* ‘stukać, uderzać’ (SP XVI IBL) i dial. *kleptać* ‘uparcie gadać’ (Karłowicz SGP z Rusi), nie *klepcz* mi głowy ‘nie nudź, daj mi spokój’;

ch./s. *klèptati* : *klèptati klèpčēm* ‘klepać; wyklepywać, ostrzyć za pomocą młotka’, ‘lekko uderzać, klaskać’, ‘klekotać’, ‘wywoływać hałas, trzask’ (Vuk, RSAN, RJAZ, RMat.), czrng. *klèptati klèpčēm* ‘klekotać’, ‘uderzać, machać skrzydłami; ciężko, z trudem iść’ (Stanić Uskoci), ‘kuć narzędzie’ (Vujičić Prošćenje), bułg. dial. *кленѣ -иш* : *кленѣ -иш* ‘mrugać powiekami’ (Stojkov Banat);

ros. dial. *кленѣть* ‘klepiąc glinę, ciasto itp., nadawać im odpowiedni kształt’ (SRNG), ukr. dawne *кленѣти кленчу клѣнчеш* ‘mówić jedno i to samo’ (Hrinčenko, Żel.), dial. ‘ostrzyć, wyklepywać kosę’ (Verchratskyj Batjuki). ~

Intensivum od *klepati* (zob.), o budowie zob. I 52–53. O suf. *-ot-ati*, *-et-ati*, *-et-ati* zob. też van Wijk, Symb. Rozwadowski II 159–165. T.K.

klepka płn. ‘deseczka w drewnianym naczyniu, zwykle beczce’, ‘dolii pars’, pld. ‘rodzaj kołatki’, ‘crepitaculum’

~ pol. od XV w. *klepka* ‘deszczułka używana do wyrobów bednarskich’ (Słownik stpol., SP XVI IBL, L., SW), ‘bał w cembrowaniu studni’, ‘sążeń drzewa opałowego’, dial. *klepka* ‘deseczka w beczce, cebrzyku lub maślnicy’ (MAGP m. 112, Cechosz-Felczyk Podole), *klepka* ‘wyrobiona odpowiednio deszczułka służąca do wyrobów bednarskich; stukot żaren; deseczka łącząca podnózek z kołem kołowrotka’ (Dejna RKJŁ XXIII 191), pl. ‘kawałki drewna przymocowane do sieci’, ‘deseczki używane do tkania, przędzenia itd.’, ‘gonty’ (SOWM, Górniewicz Malbork), *klepka* ‘bryłka masła formowana w foremce o tej samej nazwie’ (MAGP: Wlkp.), ‘stramy, stojące na płozach sań pionowe słupki’ (MAGP: m. 54), kasz. *klepka* ‘deseczka w beczce’, ‘gont, dranica do pokrywania dachów’ (Lorentz PW, Sychta SK), ‘osełka masła’ (Ramułt);

słē. *klèpka* ‘dzwonek, który bydło nosi na szyi’, ‘potrząsk, klatka do łapania ptaków’ (Pleteršnik), ch./s. *klèpka* ‘dzwonek przywiązany bydłu u szyi’ (RJAZ), ‘klekotka, kołatka’ (RSAN, Vuk, Anić RHJ), też dial. serb. (Reč. Vojvodine), ‘klekotka, metalowa lub drewniana kołatka, która zastępuje kościelny dzwonek’, bułg. *кленка* ‘powieka; rzęsa’ (RBKE, Mladenov BTR, Gerov), też dial. (BDial. II 187: Rodopy, BDial. III 232), maced. *кленка* ‘rzęsa; powieka’ (RMJ, Małecki SW, Reiter Titov-Veles, BDial. VI 43: zach. Tracja);

stros. z XVII w. **КЛЕПЪКА** 'drewniana deszczułka służąca do budowy np. beczki' (SRJ XI–XVII, Srezn.), ros. *клѣпка* 'deseczka beczki i innych naczyń', 'to, czym się zaklepuje, nituje, łączy' (SIAN, Dal, SSRJ, SRJ), dial. *клѣнка* 'rodzaj młotka' (SRNG), 'metalowy trzon, nit' (Slovarь Mordov.), pl. 'gonty' (Slovarь Smolensk.), 'mała kadź' (SRNG: Smoleńsk), ukr. *клѣпка* 'deszczułka służąca do budowy beczek i innych naczyń' (SUM, Żel., Slovnyk Ševčenko, Hrinčenko), dial. też 'mały sążęń drzewa' (Bilečkyj-Nosenko, Janów Moszkowce), brus. dawne i dial. *клѣпка* : *клепъка* 'deseczka beczki' (HSBM, Nosovič, Turaŭ, SPZB, Šaternik Červ., Scjaškovič Grodno), pl. *клѣпки* 'powieki' (Scjaškovič Sl. Hrodz.). ~

Por. z pol. i czes. (u Jungmanna) *klépka* 'klepka, deszczułka', z pol. lub brus. lit. *klėpkas* 'ts.' (Fraenkel LEW 269, Sławski SE II 210).

Derywat od *klepati* (zob.) z suf. *-zka* (o suf. zob. Doroszewski, PF XIII 64–65). Pierwotne znaczenie nomen actionis 'klepanie' zachowane w ros. i brus. Stąd przejście do nazwy rzeczy 'coś klepanego – deseczka klepana'. W językach pld. rozwinęło się znaczenie nomen instrumenti 'coś, czym się klepie, wydobywając dźwięk: kołatka, klekotka, dzwonek'. T.K.

klepъсь *klepъca* płn. 'sidła, potrzask, tendicula'

~ pol. *klepiec* zool. 'gatunek ryby z rodziny karpionowatych, Sapa' (SW), 'pułapka na gryzonie', *klāpc*, pl. *klāpce* 'sidła, potrzask' (MAGP m. 559), kasz. plt. *klepce* 'sidła na ptaki' (Ramułt, Lorentz PW, Moszyński KLS I 56, Sychta SK), 'drewienka umieszczone po bokach sieci rybackiej, zapobiegające zbyt niemu zanurzaniu' (Ramułt), dłuż. *klepc* 'koń wykastrowany, wałach' (Muka), głuź. *klepc-a* 'ts.' (Pfuhl), dial. *klepc*, *klēpc* 'młotek do klepania kos' (Sorb. SA I m. 72), stczes. już w XIV w. *klepec*, *-pcē* m. lub *klepcē* f. 'sidła na ptaki' (Gebauer Sl.), 'łapka na myszy' (Jungmann), sła. od XVII w. *klepec-pca* 'pułapka na zwierzęta, ptaki' (SSJ, SSN, KSSJ, HSSJ), dial. też. 'małe drzewo w lesie' (Kálal);

słē. *klēpec-pca* 'ręczna grzechotka; serce dzwonu' (Pleteršnik), *klēpec* rzadkie 'młotek do wyklepkiwania, ostrzenia narzędzi' (SSKJ), *klepci* plt. 'młotek wraz z kowadełkiem' (Karničar Obir), ch./s. *klēpac klēpca* 'młotek do klepania kosy' (RJAZ, RSAN), pl. *klepci* 'młotek wraz z kowadełkiem', dial. czakaw. *klēpac* : *klēpāc* 'serce dzwonu' (Jurišić Vrgada, Palkovits Burgenland), kajkaw. *klēpēc* 'młotek do ostrzenia (klepania) kosy' (Večenaj-Lončarić Gola), sztokaw. *klēpac* 'ts.' (Sekulić Bačk.), serb. dial. *klepac* 'młotek' (Reč. Vojvodine), cs. **КЛЕПЫЦЬ** 'sidła, potrzask; sidła na ptaki' (SJS), plt. **КЛЕПЫЦА** 'ts.' (Miklosich LP);

stros. **КЛЕПЫЦЬ** 'pułapka, sidła, potrzask' (Srezn., SRJ XI–XVII), ros. *клепецъ* 'ryba Abramis sapa', *клепѣцъ* 'młotek do oklepkiwania kosy' (Dal), pl. *клѣпцы* 'sidła, potrzask do łowienia zajęcy' (Dal), dial. *клѣнѣцъ -нѣцъ* 'młotek do klepania kosy', 'sidła na lisy, zajęce', dial. *клѣнѣцъ* 'nieduże sidła żelazne ze sprężynami do łowienia małej zwierzyny', *клѣнѣцъ* 'ts.' (Meľničenko Jaroslavl, Slovarь Novosybirь, Slovarь Karelii, SRNG) oraz plt. *клѣпцы* 'ts.' (Opyt, Slovarь volog. nar., SRSO, Eliasov Zabajkalъe, SRNG), 'młotek do oklepkiwania kosy' (Slovarь Smolensk, Psków, Twer, SRNG, Opyt

Dop., Mirtov Don.), 'kleszcze, obcęgi', 'sprzęt do łowienia ryb' (SRNG: Archangielsk), 'ryba z rodziny karpiowatych' (SRNG), ukr. dawne i dial. *клепѣць клепаця* 'młotek' (Żel.), też 'ryba Abramis sapa' (Hrinčenko, Moskalenko Odesa), brus. dawne *клепеуц* 'narzędzie do obciosowywania kamienia' (HSBM). ~

Derywat od *klepati* (zob.) z suf. -ѣць.

T.K.

klaskati zob. **klěskati**

klaskъ zob. **klěskъ**

klęcati *klęcajō* zach. i pld. 'zginać kolana', 'genua flectere'; 'kuleć, chromać, utykać', 'claudicare'

~ kasz. *klacac kličq* 'chromać, utykać na nogę' (Lorentz PW), dluž. *klęcaś -cu : -com* 'kuleć' (Muka), głuź. *klacac -am*, 'kuleć, kuśtykać' (Trofimovič, Kral), czes. od XIV w. *klęcěti -ěju* 'chromać; chwiać się' (Gebauer Sl., Novák SlHus., HMČ I 53, 102, 106, 315), przestarz. *klecati* 'kuleć, chromać' (SSJČ, MŠČS, Přír. Slov., Jungmann, dial. Bartoš DSM, Svěrák Karlovice 119, Kazmír Valašsko), też *klacati se* 'włóczyć się, wałęsać, tulać się' (Přír. Slov.: dial.), sła. dial. tylko perf. *kläcnút* 'upaść' (Habovštiak Orava);

słę. od XVII w. *klecati* 'claudico, kuleć' (Besedje 16. st., Megiser 1603), *klęcaci -cam : -čem* 'zginać nogi, upadać na kolana (np. o objuczonych koniach)', 'chromać, utykać; kołysać się' (Pleteršnik, SSKJ), refl. *klęcaci se* 'kiwać się, np. o zębie' (Pleteršnik), dial. *klecati* (Tominec Črni vrh), prekmur. perf. *klęcnoti -nen* 'zgiąć kolano' (Novak Beltinci), chorw. od XV w. *klęcaci -ām* 'klękać', 'zginać się pod ciężarem', 'chromać, być kulawym' (RJAZ), dial. czakaw. *kljěcat* 'uginać się, słaniać się na nogach' (Moguš Senj), *klęcot klęccon* 'ts.' (ČDL, Šimunović Brač), sztokaw.-ikaw. *klęcac klęccam* 'zginać się', 'uginać się ze strachu, o kolanach' (Peić-Bačlija RBB), 'zginać kolana (przy modlitwie, ze strachu itp.)' (Sekulić Bačk.), kajkaw. perf. *klecnóti* 'zgiąć nogi w kolanach podczas chodzenia' (Večenaj-Lončarić Gola), serb. *klęcaci -ām* 'zginać się mimowolnie (o nodze przy staniu lub chodzeniu)', 'słaniać się na nogach', przen. 'tracić siły, męczyć się', 'klękać' (RSAN, RMat., RSJ, Vuk), dial. *klęcaci* 'zginać kolana' (Reč. Vojvodine), też w formie *klęcckam* 'słaniać się na nogach, utykać' (Živković Pirot), czrng. *klęcaci* 'poruszać się skacząc na jednej nodze, podskakiwać' (RSAN), *klęcāti* 'ts.', 'kuleć, utykać' (Stanić Uskoci), *klęcāt -ām* 'ts.', refl. *klecati se* 'uginać się, słaniać się na nogach' (RSAN: dial.), cs. pref. *поклацати поклацаж* 'krzywić się; utykać' (Miklosich LP), bułg. dial. *клѣцам* 'kuśtykać, skakać na jednej nodze; kuleć, chromać, utykać', 'o zwierzętach, parzyć się' (RBE, Gerov, Mladenov BTR), dial. 'podskakiwać na jednej nodze; kuśtykać' (BDial. I 251, BDial. II 85), *клѣцъм* 'mieć stosunek płciowy' (BDial. V 24). ~

Por. bułg. dial. ze śladami samogłoski nosowej *клѣнбало* 'człowiek kulawy', *клѣнбам* 'stąpać na jednej nodze' (BDial. I 251).

Iterativum od niepoświadczanego **klękti* (zob.). O dubletach typu *klękati : klęcaci* zob. Zubaty Studie I 67–70, Milewski, RS X 103–104 i RS XIII 17–19, Sławski SE II 218.

Można przyjąć, że pierwotnie dublety miały wspólne znaczenie ‘zginać kolana’, zaś później doszło do specjalizacji w odmiennych znaczeniach ‘klękać’ vs. ‘kuleć’.

Por. *klękati*, *klęčati*. O czasownikach z tymi sufiksami zob. I 49–50.

Zubaty Studie I 67–70, Milewski, RS X 103–104, RS XIII 17–19, Sławski SE II 218.

T.K.

klęča 1. : klęčъ *klęča* ‘przedmiot krzywy, zgięty’, ‘res incurvata’; ‘krzywy kij, drąg; też o innych podobnych przedmiotach, np. część radła, drążek przy sieci rybackiej’, ‘baculus incurvatus, e.g. pars instrumenti’

klęča: ~ czes. od XIV w. *kleč* f. ‘kosodrzewina’, ‘rączka pługa’, ‘w łodzi: część konstrukcji służąca do zabezpieczenia i umocnienia szkieletu’ (Přir. slov., SSJČ, Jungmann, Gebauer Sl.), dial. moraw. *kláč* (zwykle w pl. *kláče*) ‘rączka pługa’, ‘zakrzywiona część płozy sań’ (Bartoš DSM, Malina Mistřice, Kazmír Valašsko), też ‘drewniane brzegi chomąt’ (Přir. slov.), sła. od XVII *klāča* (zwykle w pl. *klāče*) ‘rączki pługa’ (SSJ, HSSJ, też dial. SSN, Habovštiak Orava), w XVIII w. *kláč* ‘zwierzę, które może bóść’ (HSSJ);

sł. *klęča*, *klęč* -i, *klęč* m. ‘skała, rafa; ławica piaskowa, mielizna’ (Pleteršnik), *kleča* (Besedišče SJ), serb. dial. *klěča* ‘grubszy kawałek drewna, do którego przywiązuje się rybacką sieć’, ‘przednia część sieci rybackiej, którą najpierw wpuszcza się do wody’ (RSAN);

ros. dawne i dial. *кляча* ‘pałka na końcu niewoda, za którą ciągnie się przy połowie ryb’ (Ivanova Sl. Podmoskovja, SIAN), ‘sznur w sieci lub u innego sprzętu rybackiego’, ‘jakieś umocnienie w ogrodzeniu’ (SIAN), ‘pień, kłoc, kawał belki, żerdź, polano’, ‘koromysło’ (Slovarъ Severa), pl. *клячи* *клячѣй* ‘kozły, stojaki do piłowania drzewa’ (SRSO Dop.), brus. dial. *кляча* ‘boczna belka w sieci rybackiej, przymocowana do niej z dołu i z góry’ (Turaň, Nar. slov. 98: Homel). ~

klęčъ: ~ sł. *klęč* m. ‘większa, obła skała; ławica piaskowa’ (Pleteršnik, SSKJ), ch./s. *kleč* ‘rodzaj drewnianego knebla’ (RJAZ: Stulić), serb. dial. *klěč* ‘rodzaj drewnianego knebla’, ‘grubszy kawałek drewna, do którego przywiązuje się sieć rybacką’ (RSAN; RMat.);

stros. **клячъ** m. ‘rodzaj drewnianego knebla’, ‘sznur, którym wyciąga się sieć lub niewód z wody’ (SRJ XI–XVII, Ruk. leks.), ros. dial. *кляч* m. ‘żerdź, którą zacieśnia się sznur związujący wóz z drewnem, słomą’, ‘gruby kawałek drewna’, ‘sznur do przywiązywania sprzętu rybackiego’, ‘koniec lub brzeg niewodu’ (SNRG), ‘drewniany rygiel, zasuwą w drzwiach’, ‘drążek w brodniku, niewodzie’ (Mirtov Don.), ‘drążek używany w czasie łowienia ryb, który odpycha niewód od brzegu, zagania ryby do sprzętu rybackiego’, ‘pałka z obciążeniem na końcu, przywiązywana do niewodu, aby łatwiej go podnosić’ (Slovarъ Urala, Slovarъ Severa), pl. *клячи* ‘sznur w niewodzie lub innym przyborze rybackim, przy pomocy którego można go wyciągnąć z wody’ (Slovarъ Urala, SRSO, Myznikov Belomoryje, Slovarъ Severa), ‘kawałek belki, żerdzi’, ‘długie i grube żerdzi’, ‘koromysło’ (Slovarъ Severa, Slovarъ Karelii), ‘część bijaka cepa’ (Slovarъ Severa), ‘gałązka mocująca pleciony płotek do słupów’,

'pierścień nakładany na słupek i furtkę', 'drażek na końcach sieci służących do połowu', 'drewniana zasuwa w osi sań' (Slovarь Don.), 'kawałek drewna wiązany do sondy drążkowej', 'pniak sosnowy dla rąbania szczap' (Opyt), pl. *клячі* 'kozły, stojaki do piłowania drzewa' (Opyt Dop.), ukr. dial. *кляч -а* 'dwie pałki na końcach sieci rybackiej' (Hrinčenko, także dial.: Leks. Bjul., Dzendzelivskij Podnistrov'je), dial. *кляч* 'żerdź długości 1,5 m, mocowana do końca niewodu, dla utrzymania sieci w pionowym położeniu' (Moskalenko Odesa, Lysenko SPH). ~

Por. serb. *klěčka* 'klocek przywiązany do nóg bydła, hamujący jego ruchy na pastwisku' (RSAN), bułg. *кљечка* 'patyczek, drewienko, drzazga', dial. 'część dyszla u pługa' (BDA I m. 256), maced. *кљечка* 'zapalka, drzazga'.

Derywaty od pierwiastka werbalnego *klęk-* z suf. *-i-* (por. *klęčati*, *klęknōti*) bądź rozszerzenie rzeczowników *klęka* : *klękz* sufiksem *-j-*. T.K.

klęča 2. wsch. 'klacz', 'equa'; 'nędzne, chore zwierzę', 'animal infirmum sive aegrum'

~ stros. *кляча* : *клячу* f. 'klacz, kobyła', 'kiepski, zamorzony, zamęczony koń, szkap, chabeta' (Srezn., SRJ XI–XVII), ros. *кляча* 'ts.', przen. 'człowiek słaby fizycznie' (Ožegov SRJ, Ruk. Leks.), dial. *кляча* 'chudy, mizerny koń' (Mełničenko Jaroslavl), ukr. od XV w. *кляча* : *кляч* 'klacz, kobyła; szkap', XVI–XVII w. *кляча* 'zwierzę pociągowe' (Leks. Zyz.), dial. *кляч* 'kobyła' (Verchratskij Batjuki, Horbač Romaniv), brus. od XV w. *кляча* : *клячь* 'kobyła' (TSBM, HSBM), dial. *кляча* 'klacz' (ŽS 253: Polesie wschodnie), zwłaszcza 'o chudym, zmarnowanym koniu' (Sloŭnik Sennensčyny). ~

Por. pol. dial. *klāncą* gen. *klācāća* (MAGP I m. 40: Podegrodzie). Przeciw uznaniu za pochodne od *klęča* (i rozszerzeniu zasięgu) przemawia fakt, że psł. nazwy istot młodych z reguły nie są derywowane od nazw ich matek.

Por. *klęča 1.*, też *klękz* : *klęka*. Pierwotne znaczenie 'zwierzę chore, krzywe' chyba wtórne wobec 'wygięty przedmiot' (por. *klękz* : *klęka*, gdzie kontynuanty obok nazw przedmiotów poświadczają nazwy zwierząt i ludzi: kasz. *klēka* 'stara krowa', śle. *klēka* 'chude, nędzne zwierzę, głównie o koniu', bułg. dial. *клека* 'słaby, chorowity człowiek', ukr. dial. poles. *кляка* 'wymęczony, wygłodniały koń, szkap'). Można też przyjąć rozwój znaczenia analogiczny do łot. *klāmza* 'szkap; chodzący ciężko, niezgrabnie' wobec *klemzēt* 'powłóczyć nogami' (por. lit. *klemšiōti* 'ts.') i traktować wyraz jako deverbativum odpierwiastkowe *klęk-ja*, co wydaje się mniej prawdopodobne. T.K.

klęčati *klęčō* zach. i pld. 'zginać nogi w kolanach', 'genua flectere'

~ pol. od XIV w. *klęczyć klęczę* 'zginać nogi w kolanach i opierać kolana na ziemi, trwać w tej pozycji' (SJP PAN, SW, SWil., L.), w XV w. w przejętym z czes. *klécati* znaczeniu 'utykać' (Słownik stpol.), dial. *klęczyć* (SOWM, Dejna RKJŁ), *klęceć* (Kucała PSM), *kłincyc* (Szymczak Domaniewek), *kląćcić* : *kłynćcić* (Brzeziński Krajna), kasz. *klěćec* : *kląćęc* 'klęczeć' (Lorentz PW, Sychta SK), połab. *klācē* 3 sg. 'utyka na nogę, kuleje' (Polański SE 251, Polański-Sehnert), dłuż. dial. *klēcas -ym* 'klęczeć' (Muka, por. Sławski SE II 215), głuż. *klećec kleču klečiš* 'klęczeć' (Trofimovič, Kral, Jakubaš),

też *klečec* 'iść marnie; szwankować' (Pfuhl), czes. *klečeti* 'klęczeć' (SSJČ, Jungmann), stczes. już w XIV w. *klečěti -ču -čiš* 'ts.' (Gebauer Sl.), dial. Moraw. *kleč'ec* 'ts.' (Lamprecht Opava), *klečet* : *klečať* (Skulina Mor.-slov., Bělič Dol.), *klečec* (Steuer Baborów), śla. *klačať klaču* : *klačim* 'klęczeć' od XVI w. (SSJ, SSSJ, HSSJ, też dial. SSN), dial. też *klečať* 'ts.' (Kálal), *klečec* (Buffa Dlhá Lúka), *kläčät* : *kläčät* (Habovštiak Orava);

śle. *klęčati -im* 'klęczeć' (Pleteršnik), od XVI w. *klečáti* 'ts.' (SSKJ, Besedje 16. st.), też dial. *klečati* (Tominec Črni vrh), prekmur. *klěčati klěčin* (Novak Beltinci), *klečac* (Jakomin Sv. Anton), *klačóc* (Steenwijk Rezja), ch./s. *klěčati klěčim* 'klęczeć', przen. 'być posłusznym pokornym' (RSAN, RMat., Vuk), chorw. dial. czakaw. *klěčat* 'klęczęć' (Koschat Baumgarten, Neweklowsky Burgenland), *klečät klěčn* (ČDL, Šimunović Brač), ijekaw. *kljěčät* (Moguš Senj, Jurišić Vrgada), *kjěčät* (Mahulja Omišalj), kajkaw. *klečěti* (HDZ VI 451: Turopolje), sztokaw. *klěčat/klěčit* (Sekulić Bačk.), serb. dial. 'klęczeć (też: za karę na ziarnach kukurydzy lub piasku)', 'poddawać się, ulegać' (Reč. Vojvodine, Bukumirić Metohija), czrng. 'ts.' (Stanić Uskoci, Boričić-Tivranski Vasojevići), scs. *кляуати кляуъ кляуиши* 'klęczeć' (SR BAN, Sadnik-Aitzetmüller HAT: Supr.), cs. też 'utykać, chromać' (Miklosich LP), bułg. *кляча -иш* 'przykucać, siedzieć w kucki', 'siedzieć na tylnych nogach (o zwierzęciu, np. psie)' (RBKE, Mladenov BTR, RBE), maced. *клемам* 3 sg. *кличи* 'klęczeć' (RMJ, MRS);

ukr. *клячати* i *клячѣти* *клячу клячиш* 'klęczeć' (SUM, Hrinčenko, Żel.), dial. *клячати клячу клячиш* też 'robić rodzaj płotu w lesie przez podcinanie cienkich drzew, pochylanie ich i wiązanie' (Hrinčenko), łemk. *клячати* 'klęczeć' (Pyrtej Łemk., Turčyn Tylicz), brus. tylko dawne *клячати* (dziś *клѣнчыць* przejęte z pol.) 'klęczeć' (HSBM). ~

Por. ros. dial. *клянчатъ клянчаю* 'prosić, wypraszać nachalnie' (SRNG: Kazań) z niespodziewanym refleksem wymowy nosowej.

Z wcześniejszego *klękēti klęk'ō* (Sławski SE II 215–216) od niepoświadczonego **klękti* (zob.). Dokładne odpowiedniki w językach bałt.: lit. dial. *klėnkėti* 'iść prędko', łot. *klencēt* 'kuleć, iść niezgrabnie' (Fraenkel LEW 269). Por. też ie. wariant *kleng-*: stnord. *hlykk-r* 'zakrzywienie', *hlėkk-r* 'pierścień, ogniwo łańcucha' (Holthausen VEWA 118), łac. *clingō* 'opanowuję, otaczam, zawieram' (Walde-Hoffmann I 233). Zasięg zapewne zach. i pld. Jedyne poświadczenie ros. wykazuje nieoczekiwany nosowy refleks samogłoski ę. Rozwój semantyczny 'zginać kolana' > 'klękać' jest późniejszy, por. *klękaty*.

Sławski, SO XVIII 282, Sławski SE II 215–216.

T.K.

klękaty *klękajo* zach. i pld. 'zginać nogi w kolanach', 'genua flectere', perf. **klęknōti** *klęknō*

~ pol. od XV w. *klękać klękam* 'przybierać pozycję klęczącą (głównie w celu wyrażenia pokory, czci i uwielbienia)' (SJP PAN, SW, SWil., L. Słownik stpol., SP XVI IBL, Mącz., też pot. Wiczorkiewicz SGWarsz.), dial. *klękać* (Karłowicz SGP, Dejna RKJŁ, SOWM), z przekształceniami właściwymi poszczególnym gwarom: *klīŋkać*, *klŷŋkać*, *kląŋkać* (Brzeziński Krajna, Szymczak Domaniewek, Steuer Sułków, Sychta

Kociewie), kasz. *klëkac -aĩa* : *kląkac* (Lorentz PW, Sychta SK, Ramułt), dłuż. *klëkaś -am* 'klękać', 'uginąć kolana podczas chodzenia', 'iść chwiejnym krokiem', 'o roślinach: więdnąć', refl. *klëkaś se* 'klękać' (Muka), głuź. *klakać -am* 'klękać' (Trofimovič, Pfuhl), czes. od XIV w. *klekati* 'zginać kolana, klękać', 'korzyć się przed kim' (SSJČ, MSČS, Přír. Slov., Jungmann), stczes. (do końca XIV w.) też *klakati -aju* (o oboczności e : a zob. Gebauer HMČ I 95, 106), dial. *klekač* : *klekać* (Lamprecht Opava, Steuer Baborów), śla. od końca XVII w. *klakat (si)* 'klękać' (SSJ, SSSJ, HSSJ), dial. też w znaczeniu 'padać, opadać, nachylać się' (SSN, Kálal: z reflekssem nosowym, pewnie pod wpływem polskim, również: *klenkat*), też refl. *kläkač (si) -ám* (Orlovský Gemer);

śle. dawne *klękaty -am* 'klękać', 'uginąć mocno nogi w kolanach podczas chodzenia', 'kołysać się' (Pleteršnik), chorw. *klekati klekam* (RJAZ: Belostenec i hapaks z XVII w.), dial. kajkaw. *klákati* (Večenaj–Lončarić Gola), bułg. *клякам* (o przejściu ę > я zob. Sławski GJB 41) tylko 'przykucać, kucać', 'o zwierzętach: przysiądać na tylnych nogach', 'opadać z sił' (RBE), u Gerova 'o ptakach: siadać', dial. *клëкам* 'przykucać, kucać, np. przy oddawaniu stolca' (BDial. I 251, BDial. II 85), *клëкам* : *клëкна* (BDial. III 232, BDial. VI 185);

ukr. reg. *клякати клякаю клякаеш* 'klękać' (SUM, Hrinčenko, Żel.), łemk. *клякати* (Pyrtej Łemk., Turčyn Tylicz), brus. *клякаць* 'klękać' (TSBM, HSBM), też 'siadać, kucać' (Nosovič), z pol. *клëнкаць* 'uginąć kolana przy prośbie, klękać'. ~

Perf. **klęknęti**: ~ pol. od XVI w. *klęknąć klęknę* 'przybrać pozycję klęczącą, paść na kolana, ukłęknąć' (SW, SJP PAN, SP XVI IBL, Słownik Kochanowskiego, Mącz.), powszechne w dial. w tym samym znaczeniu (np. SOWM, Brzeziński Krajna), kasz. *klëknęć, kląknęć* 'klęknąć', 'zapaść się' (Sychta SK, Lorentz PW), dłuż. *klëknuś* 'ukłęknąć' (Muka), głuź. *klaknyć* 'ukłęknąć', też dial. (Michalk Neustadt), *klaknyć (so)* (Trofimovič), czes. od XIV w. *kleknouti* 'klęknąć' (SSJČ, Jungmann, Gebauer Sl.: *kleknúti*), dial. *kleknout* (np. Králík Kelč, Siatkowski Kudowa, Bělič Dol.: też *kleknút*), śla. *klaknúť (si)* 'ukłęknąć', 'zniżyć się, upaść, usiąść' (SSSJ, SSJ, HSSJ), dial. *klaknúť* i *klaknúť si* 'ts.' (SSN, Ripka Dolnotrenč.), *kläknut* (Habovštiak Orava), *kleknut* : *klëknut* (Sipos Bükk-Gebirge);

śle. *klëkniti -nem* 'ukłęknąć', 'zachwiać się', dawne też 'paść, przewrócić się' (Pleteršnik, SSKJ), dial. (Steenwijk Rezja, Kutin Bovec), ch./s. *klëknuti klëknēm* 'ukłęknąć', *klëknuti se* 'ts.' (RJAZ), chorw. dial. czakaw. *klëknut klëknēn* 'ts.' (ČDL), *kljëknut* (Moguš Senj), *klëknuti* (Jurišić Vrgada), *klëknut* (Kalsbeek Orbanići, Šimunović Brač), *kjëknút* (Mahulja Omišalj), serb. *klëknuti klëknēm* 'ukłęknąć', lud. 'dosiąść konia', przen. 'osłabnąć fizycznie, stracić siły' (RSAN, RMat., RSJ, Vuk), w tych znaczeniach też dial. (np. Reč. Vojvodine, Stanić Uskoci), na pld. 'zaniemóc, rozchorować się' (Jovanović Kamenica 442), cs. **ПОКЛАКНЪТИ ПОКЛАКНЪ** 'uginąć kolana; utykać' (Miklosich LP), bułg. *клëкна -еш* 'przykucnąć, kucnąć; przysiąść na tylnych łapach; upaść ze zmęczenia' (RBE, Duvernois), przen. 'zmęczyć się, opaść z sił' (np. BDial. I 98: Strandža), maced. *клекнам* 'kleknąć', 'opaść z sił, osłabnąć' (RMJ, MRS), też dial. Videoski Kumanovo), przen. 'podporządkować się, ulec' (BDial. VIII 253: Kostur);

ukr. *клякнѹти клякнѹ клякнѹеш* 'paść na kolana, ukłęknąć' (SUM, Hrinčenko), także łemk. (Verchratskyj Łemk.), dziś przede wszystkim w znaczeniu 'tracić

gibkość, kostnieć; stawać się nieruchomym' (SUM), brus. dawne *клякнуць* 'klęknąć', 'usiąść padając' (Nosovič, HSBM), dial. *клякнуць* 'zepsuć się' (Scjaškovič Grodno), 'zginać, przepaść' (SPZB). ~

Por. może też bułg. dial. *кленгам* 'podskakiwać na jednej nodze' (Umlenski Kju-stendil).

Iterativum od niepoświadczonego **klękti* (zob.). Dokładny odpowiednik w łot. *klinkāt* 'kuleć przy chodzeniu', 'skakać na jednej nodze'. Powszechne znaczenie kontynuantów 'klękać, przybierać pozycję klęczącą' < 'uginać, zginać mocno kolana' nie pśł. związane z chrześcijaństwem i stosunkami feudalnymi. Zasięg zapewne zach. i pśd. Nieobecność w rosyjskim wskazuje na możliwość zapożyczeń w ukr. i brus. z pol. z adaptacją fonetyczną.

Sławski SE II 18.

T.K.

**klękti* 'uklęknąć'

Forma rekonstruowana na podstawie form iteratywnych *klękati*, *klecati*, *klęčati* (zob.), niepoświadczona w językach słow. Niekiedy za kontynuanty uważa się ch./s. arch. rzadkie *klěči klěknēm* 'klęknąć' (RJAZ, tylko u Vuka, dziś zwykle zastępowane przez *klěknuti*) w serb. poezji lud. 'dosiąść konia', przen. 'stracić siły, osłabnąć', reg. 'uklęknąć' (RSAN, RMS, RSJ, Vuk). Analogiczna sytuacja w dżwkn. **klikti*, zob. objasnienie przy *klikati*.

Por. też stpol. *pokląc* 'uklęknąć, upaść na kolana' oparte na formach *poklęli* i *po-kląkł* rekonstruowane przez Słownik stpol. s.v. *klęczyć*. Dokładny odpowiednik w lit. *klénkti* 'iść prędko' (Sławski SE II 218, za Fraenkel LEW 269).

T.K.–M.J.

klęкъ 1. *klęka* : **klęka** 'coś krzywego, zagiętego, przygiętego, np. niskie krzywe drzewo albo krzak', 'arbor seu frutex humilis et inclinata'; 'krzywy kawałek drewna', ligni pars incurvata', zach. 'nasada radła', 'stiva'

klęкъ: ~ pol. dawne i dial. *klęk* 'wygięty kawałek drzewa stanowiący dolną część radła, pługa, a także płozę u sań' (SP XVI IBL, Volckmar), 'wklęsłość na gontach przez wyboczenie słoju od sęka', 'dolna część radła' (SW, SWil., L.), stpol. *klęk* (albo *klęk*) 'jakiś rzeźbiony ornament' (Słownik stpol.), dziś dial. młpol., śląskie, sieradzkie, pomorskie (Małecki–Nitsch AJPP m. 145 i 146), w innych dial. *klek* (oraz *klęk*, *klęk*, *kłyńk*, *klāk*) 'kłonica przednia; kłonica tylna' (MAGP I m. 32, 33), *klęki*, *klęgi* pl. 'płozy sań', pśd. 'nieobrobione płozy' (MAGP II m. 51), 'tylne sanki' (MAGP II m. 56), 'drzewo nierosnące do góry' (Małecki–Nitsch AJPP m. 145 z Podkarpacia), pl. *klęki* 'płozy u sań' (Karłowicz SGP, Zaręba AJŚ), *klek*, *kłyńk* 'kłonica, drewniana podpórka boków wozu' (Mazur Biłgoraj), *kųęk* 'szczątek z czegoś obłamanego, np. z wyłamanego zęba' (Kosiński Czchów), *klęk* : *klęka* f. 'kiełek ziemniaka' (Zaręba AJŚ II m. 143), *klęk*'i 'pień drzewa zagięty przy końcu, ociosany, z którego robi się płozy sań' (Kucala PSM) i *klęk* 'drzewo niezbyt grube, wygięte, skrzywione, nadające się do wyrobu giętych mebli, płóz do sań' (Zborowski Zakopane), kasz. *kląk* 'płozsa sań' (Lorentz PW), połab. *klātāj* 'zastrzał, poprzeczna beleczka, która łączy słup z podłużną,

leżącą na nim belką', 'przygięte, zakrzywione drzewo', 'drewno' (Polański SE 251–252), głuź. *klak* 'coś zgiętego', szczególnie 'kozica, nasada pługa' (w ostatnim znaczeniu też dial., Sorb. SA I m. 8), 'biegun kołyski' (Pfuhl, też dziś dial. zob. Sorb. SA I, s. 64 przypis 2), czes. dial. *klek* 'krzywe drzewo' (Bartoš DSM, Svěrák Karlovice 119, Kazmír Valašsko);

sł. *klĕk* 'zgięta, pokrzywiona łodyga rośliny', 'klamka', *klĕk* 'tuja, żywotnik' (Pleteršnik, SSKJ), ch./s. tylko ze Stulicia i dzisiejsze *klĕk* 'jałowiec; tuja, żywotnik; koso-drzewina, Pinus montana' (RJAZ, Šimonović Bot. reč. 357), serb. *klĕk* 'niski jałowiec', reg. 'rodzaj okrągłej, dużej kukurydzy' (RSAN), bułg. *клеk* 'kosodrzewina, Pinus montana' (Gerov, RBE, RBKE, też dial. BDial. III 88), maced. *клеk* 'kosodrzewina, Pinus montana' (RMJ);

ros. dial. *кляк* 'kloc polana, polano' (Slovarъ Karelii), ukr. dawne i dial. *клякъ* 'znak graniczny na drzewie w lesie' (Bileckij-Nosenko), *кляк -а* 'załom na drzewie, żdźbłach szuwaru, zboża, dla oznaczenia jakiegoś miejsca', 'nacięcie na drzewie dla oznaczenia czegoś', 'znak graniczny', 'w zewnętrznym kole młyna wodnego każdy z dwóch kręgów otaczających koło i wiążących łopatki, na które pada woda' (Hrinčenko), brus. dial. *кляк* 'zgięta gałąź lub korzeń' (Turaŭ), płn.-zach. *кляк* 'gałąź' (SPZB), *кляк* 'gałąź', 'korzeń' (Šatalava BDS). ~

klęka: ~ pol. dial. *klęka* 'płoza sań', 'żelazne okucie płozy' (SOWM), 'biegun kołyski' (Dejna RKJL XXIII 192 i 193), kasz. *klĕka* 'jarzmo na jednego wołu lub jedną krowę', 'mocno zakrzywiona laska, zwykle jałowcowa, z przyczepioną do niej kartką papieru, którą niegdyś sołtys zwoływał gminę na zebranie lub podawał jakieś ogłoszenia do ogólnej wiadomości', 'duży, krzywy nos', 'stara krowa', 'klamka u drzwi', 'kolano', 'zagięty kawał blaszanej rury od pieca, kolanko', przest. 'zakręt rzeki lub drogi', 'płoza u sań' (Sychta SK);

sł. *klĕka* 'chude, nędzne zwierzę, głównie o koniu, szkapa; chuda krowa, kobyła', 'pokrzywione, wykrzywione, pełne sęków drzewo' (Pleteršnik, SSKJ), por. także ch./s. *klĕka* 'roślina, świerk, jałowiec' (RJAZ, Vuk), serb. *klĕka*, *klĕka* 'krzew iglasty z rodziny cyprysowatych, jałowiec, Juniperus communis; owoc tej rośliny', 'kosodrzewina, Pinus mughus' (RSAN, RMat., RSJ), czrng. *kljeka* (Hadžić Rožaje) i *klĕka* 'jałowiec' (Stanić Uskoci, Boričić-Tivranski Vasojevići, Đoković Nikšić, Ćupić Zagarač, Vujičić Prošćenje: też 'mała jodła lub sosna'), bułg. dial. *клека* 'słaby, chorowity człowiek' (BDial. II 85);

ros. dial. *кляка* 'część obręczy koła' (Slovarъ Don), ukr. dial. poles. *кляка* 'wymęczony, wygłodniały koń; szkapa' (Lysenko SPH). ~

Por. bliskie znaczeniowo ukr. dial. *klačaty* 'sporządzać rodzaj leśnego żywopłotu przez nachylanie, wyginanie zakrzywionych roślin' (Sławski SE II 217).

Od pierwiastka werbalnego *klĕk-* (zob. *klĕčati*, *klĕkati*), z pierwotnym znaczeniem 'coś zgiętego, zakrzywionego'. T.K.

klęкъ 2. *klĕka* 'jakiś niewielki ptak', 'avis parva aliqua'

~ pol. dawne: trzcinne *klĕki* 'nazwa jakichś ptaków' (L., XVII w.);

ch./s. reg. *klëk* 'lelek kozodój, *Caprimulgus europaeus*' (RJAZ, RSAN). ~

Por. bułg. dial. *клѣчка* : *клячка* 'pluszcz zwyczajny, *Cinclus aquaticus*' (Gerov i Mladenov BTR).

Mimo słabego poświadczenia być może psł. ze względu na geografę i znaczenie wyrazu (mało prawdopodobne przeniesienie nazwy drogą literacką). W przypadku nazw pld.słow. wykluczony jest związek z *klekati* (zob.) ze względu na charakter odgłosów wydawanych przez wymienione ptaki. Podstawa derywacyjna niejasna. Może dżwkn., por. *klęskъ*.

Sławski SE II 217–218.

M.J.

klępa zach. 'stare, słabe zwierzę', 'animal vetus sive infirmum' : **klępъ** *klępa* wsch. 'kawałek drewna', 'frustum ligni'

klępa: ~ pol. z XVI w. *klępa* 'krowa' (SP XVI IBL), później pogardl. 'krowa ociężała', 'kobyła, szkapa', pot. 'kobieta otyła, niechlujna' (SW, SJP PAN, Wieczorkiewicz SGWarsz., też dial. Górniewicz Malbork, SOWM), myśl. 'samica łosia' (Hoppe SJŁ), dial. 'krowa' (Nitsch WP III 312), 'samica jelenia, łania' (Dejna RKJŁ XXIII 193), 'krowa, zwłaszcza stara' (Górniewicz Malbork, SOWM), *klýmpa klampa*, *klýmpa* (Brzeziński Krajna), *klępa* (Steffen Warmia, Maciejewski Chełm.-dobrz.) i *klýmpa* 'o starej krowie' (SGŚC), kasz. *kląpa* 'krowa' (Labuda Słowniczek kaszubski);

klępъ: ~ ros. *кляп* 'knebel zakładany zwierzęciu lub człowiekowi', 'kawałek drewna, kołek wsuwany w pętlę sznura, służący do zaciągania sznura' (SSRJ), dial. 'rodzaj drążka przy niewodzie', 'powalone drzewo zaplątane gałęziami w sękach innego drzewa' (SIAN), dial. *кляп* 'klin' (RJAZ), 'zatyczka, czop; korek' (RJAZ), 'niewielki kołek' (SRNG: Rjazań, Moskwa, Jarosław, Tambow, Slovarъ Smolensk, Meľničenko Jaroslavl, Opyt), pl. *кляпы* 'drewniane gwoździe o grubości 1–2 cm, które są wbijane w otwory wykonane w bierwionach ściany (wewnątrz pomieszczeń)' (SRNG: Penza), 'większy drewniany lub żelazny klin, przy pomocy którego rozbija się bierwiona na dranki' (Eliasov Zabajkałъ), *кляп, клѣп* 'żelazny hak' (Slovarъ Mordov.), *кляп* 'to czym wzmacnia się część uprzęży' (Slovarъ Kamčatki), 'pałka w niewodzie, do której przywiązuje się cięciwę', 'pałka z grubszym końcem, którą zabija się złowione ryby', 'rygiel w formie kołowrotka na gwoździu, zakrętki', 'tuleja' (SRNG), *кляп* i *клен* 'haczyk w sieci', 'kołek z zaostrzonym końcem', 'kabląk, chomąto' (Slovarъ Karelii), 'powalone drzewo zaplątane gałęziami w sękach innego drzewa' (Ural), *кляп* 'łata' (Eliasov Zabajkałъ), *кляп* 'urwisko' (Slovarъ Severa), *кляп* 'nóż' (Jarosław, Archangielsk), *кляп* 'ryba z rodziny babkowatych, Gobiidae' (SRNG), ukr. *кля́п -а* 'knebel' (SUM), dial. *кляп* przestarz. przen. 'nos' (Sl. ukr. woroneż.), brus. *кляп* 'knebel z kawałka drewna lub innego materiału' (TSBM) i dial. *кля́п -а* 'rodzaj drewnianego gwoźdźcia' (Nosovič). ~

Z pol. ukr. dial. zach. *клѣмна, кля́мна* 'niechlujna kobieta; stara, zła krowa' (Żel.), może też łemk. *кля́на* 'stara krowa'. Z pol. niewątpliwie niem. dial. prus. *klemp(e)* 'klępa; marna krowa lub inne zwierzę'.

Etymologia niejasna. Jeśli przyjąć za Bernekerem (Berneker SEW I 515) przynależność do tego samego pierwiastka, co *klękъ* (zob. *klękъ* 1.) z różnicą w determinantach,

to należy uznać, że podobnie jak w wypadku *klęča 1.* i *klęča 2.* doszło do zróżnicowania rozwoju w dwóch kierunkach: *klępa* 'krzywe zwierzę': *klępś* 'krzywy przedmiot' (przy czym w drugim wypadku niemal nieobecny jest wyjściowy element 'krzywy').

Berneker SEW I 515, Sławski SE II 219–220.

T.K.

klęsati *klęsajō* zach. 'opadać, zapadać się', 'decidi, procumbi', perf. **klęsnoṭi** *klęsno*

~ pol. dawne i dial. *klęsać, klęsić* 'tłoczyć, gnieść', 'mieszać' (SW, Karłowicz SGP), czes. od XV w. *klesati -aju* 'padać, potykać się, przewracać', 'chwiać się na nogach', 'skłaniać się; zniżać się', 'tracić na sile' (Gebauer Sl., Novák SlHus., Jungmann, Přír. slov.), sła. dial. wsch. *klasac* (Kálal), literac. od XVII z *e* pod wpływem czes. (Gebauer HMC I 106) *klesat* 'opadać, zapadać się, zniżać się, powoli opadać', 'tracić na sile' (HSSJ, SSSJ), dial. 'opadać, zniżać się (o wodzie)', 'tracić siły, upadać na zdrowiu' (SSN). ~

Perf. **klęsnoṭi**: ~ pol. *klęsnać klęsnę* 'zmniejszać się, tracić objętość (zwykle o opuchliznie)', 'zapadać się, ugiąć się, wgłębiać się, opadać' (SP XVI IBL, Mącz., L., SW, SWil., SJP PAN), już w XV w. zaświadczone prefig. *sklęsnać* (Słownik stpol.), kasz. *kląsnąć* 'zapadać się' (np. o ziemi podmytej przez wodę), 'zapadać się, zapaść, zawalić się, runąć' (Lorentz PW), stczes. od XV w. *klesnúti -nu* 'upaść' (Gebauer Sl.), czes. *kle-snouti* 'upaść, opaść, spaść', przen. 'stracić na znaczeniu; upaść moralnie' (Přír. slov., SSJČ, Jungmann), sła. *klesnúť* (z *e* pod wpływem czes., Gebauer HMC I 106) 'nagle opaść, upaść, obniżyć się, spaść, zmaleć', 'stracić na wartości, na znaczeniu, zmniejszyć się' (SSJ, SSSJ, SSN, HSSJ: XVIII w.), dial. wsch.-sła. *klasnuc* (Kálal);

Por. nomen actionis w przenośnych znaczeniach wtórnych z suf. *-ska*: pol. *klęska* 'porażka, pogrom; nieszczęście', czes. *pokléska* : *poklesek* 'błąd; upadek' (SSJČ, Jungmann), sła. *poklesok* 'ts.'.

Wątpliwa przynależność identycznego formalnie ch./s. *klēsati* i *klēsati klēsēm* 'rzeźbić w kamieniu, ciosać' (RJAZ, RSAN) i sła. *klēsati klēsēm* 'ts.', dawne też 'uderzać tylnymi kopytami': konj se *kleše* (Pleteršnik) utrudnia rozciągnięcie zasięgu na pld.słow.

Forma iteratywna do niezasięgniętego **klēsti*. Zdaniem Sławskiego SE II 221 najbliższy odpowiednik to lit. *kliñpti klimpstù* 'brodzić po głębokim śniegu, błocie, grzęznąć, więznąć', co jest kwestionowane przez ESSM X 36–37, który za jedyną dopuszczalną rekonstrukcję uznaje formę bez *-p-*: *klen-s-ati* > *klēsati*. Zubatý przyjmuje możliwość zmieszania się kontynuantów *klēsnoṭi* z hipotetycznym **klesnoṭi* albo **klēsnoṭi* 'ściskając, zgnieść' (Zubatý Studie I 1, 25–29), które byłoby spokrewnione z *klēstiti* 'ściskać, gnieść' (zob.).

Berneker SEW I 516, Sławski SE II 221, Zubatý Studie I 1, 25–29, ESSM X 36–37, Fraenkel LEW 271–272.

T.K.

klęskati *klęščō* : *klęskajō* 'uderzać głośno w dłonie, plaudere'; 'mlaskać', 'lingua crepare'

~ pol. od XVI w. *kląskać kląskam* : *klęskać klęskam* 'śpiewać (o słowiku)', 'wydawać odgłos przy stąpaniu, człapać, kłapać', 'tupać', 'dudnić', 'mlaskać językiem,

jedząc mlaskać' (SJP PAN, SW), dawne też 'klaskać w dłonie' (SP XVI IBL), dial. *kląskać* : *klęskać* 'wołać na świnię', 'tupać (o koniu)' (Karłowicz SGP), *kląskać* 'wydawać głos (o dudku)' (SOWM), kasz. *kląskac* 'mlaskać językiem, cmokać' (Lorentz PW, Sychta SK: też *kląsac*, *kląšćec*), głuź. *kleskać* 'klepać', 'klaskać', 'plotkować, gadać, paplać' (Trofimovič);

ros. dial. *кляскать кляскаю кляскаешь* 'wykonywać lekki szum uderzeniami', 'wydawać trzask' (SRNG: Smoleński), 'uderzać pałką w piłkę' (Slovarъ Severa), ukr. dial. *кляскати кляскаю кляскаеш* 'klaskać, trzaskać, klepać' (SUM), dial. 'klapać; mlaskać językiem', *кляскати языком* (Verchratskyj Łemk.), brus. dial. *кляскаць* 'klaskać, plaskać; szczekać (np. rygłem w drzwiach)'. ~

Wariant z wokalizmem -ę- do *klęskati* : *kleskati* (zob.).

Sławski SE II 194.

T.K.

klęskъ : **kleskъ** 'ptak wróblowaty, grubodziób zwyczajny', 'Coccothraustes vulgaris'

~ pol. dawne (XVII–XVIII w.) *klęsk* : *klesk* 'ptak wróblowaty, orzechówka, Nucifraga caryocatactes', 'ptak wróblowaty, grubodziób zwyczajny, Coccothraustes vulgaris', *klęsk* 'gil' (SWil.), *klesk* 'Loxia, rodzaj ptaków wróblowatych' (L.), w stpol. tylko prefig. *pokląsk* 'Saxicola oenanthe' (Słownik stpol.), czes. od XIV w. (ze zmianą *kl > dl*) *dlásk*, *dlesk*, *dlesek* 'grubodziób, ziarnojad klęsk', też NO: *Dlask* : *Dlesk* (SSJČ, Jungmann, Přír. slov., Gebauer Sl.), sła. z udźwięcznieniem w nagłosie *głask*, *glizg* lub ze zmianą *kl > dl*: *dlask* 'grubodziób, klęsk', w XVIII w. *dlask* 'gil zwyczajny, Pyrrhula pyrrhula' i *glezg* 'grubodziób zwyczajny, Coccothraustes coccothraustes' (HSSJ), dial. *glezg*, *głask*, *dlesk* 'grubodziób zwyczajny, Coccothraustes' (SSN);

słę. *klesk* 'klęsk orzechówka' (Pleteršnik), (ze zmianą *kl > dl*) *dlèsk* *dléska* 'grubodziób, Coccothraustes coccothraustes', 'mlaskanie' (Pleteršnik, SSKJ), ch./s. (ze zmianą *kl > dl*) *dlèsk*, *dlesak* 'grubodziób, Coccothraustes coccothraustes' (RJAZ), serb. *dlèsk* zool. reg. 'grubodziób' (RSAN). ~

Por. kasz. *klęskáč* 'grubodziób' (Sławski SE II 220), stpol. *kląszczka* 'piegża, Sylvia curruca' (Słownik stpol.).

2. ros. *клѣт* : *клѣт* 'krzyżodziób świerkowy (Loxia curvirostra)' (SRNG: Archangielski), 'bocian' (SRNG Psków), ukr. *клет* -*ма* 'krzyżodziób świerkowy'. Co do końcowego -st, por. *drozdъ* : *drozgъ*.

Formacja dźwięk. Derywat wsteczny od *klęskati* : *kleskati*. Ptaki nazwano od wydawanego głosu przypominającego klaskanie (Sławski SE II 220). Ze względu na zbieżność refleksów samogłosek *ę* i *e* w części języków nie można ustalić pierwotnej barwy samogłoski.

T.K.

klęti *кльнѣ* 'złorzeczyć; przeklinać; rzucać klątwę', 'maledicere', 'exsecrari, devovere', refl. **klęti sę** *кльнѣ сѣ* 'przysięgać, składać przysięgę', 'ius iurandum dare'

~ pol. *kląć* *klnę* 'używać wyrazów obelżywych, złorzeczyć, wymyślać', dawniej (od XIV–XV w.) 'rzucać klątwę', 'wyklinać; zaklinać', 'złorzeczyć, przeklinać, źle życzyć' (dawne i dial., np. Pluta Dzierżysławice, Brzeziński Krajna, Steffen Warmia,

pod wpływem praes. *klnę*, też *klnąć*), dial. 'używać wyrazów obelżywych, wulgaryzmów, przeklinać', 'kłać, złorzeczyć, wymyślać' (Cechosz-Felczyk Podole, Kucała PSM, Dejna RKJL XXIII 190), *klůńć* (Górniewicz Malbork, Olesch Sankt Annaberg), *klónć* (Sychta Kociewie), kasz. *klīc klną* : *klānā* 'przeklinać kogoś, rzucać na kogoś przekleństwo; złorzeczyć' (Lorentz PW), połab. *klanē* 3 sg. 'klnie' (Polański SE 246), dłuż. *klēs klēju* : *kleju* 'przeklinać' (Zapis słowow), głuż. *kleć kliju* 'przeklinać' (Pfuhl, Jakubaš, Kral), dial. *klēc* 'kłać' (Handrik-Slepjanski Rukopisy, Michalk Neustadt), stczes. od XIV w. *klēti klnu* 'kłać, złorzeczyć, przeklinać' (Gebauer Sl., Novák SIHus), czes. *klíti kleji* 'przeklinać kogoś, wymyślać', książk. 'rzucać na kogoś klątwę', dial. *klet* (Malina Mistřice), *klēt kleju* (też *klhūt*) (Bartoš DSM), *klnout* : *klnūt* : *klnút* 'kłać' (Bělič Dol., Králík Kelč, Skulina Mor.-slov., Kazmír Valašsko też: *kylnút*), *klůńć* (Kellner VN), śla. od XVI w. *kliat klajem* (dziś też *klnút*) 'wymyślać komu, besztać', 'przeklinać, złorzeczyć' (SSJ, HSSJ), dial. *kliat* 'przeklinać, kłać' (Kálal, Sipos Bükk-Gebirge, SSN też: *kleč*);

śle. od XVI w. *klēti kólnem*, 'przeklinać, wyzywać kogoś' (Pleteršnik), dial. *klēt* 'kłać, przeklinać' (Steenwijk Rezja, Karničar Obir, Jakomin Sv. Anton: *kljet*, Tominec Črni vrh: *klēt*), ch./s. *klēti* : *klēti kūnēm* 'przeklinać, rzucać na kogoś klątwę', 'przeklinać kogoś; kłać' (RMat.), chorw. dial. czakaw. *kljēt* 'zaklinać się' (Moguš Senj), *klēt* 'kłać' (HDZ IV 434, HDZ VII 501), *kljānjat*, *kljēt* (Turina-Šepić RČI), *klet* (Palkovits Burgerland), *klēti* (Jurišić Vrgada), *kjēt* (Mahulja Omišalj), *klēt* (Šimunović Brač, ČDL), *kjēt*, *kelnjēš* 'ts.' (Houtzagers Orlec), kajkaw. *klēti* (Večenaj-Lončarić Gola), sztokaw. *klēt* 'przeklinać kogoś; kłać' (Peić-Bačlija RBB), *klēt kūnem* 'kłać, przeklinać' (Sekulić Bačk.), serb. dial. *klēti* 'przysięgać' (Vujičić Prošćenje), *кленѣм* (1 sg.) 'kłać' (Živković Pirot), czrng. *klēti* 'kłać' (Stanić Uskoci), scs. **КЛАТИ КЛѢНЖ КЛѢНШИ** 'przeklinać kogoś' (SJS, np. Sav.), śrbułg. XV w. **КЛАТИ** 'przeklinać, rzucać klątwę' (Davidov Kozma), bułg. *кълна* -ēsh 'wypowiadać złe życzenia; rzucać klątwę na kogoś' (RBKE), dawne 'życzyć komuś źle' (Rečnik Botev), dial. *кълнѣм* 'kłać, przeklinać; życzyć nieszczęścia' (Vakarelska-Čobanska Samokov, Mladenov Vidin), *кълна* 'ts.' (BDial. III 89), *кълнѣ* (Erkeč), maced. *колне* 'przeklinać; zaklinać kogoś' (RMJ), dial. *кълна* *кълнеш* 'kłać, przeklinać' (BDial. VIII 258: Kostur, Małecki SW), *колнум* 'ts.' (Radožda Vevčani);

strus. **КЛАТИ КЛѢНОУ КЛѢНЕТЬ** 'przeklinać, łajając, potępiać', 'składać przysięgę', 'przyjmować przysięgę' (Slovarь DRJ), też 'zaklinać się, prosić, błagać w imię czegoś wzniosłego i świętego' (SRJ XI–XVII), ros. *клясть* *клянѹ* *клянѣшь* (SRJ, Dal), dawne *клять* (SIAN) 'przeklinać (kogoś), rzucać klątwę', dial. *клять* *клятьбу* 'składać przysięgę' (Slovarь Don.), *клясть* 'rugać, łajając; przeklinać kogoś' (Slovarь Mordov., SRSO Dor., Slovarь Novosybir, Slovarь Rjazan.), ukr. *клясті* *клянѹ* *клянѣш* (dial. też praes. *кленѹ*) 'przeklinać, rzucać na kogoś przekleństwa; rzucać obelgi' (SUM), *клясти* 'kłać, złorzeczyć' (Żel.), dawne 'wykluczać z kościoła; przeklinać' (SSUM); dial. *клясти* 'przeklinać' (Verchratskyj Batjuki), łemk. *кляти* 'kłać, przeklinać' (Turčin Tylicz), brus. od XV w. *клясці* *клянѹ* *клянѣш* 'przeklinać, kłać', dawne też 'przeklinać kogoś' (HSBM w różnych formach, TSBM), dial. *клясці* : *клясць* 'przeklinać'

(SPZB), *кляццi* (Scjaškovič Grodno, Sloŭnik Sennensščyny też: *кляццi* : *кляццi*), *клять* 'ts.' (Rastorguev Brjansk), *клясьцi* 'przeklinać kogoś' (Šaternik Červ.), *клясьцi* 'kłać, przeklinać' (Bjałŭkevič Mohylew), *клэсьцi* (Šatalava BDS, BMM IV 233: Homel, Nar. slovotv. 57: Mińsk). ~

Refl. **klęti sę**: ~ pol. od XV w. *kląć się* 'przysięgać, zaklinać się' (Słownik stpol., SP XVI IBL, L. SW, SJP PAN), dial. *kląć się* 'przysięgać, zaklinać się' (Dejna RKJŁ XXIII 190), *kłonić się* 'przysięgać, zaklinać się' (Szymczak Domaniewek), kasz. *klic sę* 'przysięgać, przysięgać święcie' (Lorentz PW), czes. od XIV w. *klíti se* 'zaklinać się, przysięgać', stczes. *kléti se* 'zaklinać się' (Gebauer Sl.), sła. dawne i dial. *kliať sa* : *klát sa* 'zaklinać się' (Kálal);

sle. dawne od XVI w. *kléti se kólnem se* 'przysięgać, zارعzać przysięgą' (Pleteršnik, Besedje 16. st.), ch./s. *kléti se kùněm se* 'życzyć sobie zła, jeśli nie byłoby prawdą to, co się mówi, potwierdzać przysięgą to, co się mówi; przyzywać Boga na świadka' (Nje-goš), *kléti se* : *kléti se* 'zaklinać się' (RMat.), chorw. dawne *kljeti se* 'uroczyście przysięgać' (Stachowski Megiser), dial. *klět se* 'zaklinać się, przysięgać' (ČDL), czrng. *клѣту се* 'zaklinać się, przysięgać' (Stanić Uskoci), scs. **КЛАТИ СЯ КЛЫНОУ СЯ КЛЫНЕТЬ СЯ** 'przysięgać' (SSJ, np. Sav.), bułg. od XV w. *кълна -ѣш се* 'wypowiadać złe życzenia; rzucić klątwę na kogoś' (RBKE), dawne 'składać przysięgę; zaklinać się' (Rečnik Botev);

strus. **КЛАТИСА КЛЫНОУСА КЛЫНЕТЬСА** 'iurare, zaklinać' (Slovarь DRJ, Srezn.), stros. 'składać przysięgę; zaklinać', 'gardzić, brzydzić się' (SRJ XI–XVII), ros. *кля́ться кляну́сь клянёшься* 'składać przysięgę; usilnie o czymś zapewniać', dial. *кля́ться* 'kłócić się' (Slovarь Rjazan.), ukr. *кля́тись кляну́ся клянёшся* 'zaklinać się', książk. 'składać przysięgę' (SUM, Slovník Ševčenko też: *клястись*), stuktur. **КЛАТИ СЯ** 'kłać się; przysięgać' (SSUM), brus. *клясьцiся* 'przysięgać się', w XV w. *клястися* : *клектися* : *клитися* 'kłać się, przysięgać' (HSBM), w XVI w. *клятися* 'przysięgać', 'zaklinać się' (Sloŭnik Skaryny), dial. *клясьцiся* 'przysięgać' (Šaternik Červ.). ~

Najbliższe odpowiedniki w bałt.: łot. z XVII w. *klentēs* 'przeklinać', stprus. *klantem-mai* 1. pl. praes. 'przeklinamy', *klamti(v)uns* part. perf. activi (przeciw uznaniu wyrazów stprus. za polonizmy przemawia odpowiednik łot.). Dalsze nawiązania (w tym z *kloniti*) niepewne (por. Sławski SE II 193). Znaczenie 'przysięgać' rozwinęło się z pierwotnego 'rzucić klątwę na samego siebie w wypadku mówienia nieprawdy'.

Sławski SE II 193, ESSM X 38, ESJS 317.

P.S.

klętva 'przekleństwo', 'maledictum'; 'przysięga', 'ius iurandum'

~ pol. od XV w. *klątwa* (dawne z XVI w. i dial. też *klątew*, SP XVI IBL) 'ekskomunikacja, anatema', przestarz. 'przekleństwo, złorzeczenie, przeklinanie', dawne 'zakłęcie', stpol. też 'słowa ściągające na kogoś zło', 'sąd, wyrok' (Słownik stpol.), od XVI w. 'przysięga' (SP XVI IBL, L., SWil.), dial. *klōntva*, *klōntfa* 'potępienie', 'przekleństwo, złorzeczenie' (Brzeziński Krajna, Szymczak Domaniewek, SOWM), też *klątew* 'klątwa' (Dejna RKJŁ XXIII 190, Maciejewski Chełm.-dobrz.), kasz. *klōtva* 'ts.' (Ramułt), kasz. *klōtva* (też *klōtāv -tve*) 'przekleństwo; ekskomunikacja' (Lorentz PW), głuź. *klatwa* 'przekleństwo; skazanie na banicję' (Jakubaš, Kral), stczes. od XIV w. *klatva*, *klátva* :

kletva : *klétva* 'kłątwa kościelna' (Gebauer Sl., Šimek), sła. dawne XV–XVI w. *klatva* 'kłątwa' (Ryšánek Žil. kn.);

sł. od XVI w. *klêtev -tve* : *klêtva* 'przekleństwo, przeklinanie kogoś', 'kłątwa' (Pleteršnik, Megiser 1603), też *kletvo* n. (Besedje 16. st., Rigler Začetki), dial. *kletev* (Tominec Črni vrh), ch./s. od XIII w. *klétva* : *klétav klétvi* 'przekleństwo, złorzeczenie', 'kłątwa; przysięga, zakłęcie' (RMat., Vuk), chorw. 'przekleństwo, złorzeczenie' (Belostenec), dial. czakaw. *klétve* 'przekleństwa' (HDZ IV 285), *klétva* 'kłątwa, przekleństwo' (HDZ IV 434: Baranja, Jurišić Vrgada, ČDL, Šimunović Brač), *kljêtfá* (Koschat Baumgarten), *kjêtvá* (Mahulja Omišalj, Houtzagers Orlec), kajkaw. *klêtva* 'ts.' (Večenaj–Lončarić Gola), sztokaw. *klétva* 'kłątwa', 'przekleństwo' (Sekulić Bačk., Peić–Bačlija RBB), czrng. *клѣтва* 'przekleństwo', 'uroczysta obietnica' (Njegoš), 'zaklinanie', 'wulgaryzm' (Čupić Zagarač), bošn. *kletav kletva* m. 'kłątwa' (RJAZ), scs. **КЛАТВА** 'przysięga, przekleństwo' (SS X–XI, SSJ, np. Sav., Euch.), śrbuż. z XV w. **КЛАТВА** 'kłątwa, przekleństwo' (Davidov Kozma), buż. *клѣтва* 'przysięga, przekleństwo' (RBKE, Mladenov BTR), 'przekleństwo, wulgaryzm', 'życzenie komuś złego' (Rečnik Botev), dial. 'przysięga; kłątwa; przekleństwo' (Vakarelska–Čobanska Samokov), 'przysięga; zaklinanie' (Stojkov Banat), maced. *клетва* 'kłątwa, przekleństwo; zakłęcie, przysięga' (RMJ), dial. 'kłątwa, przysięga' (BDial. VI 43: zach. Tracija), *klêtfa* : *klèntfa* 'przekleństwo' (Małecki SW);

stros. **КЛАТВА** 'przekleństwo; przysięga, zakłęcie' (Srezn.), 'ekskomunika' (Slavyneŭskij Leks.), ros. *кля́тва* 'uroczyste zapewnienie, przysięga', dawne też 'przekleństwo, potępienie; przekłęcie; zakłęcie' (SRJ XI–XVII, Dal), dial. 'zaklinanie' (Slovarŭ Urala), 'przekleństwo' (Slovarŭ Rjazan.), ukr. *кля́тва* 'przysięga; przekleństwo' (SUM, Żel.), dawne **КЛАТВА**, **КЛАТВА** 'przekleństwo, kłątwa; wykluczenie z kościoła' (SSUM), hucul. *klatwa* 'przysięga, zakłęcie' (Janów SH), brus. od XVI w. *кля́тва* 'przysięga' (SPZB, HSBM, Slovník Skaryny). ~

Nomen actionis od *klėti* (zob.) z suf. -tva. O suf. zob. Meillet Ét. 304–305, Matasović SNW-F 115–116. Zob. też *klętba*. P.S.

klętba zach. i wsch. 'przekleństwo', 'maledictum'; 'przysięga', 'ius iurandum'

~ głuż. *klatba* 'przekleństwo, kłątwa; skazanie na banicję' (Pfuhl), czes. od XIV w. *kletba* 'zły los, złe przeznaczenie', 'kłątwa kościelna, ekskomunika', 'złorzeczenie', *klatba* (stczes. też *klatba* : *klátba* : *klétba*) 'anatema; wyłączenie winowajcy ze społeczności', 'przekleństwo w ogóle; przeklinanie' (SSJČ, Gebauer Sl.), dawne też 'wyobcowanie' (Novák SIHus), też dial. (Králík Kelč, Skulina Mor.-slov.), sła. od XV w. *kliatba* 'złorzeczenie, przeklinanie', 'przekleństwo, fatum, nieszczęście', 'kłątwa kościelna' (SSJ, Kálal), dawne również *klatba* : *kletba* też 'rodzaj kary kościelnej lub królewskiej' (HSSJ, Ryšánek Žil. kn.: XV–XVI), dial. *kliatba* : *kladba* : *kládba* 'złorzeczenie, przeklinanie, przywoływanie złego losu' (SSN);

sł. dial. *klêtba* 'przekleństwo' (Pleteršnik);

ros. dawne *кля́тба* : *кля́тба́* 'przekleństwo, kłątwa', 'zaklinanie; przysięga' (SIAN, Dal), dial. *кля́тба* : *кля́тба* 'uroczysta przysięga' (np. SRSO Dop., SRNG,

Slovarъ volog. nar.), 'ofiara, którą dawniej składano pod fundament przyszłej budowy' (Slovarъ Urala), 'przekleństwo, wymyślanie' (SRNG: Smoleńsk), ukr. *клятьба* 'przekleństwo', 'przysięga, zaklinanie się' (SUM, Żel.), dial. *кл'ад'ба, кл'ам'ба* 'przekleństwa' (KDO), hucul. *klit̨ba* 'ts.' (Janów SH), brus. od XVI w. *кляцьба* 'przekleństwo' (TSBM), dawne też 'przysięga' (Nosovič, HSBM), dial. *клятба, клімба* 'kłątwa' (Slovník Sennensčyny, Bjaľkevič Mohylew), *кляцьба* 'przysięga' (Jurčanka Mscisl., Šatalava BDS: *клядзьба*, Rastorguev Brjansk: *клядьба*, Nar. slova 60: Mińsk: *клятба*), *кляцьба* : *клятба* 'przekleństwo' (SPZB). ~

Nomen actionis od *klěti* (zob.) z suf. -ьба. O suf. Meillet Ét. 304–305, Osten-Sacken IG XXVI 307–324. Zob. też. *klětva*. P.S.

klějъ *klěja* : **кльѣ** *klěja* 'lepka substancja służąca do łączenia różnych powierzchni', 'glutex'

~ pol. od XV w. *klej kleju* (dawne też *klij*, Słownik stpol., SP XVI IBL, L.) 'lepka substancja służąca do spajania powierzchni jednakowych lub różnych materiałów, pochodzenia roślinnego lub zwierzęcego': *klej* z chrząstek i żył bydłych (L., SW, SWil., SJP PAN), w stpol. też 'smoła ziemna' (Słownik stpol.), w XVI w. też 'lepka, gęsta wydzielina pni drzew, sok, żywica', 'ciekły, gęsty surowiec kopalny; bitumen', 'miazga znajdująca się pod kopytem' (SP XVI IBL), dial. też 'mleko dojrzone przed ocieleniem' (Karłowicz SGP), kasz. *klej* 'woda zlaną z ryb po przepłukaniu' (Pobłocki za: Karłowicz SGP), dłuż. dawne od XVII w. *klij -a* 'klej' (Muka, Chojnarus Wybór), głuź. od XVII w. *klij -a* (też *kli* : *klih* 'klej') (Stachowski Frencl, Jakubaš, Pfuhl), stczes. od XV w. *kli* (gen. *klě*) m., później też *klé, klij, klej* 'lepka substancja, np. na korze drzew; żywica', 'lepka ziemia; glina' (Gebauer Sl.), czes. dial. *klej kleje* m. (literac. *klih* : *klíh*) 'klej, przede wszystkim pochodzenia zwierzęcego': *klih* kostni, rybí (SSJČ), sła. dial. *klj* 'rodzaj kleju używany w stolarce' (Buffa Dlhá Lúka, też SSN: Levoča) w tej postaci rzadko, zwykle *glej* (też dawne i literac., HSSJ, SSJ);

sł. *klěj -a* : *klējā* (też *keljē*) (Pleteršnik) 'lepka substancja pochodzenia organicznego lub nieorganicznego, służąca do łączenia z sobą różnych powierzchni', kostni *klej*, rybji *klej* (SSKJ, Pleteršnik) też 'żywica ziemna, asfalt', bot. 'smółka pospolita, *Lychnis viscaria*' (Pleteršnik), ch./s. dawne reg. z XVII w. *klěj* 'lepka substancja służąca do klejenia' (RJAZ, RSAN jako cs.), zwykle f. *klěja* (RSAN, RJAZ), cs. **кльѣи** 'klej', **кльѣи** 'łza' (Miklosich LP), bułg. *клеѣ* 'żywica', 'klej żywiczny', 'klej kostny' (BTR, Gerov);

strus. **кльѣи** **кльѣи** 'lepka substancja, klej' (Slovarъ DRJ), stros. też **кльѣи** 'klej' (SRJ XI–XVII, Srezn.), ros. *клеѣ клѣя* : *клѣю* 'klej', dial. *шубный клеѣ, сиолярный клеѣ*, bot. *вороний клеѣ, сорочий клеѣ* (SRNG), ukr. *клеѣ клѣю* 'lepka substancja wykorzystywana do łączenia różnych powierzchni, klej' (USUM), brus. od XVII w. *клеѣ клѣю* 'klej' (TSBM, HSBM). ~

Por. denominativa od *klějъ* w znaczeniach 'zlepiać klejem, spajać': pol. od XV w. *kleić kleję* (dawne też *kliić*, SP XVI IBL, L.), dłuż. *klijis̨, głuź. klijić*, dial. moraw. *klejiti*, sł. *klējiti -ím* (Pleteršnik), ch./s. *kljati*, ros. *клеѣть клѣю клѣишь*, ukr. *клѣѣти клѣю клѣиш*, brus. *клѣиць клѣю клѣиш*;

2. sła. dial. *glej* ‘klej pochodzenia zwierzęcego’, ‘żywica’, ‘wosk lub stearyna kapiąca ze świec’, ‘zakalec’, ‘ciężka gliniasta gleba’ (SSN s.v. *glej*).

Prasłowiańskość niepewna. Brak podstaw materiałowych do rekonstrukcji postaci *klějъ* : *klějъ* proponowanej ze względu na ewentualne odpowiedniki pozasłow. (Miklosich EW 119, Sławski SE II 200, Boryś SE 233), krytykę tej hipotezy zob. ESSM X 20. Analogicznie, z dźwięcznym nagłosem, zbudowane *glъjъ* ‘ziemia gliniasta lepka’ (zob.), por. też wyrazy z inicjalnym *glě-*: *glěnz*, *glětz*, *glěvz* (zob.). Znaczne różnicowanie form (np. stczes., słe.) każe ponownie przyrzeć się możliwości zapożyczenia z germ., przy czym główną przeszkodą jest zasięg geograficzny (obecność już w strus.).

ESSM X 20, Sławski SE II 200, Boryś SE 233.

M.J.

klěňъ : klěňъ zob. klenъ

klěskati *kleščъ* : **kleskati** *kleščъ* ‘uderzać głośnie w dłonie’, ‘plaudare’, ‘mlaskać językiem’, ‘lingua crepitare’

~ pol. od XIV w. *klaskać klaszczę* : *klaskam* (forma *kleszczę* w XIV–XV w., dziś dial.), ‘uderzać głośnie w dłonie, plaskać, trzaskać (np. z biczem)’, o ptakach ‘wydawać trele, klaskać (najczęściej o słowikach)’, dawne też ‘mlaskać’ (Kn.), w stpol. też w ogóle ‘uderzać głośnie wywołując łoskot, stukot’ (Słownik stpol.), dial. *klaskać* : *kleskać* (e analogicznie do 1 sg. *kleszczę*) też ‘klekotać dziobem (o bocianie)’, ‘wołać na kurę’ (Karłowicz SGP), kasz. *klaskac klaščq* ‘klaskać’ (Sychta SK, Lorentz PW: też *kleskac*), ‘wydać odgłos podeszwy’ (Sychta SK) też ‘uderzać skrzydłami (o kogucie)’, ‘mlaskać językiem’ (Kartoteka SP), dłuż. *klaskaś -am* ‘ts.; bić biczem’, ‘policzkować’, ‘klapać, człapać’, ‘pluskać (o deszczu)’ (Muka), głuź. *kleskać -am* ‘uderzać, plaskać’, czes. *tlěskati* ‘klaskać dłońmi; pluskać’, stczes. ‘klaskać w dłonie’, ‘wydawać podobny dźwięk za pomocą przedmiotów’ (ESSČ), dial. moraw. *tláskat’ -šču* ‘mlaskać, klapać’, *tlěskat’ -šču* ‘paplać, gadać’ (Bartoš DSM), sła. *tlieskat’* ‘klaskać dłońmi; klapać; pluskać’ (czes. i sła. *tl* < *kl*, Brückner KZ XLVI 210);

słe. *tlěskati* (*tláskati*) -am ‘powodować odgłosy, uderzając otwartą dłonią, płasko uderzać’ (SSKJ);

ros. dawne *клѣскать* ‘klaskać, strzelać, klapać’ (Dal.), dial. *клѣскать*, *клескать* *клещъ клещеишь* i rzadziej *клескаю клескаеишь* ‘pić, o alkoholu’ (SRNG) ‘bić, uderzać; walić, grzmocić’ (SRNG), ‘chłostać, bić po policzku’ (Opyt Dop.), ‘uderzać piłką kijem lub ręką’ (SRNG, Slovarъ Severa, Myznikov Belomoryje, Merkurjev Kola), ‘klaskać w dłonie’ (SRNG, Opyt: Syberia, Psków), *клескаться* ‘pluskać się, o rybach’ (SRNG), ‘biegać bez celu, objąć się, kręcić się’ (Opyt Dop.), ‘powtarzać jedno i to samo’ (SRNG), ‘dokazywać, broić, psocić, żartować’ (Nemčenko Pribaltika: też *клескаться*), ukr. *кляскати* ‘klaskać’ (SUM, Bilečkyj Nosenko), ‘uderzać, walić’ (Hrinčenko), *кляскати* языком ‘mlaskać’ (Hrinčenko, Verchratskyj Łemk.), brus. *кляскаць* ‘bawić się grzechotką’, ‘klaskać w dłonie’, ‘wydobywać dźwięk, uderzając czymś płaskim o równą powierzchnię’ (Nosovič). ~

Czasownik dżwkn. od interj. *klěs-*, *klesk-*. Zmienność wokalizmu pierwiastka (-ě : -e-) częsta w wyrazach onomatopiecznych (Sławski SE II 188–189), por. *klęskati* z wokalizmem -ę-.

Najbliższe znaczeniem i budową: lit. *klěsti klesčiù* 'chlastać, smagać biczem, rózgą' (Fraenkel LEW 269), łot. *klest klešu*, *klesu* 'żarłocznie jeść, żreć', *klešket* 'paplać, pleść, bredzić' (Berneker SEW I 514). P.S.

klěstiti *klěščq* 'ściskać mocno; miażdżyć, zgniatać', 'comprimere, contundere', zach. i pld. 'kastrować (przez zgniatanie lub ukręcanie jąder)', 'castrare'

~ pol. *kleszczyć kleszczę* (w XVI w. *kleścić kleszczę*) 'kastrować zwierzęta', dial. 'zaciskać, ujmować w kleszcze' (SOWM), 'być ściśniętym, unieruchomionym' (Brzeziński Krajna, por. Karłowicz SGP z jednym niejasnym przykładem: *kleszczeć* kure), kasz. *kleščac sq klěščq sq* 'cisnąć się', *s-kleščac* 'ścisnąć' (Lorentz PW), połab. *ai-klasténē* 'ściśnięty' (Lehr-Splawiński, Polański SE 5), głuź. *klešćić* 'ścinać wierzchołek drzewa, przycinać drzewo' (Zeman), stczes. *klestiti klešču* 'kastrować', 'ociosywać drzewa' (Gebauer Sl.), czes. *klestiti* 'ociosywać drzewa; karczować; torować drogę', 'trzebić; kastrować' : *kleštiti* 'kastrować' (SSJČ), dial. *klestit* 'przycinać gałęzie, aby były zdadne na podściółkę; obcinać gałęzie', 'usuwać sparszywiałe części gałęzi' (Hruška DSCh), śla. *klieštit* 'ts.' (SSSJ);

ślę. *klěstiti -im* 'ociosywać drzewo; odcinać gałęzie siekierą', 'chłostać, bić', 'o ptaku, uderzać dziobem' (Pleteršnik, SSKJ, też dial. Tominec Črni vrh, Novak Beltinci: *klěstiti*), ch./s. *klěštiti*, ijekaw. *kljěštiti* : *kljěštiti kljěštīm* 'ściskać kleszczami', 'torturować, ściskając kleszczami', 'gapić się' (RMat.), chorw. dial. kajkaw. *klāšćiti se* 'wykrzywiać usta w grymasie', *klāšćati se* 'śmiejąc się, pokazywać zęby' (Večenaj–Lončarić Gola), serb. dial. *klěumu* 'ledwo chodzić, powłóczyć nogami' (Dinić Timok), scs. *склѣстити склѣщѣ склѣстиши* 'ścisnąć, ściągnąć' (SJS: Supr.), może też bułg. dial. *кл'еште се* 'wybałuszać oczy' (BDial. I 98: Strandža), maced. *клешту се* 'śmiać się', 'szczyrzyć zęby w uśmiechu' (RMJ);

stros. **клѣстити** : **клѣстити** 'ściskać, gnieść; dusić' (SRJ XI–XVII), ros. dawne *клетитъ клеуу* 'ściskać, gnieść, dławić', 'spajać za pomocą ściskania' (Dal), dial. *клеуитъ* 'ściskać, dławić, gnieść', 'zbierać sieci' (SRNG, Опыт), *клеуитъ* 'pić bez umiaru' (SRNG, Мельниченко Jaroslavl), 'wybierać sieci', refl. *клеуитъся* 'parzyć się (o węzłach)' (SRSO Dop.), ukr. dial. *кліуити кліуу* 'ściskać kleszczami', 'ściskać, dławić', brus. dawne *клѣуиць* 'ciasno spajać jedno z drugim' (Nosovič), refl. *клѣуицца* 'o psach i niektórych owadach: parzyć się'. ~

Por. ros. dawne *клесцѣу-мца* 'ręczne żarna' (SIAN);

2. formacje prefigowane: bułg. *заклѣуям* 'zaciskać, ściskać, przycinać, zakleszczać', dial. *зклѣш'ѣм сѣ* 'nie móc się wydostać z ciasnego miejsca' (BDial. VII 49), *заклѣшчувам, заклѣшчим* 'przyciskać coś tak, że nie może się wymknąć' (BDial. III 219), maced. *заклештува* 'zakleszczyć' (RMJ);

3. serb. *kljāštriti* : *kljāštriti* 'podcinać, przycinać gałęzie' (RMat.), chorw. dial. *klęštriti* 'podcinać, ciąć' (Večenaj–Lončarić Gola), *klāštrāt* 'obcinać zbędne gałęzie

z drzewa' (Turina-Šepić RČI), które mogą być zniekształconymi formami pierwotnego *kleštati* : *klēštati*;

4. sła. dial. *klesniť* : *kliēsniť* 'obcinać z drzew zbędne konary', 'karczować zarośla' (SSN).

W poszczególnych językach grupa -šč-, -št- w inf. analogiczna do formy 1 os. sg. praes. *klēščō* < *klēstō*.

Dokładnych odpowiedników brak. Najbliższe odpowiedniki *kleišti* -*šiū* 'zgiąć, skrzywić', *kleišiūoti* 'iść chwiejnym krokiem, zataczać się', stind. *klišnāti* 'drepczyć, męczyć, dokuczać' (Mayrhofer KEWA I 282) wskazują na wokalizm *ei* : *i* oraz na *ie*. *kleik*- 'bolesnie' cisnąć, ścisnąć, gnieść, szczypać' (Pokorny IEW 602).

Pierwotne znaczenie 'ściskać' z czego, zapewne też psł., 'kastrować przez zgniatanie jąder'. W wypadku zach. i pld. znaczenia odnoszącego się do obcinania gałęzi niewykluczona kontaminacja z jakąś inną formą.

ESSM X 22, Sławski SE II 213–215.

P.S.

klēšča 'narzędzie do ścinania czegoś, kleszcze', 'forceps'

~ pol. od XV w. *kleszcze* pl. 'narzędzie do chwytania, ściskania czegoś, rodzaj obcęów, szczypce', 'części odnóży niektórych pajęczaków, skorupiaków, np. raka' (SJP PAN), stpol. też o innych narzędziach np. u Kn.: *kleszcze* na wyprężoną ścianę 'klamra, spona', dial. też 'rodzaj szczypców drewnianych do wyciskania miodu przy topieniu wosku', 'drewniane pałaki u chomąta', 'żelazny potrząsk do łowienia borsuka', 'przyrząd do przędzenia sieci' (Maciejewski Chełm.-dobrz.), kasz. *klēšče*, *klēšce* 'szczypce, obcęgi' (Lorentz PW), połab. *klēsta* 'obcęgi, też szczypce raka' (Rost), *klēsta* i *klesta*, *klusta*, *klesda* etc. 'obcęgi' (Olesch Thesaurus), dluž. *klēšče* 'obcęgi', 'odnóza raka' (Muka), głuž. od XVII w. *klēšče* 'kleszcze' (Stachowski Frencl), *klēšče* też 'drewniane kabłaki chomąta' (też dial. Michalk Neustadt), czes. *kleště* f. pl. (w sg. *klešť* f. rzadkie, Přír. Slov.), stczes. od XIV w. *kleščě* f. 'kleszcze, wnyki' (Gebauer Sl., MSS), też *kleště* 'potrząsk na zwierzęta' (Šimek), dial. moraw. *klišče* 'szczypce, kleszcze' (Malina Mistřice, Lamprecht Opava, Steuer Baborów, Kellner VN: *klyšče*), *klišť* 'rączka pompy' (Kott Dod. DSM), *klēšč* m. 'drewniany kabłak chomąta' (Malina Mistřice), sła. od początku XVII w. *kliēšte* f. pl. 'kleszcze' (HSSJ), dial. *klišče*, *klišči* 'ts.' (Buffa Dlhá Lúka), *klišče* 'ts.' (Ripka Dolnotrenč.), *klašče*, *klišče*, *klešte* 'ts.' (Orlovský Gemer), też 'skrzyżowane belki, żerdzie na szczycie słomianej strzechy' (Matejčík Novohrad), *klešče* 'ts.' (Sipos Bükk-Gebirge);

słe. *klēšče*, *klēšce* f. pl. 'kleszcze' (SSKJ), też 'urządzenie w tartaku', *klēšče* XVI–XVII w. 'ts.' (Besedje 16. st., Megiser 1592, Megiser 1603), dial. *klēšče* (też *klišče*, *klēišče*) 'kleszcze' (Kutin Bovec, Steenwijk Rezja, Novak Beltinci), *klīšę* 'ts.' (Tominec Črni vrh), ch./s. *klijēšta*, *klēšta*, *klēšta* n. pl., ijękaw. *klijēšte*, *klijēšta* f. pl. 'kleszcze' (RMat., Vuk), dawne *klišća* 'ts.' (Stachowski Megiser, Megiser 1603), chorw. dawne *klēsche* 'ts.' (RJAZ: Belostenec), dial. czakaw. *klišća* pl. (Rasprave JAZU I Žirje, Jurišić Vrgada, Mahulja Omišalj (też w znaczeniu 'wnyki'), Moguš Senj: też *klijšća* (Turina-Šepić RČI: też *klēšća*), *klišća* 'ts.' (HDZ VII 502, ČDL, Šimunović Brač), *klišče* (Koschat

Baumgarten), kajkaw. *klěšće* (HDZ III 138), *klěšča*, *klěšče* (HDZ VI 451), dial. sztokaw. *klīšte* 'ts.' (Sekulić Bačk., Peić–Bačlija RBB), serb. dial. *kljěšta* n. pl., *kljěšte* f. pl. 'ts.' (SDZ XXXV 59: Banat), *кљешта*, *кљештеви*, *кљештеви* 'ts.' (Dinić Timok), cs. *кљешта* f., *кљешти*, *кљеште* (Miklosich LP, SJS: *кљѣща*) 'kleszcze', bułg. *кљещи* : *кљещи* plt. 'kleszcze' (RBKE), dial. *клишті* 'ts.' (Stojkov Banat), *кљиште* pl. 'szczypce, kleszcze' (BDial. II 187: Rodopy), *кљеште* : *кљешти* 'część wozu, do której zaprzęga się konie albo woły' (BDial. I 98: Strandža, BDAI, m. 262, 263), maced. *кљешта* f., pl. *кљешти* 'kleszcze', dial. *клѣшти* plt. *клѣштѣ* (Małeckі SW), *klešti* 'ts.' (Hendriks Radožda-Vevčani), *кљеште* (Vidoeski Kumanovo);

strus. *кљѣщѣ* : *кљѣща* (Slovarь DRJ), stros. pl. *кљѣщи* : *кљѣшти* 'kleszcze', ros. *кљещи* -*ѣй* i *кљещи* f. pl. też 'drewniane kabłaki chomąta', dawne *кљещи* 'kleszcze, obcęgi' (Dal, Kotašichin), też 'kleszcze raka' (SIAN), dial. *кљещи* : *кљешти* 'drewniana część chomąta' (MSPribalt., Slovarь Novosybir, Sredneobskij sl.: *кљѣши*), 'kleszcze raka, obcęgi, kleszcze' (Slovarь Karelii, SRNG), *кљещи* rybac. 'drewniane paliki przywiązywane do niewodu', 'drewniane igły do wiązania rybackich sprzętów', 'urządzenie do mocowania sznurków' (Slovarь Novosybir, SRNG), ukr. *кљіщі* -*щів* : *кљіщі* -*щів* 'kleszcze, obcęgi', drewniana część chomąta' (SUM, Hrinčenko), 'metalowy przyrząd' (SUM), dawne też *кљіщѣ*, pl. *кљіщі* 'kleszcze, cęgi' (Żel.), dial. *кљѣшчи*, *кљішчи*, *кљѣшчѣ* 'drewniana część chomąta' (Leks. Polesьja 171), brus. od XVI w. *кљѣшчы* 'kleszcze' (TSBM), dawne *кљѣще* 'obcęgi' (Slovník Skaryny), 'drewniana osnowa chomąta' (HSBM), dial. *кљѣшчы* : *кљѣшчѣ* : *кљѣшчы* 'drewniana część chomąta' (SPZB), *кљѣшчы* 'część chomąta', 'kleszcze raka' (Turaŭ, Šaternik Červ., Bjałkevič Mohylew, BMM IV 233: Homel), 'obcęgi' (Bjałkevič Mohylew, BMM IV 233: Homel, Nar. slovativ. 226: Nieśwież), 'szczypce do wyciskania miodu i wosku' (NS, SPZB), 'dulki (na wiosła)' (Mat. Mahil.). ~

Por. też wschodnie formy zakończone na -*n'a* i (wtórnie) na -*ni*, które mogą kontynuować formę *klěščьn'a* od *klěščiti* < *klěstiti* z suf. -*ьn'a* (zob. Vasmer REW I 569): ros. *кљѣшня* 'każda z przednich nówek raka lub podobnych skorupiaków', dawne *кљѣшня* 'część dwukołowego chłopskiego wozu wlokąca się po ziemi' (SIAN), dial. *кљѣшни* 'drewniana część chomąta' (SRSO Dop., Slovarь Karelii), ukr. *кљішня* : *кљѣшня* 'kleszcze, obcęgi' (TSBM, Żel.), dial. łemk. *кљішня* 'rozdwojona część dyszla wozu', *кљішня* 'szczypce raka' (Verchratskyj Łemk.).

Forma *klěšča* z wcześniejszego *klěst'a*. Pierwotna forma f. sg. zachowana tylko w niektórych językach, zwykle występuje w dualis *klěščь* > *klěšči*, choć semantyka niektórych form na -*a* może wskazywać na ich wtórność względem form pluralnych (np. ros. dial. *кљещѣ* i brus. dial. *кљішча* 'jedna połowa drewnianej części chomąta'). Według Bernekera SEW 517 jest to skonkretyzowane nomen actionis od *klěstiti* (zob.). Inaczej Zubatý Studie I 1, 28, który widzi tu derywat z suf. -*ta* (< -*t-ja-*) (por. *onuťa*, *porta*) od pierwiastka *klěs-*, obecnego w *klěstiti*. P.S.

klěščь *klěšča* 'owad pasożytujący na ciałach ludzi i zwierząt', 'Ixodes ricinus'

~ pol. od XIV w. *kleszcz* -*a* 'kleszcz pospolity, gatunek pasożytującego pajęczaka z gatunku roztoczy, Ixodes ricinus' (Słownik stpol., SP XVI IBL, L., SW), dawniej też

'gatunek ryby, Abramis brama' (Słownik stpol., L.), 'rodzaj chrząszcza, Leptura' (L.), też dial. (Karłowicz SGP), kasz. *klěšć -a* 'Ixodes ricinus' (Sychta SK), sli. *klejšć* 'Ixodes ricinus' (Lorentz SIW), dluž. *klěšć -a* 'kleszcz, Ixodes ricinus' (Muka), głuż. *klěšć -a* ts.' (Pfuhl), czes. *klíšť -a* 'Ixodes ricinus', stczes. z końca XIV w. *klěšć* 'jakiś gad' (Gebauer Sl.), sła. od XVII w. *kliešť -a* 'Ixodes ricinus' (SSJ, HSSJ), dial. też 'rodzaj stojaka' (SSN); słe. *klěšć klěšća* 'Ixodes ricinus' (Pleteršnik, SSKJ), ch./s. dawne *klěšt* : *klīješt* (RJAZ, RSAN);

ros. *клещ -á* 'drobny owad z gatunku pajęczaków, pasożytujący na ciele ludzi i zwierząt, a także na roślinach' (RSJ), dial. *клеш* 'owad niszczący zasiewy', *клещ на уду!* 'przekleństwo wobec rybaka' (SRNG), *клевч* 'kleszcz' (Slovarь Don.), ukr. *кліщ -á* 'drobny owad z gatunku pajęczaków, pasożytujący na ciele ludzi i zwierząt, a także na roślinach' (SUM, Hrinčenko), brus. *клешич кляшичá* 'drobny owad z gatunku pajęczaków' (TSBM, też dial. SPZB). ~

Por. *клёшні* pl. 'owady, kleszcze' (SRNG).

Forma *klěšćb* z wcześniejszego *klěštъ*. Derywat wsteczny od *klěstiti*, por. *klěšća*. Nazwany od wczepiania się mocno w skórę żywiciela. P.S.

klěta 'rodzaj klatki; zagrodzone pomieszczenie', 'claustrum'

~ pol. *klata* 'duża klatka dla ptaków lub zwierząt', dawne 'samotrzask na ptaki, klatka' (Volckmar, wyd. z r. 1623), też w nieregularnej formie *kleta* 'szopa, pomieszczenie, schowek na zboże', może też 'mniejszy przenośny schowek' (SP XVI IBL, Sławski SE II 229), dial. *kláta* 'zagroda w stajni dla konia' (Kućała PSM 134), 'zagroda dla cieląt' (Nitsch WP IV 163), *klita* 'psia buda', pl. *kłyty* 'pogawędka' (SGŚ), 'plotki' (SGŚĆ, Tomaszewski GŁ), *klity-kléty* pl. 'bajki' (Karłowicz SGP), dial. *klety* 'łopian, Lappa major' (Zaręba Siołkowice);

chorw. wyjątkowe w XVIII w. *kljeta* = *kljet* 'szałas, buda' (RJAZ, Vuk), cs. **KLĚTA** 'żelazo, pułapka, np. na kuny', ch./s. *klěta*, ijekaw. *kljěta* 'pokój, izba (mniejsza)' (RMat.), bułg. dial. *клемá* 'spizarnia w starym domu' (BDial. I 98: Strandža);

ukr. dial. *кліта* 'komora'.

Por. rus.-cs. **КЪ КЛѢТѢ** wskazujące na formę **KLĚTA** (SRJ XI-XVII).

Postać oboczna do *klěť* (zob.), przeniesiona do tematów na -a-. Sławski SW II 199. P.S.

klětiti *klěťo* 'budować, składać nieudolnie, niedbale', 'neglegenter construire'

~ pol. *klecić* 'budować pośpiesznie, byle jak', dawne *klecić* 'kojarzyć, układać, organizować', 'bajac, pleść' dawne z XVI w. też 'płodzić' (SP XVI IBL), przen. 'tworzyć, układać, kojarzyć, łączyć', dial. *klecić* : *klycić* 'ubijać (o masle)', 'bajac, mówić od rzeczy, bez sensu' (SGŚ);

bułg. dial. pref. *за-клѣтам* 'zamykać' (Conev IBE I 92, Mladenov, Rodna Reč VI 239), 'układać na krzyż, w kwadrat, w kratkę';

ros. dawne *клетѣть* 'rozbić na kawałki': *разбивать на клетки* (Dal), *клетить* *пестредь* 'tkać' (SIAN), brus. dawne *клетити* 'budować, tworzyć' (HSBM). ~

Por. pol. dial. deverbativum *kleta* 'swat' (Pluta Dzierżysławice).

Denominativum od *klěť* (zob.).

P.S.

klěťka : klěťka 'klatka', 'cavea'; 'samotrzask do łowienia ptaków', 'tendicula, aucupium'

~ pol. XV w. *klatka* (dawne też *kletka*, Słownik stpol., SP XVI IBL), 'rodzaj skrzynki z prętów metalowych lub drewnianych na ptaki, zwierzęta', dawne też 'szopa, buda, komórka; klatka, kojec', 'samotrzask, potrzask', 'plotka, bajka, brednie' (Słownik stpol., SP XVI IBL, L.), dziś *klitka* 'ciasne, liche pomieszczenie', dial. *klatka* 'sąsiek w stodole na zboże; skrzynie z cienkich łat i żerdzi do łowienia ryb' (Karłowicz SGP), 'pomieszczenie dla świń lub drobiu' (Tomaszewski GŁ), 'przęsło płotu' (MAGP II cz. 2, s. 34), *klaŭtka* 'klatka dla ptaków' (Steuer Sulków), kasz. *kletka* 'dom' (Lorentz PW), połab. tylko NT *Kletken* (Rost 230) (być może od apelativum o znaczeniu 'wydzielona część ziemi', 'jednostka miary powierzchni'), dłuż. *klěťka* 'klatka na ptaki lub dzikie zwierzęta', głuż. *klěťka* 'ts.', 'ambona' (Zeman), czes. *kletka* 'klatka dla ptaków' (Jungmann), czes. dial. *kletka* : *klítka* 'klatka', laskie *klěťka* : *kletka* 'klatka dla ptaków' (Sochová Lašsko, Lamprecht Opava), ślą. *klietka* 'klatka', dial. 'ts.' (SSN w różnych postaciach też z udźwięcznieniem nagłosu: *glietka*), 'drewniana rama, do której zamyka się zwierzęta przy podkuwaniu' (SSN), 'sposób układania polan na stos' (Orlovský Gemer);

śle. od XVI w. *klěťka* 'klatka; potrzask na ptaki' (Pleteršnik, Besedje 16. st., Megiser 1603), też 'przestrzeń dla zwierząt ogrodzona prętami', dial. *kletka* : *klěťka* 'klatka na ptaki' (Kutin Bovec, Novak Beltinci), ch./s. *klěťka*, ijękaw. *klījetka* 'komora sercowa', u Stulicia 'klatka na ptaki', dial. 'spizarnia' (RJAZ, Njegoš), scs. **КЛѢТЬКА** 'komórka, cela' (Sadnik–Aitzeitmüller HAT: Supr., SS X–XI, SR BAN), cs. też **КЛѢТЬКА** (Miklosich LP), bułg. *κλєтka* 'zamknięte pomieszczenie, komórka; klatka' (Gerov, RBKE), dial. 'samotrzask, sidła' (BDial. I 179: Sewliewo), 'miejsce dla konia' (Stojkov Banat), maced. *κлетка* 'klatka; pułapka, sidła', 'komórka, cela' (RMJ), dial. pl. *klětku* 'narzędzie rybackie';

strus. **КЛѢТЬКА** 'pokój, cela', 'jatkan, stragan, sklep' (Slovarь DRJ), później też 'więzienie', ros. *κλέтка* 'pomieszczenie dla ptaków i zwierząt ze ścianami z metalowych lub drewnianych prętów', 'sposób układania niektórych materiałów (np. drewna)', 'czworokąt' (SRJ), dial. 'ciasny budynek przeznaczony dla zwierząt domowych' (SRNG: Ural), 'pudełko, skrzynka', 'część gumna w kształcie czworokąta', 'nieduża, czworokątna część ziemi pod wysiew lub pastwisko' (Slovarь Smolensk.), 'chłodne pomieszczenie, przedsionek' (Opyt Dop.), o różnych sposobach konstrukcji, np. 'sposób budowania zagrody' (SRNG: Włodzimierz), 'sposób tkania lnu' (SRNG: Perm), pl. 'płótno utkane kolorowymi nićmi w kratkę' (Meľničenko Jaroslavl), 'kraciasta tkanina' (SRNG: Ural), ukr. *κλίтка* 'zamknięte pomieszczenie dla ptaków lub zwierząt ze ściankami z drewnianych lub metalowych prętów', 'układ linii poziomych i pionowych; kratka' (Hrinčenko, SUM, Żyteckij Narys), dawne też 'jatkan, kram, stragan' (SSUM, tylko formy zależne: np. bier. *κльтку*), dial. *κлітка* 'izdebka, sklepik

wiejski', 'jednostka miary ziemi, dziesięć dziesięcin' (Moskalenko Odesa), 'miara ziemi, 4 hektary' (Lysenko SPH), poles. *клáтка* 'klatka' (zapewne z pol.), 'stos, kupa (np. gnoju)' (Leks. Polesja 105), hucul. *klitka* 'klatka' (Janów SH), brus. *клéтка* 'klatka, kratka; komórka', 'sposób układania niektórych materiałów, np. drewna', 'czworokąt' (TSBM), dawne też 'jotka, stragan, namiot' (HSBM), dial. *клеука* 'zwój lnu'. ~

Por. stczes. *kletcě* 'klatka' (Gebauer Sl.).

Demin. od *klěť* (zob.) z suf. *-ška, -bka* (o suf. Doroszewski, PF XIII 68–71). W poszczególnych językach wyraz stracił charakter deminutywny i wyparł lub ograniczył zasięg formy podstawowej *klěť*.

Pierwotne znaczenie 'miejsce zagrodzone, zamknięte' > 'klatka', por. łac. *cavea* z tym samym rozwojem znaczenia (Sławski SE II 190–191). P.S.

klěť f. : **klěť** 'niedbale sklecona budowla', 'constructio neglegenter facta'; 'prymitywne pomieszczenie, schronienie', 'refugium rude'

klěť: ~ pol. od XV w. *kleć* rzadkie 'małe ciasne pomieszczenie; klitka', dawne 'li-cha, marna budowla, lepianka, spichrz', stpol. 'skrzynia, paka', w XVII–XVIII w. 'plotka, bajka', dial. 'spichrz, schowek', pol. dial. *klěć, klic* 'klitka, ciasna izba, ciasny dom, lichy zbudowany mały dom' (Zborowski Zakopane), stczes. *klet -i* (Gebauer Sl., odtworzone na podstawie demin. *kletcě*), czes. *klec, klece* 'klatka' (Jungmann, SSJČ), por. też czes. *klicka* zdrob. od *klec* (SSJČ);

słę. od XVI w. *klét kléti (klět -i)* 'piwnica, część budynku poniżej parteru, zwykle w ziemi', 'winiarnia' (SSKJ, Besedje 16. st., Megiser 1603), dial. wsch. 'mały budynek w winnicy, gdzie wyciska się i przechowuje wino', ch./s. *klět* ijękaw. *kljjet* f. 'buda, szałas; komora, cela; spożarnia', 'niewielki budynek w winnicy, np. na narzędzia', też 'pokój, izba (mniejsza)' (RSAN, RMat, RJAZ, Vuk, Anić RHJ), *klét* 'piwnica, miejsce przechowywania wina albo piwa' (Belostenec: XVIII w.), chorw. dial. czakaw. *klit* 'piwniczka w polu' (Neweklowsky Burgenland, Koschat Baumgarten), *kljjet* 'pokój dla małżonków' (HDZ II 276), kajkaw. *klět* 'domek w winnicy' (Večenaj-Lončarić Gola), sztokaw. *kljjet* 'izba; słomiany szałas' (Sekulić Bačk.), serb. dial. *klét* 'piętro' (Dinić Timok), scs. **КЛЕТЬ КЛЕТИ** 'komora, izba, cela' (SR BAN, SJS, np. Zogr., Mar.), bułg. dawne i dial. *клет* f. 'komora, izba' (RBE, Damaskin Swisztowski), 'piwnica, ziemianka', 'komora, składzik, spiżarnia', też 'komórka w starym domu' (BDial. I 193);

strus. i rus.-cs. **КЛЕТЬ КЛЕТИ** 'pokój, cela; komora, spichlerz; dom; skarbiec' (Slovarь DRJ, Srezn.: też **КЛЕТЬ**), ros. *клеть* 'komora, spiżarnia; czworokątna budowla z okraglaków', dial. 'spiżarnia, poddasze, odgrodzone miejsce dla owiec' (Slovarь Don.), 'spichlerz', 'miejsce, w którym znajduje się dom wraz z budynkami gospodarczymi', 'czworokątny stos drzewa' (Slovarь Smolensk.), 'sień', 'dom połączony z innym wspólnym podwórzem' (Ural), 'pokoik, izdebka' (Mel'ničenko Jaroslavl), 'chlew' (Manaenkova SRGB), 'spiżarnia, letnia kuchnia' (Ivanova Sl. Podmoskov'ja), 'oddzielne pomieszczenie w domu do przechowywania dobytku, spiżarnia' (Merkur'ev Kola, SRJ), 'stodoła, chlew', 'pokój w chłopskim domu, w którym zwykle spano'

(Slovarъ Novosybir.), *клѣть* 'chłodna część domu, spiżarnia' (Dal), stukr. **КЛѢТЬ** : **КЛѢТЬ** 'komórka, składzik, spiżarnia' (SSUM), ukr. dawne i dial. *клѣть* 'spiżarnia', 'komórka' (Hrinčenko), *клет* 'oddzielne pomieszczenie, spiżarnia, spichlerz, izdebka' (Leks. Polessja 139), hucul. *kliť* 'komora przy chacie' (Janów SH), brus. *клѣць* 'komora, spiżarnia' (TSBM), dial. 'stodoła, spiżarnia, komórka' (Leks. Palessja 157, Turaŭ, Bjaľkevič Mohylew), 'spichlerz' (Šaternik Červ.), dawne 'niewielki pokój, kram, stragan' (HSBM). ~

klěť: ~ pol. dial. *klat* 'kawałek ziemi opuszczony przy wykopkach' (SOWM), *klet* 'rudera, stara budowla drewniana' (PF IV 827 z tykocińskiego);

ch./s. *klĭjet* wyjątkowo w XVIII w. i w niektórych słownikach XVII–XVIII w. 'spiżarnia; sypialnia, buda, szalas', bułg. dawne *клет* m. 'ziemianka' (RBE), dial. *клям* 'stodoła, spichlerz' (Mladenov, Rodna Reč VI 239–240), *клет* 'komórka na żywność, spiżarnia w starym domu' (BDial. I 193, BDial. II 187: Rodopy);

ros. dawne *клет -a* 'komora, spiżarnia' (SIAN). ~

Pewne odpowiedniki tylko w bałt.: lit. *klėtis* 'spichlerz', łot. *klēts* 'spichlerz, komora' (Trautmann BSW 136, Skardžius 17, Fraenkel LEW 270). O innych zestawieniach niejasnych ze względów fonetycznych zob. Sławski SE II 198–199, Frisk GEW I 874, Feist VWGS 260–261. Postacią oboczną do *klěť* należącą do tematów na -o- jest *klěť*. Por. *klěta*, *klěťka*.

Rudnicki, SO XIII 202, Sławski SE II 198–199, Sławski, Etnografia Polska III 351–354. P.S.

klěviti klěv'q : **klěvati klěvajq** zach. i pld. 'drzeć z zimna', 'frigu causa horrere'

~ czes. *klevit se* 'trzęść się, chwiać się (np. z zimna)' (SSJČ), dial. *kleviti se* 'drzeć z zimna', zwykle prefig.: *skleviti se* 'skurczyć się z zimna', sła. *sklaviet' : sklavet'* 'zdrętwieć, stać się bezwładnym', *rozklaviť* 'przejsć ze stanu zdrętwienia w stan normalny' (Kálal);

słę. *oklěvati -am* 'zwlekać, wahać się, ociągać się' (Pleteršnik: z sch.), dial. *klevet* 'wziąć coś z trudem z czegoś (np. wyciągać kamienie z ziemi)' (Jakomin Sv. Anton), ch./s. *oklijěvati òklijevām* 'ts.', wsch. *oklěvati òklěvām* 'ts.', chorw. dial. sztokaw. *klěbit se* 'robić grymasy' (Peić–Bačlija RBB). ~

Etymologia niejasna. Berneker SEW I 518 zestawia wyrazy z łot. *klīt* 'błądzić', *klēi-jūt* i *klāijāt* 'ts.', lit. *klajūs* 'błędnie prowadzący', *klýsti* 'zbłądzić, zabłądzić' (Zubaty Studie I 100 odnosi je tylko do wyrazów ch./s.). Berneker dopuszcza też możliwość związku z lit. *kliūti kliūvū* 'wisieć', *kliāusti kliāudžu* 'przeszkadzać, zatrzymywać', łot. *klaustīt* 'wisieć' (byłby to więc zupełnie inny pierwiastek, identyczny z tym, co w *kļučb*), por. też *klvati*. P.S.

klicati kličq 'krzyczeć, wołać', 'clamare, vocare'

~ pol. kasz. *klācec* 'mieć znaczenie, wartość, znaczyć' (Lorentz PW; na temat rozwoju znaczenia por. ukr. *клич* 'reputacja, sława' i ch./s. dawne *klicati* 'wołając, wysławiać'), stczes. *klíčeti -ču* 'krzyczeć, wołać' (Gebauer HMČ III cz. II 338);

sł. *klicati kličem* ‘wołać, wzywać; nazywać; zapraszać; ogłaszać, obwieszczać’ (Pleteršnik, SSKJ, też dial. Tominec Črni vrh), ch./s. od XIII w. *klicati kličem (kličam)* ‘wznosić radosne okrzyki’, dawne ‘wzywać pomocy’, ‘obwieszczać’, ‘wysławiać, chwalić kogoś’, dial. z Istrii *klicati se* ‘nazywać się’, ‘zwoływać się’ (RJAZ), serb. *klicati kličem* ‘okazywać radość; pozdrawiać, witać’, ‘obwieszczać’, ‘zapraszać, nawoływać kogoś’, ‘krzyczeć, pokrzykiwać’ (RSAN), scs. *КЛИЦАТИ КЛИУЖ КЛИУЕШИ* ‘wołać, krzyczeć, pisać’ (SR BAN, SS X–XI, SJS: Zogr. i Supr), cs. też *КЛИЦАТИ КЛИУЖ КЛИУИШИ* ‘ts.’ (Miklosich LP); stros. *КЛИЦАТИ КЛИЦАЮ* ‘krzyczeć’ (Srezn.). ~

Czasownik pochodzenia dźwiękowego. O dubletach typu *klikati* : *klicati* zob. Zubaty Stude I 67–70. Por. *klikati, kličb*.

Milewski, RS X 103–104 i RS XIII 17–19, Sławski SE II 218, ESJS 317.

T.K.

kličb *kliča* ‘wołanie, przywoływanie’, ‘vocatio’; ‘okrzyk, hasło’, ‘signum’

~ pol. tylko NO od XV w. *Klicz, Klicz-ek*, NM z XVI w. *Dziewoklicz* (Sławski SE II 222); sł. przestarz. *klič* ‘wołanie; licytacja, przetarg’ (Pleteršnik), dial. *klič* (Besedišče SJ), ch./s. dawne i dial. *klič* ‘wołanie, wzywanie; hasło; ogłaszanie’, chorw. z Istrii *klič* ‘zapowiedź, obwieszczenie’ (Kalsbeek Orbanići), serb. *klič* ‘okrzyk, wołanie’ i dial. ‘ogłaszanie ustne, obwieszczenie ustne’ (RSAN), scs. *КЛИУБ КЛИУА* ‘krzyk, hałas; wołanie; wrzask, wrzawa’ (SJS: Euch., Sadnik–Aitzetmüller HAT, Słoński Ind., SR BAN), bułg. dawne *клич* ‘krzyk, odgłos’, ‘wołanie, przywoływanie’ (Mladenov BTR, RBKE); strus. *КЛИУБ КЛИУА* ‘krzyk, hałas’ (Slovarь DRJ), ‘ogłoszenie, obwieszczenie’ (Slovarь CSRJ), ‘zawołanie, wezwanie’ (SRJ XI–XVII, Srezn.), ros. *клич* ‘głośny okrzyk; zew, wezwanie’, ‘zawołanie, hasło’, ‘obwieszczenie’, ‘krzyk ptaka (np. łabędzia)’ (Dal, SSRJ, SAR, Ożegov SRJ), dial. *клич* ‘głośne wołanie, obwieszczenie’ (Meľničenko Jaroslavl), *кличь* ‘wezwanie, zawołanie’ (Mirtov Don), *клич* делать ‘zwracać się z wezwaniem, wołać, zawołać’ (SRNG: Tambow), ukr. *клич* (u Żel. też *клича* f.) ‘wezwanie, zawołanie’, ‘hałas’, ‘krzyk ptaków’, przestarz. ‘reputacja, sława’ (SUM), brus. *клич* *кличу* ‘krzyk’, ‘hasło; zew, wezwanie’ (TSBM). ~

Por. ros. dial. *кличать* (Slovarь Karelii) i *кличать* ‘wołać, zapraszać, wzywać kogo’ (SRNG: Jenisej).

Nomen actionis z suf. -jь (zob. I 80–81, Meillet Ét. 391) do *klikati* (zob.).

Sławski SE II 222.

T.K.

klikati *klikajō* pld. i wsch. ‘krzyczeć, wołać’, ‘clamare, vocare’, perf. **kliknoŭti** *klikno* dial. pld. i wsch.

~ sł. rzadkie *klikati* ‘wołać, wzywać; krzyczeć’ (SSKJ), ch./s. *klikati* ‘okazywać radość, wznosić radosne okrzyki’ (RSAN), czrng. *klikāti* ‘oszukiwać; nie oddawać długu’, refl. *klikati se* ‘wykręcać się’ (Stanić Uskoci), cs. *КЛИКАТИ КЛИКАЖ КЛИКАЮШИ* ‘krzyczeć, clamare’ (Miklosich LP), bułg. *кличам* ‘krzyczeć, wrzeszczeć, wydawać długi krzyk’, ‘wołać kogoś, zapraszać’, ‘nazywać po imieniu; nadawać imię’ (RBE, Gerov), refl. *кличам се* ‘nazywać się’ (RBE), dial. *кличам -аи* ‘wołać, wzywać; ogłaszać publicznie’ (BDial. II 187: Rodopy), ‘chodzić od domu do domu i zapraszać gości’ (BDial.

I 85), *κλικъм* 'wołać, krzyczeć wysokimi tonami' (Mladenov Vidin), maced. *клика* 'krzyczeć (o orle i niektórych innych ptakach)' (RMJ);

strus. z XI w. *КЛИКАТИ КЛИУΟΥ КЛИУЕТЬ* 'krzyczeć, głośno wołać, wydawać okrzyk wojenny', 'obwieszczać, ogłaszać' (Slovarъ DRJ), stros. 'zwoływać, zapraszać', 'krzyczeć (o ptakach)' (SRJ XI–XVII, Slovarъ SPIg., Srezn., Slovarъ CSRJ), ros. *κλικать κличу κличешь* (dawne też *κликаю κликаешь*, SIAN) 'ogłaszać, obwieszczać', 'krzyczeć, wrzeszczeć; zawodzić', 'przywoływać kogoś', 'głośno krzyczeć (o łabędziach, gęsiach)', dawne i pot. 'nazywać kogoś jakimś imieniem' (SIAN, Dal, SSRJ, SAR, Ożegov SRJ), dial. *κλικать* 'ogłaszać coś publicznie' (np. Comakion Mang.), 'wołać; nazywać' (Slovarъ Priobja, Mirtov Don, Slovarъ Novosibir.), też 'krzyczeć histerycznie, o chorych psychicznie albo w wyniku działania czarów lub złego ducha' (Opyt Dop., SRNG), *κλικать* 'wzywać żurawia (w ludowym obrzędzie)', *κλικать* 'zamawiać chorobę, nanosić na kogoś chorobę, nieszczęście' (SRNG: Tuła), 'żebrac' (Slovarъ volog. nar., Opyt), ukr. *κликати κличу κличешь* 'krzyczeć, wołać, wzywać', 'zapraszać kogoś', 'nazywać kogoś jakimś imieniem', 'udawać odgłosy (ptaków, zwierząt)', 'życzyć komuś nieszczęścia' (SUM, Żel.), też łemk. *кликати* 'wołać', brus. *κликаць κличу κличашь* 'wołać, przywoływać; zapraszać gości' (TSBM). ~

Perf. *κλικнути*: ~ chorw. *κλικнути κλικнѐм* 'wesoło pokrzykiwać, wznosić radosne okrzyki', 'ćwierkać (o ptakach)' (Anić RHJ), serb. *κλικнути κλικнѐм* i *κликнути κλικнѐм* 'zawołać, krzyknąć wesoło', 'dać się słyszeć, rozlec się (o silnym głosie, krzyku)', przen. 'rozszerzyć się, rozwinąć, rozprzestrzenić' (Vuk, RSAN, RMat., RSJ, Njegoš), czrng. *κλικнѹти* 'głośno zaśpiewać, zacząć hałasować, zawołać' (Vujičić Prošćenje), *κλικнѹт-нѐм* 'ts.' (Boričić-Tivranski Vasojevići), *κλικнѹти* 'krzyknąć z całych sił' (Stanić Uskoci), bułg. *κликвам* i *κликнувам* 'krzyknąć, zawołać' (RBE), *κликна* 'ts.' (Gerov), maced. *кликне* 'zawołać, krzyknąć' (RMJ);

strus. w XII w. *КЛИКНОУТИ КЛИКНОУ КЛИКНЕТЬ* 'zawołać; krzyknąć, wrzasnąć; głośno krzyknąć z przestachu', 'zawołać kogo' (Slovarъ DRJ), stros. 'zawołać, zaprosić kogo', 'wydać głośny dźwięk, zaskrzeczeć (o ptakach)' (SRJ XI–XVII, Srezn., Slovarъ SPIg.), *кликнути* na 'wystąpić przeciw komuś; głośno zwrócić się do kogoś; wezwać, zaprosić kogoś' (Slovarъ SPIg.), ros. *κλικнуть κликну κликнешь* 'zawołać, zaprosić kogoś' i *κликнуться* 'krzyknąć, przekrzykiwać się; nawoływać się nawzajem' (SSRJ), dial. *κλικнуть* 'krzyknąć' (Smoleńsk, SRNG), ukr. *κликнути* 'krzyknąć, wrzasnąć; zawołać' (SUM). ~

Por. intensiva sprowadzające się do *κλικтати*: śl. *κликтати* -*âm* 'krzyczeć (o orle)', ch./s. *κликтати κлицѐм* 'o głosie orła, sokoła, wilgi' (RJAZ), *κликтати κлицѐм* 'wznosić radosne okrzyki; głośno, krzykliwie śpiewać'.

Iterativum od dżwkn. *κлиkti* zaświadczonego tylko w ch./s. *κлиці κликнѐм* 'wołać' (Vuk), które jednak może być wtórnym odnowieniem na podstawie tematu praeteriti. Najbliższe odpowiedniki: lit. *κlykti κlykiù* 'krzyczeć', inchoativum *κлиkti κlinkù* 'wybuchnąć głośnym krzykiem', intensivum *κlykauti κlykauju* 'krzyczeć' (Fraenkel LEW 271), por. też ags. *hlígan* 'wyrażać o kim opinię; przypisywać co komu'.

Pokorny IEW 600, Sławski SE II 222–223.

T.K.

klikъ *klika* pld. i wsch. 'krzyk, wołanie', 'clamor, vocatio'

~ sło. *klik* 'głos, zawołanie' (Pleteršnik) oraz *klik* rzadko 'krzyk, wołanie' i *klik* 'odgłos przy uderzeniu o twarde przedmiot' (SSKJ), chorw. *klik* 'radosny okrzyk' (Anić RHJ), stserb. **кликъ** 'krzyk, okrzyk' (Daničić RSS), serb. *klik* 'silny ludzki głos, krzyk, wrzask (także jako znak radości)', muz. 'wysoki ton', *klik* 'o pokrzykiwaniu, kwileniu niektórych ptaków' (RSAN, RMat., RSJ, Njegoš), czrng. *klik* 'krzyk, okrzyk, wrzask, głos' (Stanić Uskoci), 'głos orła, krzyk ptasi' (Boričić-Tivranski Vasojevići), bułg. *клик* 'krzyk, wrzask, wołanie' (RBE, BTR, Gerov, też dial. BDial. II 187: Rodopy), maced. *клик* 'krzyk' (RMJ);

strus. **кликъ клика** 'głośny krzyk, wrzask' (Slovarъ DRJ, SRJ XI–XVII, Srezn., Slovarъ CSRJ), ros. *клик* 'krzyk, wrzask, wołanie; krzyk ptaków (np. łabędzi)' (Dal, Ożegov SRJ), dial. *клик* w wyrażeniach *кликом звать* 'głośno wołać, krzyczeć' (SRNG: Wołogda, Tuła), *клик кликать* 'wołać, nawoływać, wzywać' (SRNG: Nowogród, Perm, Wiatka), *клик откликать* 'według wierzeń ludowych: zamawiać chorobę' (SRNG, Ivanova Sl. Podmoskownja), ukr. *клик* 'krzyk, wołanie; krzyki niektórych ptaków' (SUM). ~

Por. serb. *klika* 'wielokrotne silne, dźwięczne głosy, krzyki, wrzaski, wołanie' (RSAN, RSJ), bułg. *кликъ* 'wezwanie, apel, hasło' (RBE);

2. por. też NO z XV w. *Klika, Zaklika* (SSNO III 9).

Derywat wsteczny w funkcji nomen actionis od *klikati* (zob.).

T.K.

klinъ (: **къlinъ**) *kli*na 'coś zaostzonego, kłującego', 'klin', 'cuneus', demin. **klinъсь** *klinъsa*

~ pol. od XIV w. 'proste narzędzie drewniane lub metalowe w kształcie trójkąta ostrokątnego służące do rozszczepiania drzewa, kamieni itp.', dawniej też 'podołek; łono', 'kawał materiału w kształcie trójkąta' (SP XVI IBL, L., SW, SWil., SJP), stpol. też 'poła szaty', 'kawał chleba' (Słownik stpol.), dial. 'fartuch', 'trójkątny kawałek gruntu', 'podołek; łono', na *klinie* 'na kolanach', demin. *klinek* 'trójkątny woreczek na ser domowy' (Karłowicz SGP), 'narzędzie do przytrzymywania klepki przy składaniu beczki' (Zaręba Siołkowice), kasz. *klin -a* 'łono, miejsce na udach osoby siedzącej', 'podgięty fartuch; podołek', 'klin do rozłupywania', 'wycięcie koszuli w kształcie trójkąta', 'niwa, łąka w kształcie wąskiego trójkąta, wciśnięta między pola' (Sychta SK, tam też 'strzałka piorunowa', o czym więcej SEK III 47), połab. *tēlajin* 'łono' (Polański SE 875–876), dłuż. *klin* 'klin': żelazny *klin*, 'trójkątna wstawka na kostce dzianych pończoch' (Muka), głuż. *klin* 'klin', anat. 'kość klinowa', 'łono', 'narożnik pola' (Jakubaš, Pfuhl), czes. od XIV/XV w. 'drewniane lub żelazne narzędzie do rozszczepiania np. drewna', 'trójkątny kawał materiału', 'poła sukmany', 'kawał roli wcinający się między inne grunty' (Gebauer Sl.), też 'podołek, łono', na *klině* 'na kolanach': dítě sedí na *klině*, 'kawałek pieczywa w kształcie trójkąta': *klin* chleba, bábovky (SSJČ), sla. *klin -a* metalowe narzędzie służące do rozszczepiania czegoś, 'płaski kawałek drewna zwężający się ku dołowi służący do podparcia czegoś dla zapewnienia lepszej statyki' (SSJ), dial. też 'wszyty pas materiału w kształcie wydłużonego trójkąta', 'trójkątny, zwężający się kawał roli', 'łono; podołek' (SSN);

sł. *klin klina* 'klin, wbity w coś, zaostzony z jednej strony kawałek drewna lub żelaza', 'kołek do robienia otworów w ziemi w celu zasadzenia sadzonki', 'kołek wbity w ścianę jako wieszak', 'poprzeczny pręt na drabinie' (Pleteršnik, SSJ; też: *klín*), ch./s. *klin klina* 'klin' (Francić), cs. **КЛИНЪ** 'zapinka' (Miklosich LP, SSJ), bułg. *клин* 'kawałek żelaza albo drewna z płaskim zaostzonym końcem używane do rozszczepiania czegoś albo do stabilizowania', 'duży gwóźdź', 'wszyty w odzież (zwykle pod pachami) trójkątny kawałek materiału' (BTR), dawniej też 'gromowa strzałka' (Gerov), maced. *клин* 'zaostzony kawałek drewna albo żelaza', 'trójkątny kawałek materiału wszyty w odzież dla jej poszerzenia' (RMJ);

strus. **КЛИНЪ КЛИНА** 'trójkątny kawałek materiału' (Slovarъ DRJ), 'kawałek drewna lub żelaza w formie trójkątnej piramidki, np. jako część sprzętu rybackiego, fragment strzelby', 'trójkątny kawałek niwy' (SRJ XI–XVII, Srezn.), ros. *клин клина* 'kawałek drewna albo żelaza zwężający się ku swojej zaostzonej części', 'proste narzędzie o tym kształcie', 'kawałek materiału w formie trójkąta', 'kawałek pola lub łąki w kształcie klina' (TSRJ), dial. też 'topór o klinowatym ostrzu', 'krótki łom w kształcie klina', 'deseczka łącząca ostrze kosy z kosiskiem', 'część warsztatu tkackiego', 'brona o kształcie trójkąta', 'urządzenie do łączenia brewion w tratwę' (SRNG), ukr. *клин клина* 'zaostzony z jednej strony kawałek drewna lub metalu służący do rozszczepiania czegoś', 'trójkątny kawałek pola' (USUM), brus. od XVI w. *клин* 'zaostzony na dole i rozszerzający się ku górze kawałek drewna albo metalu', 'kawałek niwy wsunięty między inne pola' (TSBM, HSBM), wstawka z materiału w kształcie trójkąta' (też dial. Słownik Brest.), dial. też 'rozporek w spodniach' (Cychun Grodno SNM). ~

Demin. **клинъсь**: ~ pol. dawne od XVI w. *kliniec* 'klepka do pokrywania dachów, gont' (SP XVI IBL, L.), 'drewniany gwóźdź, kołek', 'rodzaj niewielkiego żelaznego klinu' (L.), dawne kasz. demin. *klinć* -a 'drewniany gwóźdź', stczes. od XV w. demin. *kliniek* i *klinec* 'kawałek ziemi' (Gebauer Sl.), czes. dawne *klinec* 'drewniany gwóźdź; kołek' (SSJČ), sła. *klinec klinca* 'gwóźdź', bot. 'kwiat goździk', 'przyprawa goździk' (SSJ), dial. też ornit. 'jerzyk' (SSN);

sł. *klinec -nca* 'gwóźdź': lesen, żelezen *klinec*, dawne 'kwiat goździk', 'przyprawa goździk' (Pleteršnik), ch./s. *klinac klinca* bot. 'goździk', cs. **КЛИНЦЪ** 'gwóźdź' (Miklosich LP), bułg. *клинец* 'gwóźdź, szczególnie do przybijania podków' (BTR, Gerov), maced. *клинец* 'gwóźdź' (RMJ);

stros. **КЛИНЦЪ** 'mały klin', 'trójkątna płytką', 'wzór w formie trójkąta' (SRJ XI–XVII, Srezn.), ros. dial. *клинец* 'gwóźdź' (SRNG: Tambow), ukr. *клинець клинця* 'mały klin', 'kołek wbity w ścianę w roli wieszaka' (USUM). ~

Z pld.słów. rum. *clin* 'trójkątny kawałek materiału lub skóry wszyty jako wstawka odzieży', 'kawałek pola lub lasu w kształcie trójkąta' (Mihăilă Impr. 65).

Por. połab. *klainkə* (Muka), zapewne równe *klinkə* : *klikə* 'członek męski' (Polański SE 254), który jednak zalicza *klinkə* do innej rodziny wyrazowej.

Najczęściej łączone z *kolti kolō* 'kłuć'. Pierwotna forma niejasna. Na sugerowaną formę oboczną *kəlinъ* (np. ESSM X 45, Boryś SE 235, a Sławski SE II 226 i Bezłaj ES II 42 jako wyłączną) wskazuje wyraźnie jedynie połab. *tēlajn* 'łono' (Polański SE

875–876). Brak poświadczeń scs. i strus. uniemożliwia rozstrzygnięcie kwestii pierwotnego nagłosu (*kl-* vs. *kʒl-*). W wypadku formy bez jeru twardego analogią jest *mlin* : *melti* (Sławski SE II 226). Niejasna budowa morfologiczna, sugerowany przyrostek *-inʒ* (Boryś SE 235, ESSM X 45), bądź *-nʒ* (Sławski l.c.). Schuster-Šewc (EW 556 i Lětopis ISL A 19/2, 151–169) przyjmuje związek wyrazów *klinʒ* i *klenʒ* (zob.) z apofonią na stopniu zerowym, również zakładając pokrewieństwo z *kolti* (zob.). Z semantycznego punktu widzenia uzasadniona jest motywacja nazwy ostrego przedmiotu przez czasownik znaczący ‘kłuć’.

Schuster-Šewc, Lětopis ISL A 19/2, 151–169, ESSM X 45, ESJS 318, Boryś SE 235, Sławski SE II 226, Bezłaj ES II 42. M.J.

klobukь *klobuka* ‘nakrycie głowy w kształcie odwróconego kubelka’, ‘capitis tegumentum’

~ pol. dawne od XVI w. *klobuk* ‘kapelusz’ (SP XVI IBL), *klobuk* żelazny ‘hełm bez zasłony w kształcie kapelusza z szerokim rondem’, plt. ‘bańki na wodzie, bąble powstające w czasie deszczu’, *kobluk* ‘czapka mnisza’ (L.), dial. śląskie też *kʰobux* ‘kapelusz’ (Cieśla Śląsk, Nitsch DPŚ, Steuer Sulków, Basara Śląsk), ‘kapelusz z szerokim brzegiem’ (Olesch Sankt Annaberg), też ‘okrągła bryła cukru’ (SGŚC), śląskie i młpol. *klobuk* : *klobuch* też ‘jastrząb, krogulec’ (Karłowicz SGP, Zaręba Siołkowice, Pluta Dzierżysławice, o zasięgu AJPP m. 392), *kłabuk* ‘kapelusz góralski’ (Zborowski Zakopane), *klobuch* ‘kapelusz słomiany, stary, podarty’ (Karłowicz SGP, Nitsch WP IV 129), ‘pokrycie słomiane kopy siana lub snopów zboża’ (Kucala PSM 111), *klobuk* : *kołbuk* : *kobuk* ‘według wierzeń ludowych dobry lub zły duch’ (SOWM, Steffen Warmia) (formy z *-ch* hiperpoprawne na terenie *-ch* > *-k*, w innych dialektach z adideacją do suf. *-uch*), kasz. *klobuk* : *klobuch* ‘kapelusz’ (Ramuł, Lorentz PW, o zasięgu AJK I m. 1), połab. *klībēk* ‘kapelusz’ (Polański-Sehnert), dłuż. dial. *klobuk* : *kłobyk* ‘kapelusz; hełm’ (Fasske Vetschau), głuż. *klobuk* ‘kapelusz’ (Pfuhl, Jakubaš, też dial. Michalk Neustadt), dial. *kłobyk* ‘ts.’ (Handrik-Slepjanski Rukopisy), czes. *klobouk* ‘kapelusz’, stczes. też z metatezą *koblúk* (Gebauer Sl., Šimek, SlHus), też dial. *klobouk* ‘ts.’ (Siatkowski Kudowa, Kubín Kladsko), *klobuk* (Hruška DSCh), *klobúk* (Voráč ČNJ I, Bělič Dol.), *klobuk* (Kellner VN, Steuer Baborów), *klobúk* (Kazmír Valašsko), też ‘wierzchnia część maselnicy’, *klobuk* cukru ‘bryła cukru’ (Lamprecht Opava), sła. *klobúk* ‘kapelusz’ (od XVII w., a już w XV–XVI w. demin. *klobúček*, Ryšánek Žil. kn.), dial. *klobúk* ‘kapelusz’ (Orlovský Gemer), ‘nakrycie głowy; coś podobnego kształtem do kapelusza (np. bryła cukru, bąble na wodzie w czasie deszczu)’ (SSN), dawniej też ‘pokrywka naczynia’, ‘gruda, kupa’ (HSSJ);

słę. od XVI w. *klobúk* (dawniej też *kłabuk*) ‘kapelusz’ (Besedje 16. st., Megiser 1592), też o podobnych przedmiotach, np. ‘wierzchni snopek; wiązanie dachu; bąbel (np. na wrzącym mleku), forma do odlewania dzwonu’, dial. *kla’buk* : *klebuk* ‘kapelusz’ (Jakomin Sv. Anton), *kłábúk* (Tominec Črni vrh), *kłubúk* (Steenwijk Rezja), *klobók* : *klobüik* (Novak Beltinci), ch./s. od XVII w. *klòbūk* *klobúka* ‘kapelusz’ (RJAZ: Belostenec, RSAN, Stachowski Megiser), ‘pęcherzyk w wodzie; kapelusz grzyba; miara żyta’

(RJAZ, RSAN), chorw. dial. czakaw. *klobûk* 'kapelus; pęcherzyk powietrza' (ČDL), 'kapelus' (HDZ VII 502, Jurišić Vrgada, Šimunović Brač), *klobûk* (Mahulja Omišalj), *klabûk* (Houtzagers Orlec), *klobûk* : *klebûk* (HDZ I 163), sztokaw. *klòbûk* 'kapelus; miara ziarna' (Sekulić Bačk.), serb. dial. *klòbuk* 'kapelus; bańka na wodzie, pęcherz od oparzenia' (Elezović Kos.-Met.), *клобук* 'pęcherz' (Mitrović Leskovac), czrng. *клобук* 'rodzaj drewnianego naczynia' (Ćupić Zagarač), *клòбук* 'o czymś wybrzuszonym; czapa na sianie; pęcherzyk na wodzie' (Stanić Uskoci), cs. **КЛОБОУКЪ** 'kapelus' (Miklosich LP), bułg. dial. *кльбук* 'rodzaj dawnej wysokiej czapki' (RROD), *клябук* : *клямбук*, *кльамбук*, *кльмбук* 'pęcherz, bąbel', 'bąbel na wodzie' (BDial. I 193, BDial. II 85) (formy ze spółgłoską nosową powstały zapewne wtórnie wskutek kontaminacji z kontynutantami *klòbo*, *klòbъ*);

strus. **КЛОБОУКЪ КЛОБОУКА** 'zawój, turban, tiara; książęca czapka; mnisze nakrycie głowy', też w etnonimie Чърнии Клобоуци (Slovarъ DRJ), stros. też **КЛАБОУКЪ** 'ts.' (Srezn.), ros. *клобук* 'wysokie nakrycie głowy mnichów' (SRJ, Dal), dawne bot. 'Epidemium alpinum; pałka wąskolistna, Typha angustifolia' (SIAN, SSRJ), dial. *клобук* 'pokrywka, przykrycie' (SRSO), *клоб'ук* 'wierzchni snop siana nakładany na kopę' (Slovarъ Urala, Slovarъ Novosybir.: też z metatezą: *калбук*), ukr. *клобук* : *клябук* 'wysoka czapka mnisza' (SUM, Slovnyk Ševčenska), dawne *клобук* 'kaptur' (Żel.), *клобукъ*, *клябукъ* w nazwie etnicznej Черные клобуки 'dawny lud żyjący nad Dnieprem' (Bilećkyj-Nosenko), brus. dawne od XVI w. *клобук* 'nakrycie głowy, zwłaszcza mnicha' (Slovník Skaryny, HSBM). ~

Co do znaczenia 'ptak drapieżny', por. analogiczny rozwój znaczeniowy w przypadku wyrazu *kania* 'rodzaj jastrzębia' : dial. 'rondo kapelusza' (Sławski SE II 44, 257).

Stara pożyczka orientalna z typową dla dawnych pożyczek zmiennością głosową. Prawdopodobnie to samo, co tur.-tatar. *kalpak* 'różnego rodzaju nakrycie głowy', występujące w wariantach dial. *kalbuk*.

Sławski SE II 257–258, ESJS 320–321.

P.S.

klokati *klokajō* 'bulgotać, wydawać krótkie dźwięki *klo-klo*', 'bilbere, bullire'

~ dłuż. *kłokaś -am -aś* 'bulgotać; pośpiesznie przełykać', 'gdakać (o kurach)', 'burczeć w brzuchu' (Muka), *kłokaś* 'chciwie pochłaniać płynny pokarm' (Muka), głuż. *kłokać* 'biegnąć, mknąć' (Pfuhl), czes. dawne *klokám* 'bulgotać, wrzeć', 'płukać gardło' (Jungman), sła. *klokat* 'gdakać; domagać się natarczywie, prosić, żądać' (SSN), dawne *klokat* 'bulgotać, chlupać, chlupotać' (HSSJ), dial. *klokati* (Roman Kokava), *klokat* (Wágnerová Klenovec) i *klokač* 'gdakać' (Orlovský Gemer);

słę. *klòkati -kam -čem* 'kwokać, gdakać' (Pleteršnik), *klòkati* 'ts.; wydawać dźwięk *klok*; wydawać krótkie odgłosy (najczęściej o wodzie przelewającej się przez jakieś przeszkody)', 'wydawać przerywane, głuche dźwięki' (SSKJ), ch./s. dawne rzeczownik odsłowny: *klokanie* 'bulgot wytryskującej silnie wody' (RJAZ), bułg. *клòкам* 'bulgotać, kipieć (o gotującej się wodzie); bulgotać, szumieć (o płynącej wodzie)', 'klepać, stukać, klekotać (np. o klekocie bocianów); kwokać, gdakać (o kurze)' (RBE,

Mladenov BTR, Gerov), dial. *кльо̀кам* 'wrzeć z szumem, pić z szumem' (SNU XLVIII Razlog), *клоктѹ* 'wrzeć, bulgotać' (RodopSB V 312), *кльо̀ка* 'kwokać' (Stojkov Banat), maced. dial. *кльо̀кат* ica 'jajka chlupią: przy gotowaniu lub zepsute' (Małecki SW), *кло̀ка* 'bulgotać' (Reiter Titov-Veles);

ros. dial. *кльо̀кать* 'gdakać, kwokać' (Slovarʹ Urala Dop., Ivanova Sl. Podmoskovʹja, SRNG: Moskwa), ukr. *кльо̀кати кльо̀каю кльо̀каеш* 'mlaskać', 'wydawać krótki, głuchy dźwięk przy uderzeniu, upadku itp.' (SUM). ~

Por. pol. bot. już stpol. *kłokoczka* 'krzew, z którego twardych i dużych nasion wyrabiano paciorki do różańca, Staphylea' (SW, L., Słownik stpol., SJP PAN), nazwa zapewne od szeleszczących w strąkach nasion (Sławski SE II 260).

Czasownik onomatopeiczny od inter. *klo! klo!* z suf. *-k-* normalnym w formacjach tego typu lub może bezpośrednio od inter. *klok!* (to ostatnie może być jednak wtórnie utworzone na podstawie czasownika). T.K.

klokotati klokotŭ : **клокѡтати klokѡтѣ** 'bulgotać', 'bilbere, bullire'

klokotati: ~ pol. z XVI w. *kłokotać* (zob. *wykłokotać*), *kłokotanie* lub *kłokotanie* 'bulgot, kłokotanie; paplanina' (Bart. pol.-łac.), dłuż. *kłokotaś -cu -coś* 'pośpiesznie coś łykać, połykać, pochłaniać; chleptać, chlupać' (Sławski SE II 261), stczes. *kłokotati -cu -ceś* (: *kłoktati*) 'wrzeć, bulgotać, pluskać' (Gebauer Sl.), czes. *klokotati* (rzadko *klokotati se*) *klokotám* 'wrzeć z bulgotaniem', 'bełkotać', 'śpiewać (zwłaszcza o słowiku)' (Přir. slov., Jungmann), sła. *klokotať -oce -ocŭ* 'bulgotać podczas wrzenia; szybko wrzeć' (SSN, SSJ);

sł. *klokotáti -otâm* : *-ŏčem* 'kwokać; krakać (o kruku)', 'bulgotać (o wodzie, źródle), szumieć' (Pleteršnik, SSKJ, też dial. Tominec Črni vrh), ch./s. *klokòtati klòkočēm* 'o głosie tryskającej, płynącej lub wrzającej wody; bulgotać', 'o głosie indyczki, bociana', 'szczekać, chrzęścić (o kościach)' (RJAZ), chorw. dial. czakaw. *klokotat* : *klokotat* 'bulgotać, wrzeć' (Palkovits Burgenland), sztokaw.-ikaw. *klokòtat* też 'wydawać odgłos przy picu wody, wina itp.' (Sekulić Bačk.), serb. *klokòtati klòkočēm* 'płynąć z szumem', 'wrzeć, kipieć (o wodzie itp.)', 'plukać gardło; charczeć', 'szczekać, o bronni maszynowej', 'tupać, łomotać' (RSAN, RMat.), serb. dial. *klokòtati* 'bulgotać; wydawać dźwięk (o cieczy, która płynie, kipi lub o odgłosie podczas jej picia)', 'turkotać, toczyć z hukiem, uderzać przy ruchu' (Reč. Vojvodine), czrng. *klokòtat* 'bulgotać' (Boričić-Tivranski Vasojevići), *klokotât* 'strzelać serią z karabinu' (Ćupić Zagarač), scs. **кЛОКОТАТИ КЛОКОЦѢ КЛОКОЦЕШИ** 'wytryskać; gotować, wrzeć, kipieć' (SJS, SR BAN), bułg. *кльо̀котя -иш* 'bulgotać; wrzeć, kipieć' (RBKE, BTR, Gerov), maced. *кльо̀коти* 'bulgotać; szumieć (o rzece, potoku), wrzeć (o wodzie)' (RMJ), dial. *klokóti* 'wrzeć, kipieć' (Mazon, Filipova-Bajrova DSA);

strus. i rus.-cs. **кЛОКОТАТИ КЛОКОУОҢ КЛОКОУЕҢ** (też w formie cs. **кЛОКОЦЮҢ КЛОКОЦЕҢ**) 'kipieć, bulgotać' (Slovarʹ DRJ, SAR), też 'drzeć, o sercu' (SRJ XI-XVII, Srezn.), ros. *кльо̀котáть кльо̀кочу кльо̀кочеш* 'kipieć z bulgotaniem', 'chrypieć; o głuchych, przezywanych dźwiękach w klatce piersiowej' (Dal, SSRJ, Ožegov SRJ), dial. *кльо̀котáть* 'gdakać, kwokać' (SRNG), 'wydawać odgłosy (o łabędziach)' (Slovarʹ Karelii),

‘wydawać dźwięki (o ptakach)’ (SRNG: Kostroma, Twersk), ‘kumkać’ (SRNG: Archan-gielsk). ~

klokɔtati: ~ ches. od XIV w. *kloktati* -cu -ceš (dziś też rzadko *kloktati se*) ‘kipieć, wrzeć z bulgotem’, pluskać (o wodzie), ‘płukać usta i gardło w celach leczniczych’, ‘mieszać z hałasem coś w czymś lub czymś’, ‘śpiewać (o słowiku)’ (Gebauer Sl., SSJČ, dawniej też *kloktám, kloktávám*, Jungmann), sła. *kloktať* ‘płukać, odkażać usta lub gardło’, dial. ‘bełkotać’ (SSJ, KSSJ, HSSJ);

ch./s. *klòktati klòkcēm* w XVIII w. ‘o głosie ptaków’, u jednego pisarza z końca XIX w. ‘bulgotać’ (RJAZ), serb. *klòktati klòkcēm* (dial. *kloktim*) ‘bulgotać, gulgotać; kwilić (o ptakach); wydawać dźwięki o wysokich tonach (np. orzeł lub inne ptaki)’ (RSAN, RMat., RSJ);

stros. **КЛОКЪТАТИ** ‘kipieć’, ros. *клоктать клокчү клóкчешь* ‘kwokać (o kurach i niektórych innych ptakach)’, przén. ‘wzdychać; stękać, jęczeć; mruczeć, gderać’ (Dal, SSRJ, SAR), dial. *клоктать* ‘czkać’ (SRNG, Slovarʹ Severa), ‘gdakać, kwokać’ (SRSO, Slovarʹ Urala, Slovarʹ Kamčatki, Slovarʹ Rjazan.), ‘piać’, ‘kumkać’, ‘gderać, mruczeć’, ‘jęczeć, stękać’ (SRNG), ‘krzyczeć, wołać’ (Slovarʹ volog. nar.), refl. *клок-таться клокчүсь* tylko nieosob. *клокчется* ‘czka się’ (SRNG). ~

Por. ros. *клохтать клохчү клóхчешь* ‘gdakać; mruczeć, gderać, wzdychać’ (Dal, SSRJ), dial. *клохтать* ‘kwokać, gdakać’ (Slovarʹ Urala, Slovarʹ Kuzbassa, SRNG), *клóхтать* : *клохтать* ‘mieć czkawkę’ (Slovarʹ Novosibir.), ‘wzdychać, stękać, ję- czeć’ (SRNG);

2. ches. dial. *kłokočĩť* ‘wrzeć’ (Bartoš DSM), stczes. *kłokočĩti* -čũ ‘wytryskać’ (Gebau- er Sl.), chorw. dial. czakaw. *klokòcat* ‘bulgotać’ (ČDL), serb. dial. *klokòcati* ‘bulgotać’ (RSAN), bułg. *клокòча -иш* ‘bulgotać; wrzeć, kipieć’, ‘szumieć (o potoku itp.)’ (RBKE), ukr. dial. *клокотіти* ‘wrzeć podczas gotowania’ (Sławski SE II 261).

Formy ekspresywne od *klokati* z suf. -ot-ati, -ot-ati, por. *klekɔtati* vs. *klekotati*. O wa- haniach: -et- : -ot-; -bt- : -ot-, zob. van Wijk, Symb. Rozwadowski II 159–165. T.K.

kloma : **klomnɔja** ‘rodzaj sieci do łowienia ryb lub łapania ptaków’, ‘rete piscatu sive aucupio usa’

~ pol. *kłomia* od XIV w. ‘rodzaj sieci rybackiej’, już w 1266 r. *kłoma* XIII–XIV w. (tak Sławski SE II 262; Słownik stpol. odczytuje jako *kłomia*), w XVI w. *kłomia* ‘ts.’, w 1690 r. *kłonia*, u Sienkiewicza *kłomnia* ‘sieć na ptaki’ (SJP), kasz. *kłońa, kłońa, kłońów, kłońów, kłomńów* ‘ts.’ (Lorentz PW), *kłońa* ‘ts.’ (Ramułt), dial. *kłomia* ‘rodzaj wię- ciorka na trzonku’ (Brzeziński Krajna), dial. wsch. (z wsch.słow.) *kłomla* ‘sieć zwykła na ryby; siatka osadzona na pałaku’ (Karłowicz SGP), *kłomla, kłomnia* : *kłonia* : *kłoń* ‘sieć rybacka w kształcie trójkątnego worka z pionową tyczką do przesuwania jej po dnie’ (SOWM), sła. dial. *kłońa* ‘kosz do wysiadzania kurcząt’ (Kálal), *kłona, kłońa* ‘wiklinowa klatka dla kury i kurcząt’ (SSN);

słę. *klõnja* ‘sidła na ptaki; klatka na ptaki; gołębnik’, ch./s. *klõnja* ‘pułapka do ło- wienia małych ptaków (sporządzona z dyni)’ (Vuk, RMat.), chorw. dial. *klõnja* ‘przy- rząd do łapania mniejszych ptaków’ (Sekulić Bačk.);

ros. dial. *кло́мля* ‘rodzaj saka do łowienia ryb’ (SIAN), *кло́мля* ‘rodzaj sieci rybackiej’ (SRNG), *кломль* ‘kłomla’ (Słownik starowierców), ukr. dial. *кло́мля*, *клом’я* ‘ts.’ (Slav. Leks., Lysenko SPH), *кімля*, *кімля* ‘siatka do łowienia ryb’ (URS, Hrinčenko), rus. *клі́мля*, *кі́мля* ‘rodzaj sieci rybackiej’ (Żel.), dial. pñ. *кло́мня*, *клі́мня* ‘ts.’ (Lysenko Polissja), brus. dawne z XVII w. i dial. *кло́мля* ‘rodzaj sieci rybackiej’ (HSBM, SPZB; Nar. Leks. 131, Homel). ~

Por. pol. dial. *кломка* ‘rodzaj sieci rybackiej’ (Dejna RKJŁ XXIII 198, SOWM, Sychta Kociewie), stpol. XVI w.: *кломica* ‘rodzaj sieci’, sli. *клом* -a m. ‘wielka sieć rybacka’ (Lorentz SIW), sła. dial. *клоñ* ‘wiklinowa klatka dla kwoki do wysiaduwania kurcząt’ (SSJ), słu. *клогнек* -nka ‘sidła na ptaki’ (SSKJ), ros. dial. *клу́ня* ‘koszyk, kobiałka z kory’ (SRNG), ukr. dial. *кі́мляч* ‘rodzaj sieci na ryby’;

2. z pñd. niem. dial. *klonnen* ‘sposób łowienia ryb, przy którym sieć dotyka dna jeziora’, *Klammenz* ‘sieć rybacka’ (z *кломница*, K. Moszyński KMP 174).

Prastare narzędzie myśliwskie. Według Moszyńskiego pleciony kosz albo worek przytwierdzony do rękojeści (Moszyński, KLS I 84 nn., zob. też KMP 174–178). Pierwotna postać i etymologia niepewne. Zestawia się z goc. *hlatma* ‘matnia, łapka, sidło’ (Machek ES 206), a sprowadza się do ie. *kel-* ‘wołać, krzyczeć, hałasować, dzwonić’ (por. stnord. *hlatm*, ags. *hlemm* ‘dźwięk’, Feist VWGS 261). W przypadku form typu pol. *клоніа*, sła. dial. *клоñа*, ch./s. *клогня* możliwe też pochodzenie od *kloniti* lub adideacja do niego. P.S.

kloniti *клон’о* ‘chylić, pochylać’, ‘inclinare’; ‘zginać’, ‘inflectere’, refl. **kloniti se** *клон’о се*

~ pol. dawne od XV w. *клоніа* ‘nakłaniać, przekonywać’ (Słownik stpol.), ‘nakłaniać, schylać, chylić’ (SP XVI IBL, L., SW, SWil.), kasz. *клогіа* *клогіа* : *клогіа* ‘nachylać, zginać’ (Lorentz PW), dłuż. *клогіа* ‘zginać, naginać’, głuż. *клогіа* ‘ts.’ (Pfuhl, Kral), czes. od XIV w. *kloniti* -im (stczes. *kloniti* -ňu) ‘chylić, nachylać, zginać, giąć, skłaniać’ (SSJČ, Gebauer Sl.), dial. moraw. *клогіа*, *клогіа* ‘nachylać, zginać’ (Skulina Mor.-slov., Králík Kelč), sła. *клогіа* ‘chylić, skłaniać, uginać’ (SSJ, SSSJ), dawne ‘pochylać, obniżać coś’ (HSSJ: XVIII w.);

słu. *kloniti klognem* ‘skłaniać się, opadać’, *kloniti klognim* (obok *kloniti*) ‘przesyłać, darować’ (Pleteršnik), *kloniti klonem* ‘poddąć się, wycofać się; zginać się, schylać się’, *kloniti klonim* ‘zginać, schylać’ (SSKJ), ch./s. *клогніа* *клогніа* ‘odwracać (głowę, wzrok)’, ‘zginać, nachylać’, dawne czakaw. *клогніа* *клогніа* ‘nachylać, przechyłać, opuszczać (głowę)’ (RJAZ), sztokaw. *клогніа* ‘opuścić się, schylić’, ‘osłabnąć, opaść z sił’ (Peić-Bačlija RBB), scs. **КЛОНИТИ КЛОНИИ КЛОНИШИ** ‘skłaniać, chylić, uginać’ (Sadnik–Aitzetmüller HAT), bułg. *клогня* -иш ‘skłaniać się, chylić się, zmierzać’, ‘pochylać się, chylić się; skłaniać się ku czemuś’ (RBKE);

strus. **КЛОНИТИ КЛОНИЮ КЛОНИТЬ** ‘kierować, nakierowywać’ (Slovarь DRJ), ros. *клогніа* *клогніа* *клогніа* ‘skłaniać, nachylać, naginać; skierowywać; zmierzać’ (SSRJ, Dal), dawne też ‘wlec, ciągnąć’ (SRJ XI–XVII), dial. *клогніа* ‘iść, poruszać się w jakimś kierunku’ (SRNG), ukr. *клогніа* *клогніа* *клогніа* ‘zginać, naginać coś w dół, nachylać’, ‘kierować się ku czemuś’ (Żel., SUM);

Refl. **kloniti se**: pol. dawne *kłonić się* 'schylać się', 'pochylać się, opadać', 'skłaniać się ku czemu' (SP XVI IBL, L., SW, SWil.), dial. 'chylić się' (Cechosz-Felczyk Podole), dłuż. *kłoniś se* 'zginać, naginać się', głuż. *kłonić so* 'ts.' (Pfuhl, Kral), czes. *kloniti se* 'nachylać się, zginać się, kłaniać się, skłaniać się' (SSJČ), *kłōňiě se* 'nachylać się, zginać się' (Lamprecht Opava), sła. *klonit' sa* 'chylić się, przychyłać się' (SSJ, SSSJ), dial. 'pochylać się, nachylać się; składać komuś pokłony, kłaniać się' (SSN), też 'kulić się' (Kálal);

ch./s. *klōniti se klōnīm se* 'unikać, stronić od czegoś', 'zginać się, nachylać się', 'skłaniać się ku czemuś', dial. czakaw. *klonit se* 'zmierzać ku końcowi' (DevinNuovSelo), sztokaw. *klōnit se* 'trzymać się z boku, usuwać się komuś z drogi, unikać kogoś, czegoś' (Peić–Bačlija RBB), 'słabnąć, tracić siły' (Sekulić Bačk.), scs. **КЛОНИТИ СЯ КЛОНИѢ СЯ КЛОНИШИ СЯ** 'skłaniać się, chylić się' (SJS: Supr.), bułg. dial. *клѡн'ам са* 'pochylać się, kłaniać się' (RodopSb V 312);

strus. **КЛОНИТИСЯ КЛОНИЮСА КЛОНИТЬСА** 'kierować się' (Slovarъ DRJ, Srezn.), *кло-нѣтъся* 'chylić się, schylać się, przechylać się; zmierzać' (SSRJ), ukr. *клонѣтися* 'nachylać się, schylać się; kłaniać się' (Żel., SUM), hucul. *klonyty sy* 'kłaniać się' (Janów SH), brus. dawne i dial. *кланѣцца* 'chylić się, kłonić się, kłaniać się' (Nosovič), dial. 'kłaniać się' (Bjaľkevič Mohylew). ~

Pierwotne iterativum (por. van Wijk, AslPh XXXVII 3) do niezaświadczonego w tym znaczeniu czasownika. Przeciw uważaniu wyrazu za denominativum od *klonъ* (tak Trautmann BSW 114) przemawia akcent wsch.słow. Por. lit. *kalti kaliū* 'opierać (się)' (Frankel LEW 210–211), stnord. *halla* 'chylić, skłaniać' (zob. Holthausen VEWA 104), stwniem. *haldōn* 'chylić się, skłaniać się' i paralelne budową do słow. łac. *in-clīnō* 'nachylam, zginam, skłaniam', gr. *κλινω* 'skłaniam, pochylam, opieram' (Sławski SE II 264–265). Por. *klan'ati*.

Por. też formy perf. chorw. dial. *klonūt* 'stracić siły' (Moguš Senj), *klōnut* 'ts.' (Šimunović Brač), serb. *klōnuti* 'ts.' (RMat.), czrng. też 'schylić głowę' (Njegoš). Powyższe formy mogą wywodzić się jednak z *klopnuti* perf. do *klepati*.

Bjeletić, *Studia Borys* 173–188, Sławski SE II 264–265, ESJS 321–322.

P.S.

klonъ *klona* 'zgięcie, pochylenie', 'inclinatio'

~ pol. dial. *klōn* 'pokłon' (Karłowicz SGP: Lubelskie), kasz. *klōn kłonu* 'ts.' (Lorentz PW), w języku literackim tylko w złożeniach: *ukłon, skłon, pokłon* (już w XIV w.), głuż. *klōn* 'zgięcie, wygięcie; ukłon, pokłon' (Jakubaś, Pfuhl, Kral), czes. dawne *klon klonu* 'nachylenie, skłon, zgięcie' (SSJČ), dial. moraw. w wyrażeniu *vzít klōn* 'upaść do przodu, stracić równowagę' (Bartoš DSM), sła. dawne *klon klonu* 'nachylenie, skłon, zgięcie' (Jungmann, Bernolák, SSJ);

słē. *klōn klōna* 'skłon, pochyłość; pochylenie' (Pleteršnik), bułg. *клон* dial. *ставам клѡн* 'skłaniam się, zgadzam się' (Mladenov BTR);

ros. *клон* 'nachylenie, pochylenie' (SSRJ), dawne *клон* (derywat od *клонить*, Dal), dial. *клон* 'zbocze, spadek, niższe miejsce' (Slovarъ volog. nar.). ~

Wątpliwa przynależność do tej rodziny bułg. *клон* 'odgałęzienie, gałąź' (Rečnik Botev, RBKE), dial. *клон* 'ts.' (Stojkov Banat). O próbach połączenia zob. BER II 464.

Por. też lit. *klōnis* 'niższa część pola', *klonys* 'dolina, kotlina', *klonō* 'obniżenie, depresja'.

Deverbativum od *kloniti* (Sławski SE II 263). Według Trautmana formacja podstawowa (zob. Trautmann BSW 114 i 136). P.S.

klop̃ati klop'ɔ : *klopajɔ* zach. i p̃łd. 'stukać, pukać', 'pulsare'

~ pol. wyjątkowe z końca XVII w. *kłopać kłopię* 'trapić' (Sławski SE II 265), czes. dawne *klop̃ati klopām* 'klepać, pukać, stukać' (Jungmann), sła. *klop̃at* 'stukać, tłuc, uderzać (w twarde przedmioty wywoływać krótkie, tępe dźwięki); bić, walić (o sercu)' (SSN, SSJ, KSSJ), dawne *klop̃at* 'uderzać wydając dźwięki', 'lekko stukać do drzwi, okna', 'dawać sygnał kołatką' (HSSJ), dial. *klop̃ač -em* 'stukać, pukać, bić, walić' (Orlovský Gemer);

słē. *klōpati klōpljem* : *klōp̃ati -ām* 'klapać, klepać; uderzać, bić; policzkować' (Pleteršnik), *klōpati -am* 'klekotać' (SSKJ), ch./s. *klōpati* 'turkotać, tupotać', dawne i dial. 'kołatać, stukać; bić, tłuc; lżyć' (RJAZ), dial. chorw. *klōpati* 'uderzać, walić; uderzać' (HDZ V 369), kajkaw. *klōp̃ati* 'uderzać drewnianym przedmiotem; bić kijanką w ubranie' (Večenaj-Lončarić Gola), *klop̃at* 'grzechotać' (Palkovits Burgenland), serb. *klōpati klōpām* 'uderzać, walić, łomotać; hałasować uderzając kijem' (RSAN, RMat., RSJ), dial. *klōp̃āt klōpam* 'połykać łąpczywie duże kęsy' (Elezović Kos.-Met., Mitrović Leksovac, Živković Pirot: *klōpam*), czrng. *klōpati* 'ts.' (Stanić Uskoci), bułg. *κλònam* 'kwokać, gdakać', 'klekotać (o bocianie)', 'stukać' (RBE, RBKE, Gerov), dial. *κλòня -eu* (Mladenov BTR), *κλòнэм* (BDial. VII 68), *κλònam* 'gdakać, kwokać (o kwoce)', 'brzęczeć, brzdąkać, terkotać', 'uderzać, stukać' (BDial. III 232, BDial. IV 111, BDial. VIII 137), maced. *κλona* 'turkotać, tupotać, stukać' (RMJ). ~

Por. chorw. dial. czakaw. perf. *klōpnūt* 'uderzyć, odepchnąć' (ČDL), bułg. dawne i dial. *κλòнна* 'stuknąć, trzasnąć' (RBE, RBKE, BDial. V 179: Rodopy).

Por. psł. *chlop̃ati* w podobnych znaczeniach.

Czasownik dżwkn. od interi. *klop!* Por. pokrewne formacje w językach bałt.: *klāpterēti* : *klāptelēti* 'klasnąć, klapnąć', *klapsēti* 'człapać', *klapūoti* 'klapać, klapnąć', łot. *klāpstēt, klāpšket* 'stukać, klekotać; szczerkać; paplać' (Sławski SE II 267).

Sławski SE II 265–266.

T.K.

klop̃iti klop'ɔ 'stukać, uderzać', 'pulsare, tundere'

~ pol. dawne *kłopić* 'kłopotać się', 'kołatać, stukać, klepać', 'klekotać', 'nabawiać kłopotu, niepokoić, dręczyć' (SW), dial. *kłopić się* 'sprzeczać się, kłócić się' (MSGP: Młpol. p̃łd.-wsch.), czes. *klop̃iti* 'pochyłać (głowę)', 'spuszczać (oczy)', 'obrać do góry nogami' (Jungmann, SSJČ, Přír. slov.), dial. *klop̃it*: w hrnec *klop̃i* 'odwrócony do góry dnem (o garnku)' (Hruška DSch), sła. *klop̃it* 'skłaniać, pochyłać; spuszczać wzrok' (SSJ, KSSJ), sła. dawne *klop̃it sa* 'wadzić się, spierać się, kłócić się' (HSSJ);

ch./s. dawne *klōp̃iti klōp̃im* 'przykrywać, pokrywać' (RJAZ, RSAN), *klōp̃iti klōp̃im* 'uderzyć, stuknąć, łupnąć' (RSAN, RMat.), dial. chorw. czakaw. i sztokaw.-ikaw. *klōp̃it*

‘uderzyć (kijem, batem)’ (Turina–Šepić RČI, Sekulić Bačk.), w formie imiesłowu *klopīli* ‘zamknąć (oczy)’ (Kalsbeek Orbanići: Istria);

łemk. refl. *κλονύμια* ‘kłocić się, spierać się’ (Verchratskyj Łemk.). ~

Por. serb. dial. perf. *klópne* ‘chwycić zębami i połknąć (o psie)’ (Dinić Timok).

Postać apofoniczna do *klepati* (zob.). Sławski SE II 266 z bibliografią. T.K.

kłopotati *kłopotō* ‘stukotać, hałasować’, ‘pultare, strepere’; ‘niepokoić’, ‘tumultum facere’

~ pol. od pocz. XV w. *kłopotać -oczę i -ocę* ‘niepokoić, nagabywać, dręczyć’, refl. *kłopotać się* ‘niepokoić się, martwić się o coś, troszczyć się’ (Słownik społ., SP XVI IBL, SW, SJP PAN, też dial. Karłowicz SGP, Brzeziński Krajna, SOWM), kasz. *kłopotac*, *kłopotac* ‘martwić, niepokoić’ (Lorentz PW), refl. *kłopotac się* ‘martwić się, zabiegać’ (Sychta SK), dłuż. *kłopotas* ‘pukać, stukać’ (Muka), czes. dawne od XIV w. *kłopotati kłopotám* (stczes. *kłopotati -cu*) ‘gnać, pędzić’, ‘pospieszać’, ‘bulgotać, wrzeć’, ‘tupać, stukotać’ (Gebauer Sl., Jungmann, Přír. slov.), sła. *kłopotat* ‘klekotać, kłapać, stukać’ (SSJ);

sł. *kłopotáti -otām* : -*óčem* ‘klekotać, hałasować, łomotać, uderzać’, rzadko ‘paplać’ (Pleteršnik, SSKJ), ch./s. *kłopotati klòpocēm* ‘stukać, kołatać, hałasować’, ‘paplać, trajkotać’ (RJAZ), chorw. dial. kajkaw. *klòpòtati* ‘ts.’ (Večenaj–Lončarić Gola), *kłopotat* ‘brzdękać, trajkotać’ (Sekulić Bačk.), serb. *kłopotati -ocēm* : -*òtām* ‘stukać, uderzać, klekotać, trajkotać; mocno pukać, stukać’, ‘dzwonić zębami’, ‘wydawać głos (o ptakach)’ (RSAN, RMat., Vuk), czrng. *kłopotāt* ‘uderzać, stukać rytmicznie (o koniach, chodakach itp.)’, ‘bulgotać w czasie gotowania’ (Ćupić Zagarač), cs. **КЛОПОТАТИ** **КЛОПОШТА** ‘krzyczeć; hałasować’ (Miklosich LP), bułg. *κλονотя* : *κλòпотя -иш* ‘drażnić, męczyć’, ‘turkotać, stukotać, hałasować’, ‘łazić, pełzać, roić się (o płazach, gadach)’ (Mladenov BTR, Gerov, RBE);

stros. **КЛОПОТАТИ** : **КЛОПЪТАТИ** **КЛОΠΟΥΟΥ** : **КЛОΠЪУΟΥ** : **КЛОΠУΟΥ** ‘hałasować, huczeć, łoskotać, stukać’ (SRJ XI–XVII, Srezn.), ros. dawne *κλονотать* ‘troskać się, troszczyć się’ (SIAN), dial. ‘starać się; troszczyć się’ (Slovarъ Smolensk, Briańsk, SRNG), ukr. *κλονотати κλονочу κλονόчеи* ‘sprawiać kłopot, martwić’, rzadko równe refl. *κλονотатися* ‘kłopotać się, starannie coś wykonywać’, ‘dogłądać kogoś’ (SUM), brus. dawne *κλανатаць* ‘starać się, prosić, zabiegać’, ‘dokuczać’ (Nosovič). ~

Por. psł. *chłopotati* w podobnych znaczeniach.

Intensivum do *kłopati* (zob.) z suf. *-otati* (por. *kłokotati* od *kłokati*) lub denominativum od *kłopotъ*. T.K.

kłopotiti *kłopotō* pld. ‘turkotać’, ‘crepitem edere’; ‘bulgotać’, ‘bilbere, bullire’, refl.

kłopotiti się *kłopotō* *się*

~ pol. dawne *kłopotić* ‘niepokoić, dręczyć, robić komu kłopot’ (SW), czes. *kłopotiti* (częściej refl.) ‘trapić się, męczyć się; z trudem coś wykonywać’ (Jungmann, Přír. slov.), sła. *kłopotit* ‘mozolić się, ciężko pracować’ (zwykle refl.) (SSJ);

cs. **КЛОПОТИТИ КЛОПОЦЖ** ‘wrzeć, bulgotać’ (Miklosich LP), bułg. dawne *клопѡтъ -иш* ‘doprowadzać do płaczu’, ‘roić się, mrowić się’ (Gerov), maced. *клопоти* ‘turkotać, łomotać, klekotać’ (RMJ);

ros. dawne *клопотѣть* ‘zabiegać, krzątać się; niepokoić się, martwić się’ (SIAN), dial. ‘starać się, troszczyć’, ‘niepokoić się, martwić się’ (Smoleńsk, Briańsk, SRNG). ~

Refl. **klopotiti se**: ~ pol. dawne i dial. *kłopotić* ‘sprawiać kłopot’, *kłopotić się* ‘martwić się, troskać się’ (L., SW, SJP PAN, Karłowicz SGP, Olesch Sankt Annaberg), też ‘kłócić się, być w niezgodzie’ (Kucała PSM 252, MSGP: Młpol. pld.), ‘trudzić się’ (SGŚC), czes. *klopotiti se* ‘z trudem coś wykonywać’, ‘kłopotać się’ (Jungmann, SSJČ, Přír. slov.), sła. *klopotiť sa* ‘mozolić się, ciężko pracować’, ‘dbać, troszczyć się’ (SSJ);

ros. dial. *клопотѣться* ‘trwożyć się, niepokoić się’ (SIAN), ukr. *клопотитися* ‘spierać się, kłócić się’ (SUM), brus. *клапацѣцца* ‘troszczyć się; krzątać się; niepokoić się’ (TSBM). ~

Z pol. lub z brus. lit. *klapātyti* ‘kłopotać, męczyć’.

Denominativum od *klopotъ* (zob.), tam też o rozwoju znaczenia.

T.K.

klopotъ *klopota* ‘stukot, klekot, łoskot’, ‘strepitus’, ‘niepokój’, ‘tumultum’

~ pol. *klopot* od XIV w. ‘trudna sytuacja powodująca niepokój’, w XV w. też ‘spór, zwada, kłótnia’ (Słownik stpol., SJP PAN), dawne też ‘drewniany zamek u drzwi’ (SP XVI IBL, Słownik Kochanowskiego, Mącz., Słownik Paska), ‘kołatka u drzwi’, ‘drażek u żaren domowych’ (L.), dial. *kłopot! kłopot!* ‘naśladowanie głosu kury’ (Karłowicz SGP), ‘deseczka, w której obraca się górny koniec młonu’, ‘kołatka drewniana, używana przez chłopców w wielkim tygodniu’ (AJPP m. 11, MAGP III m. 119, Dejna AGKiel m. 484, Karłowicz SGP, MSGP: powszechne, SOWM), ‘zmartwienie, zgryzota’ (np. Karłowicz SGP, Brzeziński Krajna, Górniewicz Malbork, Sychta Kociewie), ‘kłótnia, zwada’ (MSGP: Młpol. pld.), kasz. *kłopot* ‘zmartwienie, zgryzota, troska, smutek’ (Sychta SK, Lorentz PW), czes. od XIV w. *klopot -u* (stczes. też *-a*) ‘bieda, kłopotanie się, utrapienie’, przestarz. ‘bulgot’, ‘stukot’, ‘pośpiech; pęd, impet’ (Jungmann, SSJČ, Přír. slov.), stczes. też ‘przepływ, ruch, wywołanie fal’ (Gebauer Sl.), sła. *klopot* ‘stukot, pukanie’ (SSJ), dawne ‘zmartwienie, kłopot; trud, wysiłek’ (HSSJ);

słę. *klopôt -óta* ‘klekot, szcęk, łoskot; ‘klepanie, stukanie’ (Pleteršnik, SSKJ), ch./s. *klõpõt* ‘huk, łoskot, łomot, stuk’ (RJAZ), serb. *klõpõt* ‘dźwięk, zwykle tępy, który powstaje przy uderzeniu dwóch przedmiotów’, ‘turkot, łomot, stukot; tupot’, ‘hałas, krzyk’, lud. ‘kłótnia, sprzeczka’ (RSAN), czrng. *klõpõt* ‘stukot, turkot, łoskot’ (Ćupić Zagarač, Boričić-Tivranski Vasojevići), scs. **КЛОПОТЬ КЛОПОТА** ‘szum, zgiełk, łoskot’ (Słoński Ind., SJS: Euch., SS X–XI, SR BAN), bułg. dial. *клѡном* ‘dzwonek, zwłaszcza zawieszany na szyi zwierząt’ (RBE, Mladenov BTR, Gerov, też dial. np. BDial. V 179: Rodopy), *клѡным* ‘stukanie, pukanie’ (BDial. II 187: Rodopy), maced. *клоном* ‘łoskot, turkot, łomot’ (RMJ), dial. *клѡном* ‘dzwon; dzwonek’ (Mladenov Trakija), ‘dzwonek zawieszany na szyi zwierząt’ (BDial. VI 43: zach. Tracja);

strus. od XI w. **КЛОПОТЬ КЛОПОТА** ‘szum, hałas, zgiełk’, ‘klaskanie’ (Slovarъ DRJ), stros. też ‘wrzenie, bulgotanie’, przen. ‘silne wzburzenie, podniecenie’ (Srezn., SRJ

XI–XVII), ros. dawne pl. *клатомы* : *клатомы* (SIAN), dial. *клóномы* (rzadko w sg. *клóном*) ‘troski, strapienia’ (Slovarь Smolensk, SRNG), jako partykuła ‘niech! niechaj!’ (SRNG: Briańsk), stukr. **кЛОПОТЬ** ‘sprzeczka’ (SSUM), ukr. *клóним -номы* ‘troska, zmartwienie, kłopot; niepokój’, ‘pilna potrzeba’ (SUM), dial. też ‘deseczka, w której tkwi górny koniec młona’ (Żel.), w XVI w. *кломотъ* ‘cierpienie’ (Leks. Zyz.), brus. *клóнат -мы* ‘troska, kłopot, zmartwienie; staranie, niepokój’ (TSBM, Nosovič). ~

Z pol. lub brus. lit. *klapatà, klāpatas* ‘kłopot, trud’, łot. *klapata, klapats* ‘udręka, trud’.

Por. sła. *klopota* ‘kłopot, troska, zmartwienie; udręka, trud’ (SSN, SSJ), ukr. dial. *кломатá* ‘zmartwienie’.

2. oboczne psł. *chlopotъ* w podobnych znaczeniach i interi. *chlopъ!*

Najbliższy odpowiednik w lit. *klapātē* ‘deseczka u żaren, w której obraca się miełak’ (Sławski SE II 267).

Pierwotne nomen actionis od *klopotati* (zob.) jak *klekotъ* od *klekotati* albo dżwkn. z typowym dla nich suf. *-otъ* od interi. *klop!* Znaczenie ‘zmartwienie, troska’ rozwinęło się z pierwotnego ‘tumul, niepokój’.

Sławski SE II 266–268, ESJS 322–323.

T.K.

klosnōti klosnō ‘kłuć’, ‘pungere’

~ cs. **кЛОСНѢТИ КЛОСНѢ** ‘kłuć’ (Starine IX 45: **змии кЛОСНОУ НОГОУ ѹГО**), bułg. dawne i dial. *клѡсна* ‘ukłuć (np. o pszczole)’ (Mladenov BTR), dial. *клѡснем се* ‘kłócić się z kimś’ (BDial. II 86). ~

Por. bułg. dawne i dial. *клѡсам* ‘kłuć’, *клѡсан* ‘kaleki’ (Mladenov BTR), dial. *клѡс-кам* ‘bóść’ (BDial. II 187: Rodopy, SbNU XXXI 285), strus. i ros. dawne **кЛОСНЪИ** ‘kaleki, chromy’ (Slovarь DRJ, Srezn., SRJ XI–XVII, Slavynecskij Leks.).

Etymologia niejasna. Niepewne zestawienie z cymr. *cloff* ‘chromy, kulawy’, łot. *klibis* ‘ts.’ (Zupitza, KZ XXXVI 244, za nim Berneker SEW I 524).

P.S.

клѡбъ klѡba : **клѡбо** zach. i pld. ‘zwój w kształcie kuli’, ‘glomus’; ‘część ciała zbliżona kształtem do kuli’, ‘corpi pars quaedam, quae figura glomo assimilatur’

клѡбъ: ~ pol. od XV w. *kląb* ‘zwój nici, wełny itd. w kształcie kuli’, ‘wypukłość utworzona przez spojenie kości u nasady karku u koni i bydła’ (Słownik stpol., SP XVI IBL, L., SJP PAN), ‘okolica stawu biodrowego; tylna część tułowia u dużych zwierząt, pośladek, zad’ (L., SW, SJP PAN), ‘zgrubiała podziemna część niektórych roślin’ (SJP PAN), w dial. zarówno o częściach ciała: *klęb* ‘zgrubienie na grzbiecie wołu tuż przy karku’ (Maciejewski Chełm.-dobrz.), ‘garb na plecach’ (MSGP: Młpol.), ‘okolicy stawu biodrowego’ (MAGP II m. 93, Zdaniukiewicz, Łopatowszczyzna, Paryl Tuligłowy), jak i w znaczeniach nieanatomicznych: *kląb* ‘kłąb, np. chmur’, ‘kawał zwartej masy; coś zlepionego, zbitego’ (Maciejewski Chełm.-dobrz., Sychta Kocie-wie), *klumpy* pl. ‘grudki grysiku w zupie’ (SGŚ), też ‘kłącze paproci’ (Karłowicz SGP), z pol. na Spiszu *klomp* (i f. *klompa*) ‘kłąb, zbieranina czegoś’ (SSN) oraz w ukr. bojk. *klob* ‘pasma przedziwa’, łemk. *klop, klop* ‘zwój płótna’ (Rieger Łemk.), kasz. *kump* :

pl. *k^uqmbɛ kloub* 'okolice stawu biodrowego; biodro' (MAGP II), połab. *klɔb* 'biodro' (Olesch Thesaurus, Rost, Polański SE 257), dłuż. *klub* 'zwój, kłąb', stdłuż. z XVII w. 'kołowrót, lewar' (Chojnanus Wybór), dziś dial. 'biodro, kość biodrowa; staw barkowy', czes. *kloub* (stczes. od XV w. *klúb*) 'staw; część kości w stawie; wypukłość' (SSJČ, Gebauer Sl.), 'kolanko w żdźble; pęk, zwitek czesanego lnu' (też dial. Bartoš DSM), *klub* 'biodro' (Kott Dod. DSM), dawne i dial. moraw. 'kłąb, kłębek' (Jungmann, Bělič Dol., Kazmír Valašsko), sła. dial. *klub* : *k^uub* 'biodro' (Orlovský Gerner), w literac. i większości dialektów z wtórnym *l*: *klb* 'przegub, staw', dial. też 'kość biodrowa', z wtórnym udźwięcznieniem *glb* 'świńskie biodro' (SSN);

słę. rzadkie *klòb klòba* : *klòp klòpa* 'kłębek, zwitek, zwykle duży' (SSKJ, brak u Pletersnika, może wtórne augmentativa od form na *-ka*, *-ko*), ch./s. *klub* (RJAZ niepewne, tylko u Stulicieva), bułg. dawne i dial. *κλυп* m.in. 'sznurek, nitka; ściąg' (BTR, Gerov, BDial. II 188: Rodopy), maced. dial. *κλυп* 'ts.' (BDial. VI 43: zach. Tracja);

strus. *κΛΟΥΕΤ ΚΛΟΥΕΑ* 'kłąb, kłębek, zwój, przedmiot kulisty' (Slovarь DRJ, Srezn., SRJ XI–XVII), ros. *κλυб* -a 'zwój, kłąb np. pary, dymu', dawne 'głowa kości udowej', 'głowa kapusty', 'miara osnowy tkackiej', *κλύб* *дерева* 'korona drzewa', w ogóle o 'przedmiotach kulistych, splątanych' (SIAN), też dial. 'przedmiot w kształcie kuli', 'kaczan kapusty', 'osnowa przy tkaniu; krosna', 'kłębek włosów' (SRNG), 'biodro' (Mananenkova SRGB), *κλυбы* pl. 'dolna część piersi u konia, bliżej nóg, gdzie w trakcie chodu uwidaczniają się mięśnie' (Slovarь Smolensk.), *κλυб* 'karzeł' (Slovarь volog. nar.), ukr. *κλυб* -a 'kłąb np. dymu', 'biodro', też dawne z XVII w. pl. *κλυбы* 'łędźwia, biodra' (Żytecs'kyj Narys) i dial. *κλυб* 'kość biodrowa' (Leks. Poles'ja, Horbač Romaniv, Janów SH), pl. *κλυбу* 'kości biodrowe, które uwidaczniają się na ciele zwierzęcia' (Leks. Bjul. VI: Żytomierz), dial. hucul. też 'kłębek' (Janów SH), 'rój pszczoł w kształcie kuli' (Leks. Poles'ja), *κλυоб* 'wiązka, pęk, np. lnu' (Leks. Bjul. II: Odessa), brus. od XVI w. *κλυб* -a 'kłąb, kłębek, zwój' (TSBM, HSBM), dawne i dial. 'biodro, łędźwie, staw biodrowy' (HSBM, Šaternik Červ., SPZB), dial. też 'nagromadzenie czegoś' (SPZB). ~

klɔbo: ~ pol. dial. 'zgrubienie poniżej karku' (Zaręba SN 182), dłuż. *klubo* 'biodro', czes. dial. *klubo* 'kłębek' (Kubín Kladsko), *κλύμπο* 'biodro' (Kellner VN), (pod wpływem czeskim też pol. dial. *klębo* 'biodro', AJPP m. 243, MAGP II m. 93, Zaręba AJŚ IV m. 636, *klębo nici*, Karłowicz SGP: Śląsk Cieszyński), sła. dial. *klubo* (Buffa Dlhá Lúka, Orlovský Gerner), literac. *klbo* 'kłąb, np. wełny, nici', w XVIII w. 'większy kłębek' (HSSJ), też dial. (SSN, Orlovský Gerner), też anat. 'staw';

cs.-serb. *κΛΕΒΟ* (: *κΛΟΥΕΟ*, *κΛΕΒΟ*) z XVI w. 'zwój, kłąb' (Miklosich LP), bułg. *κλѣбѣ* 'kula, kłąb, kłębek' (Mladenov BTR), dial. *κλѣбѣ* : *κλѣбѣ* 'ts.' (Stojkov Banat, BDial. II 187, 188: Rodopy, BDial. III 233), maced. dial. *κѣлѣ* (BDial. VI 49: zach. Tracja), *κλѣмбу* 'kłębek', *κλѣмбу* pr'él'u 'kłębek wełny' (Małeckci SW);

Por. też formy f.: głuż. *kluba* 'biodro, okolice stawu biodrowego', sła. *kluba* (Orlovský Gerner), ch./s. *klüba* 'kość biodrowa' (RMat.);

2. ch./s. *κλύβε* 'kłębek, zwój, kłąb', bułg. dial. *κλύβε* 'mięso z karku' (BDial. I 252), *κλυбѣ*, *κλѣбѣ* 'kłębek, kłąb' (Umlenski Kjustendil), maced. dial. *κломбе* 'duża biała fasola' (RMJ), *κ'ὀμβι* pl. 'ziemniaki' (Mirčev Nevrokop).

Etymologia niejasna. Najbliższe odpowiedniki: łot. *klambars* 'bryła', ang. *lump* 'bryła, kawał czegoś; guz, buła' (Vasmer REW I 573). Zwykle sprowadza się do ie. (s)kel- 'krzywić, zginać; przegub, biodro'. O innych objaśnieniach zob. Sławski SE II 255. Stosunek *klobъ* : *klobъ* jak *bŕuchъ* : *bŕucho*, *udъ* : *udo*. Na północy prasłowiańszczyzny nastąpił rozwój semantyczny 'kula; kłęb' > 'część ciała zbliżona kształtem do kuli; biodro, okolice stawu biodrowego' albo 'wzniesienie tuż przy karku na grzbiecie zwierzęcia', w związku z czym w pierwotne znaczeniu zostało przejęte przez deminutiva *klobъkъ* i *klobъsko* (zob.), których areały odpowiadają areałom występowania form podstawowych.

Sławski SE II 255, Vasmer REW I 573, ESJS 323–324.

P.S.

кlobъkъ *klobъka* płn. : **кlobъko** zach. i pld. 'kłębek', 'glomus'

кlobъkъ: ~ pol. *kłębek*, *kłąbek* demin. od *kłęb* 'mały zwój, coś zwiniętego, zbitego w kulę', stpol. *kłębek* w XV w. 'mały kłęb, mały zwój' (np. nici), kasz. *kłąbk* 'ts.' (Ramułt, Lorentz PW), połab. *klobak* 'kłębek' (Polański SE 258), śląskie *kłambek* 'kłębek wełny' (Olesch Sankt Annaberg 97), dłuż. *kłubk* 'kłębek', głuż. *kłubk* 'ts.', stczes. *klúbek* (Kartoteka Slovník stč.), czes. dawne *klaubek* 'kłębek' (Jungmann), dziś *klobek* tylko jako demin. od *klob* 'staw' (SSJČ);

śle. *klobek* -bka, *klobek* -pka 'zwój, kłębek' (SSKJ), ch./s. dial. *klùbak klùpka* 'nitki zwinięte w kształcie kuli' (RJAZ, czrng. Stanić Uskoci);

ros. *клубок* 'kulisty motek (np. nitek, sierści itp.)' (SRJ), dial. 'rodzaj sprzętu rybackiego', 'głowa kapusty' (SIAN, Melničenko Jaroslavl), *клубкі* pl. 'gałki oczne', 'owoc jakiejś rośliny' (SIAN), też 'mięśnie piersiowe u konia' (Slovarь Novosybir.), ukr. *клубок* -bka 'kłębek', też np. 'kłęb pary, dymu' (SUM, Hrinčenko), dial. *клубок* 'kłębek, motek' (Leks. Polessja 217), brus. *клубок* 'kłębek, nitki zwinięte w kształcie kuli' (TSBM też dial. SPZB, Bjaľkevič Mohylew). ~

кlobъko: ~ pol. dial. *kłębko* 'kłębek nici uwiązany na tyle głowy' (Kucala PSM 151, 166), śląskie *kłampko* 'kłębek' (Olesch Sankt Annaberg), czes. od XIII w. *klubko* 'kulisty przedmiot, utworzony przez zwijanie' (SSJČ, Jungmann, Přir. slov., Gebauer Sl.), dial. *klupko* 'piłka' (Bachmannová Podkrkonošsky), moraw. *kłubko* 'ts.' (Bartoš DSM, Kazmír Valašsko), też 'kłębek nici' (Králík Kelč, Kellner VN), śla. od XVI w. (HSSJ: zapis *kupko*), dziś w pierwotnej formie dial. wsch. *klupko* 'kłębek' (Sipos Bükk-Gebirge, Kálal, Buffa Dlhá Lúka), literac. i inne dial. *klbko* (SSJ, SSN, Orlovský Gemer);

śle. *klobkô* (też *klobkò*, *klôpko*, *klopko*) 'kłębek, zwój' (SSKJ, Pleteršnik), ch./s. od XVI w. *klùpko* : *klùpko* 'kłęb, kłębek, zwój' (RMat., Vuk), dawny zapis *klubko* (Vrančić) albo *klupko* (Stachowski Megiser, Belostenec), chorw. dial. czakaw. *klùko* 'ts.' (Jurišić Vrgada też warianty z innych obszarów, np. *klùvko*, *klùfko*, *klùpko*; z różnicą akcentów też HDZ IV 285, HDZ VII 502), *klùpko* też 'bryła, gruda' (Palkovits Burgenland, Koschat Baumgarten), kajkaw. *klôpko* 'ts.' (HDZ VI 451: Turopolje, Večenaj-Lončarić Gola), sztokaw. *klùpko* 'zwitek, kłębek' (Sekulić Bačk., Peić-Bačlija RBB), czrng. *klùvko*, *klùko* 'kłębek' (Ćupić Zagarač), cs. **кlobъko** 'kłębek' (Miklosich LP). ~

Por czes. *klobec* 'zwitek lnu';

2. maced. dial. *klopka* ‘motek przędzy’ (Hendriks Radožda-Vevčani).

Formalnie deminutiva do *kľobъ* z suf. -ъkъ i do *kľobo* z suf. -ъko (o budowie zob. I 93–94), z odpowiednimi do podstaw słowotwórczych arealami występowania. Niedeminutywne znaczenia powstały ze względu na wytworzenie się przy podstawach słowotwórczych nowych znaczeń odnoszących się do części ciała (zob. *kľobъ* : *kľobo*). P.S.

kľobъ *kľoka* zach. ‘coś zgiętego, np. kawałek drewna’, ‘aliqua res incurvata, e.g. lemni frustum’

~ pol. dial. *kľek* (literac. tylko w późnym znaczeniu ‘drzewo parkowe Gymnadacladus’), ‘kikut, kawał sęku, odłamana gałąź’, ‘korzeń, resztką zęba’, ‘pozostałość w skórze ptaka po wyskubanych piórach; młode piórko ptaka’, ‘pęd ziemniaczany’ (SW, Kucala PSM 82, Nitsch DPŚ 205, Pracki, PF V 153), *kľqk* ‘zwisający, obrywający się kawał ziemi’ (Karłowicz SGP), *kľqk* : *kľok* ‘kawałek drzewa przywiązany krowie do szyi’ (Dejna RKJL XXIII 190), *kľónk* ‘korzeń roślin jedno- lub dwuletnich’, ‘korzeń zęba’ (Cieśla Śląsk), *kľęk* ‘szczątek czegoś obłamanego (np. zęba)’ (Kosiński Czychów), *kľęk* ‘resztki wystające z objedzonej przez gąsienice kapusty’, *kľúk* ‘pędy ziemniaczane’ (Nitsch DPŚ), może też dial. *kľqka*, *kľqk* ‘płoża u sań’ (Sychta SK), czes. dial. *kľůnk* ‘i, też *kľůnk* ‘łupiny z ziemniaków’, ‘sztywna część ptasiego pióra; stosina’ (Kellner VN z pol.);

Por. pol. *kľące* ‘podziemny pęd u bylin’, ‘wypusty ziemniaczane, na których rośnie nać’, ‘uschła nać ziemniaczana’ (SJP PAN, Karłowicz SGP, SGŚC), ‘pozostałość z obdartego pierza’ (SGŚC).

Pierwotne nomen z wokalizmem -o- do niepoświadczonego **kľękti* (zob. też *kľękati*) ze znaczeniem ‘coś zgiętego, skrzywionego, przykurczonego’ niezachowany poza językiem pol. (Sławski SE II 256). W części języków mogło dojść do wymieszania z kontynuantami *kľuka*, *kľkъ*, mającymi podobne znaczenia do przytoczonych wyżej.

Sławski SE II 256.

P.S.

kľъcati *kľъcajъ* zach. i pld. ‘stukać, uderzać’, ‘pulsare’, ‘rozbijać’, ‘contundere’

~ czes. dial. *kľcat* ‘drzemać’ (Kott Dod. DSM), *kľcat* ‘rąbać, ciąć’ (Bartoš DSM);

słę. od XVI w. *kółcati* (se) -cam ‘mieć czkawkę’ (SSKJ), *kolca* mi se ‘mam czkawkę’ (Megiser 1592), w XVI w. też ‘uderzać’ (Besedje 16. st.), dial. *kolcati* (se) ‘mieć czkawkę’ (Karničar Obir, Tominec Črni vrh), ch./s. *kűcati* *kűcām* od XVI w. ‘uderzać, stukać, łomotać’ (Vuk, Belostenec), chorw. dial. *kűcat* ‘uderzać w coś’ (Sekulić Bačk.), *kűcat*, *kűca* mu se ‘mieć czkawkę’ (HDZ II 115, Palkovits Burgerland), czakaw. też *kűcat* ‘mieć czkawkę’ (Berneker SEW I 525), serb. *кљца* 3 sg. ‘skubać zębami’ (Dinić Timok), *кљцам* 1 sg. ‘uderzać, tłuc’ (Živković Pirot), czrnng. *кљцѣти* (też z metatezą *цљцѣти*) ‘pukać, stukać; uderzać, bić’ (Stanić Uskoci), scs. *кльцати* *кльцаѣ* *кльцаѣши*, przen. ‘rozmyślać; mędrkować’ (SR BAN, SS X–XI), bułg. *кълцам* ‘siekać, tłuc, rozbijać’, ‘dziobać’ (BTR, RBKE, Gerov RBE), dawne *кљѣцамъ* ‘uderzać, rąbać’ (Duvernois), dial. *кълцам* ‘rozdrabniać coś siekierą’ (BDial. I 103: Strandža), *кълцам*

‘rozdrabniać coś’ (BDial. III 89), maced. dial. *клѣцнѣ* pf. ‘uderzyć, stuknąć czymś ostrym’ (BDial. VI 43: zach. Tracja). ~

Tu też może formy z innym wokalizmem, powstałe może pod wpływem blisko-
znaczących kontynuantów *klukati* i *klъvati*: chorw. dial. czakaw. *kljūcat* ‘uderzać
dziobem; kłuć, przebijać’ (Jurišić Vrgada, też sztokaw. Peić–Bačlija RBB), serb. dial.
кљуѡат : *кљуѡат* ‘dziobać’ (Ćupić Zagarač, Dinić Timok), bułg. dial. *кл’оѡам* ‘rozbi-
jać; dziobać’ (Botevgrad), *кл’уѡам* ‘dziobać’ (BDial. I 193, BDial. I 252, Vakarelska-Čo-
banska Samokov), *кл’оѡам* ‘siekać’ (RROD), *кл’оѡам* ‘rozdrabniać siekierą’ (BDial.
II 86), ukr. dial. *кл’оѡати* ‘stukać, dudnić’ (Leks. Bjul. II: Odessa), dial. hucul. *kluca-*
ty ‘kołatać; mieć stosunek płciowy’ (Janów SH).

Por. czes. dial. *glcat* w znaczeniach równych *klcat*, też *glcat* ‘jeść łapczywie; dzio-
bać (tylko o kurach)’ (Malina Mistřice).

Wyraz dźwkn., por. tu należące *klukati* (Berneker SEW I 525). Może pokrew-
ny z lit. *klukšėti klukšiū* ‘szlochać’ i *kluksiėti kliuksiū* ‘pleść, bredzić’, łot. *klukstēt*,
klukškēt ‘gdakać; pukać, stukać’ (Berneker SEW I 525), o wyrazach bałt. zob. Fraen-
kel LEW 273, Machek Studie 23. P.S.

klъjъ zob. **klějъ**

klъvačъ *klъvačъ* ‘ptak z dużym dziobem, mocnym dziobem; dzięcioł’, ‘Picus’

~ stpol. w XV w. *klwacz* ‘młot’ (Słownik stpol.), stczes. *klvač* ‘o osobie kłótlivej’ (Ge-
bauer Sl.), śla. dial. *kluváč* ‘zagięte widły’ (SSN);

bułg. *кълвач* ‘dzięcioł, Picus’ (BTR, RBKE, Gerov: też *кълвѡчъ*), dial. *кл’уѡач*,
кълвѡч ‘dzięcioł’ (BDial. III 89, Stojkov Banat, Vakarelska-Čobanska Samokov),
кл’овѡч ‘ts.’ (BDial. IV 111: Pirdop), ‘ostry przyrząd stolarski do rycia w drzewie dę-
bowym’ (BDial. IV 210: Trojan), maced. dial. *кълвач* ‘dzięcioł’ (Peev Kukuš, BDial.
VIII 258: Kostur);

ros. dial. *клеѡач* (też *клеѡѡ*) ‘ostro zakończony młotek do żłobienia bruzd w ka-
mieniu młyńskim’ (Slovarъ Urala, SRNG), ‘drewniany młotek używany przy pracach
z gliną’ (Sl. Priamurъja), ukr. dial. bojkowskie *кл’уѡач* ‘żołna’ (KDO). ~

Por. też od tematu form praes. *klujъ*: śle. *kljunáč* ‘ptak, z wielkim dziobem; bekas,
słonka’ (SSKJ);

2. z suf. *-akъ*: bułg. dial. *кълвѡк* ‘dzięcioł’ (BDial. I 103), ukr. *кљуѡѡк* ‘dzięcioł’
(SUM);

Derywat od *klъvati* (zob.) z suf. *-ačъ*.

P.S.

klъvati *klujъ* ‘dziobać, uderzać dziobem’, ‘rostro tundere’, ‘wykluwać się’, ‘excludi’,
‘zach. i pld. ‘kiełkować’, ‘germinare’

~ pol. dawne od XV–XVIII w. *klwać* ‘dziobać, dziobem wykuwać’ (Słownik stpol.,
SP XVI IBL, L.), później pod wpływem form praes. *kluc* ‘dziobać’, tak też w dial.
(Olesch Sankt Annaberg, Karłowicz SGP), od XVIII w. zwykle refl. *kluc się* ‘wylęgać
się (o pisklętach)’ (też dial. np. Szymczak Domaniewek), dawne *kluc się* ‘dobywać się,

wyrastać (o zębach)', kasz. *klvac* -*ýq* (z wtórną formą *klęc* (*sq*) *klëjq* (*sq*)) 'wykluwać się z jaja', 'kielkować' (Lorentz PW), tylko w formie wtórnej refl. *klęc sq* 'kluć się, wydobywać się z jaja (o pisklętach)' (Sychta SK), połab. *klájq* 3 pl. praes. 'wygrzebujać, dziobią', dłuż. *kluwaś* dawne 'dziobać, uderzać dziobem', potem *kluwaś* (*se*) 'kluć się, wykluwać się' (Muka), głuż. dial. *kluwać so* 'przekomarzać się' (Pfuhl), dial. rzadkie *kluć* 'kielkować' (Sorb. SA 1, m. 19, mylnie identyfikowane z kontynuantami *kǎlēti*), stczes. od XIV w. *klvati klju* 'dziobać, uderzać dziobem' (Gebauer Sl.), czes. *klovati klovu* : *klovám* 'dziobać, bić dziobem', refl. *klovati se* 'kluć się, wylęgać się', *kluvać se* 'wylęgać się' (Sochová Lašsko), *klut se* 'ts.' (Steuer Baborów, Gregor Slav.-buč., Malina Místřice, Horečka Frenštát), *kluč sa* 'kielkować' (Sochová Lašsko), *klut sa* 'wylęgać się; kielkować', *klut, klovati (se)* 'kluć się' (Bartoš DSM), *klit* : *klút* 'kielkować' (Kott Dod. DSM), śla. *kluvať (sa) klujem (sa)*, dziś częściej *klut' (sa)* (od XVII w.) 'dziobać, uderzać dziobem', 'wykluwać się' (SSJ, HSSJ), dial. *klvat* : *klovať* 'dziobać', *klovať sa* 'przebijać skorupę przy wylęganiu', 'kielkować' (SSN), też *glbať* : *glmať* 'dziobać, skubać' (Kálal), *kluc kluje* 'kluć, bósć' (Buffa Dlhá Lúka);

śle. *kljuvāti kljūjem* (wtórn timerz *kljūvam*), i pod wpływem form praes. *kljūti kljūjem* 'dziobać, uderzać dziobem', dial. *kljuvati* (Erjavec Ravna Gora), ch./s. od XVII w. *kljūvati kljūjem* 'dziobać' (Belostenec), chorw. dial. czakaw. *kljuvat* : *kjūvāt* 'uderzać dziobem, dziobać' (ČDL, Šimunović Brač, Palkovits Burgerland), *kljovāt* (Kalsbeek Orbanići), kajkaw. *kluvāti* (HDZ VI 451), sztokaw. *kljūvat kljūjem* (Sekulić Bačk.), 'kluć, przebijać' (Peić-Bačlija RBB), serb. dawne *kljūvati kljūjem* 'dziobać' (Njegoš), dial. 'dziobać, uderzać' (Dinić Timok, Mitrović Leskovac), *kljūvāt se kljūjem se* 'wykluwać się' (Elezović Kos.-Met.), *kljūvi* '(o jajku) pękać', '(o pisklętach) uderzać dziobem od środka jaja' (SDZ XXXV 59: Banat), czrng. 'chwytac zębami, dziobem; uderzać dziobem', 'powoli jeść' (Stanić Uskoci), cs. **КЛѢВАТИ КЛѢЖЖ** : **КЛЮЖЖ** 'dziobać' (Miklosich LP), bułg. *кълва -ѐш* 'dziobać, uderzać dziobem' (Mladenov BTR, RBKE, Gerov), dial. (też w deklinacji na -ам) 'ts.' (SbNU XXXI 285), też *кл'ова -ѐш* (BDial. I 193), częste w formie *кловѣ* (: *кловѣ*) 'ts.' (BDial. II 86, BDial. III 232, BDial. IV 111, Umlenski Kjustendil), w obu formach też w znaczeniu 'rąbać, siekać' (BDial. V 183: Rodopy, Płd. Rodopy, Erkeč), *клови* 'kielkować' (Vakarelska-Čobanska Samokov), maced. *колве* : *колва* 'dziobać', *кови* 'kielkować' (RMJ), dial. *кълве* 'dziobać; bić' (Peev Kukuš);

rus.-cs. **КЛѢВАТИ КЛЮЮ** 'dziobać, uderzać dziobem' (Srezn.), ros. *клевать клюю клюешь* 'dziobać', 'brać (o rybie)' (SSRJ), dawne też 'bić, tłuc' (SIAN), refl. *клеваться* 'uderzać dziobem, szczypać' (SSRJ), dial. *клевать клюю клюешь* (: *клюю клюешь*) 'uderzać dziobem, dziobać; dłubać' (np. SRSO Dop., Slovar' Smolensk., Slovar' Rjazan.), też 'bić, tłuc; walić, grzmocić' (Opyt Dop., SRNG), 'kąsić, żądlić (o żmijach i owadach)' (Slovar' Rjazan., Slovar' Severa), 'gryźć (nasiona, orzechy)' (Slovar' Rjazan., Slovar' Mordov.), 'brać przynętę (o rybie)' (Slovar' Rjazan., Myznikov Belomoryje), 'dłubać, nacinać' (MS Pribalt.), 'nacinać żarna przy pomocy specjalnego młotka' (SRNG), 'robić rowki w kamieniu młyńskim' (Slovar' Don.), 'sadzić nasiona' (Slovar' Urala, SRNG), ukr. *кľвати кľюю кľюеш* 'dziobać', 'chwytac przynętę (o rybie)'

(URS, SUM), dawne i dial. też 'bić (o pulsie)' (Hrinčenko), κλ'όvatu 'uderzać dziobem, dziobać' (Moskalenko Odesa), brus. od XVI w. κλυάvιz κλυόv 'dziobać, uderzać dziobem' (Nosovič), 'brać przynętę (o rybie)', κλυάvιz κλυόv 'wielokrotnie uderzać czymś ostrym' (TSBM, HSBM), dial. κλυάvιz : κλυάvιz 'dziobać', 'brać (o rybach)' (Slovník Sennensčyny), κľěvāvιz 'dziobać, uderzać dziobem' (Turaň). ~

Por. czes. *klíčiti* 'wypuszczać kiełki, o życie, ziemniakach, cebuli' (domniemana forma stczes. *klučiti* niepoświadczona w tym znaczeniu), czes. dawne *klíč* 'oczko w ziemniaku' (Jungmann, SSJČ); być może w związku z tą rodziną pozostaje też serb. *klīca* 'kiełek (u roślin)', 'zarodek (w jajku)' (RSAN);

2. dial. moraw. *gľvat gľvu* 'dziobać' (Bělič Dol., Malina Místřice, Kazmír Valašsko).

W poszczególnych językach zmiany w paradygmacie polegające na analogicznym wyrównaniu bądź to do inf. *kľvati*, bądź do praes. *klųv*. Por. Stanislav DSJ II 500, gdzie o sła. formach *klūt* : *kluvat*, oboczności charakterystycznej też dla innych języków. Dziwi brak poświadczeń scs. i strus., jednak bogate poświadczenia gwarowe zdają się wskazywać na praslówiańskość wyrazu.

Najbliższe odpowiedniki w bałt. i lit. *kliūti klivū* 'zawisnąć, zaczepić się', łot. *klāūtiēs klāūnuōs* 'oprzeć się o co' (Trautmann BSW 137, Fraenkel LEW 274, tam zestawienia z innymi wyrazami bałtyckimi). Stosunek morfologiczny *kľvati klųv* do wyrazów bałt. analogiczny do *blvati blųv* (zob.) (Sławski SE II 238). Wyrazy słow. zapewne związane z rodziną *kluka* (zob.) (ESSM X 82–83).

Regularny rozwój semantyczny: 'dziobać, uderzać dziobem' > 'wykluwać się z jaja' pozwala uznać oba znaczenia za psł. Podobny rozwój znaczenia w wypadku (raczej późniejszego) zach. i pld. 'kiełkować, wyrastać'. Zwracają uwagę reliktozo zachowane formy niezwrótne ze znaczeniem 'wykluwać się z jaja', które prezentują najprawdopodobniej stan psł.

Vaillant RES XIX 104–105, Sławski SE II 237–238, ESSM X 82–83.

P.S.

kľeveta 'plotka', 'rumor', 'oszczerstwo', 'calumnia'

~ czes. od XIV w. *kleveta* 'potwarz, plotka', dial. moraw. z pierwotnym *v* tylko w znaczeniu specjalnym 'ozdobne szmatki zawieszane na świerku wyobrażającym Marzannę w obrzędach ludowych' (Bartoš DSM), częściej z przejściem *v > b*: *klebeta* : *klebeta* 'plotka' (Malina Místřice, Bělič Dol., Horečka Frenštát), też n. *klebeto*, *kleveto* (Hruška DSCh), *klebety* pl. 'plotki' (Lamprecht Opava, Steuer Baborów, Kellner Štramberg), w znaczeniu specjalnym *klebeta* 'łańcuch z kolorowego papieru', *klebety* pl. 'wydmuszki z jajek' (Kott Dod. DSM), z czes. pol. dial. *klebiota* 'plotka', też 'gadula' (Pluta Dzierżysławice), *klebety* pl. 'plotki' (Golec CSG, Steuer Sulków, SGŚC, Nitsch DPŚ 204), sła. zawsze z przejściem *v > b*: *klebeta* 'plotka' (SSJ, HSSJ: XVII w.), dial. *klebeta (chlebeta)* 'ts.' (SSN), *klebeti* pl. 'plotki' (Sipos Bükk-Gebirge);

słē. *kleveta* 'oczernienie' (wg Pleteršnika z cs.), ch./s. *klěveta* 'ts.' (z cs., RMat., Daničić RSS, Njegoš), *klěveta* 'ts.' (Stanić Uskoci), scs. **КЛЕВЕТА** : **КЛЕВЕТА** 'potwarz' (Sadnik–Aitzetmüller HAT, SJS), śrbuľ. z XV w. **КЛЕВЕТА** 'potwarz' (Davidov Kozma), w XVII w. 'ts.' (Ivanova Troj. dam. XVII) buľ. *клевета* 'oczernienie' (Rečnik Botev, RBKE,

Mladenov BTR), tak też dial. *клеветѧ* (BDial. VI 185) : *клѣвета* (BDial. III 88), maced. *клевета* 'ts.';

strus. od XI w. **КЛЕВЕТА** 'obwinienie, kalumnia' (Slovarь DRJ), ros. *клеветѧ* 'ts.', dial. 'połajanki, wymyślania, przekleństwa' (Slovarь Severa, też SRNG), ukr. *клеветѧ* 'kalumnia, potwarz' (SUM, Żel. (z cs.), brus. dawne z XVI w. *клевета* 'zniesławienie, jawne oczernienie' (HSBM, Sloŭnik Skaryny). ~

Deverbativum od *klevetati* (Vaillant RES XXII 192). Mniej przekonuje Trubačev VSJa 2, 37–38 uważający wyraz za derywat z suf. *-ota* od **kleviti* (przeczy temu brak śladów miękkości v).

Orel, Ad fontes Varbot 268.

P.S.

klevetati *klevetǫ* : **klevetiti** *klevetǫ* 'plotkować', 'dissipare rumores'; 'oczerniać', 'infamare'

klevetati: ~ czes. od XV w. przestarz. i dial. *klevetati* *-cu* *-ceš* 'plotkować; mówić byle co, pleść', 'pleść, bajdurzyć, gadać' (Přír. slov.), w stczes. też 'wyrażać niezadowolone, szemrać, sarkać', 'kłócić się, spierać' (Gebauer Sl.), dial. *klevetati* : *klebetati* 'robić plotki, gadać, pleść' (przejście *v > b* znane już w stczes., Gebauer HMČ I 429–430), sła. dawne *klebetat* : *klevetat* 'plotkować' (HSSJ: XVII–XVIII w.);

słę. *klevetāti -ām* 'oczerniać' (z cs., Pleteršnik, Snoj SES 729), ch./s. *klevētati klēvēcēm* : *klevētām* 'nękać poleceniami', 'oczerniać; obmawiać', 'plotkować' (RMat., RJAZ: Belostenec z XVIII w., u Vuka brak, zapewne cerk.), chorw. dial. *klevěcot*, *klevetāt* 'głośno i uporczywie doradzać, napominać' (HDZ VII 501), serb. dial. z Czarnogóry *klevetāt* 'obmawiać, oczerniać' (Elezović Kos.-Met.), scs. **КЛЕВЕТАТИ КЛЕВЕЦЕШ** **КЛЕВЕЦЕШИ** 'oczerniać, spotwarzać' (SSJ X–XI, Sadnik–Aitzetmüller HAT, SR BAN), **КЛЕВЕТАТИ** 'ts.' (SJS), bułg. dial. *клеветам* 'oczerniać, rzucać oszczerstwa; donosić' (BDial. II 187: Rodopy);

strus. i rus.-cs. **КЛЕВЕТАТИ КЛЕВЕУОУ** **КЛЕВЕУЕТЬ** (też w formie cs. **КЛЕВЕТАТИ КЛЕВЕЦЮУ** **КЛЕВЕЦЕТЬ**) 'oczerniać, spotwarzać', 'obwiniać, robić zarzuty' (Slovarь DRJ, SRJ XI–XVII, SAR), ros. z cs. *клеветать клевету клеветуешь* 'oczerniać, szkalować', dial. *клеветать клеветāju* 'wciąż powtarzać' (Slovarь Karelii), *клѣв'ѣѧ* 'plotkować' (Słownik starowierców), ze zmianą samogłoski refl. *клевоу́таться* 'kłócić się, lżyć się nawzajem' (Slovarь Rjazan.), ukr. *клеветати* 'oczerniać, obmawiać' (Żel.), refl. *клеветатися клевету́ся клеветешся* 'gadać, dużo mówić, spierać się' (Hrinčenko), łemk. *клеветати* 'paplać, plotkować', też 'klekotać' (Horoszczak SŁP), stbrus. **КЛЕВЕТАТИ** 'donosić na kogoś, plotkować, zniesławiać' (HSBM). ~

klevetiti: ~ czes. od XV w. *klevetiti* 'plotkować' (Jungmann, też Kartoteka Slovník stč.), w dial. zwłaszcza morawskich zwykle z wtórnym *b < v*: *klebetit -im* 'plotkować' (Malina Místřice, Bělič Dol.), *klebecić* (Steuer Baborów), stąd pol. dial. *klebecić* 'plotkować' (Golec CSG, Steuer Sulków), z wtórnym niewłaściwym przegłosem *klebiocić* 'mówić dużo i nieprawdę; plotkować' (Pluta Dzierżysławice), sła. *klebetit* 'plotkować' (HSSJ od XVII w.), 'plotkować, obmawiać' (SSSJ), dial. 'ts.' też zawsze z wtórnym *b < v* (zach. SSN: Dolny Kubin, Ripka Dolnotrenč. i wsch.: Sipos Bükk-Gebirge);

bułg. od XVII w. *клеветя -иш* 'szkalować, oczerniać, rzucać oszczerstwa' (RBKE, Ivanova Troj. dam. XVII), dial. *клеветам* 'ts.' (BDial. II 187: Rodopy), maced. *клевети* 'szkalować';

ros. dial. *клеветить клевечу клевеишь* 'oczerniać, spotwarzać' (SRNG: Tomsk). ~

Czasownik intensywny do *kľvati* (zob.) z suf. *-etati* jak *trepetati* od *trepati*. Vailant RES XII 192, por. też Gebauer HMC III cz. II, 369. Rozwój znaczenia *kľvati* 'kuć dziobem, dziobać' > 'plotkować, oczerniać'. Wyraz znajdował się zapewne pod wpływem bliskiego semantycznie *klepati* (zob.), co tłumaczyłoby regularny wokalizm *-e-* w pierwiastku. Jest to więc wynik kontaminacji *kľvati* i *klepati* (por. literaturę u Toporova, KSIS XXV 75). P.S.

kľučiti kľučь 'wykrzywiać', 'inflectere'

~ pol. *kluczyć* 'posuwać się do celu okreśną drogą, zmieniając wciąż kierunek, zwykle w celu zmylenia pogoni', dawne też 'krzywić się': niewiasta zgarbiona, *skluczona* (L.), dial. nowsze 'kręcić kluczem w zamku', 'zamykać drzwi na klucz' (Brzeziński Krajna, SOWM), kasz. *klęćć* : *klučć* 'zamykać na klucz' (Sychta SK), dłuż. dawne z XVII w. *klucys* 'zabijać gwoździami' (Schuster-Šewc EW 559: z Chojnana: *kliuzu, zakliuzu*), głuż. *klučić* 'zaginać, zakręcać, np. o końcach wbitych gwoździ' (Jakubaš), stczes.: *kľučiti -ču* 'obezwładniać, paraliżować' (Gebauer Sl.), też 'martwić, trapić, niepokoić' (SSJČ), sła. dawne *kľučit* 'łączyć razem; ściągać' (HSSJ);

słе. *ključiti -im* 'zginać, wykrzywiać, pochyłać', *ključiti* hrbet; refl. *ključiti* 'pochylać się, garbić się' *ključiti se* pod bremenom (SSKJ, Pleteršnik), ch./s. *klučiti* : *klučiti* 'dotknąć' (Frančić), cs. **КЛЮУТИ КЛЮУЖ КЛЮУИШИ** 'zamykać' (Miklosich LP), scs. tylko refl. **КЛЮУТИ СЯ КЛЮУЖ СЯ КЛЮУИШИ СЯ** 'zdarzać się; wypadać' (SS X–XI, SSJ: Mar., Zogr.);

stros. **КЛЮУТИ** 'wydawać (w czyjeś ręce)', refl. już strus. **КЛЮУТИСЯ КЛЮУОУСА КЛЮУИТЬСА** 'zajść; zdarzyć się', 'pasować, nadawać się; być wygodnym, odpowiednim' (Slovarь DRJ, SRJ XI–XVII, Srezn.: też 'zamykać'), ros. prefig. *приключиться* 'zdarzyć się', *исключиться* 'wykluczyć, wyłączyć', ukr. dawne refl. *кľучитися* 'zdarzać się, przytrafiać się', prefig. *включуць* 'wykluczyć'. ~

Nie należy tu stczes. *kľučiti -ču* 'karczować' (Gebauer Sl.), zob. *kľčiti*. Wyjaśnienia wymaga semantyka czasowników wsch.słów.

Denominativum od *kľučь* albo *kľuka* (zob.). Znaczenie motywowane przez dobrze poświadczoną dla *kľučь* i *kľuka* semantykę 'coś zakrzywionego, zgiętego'. Znaczenia nawiązujące do przyrządu służącego do otwierania i zamykania są wyraźnie późniejsze.

ESJS 319, Sławski SE II 237.

M.J.

kľučь kľuča 'zakrzywiony drąg; drąg zakończony hakiem lub rozwidleniem', 'pertica hamo terminata'; 'drewniany hak', 'uncus ligneus'

~ pol. *klucz* dziś 'przyrząd służący do otwierania i zamykania zamków i kłódek', 'szyk, w jakim lecą niektóre ptaki wędrowne, szczególnie żurawie, przypominający

kształtem literę V', stpol. powszechne 'klucz', też 'narzędzie w kształcie haka o rozmaitym zastosowaniu' (Słownik stpol.), 'podpora w kształcie rozwidlonej u góry żerdzi' (SP XVI IBL), dawne też 'łapka na zwierzęta', 'sposób poruszania się zająca' (L., SWil., SW), dial. 'drąg, drążek, czasem zakrzywiony na kształt haka i służący do zawieszania czegoś', np.: 'drąg żurawia przy studni', 'krzywy kawał żerdki, na którym wiesz się kocioł z żętycą', 'pionowo rozszczepiony dyszel, do którego przyczepia się uprząż', 'żelazny hak służący jako wędka' (Karłowicz SGP), *kluc* 'rodzaj dyszla przy kołcach pługa' (Wietrzyk Gorlice, Szewczyk Lachy Sądeckie), kasz. *kluč* 'klucz, urządzenie do zamykania i otwierania zamków, kłódek' (Sychta SK), połab. *klauc*, *klaic* (Polański SE 260–261, dłuż. od XVII w. *kluc* 'klucz', 'duży hak' (Muka; Schuster-Sewc EW 560 z Chojnana: *kliuz*), głuż. *kluč* 'klucz' (Jakubaś), czes. od XIV w. *klič* (w stczes. *ključ*) 'przyrząd do otwierania i zamykania zamków i kłódek', już w stczes. przede wszystkim w tym znaczeniu (SSJČ), stczes. też 'tyka ze zgiętym na kształt haka końcem', 'rodzaj pułapki': lovčí *klič* (Gebauer Sl.), dawne też 'hak' (Jungmann, SSJČ), sła. od XV w. *klúč* 'klucz' (SSSJ, HSSJ, Ryśánek Žil. Kn.), dawne też 'narzędzie do ściągania i rozluźniania', dial. też 'śruba na grzędzieli pługu', 'drabina zakończona hakami', 'drąg zabezpieczający kalenicę słomianej strzechy' (SSN);

słę. *ključ ključa* 'narzędzie do otwierania i zamykania zamków', 'inne narzędzia służące do otwierania czegoś, np. otwieracz do konserw', dial. pl. *ključ* 'zakręt na drodze' (SSKJ), dawne 'zakrzywiony hak do wyciągania słomy albo siana ze sterty', 'część ramy pługa', 'pionowy element rusztowania, na którym opiera się pokrycie dachu', 'szczepka winnej latorośli częściowo odcięta od macicy', 'szyk lotu ptaków wędrownych': *ključ* żerjavov, pożarni *ključ* 'pogrzebacz, ożóg' (Pleteršnik, ch./s. *ključ ključa* 'klucz', 'hak', scs. **КЛЮЧ КЛЮЧА** 'klucz; zamek, zamknięcie' (SS X–XI, SSJ: np. Supr., Zogr., As.), bułg. **КЛЮЧ** 'klucz', dawne 'pętla' (Gerov, BTR), dial. **КЛ'УЧ** 'ts.' (BDial. III 89, BDial. VII 68), 'oczko przy dzierganiu, szydełkowaniu itp.' (BDial. II 188: Rodopy, BDial. V 75), 'staw łączący dwie kości' (BDial. V 179: Rodopy), 'metalowe umocnienie trzpienia w urządzeniu tkackim' (BDial. X 121: z Mołdawii), maced. **КЛУЧ** 'klucz', anat. 'obojczyk', dial. **КЛ'УЧ** 'klucz', też 'rodzaj węzła' (BDial. VI 43: zach. Tracja);

strus. **КЛЮЧ КЛЮЧА** 'klucz; zamek', 'gwóźdź; hak', 'bosak' (Slovarъ DRJ, SRJ XI–XVII, Srezn.), ros. **КЛЮЧ КЛЮЧА** 'przyrząd służący do otwierania i zamykania, klucz' (SRJ), dawne też 'kółko na burcie łodzi służące do zaczepiania wiosła', też plt. **КЛЮЧИ** (Dal), dial. 'żerdź zagięta w formie haka, np. na końcu żurawia', 'część kosy', 'część warsztatu tkackiego', 'przyrząd do rozwodzenia zębów piły', 'drewniany kołek, do którego mocuje się skrzydła niewodu' (SRNG), 'urządzenie w warsztacie tkackim mocujące jego przednią i tylną część' (Slovarъ Urala), ukr. **КЛЮЧ КЛЮЧА** 'urządzenie do otwierania i zamykania zamka', 'narzędzie do wkręcania i wykręcania nakrętek, śrub, itp.' (SUM), dawne i dial. 'żerdź z hakiem służąca do nabierania wody ze studni albo źródła' (Hrinčenko), 'przyrząd do transportowania siana', 'ostry zakręt rzeki, potoku' (Hucul. Gov.), adv. **КЛЮЧЕМ, КЛЮЧАМИ** 'w szyku jeden za drugim, tworząc kąt', brus. od XVII w. (a od XVI w. dawnym znaczeniu 'system łączący kilka

folwarków’) *ключ ключа* ‘metalowy przyrząd do otwierania i zamykania zamka’, ‘narzędzie służące do umocowywania albo odkręcania czegoś’, ‘stado ptaków (zwykle gęsi, żurawi) lecących w szyku tworzącym kąt’ (TSBM, HSBM, też dial.: Cychun Grodno SNM), ‘narzędzie do dokręcania’, ‘długi drog zakończony hakiem biegnący od szczytu strzechy i służący umocnieniu konstrukcji’ (Šaternik Červ.). ~

Nie należy tu dźwkn. maced. dial. *кльучь* ‘gdakać, o kokoszcze’ (BDial. V 231: zach. Tracja), podobnie jak oparte na *kľukati* (zob.) bułg. i maced. ‘stan silnego wrzenia wody’ (BDial. V 179: Rodopy, BDial. VIII 253: Kostur) oraz ros. *ключ ключа* ‘źródło’ (Sławski SE II 240).

Derywat powstały przez nawarstwienie się suf. *-jь* na *kľuk-* (zob. *kľuka*) z takim samym pierwotnym znaczeniem, wtórnie wyspecjalizowanym w nazwy różnych narzędzi w kształcie zakrzywionego albo rozwidlonego drąga.

ESJS 319, Sławski SE II 236.

M.J.

kľuditi *kľudŏ* ‘czyścić; porządkować; usuwać’, ‘purgare; ordinare; abducere’, ‘wprowadzać spokój, łagodzić’, ‘tranquillare, mitigare’

~ pol. tylko dial. śląskie *kľudzić* ‘prowadzić’ (Karłowicz SGP, MS Górnego Śląska, SGŚC, Golec CSG, Nitsch DPŚ, Pluta Dzierżysławice), też ‘znosić albo zwozić z pola do stodoły, o zbożu’ (Steuer Sulków, SGŚC), *kľudzić* kęsy ‘wodzić tratwę, jeździć tratwami’ (Zaręba Siołkowice), ‘oporządzać, porządkować’, ‘sporządzać, sprawiać’ (Karłowicz SGP), refl. ‘odchodzić; wynosić się’: *kľuč se!* (Olesch Sankt Anna-berg), ‘przeprowadzać się’ (Golec CSG, Milerski Zach.-cieszyn., Cieśla Śląsk), poza Śląskiem z przejściem *kl-* > *chl-* ‘ts.’ (Karłowicz SGP), tak też w kasz. *chlěžęc sę* ‘robić się schludnym, przebierać się’ (Sychta SK), dłuż. od XVII w. *kľużis* ‘czynić uległym, opanowywać, poskramiać’, refl. *kľużis se* ‘stawać się łagodnym, potulnym’ (Muka, Chojnanus Wybór), głuź. *kľudzić* ‘poskramiać, ujarzmiać, kiełzać’, ‘oswajać’ (Jakubaš), ‘sprzątać, czyścić’ (Pfuhl, Kral), stczes. *kľuditi kľuzu* (bez przykładów na tę formę) ‘wprowadzać spokój, łagodzić’, ‘doprowadzać do porządku, czyścić, sprzątać’, ‘uprawiać, o roli’, ‘chodzić o coś, dotyczyć czegoś’ (Gebauer Sl., MSČS, Jungmann), czes. *kľiditi* ‘zbierać, sprzątać’, ‘doznawać; zyskiwać’, refl. *kľiditi se* ‘wynosić się; powoli odchodzić’ (SSJČ), dial. *kľuditi* : *kľuditi* ‘prowadzić, np. o bydle’: *kľuditi* statek na jarmak (Kellner VN), też ‘gadać, paplać’, ‘wymyślać komuś, ganić’ (Bartoš DSM, Horečka Frenštát), ‘czyścić, sprzątać’ (Gregor Slav.-buč., Sochová Lašsko), ‘zwozić z pola do stodoły (o zbożu)’ (Steuer Baborów), refl. *kľuditi se* ‘przeprowadzać się’ (Králík Kelč, Lamprecht Opava, Sochová Lašsko), śl. dawne od XVII w. i dial. *kľuditi* : *kľúdiť* ‘zwozić plony z pola’ (HSSJ), ‘czyścić; porządkować, sprzątać’ (HSSJ, Kálal, SSN), też ‘odganiać’, ‘gadać, pleść’, ‘trwonić, tracić’ (Kálal);

cs. z XVI w. *кľудити кľюждѣ* ‘szydzić. wyszydzać’ (Milosich LP);

stros. *кľудити кľюжоу* ‘mówić, powiadać; rozmawiać’, ‘wyśmiewać, wyszydzać’, ‘ganić’ (SRJ XI–XVII, Srezn.). ~

Por. ros. dial. formy bezokolicznika utworzone w oparciu o formy praes.: *кľюжить кľюжу кľюжишь* ‘ganić’ (SRNG).

Etymologia niejasna. Najbliższe odpowiedniki w językach germ.: goc. *hlūtrs* ‘czysty’, stwniem. *hlūttar* ‘czysty, jasny’ z ie. *klūd-* : *kleūd-* (Rejzek ČES 276), por. też gr. *κλύζω* ‘oblać, opłukać’. Niewykluczony również związek z lit. *šlūoti* ‘zamiatać’, jednak w tej sytuacji należałoby przyjąć, że w rdzeniu ie. istniała oboczność *kleūd-* : *k’leūd-* (w językach kentumowych, np. germańskich i grece, mogą być kontynuowane obie postacie). Sławski SE II 239 uważa *klūditi* za denominativum od *klūdъ*. Pierwotne znaczenie niepewne. Przy uznaniu związku z wymienionymi wyżej wyrazami ie. najbardziej prawdopodobne wydaje się przyjęcie ‘czyścić, sprzątać, porządkować; usuwać’, które dają punkt wyjścia dla części pozostałych znaczeń. Przynależność wyrazów ros. niepewna – ewentualny rozwój semantyczny ‘uspokajać’ > ‘rozmawiać’.

Machek ES² 256, Rejzek ČES 276, Borys 541–542, ESSM X 54, Sławski SE II 239.

M.J.

klūdъ *klūda* zach. ‘spokój’, ‘pax’

~ może połąb. *klauđ* z niepewnym znaczeniem ‘myśl; pomysł; rada’ (Polański SE 261, Olesch Thesaurus), czes. od XIV w. *klid* (w stczes. *klūd*) ‘stan spoczynku, bezruchu; spokój’ (SSJČ), dawne też ‘pokój, brak wojny’ (Gebauer Sl., Jungmann), sła. *klūd* ‘spokój; stan równowagi wewnętrznej’ (SSSJ, HSSJ: XVIII w., Kálal), dial. pejorat. ‘o człowieku leniwym albo nieruchawym, niezdarnym’ (SSN). ~

Por. ros. dial. *κλυодъ* ‘porządek; piękno’ (Dał, SRNG).

Derywat wsteczny od *klūditi*. Inaczej Sławski SE II 239, który przyjmuje przeciwny kierunek derywacji.

M.J.

klūdъnъ *klūdъna klūdъno* zach. ‘spokojny; łagodny’, ‘tranquillus; placidus’

~ dłuż. *kludny* ‘uległy, uступliwy, posłuszny’ (Muka), w XVII w. ‘odpowiedni, stosowny’ (Chojnanus Wybór), głuż. *kludny* ‘spokojny, łagodny, potulny; oswojony’ (Pfuhl, Jakubaš), stczes. od XV w. *kludný* ‘spokojny, nastrojony pokojowo’ (Gebauer Sl.), czes. *klidný* ‘nieruchomy’: *klidna* hladina rybníka, ‘cichy, spokojny’, ‘nieulegający wzruszeniom, opanowany’ (SSJČ), sła. *kludný* ‘spokojny, opanowany’ (SSSJ). ~

Por. czes. z wtórnym stwardnieniem głoski ě: *kloudný* ‘dobry, porządny’, ‘ładny’ (SSJČ).

Derywat z suf. -нъ od *klūdъ*.

M.J.

kluka ‘zakrzywiony drąg; drąg zakończony hakiem lub rozwidleniem’, ‘pertica hamo terminata’, ‘drewniany hak’, ‘uncus ligneus’

~ pol. od XVI w. *kluka* ‘coś zagiętego i zakrzywionego na końcu, hak’ (SP XVI IBL), pl. *kluki* ‘tyki do przytrzymywania, umocowywania chrustu’, wcześniej na początku XV w. NO *Kluka* (SSNO III 24) oraz demin. *kluczka* ‘hak’ (Słownik stpol.), dial. ‘hak, drąg zakończony hakiem lub rozwidleniem; drąg z hakiem używany przy wyciąganiu wiadra z wodą ze studni’ (Karłowicz SGP, Dejna RKJŁ XXIII 194, MS Górnego Śląska, Górniewicz Malbork, Sychta Kociewie, MAGP II m. 81: też ‘żerdka wisząca u żurawia’),

'nosidło na wodę, koromysło' (AJPP m. 89, też pl. *kluki* (Golec CSG, SGŚC), 'pogrzebacz' (SOWM), 'kostur' (Nowak Żywiec), 'nos drabiny siennej' (Zaręba Siołkowice), szczątkowo śląskie 'płoża u sań' (MAGP II m. 51–52), przen. 'duży nos' (powszechne w gwarach), *kluki* pl. 'kołki lub deseczki zbite na krzyż, umacniające górne snopki słomianego dachu' (Nitsch WP II 27: Młpol.), kasz. *klëka* 'jarzmo' (MAGP IV 190), 'płoża u sań', 'duży, krzywy nos', pld. *kluka* 'laska sołecka' (Sychta SK), 'klapa na ucho u kapucy', 'klamka; drewniana zasuwa u drzwi' (Ramułt, Lorentz PW), połab. *kláukā* 'penis', stdłuż. *kluka* 'pokrywka garnka' (Chojnanus Wybór), głuż. *kluka* 'zakrzywienie, hak; kurek strzelby; korba' (Pfuhl), czes. *klika* 'klamka; korba; coś krzywego, zagiętego', stczes. od XV w. *kluka* 'hak, drąg zakończony hakiem lub rozwidleniem' (Gebauer Sl.), dial. *kluka* 'klamka, uchwyt', 'drewniany hak' (Svěrák Karlovice, Králík Kelč, Malina Mistřice, Bartoš DSM, Lamprecht Opava: zwykle demin. *klučka*), 'część jarzma' (Kazmír Valašsko) *kluka* 'drewniany hak', 'żerdź do wyciągania wody ze studni' (Bartoš DSM), 'długa żerdź z żelaznym hakiem do łamania gałęzi', 'laska, do której przywiązywano tabliczkę z ogłoszeniem zarządzeń i obsyłano po gminie' (Kott Dod. DSM), śla. *kluka* od XVII w. 'korba', 'klamka; hak' (HSSJ), dial. też 'zakrzywiony drąg, uchwyt przy studni, rękojeść, hak' (Kálal), 'część różnych urządzeń, dźwignia, którą się coś wprawia w ruch', 'część kosy, rękojeść', 'żerdź z hakiem; kij, pałka z zagiętą rękojeścią' (SSN), dial. wsch. *kluka* 'kołowrót u studni', 'część krosna' (Ripka Dolnotrenč.);

śle. od XVI w. (Besedje 16. st.) *kljuka* 'klamka; hak (zwykle żelazny)', 'hakowaty, zakrzywiony przedmiot, np. drąg', 'zakrzywiona część laski' (Pleteršnik, SSKJ), przen. 'chuda, niezgrabna kobieta' (SSKJ), dial. *kljuka* 'rączka przy kosisku kosy' (Tominec Črni vrh), dial. *kluka* 'laska do przyciągania gałęzi przy zbieraniu wiśni' (Jakomin Sv. Anton), *kljuka* 'hak, klamka' (Novak Beltinci), chorw. od XVI w. *kljuka* 'hak' (Stachowski Megiser), 'rygiel, zasuwka; klamka' (Belostenec), dziś 'hak' (Anić RHJ), dial. czakaw. *kjuka* 'hak, narzędzie zagięte na końcu, by można było dosięgnąć jakiegoś przedmiotu' (HDZ VII 500, por. też *kuka* 'hak na dziobie łodzi, na której zaczepia się linę'), 'pętla; hak' (ČDL, Šimunović Brač, też: 'zakrzywiony na końcu przyrząd do zbierania oliwek'), 'klamka u drzwi' (Mahulja Omišalj, Moguš Senj), *kljuka* 'ts.' (HDZ I 163), dial. sztokaw. *kljuka* 'hak' (HDZ V 369), serb. *kljuka* 'hak', dial. 'zakrzywiany, rozwidlony drąg' (RMat., Vuk), cs. *κλυκα* 'podstęp' (Miklosich LP), bułg. *κλυκα* 'plotka, obmowa' (Mladenov BTR, RBKE), dawne 'intryga' (Duvernois);

strus. *κλυκα* 'chytrość; obłuda; oszustwo' (Slovarь DRJ), 'samochwała, pyszałek' (Srezn.), 'kij z zakrzywionym końcem', 'pogrzebacz', 'kostur' (SRJ XI–XVII), ros. *κλυка́* 'kij z zakrzywionym końcem' (SSRJ), dawne 'laska, kostur' (pl. *κλυκί* 'kule, szczudła'), 'przebiegłość, chytrość, obłuda, oszustwo' (SIAN, Slovarь SPIg., Ruk. Leks.), dial. 'pogrzebacz' (Slovarь Mordov., Slovarь Urala, Meľnyčenko Jaroslavľ, Slovarь Kuzbassa, MS Pribalt., SRSO, Sl. Priamur'ja, Opyt, Eliasov Zabajkaľe, Sl. staroobrad. Zabajkaľja, SRNG też: *κλυκ*), też inne przedmioty: 'łopata; kij z rozwidlonym końcem' (Slovarь Karelii), 'szczypce; uchwyt do trzymania patelni' (Slovarь Novosybir.), 'rodzaj pogrzebacza z deszczułką do wygarniania węgla z pieca chlebowego; kosior' (Słownik starowierców), 'zakręt rzeki', 'zaczepek, chytra odpowiedź',

‘człowiek nieprostoliniyny i zaczepny’ (SRNG), ukr. *клю́ка* ‘kula, szczudło’ (SUM) ‘zakrzywiony drąg’, *клюку́ робити* ‘kluczyć (o zającu)’, dial. ‘kij z hakiem, hak’ (Hrinčenko, Verchratskyj Znadoby južnorus.), ‘pogrzebacz, ożóg’ (Dzendzelivskyj Zakarp. I m. 27), bojk. ‘drewniana klamka w drzwiach; hak; wieszak’ (KDO), hucul. ‘patyk hakowaty, hak drewniany’ (Janów SH), brus. dial. *клюка́* ‘pogrzebacz’ (Sloŭnik Sennenščyny), *клю́чка* ‘haczyk do zaczepiania postronków pługa’ (ŽS 222: Polesie Drohiczyńskie), ‘wydłużony kołek, na który nawija się nici’ (Šatalava BDS). ~

Por. stczes. *klukaty* od XV w. ‘krzywy’.

Nie należą tu liczne poświadczenia wyrazu w znaczeniach pochodzenia onomat. i przen. ‘kwoka; kobieta’ (pej.), np. pol. dial. *kluka* ‘kwoka’ (np. Karłowicz SGP), kasz. *kluka* ‘kwoka, stara krowa’ (Sychta SK), maced. dial. *кљѹка* ‘kura’ (Vidoeski Kumanovo), które są postaciami wtórnymi, powstałymi pod wpływem kontynuantów cząsownika *klukati* (zob.) w znaczeniu ‘kwokać, gdakać’.

Niektóre znaczenia pol. dial. *kluka*, kasz. *klëka*, m.in. ‘płoża u sań’ (MAGP II m. 51–52, Sychta SK) mogą być wynikiem wpływu kontynuantów bliskoznacznego *klęka* 1. : *klęka* (zob.), por. np. dial. *kląka* ‘płoża u sań’ (Sychta Kociewie), *klęka* ‘ts.’ (SOWM), *klęka* ‘biegun kołyski; płoza sań’ (Dejna RKJL XXIII 193), kasz. *kląk, kląka* : *klëka* ‘płoża u sań’ (Sychta SK), *klęk* ‘drzewo niezbyt grube, skrzywione, nadające się do wyrobu giętych mebli i płóz do sań’ (Zborowski Zakopane), pl. *klęki* ‘pień drzewa zagięty przy końcu, ociosany, z którego robi się płozy sań’ (Kucala PSM 101).

Wyraz utworzony na gruncie słowiańskim przy pomocy suf. *-ka* dodanego bezpośrednio do pierwiastka sprowadzającego się do ie. *klēu-* : *klāu-* ‘zahaczyć (się), zaczepić (się); zaryglować’, ‘hak, zakrzywiony i rozwidlony drąg’ (Pokorny IEW 604). Brak dokładnych odpowiedników ie. Najbliżej stoją: lit. *kliūti kliūvū* ‘zawisnąć, zaczepić się’, ‘zawadzać, przeszkadzać’, *kliāutis* ‘łączyć się, ściśle przywierać’, łot. *kļāūt kļāūju* ‘nachylać, naginać’ (Fraenkel LEW 274), łac. *clāvis* ‘klucz; drąg, belka, zasuwa’, *clāvus* ‘gwóźdź’, *claudō* ‘ryglować, zasuwać, zamykać’ (Walde–Hofmann I 229–330), gr. *κλείς* ‘zasuwa, zapor, rygiel; klucz’ (Frisk GEW I 867–868).

Powszechne w ros. (już w strus.) znaczenia ‘podstęp, oszustwo’, ‘samochwała, pyszałek’ wywodzą się z pierwotnego ‘coś krzywego, zgiętego’, por. paralelne sematycznie *lōka* (Berneker SEW I 528, Vasmer ES II 531).

Sławski SE II 239–240, tam też o innych próbach etymologicznych.

P.S.

klukati *klukajō* ‘wydawać dźwięk naśladujący stukanie albo gdakanie ptaków’, ‘pulsandum seu glociendum voce imitari’; ‘stukać, pukać’, ‘pulsare’; ‘kwokać, gdakać’, ‘glocire’; ‘pić z bulgotem’, ‘cum bilbendo bibere’; ‘gotować się z bulgotem’, ‘bullire’

pol. dawne od XVI w. i dial. *klukać* ‘wydawać głos, np. wabiąc dzieciocy’ (SP XVI IBL), ‘burczeć, bulgotać’ (L.), dial. ‘kwokać, gdakać’ (Karłowicz SGP, Sychta Kociewie, Brzeziński Krajna, SOWM), kasz. *klukac -ajq* ‘kwokać, gdakać’ (Ramułt, Sychta SK), sli. *klūkac -kajq* : *-čq* ‘kwokać, gdakać’, ‘bulgotać (o płynach)’ (Lorentz SIW), dłuż. *klukas klukam* ‘kwokać’, ‘bulgotać (o płynach)’ (Muka), dial. ‘kwokać, gdakać’ (Fasske Vettschau), głuż. *klukać klukam* ‘ts.’ (Pfuhl, Trofimowicz);

sł. od XVI w. *kljúkati kljúkam* 'pukać, stukać, np. do drzwi' (Besedje 16. st., Megiser 1592, Pleteršnik), też 'stukać (o sercu)', też 'o głosie dzwonka' (Pleteršnik), dial. *klùkati* 'dziobać' (Novak Beltinci), ch./s. od XV w. *kljùkati kljùkām* 'gnieść, tłoczyć; wtlaczać, nadziewać (np. gęś)', też dial. sztokaw. (Peić–Bačlija RBB), dawne od XVII w. i dial. pñ.-zach. 'hałasować, uderzać', 'stukać, pukać, kołatać' (RJAZ: Belostenec), dial. też *kljùkati kljùkām* 'kipieć, wrzeć' (RJAZ), serb. *kljùkati* : *кљу́кати кљу́кам* 'ts.', też 'usilnie wkładać siłą pokarm do dzioba gęsi' (RMat.), czrng. *кљу́кати* i *кљу́кати* 'łapczywie, dużo jeść' (Stanić Uskoci, Vujičić Prošćenje), 'zanurzać w wodzie, zatapiać' (Stanić Uskoci), cs. *клюкати* *клюкаѣ* *клюкаѣши* 'hałasować' (Miklosich LP), bułg. dawne *кљу́кам* : *кљу́квам* 'stukać, pukać' (Gerov, Duvernois), dial. *кљу́кам* : *клю́кам* 'stukać, pukać', 'kąsać, gryźć' (Mladenov BTR), *кљу́кам* 'tłuc, uderzać niezręcznie' (Vakarelska-Čobanska Samokov), 'rąbać kości zabitego zwierzęcia' (BDial. III 89), z innym wokalizmem *кльо́кам* 'gotować się z bulgotem (o wodzie)' (Razlog, SNU XLVIII), *кљу́кѡти* 'ts.' (BDial. III 89), maced. *кљука* 'pukać, stukać, kołatać', 'kłuć, rwać (o ranie)', dial. 'dziobać, kłuć' (RMJ), *кљука* 'pukać, dziobać' (Hendriks Radožda-Vevčani), *кљу́ке* 'rwać (o ranie)', 'kąsać (o wężu)' (Peev Kukuš), *кљу́ке* 'wrzeć, gotować się mocno' (Peev Kukuš), *кљу́кам се* 'trącać się, zderzać' (Mazon, Filipova-Bajrova DSA);

strus. od XII w. *клюкати* *клюкаю* *клюкаеть* 'oszukiwać; działać chytrze' (Slovarь DRJ), (co do znaczenia por. stros. *клюкание* 'hałasowanie, stukanie'), ros. *клю́кать* *клю́кою* *клю́каешь* 'dużo pić, upijać się', dawne 'uderzać, stukać; rzucać pałki przy grze', 'lekko uderzać po czymś toporem; postukiwać', 'bić, uderzać', 'postukiwać dziobem (o ptakach)' (SIAN), dial. też *клю́кать* *клю́кою* *клю́каешь* 'ts.' (SRNG), 'drzemać; czuwać, nie spać' (Slovarь Don., Slovarь Karelii), 'opuszczać nos' (Slovarь Smolensk.), 'kwokać, gdakać', 'czkać' (też *клю́кать* *клю́кою* *клю́каешь*, Slovarь Karelii, SRNG, Slovarь Kuzbassa, SRNG), refl. *клю́каться* 'padać na ziemię, zwłaszcza o pijanym' (Slovarь Mordov.), *клю́каться* 'ruszać się, zginać się (o rękach)' (Meľničenko Jaroslavl; też refl.: не *клюкаются*, SRNG), ukr. *клю́кати* *клю́кою* *клю́каєш* 'dziobać, kłuć', 'pić, upijać się' (SUM, Hrinčenko), dial. też 'bić (o pulsie)', 'drzemać' (Sl. ukr. woronež.), brus. dawne *клю́каць* 'dziobać, kłuć czymś ostrym (np. gwoździem)', 'drzemać, pochylając głowę', 'pić (o alkoholu)', 'chwiać się, zataczać się' (Nosovič), dial. *клюкати* 'pić, upijać się', 'uderzać' (Rastorguev Brjansk). ~

Por. też bułg. dial. *кљу́кай-дѣрво* 'dzięcioł' (Mladenov BTR), też maced. dial. *кљу́кај дерво* 'ts.' (Hendriks Radožda-Vevčani);

2. o znaczeniach 'kwokać, gdakać' z innym wokalizmem por. sła. dial. *klokať* 'kwokać' (Wágnerová Klenovec, Roman Kokava), ukr. dial. *клю́кати* *клю́качу* *клю́качиш* 'kwokać, gdakać' (Hrinčenko), por. też połab. *klut'e* 'kwoka' przez Polańskie-go SE 258 traktowanego jako pożyczka ze śrđniem. *klucke* 'ts.', ale mogące też być derywatem wstecznym od niezapisanego **klukāt*.

Wyraz onomat. od dźwkn. *klju!* *klju!* (por. pol. dial. z Warmii i Mazur *klu-klu!* przywoływanie kurcząt, ros. dial. *клю-клю!* przywoływanie indyczki, SIAN, Preobraženskij ES 320, Vasmer REW I 575), zbudowany za pomocą normalnego w tym typie suf. *-k-*, por. co do budowy *klokati*, *krakati*, *charkati*.

Podobne budową i znaczeniem wyrazy znane w innych językach, por. lit. *kliaugėti* 'klekotać, gęgać, gdakać, kwokać; hałasować; rozbrzmiewać', *kliukėti* : *kliugėti* 'brzmieć, bulgotać', *klukčioti*, *klukšnoti* 'połykać', *klūkš!* 'bul-bul!', łot. *klaūkstēt* 'rozbrzmiewać; klekotać, stukać, łoskotać', *klaūks!*, *klaukt!* 'o jasnym dźwięku', *klukstēt* 'kwokać; bulgotać; bić (o sercu)', *kluk-kluk!* 'o dźwięku wydawanym przy połykaniu, bulgotaniu', niem. *glucken* 'kwokać; bulgotać', śrwniem. *glucken*, *klucken* 'kwokać', dniem. *klucken* 'pić'.

Iljinskij AslPh XXIX 491, Berneker SEW I 529, Machek Studie 16, Sławski SE II 242. P.S.

klunŋti *klunŋ* 'dziobnąć', 'rostro tundere'

~ słe. *kljūniti kljūnem* 'dziobnąć, uderzyć dziobem' (też dial., Tominec Črni vrh), ch./s. *kljūnuti kljūnēm* 'dziobnąć', przen. 'lekko uderzyć' (w słowniku Voltiggia z początku XIX w.) *kljuniti kljunim* 'ts.' (ze słe., RJAZ), serb. dial. *кљунути кљунѐм* 'potknąć się; paść ze zmęczenia; upaść na twarz', czrng. też *кљунути* 'chwycić coś raz w dziób (o ptakach)' (Stanić Uskoci), 'potknąć się' (Vujičić Prošćenje), 'opaść z sił, omdleć' (Ćupić Zagarač);

ros. *кљонуть кљону кљонешь* 'dziobnąć, uderzyć dziobem' (SSRJ), też dial., np. Słowarъ Mordov.), *кљонуть* (też *кљокнуть*) 'uderzyć' (Słowarъ Karelii, Myznikov Belomorje), 'użądlić, ukąsić (o żmijach, pszczołach i osach)' (Słowarъ Karelii, Słowarъ Severa, Słowarъ Rjazan.), też 'schylić się do ziemi' (SRNG), ukr. *кљонути* 'dziobnąć, uderzyć dziobem' (SUM, Hrinčenko), dial. bojk. *кљунути* 'uderzyć siekierą' (KDO), brus. *кљонуць* 'dziobnąć' (też dial. '(o kurze)' (Słoŋnik Sennenščyny), 'wziąć przynętę (o rybnie)' (TSBM). ~

Forma jednokrotna oparta na dawnym temacie praes. *kluję*, *kluje*, który w poszczególnych językach wypierał pierwotny inf. *klъvati* (zob.). Należy też liczyć się z wpływem czasownika *klūkati* (forma *klūknŋti* > *klunŋti* identyfikując się z derywatem od *kluti*, np. ros. *кљонуть* 'dziobnąć' < *kluti* : *кљонуть* 'wypić wódki, winą' *kluknŋti*). W przypadku znaczeń 'schylić się do ziemi', 'potknąć się', 'paść' możliwy też wpływ kontynuantów czasownika *kloniti* 'chylić, pochylać, zginać' (zob.).

Por. *klūvъ*, *klūnъ*.

P.S.

klunъ *kluna* pld. i wsch. 'dziób', 'rostrum'

~ słe. *kljūn* 'dziób', też w różnych nazwach technicznych (SSKJ), w XVI w. *kljun* (Besedje 16. st., Megiser 1592), dial. *kljun* 'dziób' (Karničar Obir), *klun* (Erjavac Ravna Gora), chorw. od XVI w. *kljūn* 'dziób' (Anić RHJ, Stachowski Megiser), dial. czakaw. *kljūn* (Moguš Senj, Kalsbeek Orbanići, Jurišić Vrgada, DevinNuovSelo), *klūn* (Palkovits Burgerland), *kjūn* (ČDL, Šimunović Brač, Mahulja Omišalj), *kjun* 'dziób łodzi' (Vidović PR), sztokaw. *kljūn* 'dziób' (Peić-Bačlija RBB, Sekulić Bačk.), bośn. pot. *kljūn* 'nos' (Halilović Sarajevo), serb. *kljūn* 'dziób' (RMat.), dial. 'czubek obuwia' (Vuk), u Mikalji (XVII w.) 'hak', czrng. *кљун* 'dziób' (Stanić Uskoci), *кљун* 'czubek opanka' (Zlatanović RGJS), cs. **кљонъ** 'dziób', bułg. *кљон* 'ts.', dawne *кљонъ* 'dziób'

(Duvernois), dial. кл'ун 'ts.' (BDial. III 89), maced. клун 'ts.' (RMJ), dial. клун (Vidoeski Kumanovo), *klun* 'dziób' (Hendriks Radožda-Vevčani);

stros. i rus.-cs. **клюнь** 'dziób' (SAR, Slovarь CSRJ, Srezn., SRJ XI–XVII), ros. dial. **клюн**, -а 'ts.' (SIAN), ukr. dial. **клюн** 'ts.' (Žel.). ~

Por. ch./s. *kjùna* 'rodzaj haka' (Vuk), a także stpol. NO *Klun* w XV w. (SSNO III 19, s.v. *Klon*), którą jednak łączy się (nie bez zastrzeżeń) z apelatywum *klon* (por. SEM-SNO cz. I 109).

Derywat wsteczny od *klunqti* (zob.).

Por. *kluv̥z*.

P.S.

klusati *klusajō* pld. i wsch. : **klusati** *klusajō* zach. 'biec klusem', 'tolutim incendere'; 'iść niezgrabnie, chromać', 'claudicare'

klusati: ~ słe. *kljúsati kljúsam* 'chodzić, stąpać chwiejnie, niezgrabnie', ch./s. *kljūsati kljūsati* wyjątkowo w XVIII w. 'biec klusem', dial. w Dubrowniku 'chodzić niezgrabnie', może też 'potykać się' (RJAZ), serb. *kljūsati* 'biec klusem (o koniu); jechać klusem; bieć, pędzić; spieszyć się' (RMat.), bułg. dial. *клюсам* : *клюся -ии* 'klusować (o koniu)', 'bieć klusem' (Mladenov BTR), dial. *кл'осам* 'chodzić powoli za kimś' (Vakarelska-Čobanska Samokov);

ros. dial. *клюсать* 'jeździć, poruszać się, zbaczając z drogi' (SRNG: Nowogród). ~

klusati: ~ stpol. XVI–XVIII w. *klusac klusę* 'bieć, jechać klusem' (u Volkmara z 1623 r. też *kluszam*, od początku XVII w. do XVIII w. *klusam*), z obocznymi postaciami *klosac*, *klósać* (SP XVI IBL), stpol. *klusac się* : *klosac się* 'niewygodnie jechać konno', 'wałęsać się', u Volkmara *klusę się*, *kluszam się* 'chromając stąpać, chromać' (Sławski SE II 277), głuź. *klusac* 'klusować' (Jakubaš, Zeman), *klusac klusam* 'bieć, jechać klusem', czes. *klusati klušu* : *klusám* 'bieć klusem', stczes. *klusati klušu* 'ts.' (Gebauer Sl.), sła. XVI w. *klusat klusám* 'jechać klusem' (SSJ, HSSJ), dial. *klusat* (SSN), *klusati* (Matejčik Novohrad). ~

Z pol.: ukr. dial. *клучувати* 'bieć, jechać klusem' (Žel.).

Por. maced. dial. *кл'уске* 'iść za kimś, wlec się' (Peev Kukuš).

Etymologia nie całkiem pewna. Zob. też *kłsati*. Za najbliższe odpowiedniki uważa się lit. *klūpti klumpū* 'potykać się, padać; klękać', łot. *klūpt klūpu* 'potknąć się, przewrócić się, upaść', *klāupāt* 'potykać się', też gr. *κάλπη* 'klus', *καλπάζω* 'klusować'. Według Otrębskiego LP I 136 najbliższym odpowiednikiem jest lit. dial. z Daukszy *klusinėti* 'potykać się' (za nim Fraenkel LEW 276, który oddziela sła. *klusati* od lit. *klūpti* i rekonstruuje podstawę derywacyjną **klusas* 'potykający się, chromy, kulały', zob. o tym Sławski SE II 278).

P.S.

klusę *klusęte* zach. i pld. 'zwierzę pociągowe', 'iumentum'

~ stpol. i dawne *klusię* od XV w. 'zwierzę pociągowe i juczne (zwłaszcza młode), koń, osioł' (Słownik stpol.) (jako NO już w r. 1224: *Klusięta*, Taszycki Rozprawy I 84, 105), ostatnie przykłady z przełomu XVI/XVII w., kiedy forma została wyparta przez wyraz *klusak* (zob. niżej), kasz. *klusq -əca* 'koń' (Lorentz PW), stczes. od XIV w. *klusē*

klusęte ‘zwierzę pociągowe i juczne, zwłaszcza młode’: jako orné *klyse* (Gebauer Sl.), *klusě* : *klísě* ‘żrebię, bydło w ogóle’ (MSCS);

sł. *kljuse -eta* ‘zły koń, szkapa’, dial. *kljusè -éta* ‘ts.’ (Pleteršnik, też Tominec Črni vrh), ch./s. *kljuse kljùseta* ‘szkapa’, w RJAZ ‘kucyk, zwierzę juczne, pociągowe’, chorw. w XVII w. *kljuse* ‘Mannus, mały koń’ (Belostenec), dial. *kljuse -eta* ‘słaby, chudy koń’ (HDZ IV 435, Sekulić Bačk.), *klùse* ‘ts.’ (HDZ VI 451), *kljuse kljùseta* ‘ts.’ (Peić–Bačlija RBB), serb. *kljuse kljùseta* ‘młody koń’ (Vuk), ‘koń niskiego wzrostu; słaby i chudy koń’ (RMat.), czrng. *кљусе кљусѣта* ‘osiół, słaby koń’ (Ćupić Zagarač), ‘o niezgrabnej osobie’ (Stanić Uskoci), scs. **КЛЮСА КЛЮСАТЕ** ‘zwierzę pociągowe, juczne’ (SSJ: Supr., SS X–XI), bułg. dial. *кљосѣ* ‘młody koń jeszcze nieużywany do jazdy; konik’ (Mladenov BTR), *кљосѣ* ‘drobny koń’ (Razlog, SNU XLVIII), *кљ’усѣ* ‘drobny roboczy koń’ (BDial. I 252);

strus. **КЛЮСА КЛЮСАТЕ** ‘zwierzę pociągowe; zwierzę juczne; osioł, łoszak’ (Slovarь DRJ), ‘żrebię, koń’ (Srezn.), stros. **КЛЮСИА** ‘muł’, ‘koń pociągowy’, ‘ogólnie o roboczym bydle’ (SRJ XI–XVII), stokr. z XVII w. **КЛЮСА** ‘koń’ (Slavynecъkыj Leks.); stbrus. z XV w. **КЛЮСИА** ‘młode zwierzęcia pociągowego (konia, osła)’ (HSBM). ~

Por. pol. *klusak* (już u Kn.) ‘koń ciężko noszący’, dziś ‘koń przyuczony do szybkiego kłusa’ (formacja z suf. *-ak* typowa dla pñ. Polski, zob. II 243), kasz. *klusa* ‘kłac; koń’ (Karłowicz SGP), czes. *klisna* ‘kobyła, kłac’, sła. dial. *klusa* ‘klusak, koń wyścigowy’ (Kálal), sł. *kljusa* ‘szkapa’, w XVI w. *kljusina* ‘kobyła’ (Megiser 1603), serb. dial. *кљѹсина* ‘stary koń’ (Vujićić Prošćenje), bułg. dial. *кљоса кон* ‘nędzny koń’ (Mladenov BTR).

Etymologicznie tu należą wyrazy oznaczające pułapki na zwierzęta: serb. pl. *kljuse*, *kljūsā* f. ‘urządzenie do łapania dzikich zwierząt, sidła’ (Njegoš), dial. *кљуса* ‘ts.’ (Vujićić Prošćenje, Elezović Kos.-Met.), bułg. dial. *кљѹса* ‘drewno przywiązywane do nogi bydłęcia, by nie biegło’ (Mladenov BTR), *кљ’уса* ‘pułapka na zwierzęta’ (BDial. II 86, SbNU XXXI 285).

Derywat od pierwiastka występującego też w *klusati* : *klusati* (zob.) z suf. *-ęt-* typowym w nazwach istot młodych (o suf. zob. III 11–19, Machek, LP I 87–98).

Znaczenie ‘nędzny koń, zwierzę pociągowe’ < ‘zginać (się), chylić (się)’, por. paralelny rozwój w *kłęka*, sł. *kljuka* ‘szkapa, nędzne bydło’ (zob. *kłuka*).

Sławski SE II 243–244, ESJS 320.

P.S.

кљбъ *kłba* ‘coś wypukłego, napchanego, kłębiastego’, ‘aliquid pulvinatum globosum’

~ stczes. od XV w. *klub -a -u* ‘staw, przegub’, ‘kłąb’ (Gebauer Sl.), czes. anat. *kloub -u* ‘ts.’ (SSJČ), sł. *kłb* ‘staw, przegub’ (SSJ), dial. też *kúb* : *kłúb*;

ukr. dial. *коѿб -ба* ‘żołądek świni’, brus. dial. *коѿб -ба* ‘żołądek bydła’, ‘węzeł włosów zawijany z tyłu głowy’. ~

Por. z ewentualnego pełnego stopnia apofonicznego ros. dial. *колоб* ‘bryłka ugnieciona (np. z ciasta, gliny); okrągły chleb’.

2. por. pol. *kielbasa*, czes. *klóbasa*, ch./s. *kobàsa*, dial. *kubasa*, *klobàsa*, ros. *колбасá* wyraz o niepewnej genezie (nie wyklucza się zapożyczenia z języków orientalnych)

sprowadzany do różnych postaci, w tym do **kľbasa*. Derywacja od *kľbъ*, uzasadniona semantycznie, budzi wątpliwości ze względu na niespotykany suf. *-asa (Boryś SE 229).

Etymologia niejasna. ESSM XIII 181 i 183 zestawia z *kľbati* rekonstruowanym na podstawie poświadczeń czes.-sł. w znaczeniu 'dziobać' i ros. dial. w znaczeniu 'szyć'. Zestawienie, formalnie w pełni uzasadnione, nie ma jednak podstaw semantycznych. Na temat *kľbati* (opartego na ie. (s)*kolb-*) więcej Varbot 318–320. ESSM XIII 189–190 proponuje zestawienie z *kľpъ* 'łabędź', który sam, mimo nawiązań bałt., sprawia trudności w etymologizacji (zob. Sławski 146–147). M.J.

kľbъ kľbi pñ. 'mała rybka rzeczna z rodziny karpionowatych, *Gobio gobio*'

~ pol. od XV w. *kielb kielba* (stpol. *kielb*, o oznaczaniu miękkości wygłosowych wargowych zob. Rozwadowski GJP 181, Stieber RF 74) 'gatunek ryby, *Gobio fluvialis* Flem.' (Słownik stpol.), dial. *kielb* 'kiełb, *Gobio gobio*' (Dejna RKJL XXIII 181), *kełb* (Górnowicz Malbork, SOWM, Sychta Kociewie), *kielb* : *kiolb* (Szewczyk Lachy Sądeckie), kasz. *kełp -pa* : *kełb -ba* (Lorentz PW);

ros. dial. pñd. *колбъ, кобль* 'ts.' (Dal). ~

Por. pol. dial. pñ.-wsch. też *kielbuk* (z pol.: lit. dial. *kelbas, kelbùkas*, literac. *kilbùkas* 'Gobio', Fraenkel LEW 236).

Zasięg wschodni dokumentują liczne derywaty, np. ros. dial. *колба* 'ts.' (Dal), *кълбук, kełbuk, kełbik*, ukr. dial. *кóвблик, кóвбель, кóвбень* 'ts.', por. też ukr. *коблик* 'piskorz' (z uproszczeniem grupy spółgłoskowej).

Etymologia niepewna. Być może derywat z suf. -*jb* od *kľbъ* 'coś wypukłego, napchanego, kłębiastego', co można uzasadnić wyglądem ryby charakteryzującej się dużą głową (Boryś SE 229). Zestawiane także z alb. *kulp* czy *kulb* 'rodzaj ryby słodkowodnej' (np. Sławski SE II 143); pochodzenie wyrazu alb. ze słow. jest mało prawdopodobne ze względu na tylko pñ. zasięg wyrazu psł. P.S.–M.J.

kľčb kľča zach. i pñd. 'pień, wystający fragment rośliny', 'coś wystającego', 'aliquid quod supra superficiem eminent'

~ stpol. tylko w NO *Kielcz* pod koniec XIII w. (SSNO II 572), wywodzonej od *kiel* lub od *kľčb*, też *Kilc* : *Kilcz* w XIV w. w Wielkopolsce (SSNO II 573), pol. dial. *kielcz* wyjątkowo 'chojak' (Kolberg Lud, Seria IX, Poznańskie I, 1875, s. 55: *kiolc*), ze Śląska Cieszyńskiego *k'elcz, k'ilcz* 'karcz' (Sławski SE II 145), dial. *kielcz* 'żerdź, chojak' (Karłowicz SGP: Włkp.), głuź. *kołč* 'barć' (Pfuhl, Trofimowicz, też dial. Michalk), stczes. *klučě* 'karczowisko' (Gebauer Sl.), czes. *kluč* 'pole nowo wykarczowane, karczowisko', moraw. *klč* 'karcz, karczowisko' (Bartoš DSM), zob. Gebauer HMČ I 296, sł. dawne *kľč* 'pień drzewa lub krzewu', 'krzew winorośli' (HSSJ), *klč* 'pień, kłoc; korzeń; karcz' (Bernolák), dial. *kľč* 'korzeń albo pień drzewa; krzew winorośli' (SSN), *kľš* 'pień' (Orlovský Gemer);

sł. *kôłč-ĩ f.* 'odcięty pęd winorośli amerykańskiej do szczepienia szlachetnych odmian winorośli' (SSKJ), chorw. dial. czakaw. *kũč* 'odmiana winorośli (biała)' (ČDL). ~

Por. mniej pewne odpowiedniki: połab. *kāucó* 'głownia' (Lorentz ZslPh III 316–317), pol. dial. wsch. *kilce* 'pędy ziemniaka' (Paryl Tuligłowy), głuź. *kołčić* 'wydrążyć pnie', 'karczować', bułg. dial. *кѣчим се : кѣчим се* 'wykręcać się, krzywić się' (BDial. III 232 i 237), stros. z XVI w. *колча* 'położone nisko, podmokłe, bagniste miejsce' (SRJ XI–XVII), ros. dial. *колч* 'niewielkie wzniesienie porośnięte trawą lub mchem' (Slovarъ Rjazan.), *колч* 'kępka trawy, kępa' (Slovarъ Smolensk.), ros. *кóлча* : *кóлоть* 'zmarznięte błoto, nierówności na drodze' (SSRJ), ukr. *ка́лча* 'zmarznięte błoto', brus. dial. *коўча* 'coś niezgrabnego, bezkształtnego' (Turaŭ). ~

Prawdopodobnie derywat od ie. *kel(ə)*- 'uderzać, ciąć, rąbać' (z apofonią jak w *kēlā*) z suf. *-k-jo-* (o tym suf. Meillet Ét. 352, Leskien BN 506), por. co do budowy *kľčb*. Por. też *kolti*. W przypadku znaczenia 'karcz' nie można wykluczyć wpływu kontynuantów tego ostatniego lub swego rodzaju kontaminacji obu form.

Sławski SE II 144–145.

P.S.

kľdunъ *kľduna* wsch. 'znachor; czarownik', 'magus'

~ ros. od XVII w. *колдун-а* 'czarownik' (SSRJ, SRJ XI–XVII, Ruk. Leks., też dial. np. Slovarъ Smolensk.), 'znachor', 'družba na weselu' (SRNG, Slovarъ Urala), brus. dial. *каўдун* 'czarownik' (SPZB, Sloŭnik Sennenščyny), *калдун* 'wiedźmin', też 'rodzaj zabawy' (BMM IV 197: Homel). ~

Tu nie należą wyrazy słe. *kolduš*, ch./s. *kolduš* 'zebrak', sła. dial. *kolduš* 'ts.' (Sipos Bökk-Gebirge), które są zapożyczeniami z węg. *koldus* 'ts.'.

Być może wariant z udźwięczeniem spółgłoski do *kľtunъ* (zob.). Z takim rozwiązaniem opowiada się ESSM XIII 185, odrzucając jednocześnie związek z lit. *kalbà* 'mowa', łot. *kalada* 'hałas, spór', łac. *calō -āre* 'wołać, zwołać', gr. *καλέω* 'wołać', stwniem. *halôn*, *holôn* 'wołać' (tak np. Vasmer REW I 597). Na możliwość związku z *kľtunъ* może wskazywać częste identyfikowanie nazw kołtuna z nazwami istot mitycznych, por. np. głuź. *kołtk* 'krasnołudek' (Trofimowič), ukr. *коетіох* 'ts.', zob. też Sychta, JP XXXVII 30.

P.S.–M.J.

kľpъ *kľpi* 'ptak łabędź', 'Cygнус olor'

~ kasz. *kiełp* 'łabędź' (Karłowicz SGP z Hilferdinga, Ramułt), kasz.-sł. *koup* : *keup* : *kōup* 'łabędź', też z palatalnością wygłosowej spółgłoski: *kołp* : *kōłpá* : *kēupx* (Lorentz GP 108, 311–312, 450, Lorentz PW), głuź. *kołp* *kołpja* 'łabędź' (Pfuhl, Trofimo-wič);

ch./s. dial. czakaw. z Dubrownika *kūf* 'łabędź', czrng. *kūp* 'ts.' (o wyrazach ch./s. dokładnie Sławski, RS XXI 37–40, Sławski SE II 146);

stros. **КОЛПЪ** w XV–XVI w. 'jakiś biały ptak' (Srezn.), **КОЛПЪ** : **КОЛЕЪ** 'warzęcha biała' (SRJ XI–XVII), ros. dial. *колп* 'ptak wodny podobny do czapli' (SRNG), *кóлпу* 'odmiana czapli' (Slovarъ Don.). ~

Por. pol. nazwy miejscowe od XIII w. *Kiełpino*, w XV w. *Kiełpin* (NMP), ros. *кóлпук* 'warzęcha, Platalea leucorodia' (SSRJ) (stąd czes. nowsze od Jungmanna *kolpík*, Ma-chek ES 215), *кóлпица* : *копни́ца* 'ts.' (SIAN), *кóлпук*, *кóлпица* 'biała, szerokonosa

czapla' (Slovarъ Don.), ukr. *ко́лпик, ко́лпиця* 'ts.', głuź. *kólpica* 'ts.' (nowsze u Jakubaśa), *kołpica* 'labędzica' (Pfuhl), brus. tylko NT *Каўпынэц*, uroczysko (Mikratap. Bel.: Witebsk).

Pierwotny temat na *-i*- wtórnie przeniesiony do tematów na *-jo-* (Vaillant GC II 1, 145–146). Najbliższe i jedyne pewne odpowiedniki w bałt. lit. *gulbis*, *guľbė*, łot. *gūlbis*, strpus. *gulbis* 'labędź' (różnica dźwięczności spółgłosek, szczególnie w sąsiedztwie półotwartych nierzadka, zob. Sławski SE II 146–147 z bibliografią). Zob. *gľbъ* na podstawie pojedynczych poświadczeń pld.słow. Dalsza etymologia niepewna. Albo od ie. dźwkn. *ghel-* 'wołać, krzyczeć' (śrwniem. *gelpfen* : *gelfen* 'krzyczeć; chełpić się', stnord. *gjalpa* 'chełpić się'), w tym wypadku ptak byłby nazwany od głosu, albo od ie. *ghel-* 'błyszczeć, lśnić się', w tym wypadku podstawą nazwy byłby śnieżnobiały kolor ptaka.

Sławski, RS XXI 37–40, Trautmann BSW 101, Fraenkel LEW 175, Kuryłowicz AI 230. P.S.

kłsati *kłsajō* zach. i pld. 'biec kłusem', 'tolutim incendere', 'iść niezgrabnie, chromać', 'claudicare'

głuź. *kołsać kołsam* 'kłusować', 'kołysać na kolanie' (Jakubaś, Pfuhl), możliwa przynależność kontynuantów czes. *klusati klušu* : *klusám* 'biec kłusem', stczes. *kłusati klušu* 'ts.' (Gebauer Sl.), które mogą też kontynuować *klusati* (zob.: *kłusati* : *kłusati*), sła. dial. *kłsať* 'kłusować' (za Sławski SE II 277);

bułg. dawne *кълся* 'iść inochodem' (Mladenov BTR), dial. *кълся* 'biec z trudem' (RROD). ~

Prasłowiańskość niepewna. Bańkowski ES I 724 uważa za intensivum od *kłtati* (zob.). Ze względu na zbieżność znaczeń możliwe późniejsze przekształcenia wskutek kontaminacji z *klusati* : *klusati* (zob.).

Schuster-Šewc EW 598, Sławski SE II 278, Bańkowski ES I 724.

P.S.–M.J.

kłtati *kłtajō* pln. 'wprawiać w ruch, kołysać, chwiać', 'vacillandum facere, agitare', wsch. też 'wydawać głośnie dźwięki, stukać, uderzać', 'pultare, pulsare'

~ pol. dial. *kiełtać* : *giełdać* : *giołdać* (warianty ze spółgłoskami dźwięcznymi jak np. *pryskać* : *bryzgać*, *pluskać* : *bluzgać*) 'krajać, rznąć tęnym narzędziem', 'mleć', 'ruszać, kręcić, mieszać', *kiełtać się* 'chwiać się, kołysać się' (szczegółowo o geografii i znaczeniu Kucala, JP XXXVIII 129–131), *kiełtać* 'kołatać' (SGŚC), *kiełtać się* 'chwiać się' (Nowak Żywiec), *giełdać* 'krajając tęnym nożem' (Karłowicz SGP);

ros. *колтáть колтáю* 'kołysać, kiwać, chwiać; utykać na nogę, chromać', *колтáться* 'kołysać się, chwiać się' (SIAN), ukr. *кóвтати* 'bić, uderzać' (SUM), dial. *ковтáти* 'pukać, uderzać' (Żel.), *кáвтати* 'ts.' (Sławski SE II 147), dial. *кóвтати* *кóвтаю* *кóвтаеш* 'bić, uderzać' (URS), łemk. *коўтати* 'pukać' (Verchratskyj Łemk.), *коўтати* : *кóвтати* 'uderzać młotkiem w żelazo, stukać, pukać' (KDO), *ковтáтися* 'stukać się pisankami, sprawdzać, czyja pisanka pęknie pierwsza (zwyyczaj wielkanocny)' (Leks. Bjul. II: Odessa). ~

Por. maced. dial. *să klěta, să klětiš* 'chwieję się, poruszam się', *să klětnuvam* 'ts.' (Małeckie SW);

2. ukr. interi. *ковт!* 'o pukaniu, uderzaniu', ros. *колтыхать колтыхаю колтыхаешь* 'trząść, łopotać' (SSRJ), 'iść chwiejnym krokiem', *колтынóгий* 'kulawy' (Опыт), dial. *колтонóгий* 'chromy' (SRSO), *колдобать колдобаю колдобаешь* 'przy chodzeniu kierować stopy do wewnątrz' (SRNG), *колдыбить* 'kuleć' (Slovarъ Novosybir);

3. stpol. NO z XV w. *Kiełtyka, Kiełdan* (SSNO II 575, wywodzone od *kiełtać, kiełdać*), pol. dial. *kiełtować się* 'tarzać się po pościeli', *koltać się* 'tarzać się w błocie; brodzić w brudnej mętnej wodzie' (SGŚC), *kòłtać się, kultać się* 'ts.' (Nowak Żywiec).

Z apofonią do *koltiti* (zob.) jak *kòłz, kľčъ*.

Tu nie należą ukr. *ковтати* 'przełykać' (SUM), ukr. *ковтати* 'ts.' (Bileckij-Nosenko), ukr. dial. *ковтати ковтаю ковтаеш* 'ts.', *коўтати*, też *коўкати* 'żuć, gryźć' (Verchratskij Batjuki), *ковтать* (perf. *ковтнуть*) 'przełykać' (Sl. ukr. woroneż.), *коўтаць* 'ts.' (Mat. Minsk), brus. dial. *коўтаць* 'ts.' (SNM), *каўтаць* 'przełykać' (BMM IV 221: Homel), brus. dial. (albo pld. ros. dial.) *каўтатъ* 'połykać', *коўтъ* 'wyraża szybkość działania' (Rastorguev Brjansk). Są to warianty fonetyczne (ubezdźwiecznienie nagłosowego g) kontynuantów czasownika *gľtati* (zob.); poza znaczeniem, od kontynuantów *kľtati* różni je niemal bez wyjątku miejsce akcentu. P.S.

kľtunъ *kľtuna* wsch. 'splątane włosy na głowie, kołtun', 'plica polonica'

~ ros. *колтун* -уна 'choroba włosów na głowie, kołtun' (SSRJ), dial. *колтун* 'fryzura ze skręconych w wałek włosów' (Manaenkova SRGB), pl. *колтуні* 'włosy' (MS Pribalt.), *ковтун* 'choroba, przy której splatają się włosy, kołtun; mocno zlepione włosy', *ковтун* : *колтун* też 'gatunek paproci, Asplenium filix femina' (SRNG, Slovarъ volog. nar.), *колтун* 'ryba lenok, Brachymystax lenok' (Sl. Priamurska), *колдун* 'kołtun' (Slovarъ Smolensk.), ukr. *ковтун* 'splątany kłęb włosów na głowie, kołtun' (SUM, Bileckij-Nosenko, Slovnyk Ševčenko), dial. *ковтун* 'zbite w splecioną masę włosy, sierść zwierząt' (Sl. ukr. woroneż., Leks. Poleszja 42), *колтун* : *ковтун* 'kosmyk zabrudzonej i zlepionej wełny na owcy' (Slav. Leks.), *коўтун* 'nierozczesane włókna, nienadające się do motania, odpady przędzy' (Leks. Poleszja 42), brus. dial. *калтун* : *каўтун* : *калдун* : *коўтун* 'kołtun, zlepione włosy' (SPZB, Scjaškovič Grodno, Jankova Loev, BMM IV 244: Homel, Turaŭ, Sloŭnik Sennensščyny też: *култун*), tylko pl. *калтуні* : *каўтуні* 'ts.' (Scjaškovič Sl. Hrodz., Mat. Minsk), *каўтун*, pl. *каўтуні* 'odpady przy przedzeniu wełny' (Šatalava BDS), *калдун* 'kołtun', też 'kołdun' (Scjaškovič Grodno), *калдуні* 'zlepione, splątane włosy' (TSBM). ~

Por. ros. *колты* 'zagmatwane sprawy; plotki', ukr. *кавтók, ковтка*, dial. też *ковтях* 'kołtun', pl. *ковтки* 'rodzaj loków' (Verchratskij Znadooby juźnorus., KDO).

Z ukr.: pol. od końca XVI w. *kołtun* 'splątany kłęb włosów na głowie' (od XVII w. też *kołton* : *kołtan*), powszechne w dial. (Karłowicz SGP, Zdaniukiewicz Łopatowszczyzna, Dejna RKJŁ XXIII 215), *kołtun* 'kołtun' (Steuer Sulków, Nowak Żywiec), z pol.: czes. *koltoun* : *koltun*, dial. moraw. *kołtun* : *kołdun* 'splątany, zbity kłęb włosów, kołtun', dial. *kołtun* 'kołtun, zlepione włosy' (Sochová Lašsko).

Nomen agentis od *kł̥tati* (zob.) z suf. *-un̥* (o suf. Vondrák VSG I 549–550, Sławski, PSS 1963, 88).

Sławski SE II 375–376.

P.S.

kł̥zati *kł̥zajō* pñ. : **klizati** *klizajō* ‘nie móc utrzymać się na gładkiej powierzchni, ślizgać się w sposób niezamierzony’, ‘propter superficiem lubricam aequitatem perdere’

kł̥zati: ~ stpol. w XV w. *kielzać* ‘ślizgać’ (Słownik stpol.), w XVI w. *kielzać się* też ‘potykać się, upadać’, dial. pld. *kielzać, kielzać* ‘ślizgać (się)’ (Karłowicz SGP), *kielzać (się)* ‘ts.’ (Kućała PSM 178, Zborowski Zakopane, Nowak Żywiec), *kiolzać* (Szewczyk Lachy Sądeckie), w Cieszyńskim też *klejzać* ‘ślizgać się’ (SGŚC, Golec CSG), w gwarch śląskich też z wstawnym *d*: *kielzdać* : *kiolzdać* (Zaręba Siołkowice, Olesch Sankt Annaberg, MS Górnego Śląska: też *kniołzdać, kiołzdać*), stczes. z XV w. *klúzati* ‘ślizgać, pełzać, czołgać się’ (Gebauer Sl., MSČS), czes. *klouzati* ‘być śliskim, np. o błocie’, ‘ślizgać się’ (też refl.) (SSJČ), dial. moraw. *klzat (se)* (Kott Dod. DSM, Králík Kelč, Bělič Dol. też: *glzat se*), *klzat (sa)* -ám (: -žu) *sa* ‘ślizgać się’ (Malina Mistřice), śla. w XVIII w. *klzat* -žu ‘ślizgać się’ (HSSJ), ‘lekko poruszać czymś po gładkiej powierzchni’: *klzat* prstom po skle, *klzat sa* ‘ślizgać się po lodzie’, ‘zsuwać się, np. z błotnistej drogi’ (KSSJ), dial. *klzat sa* ‘ślizgać się’ (SSN, Kálal, Orlovský Gemer);

ros. dawne refl. *кóлзаться кóлзаюсь кóлзаешься* ‘ślizgać się’ (Dal, SIAN), dziś dial. *ковзѣть ковзаю ковзаешься* ‘jeździć na sankach’ (Slovarь Smolensk.) i (z wtórnym dostosowaniem diatezy) *кóвзать кóвзаю кóвзаешься* : *ковзѣть ковзѣю ковзѣешь* ‘wieźć kogoś na sankach po lodzie lub na saniach ciągniętych przez konie’ (SRNG), refl. *кóвзаться кóвзаюсь кóвзаешься* : *ковзѣться ковзѣюсь ковзѣешься* ‘ślizgać się na śniegu, lodzie’, też *ковзѣться ковзѣюсь ковзѣешься* (SRNG, Slovarь Smolensk.), ukr. *кóвзати кóвзаю кóвзаеш* ‘ślizgać się’ (URS), *кóвзати(ся)* ‘ts.’ (SUM), dawne i dial. *кóвзати кóвзаю кóвзаеш* ‘czynić coś śliskim, wygładzać, trzeć’, *кóвзатися кóвзаюся кóвзаешся* ‘ślizgać się, jeździć po lodzie’ (Hrinčenko, Bilećkyj-Nosenko), *ковзѣться* ‘ślizgać się na lodzie’ (Sl. ukr. woroneż.), brus. *кóўзаць кóўзаю кóўзаеш* też refl. *кóўзацца кóўзаюся кóўзаешся* ‘ślizgać się na śliskiej, gładkiej powierzchni’, ‘jeździć po lodzie’ (TSBM), trans. ‘wieźć kogoś po lodzie na saniach’ (Nosovič), *кóўзаць* ‘ślizgać się’ (Turaŭ), *каўзацца* : *кóўзацца* ‘jeździć po lodzie’ (Rastorguev Brjansk), ‘przewracać się z boku na bok’ (Mat. Minsk). ~

klizati: pol. dial. *klizać se* ‘ślizgać się’ (Steuer Sulków), *klyżać się* ‘ts.’ (Biały Pszczyna), czes. dial. *klizać* ‘ślizgać’ (Lamprecht Opava, Sochová Laško), refl. *klizać se* ‘ślizgać się’ (Steuer Baborów);

ch./s. *klizati se* ‘ślizgać się’ (Vuk, Njegoš), chorw. *klízati* ‘ślizgać się; jeździć na łyżwach’ (Anić RHJ), *sklizati, skliznuti* ‘ześlizgnąć się, zejść z czegoś ślizgając się’ (Anić RHJ);

ukr. dawne *клізуати* ‘iść, kroczyć’ (Bilećkyj-Nosenko). ~

O wcześniej obecności na obszarze wschodnim świadczą: strus. **скълъзнуѣти**, **скоълъзнуѣти** ‘poślizgnąć się’ (Srezn.), **скокълъзати** : **скокоълъзати** ‘ślizgać się’, **скокълъзнуѣти** : **скокоълъзнуѣти** ‘poślizgnąć się’ (SRJ XI–XVII), ros. dawne *кальзѣть* ‘ślizgać się’ (SIAN), ros. *скользѣть скольжѣть скользѣшь* ‘ts.’;

Etymologia niejasna. Jak wskazuje materiał, wyraz występuje też z nagłosowym *s* (*skłz-* : *skliz-*), co można by tłumaczyć kontaminacją z synonimicznym *slǫzǫkǫ*, *slizǫkǫ*. Według Skoka doszło do wstawienia *-k-*: *sliz-* > *skliz-*, a następnie do usunięcia *s* odczuwanego jako prefiks (Skok ER III 261). O innych próbach nawiązań zob. Sławski SE II 148. Zdaniem ESSM XIII 195 formacja ekspresywna, na co wskazują różnice w wokalizmie.

Ograniczony do północy zasięg formy *kłzati* może być poszerzony przez bułg. *хлѣзам* : *хлѣзам* ‘ślizgać się’, *хлѣзав* ‘śliski’. Na obecność leksemu na południu wskazuje też oboczna forma *klizati*.

Duża ilość poświadczeń intranzytywnych ze znaczeniem refleksywnym ‘ślizgać się’ wydaje się wskazywać na pierwotne znaczenie ‘nie móc utrzymać się na gładkiej powierzchni; ślizgać się w sposób niezamierzony’. Formy zwrotne są wynikiem późniejszych wyrównań.

Sławski SE II 148, Skok ER III 261, Vasmer REW I 642, ESSM XIII 195.

P.S.

kłzǫkǫ pñ. : **klizǫkǫ** pñd. i wsch. ‘całkiem gładki, śliski, powodujący trudności w utrzymaniu się na nogach’, ‘lubricus’

kłzǫkǫ : ~ pol. dial. *kielski* ‘śliski’ (śląskie: Karłowicz SGP, SGŚC, Golec CSG), *kietzki* ‘ts.’ (Zborowski Zakopane), czes. *kluzký* ‘śliski’, ‘sprośny, nieprzyzwoity’, w stczes. też ‘gładki’ (Gebauer Sl.), dial. moraw. wsch. *klskej* (Králík Kelč), moraw.-sł. *kłsko* : *kli-sko* : *klusko* (Skulina Mor.-slov.), *klzký* ‘śliski’ (Kazmír Valašsko), *klizko* ‘ślisko’ (Lamprecht Opava), sł. od XVIII w. dawne i dial. *klzký* ‘śliski, mający gładką, śliską powierzchnię’ (Kálal, HSSJ; też *kluzký*, *klizký*), dial. *klzký*, *kliskí* ‘ts.’, też ‘tłusty’ (SSN, Orlovský Gemer);

strus. i rus.-cs. **кользѣкѣ** (Slovarʹ DRJ, później też: **кольскѣ**) ‘śliski’ (Srezn., SRJ XI–XVII), ros. dial. *кóвзкий* ‘ts.’ (SRNG, Slovarʹ Smolensk.), *кóльзко* : *кóлско* ‘ślisko’ (Slovarʹ volog. nar.), ukr. *ковзкий* ‘śliski’ (SUM, Hrinčenko), brus. od XVI w. *кóўзкі* ‘całkiem gładki, taki, na którym trudno się utrzymać, śliski’ (TSBM), dawne *колзкий* (HSBM za: Slovník Skaryny), *кóвзко* ‘ślisko’ (Nosovič), dial. *кóўзкі* ‘śliski’ (BMM IV 244: Homel, Turaŭ, SPZB). ~

klizǫkǫ : ~ ch./s. dawne *kłizak kłiska* ‘śliski’ (RJAZ: Belostenec, Vuk), dial. chorw. kajkaw. też ‘pełzać, czołgać się’ (Skok ER 261), *skłizak* (też *klizav*) ‘śliski’ (Anić RHJ); ros. dawne *слизкий* ‘śliski’ (Dal). ~

Por. ros. *скользкий* ‘ts.’, ukr. *сковзкий* ‘ts.’;

2. chorw. *skuzek*, *skuska* (Skok ER III 261), które teoretycznie może być kontynuantem formy z *ǫ*, a zatem poszerzać zasięg formy *kłzǫkǫ*;

3. stpol. z XV w. NO *Kielski* (przez SSNO II 573 uznawana jednak za nazwę odmiejscową).

Derywat odpierwiastkowy z suf. *-ǫkǫ*, od tego samego pierwiastka co w *kłzati* i w jego ewentualnym wariantcie *klizati* (zob.). Co do form z nagłosowym *s-*, por. *kłzati*.

P.S.

kobiti *kobŏ* ‘wróżyć, przepowiadać coś złego’, ‘wróżyć, szczególnie z lotu i zachowań ptaków’

~ stczes. prefigowane *pokobiti se* ‘poszczęścić się, darzyć się’ (Slovník stč.), czes. dial. refl. *kobiti se* ‘niespokojnie, nerwowo, dziwnie się zachowywać (o koniu)’ (Kott);

ch./s. od XVI w. *kòbiti kòbīm* ‘przepowiadać, wieszczyc, przewidywać (szczęście lub nieszczęście)’ (RJAZ, Vuk), dial. *kòbum* ‘ts.’: не *kòbi* на зло (SDZ XXX 155: Banat), cs. tylko w postaci rzeczownika odsłownego **КОБЕНИИ : КОБЛЕНИИ** ‘wrózenie’, por. **КОБЕНН(Ь) ПЛТИУ СМОТРИТЬ** (Miklosich LP), bułg. *кобѣ -ѣш* ‘przepowiadać, wieszczyc coś złego’, ‘zapowiadać’ (RBE, Gerov), też dial. *kòbim* ‘przeczuwać nieszczęście’, ‘życzyć komuś źle’ (Mladenov BTR), maced. *коби* ‘przeczuwać, przepowiadać nieszczęście’ (RMJ);

strus. w postaci rzeczownika odsłownego **КОБЕНИИ : КОБЛЕНЬИ** ‘wrózenie’ (Slovarъ DRJ, SRJ XI–XVII). ~

Być może tu też ros. dial. refl. *kòbуться* ‘niespokojnie się zachowywać, trzepać, miotać głową, kopać nogami (o zwierzętach)’ (SRNG: Ural), choć semantyka może wskazywać na wtórny związek z *kobyła* (zob.).

Derywat z suf. *-iti* od *kobъ* (zob.). O rytuale wrózenia z lotu ptaków por. Moszyński KLS II 1, 408–413. Por. też *auspicium* – starożytny rytuał rzymski, wnioskowanie o woli bogów z lotu ptaków drapieżnych. B.R.-Ż.

kobuzъ *kobuza* : **kobeзь** *kobeza* : **kobъзь** *kobъza* płn. ‘gatunek ptaka drapieżnego’, ‘species avis rapacis, Falco’

~ pol. od XVI w. *kobuz* (też *kobus*) ‘ptak drapieżny z rodziny sokołowatych dawniej używany do polowań, Falco subbuteo’ (SP XVI IBL, L., też dial. Maciejewski Chełm.-dobrz., oraz śląskie z suf. *-uch*: *kobuch*, MS Górnego Śląska), *kobusy* ‘rodzaj małych jastrzębi’ (Karłowicz SGP), w głuź. tylko demin. *kobušk* ‘kobczyk, Falco vesperinus’ (Jakubaš);

ros. *кобѣзъ* ‘jastrząb, Falco pygargus’ (Dal), dial. też ‘instrument smyczkowy’ (SRNG), ukr. dial. *кобѣзъ* : *кѣбѣзъ* ‘ptak drapieżny, błotniak łąkowy, Circus pygargus z rodziny sokołów’ (Żel). ~

Por. stros. NO z XV w. *Кобызоѡ* (Veselovskij Onomastikon);

2. derywaty czasownikowe: pol. *kobuszeć* : *kobuzieć* przen. ‘stawać się posępnym’ (SW, SWil.), czes. dial. *kabousiti (se)* ‘marszczyć brwi, patrzeć ponuro’ (Přir. slov.);

3. z suf. *-ъз-* : *-ez-* (obecnymi też w innych nazwach ptaków) ros. dial. *кобѣзъ*, *кобызѡк* ‘gatunek małego sokoła’.

Wyraz słabo poświadczony, ale jego zasięg w zach. poszerzają derywaty czasownikowe. Derywat z wyjątkowym suf. *-uzъ*. Podstawa derywacji niejasna, Sławski SE II 303–304 (tam też krytycznie o innych objaśnieniach) proponuje ewentualne *koba*, por. materiał pod *kobъ*. ESSM X 92–93 dopuszcza związek z stwniem. *habuch* ‘jastrząb’,

Sławski SE II 303–304, ESSM X 92–93. B.R.-Ż.

kobyła 'klacz, koń płci żeńskiej', 'equa'; 'przedmiot przypominający kształtem konia', 'aliquid, quod forma equo assimilatur', demin. **kobylica** : **kobyłka**

~ pol. od XIV w. *kobyła* 'samica konia, klacz' (SJP PAN, Słownik stpol., SP XVI IBL, L., SW), przestarz. 'gatunek dużych śliwek', 'rodzaj strzelby' (SJP PAN), dawniej też: 'drewniana zapora broniąca dostępu do miasta', 'kupa siana, stóg' (Słownik stpol., L.), też dial. *kobyła*, *koběla*, *kobla*, *k^oobuła* 'klacz' (np. Paryl Tuligłowy, Wietrzyk Gorlice, Zborowski Zakopane, Kąs Orawa, Pluta Dzierżysławice, Brzeziński Krajna, Nowak Żywiec), 'ławka z pedałem do przytrzymywania struganych rzeczy', 'narzędzie bednarskie' (Karłowicz SGP), 'gatunek śliwek' (Olesch Sankt Annaberg, Karłowicz SGP), kasz. *koběla* 'kobyła, klacz', 'rodzaj ławki do przytrzymywania obrabianego drewna' (Sychta SK, Lorentz PW), połab. *tübālā* : *tübālā* 'klacz' (Polański-Sehnert, Polański SE 892–893), dłuż. *kobyła* 'klacz' (Muka), też dial. *kobuła* 'ts.' (Fasske-Vetschau), głuż. *kobla* 'klacz' (Pfuhl), dial. *kobuła* 'ts.' (Michalk Neustadt), czes. od XIV w. *kobyła* 'klacz': *cobila* equa (Přír. slov., Jungmann, Gebauer Sl.), pejor. 'o koniu w ogóle', 'różne rzeczy, przedmioty, przypominające w czymś konia': *kobyly* u mostu, 'kość w piersi drobiu', 'konik polny', 'rodzaj wiązania dachu' i in. (Jungmann), też dial. moraw. *kobila*, *kobila*, *koběla* 'klacz' (np. Malina Mistřice, Bělič Dol., Vorač ČNJ I, Vorač ČNJ II, Skulina Mor-slov.), *kobyła* 'stóg zboża ze strzechą' (Kott Dod. DSM), śla. od XVI w. *kobyła* 'klacz, samica konia' (HSSJ, SSJ), też dial. *kobyła*, *kobula*, *kobola* (SSN, Sipos Bükk-Gebirge, Wágnerová Klenovec, Ripka Dolnotrenč.);

śle. od XVI w. *kobila* 'dorosła samica konia' (SSKJ, Pleteršnik, Besedje 16.st., Megiser 1592), też dial. *kobila* 'drewniana podpora stolarska do piłowania': tesarska *kobila*, 'podpora mostu zwodzonego': mostna *kobila*, 'podstawa, stojak pod coś', dial. 'ts.' (Rigler Notr., Tominec Črni vrh, Karničar Obir), ch./s. od XII w. *kòbila* 'klacz', od XVIII w. 'belka podpierająca koło młyńskie, wałek w prasie do oliwek i inne urządzenia', 'kość mostkowa u ptaków', 'gatunek śliwek' (RJAZ), dial. chorw. czakaw. *kobila* 'kobyła, klacz', 'mocna ławka, podpora' (ČDL, HDZ IV 435, Moguš Senj), serb. dial. *кобіла* (SDZ XXX 156: Banat), scs. **КОБИЛА** 'klacz, samica konia' (SJS: Supr., SS X–XI), bułg. *кобіла* 'samica konia' (RBE, Gerov), też dial. *кобіла* 'ts.' (BDial. III 89, Vakarelska-Čobanska Samokov), maced. *кобила* 'ts.' (RMJ, też dial. BDial. VIII 253: Kostur);

strus. od XIV w. **КОБИЛА** 'samica konia' (Slovarь DRJ), też NO **КОБИЛА** (ESSM X 93), stros. też 'hak do przenoszenia ciężarów' (SRJ XI–XVII, Srezn.), ros. *кобыла* 'dorosła samica konia', 'różne urządzenia, np. do podnoszenia kotwicy na statku', 'dyby' (SSRJ, Dal), dial. też 'podpora do rąbania drzewa, do młócki, do obróbki skór', 'kołowrotek i inne urządzenia', 'stos snopów, kupa słomy', 'rodzaj sanek', 'gatunek ryby', 'konik polny, szarańcza' (SRNG), ukr. *кобіла* (stukr. **КОБИЛА** też jako NM, SSUM), 'samica konia, klacz', dawniej 'ławka do kar cielesnych', 'siedzisko dla woźnicy', 'podpora pod coś' (SUM, SSUM), dial. *кобила* 'ts.', też 'ławka garncarska i inne podstawy, podpórki, np. do garbowania skóry' (Hrinčenko, Żel.), brus. od XVI w. *кабыла* 'samica konia', 'dyby, narzędzie tortur' (TSBM), dawniej też 'zapora w postaci kłody z kolcami' (HSBM), dial. *кабыла* : *кобыла* 'ts.', 'sklepienie dachu chaty' i inne

znaczenia przen. (SPZB, Mat. Mohil., Jurčanka Mscisl., Bjalykevič Mohylew), *кобула* 'ts.' (Turaŭ). ~

Demin. **kobylica**: ~ pol. *kobylica* 'belka na czterech nogach podpierająca różne rzeczy, np. pomost': beczkę wina na *kobylicach* postawiono, dawne: 'belka drewniana, do której przywiązywano konie', przestarz. 'drzewo rosochate', 'kłoda najeżona ostrymi kołami jako zaporą', dawne w XV/XVI w. też 'maska na kształt głowy konia, tura, z którą chodzono w czasie zapustów' (Słownik stpol.), dial. *k^uobylica* 'przedmiot, na którym kładzie się drewno do cięcia' (Wietrzyk Gorlice, Zborowski Zakopane, Kąś Orawa), 'rusztowanie dla traczów', 'warsztat bednarski lub rymarski', 'szkielet pieca piekarskiego', 'stelaż do obróbki klepek', 'rodzaj zielska' (Karłowicz SGP, MS Górnego Śląska, Nowak Żywiec), kasz. *koběľca* 'kobyła' (Sychta SK), głuź. *koblica* 'kobyłka, klaczka', też coll. 'stadnina' (Pfuhl), czes. *kobylice* 'część koła młyńskiego, belka regulująca odległość między kamieniami młyńskimi', 'podpora stolarska', 'bariera, urządzenie ciesielskie', w stczes. jako demin. *kobylicé* 'kobyłka, klaczka' (Gebauer Sl.), śl. dawne *kobylica* tylko 'rodzaj śliwek': slivy *kobulice* (HSSJ: XVIII w.);

śl. od XVI w. *kobilica* 'szarańcza, konik polny', demin. 'klaczka, kobyłka', 'podpórka, kozioł', 'podłużna, nośna część szkieletu łodzi, statku' (SSKJ, Pleteršnik, Besedje 16.st., Megiser 1592), ch./s. od XV w. *kòbilica* 'kobyłka, klaczka', 'szarańcza, konik polny, cykada', 'kil w łodzi', 'mostek u ptaków' (RJAZ, Vuk), dial. chorw. czakaw. *kobilica* demin. od *kòbila*, 'szarańcza', 'podstawa, podpora' (HDZ III 138, Vidović PR, ČDL, też sztokaw. Peić-Bačlija RBB), cs. **КОБИЛИЦА** 'szarańcza' (SJS, Miklosich LP), bułg. *кобилиця* 'nosidło do ciężarów, wody, żuraw przy studni', 'belka wagi' (RBE, Gerov), dial. 'kobyłka, klaczka', 'nosidło do wody', 'kość mostkowa u kur' (BDial. III 89, Vakarelska-Čobanska Samokov), maced. *кобилиця* 'mostek u ptaków', 'nosidło do wiader z wodą' (RMJ);

stros. z XV w. **КОБИЛИЦА** 'kobyła', 'belka w jakimś urządzeniu', 'szarańcza' (SRJ XI-XVII), ros. *кобылиця* 'kobyła, klacz, samica konia', 'różne urządzenia i przyrządy rzemieślnicze, podstawki, podpórki', 'narzędzie tortur' (Dal), też dial. *кобылиця* : *кобылиця* 'podpora do rąbania drzewa', 'stos, kupka snopów, słomy', 'ważka, szarańcza', 'gatunek rośliny' (SRNG), ukr. *кобилиця* 'klacz', 'stojak, podpora pod coś', dial. 'ts.', 'różne podpory, podstawki, np. płaski kawał drewna, na którym rozkłada się skórę do czyszczenia', 'konik polny' (Hrinčenko, Żel.), brus. dawne *кобылиця* 'szarańcza' (HSBM). ~

Demin. **kobyłka**: ~ pol. od XIV w. *kobyłka* demin. od *kobyła*, 'belka do podtrzymywania pomostu', 'urządzenie do podtrzymywania drzewa w czasie obróbki': *kobyłki* pod rusztowanie, 'podstawa do skrzypiec', dawne 'szarańcza' (Słownik stpol.), 'konik polny, świerszcz; pasikonik' (SP XVI IBL), dial. *kobiłka*, *k^uobułka* demin. od *kobyła*, 'uszko pętli', 'oczko w nicielnicach krosien', 'podpora pod rusztowanie' (Brzeziński Krajna, Karłowicz SGP, Wietrzyk Gorlice, Zborowski Zakopane, Kąś Orawa, Olesch Sankt Annaberg, Nowak Żywiec, SGŚC), 'duży polny konik' (Karłowicz SGP), *kobyłki* 'gatunek śliwek' (Karłowicz SGP), kasz. *kobiłka* demin. od *koběla*, *koběla* 'węzeł z chustki, wstążki, kokarda' (Sychta SK), połab. *tübalka*, *tübalka* demin.

'kobyłka, klaczka' (Polański-Sehnert), głuź. *kobyłka* 'ts.' (Pfuhl), czes. *kobylka* demin. od *kobyła*, też 'lichy, nędzny koń', 'mostek u gęsi, kaczkę', 'różne podstawki, np. pod struny w instrumentach', 'część kowadła i inne przedmioty', 'część krtani, jabłko Adama', też (już w stczes. od XIV w.) 'szarańcza, konik polny': *kobilka* locusta; *kobilek* cicadarum (Přir. slov., Gebauer Sl.), dial. *kobyłka* 'mała kobyła', 'szarańcza' (Kazmír Valašsko), w pl. też 'rodzaj śliwek' (Lamprecht Opava), sła. od XVII w. *kobylka* demin. od *kobyła*, 'szarańcza, konik polny, skaczący owad', *kobylka* zelená 'Locusta viridis-sima' (SSJ, HSSJ, też dial. SSN), dawne też 'choroba zboża' (HSSJ), dial. też 'część zapinki, uszko' (SSN);

serb. dial. *коби́лка* 'nosidło do wody', 'część warsztatu stelmacha' (SDZ XXX 156: Banat), cs. **КОБЫЛКА** 'neuma, dawny znak notacji muzycznej' (Miklosich LP), bułg. *коби́лка* 'mała klacz' (RBE, Gerov), dial. 'małe nosidło do wiader z wodą' (RBE, Mladenov BTR), maced. *коби́лка* demin. od *коби́ла* (RMJ);

ros. od XV w. *кобы́лка* demin. od *кобы́ла*, 'drewniana podstawka pod struny w instrumentach, np. skrzypcach, bałalajkach', 'obciążnięta płótnem rama używana przy polowaniu na ptaki', 'rodzaj wędki do łowienia ryb zimą', dawniej 'podstawka, podpórka, stojak o różnym przeznaczeniu', 'kość mostkowa u ptaków', 'szarańczak, cykada' (Dal), 'figura klaczy w różnych obrzędach ludowych', 'szarańcza', dial. 'podpora do rąbania drzewa', 'rodzaj dźwigu', 'rodzaj taczek', 'ławka', 'drewniana podstawa siodła', 'stos, kupka snopów, słomy', 'kość mostkowa ptaków', 'świerszcz, szarańcza' (SRNG), ukr. *коби́лка* demin. od *коби́ла*, 'szarańczak', 'kość mostkowa u ptaków', też dial. też 'różne narzędzia i urządzenia, np. rączka wiosła', 'kość mostkowa u ptaków' (Hrinčenko, Żel.), brus. *кобы́лка* 'mała kobyła': *кабылка* худая, ня-дужая, 'kobyłka skrzypiec', 'podstawka w krosnach', 'dyby' (TSBM), dawniej 'szarańcza' (HSBM), też dial. (Turaŭ, Bjałbkevič Mohylew). ~

Etymologia niepewna, prawdopodobnie pozostaje w związku z gr. *καβάλλης* 'koń roboczy, łac. *caballus* 'koń, szczególnie roboczy, wałach, szkap', choć wzajemny stosunek tych wyrazów nie jest jasny. Związek z fin. *hebo* 'kobyła', est. *hebu* : *hobu* 'ts.' jest poddawany w wątpliwość (Bezłaj ES II 51, Vasmer REW I 584). Wskazuje na starą pożyczkę wędrowną, której ostatecznym źródłem jest Azja Mniejsza (Sławski SE II 305), czyli pochodzenie turko-tatarskie (Machek ES² 264), niewykluczone też pośrednictwo scytyjskie (Bezłaj ES II 51). Zdaniem Trubačeva *kobyła* pochodzi od całkowicie izolowanego w jęz. słowiańskich *kabūlā*. Krytyczny przegląd prób objaśnień o różnym stopniu prawdopodobieństwa podaje np. Sławski SE II 305, ESSM X 94.

Sławski SE II 305, ESSM X 94, ESJS 325, Bezłaj ES II 51, Vasmer REW I 584. B.R.-Ż.

kobylka *koba* 'coś wiszącego, zawieszonego', 'aliquid pendens'; 'ptak utrzymujący się nieruchomo w powietrzu', 'avis in caelo pendens'; 'ptak wróźebny', 'avis ad augurationem usus'; 'wróźba z lotu ptaków', 'augurium'

~ połab. *ṭabā* 'duch, widmo' (Polański-Sehnert), czes. *kob* 'wrózenie z lotu ptaka' (Kott), w stczes. od końca XIV w. tylko f. *koba* 'sukces, pomyślność', wtórnie też m. bez zmiany deklinacji: *koba* m. i f. 'ptak, kruk, gawron' (Gebauer Sl);

ch./s. *kôb* f. 'przepowiednia; zła wróżba', też 'szczęście, spełnienie' (RJAZ), dawne *kôb* m. 'znak, wróżba', 'dola, los', w XVI i XVII w. też *kôba* 'ts.', 'krogulec' (RJAZ), chorw. dial. sztokaw. *kôb* 'wróżba (dobra i zła)', 'opór, sprzeciw' (Peić-Bačlija RBB), scs. **КОБЬ КОБИ** f. 'los' (SJS), 'wrózenie, wróżba, los' (Sadnik–Aitzetmüller HAT), bułg. dawne tylko f. *kôba* 'omen, przepowiednia', 'coś złego, nieszczęście' (RBE, Gerov), dial. *kôba* 'przeznaczenie, los', 'dziecko, które dużo płacze, uważane za zły omen' (Mladenov BTR, BDial. III 89), maced. *kôba* 'zła wróżba' (RMJ);

strus. **КОБЬ КОБИ** 'wrózenie, przepowiadanie z lotu ptaków, krzyku i innych znaków', 'czary', 'przeznaczenie, los; wiara w przeznaczenie' (Slovarь DRJ, SRJ XI–XVII, Srezn.), ros. dawne *кобь* f. 'wrózenie z lotu ptaka, przepowiednia', 'zło, nieszczęście', też 'niegodziwy człowiek' (Dal), dial. *кобь* f. i m. 'coś złego, zło', 'upór', 'łajdak, rozpustnik' (SRNG, Opyt). ~

Por. kasz. *kóbel* m. 'zły duch, diabeł' (Sychta SK);

2. czes. dial. *kaboniti se* 'stawać się mrocznym, chmurnym, ponurym (o niebie i ludzkiej twarzy)' (Přir. slov.);

3. ch./s. lud. *kóbak kópka* 'wróżba, znak' (RJAZ).

Etymologia niepewna. Prawdopodobnie pokrewne z lit. *kabėti* 'wisieć', a także ze stirl. *cob* 'zwycięstwo'. Możliwy też związek z germ. nazwą jastrzębia *habuka*:-stwniem. *habuh*, stnord. *haukr*, ags. *heafoc* (Sławski SE II 296 za Rozwadowskim MPKJ IV 79 i Ułaszynem MPKJ IV 374–376). Wydaje się, że w świetle przywołanego w ESSM X 101 znaczenia pierwotnego *koby* 'to, co wisi, jest zawieszone' nazwy ptaków z rdzeniem *kob-* mogą łączyć się z zaobserwowanym sposobem latania – sokoły, jastrzębie i inne drapieżne „zawisają” w powietrzu. Według ESSM X 101 znaczenie 'wrózenie z lotu ptaków' to jedno z wtórnych znaczeń, od pierwotnego *koby* 'to, co wisi, jest zawieszone'. Widok „wiszącego” ptaka jest dla człowieka wystarczająco dziwny, by przypisać mu walor magiczny, co daje podstawę do semantycznego rozwoju w kierunku wróżb. Tak już Brückner SE 240 uważający za psł. wyrazy oznaczające ptaki drapieżne i pochodzącą od nich wróżbę. Proponowane zwykle zbliżenie z stnord. *happ* 'szczęście', *heppa* 'wydarzyć się' budzi zastrzeżenia, gdyż germ. geminata *pp* sugeruje formę ze spółgłoską nosową **hampa* (por. też Brückner SE 240, Sławski SE II 296–297).

Sławski SE II 296–297, Brückner SE 240, ESSM X 93 i 101, ESJS 325–326. B.R.-Ż.

кобьсь *kobyśa* 'gatunek ptaka z rodziny sokołów', 'Falco subbuteo'

~ pol. od XV w. dawne i stpol. *kobieć* 'kobuz, gatunek sokoła, Falco subbuteo' (Słownik stpol., SP XVI IBL), śl. *kobec* 'ptak drapieżny': *kobec* obyczajny 'Falco columbarius' (SSJ), dial. *kobec* 'ts.' (SSN);

śle. *kóbec -bca* 'ptak drapieżny, Astur nesus' (Pleteršnik), też dial. *kobec* 'gatunek ptaka' (Rigler Notr.), ch./s. *kôbac kôpca* 'Accipiter nesus, sokół': neka nosi *kobac* *prepelicu* (RJAZ, Vuk), dial. *kobać* 'ts.' (RJAZ), bułg. dial. *кобѣцъ* 'sokół' (Mladenov EPR 243), maced. *кобецъ* 'Accipiter nesus' (RMJ);

stros. **КОБЕЦЪ** z XVII w. 'ptak drapieżny': птицы ястребы [...] и чеглики, и кобцы, и болобаны (SRJ XI–XVII), ros. *кобѣцъ* 'mały jastrząb, Pernis, Astur, Falco apivorus'

(Dal), dial. *кобѣцъ -бѣцѣ* 'gatunek sokoła', 'gat. ptaka', 'rodzaj jastrzębia', por. *кобѣцъ* 'miejsce pod sufitem, pod powalą w wiejskiej izbie' (Mełničenko Jaroslav), ukr. *кі-бець кібця* 'Falco apivorus' (SUM), dawne i dial. *кібець* : *кобѣць* 'kobczyk, ptak drapieżny' (Żel., Hrinčenko), dial. *кобѣцъ, кобѣцъ* 'Falco vespertinus' (Sl. ukr. woroneż., Verchratskyj Batjuki). ~

Por. głuź. *kobčik* 'trzmelojad' (Pfuhl), ros. dial. *кобчик* 'ptak drapieżny z rodziny sokołowatych', ukr. *кібчик* 'ts.', dial. *кобчик* 'Falco vespertinus' (Żel.);

2. sło. *skobec, skopec* 'mały ptak podobny do krogulca' (SSKJ) (wg Brücknera SE 240 w sło. s- nagłosowe jest śladem pierwotnego *skob-*.

Derywat z suf. -ѣць od *кобѣ*. Typowy przykład przejścia znaczenia konkretnego przez derywat, w sytuacji gdy podstawa derywacyjna rozwinęła znaczenie przenośne. Por. też *kobuzъ/kobezъ/kobzъ*. B.R.-Ż.

кобѣникъ *кобѣника* 'wróźbita', 'augur'

~ stpol. tylko NO z XV w. *Kobnik* (SSNO III 35), głuź. *kobnik* 'gatunek owada' (Pfuhl); ch./s. od XVIII w. *kōbник* 'wróźbita, ten, kto przepowiada', por. też *kōbnica* f. (RJAZ, RSAN), cs. **кобѣникъ** 'wróźbita' (Miklosich LP), bułg. *кобѣникъ* 'wróźbita, ten, kto wieszczy nieszczęście' (RBE, Gerov, Mladenov BTR), maced. *кобѣник* 'wieszczy przepowiadający nieszczęście' (RMJ);

strus. **кобѣникъ кобѣника** 'wróźbita, ten, kto przepowiada z lotu ptaków' (Slovarъ DRJ, Srezn.), ros. *кобѣник* 'wróźbita, znachor' (Dal). ~

Od *кобѣнъ* z suf. -икъ.

B.R.-Ż.

кобѣнъ *кобѣна кобѣно* pld. 'złowróźbny, złowieszczy', 'fatalis'

~ ch./s. *kōбан* : *kōбан* od XVII w. 'fatalny, złowieszczy, złowróźbny', 'niefortunny, nieszczęśliwy' (RSAN, RJAZ), też hapaks 'szczęśliwy', u Stulicia adv. *kōбно* 'szczęśliwie' (RJAZ), bułg. *кобен* książk. 'złowieszczy' (RBE, Mladenov BTR), *kōбно* adv. 'złowieszczo' (RBE), maced. *кобен* 'złowieszczy, dziwny' (RMJ). ~

Od *кобѣ* lub *kobiti* z suf. -ѣнъ, zachowane tylko w pld. Słowiańszczyźnie, ale derywacja świadczy o szerszym zasięgu, por. *кобѣникъ*. B.R.-Ż.

коčanъ *kočana* 'stwardniała wewnętrzna część rośliny, głąb', 'caulis olorum aliquorum, e.g. brassicae'

~ pol. dawne od XVI w. (już w XV w. NO *Koczán*, SSNO III 42) *koczán* 'łodyga' (SP XVI IBL), tak też w dial. *koczán* (obok *kaczán*) 'łodyga kapusty' (Karłowicz SGP), od XIX w. tylko w formie *kaczán*, np. 'głąb kapusty, brukwi' (SWil., SW), 'kolba kukurydzy', dial. tylko *kaczán* też 'gniazdo nasienne, np. jabłka' (Cechosz-Felczyk Podole), czes. dial. *kocan* 'wierzba' (Přír. slov.), stczes. z XIV w. *kocana* : *kočana* 'jakaś roślina': *koczana* iacynctus (Gebauer Sl.), sła. dial. *kočian* 'łodyga' (Kálal);

ch./s. *kōčan* 'podbródek, dół twarzy', 'łodyga kukurydzy', dial. też 'ogolona broda' (RJAZ), cs. **коуани** pl. 'członek męski' (Miklosich LP), bułg. *кочанъ* 'zdźbło traw bez liści', 'łodyga kukurydzy bez ziaren', 'główka kapusty', 'korzeń roślin uprawnych

korzeniowych', 'brukiew, Brassica napobrassica' (BTR), też dial. *кочан* : *кучан* 'łodyga kukurydzy', 'podziemna część łodygi', 'brukiew' (BDial. III 92, BDial. IV 187, BDial. V 26), maced. *кочан* 'kłos zboża bez ziaren, fragment łodygi', 'korzeń, nasada czegoś' (RMJ);

ros. *кочан* 'główka kapusty ze ściśle przylegających do siebie liści', 'zawiązek kukurydzy' (SSRJ, Dal), stros. *коуанъ, кауанъ, коуань* 'łodyga, część łodygi przy korzeniu', 'łodyga, głab kapusty', 'członek męski' (SRJ XI–XVII, Srezn.), także częste NO z XVI w., też dial. *кочан* 'głab, łodyga', 'rzep', 'główka kapusty' (SRNG, Slovarъ Novosibir.), ukr. *качан* 'główka kapusty, głab kapusty', 'kolba kukurydzy', 'ogryzek', też dawne i dial. *кочин, кочан, кочен, кочан* 'kolba kukurydzy bez ziaren', 'ogryzek jabłka lub gruszki', 'miejsca na wiosła w łódce' (Hrinčenko, Mat. Bukovyna), brus. *качан* 'główka kapusty' (TSBM), też dial. *качан* 'ts.' (SPZB). ~

Por. sł. *коцен* 'głab kapusty', 'niejadalne części roślin podobne do łodyg' (Pleteršnik).

Etymologia niepewna. Może od tego samego rdzenia, co zaświadczane tylko w ros. dial. *коца, кочера* : *кочеръ* 'sękate drzewo, pień' z suf. *-анъ, -енъ* (por. ESSM X 103–105). Być może jednak pożyczka z tur. *kočan* 'kaczan' (tak też w jęz. bałkańskich: alb. *koçan*, rum. *cocœan*, ngr. *κοτσάνι*, tak Sławski SE II 13–14).

Mało prawdopodobne próby zestawień z germ. nazwami genitaliów (Vasmer REW I 648–649), które w językach germ. są osadzone w rodzinie wyrazowej z tą semantyką (ang. *hagan* 'członek męski', śrwniem. *hagen* 'byk rozplodowy', niem. *hecken* 'parzyć się, o ptakach'), natomiast w cs. *коуани* pl. 'członek męski' chodzi o znaczenie wyrażnie wtórne, metaforyczne.

ESSM X 103–105, Sławski SE II 13–14, Berneker SEW I 536, Vasmer REW I 648–649.

B.R.-Ż.

kog(ъ)da pld. i wsch. : **къг(ъ)да** pld. i wsch. oraz **kog(ъ)dy** pld. i wsch. : **къг(ъ)ды** 'kiedy', 'gdy', 'quando'; przysłówki zaimkowy pytajny i względny wyrażający pytanie o czas

kog(ъ)da: ~ scs. *когда* : *когѣда* 'kiedy, gdy', 'kiedys' (Sadnik–Aitzetmüller HAT), bułg. *кога* 'kiedy?' przysłówki zaimkowy pytajny: *кога* комитетът ще има заседание?, rot. też względny: *кога* се засмее, показват се в два реда бели зъби, dial. też *га, ког* (RBE), maced. *кога* 'kiedy' w zdaniach pytających i względnych: *кога* го виде?, *кога* е човек здрав, од ништо не се плаши (RMJ);

stros. *когда* 'kiedy', 'kiedys' przysłówki zaimkowy pytajny, względny albo nieokreślony wyrażający pytanie o czas (SRJ XI–XVII), ros. *когда* 'kiedy': *когда* он придѣтъ? я не знаю, *когда* он придѣтъ, 'kiedys', dial. też *ковда* 'kiedy', 'kiedys', też z uproszczeniem: *кодѣй-мо* 'kiedys w przeszłości' (SRNG), brus. dial. *кагда-ма* 'kiedys'. ~

къг(ъ)да: ~ sł. dawne *kadaj* 'kiedy' (Megiser 1603), dziś z rozszerzeniem *-r < -že* *kadar* 'kiedy, gdy' przysłówki zaimkowy względny (Besedje 16. st., Pleteršnik, SSKJ), ch./s. *kada, kăd* 'kiedy' (RJAZ, RSAN), cs. *къгѣда* 'kiedy' (Miklosich LP, SJS), bułg. dawne *кѣда* 'kiedy' (Gerov), z metatezą dial. *кѣдѣ* 'jak gdyby' (BDial. V 76);

strus. **кѢГДА** 'kiedy', 'kiedys' przysłówki zaimkowy pytajny, względny albo nieokreślony dotyczący czasu, **нѢ КѢГДА** 'nigdy' (Slovarъ DRJ). ~

kog(ɤ)dy : ~ sła. dial. *kodi, kodī, kode* (SSN);

ros. dial. *когда́, когдѣ́* 'kiedy', 'kiedys': любить стану, когда́ вырасту больша, ukr. dial. łemk. *кодú : кодí* (ESUM II 491). ~

kɔg(ɤ)dy : ~ pol. *kiedy* (w XIV–XV w. też *kiegdy*), 'kiedy' przysłówki zaimkowy pytajny i względny, dial. też *kiedy* 'jakby' (Karłowicz SGP), tam też: *kied* 'kiedy' przysłówki zaimkowy względny, *kiej* 'jak, kiedy' w funkcji pytajnej i względnej, dłuż. dawne *kegdy, kedy* 'kiedy' (Muka z Jakubicy i Megisera), czes. *kdy* 'kiedy', 'kiedys, kiedykolwiek': *kdy* se to stało? *když* posnidaš, pojedem, też formy złożone: *kdykoli, kdysi, když* (SSJČ, Jungmann), dial. *keďy : kedí* (Bartoš DSM), dawne *kehdy, kegdi* (Gebauer Sl., Jungmann), sła. *keďy* ekspr. *keďyže* 'kiedy', 'kiedys' przysłówki zaimkowy pytajny, względny albo nieokreślony dotyczący czasu, *ked'* (KSSJ, SSJ): *keďy* prideš?, nemám *keďy* zabávať sa s tebou;

sł. dawne *kedaj* 'kiedy', 'kiedys' (Besedje 16. st., Snoj Pohlin), *kdaј* 'ts.' (Pleteršnik);

ukr. tylko dial. *кедú : кедí : кеď* 'kiedy' (Hrinčenko). ~

Por. ros. dial. *када́, кады́* (Vasmer ES II 275; brak w SRNG).

Nb. sł. *kadaj, kàdar* 'kiedy, gdy' przez Snoja jest wyprowadzane z *kɔda* (Snoj ES³ 274), ch./s. *kàda, kàd* przez Meilleta jest wyprowadzane z *kɔgɔda* (Meillet SC 470), a przez Skoka z *kɔda* (Skok ER II 114);

2. dłuż. *ga* 'gdy, kiedy', 'niekiedy, czasem' (Muka) Schuster-Šewc EW 218–219 wyprowadza *kɔgɔda*, ale równie prawdopodobne jest pochodzenie z *kɔda* (zob.).

Złożenia, których pierwsza część wywodzi się z zaimka osobowego pytajnego *kɔ* obecnego też w *kɔto* 'kto' (zob.), natomiast druga część jest uważana za enklityczną partykułę (zob. Boryś SE 158).

Zwykle za wcześniejszą jest uważana forma *kog(ɤ)da*, podczas gdy *kɔg(ɤ)da* miałyby być efektem redukcji. Formy sprowadzane do *kog(ɤ)dy* : *kɔg(ɤ)dy* nie są zaświadczone w najdawniejszych źródłach, więc może późniejsze pod wpływem *kɔdy* (zob. *kɔda* : *kɔdē* : *kɔdy*). Podział na poszczególne formy psł. w wielu wypadkach budzi wątpliwości. W grę wchodzi zarówno wahania między praformami podanymi tutaj, jak i z kontynuantami *kɔda* : *kɔdē* : *kɔdy*. Zmienność form jest charakterystyczna dla wyrazów o wysokiej frekwencji, jednak przesadne jest stanowcze twierdzenie Mańczaka, że rekonstruowane zwykle w słownikach etymologicznych formy należy sprowadzić tylko do jednej (Mańczak PSE 157).

ESSB II 350–351, ESSB 326, Sławski SE II 138–139, Mańczak PSE 157, Vasmer ES II 274, BER II 514, ESSM 108–109 i ESSM XIII 176–177.

M.J.

kochati kochajō pñ. 'delikatnie dotykać', 'subtile tangere'; 'pieścić, pielęgnować, sprzyjać, fovere'; 'cieszyć, sprawiać przyjemność', 'delectare'

~ pol. od XV w. *kochać* 'darzyć uczuciem, bardzo lubić, miłować', dawne 'sprawiać przyjemność, rozweselać', 'dogadzać, sprzyjać, pieścić', refl. *kochać się* 'znajdować w czymś przyjemność', stpol. vt i refl. 'znajdować w czymś przyjemność, mieć

upodobanie', 'cieszyć się' (Słownik stpol.), w XVI w. *kochać* 'troszczyć się, dbać o coś, pielęgnować', 'mieć upodobanie, lubić', rzadkie 'mnożyć, powodować wzrost czegoś', zwykle refl. 'mieć upodobanie, pociąg do czegoś', 'lubić; skłaniać się ku czemuś', 'znajdować w czymś przyjemność', 'cieszyć się czymś', 'być z czegoś zadowolonym', 'dobrze się rozwijać, o zwierzętach, roślinach', 'wzrastać, powiększać długość, wysokość (o roślinach)' (SP XVI IBL), 'rozmnażać się (o roślinach)' (L.: XVII w.), kasz. *ko-chac* 'kochać, miłować, lubić', *ukochać* 'objąć ramionami, uściskać', *kochac się* 'kochać się, być zakochanym', 'obejmować się, ściskać' (Sychta SK), czes. od XIV/XV w. *kochati* 'kochać', 'miłować', 'napełniać radością; cieszyć czymś kogoś', refl. *kochati se* 'cieszyć się czymś, z czegoś', 'mieć pożytek, przyjemność', rzadkie książk. 'pieścić się z kimś' (Gebauer SL, SSJČ, dial. moraw. *kochat* 'ts.'). sła. dawne od XVII w. *ko-chat* 'miłować; lubić', 'uspokajając, uciszać, łagodzić' (HSSJ), refl. *kochať sa* 'znajdować w czymś przyjemność; cieszyć się' (HSSJ, SSJ, też dial. Orlovský Gemer), 'grzebać się, guzdrać się' (Diss. Slav.);

ros. dial. *кохать кохают кохаеть* 'kochać, lubić'; 'wychowywać' (Dal, SRNG: Brjańsk, Kursk), refl. *кохаться кохаются кохаеться* 'kochać się w kimś albo czymś', 'doznawać uczucia zadowolenia, błogości; rozkoszować się czymś' (SRNG), ukr. *кохати кохаю кохаеш* 'odczuwać pociąg do osoby innej płci', 'odczuwać głębokie przywiązanie do drugiej osoby', 'lubić', 'troskliwie pielęgnować; doglądać czegoś', dawne 'hodować, wychowywać', refl. *кохатися кохаюся кохаешся* 'kochać się, miłować się', 'bardzo coś lubić', 'wychowywać się w dostatku' (SUM), brus. *кахать кахают кахаеть* 'odczuwać silny pociąg do osoby innej płci', 'czuć głębokie przywiązanie do innej osoby', refl. *кахатця кахаюця кахаетця* 'kochać się wzajemnie' (TSBM). ~

Por. dłuż. *kośyś* 'całować', 'pieścić', 'zabawiać', 'sprawiać rozkosz', 'rozpieszczać', głuź. *kośyć* 'ts.', które wskazują na psł. *košiti* < *kochiti* (Schuster-Šewc EW 640–642);

2. ros. dial. *коханая трава* 'dorodna, soczysta trawa' (SRNG);

3. sła. NM z XIV w. z Szarysza *Kochanovce*.

Wyraz łączony zwykle z *kasati* i *kosnōti* (zob.). Uważany za formę ekspresywną z *-ch-* w miejsce *-s-* (por. Boryś SE 241, Machek ES² 267). Nie ma podstaw do rekonstrukcji oczekiwanej ze względów formalnych podstawy derywacyjnej **kosati*. Rekonstruowana forma *kosati* ze znaczeniem 'bić, uderzać' wydaje się zbyt odległa semantycznie. Pierwotne znaczenie zapewne 'dotykać' z przejściem w 'dotykać czule, delikatnie', z czego realnie zaświadczone znaczenia 'pieścić, pielęgnować', 'sprawiać przyjemność'. O innych propozycjach krytycznie ESMM X 110–111 oraz Sławski SE II 311–313.

ESMM X 110–111, Boryś SE 241, Machek ES² 267, Sławski SE II 311–313. M.J.

kojiti *kojō* 'uspokajać, łagodzić, uśmierzać', 'mitigare'

~ pol. od XV w. *koić* 'uśmierzać, łagodzić, uspokajać', w XVI w. też refl. *koić się* 'uspokajając się, łagodnieć, tracić na ostrości' (SJP PAN, L., SW, Słownik stpol., SP XVI IBL, L.), dial. *koić*, *kojic* też 'uspokajając kołysaniem' (Brzeziński Krajna), dial. także

koić się ‘wieść się, składać się, powodzić się’ (Karłowicz SGP), kasz. *kojic* ‘uspokajając kołysaniem’ (Lorentz PW, Sychta SK), głuź. *kojić* ‘uciszać, uśmierzać, uspokajając, pocieszać’ (Pfuhl, Jakubaš), czes. *kojiti* ‘karmić piersią’ (stąd pol. dial. Kąs Orawa), dawne od XIV w. ‘wychowywać, pielęgnować’, ‘uciszać, uspokajając, pocieszać’, też refl. *kojiti se* (Gebauer SL, Novák SlHus), dial. *kojit’ si* ‘bawić się, ubierać się, stroić się’ (Buchmannová PS), sła. od XVII w. *kojit’* ‘uciszać, uspokajając’, dawne ‘dawać dziecku piersi; karmić mlekiem’ (SSJ, HSSJ), też dial. *kojit’, kojic* (SSN, Buffa Dlhá Lúka), dawniej też refl. *kojit’ sa* ‘uspokoić się’, ‘zaspokoić głód mlekiem matki (o niemowlęciu)’ (HSSJ), por. też derywowane NO *Kojan* i NM *Kojata* z XIII w.;

sł. od XVI w. *kojiti -ím* ‘hodować (o zwierzętach): *kojiti živino* (SSKJ, Besedje 16.st.), ‘wychować’ (Megiser 1592), ‘pielęgnować, chować, wychowywać’, ‘rosnąć’ (Pleteršnik), ch./s. dial. *kojiti* ‘pielęgnować, hodować, żywić’ (RJAZ, RSAN);

ukr. *koïmu kóu* ‘robić coś złego’ (SUM, Hrinčenko), dial. *koïmu* ‘knuć, podżegać’ (Żel.), ‘robić coś kiepsko, źle’ (Sl. Ševčenska I 335), *kóïmusa* ‘zdarzać się, dziać się (zwykle o czymś złym)’ (SUM, Hrinčenko), brus. dial. *кoяцца* ‘kpić, szydzić, naigrawać się’ (SPZB). ~

Wyrazy wsch.słow. o odrębnej semantyce ESUM II 501–502 (a wcześniej Berneker SEW I 538) łączy z *čínъ* (zob.), hipoteza ta nie znajduje akceptacji ESSM X 113.

Ie. typ causativum do *čiti* ‘spoczywać’ (zob.) opartego na ie. *k^uējā* : *k^uijā*, analogicznie do *gojiti* : *žiti*, *gnojiti* : *gniti*, *pojiti* : *piti*. O budowie zob. I 56–57. Pierwotne znaczenie ‘uspokajając; powodować, że ktoś spoczywa, jest w stanie spoczynku’ (Sławski SE II 329).

ESSM X 113, Sławski SE II 329, Machek ES² 267, Skok ER II 120.

B.R.-Ž.

kokorъ *kokora* : **kokora** ‘roślina, która przypomina korzenie albo kędziory’, ‘planta, quae radicibus sive cirribus assimilatur’, wsch. ‘pień drzewa wraz z korzeniami’, ‘truncus cum radicibus’

kokorъ: ~ pol. dial. *kokor* ‘jakaś roślina’ (Karłowicz SGP), w stpol. NO z suf. -jъ XIV w. *Kokorz* (SSNO III 46), na obecność tego wariantu wskazuje też pol. dawne *kokorza* ‘jakaś roślina’ (SW);

sł. w XVI w. *kokor* (Besedje 16.st.), bułg. dial. *кòкop* ‘krzew, krzak’, ‘coś strome-go, stromizna’, też jako nazwa terenowa *кòкyp* ‘kamieniste, nieco porośnięte miejsce’, ‘suchy chrust na opa’ (BDial. I 98: Strandža), *кòкopàк* ‘suche drzewo’ RodopSb V 313);

ros. dial. *кòкòрь* ‘drzewo wyrwane z korzeniem’, *кòкòрь* ‘rodzaj łodzi’ (SRNG). ~

kokora: ~ sł. dial. *kokora* ‘kędzior, lok’ (Pleteršnik), ch./s. *Kokore* NM (RJAZ);

ros. od XVII w. *кòкòпа* ‘beczkowata część pnia drzewa iglastego z fragmentami korzeni używana do budowy łodzi’ (SSRJ, SRJ XI–XVII), ‘pień z korzeniami, belka’ (Dal), też liczne NM, dial. *кòкòпа* ‘korzeń drzewa’, ‘pień wyrócony z korzeniami’, ‘kawałek obrobionego drzewa’ (SRNG, Slovarъ Novosybir.), *кòкòпа* ‘pęczek sterzących włosów’ (SRNG), ukr. dial. i dawne *кòкòпа* ‘dolna część pnia drzewa sosnowego z częścią korzeni używana do budowy drewnianych statków’ (SUM, Leks. Bjul.),

‘część konstrukcji łódki’ (Leks. Polesja), brus. dial. *kokopa* : *kakopa* ‘niski, rozłożysty dąb bagienny’, ‘część konstrukcji łodzi’ (SPZB, Nar. slova 225). ~

Por. ch./s. dawne i dial. *kokorav* ‘rozczochny, rozwichrzony’, ‘kędzierzawy, kosmaty’ (Vuk), cs. **КОКОРАВЪ** ‘kędzierzawy’ (Miklosich LP), maced. dial. *kokopaф* ‘kędzierzawy’;

2. na zasięg zach.słów. wskazują liczne derywaty, np. pol. od XV w. *kokornak* ‘roślina trująca z rodziny kokornakowatych’, ‘Aristolochia Clematitis’ (Słownik stpol., SP XVI IBL, też dial. Karłowicz SGP), dłuż. *kokornak* ‘Claviceps purpurea, sporysz’ (Muka), głuż. *kokornak* ‘ts., Aristolochia’ (Pfuhl), sła. dawne *kokornák* ‘jakaś roślina’ (HSSJ);

3. kasz. *skokořec* ‘popłatać się (o włosach trudnych do rozczesania)’ (Sychta SK).

Etymologia niepewna. Być może wyraz jest reduplikowanym wariantem psł. *korenъ*. Pochodne z innym wokalizmem: czes. *čečeřiti* ‘kędzierzawić, jeżyć, stroszyć, czochrać’, sła. *čečeřit* ‘ts.’, bułg. dial. *čèkop* ‘sęk’. Por. odpowiedniki bałt.: lit. *kakařlis* ‘pogrzebacz, ożóg’, łot. *kakarains* ‘kosmaty’, *cecers* ‘pień drzewa z korzeniami’, ‘kędziory’, *cērs* ‘guzowate korzenie’, *cēra* ‘rozczochny włosy’ (Sławski SE II 335–337, Berneker SEW I 540, Brückner SE 244), Machek ES² 267 łączy nazwy roślin ze sterzącymi liśćmi (por. znaczenie ‘kosmaty, kędzierzawy’), o innych etymologiach krytycznie Sławski SE II 337. Inną możliwością też pochodzenie od tego samego rdzenia, co w psł. *kočanъ* (ESSM X 114–115), którego psł. pochodzenie podawane jest jednak w wątpliwość (zob. *kočanъ*). B.R.-Ż.

kokošъ f. ‘kura’, ‘gallina’, demin. **kokošъka**

~ pol. od XV w. *kokosz* ‘samica ptaka domowego, kura, gallina’ (Słownik stpol., Słownik Kochanowskiego, SP XVI IBL, Bart. pol.-łac., L., SW, SJP PAN: też *kokosza*) ‘samica koguta, kura, kwoka’, ‘kogut, kur’, dawne *kokosz* indyjska ‘indyk’ (SW), dawne, zwykle w pl., ‘wysoka zagroda z desek na tratwie spławiającej zboże’ (SJP PAN), dial. *kokosz* : *kokosza* ‘kura’ (Karłowicz SGP, Kartoteka SGP, Steffen Warmia), także ‘o samicy innych ptaków kurowatych’, *kokosza* ‘rodzaj drewnianej brony’ (SOWM), kasz. *kokoš* ‘samica gołębia, gołębica’ rzadko ‘kokosz, kura’ (Sychta SK, Lorentz PW), dłuż. *kokoš* ‘kura, kwoka’ (Muka, też dial. Fasske Vetschau), głuż. *kokoš* ‘kura’ (Jakubaš, Kral, też dial. Michalk Neustadt), czes. o kurze tylko demin. *kokoška* (Přír. Slov., SSJČ);

sł. *kokôš* ‘kura’, ‘samica innych ptaków domowych’ (Pleteršnik, SSKJ, Megiser 1592, też dial. Novak Beltinci, Tominec Črni vrh, Gregorič Kostel), ch./s. *kôkôš* *kôkoši* ‘kura’, przen. ‘głupia osoba; kobieta, która dużo mówi’ (RJAZ: Belostenec, RSAN, RMat., Vuk), chorw. dial. czakaw. *kôkôš* (Jurišić Vrgada), *kôkoš* (Kalsbeek Orbanići), *kôkoš* (Houtzagers Orlec), *kôôkoš* (Koschat Baumgarten), *kôkoš* : *kokošă* (Moguš Senj, ČDL, Šimunović Brač), *kôkoša* : *kôkoša* (RSAN z Istrii), kajkaw. *k’okuš* (Blažeka–Rob Mursko SR, Belović–Blažeka Sv Đurđe), sztokaw.-ikaw. *kôkôš* (Peić–Bačlija RBB) i *kôkoš* (Sekulić Bačk.), stserb. *kokošъ* ‘gallina’ (Daničić RSS), serb. dial. *kôkôš* ‘kura, kwoka’ (Petrović GBK) i czrnog. *kôkôš* ‘głupia kobieta’ (Stanić Uskoci), scs. **КОКОШЪ**

КОКОШИ 'kura, kwoka' (SS X–XI, SJS, Sadnik–Aitzetmüller HAT, Znosko term. cerk.), śrbułg. z XV w. **КОКОШЬ** (Davidov Kozma) i bułg. dawne *кòкош* (Gerov);

strus. i rus.-cs. **КОКОШЬ КОКОШИ** 'kwoka, kura nioska' (Slovarь DRJ, Srezn., SRJ XI–XVII, Slovarь CSRJ, SAR, Leks. Ruk., Slovarь SPIg.), dial. *кòкоша* lud. 'kukułka' (SRNG), *кòкóша* 'nakrycie głowy kobiety zamężnej, czepiec' (SNRG: Kostroma, Wołogda, Wiatka, Slovarь Karelii, SRSO Dop., Slovarь Urala Dop., Opyt Dop.), ukr. z XVI–XVII w. *кòкошъ* : *кòкошь* : *кѣкошь*, *кòкоша* : *кѣкоша* 'kura' (SSUM), stbrus. **КОКОША**, **КОКОШЬ** 'kura' z XVI w. (HSBM).

Demin. **КОКОШКА**: ~ pol. demin. *kokoszka* 'kura' (Karłowicz SGP, Dejna RKJL XXIII 208), *kokoška* 'kura, kokosz' (Sychta Kociewie), *kokoska* 'młoda kura, która nie niesie jeszcze jaj lub zaczyna dopiero nieść', 'polny chwast podobny do rumianku' (Kąś Orawa), *kokoska* 'kokoszka' (Zborowski Zakopane), *kokoszka* 'grzyb kurka' (SGMłp.), dłuż. *kokoška* 'kura, kwoka' (Muka), stczes. *kokoška* tylko bot. 'bursa pastoris', czes. demin. *kokoška* 'kura, kwoka' (Přír. Slov., SSJČ), sła. *kokoška* 'kokoszka zwyczajna, Gallinula chloropus' (HSSJ);

ch./s. *кòкòшка* : *кòкошка* 'kura' (RSAN, RMat., RSJ), dial. *кòкòшка* (Elezović Kos.-Met.), *кòкóшка* (Dinić Timok), bułg. *кòкòшка* 'kura', przen. 'jądro orzecha' (BTR), *кòкòшка* 'kura, Gallina', 'mięso kury', pogard. 'kobieta' (RBE, Gerov), *кòкошка* dial. 'gwiazdozbiór Plejada', 'jądro orzecha', 'środkowa część arbuza' (RBE, BDial. V 180: Rodopy), *кòкошка* 'kura', 'gwiazdozbiór Mała Niedźwiedzica', 'kwiaty, Aquilegia vulgaris' (Vakarelska-Čobanska Samokov), *кòкошка* 'kura', 'całe jądro orzecha' (Mladenov Vidin), *кòкошка* 'kura' (Płd. Rodopy), mac. *кòкошка* 'Gallina, kura' (RMJ), dial. *кòкошка* 'ts.' (Vidoeski Kumanovo, MRS);

ros. dawne *кòкóшка* 'kura' (Dal), dial. *кòкóшка* 'ubiór na głowę zamężnej kobiety', 'syty koń', 'kobieta o pełnej, zaokrąglonej sylwetce' (SRNG), ukr. dawne *кòкóшка* 'kura zielonózka' (SUM, Hrinčenko). ~

Por. formy r.m. ze znaczeniem 'kogut', np. czes. dial. moraw. *kokoš* 'kogut' (Malina Mistrice, Kazmír Valašsko), demin. *kokošek* 'kogutek' (Bartoš DSM), ukr. dawne *кòкош* 'kurek u strzelby' (Žel.), dial. 'kogut' (SUM, Hrinčenko, Dzendzelivskýj Podnistrov'je);

Czes. i sła. formy równe znaczeniowo z niejasnym przekształceniem: *kokeš* -a 'kogut' już stczes., także w dial. czes. i sła., np. Bartoš DSM, Ripka Dolnotrenč.

Formacja dźwiękn. od tej samej podstawy *kokotъ* (zob.) z suf. -ošъ, wyjątkowym w tej funkcji (zob. I 78). Pod względem budowy najbliższy jest pokrewny suf. -uša (por. I 79). Zasięg znaczenia 'kura, kwoka' pokazuje, że znaczenie 'kogut' jest wtórne, powstałe ze względu na typowy dla rzeczowników r.m. wygłos spółgłoskowy.

Sławski SE II 338, ESJS 326–327, Berneker SEW I 540, Brückner SE 244, Vasmer II 284. T.K.

kokotati *kokotaję* 'wydawać głos ko ko, gdakać, kwokać (o kurach)', 'głocire'

~ pol. *kokotać* 'wydawać głos w czasie godów, tokować (o bażancie)' (SW, też Karłowicz SGP, Indeks SGP), 'gdakać (o kurze)' (Cechosz-Felczyk Podole), głuź. *kokotać* 'o głosie koguta, kury' (Kral), dłuż. *kokotas* 'o głosie koguta, kury', 'paplać (o ludziach)'

(Muka), także z pref. *hukokotaś* ‘wygdakać’ i *zakokotaś* ‘zacząć gdakać’ (Muka), czes. dial. moraw. *kokotať* ‘gdakać’ (Kazmír Valašsko, Bartoš DSM);

sł. *kokotáti -otām* ‘wydawać dźwięk *ko- ko-*; gdakać’, ‘mówić szybko, niezrozumiale’ (Pleteršnik, SSKJ), ch./s. *kokòtati kokòcēm* ‘gdakać, kwokać’ (RJAZ), *kokòtamu kòkoħēm* ‘wydawać dźwięki charakterystyczne dla kury, koguta, bażanta; gdakać’, przen. ‘mówić podniesionym głosem’ (RSAN, RMat., RSJ, Vuk), chorw. dial. czakaw. *kokotāt : kokōtāt* ‘gdakać’ (ČDL, Šimunović Brač), czarn. *kokòtamu kòkoħēm* ‘gdakać’ (Stanić Uskoci);

ros. csł. i stros. **КОКОТАТЬ** ‘wydawać dźwięki *ko ko* (o kurach, kogutach, indykach)’ (SAR, Slovarъ CSRJ, SRJ XI–XVII), ros. *kokotátъ kokochý kokochéshъ* ‘kwokać, gdakać (o kurze)’ (SSRJ), dial. *kókotatъ* ‘ts.’ (Opyt Dop.), *kokotátъ : kakatátъ* ‘ts.’ (Slovarъ Don), *kokotátъ : kžkotátъ : kžkatátъ* ‘ts.’ (Ivanova Sl. Podmoskovъja), *kokotátъ* ‘gdakać przed zniesieniem jaja’ (Slovarъ volog. nar., Slovarъ Urala, Slovarъ Severa), ‘wydawać dźwięki (o ptakach), ćwierkać’, przen. ‘rozmawiać’, ‘śmiać się’ (Slovarъ Karelii). ~

Znaczenie bułg. dial. *kokotu ce* ‘wesół patrzeć’ (BDial. III 90) powstało zapewne wskutek kontaminacji z *kokètka* ‘kokietka’ (BTR).

Por. inne derywaty oparte na inter. *ko!*, które można sprowadzić do wspólnych prapostaci, aczkolwiek mogły powstać niezależnie od siebie:

1. bez reduplikacji: pol. z XVI w. *kokać* ‘gdakać (o kurach)’ (Bart. pol.-łac.), ‘wydawać głos właściwy cieciorce, pardwie’ (SW), dial. ‘gdakać (o kurach po zniesieniu jajka)’ (Sychna Kociewie), czes. dawne (być może z pol.) *kokati* ‘o dźwiękach wydawanych przez bażanty’ (Jungmann), sła. dial. *kokat* ‘gdakać, kwokać’ (Kálal), sł. dial. *kokati* ‘gdakać, kwokać’ (Gregorič Kostel), *ko’kamъ* ‘ts.’ (Manaenkova SRGB);

2. z *kokotati*: chorw. dial. czakaw. *kokočāt* ‘gdakać’, przen. ‘gadać, bełkotać’ (ČDL, Šimunović Brač), bułg. *kokochъ -uu* ‘wydawać dźwięk *ko ko*’ (RBE, Gerov), ros. dial. *kokóchutъ* ‘kwokać, gdakać (o kurze)’ (SRNG);

3. z *kokstati*: *koktać* ‘o gdakaniu kury, która zniosła jajko albo chce siedzieć na jajkach’ (SOWM), stczes. *koktati* ‘jakać się’ (Gebauer Sl.) por. *koktat* ‘jakać się’ (SSJ) : *kochtat* ‘ts.’ (Kálal);

4. z *kokotiti*: ukr. *kokotímu kokochý* ‘gadać, paplać’ (Hrinčenko).

Od inter. *ko! ko!* intensivum z suf. *-tati* lub z suf. *-ati* od *kokotъ* (zob.).

Sławski SE II 332.

T.K.

kokotъ *kokota* ‘kogut’, ‘gallus’

~ pol. z XVI w. *kokot* ‘Samiec ptaka domowego, Gallus domesticus’ (SP XVI IBL, L.), adi. *kokotowy* ‘koguci’ z XV w. (Słownik stpol.), dawne *kokot* ‘kogut’, ‘cietrzew w porze godów’ (SW), reg. *kokot* ‘kogut’ (SJP PAN), dial. wielkop., śląsk. i zach.-młpol. *kokot* ‘kogut’ (Karłowicz SGP, Indeks SGP, Dejna RKJŁ XXIII 208, SGMłp., MS Górnego Śląska, Milerski Zach.-cieszyn., Szymczak Domaniewek), kasz. *k^uok^uot* ‘kogut’ (Lorentz PW), dłuż. *kokot* ‘kogut’, ‘wieniec splatany przy dożynkach’ (Muka, Fasske Vetschau), głuż. *kokot* ‘kogut; kurek strzelby’ (Jakubaš, Kral, Pfuhl), czes. dawne od

XIV w. *kokot* 'kogut' też 'penis' (Gebauer Sl., Novák SlHus, MSČS, Jungmann) i dial. np. laskie moraw. *kokot* 'kogut' (Lamprecht Opava, Sochová Lašsko, Bartoš DSM), dziś literac. tylko *kokot* 'pianie koguta' (Přír. Slov.), sła. od XVIII w. *kokot* wulg. 'penis' (HSSJ, SSSJ, Kálal), dial. 'ts.' (Sipos Bükk-Gebirge, Orlovský Gemer);

sł. *kokôt* 'kogut', 'całe jądro orzecha' (Pleteršnik), 'dźwięk *ko! ko!*' (SSKJ), dial. *kokót* : prekmur. *kokóut* 'kogut' (Novak Beltinci), ch./s. *kõkõt* 'kogut', 'poranne i wieczorne pianie koguta', 'dźwięki wydawane przez drób, głównie kury, gdakanie' (RJAZ, RSAN, RMat., RSJ, Vuk, 'gatunek ryby morskiej, Trigla lineata' (RJAZ, RSAN, RMat.), chorw. lud. *kõkõt* 'kogut', 'spust, kurek broni palnej' (RHJ), dawne 'kogut' (Belostenec), dial. czakaw. *kõkot* 'kogut', 'gatunek ryby morskiej, np. Trigla lyra' (ČDL, Šimunović Brač), jako przezwisko (Jurišić Vrgada), kajkaw. *kųk'out* 'kogut' (Blažeka–Rob Mursko SR), przen. 'penis' (RJAZ z Dubrownika), dial. tylko czrng. *kõkõm* 'kogut', 'chichot' (Stanić Uskoci), też 'spust w broni', 'kur na kominie' (Boričić Vasojevići), też przen. 'rozniewana osoba' (Ćupić Zagarač), scs. **КОКОТЪ КОКОТА** 'kogut' (SS X–XI, SJS, Sadnik–Aitzetmüller HAT, SR BAN);

stros. **КОКОТЪ** 'kogut, gallus' (Srezn.), csł. 'gdakanie' (Slovarъ CSRJ, SAR), ros. dial. *кóкотъ* 'gdakanie' (Opyt Dop.), 'kogut', 'haczyk', 'topór' (Slovarъ Karelii, Myznikov Belomorje), *кóкотъ* zwykle w pl. *кóкоты* 'paznokcie' (SRNG: Twer, Wołogograd, Slovarъ volog. nar.), 'choroba koni' (Slovarъ Urała Dop.), 'sęk, większa gałąź, odrost na drzewie', 'drewno, klin podkładany na zręb' (Manaenkova SRGB), 'widły do obornika', 'narzędzie do darcia łyka' (Slovarъ Severa), ukr. dawne *кóкотъ* 'kogut' (Żel.), też 'swawolne, psotne dziecko' (Hrinčenko, Żel.), brus. dawne z XVII w. *кокотъ* 'pazur' (HSBM). ~

Por. także pol. dial. *kokota* 'kura' (Karłowicz SGP) oraz demin. *kokotek* 'kogutek', *kokotka* 'kurka' (Dejna RKJŁ XXIII 208, MS Górnego Śląska), dłuż. demin. *kokotk* 'kogucik' (Muka).

Od dźwiękn. *ko! ko!* imitującego głos kury. Pierwotnie nomen actionis : nomen agentis (o stosunku tych funkcji i o budowie por. *klekot*). Tego samego typu łac. *coccus* 'kogut' : *coco coco* 'naśladowanie głosu koguta'.

Sławski SE II 340, Berneker SEW I 540, Brückner SE 244, Rudnicki, SO XV 30–39, Machek ES 212, Vasmer ES II 283–284, Vasmer REW I 594, Pokorny IEW 611. T.K.

kolačъ *kolača* 'pieczywo obrzędowe w kształcie koła, pierścienia', 'panis rotundus'

~ pol. od XV w. *kołacz* 'placek z białej mąki podawany przy uroczystych posiłkach', 'obrzędowe ciasto weselne kolistego kształtu': tvarozny *kolacz*, paczek vel szadlny *kolacz* (Słownik stpol., SP XVI IBL), dawniej też 'wyciśnięte nasiona oleiste, najczęściej w kształcie okrągłego placka' (L.), też dial. *kołacz* : *kołocz* : *kałacz* 'placek okrągły weselny', 'okrągły bochen' (Karłowicz SGP, Dejna RKJŁ XXIII 213, Pluta Dzierżysławice, Paryl Tuligłowy, Szymczak Domaniewek, Nowak GPW, Sychta Kociewie, Górniewicz Malbork, SOWM, Kucala PSM), kasz. *kołáč* 'bułka' (Sychta SK), dłuż. *kółac* 'okrągły, biały placek': rdżyny *kołac* (Muka), głuż. od XVII w. *kołac* 'okrągły chleb, placek' (Stachowski Frencl, Kral, Zeman), czes. od XIII w. *koláč* 'pieczywo pszenne

okrągłego kształtu ze słodkimi dodatkami' (Gebauer Sl., Jungmann), dial. *koláč* 'pieczywo okrągłego kształtu', 'pszeniczny chleb, wielki bochen związany z tradycją weselną', *kolač* vandrovní 'chleb, placek przeznaczony na dar weselny' (Siatkowski Kudowa, Králík Kelč, Bělič Dol., Steuer Baborów, Skulina Mor.-slov., Bartoš DSM, Kazmír Valašsko, Hruška DSCh), sła. od XVI w. *kolač* 'pieczone ciasto okrągłego kształtu': makový, jablkový *kolač*, 'przedmioty okrągłego kształtu', też dial. *kolač* 'okrągły placek z różnymi dodatkami', 'pieczywo' (Kálal, SSN, Sipos Bükk-Gebirge);

słę. od XVI w. *koláč* 'okrągłe ciasto, placek', 'babka z dziurką w środku', 'okrągły bochenek', rzadko 'pierścień, krążek' (SSKJ, Pleteršnik), dawne też 'ciasto jako prezent, np. z jarmarku', też 'krągłe naczynie na wino', 'krąg' (Pleteršnik), dawne 'pieczywo obrzędowe, okrągły chleb wielkanocny' (Megiser 1592), dial. *koláč* 'okrągły placek' (Steenwijk Rezja, Tominec Črni vrh), ch./s. od XIV w. *kòlâč* 'ciasto białe, słodkie, uformowane na kształt pierścienia, z dziurką w środku', 'pszeniczny chleb zanoszony gospodarzom przy wizycie', 'chleb, który przygotowuje się na święto patrona rodu; w kształcie koła z ozdobami na wierzchu' (RJAZ, Vuk, RMat.), też dial. chorw. czakaw. *kòlâč* 'okrągłe słodkie ciasto lub chleb z dziurką' (Houtzagers Orlec, ČDL, HDZ IV 435, HDZ V 369, HDZ VI 452, HDZ VII 503), też 'pożywienie pieczone w kształcie koła' (Jurišić Vrgada), sztokaw. 'okrągłe ciastko lub chleb z dziurką' (Peić-Bačlija RBB), dial. serb. 'ts.' (SDZ XXX 157: Banat), cs. *колачъ* 'placek ofiarny' (Miklosich LP), bułg. dial. *колàч* 'pieczywo obrzędowe, okrągłe z dziurką, korowaj', 'obwarzanek', 'mały chlebek przygotowywany na święto ku czci zmarłych' (RBE, Mladenov Vidin), maced. *колач* 'obrzędowy chleb' (RMJ);

stros. od XV w. *калачъ* (*КОЛАЧЪ*) 'okrągły, biały chleb', 'placek upieczony w formie krążka z dziurką' (SRJ XI–XVII, Slovarъ CSRJ), ros. *калач* 'biały chleb', dawne z XVII w. też 'okrągły placek jęczmienny' (Slavynescъkij Leks.), dial. *калач* : *колáч* 'biały chleb', 'pieczone ciasta, ciastka, głównie z białej mąki, w kształcie kółeczek, precelków i in.', *калáчи* pl. 'weselny poczęstunek, pierniczki dla weselników w cerkwi, stanowiące rodzaj wykupu, żeby ci nie śpiewali nieprzyzwoitych piosenek', *свадебные калáчи* – w rejonie Doniecka 'specjalne precele noszone na lewej ręce i rozdawane po kawałku na zakąskę do wódki przy pożegnaniu weselników', też 'drewniane lub metalowe kółka przy różnych urządzeniach gospodarczych' (SRNG), ukr. dawne i dial. *колáч* 'biały chleb, bułka, precel', 'owczy twaróg w formie okrągłego chlebka z dziurką, smażony w tłuszczu': *сириний колáч*, 'rodzaj glinianego naczynia', 'wianek z siana chroniący stóg przed deszczem' (Hrinčenko, Żel.), 'kołacz, biały chleb', 'żytni chleb', 'wielkanocna bułka' (Mat. Bukovyna, Horbač Romaniv, Onyškevyč Bojk.), 'duży obwarzanek' (Janów SH), *калáч* też 'obręcz, koło w uprzęży dla wołów, w które wkłada się dyszel' (Lysenko SPH), brus. od XVI w. *калáч* 'okrągły bochenek pszenicznego chleba' (TSBM), 'bochenek w ogóle' (HSBM), też dial. *колáч*, *калáч* 'pieróg, ciasto z nadzieniem', 'coś zwiniętego w obwarzanek' (SPZB), 'weselny pieróg w podłużnej formie', 'duży obwarzanek, blin' (Leks. Polesja, Lysenko SPH), 'obręcz, obrączka' (Turaŭ), 'coś zwiniętego na kształt koła, np. pęto kielbasy' (Nar. Leks. 131, 153). ~

Od *kolo* z suf. -ačъ, por. Sławski SE I 102; Sławski SE II 363.

B.R.-Ż.

kolda 'pień, kloc zrąbanego drzewa', 'truncus'; 'narzędzie tortur', 'machina'

~ pol. od XIV w. *kłoda* 'pień zrąbanego lub zwałonego drzewa bez gałęzi', 'duży kawał drewna, kloc, np. służący za podpórkę do rąbania', dawne 'rodzaj zasowy w drzwiach', w stpol. też 'wydrążony pień drzewa służący do przechowywania płynów lub zboża', 'miara płynów, soli itp.', 'dyby, dwie belki służące za narzędzie tortur, kary' (Słownik stpol., SP XVI IBL), też dial. *kłoda* 'beczka do kiszenia kapusty': *kłoda* kapuśna, 'naczynie drewniane na zboże', 'kubel wydłubany w klocu drewna', 'beczka' (Karłowicz SGP, AGKiel 446), 'ścięte, grube drzewo' (Zdaniukiewicz Łopatowszczyzna, Kąs Orawa), 'szczebel w drabinie wozu' (Zborowski Zakopane), 'ul wyrąbany w kłodzie drzewa', 'pień' (Zaręba Siołkowice), kasz. *kłoda* 'duży kawał drzewa, kloc' (Lorentz PW, Sychta SK), połab. *klāda* 'beczka' (Olesch Thesaurus, Polański-Sehnert, Polański SE 247, Rost), dłuż. *kłoda* 'brewiono, kloc, kłoda, pień', dawne 'dyby, więzienie, zwłaszcza wiejskie' (Muka), głuż. *kłoda* 'kłoda', 'dyby, kajdany, więzienie' (Pfuhl), czes. od XIV/XV w. *kláda* 'ścięty pień drzewa pozbawiony gałęzi i kory', 'belka drewniana, kłoda, brewiono', 'narzędzie tortur, dyby' (Přir. slov., Gebauer Sl., Novák SlHus), 'kawał drewna zawieszany zwierzętom na szyi, aby ograniczyć im ruchy', 'ul' (Kott), też dial. moraw. *kláda* 'kłoda, pień drzewa, przewrócone drzewo' (Kott Dod. DSM), *klada*, *klada* 'kłoda, belka' (Bělič Dol., Kazmír Valašsko), 'dyby' (Bartoš DSM), sła. od XVI w. *klada* 'pień pozbawiony konarów i kory', 'wielki, potężny pień', 'narzędzie tortur, dyby' (SSJ, HSSJ), dawniej też 'belka do zamykania bramy, drzwi', 'ławka na towary do sprzedania' (HSSJ), dial. *klada* 'pień bez konarów, kłoda o różnym przeznaczeniu': *dubová klada*, *spodná klada*, *vrchnia klada* (SSN, Buffa Dlhá Luká, Palkovič Záhorie);

słe. od XVI w. *kláda* 'duży, gruby kawał drewna lub innego materiału' (SSKJ, Besedje 16.st., Megiser 1592, Pleteršnik też: *klād* m.), też dial. 'ts.' (Karničar Obir), ch./s. *klāda* 'kłoda, kloc, z grubsza ociosany pień', 'drewniane kajdany na nogi, dyby' (RJAZ, Vuk), dial. 'kloc drzewa', 'coś ciężkiego', 'ul' (Sekulić Bačk.), scs. *клада* 'kłoda, belka' (SJS: Supr. (też *гладда* 'pień, kłoda, dyby'), bułg. *klāda* 'stos drewna przygotowany do podpalenia', dawne *κλάδα* : *κλάδъ* 'zwalone drzewo', 'ciężki pień o różnym przeznaczeniu', 'stos drewna' (RBE, BTR, Gerov), dial. *κλάδα* : *κλάδъ* 'ociosany pień drzewa', 'kłoda', 'powalone, ale nieociosane drzewo' (BDial. V 123), 'pień sosny', 'kupa, stos drzewa' (Rečnik Rodop., BDial. IV 207), pl. *κλάду* 'dwie belki w krosnach' (BDial. I 98: Strandža, BDial. II 187: Rodopy, BDial. V 123), maced. *κλάδα* 'kłoda, pień' (RMJ);

strus. *колода* 'gruby, leżący pień drzewa', 'zapora na drodze w postaci kłody drzewa', 'naczynie z wydrążonego pnia', 'trumna z wydrążonego pnia', 'miara ciał sypkich i płynnych' (Slovarь DRJ, SRJ XI–XVII, Srezn.), ros. *колóда* 'krótkie, grube drewno, gruby pień zwałonego drzewa', dawne też 'wydrążony pień używany jako koryto, ul, łódź itp.', 'dyby', 'potrzask na sobole' (Dal), też dial. *колóда* 'pień starego drzewa, pniak', 'duży, stary pień drzewa', 'piasta koła', 'cep, różne narzędzia gospodarskie', 'tylna belka w warsztacie tkackim', 'sidła na dzikie zwierzęta', 'wbity w ziemię gruby pał', 'kil łodzi' też wiele innych nazw narzędzi i ich części (SRNG),

калѡдѣ 'kłoda, deska, barć' (Sł. starowierców), ukr. колѡда 'pień drzewa oczyszczony z gałęzi', 'gruby pień drzewa z wydrążonym środkiem, używany jako ul, czółno, itp.' (SUM), dawniej też 'gruba deska służąca jako podpora w żarnach', 'dyby' (Hrinčenko), stukr. z XIV w. 'miara pojemności płynów i substancji sypkich' (SSUM), dial. колѡда 'kłoda, drewniany kłoc', 'ul' (Żel., Lysenko SPH, Sł. ukr. woroneż., Onyškevyč Bojk., Janów SH), brus. od XV w. калѡда 'kłoda; gruby pień' (w tym znaczeniu od XVI w., HSBM), 'ul z pnia drzewa' (TSBM), dawniej 'masywne, drewniane kajdany, dyby', 'miara miodu i innych sypkich i płynnych substancji' (HSBM), też dial. калѡда 'kłoda, brewiono', 'ul', 'część warsztatu tkackiego' (SPZB, Šatalava BDS, Mat. Mohil., SNM 66., Bjałbkevič Mohylew, Šaternik Červ.), колода 'ts.' (Turaŭ). ~

Pokrewne z *kolti* 'kłuć' (zob.) z rozszerzeniem rdzenia *kol-* formantem *-d-*, najbliższe odpowiedniki: postać *kłd-* (z redukcją w rdzeniu): stnord. *holt* 'drzewo, las', stwniem. *holz* 'ts.', postać *kald-*: śrirl. *caill* 'las', cymr. *celli* 'ts.'. Por. także łot. *kal̃dīt* 'kuć, podkuwać', lit. *skėldėti* 'pękać, rozszczepiać się'. Pierwotne znaczenie 'coś rozszczepionego, odciętego', z czego 'pień drzewa, kłoda' i wtórnie 'o różnych przedmiotach z wydrążonego pnia'.

ESSM X 122–123, Sławski SE II 258–259, Vasmer REW I 601, Machek ES 250, Bezłaj ES II 35, Skok ER II 87, Berneker SEW I 320. B.R.-Ż.

koldęzъ *koldęza* 'źródło', 'fons'; 'studnia', 'puteus'

sł. dawne *klādez -a* 'studnia' (Pleteršnik), ch./s. dawne książk. *klādēz* 'studnia', 'źródło' (RJAZ, RSAN), cs. **кладѣзь** 'źródło', 'studnia' (Miklosich LP);

strus. **КОЛОДѢЗЬ** 'źródło', 'studnia' (Slovarь DRJ, SRJ XI–XVII, Srezn.), ros. колѡдезь 'studnia', 'źródło', 'jama', 'ul wydłubany w kłodzie drzewa' (SRNG), popularna NW Колѡдезь (WRG II 404–411), ukr. dawne i dial. колѡдѣзъ (Hrinčenko, Tymčenko), колѡдѣзъ : колѡдѣзъ (Leks. Poles'ja 140), brus. калѡдѣзъ 'studnia', dial. 'zrąb chaty' (Nar. slova 225), dial. калѡдѣзъ 'studnia' (SPZB). ~

Prawdopodobnie stara pożyczka z germ. *kaldinga-* zachowanego w NM: szwedz. *Käldinge*, duń. dawne *Kalding* (dziś *Kolding*). Struktura wyrazu germ. wskazuje na pochodzenie od *kalda-* 'zimny'. Według innej hipotezy wyraz jest rodzimym derywatem od *kolda* (zob.) z suf. *-ęzъ* wyabstrahowanym z zapożyczeń z germ. (o tym zob. Sławski SE I 66).

ESSM X 124–125. M.J.

koldbje *koldbja* coll. 'dużo kłód', 'multitudo truncorum'

~ stpol. z XVI w. *kłodzie* 'coll. od kłoda' (SP XVI IBL), czes. *kládí* 'górna część kolumny', dial. coll. *kladí* 'kłody, brewiona': *kladí* vytahovat z vody (Přir. slov.), dawne i dial. moraw. 'stos drewna' (Kott, Bartoš DSM, Kazmír Valašsko), w stczes. *kládíe* 'coll. od kláda' (Kartoteka Slovník stč.);

sł. coll. *klādje* 'kłody, skład drewna' (Pleteršnik), ch./s. tylko jako NM *Klade* (RJAZ);

strus. **КОЛОДІЕ** (stros. też **КОЛОДЬЕ**) 'coll. od **КОЛОДА**' (Slovarь DRJ, SRJ XI–XVII, Srezn.), ros. dial. колѡдѣ : колѡдѣя 'wiatrołom, powalony las' (SRNG), ukr. dial.

колоддя, колоддѣ ‘coll. od *kolóda*’ (Hrinčenko), brus. od XVI w. *кало́дздзе* coll. ‘kłoddy’ (TSBM), stbrus. **КОЛОДЬЕ** (HSBM), dial. *кало́дзdzя* coll. ‘drewno’ (SPZB). ~

Collectivum z suf. -ʹje od *kolda*.

B.R.-Ž.

kolesʹnikʹ *kolesʹnika* płn. ‘rzemieślnik wyrabiający wozy’, ‘carpentarius’

~ pol. od XVI w. *koleśnik* ‘kołodziej, rzemieślnik wyrabiający wozy’ (SP XVI IBL, L.), czes. dawne *kolesnik* ‘ts.’ (Jungmann);

rus.-cs. i stros. od XVI w. **КОЛЕСНИКЪ** ‘rzemieślnik wyrabiający koła do powozów’ (SRJ XI–XVII, Slovarʹ CSRJ), ros. *колѣсник* ‘kołodziej’, ukr. *колісник*, dial. *колѣсник* : *колісник* ‘kołodziej’ (Żel., Hrinčenko, Leks. Polesʹja, Mat. Bukovyna), brus. *калѣсник* ‘rzemieślnik zajmujący się wyrobem i naprawą kół i wozów’ (HSBM). ~

Por. w innych znaczeniach: bułg. dial. *колѣсник* ‘jedna oś, połowa wozu, dwukółka’ (BDial. VIII 139), ros. dial. *колѣсник* ‘część młyna wodnego’, ‘rodzaj pługa’, pl. *колѣсники* ‘targ lub jego część, gdzie handluje się wozami i częściami do wozów’ (SRNG), ukr. *колісник* ‘załadowany wóz’ (Leks. Polesʹja), brus. dial. *калясник*, *калесник*, *калѣсник* (SPZB), ‘wóz gospodarski’ (BMM IV 197: Homel), ‘wóz siana (jako jednostka miary)’ (Turaŭ).

Derywat od *kolesʹnʹz* (zob.).

B.R.-Ž.

kolesʹnʹz *kolesʹna kolesʹno* ‘związany z kołem, kołami, odnoszący się do kół’, ‘rotaris’

~ pol. dawne *koleśny* ‘dotyczący pojazdu na kołach, wozowy’ (SW), dial. *koleśny* ‘o pługu opierającym się grządzielą na kółkach’ (Dejna RKJŁ XXIII 211), sła. dawne od XVI w. *kolesny* ‘związany z kołem’ (HSSJ);

słē. *kolēsen*, *kolesna* ‘odnoszący się do koła’ *kolesni* ropot (SSKJ, Pleteršnik), ch./s. *kolesan*, *kolesna* ‘związany z kołami’ (RJAZ), cs. **КОЛЕСЬНЪ** ‘kołowy’, ‘okrągły’ (SJS, Miłosich LP);

strus. od XII w. **КОЛЕСЬНЫИ** (Slovarʹ DRJ) ‘związany z kołem, transportem kołowym’, **КОЛЕСНОЕ ВЪЗДАНІЕ** ‘tortury, kaźń na kole tortur’ (SRJ XI–XVII: też **КОЛАСНЫИ**), ros. *колѣсный* ‘kołowy’, ‘związany z kołami’, ‘przemieszczający się na kołach’, ukr. *колісний* ‘związany z kołem, kołowy, przeznaczony do kół, np. o smarowidle’, też dial. *колѣсний* ‘ts.’ (Żel.), brus. *калѣсны* ‘odnoszący się do wozów gospodarskich; zajmujący się ich wyrobem’, też dial. *калясны* ‘ts.’ (SPZB, Turaŭ). ~

Por. zaświadczony już w scs. derywat z suf. -ica **КОЛЕСЬНИЦА** ‘wóz’ (SJS: Supr.).

Od *koles-* (formy zależnej od *kolo*) z suf. -ʹnʹz. O sufiksie por. Sławski SE I 136.

B.R.-Ž.

kolě zob. **koli**

kolěbati *kolěbʹo* ‘poruszać jednostajnie w górę i w dół lub na boki, kołysać, huścić’, ‘cunas movere’, refl. **kolěbati sę** *kolěbʹo sę*

~ pol. od XV w. *kolebać* *kolebię* ‘kołysać, wprawiać w ruch jednostajny, monotony’, ‘huścić, bujać’: *kolebać* biodrami, w stpol. też *cholebać* (z asymilacją na odległość:

k...l > ch...l) (SJP PAN, Słownik stpol., SP XVI IBL), dial. *kolebać* : *kołybać* : *kolibać* 'kołysać, np. dziecko w kołysce' (Karłowicz SGP, Brzeziński Krajna, Zaręba Siołkowice Kąs Orawa, Olesch Sankt Annaberg, Pluta Dzierżysławice, Golec CSG, MS Górnego Śląska, Nowak Żywiec, SGŚC), kasz. *kolēbac kolib'q* 'kołysać', 'robić masło w kolibce do masła' (Sychta SK, Lorentz PW, Ramułt), dłuż. *kólebas* 'kołysać, huścić', 'kiwać się, chwiać się' (Muka), głuź. *kolebać* 'ts.' (Pfuhl), czes. od XIV w. *kolēbati kolébám* 'huścić, kołysać', zwłaszcza 'ukołysać dziecko, usypiać dziecko kołysaniem', też *kolibati* (Přir. slov., Jungmann, Gebauer Sl.), dial. też *kolibać* 'ts.' (Lamprecht Opava, Steuer Baborów), sła. od XVII w. *kolēbat* : *kolibat* 'kiwać, chwiać' (HSSJ), dziś *kolembat*, dial. w formach *kolibat*, *kolembat*, *kolimbat* 'ts.' (SSN, Kálal, Mihál, SMS XIX, Wágnerová Klenovec);

sł. *kolēbati -am* 'kiwać, chwiać', 'wahać się, oscylować': 'słabnąć, zmniejszać się', książk. 'kołysać (o falach)', dawne: 'tracić równowagę, zachwiać się' (SSKJ, Pleteršnik), ch./s. od XV w. *koljèbati koljèbâm* (*kolēbati*, *kolibati*) 'kołysać, huścić, np. o gałęziach poruszanych wiatrem' (RJAZ, Vuk), scs. **КОЛЕБАТИ КОЛЕБАЊ КОЛЕБАЊШИ** 'kołysać, huścić', 'potrząsać' (SJS, Sadnik–Aitzetmüller HAT), bułg. *колебая -ѐш* 'poruszać czymś raz w jedną, raz w drugą stronę' (RBE), maced. *колеба* 'kołysać dziecko' (RMJ);

strus. i rus.-cs. **КОЛЕБАТИ КОЛЕБАЮ КОЛЕБАЕТЬ** (stros. też **КОЛЕБАТИ**) 'chwiać, kołysać, trząść', 'wprowadzać kogoś w niepokój, niepewność' (Slovarъ DRJ, SRJ XI–XVII, Srezn.), ros. *колебать* 'powodować powtarzający się, monotoniczny ruch od dołu do góry lub na boki', 'czynić niepewnym, zmiennym, chwiejnym, wprowadzać w stan niepokoju, niepewności', dawniej też *колыбать* 'ts.' (Dal), dial. *колебать*, *колыбать* 'rozhuśtywać, wzdymać (wodę, fale)', 'kołysać, huścić' (SRNG), ukr. *коливати* 'kołysać, chwiać', 'chodzić kołysząc się', dawne i dial. *колибати*, *колібати* : *коливати* 'kiwać, kołysać, chwiać, huścić, wstrząsać' (Hrinčenko, Żel.), brus. dial. *калибаць* : *колубаць* : *колыбаць* 'kiwać, kołysać' (Turaŭ). ~

Refl. **kolēbati se**: ~ pol. *kolebać się* 'kołysać się, chwiać się', 'wahać się' (Słownik stpol., SP XVI IBL), dial. 'ts.' (Brzeziński Krajna, Kąs Orawa, Zaręba Siołkowice), głuź. *kolebać so* 'kołysać się, wahać się' (Pfuhl), czes. od pocz. XV w. *kolēbati se* : *kolibati se* 'chwiać się, kiwać się, niezgrabnie się poruszać' (Přir. slov., Gebauer Sl., Jungmann), sła. *kolembat sa* 'kiwać się, kołysać się, chwiać się', dial. *kolibat sa* : *kolimbat sa* 'ts.' (SSN, Kálal, Suchý Marchebene);

ch./s. *koljèbati se koljèbâm se* 'kołysać się, huścić się' (RJAZ, Vuk), dial. *kolimbati se* 'kołysać się (o statku)' (Vidović PR, Jurišić Vrgada), scs. **КОЛЕБАТИ СЯ КОЛЕБАЊ СЯ КОЛЕБАЊШИ СЯ** 'kołysać się, kiwać się' (SJS), bułg. *колебая се* 'wahać się', 'kołysać się (o wahadle, huśtawce itp.)' (RBE, Gerov), też dial. *колѣбам са* 'chwiać się, kołysać się przy chodzeniu' (BDial. II 189: Rodopy), maced. *колеба се* 'wahać się, być niestabilnym, np. o temperaturze itp.' (RMJ);

strus. i rus.-cs. od XI w. **КОЛЕБАТИСЯ КОЛЕБАЮСЯ КОЛЕБАЕТЬСЯ** (stros. też **КОЛЕБАТИСЯ** : **КОЛИБАТИСЯ**) 'chwiać się, kołysać się, trząść się', 'być niespokojnym, niepewnym, strwożonym', 'wahać się' (Slovarъ DRJ, SRJ XI–XVII, Srezn.), ros. *колебаться*, *колеблѣсь* 'kołysać się, chwiać się', 'tracić pewność, moc, stawać się chwiejnym', też dial.

колебаться, колыб́аться 'kołysać się, chwiać się, huścić się' (SRNG), ukr. коливатися 'chwiać się, kołysać się', dawne i dial. колиб́атися : колі́б́атися : коливатися 'kiwać, kołysać', 'wahać się', 'drgać, wibrować' (Hrinčenko, Żel.), brus. ка-лыва́цца 'chwiać się, kiwać się' (TSBM, HSBM: колебатися), też dial. колыб́ацца : колубацца 'chwiać się, kołysać się' (Turaŭ). ~

Etymologia niejasna. Prawdopodobnie wyraz ekspresywny, na co wskazuje nie-regularność użyć i związków z rdzennymi formami, dźwkn. (Berneker SEW I 545), być może wykolejenie lub skrzyżowanie jakiegoś czasownika z prefiksem *ko-* (typu *kobacati, kovřkati*) z czas. dźwkn. typu *klebotać, chlebotać* 'kołysać, chwiać, mącić'. Możliwe przekształcenie początku wyrazu pod wpływem rodziny psł. *kolo* 'koło', por. np. stp. *kolić* 'krążyć, chodzić w koło' (Sławski SE II 347–348). Może złożenie z prefiksu *ko-* i rdzenia *lēb-*, który stanowiłby postać apofoniczną do czas. zaświadczonego w sch. dial. *libati* 'kołysać się, falować' (Machek ES 213). Dopatrywanie się przedrostka *ko-* Boryś uważa za mało prawdopodobne wobec słabego poświadczenia formy nieprefigowanej (Boryś SE 243). Szerzej o przedrostku *ko-* zob. Bjeletić IG.

Sławski SE II 348, ESJS 327, Vasmer REW I 597–598, Boryś SE 243.

B.R.-Ż.

kolěbъka 'kołyska dziecięca', 'cunae'

~ pol. od XV w. *kolebka* 'kołyska, dzieciinne łóżeczko na biegunach lub zawieszone u sufitu', dawne też 'wóz, pojazd wiszący na pasach', 'rodzaj hamaka' (Słownik stpol., SP XVI IBL, L.), dial. też *kolibka* 'kołyska' (Brzeziński Krajna, Wietrzyk Gorlice, MS Górnego Śląska, Nowak Żywiec), 'duży koszyk owalny bez kabłąka do łowienia ryb' (Karłowicz SGP, Kucała PSM 138), kasz. *kolibka* 'kołyska', *kolibka* do masła 'dawna kołyska służąca do robienia masła, od góry zamykana, a wewnątrz przedzielona w poprzek dwiema drabinkami' (Sychta SK), dłuż. *kólebka, kólebki* pl. 'kołyska', też dial. *kólabka* 'ts.' (Muka), głuż. *kolebka* 'ts.' (Pfuhl), czes. dawne od XIV w. *kolébka, kolibka* 'kołyska' (Přír. slov., Jungmann), w stczes. też 'narzędzie tortur' (Gebauer Sl.), dial. *kolébka, kolibka* (Steuer Baborów, Bělič Dol., Skulina Mor-slov., Kazmír Valašsko), sła. dawne z XVI w. *kolébka* 'kołyska' (HSSJ), dial. *kolieбка* 'kołyska dla dzieci' (SSN);

ch./s. od XVI w. *kolijevka, kolijebka, kòlijepka, kolibka* 'kołyska dla dziecka', *kolibka* 'kołyska, lektyka' (RJA: Vrančić), bułg. *kolěbka* 'kołyska dziecienna', też dial. *kolěbka, kolěnpka* 'wahadło w różnych urządzeniach' (Gerov, Mladenov BTR), maced. *коленка* 'ts.' (RMJ);

ros. dial. *колы́бка* 'kołyska, dziecięce łóżeczko na wygiętych nóżkach', 'fala na morzu, jeziorze, rzece' (SRNG), też *kolěbka* 'koleina, wyjeżdżony ślad w drodze' (SRNG), stbrus. *колебка, калебка, колибка, колыбка* 'kołyska', 'powóz' (HSBM). ~

Od *kolěbati* (zob.) z suf. *-ъka* (o budowie Doroszewski, PF XIII 64).

B.R.-Ż.

kolěja 'ślad koła', 'rotae vestigium'

~ stpol. od XV w. *koleja* 'ślad wyciśnięty kołami wozów', od XVI w. 'ustalony porządek, następstwo' (Słownik stpol., SP XVI IBL, SW), dial. *kolej, koleja* 'koleina na drodze pozostawiona przez koła wozów' (Górniewicz Malbork, SOWM, Maciejewski

Chełm.-dobrz., Dejna RKJŁ XXIII 211, Pluta Dzierżysławice, SGŚC), dłuż. *kólej* 'koleina, ślad po kołach' (Muka, Starosta), głuż. od XVII w. *kolija* 'koleina, zagłębienie po kołach wozu' (Stachowski Frencl, Kral), też dial. *kolija* 'ts.' (Michalk Neustadt), czes. *kolej* 'ślad po kołach, koleina', 'kolejność', czes. dawne od XIV w. *kolejě* 'koleina' (Gebauer Sl., Jungmann), też dial. *kolej* : *kolaj*, *kolaja* 'koleina, ślad po kołach w błocie' (np. Siatkowski Kudowa, Lamprecht Opawa, Králík Kelč, Gregor Slav.-buč., Bělič Dol., Steuer Baborów, Bartoš DSM), pl. *kolaje* 'ślady kół' (Kellner VN), sła. od XVII w. *kolaj* 'koleina, ślad wyjeżdżony kołami wozu' (SSJ, HSSJ; też *kolej* : *kołaja* : *kolaja*), też. dial. *kolaj* : *kolaja* : *kołaja* 'ts.' (Kálal, SSN, Ripka Dolnotrenč., Matejčík Novohrad);

sł. *kolēja* 'koleina, ślad po kołach' (Pleteršnik);

rus.-cs. **КОЛЕЯ** 'żłobienia w drodze wyjeżdżone kołami lub przygotowane dla wozów' (Slovarʹ CSRJ), ros. *колея* 'ślad po kołach w drodze, koleina', dial. *колея* 'kolejność' (SRNG), ukr. *колія* 'wyjeżdżone w drodze zagłębienia w kształcie kół, koleiny', przen. 'bieg życia, wydarzeń, spraw', dawne i dial. *колія* 'ślad po kołach' (Hrinčenko, Żel.), brus. od XVII w. *колея* 'koleina, ślad po kołach', 'kolejka, kolejność', *колия* 'kolejka, kolejność' (HSBM). ~

Por. chorw. dawne od XVI w. i dial. *kòlājna* 'koleina, ślad kół' (RJAZ, Peić–Bačlija RBB).

Derywat od *kolo* z suf. *-ěja* (o suf. zob. I 87).

Sławski SE I 86; Sławski SE II 350, ESSM X 131.

B.R.-Ż.

kolěno 1. 'kolano, staw kolanowy', 'genu'; 'zakrzywienie, zagięcie', 'curvamen'

~ pol. od XIV w. *kolano* 'przednia dolna okolica uda; sam staw kolanowy' (Słownik stpol., SP XVI IBL), 'miejsce skrętu ulicy, drogi, załamanie, wygięcie', 'krótki zagięty kawałek rury, łącznik, przegub', w XVI w. też 'zakręt rzeki' (SP XVI IBL), u L. także 'pokolenie', też dial. *kolano* 'przednia dolna okolica uda i staw kolanowy' (Karłowicz SGP, Zdaniukiewicz Łopatowszczyzna, Cechosz-Felczyk OH, Olesch Sankt Annaberg, Zaręba Siołkowice, Pluta Dzierżysławice), też 'kolanko, węzeł w źdźbłach roślin trawiastych', 'zakręt rzeki lub drogi', 'zagięty kawał rury' (Brzeziński Krajna, Karłowicz SGP, Kąs Orawa), kasz. *kólano* 'staw kolanowy': po *kolana*, błoto do *kolón* (Sychta SK, Lorentz PW, Ramułt), połab. *tülonā* 'kolano, genu' (Lehr-Splawiński GP, Polański SE 894–895), Polański–Sehnert), *tülon* : *tülan*, *tülonai* nom.-acc. dual (Polański–Sehnert, Rost), dłuż. *kóleno* 'kolano' (Muka), głuż. koleno 'ts.', też 'zakrzywienie, zgięcie' (Pfuhl), czes. od XV w. *koleno* 'staw kolanowy, kolano', sła. od XVII w. *koleno* 'kolano, staw kolanowy' (SSJ, HSSJ), też 'zakrzywienie rury' (SSJ), dial. *koleno* 'kolano', 'zakole rzeki', 'węzeł na źdźbłach traw' (SSN, Sipos Bükk-Gebirge);

sł. *kolěno* 'część nogi, staw kolanowy', 'część nogi nad kolanem', 'wygięta część rury, węża', 'krzywizna, zakole' (SSKJ, Pleteršnik, Besedje 16.st., Megiser 1592), dial. *kolěno* 'ts.' (Tominec Črni vrh, Steenwijk Rezja, Rigler Notr.), ch./s. *kòljeno* : *kòljen* 'kolano, staw łączący goleń z biodrem', 'kolanko, przegub, zakole, zagięcie' (RJAZ, Vuk), też dial. *kołino*, *kolěno*, *kolěno*, *kólino* 'staw w nodze' (np. czakaw. HDZ I 163, HDZ VI 452, Moguš Senj, ČDL, sztokaw. Peić–Bačlija RBB), dial. serb. *kolěno* 'ts.' (SDZ

XXX 157), scs. **КОЛѢНО** 'kolano' (SS X–XI, Sadnik–Aitzetmüller HAT, SJS), bułg. *коляно* 'kolano, część nogi, staw kolanowy', 'węzeł na żdźbłach traw' (Gerov, RBE, BTR), też dial. *колѣно* 'ts.' (BDial. III 90, BDial. III 233: Samokow), maced. *колeно* 'staw, część nogi' (też dial. BDial. VIII 254: Kostur);

strus. i rus.-cs. od XI w. **КОЛѢНО** 'kolano' (Słovarǵ DRJ, SRJ XI–XVII, Srezn.), ros. *колѣно* 'staw łączący kość biodrową z piszczelą', 'zakrzywienie, zagięcie, zakole', 'plemie, pokolenie, ród' (Dal), też dial. *колѣно* 'wystająca część ładu, przylądek', 'wysępka na rzece, bród, płytkie miejsce', 'część sieci rybackiej', 'części różnych urządzeń' (SRNG), *каленѣ* 'kolano' (Słownik starowierców), ukr. *колiно* 'staw, który łączy kość udową i piszczelową dla zginania nóg', dawne i dial. 'zakole, zakręt (rzeki)' (Hrinčenko, Żel.), *колiно* 'zakole rzeki' (Turčyn Tylicz), *kolincá* (Stieber AJŁemk. VI m. 260), brus. od XVI w. *калѣна* 'kolano, część nogi', 'zagięta część czegoś' (TSBM, HSBM), też dial. *калѣна*, *колeно* 'kolano', 'zakole rzeki', 'kręty bieg rzeki' (Turaŭ, Bjałŭkevič Mohylew, Šaternik Červ.). ~

Derywat od ie. pierwiastka *k^uel-* 'obracać, kręcić' (por. na innym stopniu apofonicznym *čeljady*, *čelnъ*), z suf. *-ěno* (alternatywne pochodzenie od ie. *kāl(ə)-* 'wzbierać, rosnąć; podnosić się', o tym więcej ESSM X 133). Pierwotne znaczenie 'ruchoma, zginająca się część ciała'. Najbliższe odpowiedniki bałt. z samogłoską rdzenną *-e-*: lit. *kelėnas* 'kolano, rzepka w kolanie' i z innymi sufiksami: lit. *kelys* 'kolano', dial. *kēlias*, łot. *celis* 'ts.', może też gr. *κῶλον* 'członek ciała, kończyna', *κῶληψ -ηπος* 'staw kolanowy', łac. *collum* 'szyja', goc. *hals* 'ts.' (Sławski SE II 342, Boryś SE 243). Oba znaczenia 'kolano' (z czego 'zakrzywienie, zgięcie') i 'pokolenie' (zob. *kolěno* 2.) już psł.

Sławski SE II 342, Boryś SE 243, ESJS 328, ESSM X 133.

B.R.-Ž.

kolěno 2. 'pokolenie', 'generatio'; 'ród', 'genus'

czes. od XIV w. *koleno* 'pokolenie, generacja': aż *desátého kolena*, stczes. też 'pokolenie, pokrewieństwo, stopień pokrewieństwa' (Gebauer Sl., Novák SlHus.), też dial. *koleno* 'pokolenie' (Kubín Kladsko, Bělič Dol, Skulina Mor.-slov.), sła. przestarz. *kole-no* 'pokolenie, generacja': aż do *štvrtého kolena* (SSJ, HSSJ);

słę. *kolěno* 'pokolenie, przeważnie z liczebnikiem określającym stopień pokrewieństwa': bratranec v drugem *kolenu*, przestarz. 'ród, o pochodzeniu społecznym': kmečkega *kolena* (SSKJ, Pleteršnik, Besedje 16.st., Megiser 1592), dial. *kolěno* 'ts.' (Tominec Črni vrh, Steenwijk Rezja, Rigler Notr.), ch./s. *kōljeno* 'pokolenie, ród, rodzina, stopień pokrewieństwa' (RJAZ, Vuk), też dial. *kolino*, *kolěno*, *kolěno*, *kolino* 'pochodzenie' (np. Peić–Bačlija RBB, HDZ I 163, HDZ III 138, HDZ IV 435, HDZ V 369, HDZ VI 452, Moguš Senj, ČDL), serb. dial. *колѣно* (SDZ XXX 157), scs. **КОЛѢНО** 'pokolenie', 'pochodzenie', 'plemie' (SS X–XI, Sadnik–Aitzetmüller HAT, SJS), bułg. *коляно* 'ród', 'pochodzenie', 'pokolenie': до девето *коляно* (Gerov, RBE, BTR), też dial. *колѣно* 'ts.' (BDial. III 90, BDial. III 233), maced. *колeно* 'ród', 'pochodzenie, stopień pokrewieństwa', 'pokolenie, generacja' (RMJ, też dial. BDial. VIII 254: Kostur);

strus. i rus.-cs. od XI w. **КОЛѢНО** 'pokolenie, potomstwo' (Słovarǵ DRJ, SRJ XI–XVII, Srezn.), ros. *колѣно* 'plemie, pokolenie, ród' (Dal), też dial. *колѣно* 'pokrewieństwo',

‘pokolenie’ (SRNG), ukr. *коліно*, dawne i dial. *коліно*, *коліно* ‘pokolenie’, ‘ród’, ‘pochodzenie’ (Hrinčenko, Żel.), stuktur. z XV w. *КОЛѢНО* ‘ród, pokolenia w rodowodzie’ (SSUM), też dial. *kolino* ‘ts.’ (Janów SH), *kolincá* (Stieber AJŁemk. VI m. 260), brus. od XVI w. *калѣна* ‘pokolenie’ (TSBM, HSBM). ~

Od *koleno* 1. (zob.). Por. paralełę semantyczną ie. *g’enu* i *g’enos* zachowaną np. w łac. *genu* ‘kolano’ : *genus* ‘ród’ i gr. *γόνυ* ‘kolano’ : *γένος* ‘ród’. Związek powyższych wyrazów kwestionuje jednak Frisk GEW I 321, a poddaje w wątpliwość Walde–Hofmann I 593. O stosunku tych znaczeń zob. ESSM X 133–134, Bjeletić, KSK IV, 56–59.

B.R.-Ż.

koli : **kolě** ‘kiedy’, ‘cum’; ‘jeśli’, ‘si’; ‘ile’, ‘quot’ i partykuła uogólniająca

~ pol. dawne od XV w. *koli* adv. ‘kiedy, póki’ (SW), *koli*-, *-koli*, *kole*- partykuła uogólniająca tworząca zaimki i przysłówki nieokreślone: *ktokoli/ktokole*, *gdziekole*, *kiedykoli*, *jakikoli*, *kolikroć* wprowadza zdanie czasowe: ‘ilekroć’: *Kolykroc* (quotienscumque) nyektori naschich zyemyan na drugyego zyemyanyina... zaloban, w XVI w. *-koli* i *-kole* w licznych połączeniach, np. *aczkoli/aczkole*, *cożkoli/cokole*, *cożkole*, *czyj-koli/czyjkole*, *gdziekoli/gdziekole*, *ktokoli/ktokole*, *ktorykoli/ktorykole* (Słownik stpol., SP XVI IBL), kasz. *ćejle* ‘jeśli tylko, skoro tylko’ (Ramułt), dłuż. *kuli* partykuła uogólniająca dodawana do zaimka pytajnego i względnego: *chto kuli?*, *gdyżkuli* ‘kiedykolwiek’, *kótaryżkuli* ‘którykolwiek’: co som ja *kuli* cyniła? (Muka, Starosta), stdłuż. *koli* ‘ts.’ (Jakubica), głuż. *-kuli* partykuła uogólniająca: *hdzież-kuli* ‘gdziekolwiek’, *štoż-kuli* ‘ktokolwiek’ (Pfuhl), czes. *-koli* partykuła uogólniająca: *cokoli*, też *cokoliv*, *cokolivě*, *cožkoli*, *cožkoliv*, dawne *co...* *koli*: co bylo jich tu *koli*, *kdokoli(v)*, *kdožkoli(v)*, *kdo-kolivě*, *kdožkolivě*, dawne *kdo(ž)koli*: nechť jej požádal *kdokoli* o *cokoli*, každému s největší ochotou vyhověl (Přir. slov.), stczes. od XV w. *koli* adv. ‘kiedyś’, *koli*-, *-koli* partykuła: *koliv*, *kolivě*, *kolvě*, *kolivě*, *kolvě*, *nikoli*: z chlapieho řáda *nykoly*, *ačkoli*, *tehdy* *koli*, *vňuž* *koli*, *jako* *koli*, *ktokoli*, *čsokoli*: czoz *koly* *wiek* učiní quaecunque faciet (Gebauer Sl.), też dial. *keli* (: *teli*) ‘jak’, *keľa*, *keło* ‘ile’ (Bartoš DSM), *kolvě* partykuła < *-koliv* (Kazmír Valašsko), sła. dial. *-kolvek* partykuła uogólniająca: *co-kolvek*, *kdekolvek*, *ktoolvek* (Kálal);

słe. od XVI w. *kóli*, *kôli* adv. ‘jak wiele, jak bardzo, dość’: pomagaj, *koli* moreś; *koli* je velik, *toli* je neumen, też *kóli*-, *kôli*- partykuła uogólniająca *kakorkoli*, *kakršenkoli*, *kdajkoli*, *kdorkoli*, *kjerkoli*: ostani, *kjer* *koli* si, kar sem *koli* rekel (SSKJ, Besedje 16.st., Megiser 1592), dial. *kôli* ‘ile, w jakim stopniu’ (Pleteršnik), ch./s. dial. w XVI w. *kol* adv. ‘ile’: se *kol* dobre, se *kol* krasno; koliko *kol* by ga prasil, *kolje*, *kolě*, *koli* ‘nigdy’, ‘cokolwiek’, *kôli* ‘ile’, też jako partykuła uogólniająca: *ča* *koli* k *ńej* pristoji; kada se *koli* *človik* sramuje, *-kole* w XVI w. *kadakole*: duše od mrtvich pridu *kadakole?*, *kôlje* w zwrocie: neman *kôlje* ‘nie mam czasu, nie mam kiedy’, *kôli...* *tôli* ‘zarówno..., jak i’, też dial. *koli* ‘ile, jak bardzo’ (RJAZ, RSAN), scs. *КОЛИ*, *КОЛѢ* adv. ‘kiedy, w jakim czasie, niekiedy, kiedyś, jak wiele, ile’, *ДО КОЛѢ* ‘do kiedy, jak długo’ (Sadnik–Aitzetmüller HAT), *КОЛѢ* ‘jak, jak bardzo, jak wiele’: *КОЛѢ ВЕЛИКѢ*; *КОЛѢ ВЕЛЪМИ*; *КОЛѢ МНОГА МЫ УЮДЕСА ЕГО ВИДИМѢ*, też jako partykuła uogólniająca: *ЕДА КОЛИ* (SJS), cs. *КОЛИ* też w znaczeniu

uogólniającym 'kiedykolwiek' (Sadnik–Aitzetmüller HAT, SJS), bułg. dial. *ко̀ли* 'ile, kiedy', *ко̀ле* 'jeżeli', от *ко̀ле* 'od dawna' (Gerov, BDial. IX 268);

strus. **КОЛИ** przysłówki zaimkowy pytajny 'kiedy': **КОЛИ ПОУТЬ ВОЗМЕШЬ?**, też jako partykuła uogólniająca: **КОЛИ НИ БОУДИ** (Slovarь DRJ, SRJ XI–XVII), rus.-cs. **КОЛѢ, КОЛИ, КОЛЬ** 'kiedy, jak', **НѢСТЬ КОЛѢ** 'nigdy' (Srezn.), ros. *ко̀ли, ко̀ли́, коль* 'jeśli', *ко̀ли́ бы, ко̀ли́ б, коли-ежели, коль скоро* (SSRJ), dial. *ко̀ли́, ко̀ли*, *коль* 'kiedy, kiedyś, jeśli, w jakim stopniu', 'ile, trochę, niewiele', też jako partykuła uogólniająca *что́-коле* 'cokolwiek' (Dal, SRNG), ukr. *коли* przysłówki zaimkowy pytajny i względny 'kiedy, w jakim czasie': *коли приїдеш до нас? коли хліб, тоді й розум, 'jeśli': стоїть вода у кубочку, коли хоч – напийся, коли-б 'jakby, żeby', ко̀ли́-не-коли* 'z rzadka, czasami', *а коли, то* 'kiedy indziej', *є коли* 'dużo, wystarczająco czasu', *нема коли* 'nigdy, bez określonego czasu', *рідко коли* 'rzadko, z rzadka' (SUM, Hrinčenko, Żel), stuktur. od XIV w. **КОЛИ, КОЛЫ** adv., con. 'kiedyś', 'gdy', 'jeśli': *коли...* *а коли*, *іноді а іноді, нижъли коли мы сами где своею головою потягнемъ, тогды [...]* (SSUM), dial. *кой, кол* 'jeśli' (Onyškevyč Bojk.), brus. *калі* 'kiedy, jak, jeśli', stbrus. z XIV w. **КОЛИ, КАЛИ** adv., con. 'kiedy, jeśli, jak', 'wtedy, gdy', 'wówczas, gdy': *а коли миръ станетъ*, też jako partykuła uogólniająca: *вѣдомо чинимъ каждому, кто коли на сесь листь позрить, также коли бы, кали бы* (HSBM), brus. dial. *ко̀ли́* 'kiedy, jeśli', *калі́* 'ts.' (Nosovič, SPZB). ~

Por. pol. dial. *kiele, kile* 'ile, kilka', 'ile, ilu, jak wiele, jak wielu' (AGKiel m. 517), *kila* 'ile' (Paryl Tuligłowy), *kilo* 'ile' (Cechosz-Felczyk Podole), *kiela* zaimek i przysłówki 'kilka, sporo', 'dużo, wiele' (Zborowski Zakopane, Kąs Orawa), pod wpływem pol. *kilka*, o tym zob. *koliko* : *koľko*.

Złożenie pierwiastka *ko-* (ie. *kʷo-*), tego samego, co w *kto, kogda* : *kęgda* (zob.) z partykułą *-lě, -li*, występuje jako przysłówki, zaimek pytajny, spójnik i partykuła. Najbliższe odpowiedniki w bałt. i łac.: lit. *kõl, kõliai*, dial. *kõlaik* 'jak długo, póki, dopóki', *keli* 'ile, kilka', gr. *πῆλικος*, łac. *quālis* 'jaki, jaki taki' – wszystkie od ie. *kʷālī* (Walde–Hofmann II 397, Berneker SEW I 673–674, Brückner SE 246–247, Trautmann BSW 111, Sławski SE II 361). ESSM X 85 sugeruje ostrożne podejście do tego pokrewieństwa ze względu na poważne różnice w wokalizmie między lit., łac. i gr. (por. wyżej) z jednej strony, a słowiańskim *koli* (wobec oczekiwanego **kali*) z drugiej. Zwraca też uwagę na specyficznie słowiańską opozycję *koli* : *toli* – na gruncie psl. problem dotyczy nie samych wyrazów, lecz ich połączeń. Wątpliwości etymologicznych nie wyjaśnia też propozycja połączenia z stind. adv. *khalu* 'naprawdę, zaiste', uwydatniającym często treść wyrazu poprzedzającego (Machek ES 214, ES² 269).

Ciešlikowa, ZNUJ CXIV, Ciešlikowa, PJ z. 15, s. 67–69.

B.R.–Ž.

koliko : **koľko** 'ile', 'quot'; 'kilka, niewiele', 'paulo, aliquot'

koliko: ~ czes. dawne przysłówki zaimkowy pytajny i względny *koliko, kolik* 'ile': *kolik máš dětí?*, *kolik hlav, tolik smyslů* (Přir. slov., Jungmann), stczes. od XIV w. *koliko* 'ile', *koliko-toliko*: *dáno mu zboží toliko, do smrti třeba koľko* (Gebauer Sl.), też dial. *kolik, kolik* 'trochę, niemało' (Horečka Frenštát, Skulina Mor.-slov., Hruška

DSch, Bělič Dol., Steuer Branice), *kolik-*: *kolěknást* (Kopečný Určice), z czes. pol. z XVI w. *koliko, kolko* 'kilka' (Basaj, Siatkowski, SFPS VII 25);

sł. od XVI w. *kóliko* 'ile, w pytaniu o liczbę lub wielkość', ekspresywne 'ile, ileż, wyraża duże ilości lub miary': *koliko jih je* (SSKJ, Besedje 16.st.), *kólikokrat* 'ile razy, wyraża liczbę powtórzeń': *kolikokrat si bil tam?*, ekspresywne 'wyraża wiele powtórzeń: *kolikokrat sem mu že rekel*, pa ne uboga (SSKJ, Megiser 1592), *koliko* 'ile', 'nie-wiele, trochę' (Pleteršnik), dial. *koliko* 'ts.' (Rigler Notr., Kutin Bovec), chorw. dial. *ko-lik, koliko koľko* 'ile, jak wiele' (HDZ IV 435, ČDL, Peić–Bačlija RBB), cs. **КОЛИКО** adv., pron. 'jak dużo, jak wiele, ile, jak, jak bardzo' (SJS, Miklosich LP), bułg. rzadkie dial. *кòлик* 'ile, jak wiele' (BDial. III 90);

strus. i rus.-cs. **КОЛИКО** 'ile', 'jak bardzo': **КОЛИКОТЫ ПОХВАЛЕН ИМАШИ БЫТИ**, 'kilka, trochę, niewiele' (Slovarъ DRJ, SRJ XI–XVII, Srezn.). ~

koľko: ~ czes. dial. moraw. *kol'ký* (Bartoš DSM), sła. od *koľko* 'ile, jak wiele': *koľko máš rokov?*, *mohol sa najesť, napiť, koľko len chcel* (SSJ), stśla. *koľko* 'ts.': on dobre wye, *kolko* gesste dlzen; od *kelka* roki mnie iest dlusen (HSSJ), też dial. *kolko* 'ts.' (Suchý Marchebene);

bułg. *кòлко* przysłówki zaimkowy pytajny i względny 'ile, jak wiele', 'w jakim stopniu' (RBE, BTR, Gerov): *колко струва?*, też dial. *кòлку* 'ile' *кòл'к'о, кòлак, кòлек* 'jak duży, jak wiele, ile, jak' (BDial. II 189: Rodopy, BDial. IX 268), maced. *колку* 'ile, jak wiele': *колку барааш?* (RMJ), też dial. *kòлку* 'ts.' (BDial. VI 44: zach. Tracja, Małeckie SW);

strus. i rus.-cs. **КОЛЬКО** 'ile', 'jak bardzo': **КОЛЬКО ВИДѢХОМЪ СЛНЦА ПОГИБЕША И ЛОУЧНОУ ПОМЕРЬКЪШЮ** (Slovarъ DRJ, SRJ XI–XVII, Srezn.), *колько, кольке* 'ile', także *колькраты* (Srezn.), ros. dial. *колько, кольки* 'ile', 'kilka, trochę': не знай *колько* 'bardzo dużo' (Dal, SRNG), ukr. *кілька* 'nieokreślona mała ilość, od 3 do 10', 'kilku', 'trochę': *кілька парубків скочило до танцю* (SUM, Hrinčenko), też dial. *кілько* 'ile', *колькі* 'ile', 'trochę' (Jankova Loev), stbrus. **КОЛИКО** 'ile' (Slovník Skaryny), brus. *колькі* 'ile, jak wiele', 'w jakiej mierze, w jakim stopniu', 'bardzo wiele': *колькі табе радоў?* (TSBM), też dial. *колько* 'ts.' (SPZB). ~

Por. pol. dawne *kilko, kielko* 'ile' (Słownik stpol., SW), głuź. *kelko* 'ile' (Pfuhl), dłuż. kiela 'kelko : dial. *keliko* 'ile' (Muka, Starosta) przekształcone zapewne pod wpływem *ile* < psł. *jele* (Sławski SE II 139–140).

Rozszerzenie połączenia *koli* (zob.) o cząstkę *-ko*. Inne objaśnienia niewiarygodne (por. ESSM X 135). Niepewny jest czas powstania (a co za tym idzie – prasłowiańskość) postaci *kolko* < *koľko* dominującej w grupie wsch.słow. oraz w pojedynczych językach z pozostałych grup (sła. i ros.); mogła powstać już w psł. na podstawie przysłówka *koľ* (Sławski SE II 161–163). Mogła też powstać na gruncie poszczególnych języków słow. na skutek nieregularnego rozwoju fonetycznego spowodowanego frekwencją (Mańczak PSE 136).

B.R.-Ż.

kolikъ : **koľkъ** 'jaki pod względem stopnia', 'jak duży', 'jak liczny', 'quantus'

~ czes. rzadkie *koliký* 'liczny, niejednokrotny' (Jungmann), stczes. od XV w. *koliký* 'jak wielki': *kolika* (jest) širokost všeho světa (Gebauer Sl.), też. dial. *koliký* 'liczny',

koliký-toliký, kelky-telký (Bartoš DSM), *kolky* 'liczny, wielorazowy' (Bartoš DSM), sła. *kolky* 'jak liczny', 'jak wielki, jak duży': a *kolky* je jeho majetok?, 'wielki, duży': *kolká* radost! (SSJ), też dial. *kolki* 'ts.' (SSN);

sł. *kólik* 'ile, w jakim stopniu', 'trochę, ileś': v *koliki* meri se razlike manjšajo?, *kolikim* nesrečam bi se izognil, če bi bil pazljiv (SSKJ), *kólik* 'jak wielki, jak duży' (Pleteršnik), ch./s. *kolik*, -ka, -ko 'jak wielki, jak duży (w zdaniu pytającym i podrzędnym)': *kolika* je Božja milost? (RSAN, RJAZ), też dial. *kolik* -a, -o 'ts.' (ČDL), scs. **КОЛИКЪ** 'jaki, jak duży', 'jak', 'co' (Sadnik–Aitzetmüller HAT, SJS), bułg. dial. *кѡлѣк*, *кѡлѣк* 'jak duży', *кѡлак* 'ts.' (RBE, BDial. II 189: Rodopy);

strus. od XI w. **КОЛИКЫИ** (stros. też **КОЛИКИИ**) 'jak wielki (pod względem rozmiaru, siły, mocy), jak znaczny': **КОЛИКО МНОЖЕСТВО БЫСТЬ УЛОВѢКЪ ПО ЗЕМЛИ И ВСИ БЕС ПАМЯТИ БЫША** (SRJ XI–XVII), **КОЛИКЫИ** 'jaki', **КОЛЬКЫИ** 'jak wielki, jaki duży' (Slovarg DRJ, Srezn.), ros. dial. *коликѡй -а́я -ѡе* 'który', *колькѡй* : *колький* 'który, który z kolei' (Dal, SRNG). ~

Por. stpol. z XV w. *kilki, kielki* 'jak wielki' (Słownik stpol.), pol. dial. *kieli* 'jak duży, jak wielki' (Karłowicz SGP).

Zob. *koliko* : *kolbko*.

B.R.-Ž.

koliti *kolp* 'rozszczepiać, rozłupywać', 'diffindere, discindere'

~ dłuż. dawne *kóliś* 'rozłupywać, rozszczepiać' (Muka, Starosta), głuż. *kolić* 'łupać' (Pfuhl), czes. *koliti* 'zabijać' (Přir. slov.), 'wbijać kołki' (Kott), dial. *kolit'* 'rozszczepiać', 'rąbać drzewo' (Kazmír Valašsko);

sł. *kóliti -im* 'wbijać kołki' (Pleteršnik), *kolíti -ím* : *kólim* 'wbijać w ziemię kołki, np. jako podpory winorośli, drzewek' (SSKJ), ch./s. *kòliti* 'wbijać kołki w ziemię' (RJAZ: XVIII w.), 'rozszczepiać' (RSAN), bułg. *кѡля -ии* 'zabijać, zarzynać, odcinać głowę' (Gerov, BTR, RBE), maced. *коле* 'zarzynać, zabijać', dial. *kolit* : *klit* też 'ciąć; kłuć; łupać, rozłupywać' (Hendriks Radožda-Vevčani);

strus. **КОЛИТИ КОЛЪ** 'stawiać tamę na rzece dla połowu ryb' (SRJ XI–XVII), ros. dial. *колѣтъ* 'łupać, kłuć, zakłuwać', 'wbijać koły w dno rzeki' (SRNG). ~

Z uwagi na budowę możliwe zarówno denominativum od *kolъ* (zob.), jak i pochodzenie bezpośrednie od *koliti* (zob.).

ESSM X 136–137.

B.R.-Ž.

kolnica zach. 'żerdź, tyka', 'ligna pertica'; 'drewniany drąg w wozie konnym podtrzymujący boki wozu', 'ligna pertica, quae latera currus tenet'

~ pol. od XV w. 'część wozu konnego; jeden z drągów umocowanych na osi koła wozu, utrzymujących we właściwej pozycji jego boki (drabiny) albo zawartość, np. drewno, siano' (Słownik stpol., SP XVI IBL, L. SWil., SJP PAN), dial. też 'drąg wyjęty z wozu, np. używany podczas bójki' (Karłowicz SGP), przednie *kłonice*, *kłonice* zadnie (Zaręba Siołkowice), kasz. *kłónica* 'kłonica' (Sychta SK), połab. *klānāicā* (Połański SE 248), dłuż. *kłonica* 'kłonica' (Muka), głuż. *kłonica* 'kłonica' (Jakubaš, Ze-man), czes. od XIV w. *kłanice* 'kłonica' (Gebauer Sl., SSJČ), dawne też 'drąg, na którym

wiesza się dzwon’, ‘rodzaj broni drzewcowej’ (Jungmann), dial. moraw. *kłanica* też ‘pionowa żerdź u sań’ (Bartoš DSM), sła. od XVII w. *kłanica* ‘kłonica’ (HSSJ, SSSJ, też dial. SSN), w XVI w. ‘drąg, na którym wiesz się dzwon’ (HSSJ), dial. też ‘część beczki, klepka’, ‘część konstrukcji do przewożenia długich desek’ (SSN);

sł. *kłanica* ‘polano, szczapa drewna’ (Pleteršnik). ~

Por. niezależne derywaty pld.słow. od tej samej podstawy: ch./s. *klànica* : *klànica* ‘rzeźnia’, ‘bydło przeznaczone na ubój’, ‘suszone mięso przygotowane na zimę’ (RJAZ, RSAN), bułg. *клянница* ‘rzeźnia’ (RBE), dial. też ‘bydło przeznaczone na ubój’, ‘skóra zabitego zwierzęcia’ (Gerov).

Derywat z suf. -ica od part. praet. pass. od *kolti* (zob.). Pierwotne znaczenie ‘żerdź, tyka’ już w psł. uległo specjalizacji. M.J.

kolньсь *kolньca* pld. ‘wąwóz’, ‘fauces’, ‘kotliną, zagłębienie’, ‘convallis’

~ sł. od XVI w. (Besedje 16. st.) *klānec -nca* ‘wąwóz’, ‘ulica wiejska’, ‘koryto strumyka’ (Pleteršnik), *klanci* pl. ‘wysokie drogi wśród gór’, *klānec* ‘stroma część drogi, ścieżki; stromizna, strome zbocze’ (SSKJ), dial. *klānc* ‘stroma droga’ (Tominec Črni-vrh), *klanec* ‘dziura, jama’ (Kutin Bovec), ‘stromizna, wąska ścieżka, przesmyk’ (Karničar Obir), (ze sł. według Machka ES 200 też czes. rzadkie książk. *klanec* ‘parów, jar, kotliną’, ch./s. od XV w. *klānac klāncia* ‘wąwóz, jar; wąskie przejście, przesmyk’ (RJAZ: Belostenec), chorw. dial. czakaw. *klānàc klāncà* ‘clivus; planum apud domum’ (Berneker SEW I 547), *klānàc* ‘szersze miejsce na drodze, która przecina wieś’ (Kalsbeek Orbanići), NM *Klānàc* ‘nazwa drogi’ (Jurišić Vrgada) oraz NM *Klānac* w Lice, Istrii (RJAZ), *klaněc* ‘wąska ścieżka między dwiema kamiennymi ścianami’ (Houtzagers Orlec), też ‘wąska (najczęściej kamienista i stroma) ulica, droga’ (Mahulja Omišalj), serb. *klānac* ‘wąska i podłużna przestrzeń, przejście między górami, przesmyk, wąwóz, jar’, ‘skrzyżowanie’, reg. ‘błoto, szlam’, ‘ogrodzony teren, zwłaszcza łąka’ (RSAN, RMat., RSJ, Vuk), czrng. *klānac* ‘wąwóz, kanion’ (Boričić-Tivranski Vasojevići, Doković Nikšić). ~

Etymologia niepewna. Zwykle uważane za derywat z suf. -ць od *kolnъ* part. praet. pass. od *kolti* (zob. też *kolnica*) (Berneker SEW I 547, Skok ER II 88, Snoj ES³ 302, ERHJ I 444, ESSM X 140–141). Tam też o próbach zestawień pozasłow., przede wszystkim z lit. *kálnas* ‘góra’, łac. *callis* ‘górska ścieżka’. Kontynuanty pld.słow. dopuszczają także rekonstrukcję *klanьсь*, w związku z *klan’ati* (zob.). W tym wypadku najbliższymi odpowiednikami byłyby: lit. *klōnis* ‘niskie miejsce w polu’, *klonỹs* ‘dolina’, *kloně* ‘nizina’. T.K.–M.J.

koło *kolese* ‘krąg’, ‘przedmiot o okrągłym kształcie’, ‘circulus’; ‘koło, część pojazdu umożliwiająca toczenie się’, ‘rota’

~ pol. *koło -a* od XIV w. ‘krąg’, ‘koło wozu’ (Słownik stpol., SP XVI IBL), ‘przedmiot o kształcie koła’, ‘narzędzie tortur’ (SW, SWil., L.), ‘taniec słowiański, w którym tancerze trzymają się za ręce w kręgu’ (SJP PAN), też dial. *koło -a* ‘koło jako część urządzeń, np. wozu, kołowrotka’, ‘koło młyńskie’ (Maciejewski Chełm.-dobrz.), ‘taniec

wolny' (Karłowicz SGP), vs. (forma przeniesiona z przypadków zależnych, tak też w innych językach) *koleso* 'koło' (Kąs Orawa), *kolaso* 'koło wozowe' (Karłowicz SGP: Kaliskie), kasz. *koło* 'koło pojazdu', 'krąg', 'krąg świetlny wokół księżyca', 'pierścień' (Sychta SK, Lorentz PW), połab. *tölü* 'koło', *tölü : tülü* 'koło napędowe w kołowrotku', 'narzędzie tortur' (Polański SE 883), pl. *tölä* 'wóz' (Polański-Sehnert), dłuż. *kólaso* : *koleso* (Sorb. SA), głuż. *koleso* 'koło', też dial. (Michalk Neustadt), vs. *koło* 'obrotowa część pojazdów i urządzeń', czes. od XIV w. *kolo -a* (vs. też od XIV w.: *koleso -a*) 'koło wozu', 'mechanizm okrągłego kształtu w różnych urządzeniach', 'cokolwiek okrągłego kształtu', 'taniec' (Přir. slov., Gebauer Sl.), pl. *kola* 'wóz' (Gebauer Sl.), forma *koleso* (zwykle pl. *kolesa*) dziś jako augm. do *kolo*, stczes. dual *kolesě*, pl. *kolesa* 'wóz' Gebauer Sl., dial. moraw. *kolo* 'koło u wozu': *koło vozové* (Kazmír Valašsko), 'część ręcznej windy', 'taniec, gra' (Sochová Lašsko), vs. *koleso* 'wielkie koło' (Gregor Slav.-buč.), śla. od XV w. *koleso -a* 'przedmiot okrągłego kształtu obracający się wokół własnej osi w różnych urządzeniach': *kolesá voza*, vodné, mlynské *koleso*, 'coś podobnego do koła', 'okrąg', też od XV w. *kolo* dawne 'koło, np. wozu, młyna', 'narzędzie tortur' (HSSJ), dziś tylko 'okrągły kształt, przedmiot', 'okrąg, krąg', 'taniec': *tancovať kolo*, dial. *koleso* 'koło' (Kálal, Stanislav Liptov, Matejčik Novohrad), 'drewniana część wrzeciona', 'część kołowrotu' (Ripka Dolnotrenč.), pl. *kolésa* 'gwiazdozbiór Wielkiej i Małej Niedźwiedzicy' vs. *kolo* 'koło', 'przestrzeń do tańca na zabawach' (SSN);

śle. od XVI w. *kólo -esa* 'płaskie urządzenie okrągłego kształtu umożliwiające ruch wozu', 'średniowieczne narzędzie tortur', 'przedmiot w kształcie koła, pierścienia', 'poświęta wokół księżyca', 'okrąg', 'taniec ludowy', pl. *kola* 'wóz gospodarski', 'gwiazdozbiór Wielkiej Niedźwiedzicy' (Pleteršnik), *kolesa* pl. 'wóz' (Megiser 1592), *kólo -a* 'krąg', 'ludowy taniec' (SSKJ), dial. 'część wozu' (Karničar Obir), ch./s. od XIII w. *kòlo* (pl. *kòla* lub *kòlesa*) 'koło, okrąg, obręcz, obwód', 'urządzenie, które kręci się wokół własnej osi': *kolo vodenično* (z XIV w.), *mañe kolo veče škriplje*, 'taniec, orszak tańczących', *kòla, kòlâ* pl. 'wóz, pojazd', 'gwiazdozbiór Wielkiej i Małej Niedźwiedzicy', 'wóz jako jednostka miary – ilość czegoś, jaka mieści się na jednym wozie', pl. *kolesa* od XIII w. 'wóz', dial. chorw. *kòlo* 'koło wozu', 'część sieci rybackiej', 'taniec ludowy' (Jurišić Vrgada, ČDL, HDZ III 138, HDZ VI 452, HDZ VII 504, Moguš Senj, Peić–Bačlija RBB), *kòla* pl. 'pojazd, wóz', 'jednostka miary' (Peić–Bačlija RBB), scs. **КОЛО КОЛЕЦЕ** (pl. **КОЛЕСА : КОЛА**) 'koło jako urządzenie, np. koło tortur', 'okrąg', 'tarcza, krążek', pl. **КОЛА** 'wóz', cs. **КОЛО КОЛА** vs. **КОЛЕЦО КОЛЕСА** 'drewniany lub inny przedmiot okrągłego kształtu, np. koło wodne', pl. **КОЛА** vs. **КОЛЕСА** 'wóz, powóz na kołach' (SS X–XI, SJS: Supr.), bułg. *колa* f. (wcześniej pl.) 'wóz, samochód', dial. *κòlò* (u Gero-va: *κòlè* pl. -*èma*) 'koło wozu', 'okrąg, krąg' (np. Mladenov Vidin, Umlenski Kjustendil, BDial. I 98: Strandža), pl. *kolà* 'wóz ciągnięty przez konie lub woły do przewozu towaru lub osób', też *kòla* f. 'wóz' (Mladenov Vidin, BDial. III 91, BDial. IX 268, Vakarelska-Čobanska Samokov), 'jednostka miary', 'gwiazdozbiór Wielki albo Mały Wóz' (BDial. I 98: Strandža), maced. od XVI w. *коло* 'koło młyńskie', pl. *кола* 'wóz dwu- lub cztero kołowy', 'jednostka miary', 'gwiazdozbiór Wielki albo Mały Wóz' (Giannelli LM, RMJ), dial. pl. *кола* 'wóz' (Hendriks Radožda-Vevčani, BDial. VIII 254: Kostur);

strus. od XII w. **КОЛО КОЛЕЦЕ** 'koło w różnych urządzeniach, np. koło wozu, koło garncarskie, koło we wrzecionie', 'wóz', 'okrąg, obwód', 'narzędzie tortur' (Slovarʹ DRJ) 'koło jako symbol cykliów zamkniętych, o toczeniu się, biegu czegoś', 'zgromadzenie kozackie', pl. **КОЛА** 'powóz na kołach', 'sfera niebieska' (SRJ XI–XVII, Srezn.: też **КОЛЕСО**), ros. *колесо* 'krąg obracający się wokół własnej osi służący do wprowadzania w ruch wozów, część maszyn', pl. dawne i dial. *колеса* 'prosty wóz' (Dal), dial. *колесó* 'podstawa wozu, dwie osie z kołami, podwozie' (Dal), pl. *колѣсы* 'przód pługu', 'wóz', pl. *колѣса* 'wóz' (SRNG), dawne i dial. *коло* 'koło', 'okrąg, obwód', 'obręcz, wieniec', 'zjazd Kozaków, obóz Kozaków', 'korowód, taniec', pl. *кола* 'wóz, powóz na kołach, doróżka' (Dal), ukr. *коло* -a 'okrąg, krąg', 'część płaszczyzny w kształcie okręgu', 'przedmiot w kształcie koła', 'koło wozu lub maszyny, rota' (w tym znaczeniu też *кóлесо*), 'taniec ludowy w korowodzie', dawne 'krąg, okrągłość', 'zebranie Kozaków, rada', także 'wóz' (Slavynescʹkij Leks., XVII w.), też dial. *коло* 'krąg': *колом до гори місяць іде*, 'koło wozu lub mechanizmu': *млинове коло*, 'rodzaj tańca' (Żel., Hrinčenko, Lysenko SPH), *кола* (f. z wcześniejszego pl.) 'wóz' (Hrinčenko), w formie *кóлесо* dawne i dial. 'krąg', 'koło w wozie lub innym urządzeniu', 'koło jako kształt utworzony z czegoś lub kogoś' (Hrinčenko), hucul. *koło* 'rodzaj tańca' (Janów SH), bojk. *кóлесо* водне, *кóлесо* палечне 'koło wodne, koło paleczne' (Kmit Bojk.), 'zgromadzenie ludzi' (KDO), pl. *кол'óса*, *колесá* 'wóz' (Leks. Polesʹja), brus. od XVI w. *кола* : *колесо* 'koło, obracający się na osi element wprowadzający w ruch pojazdy', 'wóz', 'część mechanizmu w kształcie kółka powodująca lub regulująca ruch', 'coś, co przybiera kształt koła, kręgu' (*кола* też 'grupa ludzi połączona jakimiś więzami, zgromadzenie'), dawne 'narzędzie tortur w kształcie koła', pl. 'wóz gospodarski' (HSBM, TSBM), dial. *кола* 'koło w wozie' (Scjaškovič Grodno, SPZB), tylko pl. *колы* 'wóz' (SPZB), *кола* 'wóz' (Bjałskevič Mohylew), też *калясо* 'koło' (Šaternik Červ.), *колесо* 'wóz' (Turaŭ), pl. *колеса* 'dźwig', 'wóz' (Šatalava BDS), *калѣсы* 'wóz do różnych potrzeb, furmanka' (SPZB, Scjaškovič Grodno, Rastorguev Brjansk, Mat. Minsk I 76).

Pierwotny temat spółgłoskowy na -es-. Psł. *kolo* pochodzi od czasownikowej podstawy ie. *k^uel-* 'obracać się, krążyć dookoła'. Forma *kolo* z wokalizmem -o- zamiast -e- powstała z kontaminacji *k^ueles-* (por. stprus. *kelan*) i *k^uolo-* (wyrazu z wokalizmem rdzennym -o- pochodnego od czasownikowej podstawy *k^uel-*) zachowanego w gr. *πόλος*, łac. *colus*. Wokalizm -o- wtórny zamiast spodziewanego -e-, zapewne z pierwotnych tematów na -o- męskich dla uniknięcia homonimii z *čelo*. Najbliższe odpowiedniki ie.: stprus. *kelan* 'koło', łot. -celes 'ts.' w złożeniu *du-celes* 'wóz dwukołowy', stnord. *hvel* 'koło', stirl. *cul* 'wóz' (dual *k^uolo*), gr. *πολος* 'oś, biegun', łac. *colus* 'prząśnica, kądziel', z reduplikacją ie. *k^ue-k^ulo-s*, *ku-k^ulo-s* 'krąg', koło', gr. *κύκλος* 'krąg', 'koło', 'taniec w koło', 'ludzie ugrupowani w koło, np. przy naradzie', stind. *cakra-* : *cakram* 'koło wozu', tochar. *kukäl* 'wóz', awest. *čaxrəm*, ags. *hwēol*, *hweowol*, stnord. *hiöl*, *hvél* (*hwehla-*), stąd także lit. *kāklas* 'szyja' (od kręcenia); fryg. *κικλην* 'gwiazdozbiór Wielkiej Niedźwiedzicy', por. także łac. *colō* z *qulō*, a to z *k^uelō* 'zamieszkiwać, przebywać', gr. *πέλομαι* z *k^uelo-*, alb. *sjell* 'obracać się', sti. *carati* 'kręcić się' (Bezlaž ES II 58, ESSM X 141, Skok ER II 127, Sławski SE II 367, Vasmer REW I 598).

Pśl. dwoistość tematu zachowana w słoweńskim. Na gruncie większości języków nastąpiło wyrównanie bądź to mianownika do tematu przypadków zależnych *kolesa* (stąd *koleso*), bądź to przypadków zależnych do mianownika (stąd gen. *kola*). W niektórych językach, np. czeskim i słowackim, doszło do dystrybucji semantycznej nowo powstałych par.

ESSM X 141–144, Sławski SE II 367, Bezlej ES II 58, Skok ER II 127.

B.R.-Ż.

kolomazъ f. płn. : **kolomazъ** *kolomaza* płd. 'smar do kół', 'unguentum ad rotarum linendi aptum'

kolomazъ: ~ pol. dawne od XV w. *kołomaż* 'smar do kół wozu' (SW, Słownik stpol., SP XVI IBL), 'smarowanie kół' (L.), też dial. *kołomaż* 'smarowidło do kół' (Karłowicz SGP, SOWM, Kąs Orawa, Zborowski Zakopane), głuź. dial. *kołmaz* f. i m. (Kral, Stachowski-Frencel), czes. od XIV w. *kolomaz* f. 'smar do kół, do konserwacji wozu' (Přir. slov., Jungmann, Gebauer Sl.), też dial. moraw. *kolomaz*, *kojomaz*, *kolomaz* 'ts.' (Malina Mistřice, Kazmír Valašsko), śla. od XVI w. *kolomaž* f. 'smar do kół' (SSJ), dawne *kolomaz* f. i m. 'ts.' (HSSJ), też dial. f. i m. *kolomaz*, *kolomajz*, *kolomaz* 'smar do kół' (SSN, Wágnerová Klenovec, Matejčík Novohrad, Buffa Dlhá Lúka);

ros. *коломазь* 'smar (maż) do kół z dziegcia z żywicy': *пахло коломазью*, też dial. 'smar do kół', 'dziegieć z pyłem zastygły na kołach' (Dal, SRNG), ukr. *коломазь* 'smar (maż) do kół z dziegcia i smoły', dawne i dial. (Hrinčenko, Żel.), też dial. *коломазь* 'ts.' (Hrinčenko, Żel., Turčyn Tylicz), brus. *каламáзь* 'smar do kół' (TSBM), też dial. *коломазь*, *коламазь* (ŽS 24: Nowogródek, SPZB, Turaŭ). ~

kolomazъ: ~ śle. *kolomaz* -*máza* 'smar do kół': *namazati s kolomazom* (Pleteršnik, SSKJ), dial. *kolomaz* 'ts.' (Kutin Bovec), ch./s. *kòlomāz* m. 'smar do kół' (RJAZ, Vuk), też dial. chorw. *kolōmaz* 'ts.' (HDZ IV 435), i serb. (Sekulić Bačk.);

Por. głuź. *kołmaža* 'ts.' (Pfuhl), *kołmaza* 'kołomaż, smar do kół', 'dziegieć' (Stachowski-Frencel, Kral, Zeman) oraz dłuź. *kołomaznica* 'pojemnik na smar' (Muka).

Złożenie z *kolo* (zob.) i derywatów wstecznych od *mazati*. Kontynuanty obu postaci wtórnie wymieszane. O budowie zob. Vondrák VSG I 701–703.

B.R.-Ż.

kolovortъ *kolovorta* 'urządzenie do obracania czegoś, kręcenie', 'apparatus ad rotandum aptus'

~ pol. od XV w. *kołowrót* 'urządzenie techn. do przenoszenia siły', 'przrząd do przędzenia, kołowrotek', przren. 'kręcenie się w koło, wir, zamęt' (SJP PAN), 'wir w rzece, na którym się coś obraca', też 'nazwa rośliny' (L.), stpol. też 'część kuszy służąca do napinania', 'wrzecziono', 'rodzaj zapory na drodze', 'rodzaj sieci' (Słownik stpol.), też dial. 'wrota obracające się na słupie stojącym na środku drogi' (Karłowicz SGP, Wietrzyk Gorlice), też *kołowrot* (*kolewrót*) 'kołowrotek do przędzenia' (SGŚC, Kąs Orawa, Olesch Sankt Annaberg, Zaręba Siolkowice, Pluta Dzierżysławice, Nowak Żywiec, SGŚC, Falińska PST), 'kołowrót do wyciągania wody ze studni' (np. Pluta Dzierżysławice), 'urządzenie do wyciągania sieci' (SOWM), 'przrząd do huśtania dzieci w izbie' (Zaręba Siolkowice), 'część wozu', 'kołowaczna, choroba bydła'

(Karłowicz SGP), 'obracająca się belka w przedniej części wozu', 'dziecięca zabawka' (Dejna RKJL XXIII 215, Kąś Orawa), *kolewrot* (Kucała PSM), kasz. *kołowart*, *kołowrot* 'wrzeciono' (Lorentz PW), *kołowrót* 'kołowrót do przędzenia', 'dawny kołowrót do kręcenia powrozów', 'wrota obracające się na kołach', 'kołowrót do wyciągania wody ze studni' (Sychta SK), dłuż. *kółowrot* : *kółwrot* 'kołowrotek', 'wrzeciono', 'świder', 'ruch obrotowy', 'choroba owiec', także jako NM *Kołowroty* (Muka), głuż. *kołowrot*, demin. *kołowrotek* 'kołowrotek', 'koło napędowe' (Pfuhl, Zeman), czes. od XIV w. *kolovrat* 'drewniane urządzenie do przędzenia', też 'czeski taniec ludowy', w stczes. też 'kołowrotek, przy młynie, przy prasie winiarskiej', 'kółka, kołowrotki w różnych urządzeniach' (Flajšhans Klaret, Gebauer Sl.), też dial. czeskie (Siatkowski Kudowa) i moraw. *kolóvrat*, *kołowrat*, *korovrat* 'ruchome kółko, część różnych urządzeń' (Svěrák Karlovice, Bělič Dol., Skulina Mor-Slov., Lamprecht Opava, Kazmír Valašsko), śla. od XVI w. *kolovrat* 'kołowrotek do przędzenia', dawniej też 'urządzenie z kołem różnego przeznaczenia' (HSSJ), dial. *kolovrat* 'kołowrotek do przędzenia', 'wiatrak', 'część studni' (SSN, Kálal, Sipos Bükk-Gebirge, Palkovič Záhorie);

śle. *kolóvrat* 'urządzenie do przędzenia': vrteti *kolovrat*, presti na *kolovratu*, 'urządzenie do napinania liny przy transporcie załadowanego siana' (SSKJ), dial. *kolóvrat* 'lekkoduch' (Tominec Črni vrh, Rigler Notr., Kutin Bovec), ch./s. *kòlovrat* 'koło młyńskie', 'wir', 'kołowrotek do przędzenia' (RJAZ, Vuk), też dial. *kolòvrat* 'ts.' (HDZ IV 435, Moguš Senj, HDZ VI 452), cs. **КОЛОВРАТЪ** 'kołowrotek do przędzenia' (Miklosich LP);

strus. **КОЛОВОРОТЪ** (i rus.-cs. obok **КОЛОВРАТЪ**) 'narzędzie tortur', 'kołowrót, koło młyńskie' (Slovarь DRJ, SRJ XI–XVII, Srezn.), ros. *коловорот* 'świder, wiertarka ręczna', 'wir, silny ruch obrotowy wody', też *коловорот* (*кóловрѣт*) 'koło młyńskie', 'urządzenie do podnoszenia ciężarów' (Dal), też dial. *коловорот* 'koło młyńskie', 'silny ruch okrężny wody, wir, zawirowanie powietrza', 'zawirowanie rzeki', 'wrota, brama, furtka', 'wiertło, świder', 'nazwa rośliny' (SRNG), ukr. *коловорот* 'wrota, brama'; 'silny ruch obrotowy wody w rzekach, morzach – wir'; 'narzędzie do ręcznego wiercenia otworów w drewnie, czasami w metalu – świder', dawniej i dial. też *кóловорит* 'część przedniej osi wozu', 'część młyna wiatrowego', 'koło młyńskie', 'kołowrotek' (Hriněnko, Żel.), brus. od XVI w. *калаѣрѣт* 'kołowrotek do przędzenia', 'urządzenie do podnoszenia ciężarów' (TSBM), dawniej 'kołowrót do nawijania liny, łańcucha' (HSBM), też dial. *калаѣрѣт*, *коловарѣт*, *коловорѣт* 'ts.' (SPZB, Turaŭ, SNM, 66, Bjałŭkevič Mohylew, Šaternik Červ.). ~

Por. ros. dial. *коловерѣт*, *коловерѣт* 'koło młyńskie' (SRNG), gdzie funkcję drugiego członu pełni derywat wsteczny od ros. *верѣмѣт*.

Pierwotne nomen agentis i nomen actionis złożone z *kolo* i członu z wokalizmem -o- -vortъ od *vřtěti*. O budowie zob. Sławski SE II 373. Pierwotne znaczenie 'urządzenie obracające coś przy pomocy koła', 'obracanie dookoła, kręcenie, wirowanie'.

B.R.-Ż.

kolsz *kolsa* 'kłos, kwiatostan zbóż i traw z ziarnem', 'spica'

~ pol. *kłos* od XV w. 'kwiatostan traw i zbóż', stpol. też 'nazwa rośliny, zamorski kłos' (Słownik stpol.), też dial. *kłos*, *kłoso* 'ts.' (Karłowicz SGP, Sychta Kociewie), kasz. *kłos* 'kłos' (Lorentz SIW, Sychta SK), połab. *klās* 'spica', 'kłos' (Olesch Thesaurus, Polański SE 249, Polański-Sehnert), dluž. *kłos* 'ts.' (Muka), głuż. *klós* (: *kłosa* f.) 'kłos' (Pfuhl), czes. od XIV w. *klas* 'kłos, górna część łodygi z ziarnami, najczęściej w zbożach' (Přír. slov.): oba *klasy* ozimý i jarý (Gebauer Sl.), dial. też *klas* 'ts.' (Skulina Mor.-slov.), częściej pl. *kłaśy*, *kłásy* (Lamprecht Opava, Bartoš DSM, Kazmír Valašsko), sła. od XVI w. *klas* 'górna część łodygi roślin z ziarnami, rodzaj kwiatostanu': pšeničný, kukuričný *klas*, plný *klas*, zrelý *klas* (SSJ, HSSJ), też dial. *klas* 'kłos zbóż, traw', 'kolba kukurydzy z ziarnami' (SSN);

sł. od XVI w. *klās* 'część rośliny, zwłaszcza zbóż, zawierająca ziarna': pšenični, žitni *klas* (SSKJ, Besedje 16.st.), dial. *klās klāsa* 'kłos', 'kolba kukurydzy' (Pleteršnik, Tominec Črni vrh), ch./s. *klās* 'kłos', 'kolba kukurydzy' (RSAN, RJAZ, Vuk), chorw. dial. *klās*, *klōs* 'kłos zboża', 'kolba kukurydzy' (HDZ III 138, HDZ V 368, ČDL, Sekulić Bačk., Peić-Bačlija RBB), scs. **КЛАСЪ КЛАСА** 'kłos' (Sadnik-Aitzetmüller HAT, SJS), bułg. *клас* 'kłos zbóż i traw', 'kolba kukurydzy' (Gerov, RBE), też dial. 'ts.', 'kolba kukurydzy z ziarnami' (Mladenov Vidin, BDial. III 88, BDial. VI 185, BDial. VII 67, Stojkov Banat, Erkeč), maced. *клас* 'kłos', 'kolba kukurydzy' (RMJ, też dial. BDial. VI 43: zach. Tracija);

strus. **КОЛОСЪ КОЛОСА** (też cerk. **КЛАСЪ КЛАСА**) 'kłos', też w znaczeniu coll. (Slovarь DRJ, SRJ XI–XVII, SAR), ros. *колос* 'rodzaj kwiatostanu, w którym kwiatki położone są wzdłuż łodygi': овсяный *колос* (SSRJ, Dal), dial. 'ts.', też w znaczeniu coll. 'kłosy oddzielone przy młóceniu', 'górna część snopa', 'ziarno w kłosach' (SRNG), ukr. *колос* 'kwiatostan większości traw i innych roślin, gdzie kwiaty są umieszczone wzdłuż łodyżki, pręta', dial. 'ts.' też 'część kosy', pl. *kolosy* 'kłosy', 'rodzaj zdobienia na damskich chustach' (Hrinčenko, Żel., Onyškevyč Bojk.), brus. od XVII w. *кóлас* 'kwiatostan większości zbóż i innych roślin': *кóлас жыта* (TSBM, HSBM), dial. też pl. *калосье* : *калосци* (SPZB). ~

Derywat od *kolti* z suf. -sz (por. ten sam sufiks w *golsz*). Dokładnych odpowiedników brak. Możliwy związek z alb. *kał* 'kłos, źdźbło'. Oba rzeczowniki są odczasownikowymi sufiksalnymi derywatami od ie. *kel-* 'kłuć' (ESSM X 152–153). Pierwotne znaczenie 'kłujący, o ostrym kształcie'. Sławski zwraca uwagę na taki sam rozwój znaczenia w niem. *Ähre* 'kłos' < *ak-* 'być ostrym' i gr. *στάχυς* 'kłos' < *stengh-* 'kłuć' (Sławski SE II 268–269). Tam też krytycznie o innych próbach objaśnienia i domniemanym pokrewieństwie z leksemami w różnych językach.

Sławski SE II 268–269, Vasmer REW I 603, ESSM X 152–153.

B.R.-Ż.

kolsbye coll. 'kłosy', 'spicae'

~ pol. od XV w. dawne *kłosie* 'coll. od *kłos*', często 'resztki kłosów pozostałe po zbiorach' (Słownik stpol., SP XVI IBL, SW), też dial. 'ts.' (Paryl Tuligłowy, Zaręba Siołkowice, Pluta Dzierżysławice), też *kłosia* (Cechosz-Felczyk Podole, Olesch Sankt

Annaberg), *klósie* 'kłos zboża' (Wietrzyk Gorlice, Zborowski Zakopane), połab. *klāse* coll. 'kłosy' (Polański SE 249, Olesch Thesaurus), czes. *klási, klási* coll. 'kłosy zostające w polu po zbiorach', też dial. *k^aase* 'ts.' (Steuer Branice, Bartoš DSM, Gregor Slav.-buč.), śla. dial. *klásie* coll. 'kłosy, duża ilość kłosów' (SSJ, SSN), 'wierzchnia część snopka z kłosami' (SSN), coll. *klāsä* 'kłosy' (Kálal);

śle. od XVI w. coll. *klasjè* 'wiązka kłosów, wiele kłosów': ječmenovo, pšenično *klasje* (Besedje 16.st., Pleteršnik, SSKJ), dial. *klasje, klāsje* 'ts.' (Tominec Črni vrh, Rigler Notr.), ch./s. od XV w. *klāsje* coll. 'kłosy' (RJAZ, RSAN), chorw. dial. 'ts.' (Neweklowsky Burgenland, Peić-Bačlija RBB, Sekulić Bačk.), cs. *класиє* 'kłosy' (Miklosich LP), bułg. dial. *класие* coll. 'kłosy' (BDial. I 98: Strandža);

stros. *КОЛОСЫЯ* coll. (Srezn.), ros. dial. *кóлосье* coll. 'kłosy' (SRNG) (wcześniej cerk. *КЛАСИЕ*: *класие* пшенично, SRJ XI–XVII), ukr. *колóсся* coll. 'kłosy', dawniej i dial. też *колóсе* 'ts.' (Hrinčenko, Żel.), brus. od *калóссе* coll. 'kłosy' (TSBM, HSBM). ~

Collectivum z suf. -*ъje* od *kolsъ* (zob.).

B.R.-Ž.

kolti *kolŕ* 'kłuć, uderzać ostrym przedmiotem; przebijać', 'pungere, transfigere'; 'zarzynać, zabijać przy użyciu ostrego narzędzia', 'ferire'; 'rozłupywać, rozszczepiać', 'diffindere'

~ pol. od XV w. *klóć kolę* (dziś *kłuć kłuje*) 'zadawać cios czymś ostro zakończonym', 'wbijać ostre narzędzie', 'przebijać coś', nieosob. 'dolegać, o krótkim, przenikliwym bólu' (Słownik stpol., SP XVI IBL), dial. *klóć, klóć się* 'bóść się (o krowach)' (SGŚC), dial. *kłuć* 'zabić (o świni)', 'rąbać' (Karłowicz SGP, Cechosz-Felczyk Podole, Kąs Orawa), kasz. *kłoc kole* 'dźgać, zadawać cios; przebijać' (Lorentz SIW, Sychta SK), dłuż. *klójs klójm* : *kólu* 'kłuć, rozłupywać', dawne *kóliś* 'rozłupywać, rozszczepiać' (Muka), głuż. *klóć klóju* : *kolu* 'kłuć' (Pfuhl), czes. od XIV w. *kláti kolu* (dziś *klám*) 'kłuć', 'bić, zabijać' (Gebauer SL., Přir. slov.), też dial.: *klat, klát* : *klat* 'siekać', 'kłuć', 'ciąć', 'rąbać drzewo' (Bartoš DSM, Svěrák Karlovice, Siatkowski Kudowa, Kubín Kladsko), też wtórne oparte na formach odmiennych *kolit'* 'rąbać drzewo' (Kazmír Valašsko), śla. *klat' kolem* 'kłuć', 'bóść rogami, o rogatych zwierzętach', 'zarzynać, zabijać ostrym narzędziem', nieosob. 'wywierać wrażenie ostrego bólu': *kole* v boku (SSJ, HSSJ), też dial. 'kłuć, dźgać', 'bóść', 'zabijać czymś ostrym' (SSN), nieosob. 'kłuć w boku' (Matejčík Novohrad); także refl. *klat' sa* 'bóść się rogami': *kravy sa kolú* (SSJ, SSN);

śle. od XVI w. *kláti kóljem* 'zabijać zwierzęta gospodarskie nożem', 'zabijać brutalnie', 'rąbać siekierą', 'łupać, rozłupywać, ciąć', 'zabijać', 'kłuć (o bólu) np. w brzuchu', 'męczyć, dręczyć, przeszkadzać' (Pleteršnik, SSKJ, Besedje 16.st.), dial. *klati, klát* 'ts.' (Tominec Črni vrh, Kutin Bovec, Karničar Obir), ch./s. *klàti kòlēm* 'zarzynać, o zwierzętach gospodarskich', 'męczyć, prześladować', 'ciąć, łupać, rozłupywać', 'zagryzać, o psach, wilkach', 'kąsać, o węzłach, owadach' (RJAZ, RSAN), chorw. dial. czakaw. *klāt kòljēm* 'zabijać zwierzęta, podcinając gardło', 'zadawać ból, okaleczać, męczyć', refl. *klāt se* 'bić się, walczyć, wadzić się' (ČDL, Moguš Senj, też sztokaw. Peić-Bačlija RBB, Sekulić Bačk.), dial. serb. *klat* 'ts.' (SDZ XXX 155: Banat), scs. *КЛАТИ КОЛЪЖ КОЛЪШИ* 'zabijać, ubijać, zarzynać', 'rozłupywać' (SJS, Sadnik–Aitzetmüller HAT), bułg. *коля*

-uuu zlane z kontynuantami *koliti* (zob.) ‘zarzynać, ubijać’, ‘łupać, rozłupywać’ (BTR, RBE, Gerov), podobnie w dial. *кол’ем* : *кол’ам* : *кол’з* (Mladenov Vidin, Erkeč, BDial. III 233, BDial. VII 69), maced. *коле* ‘zabijać, zarzynać’, ‘męczyć’, dial. też *kolit* : *klit* ‘ciąć, kłuć, łupać, rozłupywać’ (RMJ, Małecki SW, Hendriks Radožda-Vevčani);

strus. **КОЛОТИ КОЛЮ КОЛЕТЬ** ‘zadawać ciosy kłującym narzędziem’, ‘zabijać’ (Slovarь DRJ), też ‘rozłupywać, rozszczepiać’ (SRJ XI–XVII, Srezn.), ros. dial. *колоть* ‘bóść’, ‘żądlić’, ‘ciąć, ścinać, siekać na kawałki coś twardego’ (SRNG), też dial. *колоть* ‘zarzynać (o żywym inwentarzu)’ (Slovarь Novosybir.), refl. *колоться* ‘pękać (od żaru, gorąca)’, ‘uderzać się po grzbiecie (o krowie), bóść się’ (SRNG), ukr. *колоту* ‘kłuć czymś ostrym zadając ból; ranić’, ‘zabijać ciosami noża, np. świnię’, też dawne i dial. *колоту* ‘ts.’, ‘rozłupywać, rozszczepiać’ (Hrinčenko, Żel., Verchratskyj Batjuki), *ка-лоť* ‘kłuć’ (Słownik starowierców), brus. od XVI w. *калоць* ‘powodować ból przez zadawanie ciosu czymś ostrym’, ‘kłując, robić dziurę’, ‘bóść rogami’, ‘zadawać rany kłute’, ‘zabijać czymś ostrym’ (TSBM, HSBM), też dial. *калоць*, *колоць* ‘bóść’, ‘ubijać, zarzynać’, nieosob. ‘wywoływać krótki, ostry ból’, ‘rozszczepiać, rozłupywać’, refl. *калоцьца* ‘uderzać się po grzbiecie’, ‘rozszczepiać się, pękać’ (SPZB, Turaŭ, Jurčanka Mscisl.). ~

Od ie. *kel(ə)*- ‘uderzać, ciąć, rąbać’, dokładne odpowiedniki w bałt.: lit. *kálti kalù* ‘kuć, bić młotem, żłobić dłutem’, *káltis* ‘wykluwać się’, łot. *kaļt* ‘kuć, uderzać’ (Fraenkel LEW 211–212), łac. *per-celto* ‘uderzać, łamać’, gr. *κλάω* ‘łamać’ (Frisk GEW 866–867), związane z ie. *skel-*. Por. iter. *kalati*. Meillet, MSL XIV 374 proponuje rozróżnienie dwóch wyrazów: *kolti* ‘kłuć’ i *kolti* ‘zabijać’, co ze względów semantycznych nie jest przekonujące. Nieuzasadnione zastrzeżenia ESSM X 154–155 dotyczące różnicy znaczeń między słow. ‘uderzać czymś ostrym, kłuć, zakłuwać, rozszczepiać’ i bałt. ‘kuć, bić młotem’.

Sławski SE II 274–276, Machek ES² 252, Boryś SE 355, Vasmer REW I 603, Meillet, MSL XIV 374, ESSM X 154–155, Preobrażenskij ES I 338, Berneker SEW I 552. *B.R.-Ż.*

koltiti *koltō* ‘intensywnie mieszać’, ‘commiscere’, ‘potrząsać’, ‘quaterē’, ‘uderzać’, ‘percutere’, refl. **koltiti** *sę koltō sę*

~ pol. *kłócić* ‘wstrząsać, powodując wzburzenie, zmieszanie, gwałtownie mieszać (dziś głównie o cieczach)’, ‘doprowadzać do niezgody’, dawne ‘wprowadzać zamieszanie, niepokój, mieszać, burzyć zakłócać’, ‘mieszać, ruszać, wstrząsać’ (L.), w XVI w. *kłócić* ‘hałasować’ (SP XVI IBL), ‘powodować niepokój’ (L.), dial. też ‘międdlić len’ (Falińska PST), ‘wstrząsać, gwałtownie mieszać’, ‘mieszać składniki w celu uzyskania jednolitej masy’ (Wietrzyk Gorlice, Kąś Orawa), ‘ubijać masło’ (Kucała PSM 149, SGŚC), ‘wymyślać, łajając kogoś, gniewać się na kogoś’ (Karłowicz SGP), kasz. *kłócëc* ‘doprowadzać do kłótni’, ‘zabijać’ (Lorentz SIW), dłuż. *kłósiś kłósim* ‘strącać owoce z drzewa, np. drągiem’, ‘bić, grzmocić, walić’ (Muka), głuź. *kłócić* ‘strącać owoce’ (Pfuhl), czes. *klátiti* ‘poruszać czymś niezgrabnie, bez określonego kierunku, trząść, kołysać, szarpać’, ‘zrzucać coś trzęsieniem, uderzaniem, np. owoce’, dawne ‘mieszać, wstrząsać’ (Gebauer Sl.), sła. od XVII w. *klátiti* ‘trząść, kołysać, ruszać czymś

z boku na bok' (SSJ, HSSJ), też dial. *klátit', kláciť* 'strząsać, zrzucać owoce z drzewa (np. pałką)' (Kálal, SSN), *kolotit'* 'mieszać', 'głośno mówić' (SSN);

sł. *klátiti -im* 'strącać z drzewa (np. żołędzie, owoce) przy pomocy kija, kamienia', 'wykonywać nieskoordynowane ruchy, machać rękoma' (Pleteršnik, SSKJ, Besedje 16.st.), ch./s. od XVIII w. *klátiti klâtīm* 'trząść', 'strząsać owoce z drzewa' (RJAZ, RSAN), też dial. chorw. *klátiti* 'zataczać się' (RJAZ), 'uderzać, potrząsać' (HDZ V 368), scs. **КЛАТИТИ КЛАЦІЖ КЛАТИШИ** 'kołysać, wstrząsać' (SJS, Sadnik–Aitzetmüller HAT), bułg. *клàтя -ии* 'chwiać, kiwać, kołysać' (Gerov, RBE, BTR), dial. *клàтим* 'huścić, poruszać tam i z powrotem' (BDial. III 231: Samokow), maced. *клати* 'kołysać, huścić', 'kiwać': *клати* глава (RMJ);

stros. **КОЛОТИТИ** 'bić, walić, uderzać, tłuc, trząść' (SRJ XI–XVII), ros. *колотить* 'uszkadzać', 'zadać rany, zniszczyć wroga' (SSRJ), 'bić, uderzać', 'szczekać zębami z zimna', też 'gadać bzdury', 'targować się' (Dal), dial. *колотить* 'młócić', 'strząsać owoce z drzewa', 'ubijać masło', 'mieszać coś, wyrabiać ciasto', 'zabijać zwierzęta na mięso' (SRNG), ukr. *колотити* 'ubijać coś rzadkiego, np. masło', 'sprzeciwiać się głośno' (SUM), dawne i dial. 'mącić', 'ubijać masło, ziemniaki', 'poniewierać, pomiać', 'doprowadzać do niezgody, niepokoić, podburzać' (Hrinčenko, Żel., Onyškevyč Bojk., Sl. ukr. woroneż.), brus. *калаціць* 'trząść, chwiać, wywoływać drżenie czegoś', 'wywoływać dreszcze (o chłódzie, strachu itp.)', 'czyścić coś przez potrząsanie, trzepanie', 'przygotowywać potrawy, mieszając', stbrus. **КОЛОТИТИ** 'wywoływać drżenie czegoś, trząść, potrząsać czymś' (HSBM), też dial. *калаціць, калатить, колоціць* 'trząść, ubijać', 'kłócić się, bić', 'mieszać ciasto', 'ubijać masło', 'czochrać, rozwiżdżać kądziel' (Šatalava BDS, Rastorguev Brjansk, Turaŭ, Mat. Minsk I 76). ~

Refl. **koltiti se**: ~ pol. *kłócić się* 'toczyć spór', 'pozostawać w sprzeczności', w XVI w. 'niespokojnie chodzić, miotać się' (SP XVI IBL) 'wadzić się, sprzeczać się' (L.), dial. *kłócić się* 'pokłócić się' (Kąs Orawa), sli. *kłocěc sq* 'kłócić się', 'bić się' (Lorentz SIW), dłuż. *kłósiš se* 'latować się (o rui u krów)', 'bić się', 'wałęsać się' (Muka), głuż. *kłócić so* 'latować się' (Pfuhl), czes. *klátiti se* 'zataczać się, kołysać się, chwiać się', 'niezdarnie się poruszać', dial. *klátit sa* 'chwiać się (o zębie)' (Bartosz DSM), sła. od XVII w. *klátit sa* 'ruszać się z boku na bok', 'chwiać się, kołysać się' (SSJ, HSSJ), też dial. *klátit sa* 'kiwać się z boku na bok' (SSN);

sł. *klátiti se* 'włóczyć się, błąkać się, krążyć bez celu' (SSKJ, Besedje 16.st.), dawne też 'chwiać się' (Pleteršnik), ch./s. *klátiti se* 'włóczyć się, wałęsać się' (RJAZ), chorw. dial. *klátit se* też 'chwiać się', 'niezgrabnie chodzić' (Moguš Senj, Sekulić Bačk., Večenaj–Lončarić Gola), scs. **КЛАТИТИ СЯ КЛАЦІЖ СЯ КЛАТИШИ СЯ** 'chwiać się, wahać się' (SJS, Sadnik–Aitzetmüller HAT), cs. też 'falować, o morzu' (Miklosich LP), bułg. *клàтя се* 'chwiać się, kołysać się; trząść się' (BTR), dial. *клàтим се* 'nie stać stabilnie' (BDial. III 231), maced. *клати се* 'huścić się' (RMJ), dial. *сă клѣта* 'ts.' (Małecki SW);

ros. dial. *колотиться* 'stukać, pukać (do drzwi)', 'uderzać bieliznę drewnianym kijem przy praniu', 'kłócić się; bić się', 'trząść się, drzeć' (SRNG), 'żyć biednie i mozolnie pracować' (Meľničenko Jaroslavl), ukr. dawne i dial. *колотити* 'mącić, ubijać masło', 'wywoływać kłótnie, swary', dial. też 'bić (o sercu)', *колотитися* 'chwiać

się', 'trząść się, np. z zimna, strachu', 'okazywać niezadowolenie, złość', 'bić się; kłócić się' (Hrinčenko, Sl. ukr. woroneż.), brus. dial. *калатицца* : *калаціцца* 'trząść się, drzeć, np. z zimna' (Rastorguev Brjansk, Bjałłkevič Mohylew). ~

Psl. *koltiti* od *kolti* (zob.), por. co do budowy *klěstiti* : *klěsti*. Ogniwem łączącym *koltiti* i *kolti* jest 'uderzać'. Według ESSM X 156–157 derywat od *koltъ* (zob.). Inne objaśnienia (np. Brückner SE 237, Machek ES 201) krytykowane jako mało prawdopodobne.

Sławski SE II 271–273, Vasmer REW I 603, ESSM X 156–157.

B.R.-Ż.

koltъ *kolta* pñn. 'kłoda, kloc drzewa', 'truncus'

~ pol. dial. *kłot* : *kłót* 'kloc drzewa', 'pień, na którym się rąbie drzewo' (Zborowski Zakopane, AJPP m. 78), połab. *tōlāt* 'deska', pl. *tōlte* 'deski' (Lehr-Splawiński, Polański SE 881), czes. *klát* 'kłoda, kloc drzewa' (Gebauer Sl., Přir. slov., Kott), dial. też *klat* : *klát* 'kawał drewna wieszany na szyi zwierząt dla ograniczenia ruchów', 'ul', 'pałka' (np. Svěrák Karlovice, Gregor Slav.-buč., Bartoš DSM), sła. od XVI w. *klát* 'pień bez konarów, kłoda, kawał grubego pnia drzewa', 'kawał pnia, kłody używany jako podstawka przy różnych czynnościach', 'ul wydrążony w pniu' (SSJ, HSSJ, też dial. SSN);

stros. **КОЛОТЪ** 'narzędzie do ubijania, uklepywania' (SRJ XI–XVII), ros. dawne i dial. *κόлом* 'rodzaj drewnianej palki', 'pałka do ogłuszania ryb', 'ręczne narzędzie do młócenia lnu', 'rączka maselnicy' (Dal), ukr. *κόлом* 'kłótnia, spór', 'zamieszki' (SUM, Hrinčenko, Żel.), też dial. 'kij do ogłuszania ryb' (Polesyje), brus. dial. *κόлам* 'kij do ogłuszania ryb' (SPZB, Nar. slova 34), też w formie wskazującej na cerk. *клат* 'stos belek' (Šatalava BDS, Jurčanka Mscisl.). ~

Por. pñd. słow. f.: sñe. *kláta* 'kłoda wieszana na szyi zwierząt domowych dla ograniczenia możliwości ruchu' (Pleteršnik) i n.: ch./s. *kláto* 'ts.' (Vuk, RJAZ, RSAN). Formy f. rzadko też w dial. zach.sñe. i ros.

Pierwotne part. praet. pass. od *kolti* (zob.), pierwotnie 'coś rozszczepionego, odciętego' > 'pień drewna, kloc'. Dokładne odpowiedniki w bałt.: lit. *káltas* 'dłuto', adi. 'kowany, kuty', łot. *kalts* 'dłuto, młotek', por. też stprus. *caltestis* w złożeniu *caltestis-klokis* 'niedźwiedz bartnik'. Możliwa także odwrotna motywacja od *koltiti* do *koltъ* (ESSM X 158–159).

Sławski SE II 270, ESSM X 158–159.

B.R.-Ż.

kolъ *kola* 'szczapa drewna', 'gruby kij, słup', 'palus, stipes', demin. **kolъkъ** *kolъka*

~ pol. dawne od XIV w. *koł* : *kól* *kołu* (SP XVI IBL też gen. *koła*) 'gruby kij, pal, drąg, żerdź' (Słownik stpol.), też 'pręgierz', 'oś do wozu' (SP XVI IBL, L.), 'patyk, cienka sztacheta w ogrodzie' (SWil.), dial. *kól* (też *kój*) 'słupek, np. przy płocie', 'pal', kapusta w *kól* wyrosła 'nie zawiązała głowy' (Karłowicz SGP), dłuż. *kól* *koła* 'pal, palik, zwłaszcza w płocie', 'laska, kij', 'drąg, tyka' (Muka), głuż. *koł* *koła* 'pal' (Jakubaś), czes. od XIV w. *kůl* *kůlu* : *kołu* (stczes. *kól* *kola* : *kołu*) 'kołek, pal' (Gebauer Sl., SSJČ), sła. od XV w. *kól* *kola* 'grubsza tyczka zaostrzona z jednej strony', 'narzędzie tortur' (HSSJ, Ryšánek Žil. kn., SSJ);

sł. *kól kòla* 'kij, laska', 'tyka w ogrodzie, w winnicy' (Pleteršnik);

strus. **КОЛЪ КОЛА** 'pal, zaostzony słup; pałka, kij', 'miejsce na rzece ogrodzone kołkami w celu łowienia ryb' (Slovarʹ DRJ), ukr. *кил кола* 'pal, drąg' (SUM, Hrinčenko). ~

Demin. **kołəkko**: ~ pol. od XV w. *kołek* 'drewniany palik' (Słownik stpol.), 'drewniany kołek wbity w ścianę do wieszania odzieży itd.' (SP XVI IBL), dial. 'rodzaj drewnianego zamka', 'ćwiek; gwoździak do butów', 'tłuczek do ubijania ziemniaków' (Karłowicz SGP też *kólik*), dłuż. *kółk kółka* 'palik, kijek, zwłaszcza ostro zakończony; szpikulec do nabijania mięsa', 'zapalka', 'klamerka do zaczepiania bielizny' (Muka), głuż. *kołk kołka* 'pieczętka, stempel' (może z czes.) (Jakubaš), czes. *kolek kolku* dawne 'wałek z wrytym wzorem, prymitywna pieczętka; odcisk pieczęci' (SSJČ), wcześniej od XVI w. *kolek* : *kólek* 'kołek, palik' (Gebauer Sl.), sła. *kolek* 'tyczka w winnicy' (SSJ);

sł. *kolèk kolà* 'pałka, kijek' (Pleteršnik);

stros. **КОЛОКЪ** 'niewielki zagajnik, lasek (SRJ XI–XVII). ~

Por. kasz. *kólc -a* 'pałka, maczuga', 'słup, pal', 'kołek w płocie, sztacheta' (Sychta SK).

Deverbativum od *kolti* (zob.), stąd pierwotne znaczenie 'coś odłupanego ostrym narzędziem; szczapa drewna'.

Boryś SE 255, Sławski SE III 39, Vasmer ES II 285, Králik SESS 295.

M.J.

kolysati (sę) pñ. : **kołychati (sę)** pñd. i wsch. 'poruszać (się) jednostajnie w górę i w dół lub na boki, kiwać (się)', 'oscillare'

kołysati: ~ pol. od XV w. *kołysać* 'wprawiać coś w jednostajny, monotony ruch', 'huścić, bujać' (SJP PAN, SP XVI IBL, Słownik stpol., też dial. Brzeziński Krajna, Cechosz-Felczyk Podole, Kąs Orawa), czes. nowsze *kolísati* 'ts.' (z sła. Machek ES 214), dial. *kolísat* 'trząść' (Bartoš DSM), sła. *kolísat* 'poruszać jednostajnie w dwie strony, huścić, kiwać', przen. 'wahać się', 'być zmiennym (o cenach, temperaturze itp.)', sła. dawne od XVII w. *kolísat* 'huścić, bujać' (HSSJ);

ukr. *колицати* 'huścić, kołysać, np. w kołysce' (SUM, Hrinčenko, Żel.), też dial. *колицати* 'huścić', 'machać ogonem', 'machać' (Onyškevyč Bojk., Sl. ukr. woroneż.). ~

Refl. **kołysati sę**: ~ pol. *kołysać się* 'wykonywać jednostajne, monotonne ruchy; bujać się, chwiać się, kiwać się', dial. *kołysać się* 'kiwać się na boki' (Kąs Orawa), czes. *kolísati se* 'huścić się, kołysać się', 'być zmiennym, niestałym (np. o cenach, temperaturze)', 'wahać się' (Přir. slov.), sła. *kolísat sa* 'kiwać się, huścić się' (SSJ), dial. 'chodzić z trudem' (SSN);

kołychati: ~ sł. *koléhati* 'trząść, huścić' (Pleteršnik), ch./s. dawne, rzadkie *koli-hati* 'kołysać' (RJAZ: Stulić);

ros. *колыхать* 'huścić się rytmicznie, kolebać' (SSRJ, Dal), dial. *колыхать, колы-цать* 'huścić, kołysać, kolebać' (SRNG, Slovarʹ Novosybir.), też 'bić, mocno uderzyć' (SRNG), ukr. *колицати* 'wstrząsać coś wiszącego, huścić, kołysać' (SUM, Hrinčenko, Żel., też dial. Onyškevyč Bojk.), brus. od XVI w. *калыхаць* 'miarowo, monotennie poruszać, huścić, kiwać', 'usypiać, uciszać, wyciszać' (TSBM, HSBM), też dial. *калыхаць, калыхать, колухаць, колыхаць* 'ts.' (SPZB, Rastorguev Brjansk, Turaŭ). ~

Refl. **kołychati sę**: ~ sł. *koléhati se* 'tarzać się (po ziemi)' (Pleteršnik);
 ros. dial. *колыхаться* 'kołysać się, huścić się na huśtawce', 'chwiać się (o zębie)',
 'kręcić się, błąkać się bez celu', 'obracać się do kogoś' (SRNG), ukr. dial. *колыхаться*
 'kiwać się' (Sl. ukr. woroneż.), brus. dawne od XVI w. i dial. *калыха́цца, колуха́цца, колыха́цца* 'kołysać się, chwiać się, huścić się' (HSBM, Turaŭ). ~

Według Sławskiego SE II 376 czasownik intensywny od *koliti* (zob.) z suf. *-ys-*, *-ych-*, jak np. stros. *kopysati* 'bić kopytami o ziemię (o koniu)' : *kopati*. Kwestionowane przez ESSM IX 165–166 ze względów semantycznych, z powodu różnicy między ruchem wahadłowym a okrężnym. W myśl hipotezy ESSM *kolysati* jest intensivum na *-s-ati* od synonimicznego *kołybati*. Wariant z *-ch-* jest uważany za dalszą, wtórną formę intensyfikacji.

Sławski SE II 376, Bezlaj ES II 56, ESSM IX 165–166.

B.R.-Ż.

kołyce 'małe kółko', 'circulum'

~ pol. przestarz. od XIV w. *kolce* 'kółko metalowe, ogniwo' (Słownik stpol., SP XVI IBL, SW), pl. *kolca* 'półwozie u pługą koleśnego' (SW), dial. *kolco*, też pl. *kolca* 'dwukółowy wózek do pługą', 'kółko wozowe u pługą', 'koło' (Karłowicz SGP, Wietrzyk Gorlice, Kąs Orawa, Zaręba Siołkowice, Pluta Dzierżysławice, SGŚC), czes. dial. *kolco, kolco, kolce* 'małe koło, kółko, np. od wózka, pługą, taczek' (Horečka Frenštát, Malina Místřice, Kellner VN, Sochová Lašsko, Svěrák Karlovice, Bartoš DSM), też pl. *kolca* 'ts.' (Steuer Baborów, Kellner VN), sła. dial. *kolce, kolco* 'kółko' (SSN), pl. *kolca* 'kółka pługą' (SSN);

sł. dawne i dial. *kólce* 'kółeczko, koluszek, pierścień', pl. *kolca* 'dwukółka', 'wózek ręczny' (Pleteršnik, SSKJ), dial. *kołca* 'kołowrotek' (za ESSM X 166), pl. *kolca* 'wózek pod pług, wózek dwukółowy, taczka', ch./s. *kólce* 'kółeczko, koluszek' (RSAN, RJAZ), też dial. pl. *kołca* 'rodzaj sieci do połowu ryb złożonej z koluszek wetkniętych w dno połączonych prętami' (RSAN), dial. chorw. *kólce* 'kółeczko, paciorek z naszyjnika' (Večenaj-Lončarić Gola), serb. dial. *kołce* : *kołce* 'ts.' (Mitrović Leskovac, SDZ XXXIV 123: Timok), cs. **kołyce** 'koluszek łańcucha' (Miklosich LP), bułg. *kołca* : *kołce* 'kółeczko, koluszek' (Gerov, BTR), pl. *kołca* 'mały wózek', też dial. *kołce* 'małe kółko' (Mladenov Vidin), pl. *kołca* : *kołce* 'koła', 'mały wóz' (RBE, Gerov), maced. *kołce* 'koło, kółko' (RMJ), dial. też 'obwód na płycie pieca' (Reiter Titov-Veles, Hendriks Rađođa-Vevčani);

strus. i rus.-cs. **kołyce** 'przedmiot w kształcie kółka, np. kolczyki, ozdoby, kółeczka łączące coś, pierścień' (Slovarь DRJ, SRJ XI–XVII, Srezn.), **kołycio** 'obwód z metalu lub z drewna', 'obrączka' (Slovarь CSRJ), ros. *kołycio* 'przedmiot w formie koła, obwód', 'kółko z metalu lub z innego materiału, pierścień, obrączka' (Dal), pl. *kołca* 'rodzaj wypieku, ciasta' (SSRJ, Dal), też dial. *kołycio* 'kółko, obwód', 'część np. brony, wozu itp.' (SRNG, Mełničenko Jaroslavl, Pskov. Slov.), *kalco* 'pierścionek' (Słownik starowierców), ukr. *kiłce* 'przedmiot o okrągłym kształcie', dawne i dial. *kiłce* 'krąg, krążek', 'kółeczko, koluszek, pierścionek' (SUM, Hrinčenko, Żel.), *kołycio* 'pierścionek, obrączka' (Leks. Polesja), brus. od XVI w. *kałycio* : *kołca*

‘przedmiot, zazwyczaj metalowy w kształcie koła, obręczy’, ‘to, co ma formę okrągłego przedmiotu’, też pl. *колыца* ‘ts.’, dawne ‘kółko w nozdrzach bydła’ (HSBM), też dial. *колыцо, калыцо* ‘kółko pług’, ‘pierścionek’ (Turań, Scjaškovič Grodno), ‘metalowe kółko przy uprzęży’, ‘pierścień na rogach krowy świadczący o jej wieku’ (Šatalava BDS), *колыца, колыца* ‘kolczyk’, ‘krążek’ (Bjaľkevič Mohylew, ŽS 222: Polesie Drohiczyńskie, SPZB, Šatalava BDS, Turań). ~

Deminutivum od *kolo* (zob.) z suf. -*yce* (o suf. zob. I 101).

B.R.-Ž.

komarъ *komara* ‘gryzący owad, komar, Culex’

~ pol. od XV w. *komar* (dawne XV–XVI w. też *komor*) ‘Culex, owad dwuskrzydły z rodziny Culicidae, żywiący się krwią ludzi i zwierząt’ (Słownik stpol., SP XVI IBL), dial. też *komor, komór* (Karłowicz SGP, Brzeziński Krajna, Cechosz-Felczyk Podole), dłuż. *komar* ‘komar’ (Muka), dawne *komar* ‘ts.’ (Jakubica), głuź. przestarz. *komor* ‘komar’ (Pfuhl), czes. od XIV w. *komár* ‘komar, gatunek owada ssącego krew’ (Přir. slov., Gebauer Sl.), dial. *komar* ‘ts.’ (Lamprecht Opava, Kazmír Valašsko), sła. od XVII w. *komár* ‘komar’ (SSJ, HSSJ, też dial. SSN), już na pocz. XIII w. NM *Kamaran* (*Komárno*) (HSSJ);

sła. od XVI w. *komár -rja* ‘komar’ (Pleteršnik, SSKJ, Besedje 16.st.), ‘inne gatunki owadów’, też dial. *kām̃ar* ‘ts.’ (Tominec Črni vrh, Rigler Notr., Kutin Bovec), cs.-serb. z XIII w. *комарь* ‘mszyca’ (Vuk), ch./s. *kòmâr* ‘komar, Culex pipiens’ (RJAZ), także NO *Kömâr* (RSAN), też chorw. dial. *komâr* ‘ts.’ (HDZ IV 435, Neweklowsky Burgenland), cs. **комарь** : **комарь** ‘komar’ (Miklosich LP), bułg. *комар* ‘komar’, dial. też *кóмар* ‘ts.’, ‘rodzaj żuczka występującego w okresie sianokosów’, ‘giez’, także *кѹмър, кѹмар* (BDial. II 189: Rodopy, BDial. III 91, BDial. III 233, Umlenski Kjustendil), maced. *комаp* ‘komar’ (RMJ), też dial. *кѹмар* ‘ts.’ (BDial. V 231 i BDial. VI 46: zach. Tracija, Małecki SW);

strus. **комарь комара** ‘komar’ (Slovarъ DRJ, SRJ XI–XVII, Srezn.), ros. *комар -á* ‘komar, mały boleśnie żądłący owad’ (Ožegov SRJ, Dal), też dial. *комар, комарь, кѹмарь* ‘komar, mrówka’ (SRNG, Slovarъ Urala), ukr. *комар* ‘komar, owad z cienkim żądłem’, stokr. NO **Комаpиуѣ** (SSUM), dawne i dial. *комарь, комарь* ‘ts.’ (Hrinčenko, Žel.), brus. *камар* ‘komar’ (TSBM, HSBM), też dial. *камар, комар, komar* ‘ts.’ (SPZB, Rastorguev Brjansk, Turań, Janów SH). ~

Etymologia niepewna. Najbliższe odpowiedniki: lit. *kamānė*, łot. *komane* ‘trzmiel, dzika pszczoła’, lit. dial. *kamīne* ‘ts.’, łot. *kamīne* ‘trzmiel’, stprus. *camus* ‘ts.’, może stwniem. *humbal* ‘trzmiel’ (Trautmann BSW 115–116, Sławski SE II 378). Brückner 249 i Skok ER II 132 uważają za pierwotną formę z suf. -*orъ*, co mało prawdopodobne ze względu na ograniczony zasięg geogr. (tylko pol. i głuź.). Zwykle uważane za dżwkn., oparte na rdzeniu *kem-/kom-* ‘brzęczeć, bzyczeć’ (por. śrwniem. *hummen* ‘brzęczeć’). Sławski SE II 378 uważa za bardziej prawdopodobny związek z (š)čēmiti, (š)čēmiti ‘swędzieć’, ‘drapać’, ‘szczypać’; čēmel’ ‘trzmiel’, co od ie. (s)kem- ‘ściskać’. Pierwotnie *komarъ* byłby nomen agentis z rzadkim formantem -*arъ*. Rozwój znaczenia jak w lit. *uodas* ‘komar’ : *ėd-* ‘jeść’. Inaczej ESSM X 169–171, który uważa za

najbardziej przekonującą próbę Nieminena, LP III 187–205, wywodzącego *komarъ* od psł. *komъ* ‘bryła, gruda’, ros. *kóm* ‘ts.’ (por. ros. *комошнѣ* ‘rój komarów’), por. też łot. *kams* ‘większa ilość’.

Vasmer REW I 607, Trautmann BSW 115–116, Sławski SE II 378, Skok ER II 132, Boryś SE 246, ESSM X 169–171. B.R.-Ż.

komonica ‘gatunek rośliny, najczęściej *Melilotus*, nostrzyk’

~ pol. od XV w. *komonica* (w stpol. też *komunica*) ‘Lotus, roślina zielna o żółtych kwiatach’, w stpol. i XVI w. ‘*Succisa pratensis* Moench’, ‘*Melilotus officinalis* Lam.’, *komonica* żółta ‘koniczyna żółta’ (Słownik stpol.), w XVI w. też ‘czarcikęs łąkowy, bylina z rodziny szczeciowatych’ (SP XVI IBL), też dial. ‘jakaś roślina’ (Karłowicz SGP), głuź. *komonica* ‘*Melilotus*’ (Pfuhl, Kral z czes.), czes. od XV w. *komonice* ‘roślina, *Melilotus*’: *komonice* lékařská (Přir. slov.), *komonice* česká (Jungmann), *comoniczye* buglossa, *komonice* melilotus (Gebauer Sl.), sła. *komonica* ‘trawa’, ‘roślina, *Melilotus officinalis*’: *komonica* lekárska (SSJ), *komonyce* pry zemy se kladie (HSSJ: XVII w.), też dial. *komonica* : *komanica* : *komańica* : *komuńica* ‘koniczyna’, ‘*Trifolium*’: *šalatova komańica* (SSN);

słę. *komónjica* ‘roślina, *Artemisa*’ (Pleteršnik);

strus. i rus.-cs. **КОМОНІЦА** ‘nazwa różnych jagód’ (Slovarъ DRJ, SRJ XI–XVII, Srezn.), ros. dial. *комоні́ца* : *комонні́ца* : *комані́ца* ‘rodzaj jagody, czerwona porzeczką’, ‘roślina, *Succisa pratensis*, *Lotus corniculatus*’ (Dal, SRNG, Ivanova Sl. Podmoskov’ja), ukr. dawne i dial. *комані́ца* : *комонні́ца* : *команні́ца* ‘koniczyna’, ‘fiołek, *Viola tricolor*’ (Hrinčenko, Żel., Onyškevyč Bojk.). ~

Na pld. z suf. *-ika*: ch./s. *komòńika* : *komònika* : *komuńika* ‘roślina, *Artemisa vulgaris*’, ‘różne gatunki roślin, traw’ (RJAZ), bułg. dial. *комоні́ка* : *комуні́ка* : *кумані́ка* : *кумоні́ка* ‘*Melilotus officinalis*, trawa, której przypisywano właściwości chronienia przed węzami, żmijami itp.’, ‘fiołek, *Viola silvatica*’, ‘szałwia, *Salvia pratensis*’ (Gervov, BDial. III 91), też *комоні́га* : *комані́га* : *кумані́га* ‘*Melilotus officinalis*’ (RBE, też dial.), maced. *комоника* ‘trawa, *Melilotus officinalis*’ (RMJ).

Komonica w znaczeniu ‘klacz’ zob. *komon’b*.

Derywat od *komon’b* (zob.) z suf. *-ica*. Szerokie rozprzestrzenienie w gwarach i różnorodność wokalizmu na wschodzie i południu wskazuje na dawność derywatu. Machek ČSR 120 uważał stczes. *komonicě* ‘*Melilotus*’ za derywat od *komon’b* na gruncie czes., który został przejęty do słę., głuź. i pol., jednak w ES 216, ES² 272 nie podtrzymuje tego stanowiska. Sławski SE II 390 uznaje pol. *komonica* za pożyczkę z czes. ze względu na zasięg w dial. i brak podstawy *komon’b* w pol. Basaj–Siatkowski Bohemizmy 97–98 umieszczają wyraz w słowniku bohemizmów, zastrzegając jednak, że istnieją przesłanki przemawiające przeciw uznaniu go za pożyczkę.

Miklosich EW 126, Berneker SEW I 155, Vasmer REW I 609, ESSM X 176, Sławski SE II 390, Machek ČSR 120, Basaj–Siatkowski Bohemizmy 97–98, Waniakowa NGR 163–164. B.R.-Ż.

komon'ь *komon'ja* 'koń', 'equus'

~ czes. dawne od XIII/XIV w. *komon'* 'koń' (Přir. slov., Jungmann, Gebauer Sl., Flajšhans Klaret);

cs. **КОМОНЬ** 'koń' (SJS, Miklosich LP);

strus. z końca XII w. **КОМОНЬ КОМОНА** 'koń bojowy', 'koń, klacz' (Slovarъ DRJ, Srezn., SRJ XI–XVII), ros. dawne i dial. *кóмонь* 'koń', *комáнь* 'koń' (SRNG), ukr. *комóнь* 'koń', dawne i dial. *комóнь*, *комóн* 'koń' (Hrinčenko, Żel.). ~

Por. pol. dawne *komonica* 'niepłodna samica, zwłaszcza klacz' (L., SW), cs. **КОМОНИЦА** 'klacz' (Miklosich LP), strus., rus.-cs. od XI w. **КОМОНИЦА** 'rasowa klacz', 'kobyła' (Slovarъ DRJ, SRJ XI–XVII, Srezn.), ros. dial. *комоні́ца*, *комані́ца* 'klacz, zwłaszcza bezpłodna', 'stara owca' (Dal, SRNG), ukr. *комані́ца*, *комонні́ца* 'bepłodna klacz' (Hrinčenko), stbrus. *комоні́ца* 'rasowy koń' (HSBM).

2. pol. dawne z XVI w. *komonny*, *komunny* 'jezdny' (SP XVI IBL, L.), *komonikiem* 'jezdno, konno' (L.) (zdaniem Sławskiego wyrazy pol. zapewne zapożyczone z Rusi, Sławski SE II 403), stczes. *komonny* 'konny, związany z jazdą konną' (Jungmann), *komonstvo* 'zastęp jezdnych' (Novák SIHus.), stros. **КОМОННИКЪ** 'jeździec' (SRJ XI–XVII), ros. dial. *команно́й*, *комáнный* 'zdrowy, żywotny, wydolny' (SRNG), ukr. dawne i dial. *комóний* 'konny' (Hrinčenko), stbrus. *комонство* 'świta konna' (HSBM).

Na pochodzenie psł. mimo słabego poświadczenia wskazuje rozmieszczenie geograficzne i liczne derywaty. Etymologia niejasna. Możliwe zestawienie z stprus. *camnet* 'koń' (Trautmann APSD 352), mniej przekonujący związek z *konjь* (zob.). ESSM X 177 uważa za najbardziej prawdopodobne pochodzenie dżwkn. od rzenia konia i wskazuje na paralelę z *gomonъ* (zob.). O różnych próbach etymologicznych krytycznie por. Sławski SE II 390, ESSM X 177, ESJS 332–333.

Loma, JF LIX 35–38.

B.R.-Ż.

komuditi : **kamъditi** 'spowalniać', 'tardare'

komuditi: ~ pol. dial. *komudzić* 'pokrywać mrokiem, stawać się chmurnym' (SW), 'zanosić się chmurami' (Karłowicz SGP), kasz. *komużęc sq* 'ts.' (Sychta SK), dłuż. *komużiś* 'zatrzymać, spowolnić', 'zwlekać, odwlekać, ociążać się', 'niepokoić' (Muka). ~

Por. nomina actionis: kasz. *k^uom^uuda* 'półmrok, zmierzch' (Lorentz PW), dłuż. *komuda* 'zwlekanie, odwlekanie, ociążanie się' (Muka), głuź. *komuda* f. 'zatrzymanie, spowolnienie; odroczenie' (Pfuhl);

2. adi. z suf. -ьнъ: pol. dial. *komudny* 'pochmurny, ponury' (SW, Karłowicz SGP), kasz. *komudni* 'ts.' : *χomudni* (Sychta SK), dial. *k^uom^uudni*, głuź. *komudny* 'powolny, marudny' (Pfuhl);

3. głuź. *komdźić* : *komdźec* 'zatrzymywać, powstrzymywać' (Pfuhl).

kamъditi: ~ ros. dial. *káмадуть* 'zbierać do kupy, gromadzić; chować, ukrywać', też *káמודуть* 'gromadzić (zwykle o pieniądzach)', 'kapać, nalewać po kropelce' (SRNG). ~

Zasięg formy z *a*- rozszerza czes. dial. moraw. *kamuda* 'niezgrabny, niezręczny, człowiek' (Kott).

Poświadczane realnie w słowiańszczyźnie wyrazy pozwalające z jednej strony na rekonstrukcję takich form, jak *mǫdǫti*, *mǫdǫlǫ*, *mǫdǫlǫti*, *mǫdǫlǫti* (por.), z drugiej *muditi*, uzasadniają celowość doszukiwania się również i w tych złożonych formacjach prastarej apofonii rdzennej -ǫ-/-u-. To z kolei może wskazywać na pokrewieństwo obu i skłaniać do wydzielenia w nich wariantywnego prefiksu *ka-/ko-* o zamkowej proveniencji. Od zarysowującego się tu podziału na wsch.słow. formacje z pref. *ka-* i wokalizmem -ǫ- rdzenia i na zach.słow. z pref. *ko-* i wokalizmem -u- odbiegają: czes. *kamuda* oraz głuź. *komdźić* / *komdźeć* (por. wyżej). Wskazane formy wyrazowe wykazują cechy obu grup.

Ze względu na semantykę mniej pewna jest przynależność do tej rodziny czasowników ros. o znaczeniu 'gromadzić, zbierać'.

ESSM IX 137, X 178–179, Otrębski, JP XLVII 334–345, Handke, SO XXXI 40, Popowska-Taborska, ZS XXIV/1, 102. B.O.

konati *konajo* 'czynić, wykonywać', 'perficere'; 'kończyć, doprowadzać do końca', 'terminare, finire'

~ pol. od XV w. *konać* dawne 'kończyć, doprowadzać do końca, spełniać, wykonywać', 'działać, czynić, czynić dalej', 'rozpatrywać, załatwiać', 'działać w sądzie', 'starać się, zabiegać o coś', 'umierać, umrzeć', 'udowodnić, załatwić' (też refl. *konać się* 'kończyć się, być ograniczonym' (Słownik stpol., SP XVI IBL)), też 'dręczyć kogoś', 'umierać, być w agonii' (SP XVI IBL), dziś tylko 'być w agonii, dogorywać, być umierającym' (też dial. Sychta Kociewie, Górniewicz Malbork, Brzeziński Krajna, Zborowski Zakopane, Olesch Sankt Annaberg), dial. też 'czynić, działać' (Karłowicz SGP), refl. *konać się* 'mocować się, przekomarzać się' (Nowak Żywiec), kasz. *konac* 'konać, umierać' (Sychta SK, Lorentz PW), dłuź. dawne *kónas* 'kończyć, zabijać' (Jakubica), też 'wynagradzać, odpłacać' (Muka), głuź. dial. *konać* 'wykonywać, robić, kończyć, dokonywać' (Pfuhl), czes. od XIV w. *konati* 'robić, czynić', też *konati se* 'odbywać się', stczes. też 'kończyć' (SSJČ, Gebauer Sl.), dial. moraw. *konat* 'umierać' (Bartoš DSM), sła. od XV w. *konat* 'wykonywać jakąś czynność', 'spełniać, czynić, działać, wytwarzać, tworzyć' (SSJ, SSN), 'przezwyćęzać, pokonywać' (Kálal), dawne z XVIII w. i dial., też 'umierać' (HSSJ, SSN, Buffa Dlhá Lúka, Sipos Bükk-Gebirge), refl. *konat sa* 'odbywać się';

sł. *konáti* 'dokonywać, popełniać', 'kończyć' (Pleteršnik), ch./s. rzadkie *кónати* 'cierpieć, znosić, tolerować coś' (RSAN), dial. tylko prefigowane *dokónati* 'skończyć' (RJAZ);

stros. **конати** 'doprowadzać do końca, niszczyć' (SRJ XI–XVII), ros. dial. *конать*, *канать* 'kończyć, doprowadzać do końca, niszczyć', 'męczyć, dręczyć', 'strofować, uczyć', 'czynić, robić', 'umierać, konać', też *конаться*, *канаться* 'dochodzić do końca, dobiegać końca, kończyć się', 'umierać, konać' (Dal, SRNG), ukr. od XVII w. *конáти*, *канáти* 'umierać, być w agonii', dawne też 'przezwyćęzać, pokonywać' (SUM, SSUM), dawne i dial. *конáти*, *канáти* 'umierać, konać, odchodzić', 'męczyć się, cierpieć', 'ginać' (Hrinčenko, Żel.), brus. *канáць* 'umierać w mękach', 'kończyć

się, zbliżać się do końca' (TSBM, HSBM), dial. *канáць* 'umierać', refl. *конáнице* 'losować, kto zaczyna grę' (SPZB). ~

Niepewne ze względu na semantykę brus. dial. *канáць* 'długo czekać', 'zebrać, prosić' (SPZB), 'usilnie pragnąć' (Nosovič).

Czasownik na -*ati* od *konъ* (zob.). Pierwotne znaczenie 'kończyć, doprowadzać do końca, wykonywać'. Machek ES² 272 sugeruje zbieżność z gr. *χονέω* 'spieszyć (się), pośpieszać', łac. *cōnārī* 'próbować, starać się, zabiegać usiłować', co Trubačev uważa za mało wiarygodne (ESSM X 182). Lit. *kanóti* 'męczyć, zabijać' może być pożyczką z pol. (por. Buga RFV LXX 255, Fraenkel LEW 216).

Vasmer REW I 612, Sławski SE II 406, ESSM X 182, Machek ES² 272.

B.R.-Ž.

konikъ *konika* 'mały koń, młody koń, źrebię', 'equus parvus seu iuvenis'

~ pol. od XV w. *konik* 'pieszczotliwie o koniu, mały koń, parvus equus' (SWJP, SJP PAN SW, L., Słownik stpol., SP XVI IBL), bot. w nazwach różnych gatunków roślin, np. 'lucerna, Medicago sativa', 'koniczyna, trifolium', zool. 'pasikonik, Locusta viridissima' (Słownik stpol., SP XVI IBL), przen. 'członek męski', 'narzędzie tortur' (SP XVI IBL), 'przedmioty przypominające konia, np. zabawka w kształcie konia' (SWJP), dial. *kónik* 'mały koń' (Karłowicz SGP, SOWM), 'haczyk do haftki' (Karłowicz SGP, Zborowski Zakopane, SOWM), bot. w nazwach różnych roślin (Karłowicz SGP), 'konik polny' (Dejna RKJL XXIII 222, SOWM), bot. 'koniczyna' (SOWM), *kůnik* 'koń' też 'pasikonik' (Olesch Sankt Annaberg), kasz. *konik* 'podstawa w skrzypcach, ponad którą struny są przymocowane i spoczywają' (Pobłocki, Karłowicz SGP), *końik* 'konik, mały koń' (Sychta SK), dłuż. od XVII w. *kónik* demin. do *kóni*, 'mały koń' (Muka, Chojnanus Wybór), też w nazwach owadów 'ważka Libellula', 'larwa Myrmeleona' (Muka), głuź. *konik* 'mały koń' (Pfuhl, Jakubaš), czes. *koník* 'konik, źrebię' (Přír. slov., Jungmann, Gebauer Sl.), sła. od XVII w. *koník* 'mały koń' (SSJ, SSSJ, HSSJ), zool. o różnych owadach np. z grupy Caelifera (SSSJ, HSSJ), astr. 'gwiazdozbiór Equuleus' (SSSJ), dial. pieszcz. o koniu (SSN, Buffa Dlhá Lúka, Orlovský Gemer), o różnych przedmiotach przypominających konia, np. 'stojak do piłowania drewna', 'ławka z babką do klepania kosy, itp.' (SSN), 'element konstrukcji dachu krytego słomą' (SSN), 'część krosien' (Orlovský Gemer) 'wiązka oczyszczonego, wyczesanego lnu' (SSN), 'urządzenie do pieczenia ziemniaków' (SSN), 'otwarte palenisko w kuchni' (Orlovský Gemer), zool. w nazwach różnych owadów, np. z rodzaju *Locusta*, bot. w nazwach różnych roślin (SSN, Mihál SMS XIX, Orlovský Gemer);

ch./s. *kōnik* 'mały koń' (RJAZ), *кѡньик* 'ts.' (RSAN), maced. *коњик* 'mały koń' (RMJ);

ros. dawn. *коникъ* od XVII w. 'mały koń' (Dal), 'rodzaj ławki w domu' (SRJ XI–XVII, SAR), 'szarańcza; konik polny' (SRJ XI–XVII), dial. *кѡник* 'drewniany haczyk w kształcie końskiej głowy', 'ławka w izbie', 'belka oddzielająca tylną część izby obok pieca' (SRNG), też zool. 'konik polny', 'ważka' (SRNG), ukr. *кѡник* 'konik' (SUM, Hrinčenko), zool. 'Locusta' (Hrinčenko), brus. od XVI w. *кѡник* demin. do *конь*, 'pieszczotliwie o koniu' (TSBM, HSBM), dawne też 'szarańcza' (HSBM), dial. 'konik' (SPZB), 'ważka' (Turaŭ). ~

Derywat z suf. *-kъ* od *konjъ*. Mniej prawdopodobne objaśnienie ESSM, zdaniem którego forma *konikъ* może być zapożyczona z języków celt. Jej źródłem miałyby być forma celt. *konko* bądź *kanko* (zob. ESSM X 197). Przy takim objaśnieniu *konjъ* byłoby formacją wtórną, utworzoną na podstawie interpretowanego jako demin. *konikъ*.
ESSM X 197–198. Sz.P.

konjuchъ *konjucha* ‘człowiek doglądający koni’, ‘equarius’

~ stpol. od XV w. *koniuch* ‘sługa należący do królewskiej ludności służebnej zobowiązanej do hodowli koni, także urzędnik, przełożony tych ludzi (podkoniuszy) (Słownik stpol.), pol. *koniuch* ‘stajenny’ (SP XVI IBL), ‘pastuch koni’ (SJP PAN), dial. ‘chłopiec do pasienia źrebiąt’ (Karłowicz SGP), ‘parobek orzący końmi’ (Karłowicz SGP), ‘wielki wilk’ (Karłowicz SGP), czes. *koňuch* ‘koniuch’ (Jungmann);

sł. *konjûh* ‘koniuch’ (Pleteršnik), ch./s. *kõñûh* ‘człowiek opiekuje się końmi, pasterz koni’ (RJAZ), ‘człowiek, który leczy konie’ (RJAZ), bułg. dawne *конюх* ‘koniuch’ (Mladenov BTR);

strus. od XIII w. **конюхъ конюха** ‘koniuch, osoba opiekująca się końmi’, ‘woźnica’ (Słovagъ DRJ, SRJ XI–XVII), też ‘urząd szlachcica zajmującego się carskimi końmi’, ‘jeździec’ (SRJ XI–XVII), ros. *конюх* ‘służący zajmujący się końmi’ (Dal, TSRJ), dial. *конюх* ‘pasterz koni’, ‘woźnica’, ‘znawca, wielbiciel koni’ (SRNG), też w nazwach różnych ptaków, np. o jastrzębiu (SRNG), icht. ‘ryba ukleja pospolita’ (SRNG), ukr. *конюх* ‘koniuch, ten kto opiekuje się końmi’ (SUM, Hrinčenko), brus. od XV w. *конюх* ‘osoba zajmująca się końmi’ (HSBM, TSBMLM). ~

Por. sła. *koňuchovať sa* ‘jeździć konno’ (Kálal).

Derywat od *konjъ* z suf. *-uchъ*.

Sz.P.

konjъ *konja* ‘koń’, ‘equus’

~ pol. od XIV. w ‘zwierzę nieparzystokopytne, Equus caballus domesticus’ (SWJP, SJP PAN, SW, Słownik stpol.), ‘o człowieku leniwym, gnuśnym’ (SW), arch. ‘koń wraz z jeźdźcem; żołnierz konny’ (SJP PAN), zwykle w pl. ‘powóz, bryczka lub inny ekwipaż zaprzężony w konie’ (SJP PAN), ‘rodzaj tortury’ (SW), ‘sztuka drewna na nogach, na którą sadzają żołnierzy za karę’ (SW), zool. zwykle pl. ‘Equidae, rodzina ssaków jednokopytnych roślinożernych, należą do niej np. osioł, zebra’ (SJP PWN), stpol. dziki *koń* ‘wielbłąd, Camelus dromedarius’ (Słownik stpol.) ‘kupa, stos, acervus’ (Słownik stpol.) dial. *koń, kón* ‘Equus caballus domesticus’ (Karłowicz SGP, Pluta Dzierżysławice, Dejna RKJŁ 224, Zborowski Zakopane, Sychta Kociewie, SOWM, Olesch Sankt Annaberg), ‘wierzchni snop na mendlu’ (Karłowicz SGP), określona belka w pewnym typie konstrukcji dachu’ (SOWM), kasz. *k^oń* ‘koń’ (Lorentz PW), *kón* ‘koń, Equus caballus domesticus’, ‘podłużna forma kołowrotka do przędzenia’, ‘koło zębate przy krosnach’, zool. ‘ważka Calopteryx Virgo’, bot. ‘głóg’ (Sychta SK), ‘podstawa pod struny skrzypiec’ (Ramułt, Pobłocki), połab. *tūn* ‘koń, Equus caballus domesticus’ (Polański–Sehnert), dłuż. *kón* ‘koń’ (Muka), głuż. *kón* ‘koń’ (Pfuhl, Kral), stczes. *koń* ‘koń, Equus caballus domesticus’ (Gebauer Sl., MSČS), czes. *kůň*

'koń, *Equus caballus domesticus*' (SSJČ, Přír. slov. Jungmann), 'zwierzęta z rodziny koniowatych, *Equiidae*' (Přír. slov.), powszechnie w dial. *kůň* 'koń' (np. Lamprecht Opava), dial. moraw. *kůň* 'koń', 'mocna gałąź, konar', 'podłużna ławka na trzech nogach' (Bartoš DSM), sła. od XV w. *kōň* 'zwierzę nieparzystokopytne, *Equus caballus domesticus*' (SSJ, SSSJ, Kálal, HSSJ), pot. 'drewniany stojak do piłowania drewna' (SSJ), dial. *kōň* 'koń, *Equus caballus domesticus*', 'stojak do piłowania drewna', 'stojaki do suszenia różnych rzeczy, np. kory, sukna itp.', 'część krosien', 'część pługa' (SSN), w nazwach owadów, np. 'Locusta';

sł. *kōnj* 'koń, *Equus caballus domesticus*' (Pleteršnik), ch./s. od XIII w. *kōň* 'koń, *Equus caballus*' (RJAZ), w nazwach zwierząt, np. *koň* morski 'Trichechus rosmarus' (RJAZ), scs. **конь коня** 'koń, *Equus caballus*' (SJS, SR BAN, SS X–XI), bułg. *кон* 'koń, *Equus caballus*' (RBE, RBKE, BTR), 'rodzina koniowatych' (RBE), *коѣнь* : *кон* : *кон* 'koń' (Gerov, BDial. VII 69), maced. *коњ* 'koń', морски *коњ* 'Trichechus rosmarus', 'Hippopotamus amphibius' (RMJ);

strus. od XII w. **конь коня** 'koń, ogier, samiec konia' (Słovary DRJ, SRJ XI–XVII, Srezn.), w nazwach innych zwierząt, np. *конь водяной, морской, речной* 'hipopotam', 'element konstrukcji dachu' (SRJ XI–XVII), ros. dawne *конь* 'koń, *Equus caballus domesticus*' (SAR, Dal), dial. *конь* 'koń' (SRNG), też 'kalenica', 'szałas z patyków i trawy', icht. np. *конь-рыба* 'Barbus labeo' (SRNG), bot. np. *конь-трава* 'Gentiana axillaris' (SRNG), ukr. *кинь* 'koń' (SUM, Hrinčenko), 'część warsztatu tkackiego' (Hrinčenko), brus. od XIV w. *конь* 'nieparzystokopytne zwierzę, które wykorzystuje się do przewozu ludzi i towarów oraz do jazdy wierzchem' (HSBM, TSMB, TSBLM), powszechnie w dial. *конь* 'ts.' (np. Turaŭ, Scjaškovič Grodno, SPZB). ~

Wyraz nie ma pewnej etymologii. Najczęściej próbuje się zestawiać wyraz z synonimicznym psł. *komonъ* 'koń' (zob.). Por. też psł. *kobyła* 'klacz' (zob.). Autorzy ESSM X 197–198 przypuszczają, że wyraz *konjъ* mógł powstać w drodze derywacji wstecznej od *konikъ* czy *копѣкъ* (zob. *konikъ*), które mogą być zapożyczeniem formy *konko/kanko* spotykanej w językach celtyckich. W myśl tej tezy zapożyczenie zostało potraktowane w językach słowiańskich jak deminutivum z popularnym suf. *-k-*. Celtyckie wyrazy kontynuują ie. rdzeń *k'a(n)k-* 'skakać', tak jak stwniem *hengist*, niem. *Hengst* 'ogier'.

Mało przekonująca wydaje się próba wyprowadzenia wyrazu od *kopъnъ* w nawiązaniu do czasownika *kopati* (Trubačev NDŽ 47–52).

ESSM X 197–198, Sławski SE II 446–447, Boryś SE 248, Machek ES 247, Schuster-Šewc EW 607, Berneker SEW I 561–562, Trubačev NDŽ 47–52. Sz.P.

конѣѣ *konjъja konjъje* 'związany z koniem, koński', 'equinus'

~ pol. dial. *koní* : *kóni* 'koński' (Karłowicz SGP), kasz. *koñi* 'koński' (Sychna SK, Lorentz PW), czes. dawne *koní* 'koński, equinus' (Gebauer, Jungmann), sła. dial. *koní* 'koński' (SSN);

ch./s. *коѣи* 'koński, związany z koniem' (RSAN);

ros. dawn. od XVII w. *коний* 'koński' (SRJ XI–XVII), ros. dial. *кониий* 'związany z koniem, koński' (SRNG), bot. w nazwach roślin np. *коний щавель* 'Astraphaxis spinosa' (SRNG). ~

Przymiotnik z suf. dzierżawczym -bъ od *konjъ* (zob.).

Sz.P.

konjъskъ *konjъska konjъsko* 'związany z koniem, należący do konia, charakterystyczny dla konia', 'equinus'

~ pol. od XV w. (w XIII w. NM: Ivo z *Końskiego*, SP XVI IBL), *koński* adi. od *koń* 'należący do konia, swoisty koniowi, przypominający konia' (Słownik stpol., SP XVI IBL, L., SWil., SW, SWJP), częste w nazwach bot., np. *koński* język 'Rumex', *końskie* kopyto 'Asarum europaeum', *koński* szczaw 'Rumex obtusifolius' (SP XVI IBL), też dial. 'właściwy koniowi' (Karłowicz SGP, Dejna RKJŁ XXVII 225), kasz. *kónski* adi. od *koń* (Sychta SK), połab. *tūnstē* 'koński' (Polański–Sehnert), głuź. *kónski* 'koński' (Pfuhl), czes. *koňský* 'właściwy koniowi; przypominający w czymś konia' (SSJČ, Přír. slov., Gebauer Sl.), sła. od XVI w. (w XIV w. jako NM: *Kunzka, Konzka*, HSSJ) *konský* adi. od *kôn* (SSJ, HSSJ), dial. 'związany z koniem oraz jego cechami' (SSN, Buffa Dlhá Lúka), w złożonych nazwach roślin i grzybów np. *konský bôb* 'Faba equina' (SSN, Mihál SMS XIX, Orlovský Gemer);

ch./s. *kõnksi* 'związany z koniem' (RJAZ), w różnych nazwach roślin, np. *końska* djetelina 'Trifolium pratense', *końska* blitwa 'Arum maculatum' (RJAZ), scs. **коньскъ** 'koński, odnoszący się do konia' (SJS, SR BAN, SS X–XI), bułg. *кѡнски* 'odnoszący się do konia, związany z koniem' (RBE, RBKE też BDial. III 91), maced. *коњски* 'związany z koniem', zool. *коњска мува* 'Hyohosca equina';

strus. od XII w. **коньскни** 'związany z koniem, koński' (Slovarъ DRJ), **конскни** też 'składający się z koni' (SRJ XI–XVII), ros. *кѡнскиий* 'koński, związany z koniem' (Dal, TSRJ, też dial. SRNG), w różnych połączeniach wyrazowych, zwłaszcza w nazwach roślin, np. *кѡнская грива* 'Asparagus officinalis' (SRNG), ukr. *кінсьський* 'związany z koniem, koński' (SUM, Hrinčenko), stbrus. od XVI w. *конскиий* : *коньскиий* 'charakterystyczny dla konia, przeznaczony dla konia, związany z jazdą na koniu' (HSBM, Słownik Skaryny), brus. *кѡнски* 'związany z koniem, należący do konia' (TSBM, TSBLM), dial. *кѡнски* : *кѡньські* 'ts.' (SPZB, Turaŭ), także w różnych nazwach roślin, np. *конски щчавер* 'koński szczaw' (Turaŭ). ~

Adi. z suf. -ъskъ od *konjъ* (zob.).

Sz.P.

konopъ f. : **konop'a** : **konopъje** coll. zach. i pld. 'konopie', 'Cannabis sativa'

konopъ: ~ pol. dawne od XV w. *konop* f. 'konopie': *konop* cannabum (Słownik stpol., SP XVI IBL, L.), dial. *konop* (Karłowicz SGP, Górnowicz Malbork, Paryl Tuligłowy, Wietrzyk Gorlice, Zareba Siołkowice), dłuź. *kónop* f. 'konopie' (Muka, też dial. Starosta), głuź. *konop* f. 'konopie' (Pfuhl);

słē. *konðp konópa* 'sznur' (Pleteršnik, SSKJ), też dial. *konop* 'ts.' (Rigler Notr.), ch./s. *kõnop* 'lina, sznur': *konopot* vezana (RJAZ, Vuk), chorw. dial. czakaw. *konðp, konop* 'coś z konopi, lina, tkanina' (Moguš Senj, Vidović PR, HDZ VII 505), bułg. *кѡнѡп* 'konopie, Cannabis sativa', 'włókno, nici z tej rośliny' (BTR, RBE, Gerov), też dial. *кѡноп*,

кунѡп, кѡноплъ, канѡплъ, кунѡплъ, конѡпал 'ts.' (BDial I 101, BDial III 91, BDial VIII 255), maced. *коноп* 'konopie' (RMJ);

ros. *конопъ* : *конопель* 'konopie' (Dal, SSRJ), też dial. *конопъ* 'roślina konopie, przędza konopna, lina, sznurek', *конопель* też 'nić na sieci do połowu ryb' (SRNG), brus. *канопель* 'konopie, roślina, z której wyrabia się włókna, a z nasion olej' (TSBM). ~

konop'a: ~ pol. od XV w. dawne sg. *konopia* (Słownik stpol., SP XVI IBL), dziś tylko plt. *konopie* 'Cannabis sativa, roślina uprawna, jej włókna służą do wyrobu sznurów, lin, płótna, z nasion wytłacza się olej', 'oczyszczone włókno otrzymywane z konopi' (WSJP, SW, L., Słownik stpol., SP XVI IBL), dial. 'ts.' (Karłowicz SGP, Pluta Dzierżysławice, Górniewicz Malbork, Zdaniukiewicz Łopatowszczyzna, Cechosz-Felczyk OH, Zareba Siołkowice), kasz. *k^uonopla* 'konopie' (Lorentz Sl., Sychta SK: jako dawne plt. *konople* 'ts.'), dluž. plt. *kónope* 'konopie' (Muka), głuż. plt. *konopje* 'ts.' (Pfuhl, też dial. Michalk Neustadt), czes. dial. *konopja* 'konopie' (Malina Mistřice, Steuer Baborów, Kazmír Valašsko), sła. *konopa*, zwykle pl. *konope* (na pierwotną miękkość wskazują przypadki zależne: *konopiam*, w *konopiach*) (SSSJ, tak samo dawne i dial. HSSJ, SSN), dawne też *konopje* (HSSJ);

sł. od XVI w. *konoplja* 'roślina, Cannabis sativa', 'włókna konopne; tkanina z takich włókien', zwykle pl. *konoplje* (SSKJ, Besedje 16.st., Pleteršnik, też dial. Rigler Notr.), ch./s. od XV w. *kònopla* 'Cannabis sativa, konopie' (RJAZ, Vuk), też dial. *конопља* (SDZ XXX, 157), pl. *kònopļe konopāļā* (RJAZ), cs. **конопѧ** Cannabis' (Miklosich LP);

strus. **конопѧ** 'konopia' (Slovarъ DRJ), rus.-cs. **конопѧ** 'ts.' (SRJ XI–XVII), ros. *конопля* : *коноплѧ* 'konopie' (SSRJ, Dal), też dial. *коноплѧ* 'ts.' (SRNG), zwykle plt. *конопли* : *конопли* : *коноплѧ*, *кѡнопи* : *кѡнопи* : *конопи* 'ts.' (SRNG), ukr. *коноплі* pl. 'konopie', też dawne i dial. *коноплі* 'konopie', 'pniaki' (Hrinčenko, Żel., Sl. ukr. woroneż., Verchratskyj Batjuki), *колопні* 'konopie' (Janów SH), brus. od XVI w. *каноплі* pl. 'konopie' (HSBM), też dial. *коноплі*, *каноплі* (Turaŭ, Šaternik Červ.). ~

Por. bułg. dial. *конѡпа* 'konopie' (Gerov, BDial I 101, BDial VIII 255);

2. czes. *konopě* f. 'ts.' (Gebauer Sl., Kott, Přir. slov.).

konop'je: ~ stczes. *konopie* coll. 'ts.' (Gebauer Sl.), czes. dawne coll. *konopí* 'konopie': tím větší poroste *konopí* (Jungmann), też dial. *konop'i* 'ts.' (Bělič Dol.);

ch./s. od XVI w. *kònopļe* n. 'Cannabis sativa, konopie': *kònopļe* domaće, *kònopļe* pītome (RJAZ), bułg. *конѡпѧ* coll. 'ts.' (Gerov), też dial. *конѡпѧ* 'sznur konopny' (Mladenov BTR);

ros. dial. *коноплѧ* 'Cannabis sativa' (SRNG). ~

W materiale pld.słów. wskutek wtórnego stwardnienia niepewna pierwotna postać większości form. ERHJ I 473 rekonstruuje dla tego materiału postać *konopъ*, tak też BER II 592, natomiast Snoj ES³ 329–323 wyprowadza sł. *konѡp* z odrębnej postaci psł. *konopъ*. Słowo przeważnie występuje w plt., co czasem nie pozwala na ustalenie postaci sg.

Wyras zazwyczaj uważany za prastarą pożyczkę z nieustalonego źródła wschodniego wraz z identycznymi znaczeniowo stwniem. *hanaf*, gr. *κάνναβις*, skąd łac.

cannabis, pers. *kanab*, orm. *kanap*’, *kanep*’. O innych hipotezach pochodzenia pożyczki wraz z bibliografią zob. Vasmer REW I 615, Machek ES² 273, Sławski SE 425–426. ESSM X 188–191 w obszernym krytycznym omówieniu powraca do koncepcji Miklosicha EW 127, że Słowianie poznali tę roślinę na terenach własnej praojczyzny we wschodniej Europie i stworzyli dla niej nazwę, którą mogli zapożyczyć zarówno w Germanii, jak i Grecji. Argumentem na rzecz tej hipotezy jest forma *konop*’, która nie może pochodzić ani od *hanaf*, ani od *κάνναβις*. B.R.-Ż.

konъ *kona* ‘skraj, koniec’, ‘finis’; ‘początek’, ‘incipium’

~ dłuż. *kón* ‘termin, moment, chwila’ (Muka), czes. rzadkie, książk. *kon* ‘wykonanie, wyrób’, stczes. *kon* ‘koniec’ (Gebauer Sl.), też dial. *kon*: ten dělá *kony* (Bartoš DSM);

ch./s. dawne *kōn* ‘kraniec, początek i koniec’: od *kona* do *kona* (RJAZ, Vuk), cs. **konъ** ‘skraj, rant’ (SJS, Miklosich LP);

ros. dawne *кон* ‘początek, koniec’, ‘rubież, granica’, ‘rząd, porządek’, ‘cel, do którego należy trafić przy różnych grach’ (Dal), strus. **konъ** ‘koniec, początek, granica’ (SRJ XI–XVII, Srezn.), też dial. *кон* ‘koniec, granica’, ‘początek’, ‘kolejność’ (SRNG), ukr. *кін кону* ‘miejsce obstawiania w grach hazardowych’ (SUM), dial. *кін кону* ‘miejsce, gdzie umieszczano przeznaczone dla wszystkich zarządzenia’ (Hrinčenko, Żel.), brus. *кон* ‘miejsca, gdzie stawia się pionki w grze’, ‘miejsca obstawiania w grach hazardowych’ (TSBM), dial. *кон* ‘kolejność’, *кань* ‘koniec, śmierć’ (Nosovič). ~

Por. pol. dial. *pokon* ‘początek’ (u L.: XVIII w.) ‘koniec’, stczes. *dokona* ‘całkowicie, do końca’, sła. *napokon* ‘na koniec, w końcu’, dial. *dokona* ‘do końca’, ch./s. *iskon* ‘początek, zaranie’, stśle. *iskoni*, *dokoni* ‘od początku do końca’, scs. **искони** adv. ‘od początku’, strus. **поконъ** ‘początek’, ‘zwyczaj, nałóg’.

Pierwotne nomen actionis z rdzennym -o- od *čęti čьnъ* (zob.) (Sławski SE II 419 z literaturą, ESSM X 196). Najbliższe odpowiedniki z tym wokalizmem: łot. *at-kan* ‘znowu, ponownie’ (< bałt. *kana-*, Trautmann BSW 134), stind. *kanīna-* ‘młody’, *kanūā* ‘dziewczyna, dziewczica’ (Zubaty Studie I2, 91–92, Mayrhofer KEWA I 151, 153).

B.R.-Ż.

konьсь ‘skraj, koniec’, ‘finis’; ‘początek’, ‘incipium’

~ pol. od XIV w. *koniec* ‘punkt lub linia ograniczający coś, najbardziej wysunięta na zewnątrz część przedmiotu, brzeg, skraj, kraniec’, ‘moment, kiedy coś przestaje być, trwać; ostatnie stadium, kres, schyłek’ (Słownik stpol., SP XVI IBL, SW, SJP PAN), dial. *koniec*, *kóniec* (Brzeziński Krajna, Paryl Tuligłowy, Cechosz-Felczyk Podole, Zborowski Zakopane, Zareba Siolkowice, Pluta Dzierżysławice), też ‘cel, wszystkie właściwości rzeczy’ (Karłowicz SGP), kasz.-śli. *kóńc* ‘koniec, skraj, brzeg, róg, kraniec, czubek’, ‘kres, schyłek’, ‘śmierć, koniec życia’, ‘szczyt dachu, wozu’ (Sychta SK, Lorentz PW, Lorentz SIW), połab. *fūnac* ‘koniec’ (Polański SE 895), dłuż. *kónic* ‘koniec’, ‘koniuszek’, ‘początek’, ‘cel’ (Muka), głuź. *kónc* ‘koniec’, ‘koniuszek’ (Pfuhl), dial. *kónc*, *kónic* ‘ts.’ (Michalk Neustadt, Schroeder Schleife), czes. od XV w. *konec* ‘koniec’,

‘kraniec, początek lub koniec’, ‘cel’, stczes. *konec* ‘koniec, kraniec czegoś w czasie lub przestrzeni’ (Gebauer Sl.), też dial. moraw. *końec, konec* ‘koniec’, ‘początek’: zač’ňem s *konca* ‘od początku’ (Lamprecht Opava, Bělič Dol., Horečka Frenštát, Skulina Mor.-slov., Lamprecht Opava, Hruška DSCh, Kazmír Valašsko), sła. od XV w. *koniec* ‘koniec’, ‘zakończenie’: mať dobrý, zlý *koniec*, ‘śmierć’, dawniej ‘kraniec, koniec albo początek czegoś’: zahon roli *konec* od *koncze* (SSJ, HSSJ), też dial. *koniec* : *konec* ‘skrajna część czegoś, zakończenie’: nemá ani *konce* ani kraje (Kálal, Sipos Bükk-Gebirge);

słę. *kónec -nca* ‘najdalsza część czegoś, ostatnia część’, przen. ‘śmierć’ (SSKJ, Besedje 16.st., Megiser 1592), ‘koniuszek palca, języka’, ‘cel’, ‘początek’: od *konca*, ‘resztką materiału’, ‘nić, przędza’ (Pleteršnik), też dial. *kónec* ‘ts.’ (Rigler Notr.), *kõnc* ‘ts.’ (Tominec Črni vrh), ch./s. *kónac* ‘koniec (o czasie)’, ‘koniec, skraj, granica (o przestrzeni)’, ‘wątek, nić’ – w tym znaczeniu od XIII w. (RJAZ z uwagami o rozwoju znaczenia), dawne ‘miara długości’ (RSAN, RJAZ, też dial. chorw. np. ČDL, Moguš Senj, Peić–Bačlija RBB, Sekulić Bačk.), też jako NM *Кòнац, Конес* (RJAZ), scs. **копѣць копѣца** ‘koniec’, ‘skraj, kraniec, granica’ (SJS, Sadnik–Aitzetmüller HAT), bułg. *конѣц* dawne i książk. ‘koniec, skraj, brzeg’, ‘śmierć’ (Gerov, RBE, Mladenov BTR), ‘nić do tkania, nitka, wątek’, też dial. *конѣц* ‘wątek’, ‘koniec’, ‘skraj lasu’ (BDial. III 91, BDial. III 233, Rečnik RODD), maced. *конѣц* ‘wątek, nić’, ‘las, leszczyna’, ‘koniec, śmierć’ (RMJ), dial. *kun’ec* ‘nitka’, ‘koniec’ (Małecki SW, BDial. VIII 255: Kostur);

strus. **копѣць копѣца** ‘koniec, kraniec, skraj’, ‘pograniczna część terytorium, grodu’, ‘miara w handlu, kawałek, odcinek’ (Slovarь DRJ, SRJ XI–XVII, Srezn.), ros. *конѣц* ‘granica czegoś, koniec’ (SSRJ), dial. *конѣц* ‘kraniec, początek (o czasie i przestrzeni)’, ‘część wsi’, ‘ulica’, ‘koniec jakiegoś przedmiotu’, ‘kawałek płótna jako jednostka miary w handlu’, ‘jednostka długości’ (Dal), ‘koniec’, ‘odcięty kawałek czegoś’, ‘część pola, zagonu’ (SRNG), *kan’ec* ‘ts.’ (Słownik starowierców), ukr. od XIV w. *кінѣць* ‘skrajny punkt, koniec’: в обидва *кінці*, звести *кінці* з *кінцями*, ‘ostatni moment’: від (з) початку до *кінця*, ‘śmierć’ (SUM, SSUM: *конѣцъ, конѣц*), też dial. *кінѣць* *кінця* ‘koniec’, ‘skraj, granica, zakończenie’ (Hrinčenko), *конѣць* *кінця*, *конѣц* ‘ts.’ (Żel., Turčyn Tylicz), *konec* ‘ts.’ (Janów SH), brus. od XV w. *канѣц* ‘koniec, zakończenie czegoś (o czasie i przestrzeni)’, ‘śmierć, zguba’ (HSBM), też dial. *канѣц, конѣц* ‘ts.’ (SPZB, Rastorguev Brjansk, Turaŭ), *канцы* ‘nitki osnowy zostające na brzegu tkani-ny’ (Šatalava BDS, SNM 66). ~

Derywat z suf. -ьсь od *konъ* (zob.) (ESSM XI 6, Machek ES² 273). O sufiksie w tym wyrazie zob. Doroszewski, PF XIII 78, Meillet SC 362. Vasmer REW I 612 wskazuje prapokrewne łac. *re-cēns* ‘świeży’, śrirl. *cinim* ‘powstaje’, *cinis* ‘urodzony’, gr. *καινός* ‘nowy’, stind. *kanīnas* ‘młody’ (por. Walde–Hofmann I 423, Berneker SEW I 561).

B.R.-Ż.

копѣčati *končajo* ‘doprowadzać do końca, kończyć’, ‘finire, terminare’, refl. **копѣčati se**

~ słę. *končati -ām* ‘kończyć, zaprzestać wykonywanej czynności’, ‘umrzeć’, dawne ‘zabić, uśmiercić’ (SSKJ, Pleteršnik, Besedje 16.st., Megiser 1592), dial. *končati* ‘ts.’

(Rigler Notr.), ch./s. *kōncčati kōncčām* 'kończyć, zakańczać, kończyć się', dawniej, do XV w. 'zabijać' (RJAZ, Vuk), też dial. *končāt* 'garbować skórę', 'przygotowywać sieć na ryby' (ČDL), 'kończyć' (Vidović PR), scs. **КОПЬУАТИ КОПЬУАЖ КОПЬУАЈШИ** 'kończyć, zakańczać', 'spełniać, realizować, urzeczywistniać' (SS X–XI, SJS), bułg. dawne *кончая* 'kończyć' (tylko u Gerova);

strus. **КОПЬУАТИ КОПЬУАЮ КОПЬУАЈЕТЬ** 'kończyć, doprowadzać do końca; rozwiązywać coś', 'zabijać' (Slovarь DRJ), stros. też 'dogadywać się, porozumiewać się' (SRJ XI–XVII, Srezn.), ros. *кончатъ* 'doprowadzać coś do końca, kończyć', *кончатъ* 'ts.' (Dal), też dial. *кончатъ* 'kończyć', 'psuć, niszczyć, unicestwiać', 'umierać' (SRNG), ukr. *кінчати* : *кінчити* 'kończyć, doprowadzać coś do końca'; 'zabijać kogoś, wykańczać', dawne i dial. *кінчати* (*кінчути*) 'kończyć', 'zabijać' (Hrinčenko, Żel.), *кончати* 'kończyć', brus. *канчаць* 'ts.', impf. od *кончыць*, stbrus. *кончати*, *коньчати* 'kończyć, doprowadzać do końca', 'gubić, zabijać', dial. *канчаць*, *кончаць* 'kończyć' (SPZB, Turaŭ). ~

Refl. **копѣчати се**: ~ pol. dial. *kończać się* 'kończyć się', 'wykańczać się, umierać' (Cechosz-Felczyk Podole);

sł. od XVI w. *končāti se* 'kończyć się, być zakończonym, ograniczonym (w przestrzeni i czasie)' (Besedje 16.st., Pleteršnik, SSKJ), ch./s. *kōncčati se* 'kończyć się' (RJAZ, Vuk), scs. **КОПЬУАТИ СЯ КОПЬУАЖ СЯ КОПЬУАЈШИ СЯ** 'kończyć się', 'umierać' (Sadnik–Aitzetmüller HAT);

strus. **КОПЬУАТИСЯ КОПЬУАЮСЯ КОПЬУАЈЕТЬСЯ** 'kończyć się', 'umierać' (Slovarь DRJ, SRJ XI–XVII, Srezn.), ros. *кончатся* 'dobiegać końca', 'umierać', też dial. *кончатся* 'umierać' (Meľničenko Jaroslav), ukr. *кінчатися* 'kończyć się', stukr. *кончатися* 'pojawiać się, dziać się' (SSUM), dawne i dial. *кончатися* 'kończyć się, umierać' (Hrinčenko), brus. *канчацца* 'ts.', imperf. od *кончыцца* (TSBM), stbrus. *кончатися* 'kończyć się' (HSBM), dial. *кончацца* 'kończyć się' (Turaŭ). ~

Por. stpol. w XIV w. *skończać* 'skończyć', 'skonać', *skończać się* 'skończyć się; ustać' (Słownik stpol.).

Denominativum od *копѣсь* (zob.), por. co do budowy *konati* od *konъ*, por. też z suf. *-iti kopѣčiti*.

ESSM XI 7, Zubatý Studie I 2, 412–413.

B.R.–Ž.

копѣчина 'kres, koniec (w przestrzeni i czasie)', 'finis (in loco temporeque)'; 'końcowa część czegoś', 'pars finalis alicuius rei'

~ pol. *kończyna* 'noga albo ręka', dawne 'kraniec, koniec, skraj, kres', od XVI w. 'koniec, kraniec, kres, coś najdalszego, ostatniego; ostatek' (SP XVI IBL), dial. *kōncina* 'zaciszne, osłonięte miejsce' (Nowak Żywiec), połab. *ŕajancaiņa* 'kij pasterski, laska pasterska' (Polański–Sehnert), głuź. *kónčina* 'koniec, kraniec' (Pfuhl), czes. *končina* 'skraj, krawędź, granica, odległe miejsce' (Přír. slov.), dawne też 'śmierć' (Gebauer Sl.), dial. moraw. 'granice pola, miedza', 'kończyna ciała', 'śmierć, zgon' (Kott), pl. *končiny* 'oddalony kraniec pola, pastwiska itp.' (Bartoš DSM, Skulina Mor.-slov.), 'ostatnie trzy dni karnawału' (Kazmír Valašsko), sła. od XVI w. *končina* 'odległy skraj' (SSJ, HSSJ), 'granica', też dial. dawne *końčina*, *končina* 'śmierć' (SSN);

(SRNG), ukr. *кончитися* 'przemijać, kończyć się', dawne i dial. *кончітися* 'kończyć się, umierać' (Hrinčenko). ~

Denominativum na -iti od *копѣсь* (Sławski SE II 447, ESSM XI 8).

B.R.-Ž.

копѣсь *копѣсьна копѣсьно* 'końcowy, krańcowy; ostatni', 'ultimus, extremus'

~ pol. od XV w. *konieczny* : *konieczni* dawne 'będący na końcu (o czasie i miejscu)', 'nieodwołalny, zupełny, całkowity', 'związany z jakimś celem' (Słownik stpol.), 'nie-dający się uniknąć, bezwzględnie potrzebny, niezbędny', dawniej 'końcowy, ostatni, ostateczny' (SP XVI IBL), dial. 'bezwzględny, niezbędny' (Brzeziński Krajna), też *koniecznym* sposobem 'w końcu, ostatecznie': ón *koniecznym* sposobem upar sie i posed (Karłowicz SGP), kasz. *kōńečni* 'końcowy, graniczny, ostatni' (Sychta SK), 'potrzebny, niezbędny' (Lorentz PW, Ramułt), dłuż. *kōńcny* 'końcowy' (Muka), głuź. *kōńcny* 'ts.' (Pfuhl), czes. *konečný* 'będący na końcu', 'mający koniec', 'ulotny', 'zupełny, ostateczny', stczes. *koneční*, *konečný* 'będący na końcu, kończący coś, skończony' (Gebauer Sl.), sła. *konečný* 'będący na końcu, ostatni', 'definitywny, ostateczny', 'mający koniec, przemijający' (SSJ, HSSJ), też dial. 'ostatni, końcowy', 'skrajny' (SSN);

słę. *kōńčen* 'odnoszący się do końca', 'skończony, ostateczny', ch./s. *kōnačan* 'końcowy, ostateczny' (RJAZ), cs. **копѣсь** 'końcowy, ostatni' (SJS, Miklosich LP), scs. tylko w formie adv. **копѣсьнѣ** 'wreszcie, w końcu' (Sadnik–Aitzetmüller HAT), bułg. dawne i książkowe *конѣчен* 'skrajny, końcowy, mający koniec, kres' (RBE, Mladenov EPR 1061: sztuczne), maced. *конечен* 'ostateczny';

strus. **копѣсьни** 'końcowy, ostatni' (Slovarь DRJ), ros. *конечный* 'mający koniec w przestrzeni i czasie', 'główny, najważniejszy', 'ostateczny, gotowy' (Ożegov SRJ), dial. 'mieszkający na końcu wsi' (SRNG), ukr. od XV w. *конечный* 'niezbędny, nieodzowny' (SSUM, SUM, Hrinčenko), dawne *конечный* 'końcowy, ostateczny', 'niezbędny' (Żel.), brus. *канѣчны* 'znajdujący się na końcu', 'ostatni', 'skrajny' (TSBM, HSBM). ~

Od *копѣсь* (zob.) z suf. -ьнѣ.

B.R.-Ž.

кон'є *кон'єте* 'młode konia, źrebię', 'pullus equinus'

~ pol. od XVI w. *konię* zwykle pl. *konięta* 'szkapy, liche koniska, koniki' (SJP PAN), *koniatko* 'mały koń, źrebię' (SP XVI IBL, L.), dial. *konię* 'źrebię, koniatko', 'wychudzony koń' (Karłowicz SGP), kasz. *końq -eca* 'młody koń', częściej *końqtko* 'ts.' (Sychta SK), dłuż. dawne *kōnjetko* 'źrebię' (Chojnanus Wybór), *kōnetko* 'źrebię' (Muka), głuź. *konjatko* 'ts.', tu być może też *konja* 'młody koń' (Jakubaš), czes. *kuně -te* 'młode konia' (SSJČ, Přír. slov.), sła. dial. *kōña* 'źrebię' (Kálal), *koniatko* 'młode konia' (SSN);

ros. dawn. *коня* 'źrebię' (Dał, tu też niepewne z XVII w. *коня* m., SRJ XI–XVII), ukr. *коня* 'młody lub zabiedzony koń' (Hrinčenko). ~

Derywat od *копѣ* z suf. -єт- tworzącym nazwy młodego potomstwa ludzi i zwierząt. Por. III 11–19.

Sz.P.

kopa 'kopiec, kupa, sterta', 'acervus, cumulus', **kopa sěna** 'kopa siana', 'acervus foeni' ~ pol. od XIV w. *kopa* '60 sztuk, dawna jednostka handlowa lub obrachunkowa, w XVII–XIX w. stosowana też do obliczania zbiorów rolnych (snopów)': dwie *kopy* jaj, 'złożone w stertę siano, słoma, pewna liczba snopków ułożona w specjalny sposób', 'zaokrąglony, kopulasty wierzchołek góry', stpol. też '60 snopków', 'jednostka pieniężna – 60 groszy srebrnych' (Słownik stpol., SP XVI IBL), dial. *kopa* 'jednostka obrachunkowa, 60 sztuk' (Brzeziński Krajna, Paryl Tuligłowy, Wietrzyk Gorlice, Zborowski Zakopane, Kąs Orawa, Olesch Sankt Annaberg), *kopa* płótna '60 łokci' (Karłowicz SGP), też 'stos siana, torfu', 'snopek słomy' (Karłowicz SGP, Cechosz-Felczyk Podole, Wietrzyk Gorlice, Zborowski Zakopane, Nowak Żywiec), 'niewyniosły, zaokrąglony szczyt' (Karłowicz SGP, Zborowski Zakopane), 'wielka ilość czegoś' (Kąs Orawa), kasz. *kopa* 'jednostka rachunkowa, 60 sztuk': *kopa* jāj, 'stóg': *tře kopě sana* (Sychta SK, Lorentz PW), połab. *tüpä* '60 sztuk' (Polański–Sehnert), dłuż. *kopa* 'stos' (Muka), głuż. *kopa* 'stos', '60 sztuk' (Pfuhl), też dial. *kopa* 'kupa' (Michałk Neustadt), czes. od XIV w. *kopa* 'liczba 60 jako jednostka rozliczeniowa', 'dużo, wiele', 'kupa czegoś', 'kawał płótna', 'stóg, stos, sterta' (Přir. Slov.), stczes. też *kópa* 'nagromadzenie czegoś': *kopy* pšeničné, *sěnná kopa*, 'duża liczba czegoś, zazwyczaj 60', '60 groszy' (Gebauer Sl.), dial. *kopa*, *kópa* 'stóg siana', '60 sztuk' (Skulina Mor.-slov., Malina Místřice, Lamprecht Opava, Steuer Baborów, Hruška DSCh), sła. *kopa* już od XV w. jako jednostka miary: '60 kawałków czegoś', później również jednostka pieniężna: '60 groszy': pod *kopu* 'pod karą 60 groszy', a także '50–52 snopów niewymłóconego zboża' (HSSJ), dziś przede wszystkim 'kupa, stos, duża ilość czegoś': *kopa* kamienia, zeme, piesku, *kopa* peñazi', 'stóg' (SSJ, dial. *kopa* 'dużo, mnóstwo czegoś', 'stos czegoś, np. siana, ułożonego w specjalny sposób', 'rodzaj daniny' (SSN, Buffa Dlhá Lúka, Sipos Bükk-Gebirge);

słę. od XVI w. *kópa* 'duży stos ułożony zazwyczaj do suszenia zboża, siana', 'wielka ilość czegoś', '60 sztuk, jednostka obrachunkowa': petdeset *kop* pšenice, 'miejsce w kształcie półokręgu obsypane ziemią do wypalania węgla': oglarska *kopa* (SSKJ, Besedje 16. st.), dawne też 'jama, zagłębienie w kamieniu', 'wierzchołek góry' (Pleteršnik), też dial. *kôpa* 'stóg siana', 'stos drzewa' (Steenwijk Rezja, Rigler Notr., Karničar Obir, Tominec Črni vrh), ch./s. *kôpa* 'kupa, stóg, stos', 'pal, wokół którego składa się siano', 'jama z drewnem, w której wypala się węgiel drzewny' (RJAZ, Vuk), chorw. dial. czakaw. *kopa*, *kôpa* 'sterta, kopa zboża, siana, słomy', 'stos drzewa do wypalania na węgiel', '60 sztuk' (Moguš Senj, Skok Slav., ČDL, HDZ VII 506), bułg. *konà* 'duży, wysoki, zakryty stóg, stos siana, słomy', 'sterta czegoś' (Gerov, RBE, BTR), maced. *kona* 'stóg', też dial. *kopa* (Hendriks Radožda-Vevčani);

strus. od XIV w. **копа** 'jednostka pieniężna', 'jednostka rozliczeniowa – 60 sztuk' (Slovarъ DRJ), stros. od XVI w. 'stóg, stos snopów': **полкопы проса, ѱетыре копы ѱуменью** (SRJ XI–XVII, Srezn.), ros. *konà* '60 sztuk', 'stos, stóg, sterta', dial. *konà* 'stos, sterta, kupa czegoś', 'duży stóg siana', '60 sztuk', 'pięćdziesiąt kopiejek', 'duża liczba, ilość czegoś' (Dal, SRNG, Sl. Novosybir.), *kapa* '60 sztuk' (Słownik starowierców), ukr. *konà* '60 sztuk', '50 kopiejek' (SUM), stukr. **копа** od XIV w. 'miara ilości', 'jednostka

pieniężna', 'stóg' (SSUM), dawne też 'zebranie wiejskiej społeczności, rada wsi, sąd wiejski' (SSUM, Hrinčenko, Żel.), dial. 'stos snopów, 30 lub 60' (Sl. ukr. woroneż.), brus. *kaná* (pl. *kóny*) 'stóg, stos siana, słomy', 'pagórek', 'dawna jednostka miary' (TSBM), stbrus. od XV w. *копа* 'jednostka miary', 'jednostka pieniędzy, 60 groszy', '60 snopów', 'kopa siana', stóg': *сѣно оу копахъ* (HSBM), też dial. *kaná*, *koná* 'stóg', 'dawna miara równa 60 sztuk' (SPZB, Leks. Poleszja, Rastorguev Brjansk, Turaŭ, Bjałkevič Mohylew, Šaternik Červ.). ~

Abstractum verbale z suf. -a od *kopati* 1. Najbliższe odpowiedniki w bałt.: lit. *kāpas* 'mogiła', pl. *kapai* 'cmentarz', łot. *kaps* 'mogiła, grób', łot. *kapuole* 'kupa'; z apofonią lit. *kopà* 'wydma', *kōpos* 'mierzeja', z brus.: lit. *kapà* 'kopa, 60 sztuk, łot. *kapa* 'ts.'. Fraenkel LEW 216; Bezłaj ES II 64 odsyła też do lit. *kūmpa* 'nanos, osad, szlam', łot. *kumpa* 'garb', *kūmpt* 'zgiąć się, pochylić się', które jednak należy łączyć z psł. *kopa* (zob). Inaczej ESSM XI 10–11, który uważa *kopa* za twór specyficznie słowiański z powtórzeniem wokalizmu i akcentuacji czasownika, niemający odpowiedników pozasłow., co nie przekonuje, ze względu na materiał bałt.

Pierwotne znaczenie 'kupa skopanej ziemi, kopiec' > w ogóle 'kupa, stos', stąd wtórnie 'duża ilość'. Niejasne, w jaki sposób doszło do ustalenia wyrazu jako nazwy ściśle określonej jednostki obliczeniowej w związku z kontaktami handlowymi rozpowszechnionej we wszystkich językach słow.

Sławski SE II 450, ESSM XI 28, Bezłaj ES II 64, Machek ES 234.

B.R.-Ż.

kopać 1. *kopača* 'ten, kto kopie ziemię', 'fossor'

~ pol. od XV w. *kopacz* 'ten, kto kopie ziemię (przy budowie drogi, pracach rolnych)', 'górnik-rębacz', dawniej też 'rębacz w żupie solnej', 'grabarz' (SJP PAN, Słownik stpol., SP XVI IBL), dial. *kopacz*, *kopac* 'ten, kto kopie', 'górnik' (Brzeziński Krajna, Karłowicz SGP, Kąs Orawa), czes. od XIV w. *kopác* 'ten, kto kopie, przy pracach murarskich lub rolnych', 'robotnik w winnicy': *kopacz* cultor vineae, 'rolnik': *kopacz* agricola, 'grabarz': hroboví *kopaczi* (Gebauer Sl.), też 'górnik' (Přir. slov., Kott), dial. moraw. też 'właściciel winnicy' (Kott. Dod.), sła. od XV w. (a już w XIV jako NO *Kopac*) *kopač* 'człowiek, który kopie' (SSJ, HSSJ), też dial. *kopác* 'ts.' (SSN, Matejčík Novohrad);

słę. *kopác* 'robotnik kopiący ziemię' (SSKJ, Besedje 16.st.), też dial. *kāpāč* 'ten, kto kopie' (Tominec Črni vrh), ch./s. *kópāč* 'robotnik kopiący ziemię', 'grabarz' (RJAZ, Vuk), też chorw. dial. *kopōč*, *kōpāč* 'robotnik w polu, winnicy' (Peić-Bačlija RBB, Sekulić Bačk., Moguš Senj), cs. *копачъ* 'robotnik kopiący ziemię', 'uprawiający winnicę' (SJS, Miklosich LP), bułg. *конач* 'robotnik, który zajmuje się kopaniem', 'górnik' (Gervov, RBE, BTR), maced. *конач* 'kopacz' (RMJ);

stros. *копачъ* 'kopacz, robotnik ziemny', 'właściciel winnic' (SRJ XI–XVII, Srezn.), ros. *конач* 'robotnik kopiący ziemię' (SSRJ), dial. *конāч* 'kopacz-robotnik' (Dal, SRNG, Ivanova Sl. Podmoskovja), *kapac* 'ts.' (Słownik starowierców), ukr. *конач* (jako NO z XV w. *Конач*) 'robotnik, który kopie ziemię' (SUM), dawne i dial. też 'grabarz' (Hrinčenko, Żel., Onyškevyč Bojk.), brus. od XVI w. *kanāč* 'robotnik zajmujący

się kopaniem' (TSBM, HSBM: *кoпачб, кoпoчб*), też dial. *кoпáч* 'kopacz', 'grabarz' (SPZB, Rastorguev Brjansk, Turaŭ), także jako NO. ~

Nomen agentis od *kopati 1.* z wielofunkcyjnym suf. -ačb. O budowie zob. I 102.
B.R.-Ž.

kopačb 2. *kopača* 'narzędzie służące do kopania ziemi', 'pala'

~ pol. dial. *kopacz, kopac* 'łopatka drewniana do kopania, np. kartofli', 'narzędzie do kopania, do gnoju i in.' (Karłowicz SGP, Zaręba Siołkowice), *kopocz* 'kilof', 'narzędzie ogrodnicze, motyka' (Golec CSG, MS Górnego Śląska), czes. od XV w. *kopáč* 'narzędzie do kopania': *kopáče*, rýče a lopaty 'rodzaj wideł' (Přir. slov., Kott, Gebauer Sl.), też dial. moraw. *kopáč* 'motyka' (Gregor Slav.-buč., Lamprecht Opava, Skulina Mor.-slov., Steuer Baborów, Bartoš DSM), śla. od XV w. *kopač* 'narzędzie do kopania' (SSJ, HSSJ), też dial. *kopáč* 'ts.' (SSN, Matejčík Novohrad);

śle. *kopáč* 'narzędzie do kopania', 'pogrzebacz', 'widły do nawozu' (SSKJ, Bese-dje 16.st., Pleteršnik), bułg. *кoпáч* 'narzędzie do kopania z dwoma zębami', 'motyka' (Gerov, RBE, BTR), też dial. *кoпач* 'motyka' (Mladenov BTR, BDial. III 91), 'narzędzie do ociosywania drzewa' (BDial. IV 112), maced. *кoпач* 'kilof' (RMJ), dial. 'kilof, czekan' (Małecki SW);

stros. *кoпaчyб* 'łopata, narzędzie do kopania' (SRJ XI-XVII, Srezn.), ros. *кoпáч* 'narzędzie do kopania' (SSRJ), dial. *кoпáч* 'łopata', 'narzędzie do kopania', 'widły' (Dal, SRNG, Ivanova Sl. Podmoskowńja), *кaпač* 'ts.' (Słownik starowierców), ukr. *кoпáч* 'narzędzie do kopania, koparka' (SUM), dial. też 'narzędzie do zdzierania kory' (Janów SH), brus. od XVI w. *кaпáч* 'narzędzie do kopania' (TSBM, HSBM). ~

Por głuź. *kopač* jako NT 'kopiec' (Jakubaš).

Nomen instrumenti od *kopati 1.* z wielofunkcyjnym suf. -ačb (zob. I 102). Por. *ko-pačb 1.* Prasłowiańskość niepewna.
B.R.-Ž.

kopanina 'miejsce przekopane, zwłaszcza karczowisko', 'ager arboribus et virgultis purgatum'

~ pol. od XV w. dawne i dial. *kopanina* NT 'miejsce skopane, rozkopane; karczunek, pole po wykarczowanym lesie', 'dół, zagłębienie w ziemi', od XVI w. też 'wykonywanie prac ziemnych' (SJP PAN, Słownik stpol., SP XVI IBL), dial. 'pole z lasu wykarczowane' (Karłowicz SGP, Olesch Sankt Annaberg), głuź. *kopanina* 'coś wykopanego, np. minerały' (Pfuhl), czes. od XIV w. *kopanina* 'obrabiane ręcznie pole na stromym zboczu', 'kawałek pola wyorany w lesie' (Přir. slov.), dawniej 'świeżo wykarczowane pole' (Gebauer Sl.), 'teren wykarczowany pod pastwisko, zwłaszcza w górach' (Šimek), także jako NM, też dial. *kopanina* 'ts.' (Bartoš DSM), śla. dawne od XVI w. *kopanina* 'zaorana, wykarczowana ziemia, pole uprawne', później też nomen actionis 'kopanie' (HSSJ);

śle. *kopanina* 'wykarczowane pole', 'przekopana ziemia', 'wykopane minerały' (SSKJ, Pleteršnik), bułg. dial. *кoпaнинa* 'pastwisko w miejscu wykarczowanego lasu' (BDial. III 91, BDial. IV 112);

ros. dial. *копані́на* 'wykarczowany pod pastwisko kawałek lasu', 'świeżo rozkopane miejsce pod pastwisko', 'rów, dół do zbierania wody' (SRNG), ukr. dawne i dial. *копані́на* 'jedenostajne kopanie' (Hrinčenko). ~

Derywat od *kopanь* part. praet. pass. do *kopati* 1. z suf. *-ina*. Nomen loci zapewne z pierwotnego nomen actionis. B.R.-Ż.

копань f. 'wydrążone w pniu albo kawałku drewna naczynie podłużnego kształtu', 'alvus, alveolus'; 'wykopany dół do zbierania wody deszczowej', 'fossa', demin.

копанька

~ pol. dawne od XVI w. *kopani* 'podłużne drewniane naczynie', 'długa łopata do mieszania' (SP XVI IBL), dial. 'wielka niecka do czyszczenia zabitych wieprzy', 'niecka do chleba' (SW, Karłowicz SGP), *kopania* 'wielka niecka do czyszczenia zabitych wieprzy', 'niecka do chleba' (Karłowicz SGP, Kąs Orawa, Zaręba Siołkowice), sła. dawne od XVI–XVIII w. *kopani* 'wykarczowane pole' (HSSJ), dial. nomen actionis *kopani* 'okopanie winnicy' (SSN);

sł. *kopánja* 'podłużne zwykle drewniane naczynie do karmienia zwierząt domowych, koryto', 'podłużne naczynie na wodę, wanienka' (SSKJ), ch./s. od XV w. *kòpańa* 'naczynie do wyrabiania ciasta wydrążone z drewna', dial. chorw. *kòpań* 'miska, koryto' (RJAZ), *kopāńa*, *kopānja*, *kopānj* 'koryto' (HDZ IV 435, Moguš Senj, ČDL), *kopánja* 'niecka z drewna do wyrabiania ciasta' (HDZ IV 286), *kopan(j)* m., *kopanja* 'mała łódź z pnia' (Vidović PR), serb. dial. 'niecka; koryto' (RSAN, SDZ XXX 158: Banat), cs. **КОПАНИ** : **КОПАНИА** 'miara, miarka' (Miklosich LP), bułg. dawne *кòпан* f. 'przekopywanie, np. winnicy, ogrodu', 'pora takich prac polowych' (Gerov, BTR, RBE), 'narzędzie do prania ręcznego w formie wałka', 'pień powalonego drzewa' (Gerov, RBE), *копāня* 'szeroka, płytka balia obudowana drewnem', 'koryto', 'miska, taca, wanienka wydrążona w kawałku drzewa' (BTR, RBE, Gerov, BDial. II 190: Rodopy), dial. też 'zbijak do lnu' (BDial. III 91, BDial. VIII 140), *кòпан* 'kopanie', 'efekt kopania; zbiory' (Stojkov Banat), *к'òпан* 'pojemnik do ubijania masła' (Erkeč), maced. dial. *копāња* 'wydrążone drewniane naczynie, misa, koryto' (Vidoeski Kumanovo);

stros. **КОПАНИ** 'wykopany rów', 'rów do odprowadzania wody', 'jama, dół', 'wydrążona w pniu drzewa beczka' (SRJ XI–XVII, Srezn.), ros. *копань* 'jama, rów, wykopana w ziemi dziura', 'teren wykarczowany na pastwisko', 'drzewo wywrócone z korzeniami', ros. dial. *копань* 'jama wykopana do zbierania deszczówki', 'miejsce wydobycia rudy', 'pole utworzone po wykarczowaniu lasu', 'wydrążony kawał drewna', 'żelazna łopata', 'karczowisko' (Dal, SRNG, Опыт, Словарь Урала), ukr. od XV w. *копань* 'mały staw z wodą do celów domowych, sadzawka', dawne *копань* 'wkopany znak orientacyjny, mierniczy, graniczny' (SSUM), ukr. dawne i dial. *копань* 'wykopany staw, sadzawka', 'miejsce w lesie, gdzie nie można użyć pługa, tylko trzeba kopać', 'pole, pastwisko w miejscu wykarczowanego lasu', 'nasyp' (Hrinčenko, Żel), też dial. bojk. *копань* : *копāн'и* 'rodzaj sań', 'naczynie, do którego zsypuje się mąkę po zmieleniu' (Onyškevyč Bojk., Kmit Bojk.), brus. dawne i dial. *копань* 'wykopany

rów do zbierania wody' (HSBM), 'staw', 'wydrążony pień' (SPZB), 'staw, sadzawka' (Turaŭ), pl. *кóпани* : *канáні* 'płozy sań z drzewa wykopanego z korzeniami', 'rodzaj sań' (Nosovič). ~

Demin. **kopañka**: ~ pol. od XV w. dawne i dial. *kopanka* (od XVI w. też *kopańka*), 'naczynie podłużnego kształtu, niecka', 'łopatka lub długa łyżka do mieszania, ugniatania' (Słownik stpol., SP XVI IBL), później też 'dół, rów, powstały po wykopaniu ziemi', 'mieszkanie wykopane w ziemi, ziemianka' (L., SW), dial. 'wielka niecka do czyszczenia zabitych wieprzy', 'niecka do chleba' (Karłowicz SGP), 'niecka do masła lub wygniatania chleba wykonana z jednego kawałka drewna' (Brzeziński Krajna), 'ściółka z igliwia' (SGŚC), kasz. *kópõnka* 'podłużne naczynie wyżłobione w drzewie do robienia zacierki, klusek; niecka' (Sychta SK), dłuż. *kopanka* 'koryto, naczynie', 'strop, belka sufitowa, stropowa' (Muka), śla. dawne *kopánka* 'wykarczowane pole' (HSSJ);

śle. *kopánka* 'pszenica grubo zmielona, krupy' (Pleteršnik), ch./s. dial. *кòпāнка* 'drewniane naczynie' (RSAN), bułg. dial. *кòпāнка* 'mniejsze naczynie, koryto, drewniane naczynie' (RBE, BTR, też BDial. III 90), maced. *кòпанка* 'wydrążone drewniane naczynie';

ros. *кóпанка* 'jama, rów', dial. *кóпанка* 'jama, rów, wykopany do zbierania wody, dół, studnia', 'źródło', 'mętna woda z rowu, kałuży', 'narzędzie do kopania ziemniaków', 'drzewo wyrócone z korzeniami', 'ziemianka' (Dal, SRNG, Sl. Novosibir), ukr. *кóпанка* 'mały staw z wodą do celów domowych, sadzawka', dawne i dial. 'kopanie, wykopywanie', 'wykopany rów, dół', 'wykarczowane miejsce w lesie, którego jeszcze nie można kopać', 'rów z wodą, studnia', 'droga przez las', 'jama', 'drewniana łopata obita metalem' (Hrinčenko, Żel.), brus. od XVI w. *кóпанка* 'wykopany staw, sadzawka' (TSBM, HSBM), też dial. *кóпанка* 'staw' (Nosovič, SPZB, Turaŭ). ~

Por. nierozszerzone formy imiesłowowe: pol. *kopana* 'niecka do masła lub wygniatania chleba z jednego kawałka drewna' (Brzeziński Krajna), bułg. *кòпāне* 'koryto z wydrążonego kawałka drzewa' (Gerov), maced. *кòпана*, *кòпан* 'wydrążone drewniane naczynie, miska, koryto' (RMJ), dial. *кунāн'з* 'naczynie podłużne z kamienia albo drewna' (BDial. VI 46: zach. Tracja).

Substantywizowane part. praet. pass. od *kopati 1*. (zob.) rozszerzone przyrostkiem *-jь*. Por. formy imiesłowowe bez tego rozszerzenia, zob. wyżej. Według Sławskiego SE II 452–453 w roli przyrostka substantywizującego występuje też *-ja* (zwłaszcza w materiale pld.słow., ale w tych wypadku może chodzić o wtórne dostosowanie do deklinacji na *-a*. Zróznicowanie form i znaczeń (nomen actionis, nomen resultati, nomen instrumenti) wtórne. Interesujące z punktu widzenia semantyki podstawy derywacyjnej *kopati 1*. jest bogato poświadczone znaczenie 'naczynie wydrążone w pniu albo kawałka drewna', które potwierdza rozszerzoną rekonstrukcję semantyczną czasownika *kopati 1*. o 'uderzanie ostrym narzędziem, np. dłutem; dłubanie w drewnie'.

B.R.-Ż.

kopati 1. *kopajo* ‘uderzać ostrym, twardym narzędziem’, ‘instrumento acuto caedere’; ‘ryć, grzebać, drążyć ostrym narzędziem w skale, w drewnie’, ‘incidere’; ‘kopać ziemię przeznaczonym do tego narzędziem’, ‘fodere’

~ pol. od XIV w. *kopać kopię* (: stpol. *kopam*) ‘wydobywać ziemię narzędziem, robiąc zagłębienia, dziury, ryć, grzebać’, ‘drążyć, żłobić rydlem, kopaczką’; ‘karczować, zajmując teren pod uprawę’, ‘wydobywać z ziemi, zwłaszcza minerały lub płody’ (SJP PAN, Słownik stpol., też dial. np. Karłowicz SGP), dawniej też ‘przekłuwać, przebijać’ (Słownik stpol., SP XVI IBL), dial. ‘drążyć ziemię narzędziem, np. przy wydobywaniu węgla’ (Brzeziński Krajna, Zborowski Zakopane, Kąs Orawa, Olesch Sankt Annaberg, Zaręba Siołkowice, Pluta Dzierżysławice), ‘wykopywać ziemniaki’ (Kąs Orawa), kasz. *kopac* ‘wydobywać ziemię łopatą, grzebać, ryć’, na Helu także ‘orać’ (Syhta SK, Lorentz PW, Lorentz SIW), dłuż. *kopas* ‘kopać, wykopywać z ziemi’ (Muka), głuź. *kopać* ‘kopać, wykopywać’ (Pfhł, Kral, też dial. Michalk Neustadt, Schroeder Schleife), czes. od XIV w. *kopati* ‘kopać, ryć w ziemi motyką lub podobnym narzędziem’, ‘wykopywać, wygrzebywać’ (Přir. slov., Gebauer Sl.), też dial. *kopat*, *kopať*, *kopát* ‘kopać ziemię, wykopywać z ziemi’ (Bartoš DSM, Bélič Dol., Horečka Frenštát, Vorač ČNJ II, Steuer Baborów, Hruška DSCh), śla. od XV w. *kopať* ‘kopać, wykopywać, ryć’, ‘wydobywać z ziemi kruszce, minerały’ (HSSJ, Ryšánek Žil. kn.), dial. ‘uprawiać ziemię’, ‘wydobywać z ziemi’ (SSN, Sipos Bükk-Gebirge);

śle. *kopáti kópljem* ‘kopać, ryć; wykonywać wgłębienie w ziemi’, ‘dłubać, drążyć’: *kopati* jamo, ‘wydobywać z ziemi kruszce’, ‘wzruszać ziemię’ (Pleteršnik, SSKJ, Besedje 16.st., Megiser 1592), dawne też ‘uderzać, ranić’ (Pleteršnik), dial. *kopati* ‘kopać’ (Rigler Notr., Tominec Črni vrh), ch./s. *kopati kôpâm* ‘kopać, ryć w ziemi’, ‘wykopywać, zakopywać’, ‘dłubać’, ‘grzebać zmarłych’, ‘wydobywać z ziemi rudę, minerały’, ‘dziurawić’, ‘bić, ranić, zadawać ból’ (RJAZ, RSAN, Vuk), też dial. chorw. czakaw. *kopât kópat* ‘kopać ziemię, kopać doły’ (Moguš Senj, ČDL, HDZ I 164, HDZ VI 452, też sztukaw. Sekulić Bačk., Peić–Bačlija RBB), scs. **КОПАТИ КОПАЖЪ КОПАЮШИ** ‘kopać ziemię’ (SJS, Sadnik–Aitzetmüller HAT), bułg. *копая -ѐи* ‘kopać, ryć, wykopywać, wydobywać’, ‘grzebać’, też ‘dręczyć, nękać’ (Gerov, RBE), też dial. *кòпам, кòпѣ, кòпѣм* ‘kopać, orać ziemię’, ‘ryć (o świni)’ (RBE, Gerov, Mladenow BTR, BDial. III 91, BDial. III 233: Samokow, Umlenski Kjustendil), maced. *kona* ‘kopać, ryć’, ‘wykopywać’, ‘wydobywać rudę’ (RMJ), też dial. *kupàjam* ‘kopię’ (Małeckci SW), *кòпѣм* (BDial. VI 44: zach. Tracija, BDial. VIII 255: Kostur);

strus. **КОПАТИ КОПАЮ КОПАЮТЬ** ‘kopać, wykopywać, robić wgłębienie’, ‘wzruszać ziemię’, ‘wydobywać kopiąc’ (Slovarь DRJ, SRJ XI–XVII, Srezn.), ros. *копáть* ‘kopać ziemię, ryć’, ‘wydobywać z ziemi’ (SSRJ), też dial. *копáть* ‘ts.’, ‘zakopywać’, ‘dłubać, drążyć’, ‘przekłuwać’, ‘wygrzebywać coś’, ‘karczować las na pastwisko’ (Dal, SRNG), ukr. *конáму* ‘kopać w ziemi, ryć, robić zagłębienia’, ‘wydobywać z ziemi płody rolne i bogactwa naturalne’ (SUM), stokr. od XV w. **КОПАТИ** ‘kopać w ziemi, np. mogiłę’, ‘karczować las’ (SSUM), ukr. dawne i dial. *конáму* ‘kopać, ryć’ (Hrinčenko, Żel., Onyškevyč Bojk.), hucul. *kopaty* ‘kopać, np. kartofle’ (Janów SH), brus. *канáць* ‘kopać

w ziemi, robić wgłębienie, ryć': *канáць агарод, зямлю, канáць магілу*, 'wydobywać coś z ziemi, wykopywać' (TSBM, HSBM), też dial. *канáць* 'ts.' (SPZB). ~

Pierwotne iterativum, którego podstawa **kopti* nie zachowała się w słow., ale wskazuje na nią lit. *kápti*. Z ie. (s)*kāp*–/(s)*kēp*– 'obrabiać ostrym narzędziem, ciąć'. Dokładne odpowiedniki (pierwotne iterativa) w bałt.: lit. *kápoti kápóju* 'siekać, rąbać, kłuć, szczepać drzewo', 'bić, uderzać', 'niszczyć', łot. *kapāt kapāju* 'rąbać, siekać, bić', 'przekopywać ziemię', por. też lit. *kápti* 'bić, rąbać, ścinać drzewa', stprus. *en-kopts* 'pogrzebany, zakopany'. Spokrewnione też orm. *kop'em* 'wyrzywać, wycinać', pers. *kāvad kāfad* 'ryć, rozłamywać', gr. *κόπτω* 'bić, uderzać; pukać, stukać, kołatać', 'rąbać, ciąć', 'dziobać' (Trautmann BSW 116–117, Frisk GEW I 915–916, Sławski SE II 450–451. O typie słowotwórczym Stang SBV 50).

Nie w pełni wyjaśniona jest słowotwórczo-morfologiczna charakterystyka wyrazu. Iteratywno-duratywny wspólny z bałt. temat na *-ati* w słow. *kopati*, każe oczekiwać wokalizmu wzdłużonego w rdzeniu, podczas gdy występuje krótkość. Wskazuje to na wtórność formy *kopati* i paradygmatu *kopati kopajō*, niezależnie od podobieństwa z lit. *kápoti kápoju* (por. Vaillant GC III 358). Oczekiwana morfologiczna forma czasownika *kapati* (zob. *kapati* 1. i 2.) jest w słowiańszczyźnie poświadczona w innych znaczeniach (ESSM XI 11–12).

Przy rekonstrukcji znaczenia należy zwrócić uwagę na śladowo zachowane znaczenia kontynuantów prawdopodobnie poprzedzające wyodrębnienie się homonimów *kopati* 1. i *kopati* 2., np. stpol. 'przekłuwać, przebijać', sło. 'dłubać', ros. dial. 'dłubać, drążyć', 'przekłuwać'. Zbieżność tych znaczeń z odpowiednikami bałt. (i innymi ie.), a także wyraźne zachowanie znaczenia 'dłubać w drewnie' przez derywaty *kopanь* : *kopanьka* (zob.) daje asumpt do rekonstrukcji dla *kopati* pierwotnego znaczenia 'uderzać ostrym, twardym narzędziem'. Prawdopodobnie już w okresie psł. doszło do wyodrębnienia się znaczeń homonimicznych 'kopać ziemię' (z czego 'wydobywać coś z ziemi') i 'kopać kopytami, wierzgać (o koniu)'. Niecelowa wydaje się próba Machka przesuwania podziału na dwie jednostki homonimiczne *kopati* 1. 'kopać ziemię' i *kopati* 2. 'kopać nogą' na okres przedśłow. (Machek ES² 274).

Vasmer REW I 619, Vaillant GC III 358, ESSM XI 11–12, Machek ES² 274, Sławski SE II 450–451. B.R.-Ż.

kopati 2. kopajō 'kopać kopytami, wierzgać (o koniu)', 'calcitrare', **konjь kopa**

~ pol. od XIV w. *kopać* (w stpol. 1. os. sg. *kopam*, ale forma *kopię* już w XVI w.) dawniej 'przekłuwać, przebijać' (Słownik stpol., SP XVI IBL), od XVI w. 'uderzać dla zadania komu ciosu' (SP XVI IBL), dziś też 'uderzać nogą, np. przy grze w piłkę', dial. *kopać*, 'uderzać nogą', 'kopać nogami' (Sychna Kociewie, Cechosz-Felczyk Podle, Kąs Orawa), 'mieć zwyczaj uderzania tylną nogą (o koniu)' (np. Brzeziński Krajna, Zborowski Zakopane, Kąs Orawa, Olesch Sankt Annaberg), kasz. *kopac* 'uderzać nogą', 'uderzać w ramię po wystrzale, o bronii palnej' (Sychna SK, Lorentz PW, Lorentz SIW), dłuż. *kopaś* 'uderzać nogą, wierzgać', przen. 'łżyć, zlorzeczyć' (Muka),

głuź. *kopać* ‘wierzgać, kopać nogami’ (Pfuhl, też dial. Michalk Neustadt, Schroeder Schleife), czes. ‘uderzać nogą’, przen. ‘ubliżać komuś, obrażać kogoś’ (Přir. slov.), też dial. *kopat*, *kopať*, *kopát* ‘uderzać nogą’: *kůň kope* (Siatkowski Kudowa, Bartoš DSM, Bělič Dol., Horečka Frenštát, Skulina Mor.-slov. Steuer Baborów), sła. od XVI w. *kopať* ‘uderzać nogami, wierzgać’, ‘grać w piłkę’ (SSJ, HSSJ), dial. *kopac* ‘uderzać nogą’: *kopadz jek koň* (SSN, Sipos Bükk-Gebirge);

sł. *kopáti se* ‘wydostawać się, gramolić się, poruszać się, pomagając sobie rękami i nogami’: iz močvirja *kopati se* (SSKJ, też dial. Kutin Bovec), ch./s. *kòpati kòpâm* ‘uderzać czymś w ziemię, np. nogami, kopytami’, ‘dziurawić’, ‘bić, ranić, zadawać ból’ (RJAZ, RSAN, Vuk), maced. *kona* ‘wierzgać nogami (o koniu)’ (RMJ);

strus. **КОПАТИ КОПАЮ КОПАЮТЬ** ‘wierzgać (o koniu)’ (Slovarь DRJ, SRJ XI–XVII, Srezn.), ukr. *konámu* ‘kopać, uderzać nogą’ (SUM, też dawne i dial. *konámu* Hrinčenko, Żel., Onyškevyč Bojk.). ~

Znaczenie ‘kopać kopytami’ (wtórnie o ludziach) pochodzi ze znaczenia ‘uderzać czymś ostrym, twardym’. Prawdopodobnie ukształtowało się już w psł. niezależnie od znaczenia ‘kopać ziemię’ (zob. *kopati* 1.). B.R.-Ż.

kopriva zach. i pld. : **kropiva** wsch. ‘pokrzywa’, ‘Urtica’

kopriva: ~ pol. gwarowe i stpol. od XV w. *koprzywa* ‘pokrzywa zwyczajna i inne podobne rośliny, np. jasnota biała’: *koprziva urtica*, *marthwa coprzywa* (Słownik stpol.), jako NO *Koprzywa* od XIII w. (SSNO III 77), dial. *koprzywa*, *koprziwa* ‘pokrzywa’, ‘większa pokrzywa, mniej parząca’ (Cechosz-Felczyk Podole, Nowak Żywiec), kasz. *koprěva*, *k^uóprěva* ‘pokrzywa’ (Lorentz PW, Lorentz SIW), połab. *tūpraivā* ‘mała pokrzywa’ (Polański–Sehnert), dłuż. *kopšiwa* ‘pokrzywa’: wódna *kopšiwa*, żagajuka *kopšiwa* (Muka, Starosta), głuź. *kopřiwa* ‘pokrzywa, Urtica dioica’ (Pfuhl), czes. od XV w. *kopřiva* ‘pokrzywa’, stczes. *kopřiva* ‘pokrzywa’ (Gebauer Sl.), dial. *kopřiva* ‘ts.’ (Bělič Dol.), sła. dawne z XVI w. *kopriwa* ‘roślina, pokrzywa’ (HSSJ), dial. *kópriva*, *koprva* ‘pokrzywa’ (Matejčík Novohrad, Kálal), hlúchá *kopriva*, mrtvá *kopriva* ‘pokrzywa, która nie parzy’ (SSN);

sł. od XVI w. *kopřiva* ‘pokrzywa, roślina, która powoduje pieczenie przy dotknięciu, Urtica urens’ (Pleteršnik, SSKJ, Besedje 16.st., Megiser 1592), także *kropiva* (Pleteršnik), dial. *kopriva* ‘pokrzywa’ (Rigler Notr., Kutin Bovec), ch./s. *kòpriva*, *kònpva* ‘pokrzywa, Urtica’, też ‘inne rośliny’: *kopriva* gluha, *kopriva* ljuta (RJAZ, RSAN), też dial. chorw. *kopřiva* ‘ts.’ (HDZ II 276, HDZ IV 435, HDZ VII 507, HDZ VI 452, Moguš Senj, ČDL), dial. serb. *konpíva*, *кynpивa* ‘pokrzywa’ (SDZ XXX, 158), cs. **КОПРИВА** ‘pokrzywa, urtica’ (Miklosich LP), bułg. *konpíva* ‘pokrzywa, Urtica dioica’ (Gerov, BTR, RBE), też dial.: дѣва *konpíva*, грѣчка *konpíva* ‘pokrzywa, która nie parzy’ (BDial. III 91, BDial. VI 186), maced. *konpивa* ‘pokrzywa’ (RMJ), też dial. BDial. VIII 255: Kostur). ~

kropiva: ~ strus. **кroppивa** (Slovarь DRJ), stros. też **кpанива** (SRJ XI–XVII, Srezn.), ros. *kpanивa* ‘roślina z włoskami na listkach, pokrzywa’ (SSRJ, Dal), też dial. *kpaníva*, *kpanívo*, *kpanívez* ‘pokrzywa, Lycopus europaeus’: болотная *kpaníva* (SRNG), ukr.

kponuá ‘trawiasta, kłująca włoskami roślina, pokrzywa’, też dawne i dial. *kponuá*, *konpuva* ‘pokrzywa’ (Hrinčenko, Żel., Turčyn Tylicz: *konpuva*), *kpaníva* ‘ts.’ (Lysenko SPH), brus. od XVII w. *kpaníva* : *kpanuá* ‘pokrzywa, roślina z piekącą substancją na lodydze i liściach’ (TSBM, HSBM), też dial. *kpaníva* ‘ts.’ (ŽS 44: Mińsk, SPZB). ~

Por. z suf. -ivъ: stczes. *kopřivý*, ch./s. *kopriv* ‘z pokrzywy, związany z pokrzywą’ oraz ros. dial. *kpanúvo* n. ‘pokrzywa’, *kpanúvъ* m. ‘ts.’.

Etymologia niepewna. Za pewną uchodzi budowa wyrazu, mianowicie wtórna substantywizacja słabo poświadczonej formy przymiotnikowej z suf. -ivъ. Wątpliwości budzi podstawa słowotwórcza. Rekonstrukcja *kopriva* zakłada derywację od *koprъ* ‘Anethum graveolens’ (zob.). Związek semantyczny z tą rośliną jest tłumaczony na różne sposoby (zob. ESSM XI 23–24, Snoj ES³ 334, ERHJ I 480). Formy wsch. słów. powstałyby pod wpływem kontynuantów *kropъ* ‘ukrop’. Inną propozycją jest uznanie za pierwotną formy *kropiva* i derywacja od *kropъ* ‘ukrop’ (zob.; tak np. Machek ES 220, Skok ER II 150). Machek l.c. wskazuje na związek z *kropъ*, ponieważ po sparzeniu pokrzywa nadaje się na paszę dla zwierząt gospodarskich (tak też Vasmer REW I 655, BER II 620–621). Wydaje się jednak, że związek z *kropъ* łatwiej tłumaczyć najbardziej wyrazistą cechą pokrzywy, jaką jest parzenie przy dotyku. Bezpośrednio z *kropiti* (zob.) próbuje łączyć Schuster-Šewc EW 617, uzasadniając to podobieństwem wysypki na ciele po oparzeniu pokrzywą do nakrapianej powierzchni. Rejzek ČES² 331–332 słusznie zwraca uwagę, że zmiana *kopr-* > *krop-* jest bardziej naturalna niż zmiana w odwrotnym kierunku.

ESSM XI 23–24, SEK III 70, Berneker SEW I 564–565, Machek ES 220, Vasmer REW I 655, Skok ER II 150, BER II 620–621, Snoj ES³ 334, Rejzek ČES² 331–332.

B.R.-Ž.-T.K.-M.J.

koprъ *kopra* : **kropъ** *kropa* wsch. ‘koper’, ‘Anethum graveolens’

koprъ: ~ pol. od XIV w. *koper* (w XV w. też *kopr*, *koprz*: *kopr* ogrodni, polsky *kopr*) ‘Anethum graveolens, roślina z rodziny baldaszkowatych, używana jako przyprawa i do celów leczniczych’, *koper* ogrodowy, *koper* włoski ‘Foeniculum vulgare, roślina używana jako przyprawa kuchenna, stosowana w przemyśle i lecznictwie’ (SJP PAN, Słownik stpol., SP XVI IBL), dial. *koper* : *kopr* ‘koper’ (Karłowicz SGP, Zdaniukiewicz Łopatowszczyzna, Kąś Orawa, Olesch Sankt Annaberg, Pluta Dzierżysławice, Brzeziński Krajna), kasz. tylko w formie demin. *koperk* ‘koper, Anethum graveolens’ (Sychta SK, Ramułt), dłuż. *kopr* ‘koper, Anethum graveolens, Anethum foeniculum’ (Muka), w głuź. tylko derywaty *koprik* i *koprica* ‘koper’ (Pfuhl), czes. od XIV w. *kopr* ‘koper, Anethum graveolens’ (Přir. slov., Kott), stczes.: český *kopr*, vlaský *kopr*, polský *kopr*, psi *kopr* ‘cynoglossa’ (Gebauer Sl.), dial. *koper* ‘ts.’ (Steuer Baborów), też demin. *koprek* (Bachmannová Podkrkonošsky), sła. *kôpor* ‘koper, Anethum graveolens’ (SSJ), dial. też *kopr* : *koper* : *kvapr* (SSN, Kálal);

słę. od XVI w. *kóper-pra* ‘koper, Anethum graveolens’ (SSKJ też: *kôper*), też ‘rumianek’ (Pleteršnik), *koprč* ‘foeniculum’ (Megiser 1592), ch./s. *kôpar* ‘koper, Anethum graveolens’ (RJAZ), też dial. *kôpar* ‘ts.’ (ČDL), scs. **кoпръ kопрa** ‘koper, anethum’ (SJS,

Sadnik–Aitzetmüller HAT), bułg. *kònp*, *kònop* ‘koper, Anethum graveolens’ (RBE, BTR, Gerov), też dial. *kònap* : *kon’pa* f. ‘ts.’, ‘przyprawa do jedzenia’ (BDial. III 91, BDial. VI 186), maced. *konap* ‘koper’ (RMJ);

stros. **копръ** ‘koper’, ‘anyż’ (SRJ XI–XVII, Srezn.), ros. dawne *konp* ‘roślina, Crithmum maritimum’ (Dal), dial. *koněp* ‘koper’ (SRNG), ukr. dawne i dial. *konep* ‘koper, Anethum graveolens’ (Hrinčenko, Turčyn Tylicz), brus. dial. *konp* ‘ts.’ (SPZB). ~

кропъ: ~ strus. i rus.-cs. **кропъ кропа** ‘koper ogrodowy’ (Slovarъ DRJ, SAR, Slovarъ CSRJ), ros. *кропъ* ‘koper ogrodowy, koper morski; Anethum graveolens’ (Dal), dial. *крон* ‘koper ogrodowy; koper morski; kropidło wodne; gorysz lekarski’ (SRNG), *крон* : *кропъ* ‘pokrzywa’ (Ivanova Sl. Podmoskovja), ukr. *крin* : *крон* ‘koper ogrodowy’ (SUM, Hrinčenko, Żel., też dial. Sl. ukr. woroneż.), brus. od XVI w. *крон* ‘koper ogrodowy’ (HSBM, TSBM, też dial. SPZB). ~

Etymologia niepewna. Przy uznaniu za postać pierwotną *koprъ* sugerowany jest derywat z suf. *-rъ* od ie. *kʷop-*, *kʷep-*, *kup-* ‘parować, wydawać zapach’ (Rejzek ČES² 331, Snoj ES³ 334, Skok ER II 145, Schuster-Šewc EW 617), paralela semantyczna w lit. *kvāpas* ‘zapach’, *kvėpeti*, *kvepiu* ‘pachnieć’. Inne objaśnienia zakładają, że pierwotną postacią jest *kropъ*, na co wskazuje materiał wsch.słów. (Sławski SE II 455, Machek ES 220). W takim wypadku wyraz byłby homonimem względem *kropъ* ‘ukrop, war’ (zob.). Sławski przyjmuje związek z ‘ukrop, war’ na podstawie ostrego smaku. O próbach uznania za zapożyczenie por. Miklosich EW 129, ERHJ I 478, ESSM XI 27. Szczegółowy przegląd różnych rozwiązań etymologicznych zob. ESJS 336–337.

Sławski SE II 455, Machek ES 220, Miklosich EW 129, ERHJ I 478, ESSM XI 27, Rejzek ČES² 331, Snoj ES³ 334. B.R.-Ž.-T.K.-M.J.

kopъtiti *kopťō* płn. ‘tworzyć sadzę, wydzielać sadzę, powlekać sadzą’, ‘fuliginare’

~ pol. od XVI w. *kopcić* ‘palić się lub tlić wydzielając kopeć, dymić’, ‘powlekać kopciami, sadzą’, w XVI w. tylko part. praes. act. *kopcący*: *dayący dym, kopcący*, refl. *kopcić się* ‘dymić się’ (SP XVI IBL), dial. i pot. *kopcić* ‘palić tytoń’, ‘wędzić’, refl. *kopcić się* ‘dymić, zanieczyszczać dymem’ (Brzeziński Krajna, Cechosz-Felczyk Podole, Wietrzyk Gorlice, MS Górnego Śląska, Nowak Żywiec), ‘puszczać gazy’ (Wietrzyk Gorlice), dłuż. *kopśiś* ‘brudzić sadzą, czernić’ (Muka, Starosta), czes. od XVI w. *koptiti* ‘kopcić, brudzić dymem i sadzą’, ‘brudzić’, ‘mazać’, refl. *koptiti se* ‘brudzić się w kurzu, mazać się czymś’, stczes. też ‘dymić’, refl. ‘kurzyć się, dymić się’ (Gebauer Sl.), dial. *kopťit se* : *kupťit se* ‘kurzyć się’ (Svěrák Brno, Bachmannová Podkrkonošsky), śl. dial. *kopťit* : *kopcic* ‘kopcić, brudzić sadzą’ (SSN, Buffa Dlhá Lúka), refl. *kopťit sa* ‘pokrywać się sadzą, brudzić się’ (Kálal);

stros. **КОПТИТИ** ‘spalać w celu wytworzenia sadzy’ (SRJ XI–XVII), ros. *konmútъ* ‘kopcić, wytwarzać sadzę, dymić’, ‘wędzić w dymie’ (Dal), dial. też ‘szybko biec’, ‘hulać, spędzać czas na hulankach’ (SRNG), ukr. *konmúti* -нчý -нчúи ‘wędzić, o produktach spożywczych’ (SUM), brus. *кану́ць* ‘kopcić, wydzielać sadzę przy spalaniu’, ‘pokrywać sadzą’, ‘wędzić’ (TSBM), też dial. *кану́ць* : *кону́ць* ‘kopcić, dymić, pokrywać sadzą’ (SPZB, Turaŭ, Bjałŭkevič Mohylew, Mat. Minsk 62). ~

Por. z suf. *-ěti*: ukr. *konmími* *кончы кончѣи*, dawne *kinmimi* 'wytwarzać dym i sadzę' (SUM, Hrinčenko, Żel.).

Denominativum na *-iti* od *kopꙗtъ* (zob.).

B.R.-Ž.

kopꙗtъ *kopꙗtъ* a dial. pñn. 'osad z sadzy', 'fuligo'

~ pol. od XV w. *kopeć* 'osad z sadzy powstający na knocie świecy lub lampy', 'gęsty dym z sadzą': fiedzi w dymie w *kopciu* (SJP PAN, Słownik stpol., SP XVI IBL), dłuż. *kops* 'kopeć', 'nagar' (Muka, Starosta), czes. od XV w. *kopt* 'sadza', 'barwnik z sadzy', stczes. *kopet* 'kopeć, sadza': (Gebauer Sl., Jungmann), sła. dawne *kopt* 'kopeć, sadza' (SSJ, HSSJ);

stros. **копотъ** 'pył', 'sadza, kopeć' (SRJ XI–XVII), także jako NO od XV w., ros. *кóномъ* 'sadza, osad z dymu' (SSRJ), też dial. *кóномъ* 'dym', 'dym osiadający na czymś, sadza', 'pył, kurz każdego rodzaju' (Dał, SRNG, Opyt), ukr. *кónim* 'pył, kurz, pot' (SUM), dawne i dial. *кónim* 'pył w powietrzu, chmura pyłu, kurzu' (Hrinčenko, Żel.), brus. od XVI w. *кónаць* 'kopeć, sadza, osad z dymu' (TSBM, HSBM), też dial. *кóном* 'dym ze smolnego łuczywa' (Nosovič), *кóноць* 'dym' (Turaū). ~

O zasięgu pñd.słow. świadczy cs. **копѣтънъ** 'związany z sadzą' (Miklosich LP).

Rzeczownik z przyrostkiem *-ztъ* (jak w *dziegieć*, zob. Sławski SE II 454–455, Vasmers REW I 620, ESSM XI 29–30) od ie. podstawy *k^uēp-* : *k^uāp-* : *kūp-* 'dymić, gotować się, wrzeć' (por. *kypěti*, *kvapiti*). Prapokrewne z lit. *kvāpas* 'tchnienie, woń, zapach', gr. *καπνός* 'dym; piana, pył wodny', łac. *vapor* 'para, opary; kopeć, dym'. B.R.-Ž.

kopystъ 'narzędzie do kopania, rycia, kopaczka', 'pala'; 'narzędzie do mieszania, rodzaj łopatki, łyżki', 'cochlear, pala', demin. **kopystъka**

~ pol. od. XVI w. *kopyść* 'drewniana łopatka lub łyżka o długim trzonku, służy do mieszania, rozcierania, gniecienia', w XVI w. *kopyść* 'łopatka lub długa łyżka do mieszania, rozcierania' (SP XVI IBL), *kopyść* : *k^uopyść* 'warząchew, łyżka drewniana' (Karłowicz SGP, Wietrzyk Gorlice, Olesch Sankt Annaberg, Golec CSG, Nowak Żywiec, SGŚC), kasz. *kopesc* też z przekształceniami *kopersc*, *koperst* 'drewniana łopatka do mieszania obroku' (Sychta SK), czes. od XIV w. *kopist* : *kopist* 'łyżka, łopatka do mieszania ciasta' (Gebauer Sl., Přir. slov., Kott), też dial. *kopist*, *kopyš'č* 'ts.' (Bartoš DSM, Malina Místřice, Bělič Dol., Skulina Mor-slov., Lamprecht Opava, Kazmír Valašsko), sła. od XVIII w. dawne i dial. *kopist* 'długa łyżka do mieszania ciasta' (HSSJ), dial. też *kopisc* 'łyżka, warzecha, łopatka do mieszania ciasta' (SSN);

ch./s. dial. *кõнустъ* 'goleń', 'duża kość' (RSAN);

ros. dial. *конѣцъ* 'podłużna łyżka, łopatka do mieszania' (SRNG), ukr. dawne i dial. *кõнустъ* 'zab w kształcie klina przy jakimś narzędziu' (Hrinčenko, Żel., Ly-senko SPH). ~

Demin. **kopystъka**: ~ pol. od XV w. *kopystka* demin. od *kopyść*, 'drewniana łopatka do mieszania' (Słownik stpol., SP XVI IBL), dial. *kopystka* 'warząchew, łyżka drewniana' (Karłowicz SGP, Paryl Tuligłowy), kasz. *kopestka* 'ts.' (Sychta SK, Lorentz PW), stczes. *kopistka* 'drewniana łopatka do mieszania' (Gebauer Sl.);

ros. dial. *копы́стька* : *копы́стка* : *капы́стка* ‘podłużna łyżka, łopata do mieszania, ucierania’, *копы́стка* : *капы́стка* ‘drewniana pałka do mieszania’, ‘pałka do oczyszczania pługa z ziemi’ (SRNG), ukr. *ко́пистка* ‘łopata do mieszania ciasta’, też dawne i dial. (Hrinčenko, Sl. ukr. woroneż.), brus. dial. *капы́стка* ‘podłużna łopata do mieszania’ (Rastorguev Brjansk), *капы́шка* ‘łopata do mieszania karmy dla bydła’ (Nar. slova 10). ~

Por. pol. dial. *kopysz* ‘narzędzie do ściągania nawozu’, ros. dial. *копы́ч* ‘drewniana łopata’, ukr. dial. *коніу* ‘bijak’.

Por. ślą. dial. *kopista*, *kopisto* ‘łyżka, warzecha, łopata do mieszania ciasta’.

Nomen instrumenti od *kopati* 1. (zob.) z suf. -stь. Niejasne pochodzenie samogłoski -y-. Jej obecność mogła wpłynąć na utratę związku ze znaczeniem ‘kopać’ podstawy derywacyjnej, co wpłynęło na zastosowanie derywatu do nazwania narzędzia o innej funkcji.

Śląski SE II 468, ESSM XI 35 (gdzie krytycznie o innych interpretacjach). B.R.-Ż.

kopyto ‘kopyto zwierzęcia’, ‘ungula’

~ pol. od XV w. *kopyto* ‘zrogowaciałe zakończenie palców zwierząt kopytnych; racica zwierzęcia’: swyerzące *kopytho*, wołowe *kopyto*, kopyta *bydlęce*, ‘ślad kopyta lub racicy w ziemi’, ‘forma drewniana, na której szewc robi obuwie’: swyeczske *kopytho* (Słownik stpol.), w XVI w. też ‘narzędzie tortur’, ‘nazwa botaniczna’ (SP XVI IBL), dial. *kopyto* : *k^uopyto* ‘kopyto zwierzęce’, ‘forma szewska’ (Sychta Kociewie, Brzeziński Krajna, Cechosz-Felczyk Podole, Zborowski Zakopane, Kąs Orawa, Olesch Sankt Annaberg, Pluta Dzierżysławice), ‘radło’ (Karłowicz SGP), kasz. *kópëto* ‘kopyto zwierzęce’, ‘forma szewska’ (Sychta SK, Lorentz PW), dłuż. *kopyto* ‘kopyto’, dial. też ‘podkowa’, ‘drewniana forma do różnych rzeczy, narzędzie’ (Muka), głuź. *kopyto* ‘kopyto zwierzęce i szewskie’ (Pfuhl), czes. od XIV w. *kopyto* ‘kopyto’: *kopyta* konfka, ‘forma do butów’, także ‘przezvisko niezdarneho, głupiego, do niczego się nienadającego człowieka’ (Přir. slov., Gebauer Sl.), dial. *kopito* ‘ts.’ (Bachmannová Podkrkonošsky, Lamprecht Opava, Steuer Baborów), ślą. od XVII w. *kopyto* ‘kopyto’, ‘forma do butów’ (SSJ, HSSJ), dial. *kopyto* ‘zwierzęce i szewskie kopyto’ (SSN);

śle. od XVI w. *kopíto* ‘kopyto końskie’: konjsko *kopito*, ‘forma do butów’: čevljar-sko *kopito*, też ‘rodzaj dawnej broni lub jej część’ (Pleteršnik, SSKJ, Besedje 16.st.), też ‘ziarno rośliny’ (Pleteršnik), dial. *kopito* ‘kopyto końskie’ (Rigler Notr., Tominec Črni vrh), ch./s. *kòpito* ‘kopyto zwierzęce’, rzadko ‘forma do butów’, też ‘nazwa ryby’, ‘nazwa rośliny’ (RJAZ), też dial. chorw. *kòpito*, *kònuma* ‘ts.’ (RJAZ, ČDL, HDZ IV 435, Moguš Senj, Neweklowsky Burgenland), *kopīto* ‘forma, prawidło do butów’ (HDZ I 164, HDZ VII 504, ČDL), dial. serb. *kopīta* f. ‘kopyto zwierzęce’ (Elezović Kos.-Met.), *kònuma* pl. ‘kupka ziemi i kamieni przy domu’ (RSAN), cs. **копы́то** ‘kopyto, ungula’ (Miklosich LP), bułg. *копѣто* ‘kopyto’: хвърля *копѣтата* (RBE, BTR, Gerov: *копѣто*), też dial. *копѣто* ‘ts.’: фрѣлѣ *копѣтата* (BDial. III 91, BDial. VI 186), też jako NO: *Konumto*, maced. *konumto* ‘kopyto’ (RMJ), dial. *konúma* f. ‘ts.’ (Vidoeski Kumanovo);

stros. od XVI w. **КОПЫТО** (wyjątkowo też **КОПАТО**) 'kopyto', 'forma w kształcie kopyta' (SRJ XI–XVII, Srezn.), ros. *копыто* 'kopyto, rogowa pięta u koni i krów', też dial. *копы́то, копыто́* 'ts.' (Dal, SRNG), *кapyta, kapyty* 'kopyto' (Słownik starowierców), ukr. *копyто* 'kopyto, zakończenie nóg u bydła', 'forma szewska do butów' (SUM), też dial. *копýто*, rzadko *копыто́* 'kopyto zwierząt', 'forma do butów' (Hrinčenko, Żel., Onyškevyč Bojk., Leks. Poles'ja), stbrus. **КОПЫТО** 'kopyto', 'śląd kopyta' (HSBM), też dial. *капы́то, конyто* 'ts.' (SPZB, Turaŭ, Bjał'kevič Mohylew). ~

Ze słow. rum. *copită* 'kopyto'.

Por. formy m.: pol. dial. *kopyt* 'kopyto' (L., Zdaniukiewicz Łopatowszczyzna – wg Sławskiego SE II 470 z brus.), śle. dial. *kąpīt* 'kopyto końskie' (Tominec Črni vrh), ch./s. dial. *kòpit* (ČDL), ros. dial. *kapyt* 'kopyto' (Słownik starowierców), ukr. dial. *копýт* 'kopyto zwierząt', 'forma do butów' (Onyškevyč Bojk., Leks. Poles'ja), brus. *капы́т* 'kopyto zwierzęce': *задраць капыты* (TSBM), też dial. *капы́т, капыт* 'ts.' (SPZB, Turaŭ, Bjał'kevič Mohylew);

2. denominativa: *kopytati*: śle. *kopítati* '(o koniu) uderzać kopytem', ch./s. od XVI w. *kòpitati kòpitām* 'wierzgać, kopać nogami' (RJAZ, Vuk), ukr. dial. *konumámu* 'stukać' (Żel);

3. *kopytiti*: śle. *kopítiti -ítim* 'tupać kopytem' (SSKJ), ch./s. dawne *kópititi* 'robić formy szewskie' (RJAZ), cs. **КОПЫТИТИ** 'mieć rozszczepione kopyto' (Miklosich LP), stros. od XV w. *копы́тyту* 'ts.' (SRJ XI–XVII), ros. *копы́тyть* 'uderzać, kopać kopytem' (SSRJ, Dal, też dial. SRNG), *копы́тyться* 'mieć chorobę kopyt; kuleć' – zróżnicowana semantyka sprowadzająca się do „czynności związanej z kopytem” wskazuje raczej na niezależne formacje.

Derywat od pierwiastka werbalnego *kop-* (por. *kopati*) z suf. *-yto* (por. *koryto*). Charakterystyczna jest zmienność samogłoski przed *-to* (por. stros. **КОПАТО**, dłuż. dial. *koputo*). Pierwotne znaczenie 'to, co uderza w ziemię, grzebie, kopie' (Sławski SE II 470). W poszczególnych językach słow. występuje wahanie rodzaju – wtórne przejście do m. lub f. Niektórzy uczeni przyjmują mimo trudności głosowych związek z stind. *śapha-* 'kopyto, szpon', awest. *safa-* 'kopyto konia', stwniem. *huof* 'kopyto zwierzęce' (Machek ES² 276). Krytyczne uwagi do tego stanowiska, a także do paraleli z *koryto* por. ESSM XI 37 i tam dalsza literatura.

ESSM XI 37, Berneker SEW I 565, Sławski SE II 470, Bezłaj ES II 65, Vasmer REW I 621.

B.R.-Ż.

кopyтнiкъ *kopytnika* 'roślina z rodziny kokornakowatych', 'Asarum'

~ pol. od XIII w. *kopytnik* (stpol. też *kopydlnik, kopylnik, kopytlnik*) bot. 'kopytnik pospolity, roślina z rodziny kokornakowatych, Asarum europaeum', też 'część warsztatu szewskiego', 'narzędzie żelazne do obrzynania kopyt', 'gwóźdź do kopyt', 'rzemieślnik wyrabiający szewskie kopyta' (SW, Słownik stpol., SP XVI IBL), dial. *ko-pytnik* 'ziele', 'roślina, Tussilago farfara' (Karłowicz SGP, Sychta Kociewie), 'rzemieślnik wyrabiający szewskie kopyta', 'narzędzie do przycinania kopyt' (Wietrzyk Gorlice), kasz. *kopëtnik* 'żartobliwie szewc', 'eufemistyczna nazwa diabła' (Sychta SK,

Lorentz PW), głuź. *kopytnik* 'roślina, Tussilago' (Pfuhl), czes. *kopytník* 'gatunek rośliny, Asarum', też 'rząd ssaków kopytnych' (Kott), stczes. *kopytník, kopydlník, kopidlník, kopilník* 'ten, kto wyrabia kopyta': *kopitnyk* calopediator (Gebauer Sl.), dial. 'roślina' (Kazmír Valašsko), śl. *kopytník* 'roślina leśna': *kopytník* európsky (Asarum europaeum) (SSJ), stśl. *kopytník* 'ts.' (HSSJ);

śle. *kopítnik* 'roślina, cyklamen': *kopitnik* in ciklama, *kopítnik* 'kopytnik, Asarum europaeum' (Pleteršnik), ch./s. dial. *kòpitnik* 'roślina, Asarum' (RJAZ, Vuk), bułg. *ко̀питник* 'roślina, kopytnik, Asarum europaeum';

stros. od XV w. *копытникъ* 'kopytnik, Asarum europaeum' (SRJ XI–XVII), ros. dial. *копы́тник* 'ts.', 'miejsce ubite końskimi kopytami' (Dal), *копы́тник* 'rośliny: Asarum europaeum, Polygonum aviculare, Tussilago farfara i inne', też 'nóż do obrzynania kopyt', 'miejsce wydeptane kopytami' (SRNG), ukr. *копитник* 'roślina z liśćmi w kształcie kopyt, kopytnik, Asarum' (SUM), też dawne i dial. *ко́питник* 'roślina, kopytnik, Asarum europaeum' (Hrinčenko), brus. dial. *капы́тник* 'ts.' ~

Por. z różnicą samogłoski w sufiksie: pol. dial. *kopytniak* 'roślina, Asarum' (SW), ch./s. od XVII w. *kòpitniák, kòpitníjāk* 'roślina', 'jakieś narzędzie, chwytak', też 'muszla, koncha' (RJAZ), bułg. dial. *ко̀питняк* 'kopytnik, Asarum' (BTR), *копы́тныжкъ* 'ts.' (Gerov), ukr. *ко́питняк* 'Asarum'.

Derywat od adi. *kopytъnъ* (zob.), o suf. *-ikъ* por. Doroszewski, PF XIII 168–169. Roślina nazwana od podobieństwa kształtu liści do kopyta (por. Rostafiński Symbola I 150).

Machek ČSR 53, Ślawnski SE II 469.

B.R.-Ż.

кору́тънъ *kopytъna kopytъno* 'związany z kopytem', 'ad ungulam pertinens'

~ pol. *kopytny* zool. zwierzęta *kopytne* 'ssaki, których końcowe człony palców są zaopatrzone w kopyta', 'związany z kopytem': stopa *kopytna* 'ślad odcisnięty kopytem' (Kn., L., SW), kasz. *k^uopatni* adi. od *kopyto* (Lorentz PW), czes. *kopytní, kopytný* 'związany z kopytem': *kopytní* choroby, *kopytní* neduh 'pryszczycza, choroba bydła' (Kott), śl. *kopytný* adi. od *kopyto*: *kopytný* roh, *kopytná* koža, też dial. *kopytný* 'związany z kopytem' (SSN);

śle. *kopíten* 'kopytny' (Pleteršnik), ch./s. *kòpitni* 'związany z kopytem' (RSAN), *kòpitan* 'mający kopyta' (RJAZ), dial. *kòpitni* 'odnoszący się do kopyta' (Sekulić Bačk.), bułg. *ко́питен* 'kopytny, od kopyto', maced. *ко́питен* 'ts.' (RMJ);

ros. *копы́тный* 'odnoszący się do kopyta': *копы́тныя* болезни, *копы́тный* след, też dial. *копы́тный* 'odnoszący się do kopyta' (Dal), *копы́тный* рак 'choroba kopyt' (SRNG), ukr. *ко́питний* 'związany z kopytem', też dial. *ко́питний* 'mający kopyta, kopytny' (Żel.), brus. *капы́тны* 'związany z kopytem': *капы́тныя* хваробы. ~

Adi. z suf. *-ъnъ* od *kopyto* (zob.).

B.R.-Ż.

корьсь *корьса* płn. 'znak graniczny w formie usypanego pagórka', 'tumulus terminalis'

~ pol. od XIV w. *kopiec* 'usypisko, wzniesienie, wzgórek, stos': *kopce* buraków, kartofli, 'wzgórki ziemi, często z zatkniętymi słupami, wytyczające granicę', stpol.

kopiec 'wzgórek, wzniesienie, najczęściej sztucznie usypane': [...] rosorali mu szescz *copczew* (Słownik stpol., SP XVI IBL), też dial. *kopiec* 'miejsce, wyniesienie sztucznie zrobione, wykopana niecka do przechowywania ziemniaków na zimę', 'pagórek', 'dół do przechowywania brukwi, ziemniaków, jabłek itp.' (Karłowicz SGP, Kąś Orawa, Nowak Żywiec, Olesch Sankt Annaberg, Golec CSG, Brzeziński Krajna, Paryl Tuligłowy, Sychta Kociewie), kasz. *kopc* 'kamień graniczny' (Sychta SK, Lorentz PW, Lorentz SIW, Ramułt), dłuż. *kopc* 'kupa, wzgórze', 'kopiec graniczny': *kopc* nachytaś (Muka, Starosta), głuż. *kopc* 'kopiec graniczny, pagórek' (Pfuhl), czes. od XIII w. *kopec* 'wzgórze, pagórek' (Gebauer Sl.), też 'nachylenie', 'stos, kopa' (SSJČ), też dial. moraw. *kopec* 'wzgórze, pagórek, wzgórek', 'grób', 'rów' (Malina Mistřice, Bělič Dol., Skulina Mor.-slov., Lamprecht Opava, Steuer Baborów), też 'krzak' (Bartoš DSM), 'pęczek, bukiet' (Hruška DSCh), śla. od XVI w. *kopec* 'wzgórze, pagórek, wywyższenie terenu': mierny *kopec*, hraničný *kopec*, 'kupa ziemi' (SSJ, HSSJ), dial. *kopec* 'pagórek, usypisko' (SSN, Sipos Bükk-Gebirge), też *škopec* 'znak mierniczy, graniczny' (Buffa Dlhá Lúka);

ślę. *kópec -pca* 'wzgórze, pagórek' (Pleteršnik, SSKJ);

stros. **копѣцъ** 'znak graniczny, mierniczy' (SRJ XI–XVII), ros. dial. *kóneŭ* : *konéu* 'znak graniczny', 'dół wykopany do przechowywania ziemniaków, cebuli', 'studnia', 'nieduży nasyp, kurhan', 'wzgórze, pagórek' (SRNG), *копѣць* 'mrowisko' (Słownik starowierców), ukr. *конѣцъ кинуця* 'znak graniczny w formie usypanego pagórka' (SSUM, SUM, Hrinčenko, Żel.), też *konéu*, *kinéu* 'kupka ziemi na pograniczu ziemskich posiadłości', 'mała dziura wykopana w celu oznaczenia czegoś', 'kopiec do przechowywania ziemniaków, warzyw', 'wierzchołek góry', 'wał ziemny' (Leks. Polesja, Lysenko SPH, Turčyn Tylicz, Verchratskyj Batjuki), brus. od XVI w. *kanéu* 'miejsce do przechowywania owoców, warzyw, kopiec zabezpieczony przed mrozem': *kanéu* быракоў, 'nasyp ze słupem jako znak mierniczy', 'kopiec graniczny, kurhan' (TSBM, HSBM), też dial. *konéu* 'usypany pagórek ziemi', 'kopiec ziemniaków', 'znak mierniczy' (SPZB, Turaŭ, Bjaľkevič Mohylew, Šaternik Červ., Mat. Minsk II 58). ~

Por. z tym samym suf., ale w innych znaczeniach: jako nomen agentis, np. ślę. *kópec* 'kopacz', ch./s. dial. *kòpac* 'grabarz', stros. **копѣцъ** 'robotnik zrzucający nawóz z wozu' albo jako nomen instrumenti, np. ros. dial. *konéu* 'rydel, łopata'.

Derywat od *kopati* z suf. -ѣць (ESSM XI 38–41). Inne propozycje etymologiczne określają *копѣць* 'wzgórek, usypisko' jako pierwotne deminutivum od *kopъ* (por. Machek ES 218–319) lub *kopa* (Berneker SEW I 562, Brückner SE 254). Znaczenie wskazuje na wzgórek usypany poprzez kopanie, a liczne poświadczenia w dawnych źródłach i dialektach na jego pierwotną funkcję znaku granicznego, por. też dial. z Polesia 'mała dziura wykopana w celu oznaczenia czegoś', które pozwala przypuszczać, że pierwotne znaczenie mogło być szersze.

Śląski SE II 461–462, Berneker SEW I 562, Brückner SE 254, ESSM XI 28.

B.R.-Ż.

копье 'broń kłująca, długie drzewce zakończone grotem', 'lancea'

~ pol. od XV w. *kopia* 'broń złożona z długiego drzewca zakończonego proporcem i grotem, używana dawniej przez ciężką jazdę', 'włócznia, lanca' (Słownik stpol., SP XVI IBL, SJP PAN), dial. *kopija* 'kij', 'warząchew' (Karłowicz SGP), dluž. *koře* 'oszczep', dawne *kopja*, *kopjo* 'oszczep, pika', dial. *kopjo*, *koř* 'oszczep', 'kolec, oścień' (Muka, Starosta), głuž. *kopjo* 'lanca, oszczep' (Pfuhl), czes. *kopí*, stczes. od XIV w. *kopie* 'oszczep, lanca, pika' (Gebauer Sl.), dial. moraw. *kopija* 'oszczep, dziřyt' (Bartoř DSM), sła. dawne od XVI w. i dial. *kopija* 'oszczep, długa broń kłująca' (SSJ, Kálal, HSSJ);

słe. od XVI w. *kopjē* 'oszczep, pika, lanca' (Pleteršnik, SSKJ, Besedje 16.st., Megiser 1592), dial. też coll. 'drzewce flag', *kūpe* 'narzędzie do kastrowania zwierząt' (za ESSM XI 40–41), ch./s. *kòplje* : *kòplje*, dawne też *kopije* : *kopje* 'oszczep', 'włócznia', drzewiec' (RJAZ, Vuk), dial. *kòpje* 'oszczep' (ČDL), *кópъa* 'zwierzę z wielkimi rogami' (RSAN), scs. **копиѣ** 'lanca, oszczep' (SJS: Euch., Supr.), bułg. *kònuē* 'oszczep, pika', 'długi pręt z ostrzem' (Gerov, RBE, BTR), też dial. *kòne* 'wysokie źdźbło cebuli' (Mladenov BTR, BDial. IX 268), maced. *konje* 'oszczep', 'drzewiec, długi pal do zawieszania flagi lub jako narzędzie do różnych celów' (RMJ);

strus. **копиѣ** 'oszczep' (Slovarъ DRJ), **копыѣ** 'ts.' (SRJ XI–XVII, Srezn.), cerk. 'dwustronny nóż w kształcie kopii do rozcinania prosfor', też jako NO, ros. *копѣ* 'oszczep, kopia, broń z metalową ostrą końcówką na długim drzewcu', też dial. *копыѣ*, *копыѣ* 'broń podobna do kopii', 'laska niewidomego', 'narzędzie z ostrym zakończeniem', 'nóż myśliwski', także w nazwach roślin (Dal, SRNG), ukr. dawne i dial. *копуя* 'oszczep, pika' (Hrinčenko), *кóніе* 'ts.' (Żel.), brus. od XV w. *кан'ѣ* 'dawna broń kłująca, oszczep, kopia': *кѣдаць кан'ѣ*, stbrus. *копыѣ* : *копие* n. i *копня* : *копѣя* f. (TSBM, HSBM). ~

Derywat od pierwiastka *kop-* (zob. *kopati* 1.) z wielofunkcyjnym suf. *-yje*. Najbliższe budową niezależne derywaty od tego samego pierwiastka: lit. *kaplỹs*, *kāplis*, *kaplẽ* 'motyka, (tępa) siekiera', łot. *kaplis* 'kiloř, siekiera', gr. *κοπίς* 'topór, tasak', stwniem. *hābba*, *hāp(p)a*, *hāppia*, niem. *hippe* 'tasak, sierp'. Postać *копыѣ* f. wtórna w poszczególnych językach.

Brückner SE 255, Sławski SE II 459–460, Vasmer REW I 621, ESSM XI 40–41.

B.R.-Ż.

копнѣти *копнѣѣ* 'topnieć, tajać', 'liquescere'; wyłaniać się spod topniejącego śniegu', 'ex nive liquenti emergi'

~ czes. dial. *kopnět* (też *kopňat*, *kopnúť*) 'topnieć', 'wyłaniać się spod śniegu' (Bartoř DSM, Kazmř Valařsko), sła. *kopniēt* '(o ziemi) wyłaniać się spod śniegu', też dial. *kopniēt* 'topnieć, tajać', 'wystawać, wyłaniać się spod śniegu (o ziemi)' (SSN, Kálal);

słe. *kopněti* 'topnieć, tajać (o śniegu)', przeni. 'słabnąć, tracić siły, tracić intensywność' (SSKJ, Pleteršnik), ch./s. *kòpnieti* 'topnieć, tajać', przeni. 'słabnąć, podupadać, ginąć z powodu choroby lub zmartwienia' (RJAZ), bułg. dial. *копнѣя -ѣш* '(o śniegu) topnieć', 'słabnąć', też 'pragnąć czegoś, bardzo chcieć' (BTR, Gerov), też dial. *копнѣе*

‘topnieć (o śniegu)’ (BDial. IV 112: Pirdop), maced. *ко̀пнее* ‘topnieć’, też ‘mocno pragnąć, pożądać’ (RMJ);

ukr. dawne i dial. *кiпні́ти* ‘tajać, topnieć’ (Hrinčenko, Żel.). ~

Por. czes. dial. moraw. *kopnit se* ‘kurzyć się, parować’ (Bartoš DSM), ch./s. rzadkie *kòpniti* ‘roztopiać się’ (RJAZ), dial. sztokaw. *kòpnit* ‘wyłaniać się spod śniegu’, ‘chorować, słabnąć’ (Peić–Bačlija RBB, Sekulić Bačk.);

2. pol. dial. *kopłina* ‘miejsce, gdzie śnieg odtajał, gdy reszta ziemi jest nadal pod śniegiem’ (SW, Karłowicz SGP, Zborowski Zakopane).

Derywat z suf. -*ěti* od *ко̀рѣно*.

B.R.-Ž.

ко̀рѣно ‘miejsce, gdzie śnieg stopniał, miejsce wystające spod śniegu’, ‘locum sine nive’

~ pol. dawne od XVI w. *kopno* ‘ziemia niepokryta śniegiem, na której nie widać śladów’ (SP XVI IBL), dial. pld. *kopno* ‘ziemia wystająca spod śniegu, odsłonięta po stajaniu śniegu’, ‘zimowy czas bez śniegu’: już je *kopno*, a do wiosny jeszcze daleko (SW, Nowak Żywiec, SGŚC), kasz. *kopńa* f. ‘ziemia wyglądająca spod śniegu’, ‘czas bez śniegu podczas zimy’ (Sychta SK, Lorentz PW, Ramułt), czes. rzadkie *kopno* ‘ziemia bez śniegu, miejsce, gdzie śnieg stopniał’ (Přir. slov.), stczes. od XV w. ‘miękka, rozmiękczona, rozmokła ziemia’ (Gebauer Sl., też dial.: po *kopně* nepojedem na saňách, Bartoš DSM, Bachmannová Podkrkonošsky, Kazmír Valašsko), ‘miękka, dogodna do kopania ziemia’ (Kott), sła. dial. *kopno* ‘goła ziemia, pozbawiona śniegu, miejsce, gdzie śnieg stopniał’ (SSN, Kálal);

sł. *kòpno* ‘stały ład, ziemia’ (Pleteršnik), ch./s. *kòpno* ‘grunty, ziemia’, ‘kontynent’ (RJAZ), chorw. dial. *kòpno* ‘suche miejsce, część ziemi niezalana wodą’ (Sekulić Bačk.), cs. **ко̀пѣно** ‘ziemia’ (Miklosich LP), bułg. *ко̀пно* ‘miejsce niepokryte śniegiem zimą’: *ко̀пно место* ‘miejsce, gdzie śnieg topnieje w zimie’, ‘miejsce, gdzie łatwo kopie się ziemię’ (BTR), też dial. *ко̀пно, копнò, копѣн* ‘ziemia niepokryta śniegiem w zimie’ (BDial. I 190, BDial. III 233), ‘miękka, krucha gleba’ (BDial. VI 186), maced. *ко̀пно* ‘ład, ziemia’, ‘miejsce, gdzie stopniał śnieg’, ‘miejsce na rzece, gdzie stopniał lód’ (RMJ);

ukr. dawne i dial. *кiпно* ‘odwilż’ (Hrinčenko), też dial. *кiрїа, коп’ин*: *ко̀пїнь* ‘miejsce, gdzie śnieg stopniał’ (Onyškevyč Bojk.), stbrus. **ко̀пно** ‘ziemia, gleba’ (HSBM). ~

Por. także inne znaczenia: dłuż. *kořeń* ‘kupa, gromada, stos’ (Muka), głuż. *ko-pjen* ‘stóg siana’ (Pfuhl), sł. *kòpnja* ‘wykopki, kopanie’ (Pleteršnik), ch./s. *kòpná* od XVIII w. ‘wykopki, kopanie’, wyjątkowo w XVIII w. też *kopan* f. (RJAZ), bułg. *ко̀пѣн* f. ‘kopa, ułożone snopy’ (BTR, RBE, Gerov: też *ко̀пнà*), dial. *купѣн* ‘kupa, stos’, ‘stóg’ (BDial. I 102: Strandža, 253, BDial. III 95, BDial. VII 74), maced. *купѣн* ‘sterta, kopa’ (BDial. V 231: zach. Tracija), stros. **ко̀пѣна** : **ко̀пѣна** ‘miara oddawanych w naturze podatków’, ‘kopa siana’ (SRJ XI–XVII), ros. *ко̀пнà, копнѣя, копѣн* ‘duża kupa siana albo snopów zboża’, też dial. *ко̀пнà* ‘ułożone 50 lub więcej snopów zboża’, ‘snop zboża’, brus. dial. *ка̀пнà* ‘niewielka sterta siana’ (SPZB).

Substantywizowane adi. *ко̀рѣнз* (zob.). Leksemy wymienione w materiale porównawczym oparte są na innych, niekoniecznie psł., adi. Niektórzy kwestionują

związek z *kopati*, łącząc wyraz z ie. *k^uop-* / *k^uap-* ‘para, parować’ – ‘miejsce, gdzie śnieg wyparował’ (ten sam rdzeń ie. w *kopъtъ*, *kypěti*, zob.) (Machek ES² 275, Sławski SE II 464–465, Skok ER II 145).

B.R.-Ż.

копынъ *копына* *копыно* ‘nadający się do kopania, wolny od śniegu, niepokryty śniegiem’, ‘sine nive’, adv. **копыно**

~ pol. dial. *kopny* ‘taki, przez który trudno przejść, przebrnąć (o drodze, trakcie)’ (Karłowicz SGP), czes. *kopný* ‘łatwy do kopania, łatwy do obróbki’ (Kott), dial. *kopná* zem ‘ziemia wolna od śniegu zimą, wiosną’ (Bartoš DSM, Svěrák Karlovice), sła. *kopný* ‘łatwy, dogodny do kopania’, *kopný* ‘o ziemi bez śniegu, miejscu, gdzie śnieg już stopniał’ (SSJ);

sł. *kópen -pna* ‘wolny od śniegu’, subst. *kópno* ‘ład’ (Pleteršnik, SSKJ), bułg. dial. *кòпен кòпна кòпно* ‘rozmarzający, topniejący (o śniegu)’ (za ESSM XI 42), ch./s. *кòпан кòрна* od XVIII w. ‘znajdujący się na ziemi, na gruncie’, ‘o ziemi, dogodna do kopania’, ‘wolny od śniegu’ (RJAZ);

ukr. dawne i dial. *кíпний*: *кíпна* ‘droga grząska od roztopionego śniegu’ (Hrinčenko), *копний* ‘grząski, trudny do przebrnięcia (o śniegu, zasypanej drodze)’ (Żel.). ~

Adv. **копыно**: ~ pol. dial. adv. *kopno* ‘z dużą ilością śniegu’ (Karłowicz SGP), sła. *kopno* adv. ‘bez śniegu’ (SSJ);

sł. dawne *kópno* adv. ‘bez śniegu’, subst. ‘ład’ (Pleteršnik), bułg. dial. *кòпно* adv. ‘bez śniegu, gdzie śnieg stopniał’ (BDial. II 190: Rodopy);

ukr. dawne i dial. *кíпно* adv. ‘błotniście, grząsko (o odwilży)’ (Żel.). ~

Prawdopodobnie niezależnie powstały: adi. pol. dial. *kopny* ‘obfity w kopy’, drabiny *копне* ‘do wożenia snopów, siana’ (Karłowicz SGP) oraz subst. adi.: ros. dial. *копná* ‘okrągły wierzchołek góry’ (SRNG) i bułg. *кòпен* ‘stożek odgarniętego śniegu’ (Gerov, RBE).

Derywat z suf. *-нъ* od *kopati* 1. (zob.). Wyrażnie wyodrębnia się znaczenie ‘łatwy do kopania’, z czego ‘taki, w którym stopniał śnieg (o miejscu)’. Znaczenie to stało się motywacją dla kolejnych derywatów, por. *копыно* (zob.), a dalej *копынѣти* (zob.).

Oddzielanie od *kopati* mimo tradycji (por. Miklosich 129, Berneker SEW I 566, Machek ES² 275, Sławski SE II 464–465) nie ma wystarczającej podstawy, por. *копыно*.

B.R.-Ż.

kora ‘kora drzewna’, ‘cortex’; ‘stwardniała powierzchnia’, ‘crusta’; ‘skórka pieczywa’, ‘panis crusta’, demin. **корѣка**

~ pol. od XVI w. *kora* ‘zewnątrzna tkanka okrywająca pień i konary drzew i niektórych krzewów, składająca się z miazgi, łyka, miększu i oskórka, kora’ (np. SJP PAN, SW, SJP PWN, Lehr-Splawiński SJP, SP XVI IBL, Mącz., SWil.), też dial. (np. Karłowicz SGP, Szymczak Domaniewek, Brzeziński Krajna, Dejna RKJL XXIII 228, Cechosz-Felczyk Podole), dial. ‘skóra na ciele człowieka lub zwierzęcia’, ‘skóra wyprawiona’ (Szymczak Domaniewek), kasz. *kóra* ‘kora’ (Sychta SK, Ramułt), czes. od XIV w. *kůra*/

kora 'obumarła tkanka na powierzchni pnia, gałęzi, a czasem korzeni' (SSJČ, Přír. slov., Gebauer Sl., Novák SlHus, także dial. Siatkowski Kudowa), 'twarda warstwa na powierzchni pieczywa, skórka' (SSJČ, Gebauer Sl., MSČS), 'skórka, np. owocu, cytryny, pomarańczy', 'skorupka jajek', 'zgrubiała powierzchnia ogólnie, np. lód na rzece' (Přír. slov.), sła. od XVI w. *kôra* 'zewnątrzna warstwa drzewa, kora' (SSJ, Kálal, HSSJ, też dial. SSN, Matejčík Novohrad), 'skóra, błona', 'zewnątrzna twarda warstwa chleba, owoców itp.' (HSSJ), dial. też 'zewnątrzna warstwa na powierzchni płynnych lub półpłynnych produktów' (SSN);

sł. *kôra* 'kora, skórka' (Pleteršnik, Besedišče SJ), ch./s. *kôra* 'zewnątrzna warstwa pnia drzewa, jego gałęzi, korzenia, którą można oddzielić; zderzeć, odłupać' (RSAN, RJAZ, RMat., Vuk), chorw. dial. (np. HDZ VII 507, Mahulja Omišalj, Peić-Bačlija RBB, Sekulić Bačk., Kalsbeek Orbanići), 'skórka chleba' (RJAZ, Vuk, też dial. Mahulja Omišalj, Koschat Baumgarten), 'twarda powierzchnia zewnątrzna niektórych owoców, warzyw, orzechów, jajek itp., skórka, łuska, łupina, skorupa' (RSAN, RJAZ, RMat., powszechne w dial. np. chorw. čakaw. HDZ VII 507, ČDL, Mahulja Omišalj, Peić-Bačlija RBB), 'twarda skóra płaza, np. żaby, pancerz, skorupa' (RSAN, RJAZ), 'zwarta powłoka powstała na substancji płynnej lub miękkiej, np. lód powstały na rzece lub na śniegu, zaschnięta krew itp.', 'sucha, stwardniała kromka chleba' (RJAZ, RSAN, RMat., też dial. np. Peić-Bačlija RBB), cs. *kopa* 'kora drzewna' (SJS, Miklosich LP), bułg. *kopà* 'warstwa zewnętrzna na pniu i korzeniach drzew i innych roślin, którą łatwo można oddzielić od pozostałej części drzewa' (RBE, RBKE, Gerov, też dial. np. BDial. III 91, Mladenov Vidin, Vakarelska-Čobanska Samokov), 'twarda powierzchnia zewnętrzna niektórych owoców, warzyw, orzechów itp.', 'skórka, łuska, łupina, skorupa' (RBE, Mladenov BTR, Gerov, też dial. Mladenov Vidin), 'zewnątrzna wypieczona warstwa na chlebie', 'stwardniała warstwa, skorupa na powierzchni ciekłej lub miękkiej substancji, np. kozuch na mleku, zlodowaciały śnieg, krew na powierzchni rany', 'cienka, rozwałkowana warstwa ciasta' (Mladenov BTR, RBKE, Gerov), maced. *kopa* 'kora drzewna' (RMJ, też dial. Peev Kukuš, Małecki SW), 'rodzaj cienkiego ciasta przygotowanego na banicę; banica' (RMJ, też dial. Peev Kukuš, BDial. VIII 255: Kostur), 'skórka chleba lub innego pieczywa' (Radoža-Vevčani, Peev Kukuš), 'strup' (Małecki SW);

strus. i rus.-cs. *kopa* 'kora drzewna' *копа березова* (Slovarь DRJ, SRJ XI-XVII, Srezn., Slovarь CSRJ, SAR), 'zewnątrzna stwardniała powierzchnia czegoś, np. niektórych owoców, łupina, skórka, skorupa' (SRJ XI-XVII, Slovarь CSRJ), ros. *kopá* 'zewnątrzna część pni i korzeni drzew, roślin, łatwo dająca się oddzielić od drewna, kora drzewna' (SRJ, SSRJ, Dal, Ruk. Leks.), też w dial. (SRNG, Myznikov Belomorsje), 'skórka chleba' (Dal, też dial. Sl. Priamur'ja), 'stwardniała powłoka czegoś, skóra, łupina, skorupa, znajdująca się na owocach, grzybach, jajkach' (SSRJ, też dial. SRNG, Slovarь Karelii), dial. 'rybia łuska' (SRNG, Slovarь Karelii), 'krosta, strupy na ludzkim lub zwierzęcym ciele' (SRNG, Slovarь Rjazan.), 'błotnista, nierówna powierzchnia' (SRNG, Slovarь Urala), 'zlodowaciała warstwa śniegu' (SRNG), ukr. od XVII w. *kopá* 'zewnątrzna, oddzielna powłoka pokrywająca pień, łodygę, gałęzie, korzenie roślin'

(SUM, Hrinčenko, Slavynecskij Leks., też dial. SDU), 'zewnętrzna, stwardniała warstwa czegoś' (SUM), brus. od XVI w. *kapá* 'zewnętrzna część pnia, gałęzi i korzenia roślin łatwo dająca się oddzielić od pozostałych części drzewa' (TSBM, HSBM, powszechne w dial., np. Scjaškovič Grodno, Turaŭ, SPZB, Bjałbkevič Mohylew, Słoŭnik Sennensščyny). ~

Demin. **korzka**: ~ czes. od XV w. *kůrka/kórka* 'wypieczona, twarda warstwa na powierzchni pieczywa, zwykle chleba' (SSJČ, Přír. slov., Gebauer Sl.), sła. 'warstwa zewnętrzna drzew, cienka kora' (SSSJ, też dial. SSN), 'cienka wierzchnia warstwa czegoś, skórka, łupina, np. ziemniaków, jabłek' (SSSJ, HSSJ, też dial. SSN, Kálal), 'skórka chleba' (SSSJ, HSSJ, też dial. SSN);

ch./s. *kópka* 'kora' (RJAZ), 'pozostałość, kawałek, zwykle starego, stwardniałego chleba lub innego jedzenia' (RSAN), bułg. *kópka* 'skórka chleba' (Mladenov BTR, Gerov);

ros. od XVII w. *kópka* 'stwardniała warstwa zewnętrzna (kora)' (SRJ, SSRJ, SRJ XI–XVII, też dial. SRNG), 'twarda warstwa zewnętrzna pieczywa, skórka chleba' (SRJ, SSRJ, SRJ XI–XVII), 'twarda powłoka, łupina niektórych owoców, warzyw, ziaren, jajek itp.' (SRJ, SSRJ, Dal, SAR, też dial. SRNG), 'naczynie czerpak' (SRJ XI–XVII), dial. 'cienko rozwałkowane ciasto' (SRNG, Merkurjev Kola, Slovarʹ Karelii), 'kożuch na mleku, śmietance' (SRNG), ukr. *kópka* 'drewniane naczynie na wodę' (Mat. Bukovyna). ~

Por. dłuż. *škora* 'kora drzewa' (Šwjela, Muka), 'skorupa brudu, błota' (Muka), po-lab. *stōrā* 'ts.' (Lud XLVIII 123).

2. kontynuanty możliwej formy demin. *korica*: cs. **корица** 'cynamon' (Miklosich LP), stros. **корица** 'ts.', czes. *kořice* 'ts.' ze względu na znaczenie wskazują na formację późniejszą. Znaczenie typowo demin. obecne we wszystkich językach pld.słow., co, ze względu na produktywność demin. suf. *-ica* na tym terenie, nie musi wskazywać na psł. pochodzenie wyrazu.

Rzeczownik odczasownikowy od psł. *čerti čьrō* 'ciąć, nacinać, oddzielać, obłupywać korę z drzew' (zob.) z charakterystyczną dla archaicznych derywatów apofonią *e : o* (Boryś SE 250). Psł. *kora* ściśle związane z dubletem wykazującym *s-* ruchome *skora*, od pierwiastka ie. (s)ker- 'ciąć, odcinać, oddzielać': lit. *kėrti kėrstu : kęru* 'oddzielać się, odłączać się', gr. *χείρω* 'obcinam, wycinam, strzygę' wobec lit. *skirti skiriū* 'dzielić, oddzielać, rozrywać', stwniem. *sceran*, niem. *scheren* 'odcinać, oddzielać, strzyć' (Sławski SE II 471–472). O budowie i wokaliźmie formacji zob. Meillet Ét. 253. Odpowiedniki ie.: lit. *karnà* 'łyko', łac. *corium* 'skóra, łuska; skorupa', stind. *cárman-* 'skóra', awest. *čarəman-* 'ts.' (ESSM XI 44–45). Pierwotne znaczenie 'to, co się odcina, odkrawa, odłupuje; to, co odstaje'. Rozwój znaczenia jak w łac. *cortex* 'kora, łupina; skorupa'.

Sławski SE II 471–472, Boryś SE 250, ESJS 337, ESSM XI 44–45.

Sz.P.

korabjъ *korabji* 'wyżłobiony, wydrążony pień drzewa', 'truncus excavatus'; 'łódź wydrążona w pniu drzewa, dłubanka, czółno', 'cymba in trunco excavata'

~ pol. od XIII w. *korab* 'łódź, okręt, statek wodny' (SJP PAN, SW, SWil., L., Słownik stpol., SP XVI IBL, też w dial. Karłowicz SGP, SOWM), dłuż. *kórab'e* n. : *kórabja*

f. 'szkielet, kośćciec', 'kręgosłup wraz z żebrami', potem też 'żebro' (Muka, znaczenie 'żebro' też w dial., Fasske Vetschau), głuź. dial. *korabija* 'żebro' (Michalk Neustadt), czes. od XV w. *korab* (rzadziej *korába*, stczes. *korábě*) 'duża łódź, statek', 'kora drzewna, kawał odłupanej kory' (SSJČ, Gebauer Sl., Flajšhans Klaret), dawne 'naczynie do picia' (Jungmann), dial. 'kora, zwłaszcza odłupana od drzewa' (Bartoš DSM, Siatkowski Kudowa, Bachmannová Podkrkonošsky), 'spróchniały w środku pień': *koráb* vrbový, 'ząb dotknięty próchnicą', 'szkielet (konia)' (Bartoš DSM, Kazmír Valašsko), 'zabiedzona szkapa, stary koń' (Malina Mistřice), 'złodowaciała wierzchnia warstwa śniegu' (Bachmannová Podkrkonošsky), sła. od XVI w. *koráb* 'duża łódź, statek' (SSSJ, HSSJ, Kálal, też w dial. SSN), dial. *korab* : *korába* 'sucha kora drzewa', 'szkielet, kości (zwłaszcza mniejszych zwierząt)' (SSN), 'zepsuty ząb' (SSN, Ripka Dolnotrenč.), 'ogrodzenie, niewielkie pomieszczenie, w jakim trzyma się gęsi' (SSN);

słę. *korabelj -blja* 'statek, okręt, łódź' (Pleteršnik (z ros.), Besedišče SJ), ch./s. *kōrāb* 'łódź, barka, statek, kadłub statku', też *kōrābal* : *kōrāblj* 'duża łódź, statek' (RSAN, RJAZ, RMat., Vuk), 'rów, zagłębienie służące do odpływu wody' (RSAN), dial. *kōrap* 'ciało, korpus' (ČDL), *korābla* 'statek' (Jurišić Vrgada), scs. **КОРАБЪ** : **КОРАБЪ** **КОРАБЛА** 'czółno, łódź, barka, statek' (SS X–XI, SR BAN, Sadnik–Aitzetmüller HAT) też **КОРАБЪ** 'statek, łódź' (SR BAN), bułg. *kōpaб* 'duża łódź, statek, służący do przewozu ludzi i towarów, pierwotnie napędzany przy pomocy żagla lub wiosel', 'skrzynia, kadz służąca do transportu, przechowywania lub rozgniatańia winogron', pot. dial. 'żłób, koryto' (Mladenov BTR, RBE), dial. *kōpan* 'duża odkryta beczka' (BDial. IX 269), maced. *kopaб* 'statek, łódź' (RMJ, SM-P);

strus. od XI w. **КОРАБЪ** **КОРАБЛА** 'duża łódź morska, barka, statek' (Slovarъ DRJ), też **КОРАБЪ** (Srezn., SRJ XI–XVII, Ruk. Leks.), ros. *корабъ* : *корабль* 'ts.' (SRJ, SSRJ, Dal, też dial. SRNG, Slovarъ Smolensk., Slovarъ Karelii, Myznikov Belomors'je, Slovarъ volog. nar., Merkur'ev Kola), ukr. *корабѣль* *корабля* 'duża łódź morska, statek' (SUM, Hrinčenko, Żel.), dawne 'arka' (Leks. Zyz., Slavynesc'kyj Leks., Żytec'kyj Narys.), brus. od XV w. *караб* : *карабѣль* 'duży statek morski' (TSBM), 'łódź, statek napędzany przy pomocy żagli lub wiosel' (HSBM: *корабль* : *карабль*), też dial. Bjałkevič Mohylew, Lysenko SPH), dial. też 'naczynie z kory lipowej na miód pochodzący z barci' (Lysenko SPH). ~

Por. bułg. *кору̀ба* 'dziupła, drzewo wydrążone z dziuplą'.

Etymologia niepewna. Dawniej uważane za pożyczkę z gr. *καράβιον* 'lekki statek' (np. Vasmer REW I 622), jednak dokładniejsze badania wskazują, że kierunek zapożyczenia może być odwrotny (Sławski SE II 473).

Prawdopodobnie derywat od psł. *čerti čьro* 'ciąć, nacinać, oddzielać, obłupywać korę z drzew' (zob.). Należałoby więc przyjąć, że pierwotnym znaczeniem było 'coś wydłubanego', 'wydrążony pień drzewa', 'łódź dłubanka wydrążona w pniu drzewa'. Nie jest jasne, jak traktować znaczenia wyraźnie nawiązujące do semantyki kory drzewnej (zob. też pokrewne *kora*). Znaczenia odnoszące się do okrętu Schuster-Šewc EW 620 uważa za późniejszy wpływ gr. *καράβιον*.

Problemy stwarza nietypowy przyrostek *-ab-*, który Sławski SE II 473 próbuje objaśnić jako determinant pierwiastka *(s)ker-* paralelny do *-ub-* niepoświadczonego

poza bułg. *кору̀ба*. Tę próbę kwestionuje ESSM XI 48–49 uważający za bezpośrednią podstawę wyrazu należący do tej samej rodziny *korbъ* i zakładając również równieśny do *korbъ* rozwój semantyczny od niewielkiego naczynia wykonanego z kory do łodzi powstałej w podobny sposób. O różnych próbach etymologicznych krytycznie ESJS 337–338.

Sławski SE II 472–473, Schuster-Šewc EW 619–621, ESSM XI 45–49, Orel, Ad fontes Varbot 269. Sz.P.

korakъ zob. **korкъ**

korba płn. ‘pojemnik upleciony np. z korzeni, łubu itp.’, ‘vas de radicibus, sive cortice textum’, demin. **korbica** : **korbъka**

~ pol. dawne i dial. *kroba* ‘rodzaj dużej kobiałki z kory lub koszyk z plecionego łyka, słomy itp., także pudełko wykonane z innych materiałów, np. z drewna’ (SJP PAN, SW), dial. *kroba* ‘skrzynia pleciona z wierszkiem zwykle czworoboczna’ (SGP Karłowicz);

sł. *kraba* ‘pudełko, szkatułka’, tylko u Pleteršnika, według którego zapożyczone z innych języków słowiańskich (Pleteršnik, Besedišče SJ);

ros. dial. *короба* ‘pudełko z kory lipowej’ (SRNG), ‘wyschnięta kora drzewa’ (Slovarъ Severa), brus. *кароба* ‘wielki kosz’ (SPZB). ~

Demin. **korbica** ~ od XVI w. czes. *krabice* ‘pudło, zwykle z wiekiem, np. z drzewa, tektury, blachy’ (Jungmann, SSJČ), stczes. *krabice* też ‘wydrążona skrzynka’ (Gebauer Sl.), ‘pleciony koszyk’ (Flajšhans Klaret), sła. od XVIII w. *krabica* ‘pudełko, skrzynka’ (HSSJ, SSJ, KSSJ), ‘trwałe opakowanie oraz jego zawartość’ (SSSJ);

sł. *krabica* ‘pudło, puszka’ (Pleteršnik, Besedišče SJ), ch./s. dawne cs. **кравница** ‘skrzynia, arka’ (RJAZ: tylko w słowniku Stulića), *кравница* ‘szuflada’ (RSAN), cs. **кравница** ‘skrzynka, pudełko, koszyk’ (SJS);

rus.-cs. tylko w formach cerk. **кравница** : **кравница** : **кравъца** ‘koszyk, pudło’ (SRJ XI–XVII, Srezn.), ‘schowek na cerkiewne cenne przedmioty, poświęcone relikwie’, ‘łódka, niewielki statek’ (SRJ XI–XVII), a z pełnogłosem tylko jako NO **Коровица** (SRJ XI–XVII), ros. dawne i dial. *коробница* ‘naczynie z kory brzozonej do zbioru jagód’ (Dal), dial. *коробница* : *коробница* ‘kosz lub skrzynka’, ‘gięte korytko z przykrywką’ (SRNG), ‘mały pleciony koszyk’ (SRNG, Slovarъ Severa), ‘pudełko lub kuferek do przechowywania cennych przedmiotów’ (Gancovskaja Kostroma), ‘duży podłużny kubek z kory brzozonej’ (SRNG, Eliasov Zabajkalsje), ‘prowizoryczne naczynie z kory brzozy na wodę lub jagody’, ‘sanie z plecionym nadwoziem’, ‘narośl na pniu brzozy’, ‘niewielki owad’ (Slovarъ Severa). ~

Demin. **korbъka**: ~ pol. dawne i dial. od XV w. *krobka* : *króbka* ‘rodzaj plecione lub wykonanego z kory koszyka’ (Słownik stpol., SW), ‘pudełko, skrzynka z przegródkami’, ‘słoik do przechowywania maści’ (Sł. XVI IBL), ‘torebka z kory drzewnej’, ‘rodzaj przetaka służącego do zbierania rojów pszczół z drzewa’ (Lehr-Splawiński), ‘rodzaj statku do przewożenia konopi’ (SJP PAN, SW), dial. *krobka*, *króbka* ‘pleciony

koszyk lub skrzynka' (SGP Karłowicz, MS Górnego Śląska: *króbbki* na kaszę plecione z sosnowego korzenia), 'skrzyneczka' (SGP Karłowicz), 'pudełko tekturowe, karton' (MS Górnego Śląska), 'dawne naczynie, przeważnie plecione, służące do siania zboża' (SGMłp., Zdaniukiewicz Łopatowszczyzna), *kropka* (też w formie z pełnogłosem *koropka*) 'mały koszyk z jedną rączką' (Mazur Biłgoraj), *krupka* 'wysokie pudełko, puszka z papieru lub z blachy' (Zaręba Siołkowice), *krupka* 'skarbonka', 'torebka z kory drzewnej', 'rodzaj przetaka, zwężonego z jednego końca i przymocowanego sznurkami do drążka, do zbierania rojów pszczół z drzewa' (SGP Karłowicz), 'przykrywka osłaniająca otwór między kijem tłuczka a wierzchem maślnicy' (Dejna RKJŁ XXIII), czes. od XIV w. *krabka* 'pudełko skrzynka' (Gebauer Sl., MSČS), 'pleciony koszyk' (Flajšhans Klaret), czes. *krabka* 'pojemnik wypleciony z gałęzi lub wykonany z łubu bądź blachy' (Jungmann);

strus. od XIV w. *коробѣлка* 'szkatułka' (Slovarь DRJ), ros. *коробка* 'skrzynka, pudło, pudełko, opakowanie różnych przedmiotów', 'szkielet konstrukcji budynku' (SSRJ), dawne 'niewielki kufer, skrzynka, kosz, pleciony lub wygięty z kory, cienkich desek', 'skrzynia do przechowywania cennych rzeczy' (SRJ XI–XVII, Srezn., Slovarь CSRJ), 'tara, jednostka obliczeniowa niektórych ładunków, towarów' (SRJ XI–XVII), 'obudowa zamka do drzwi', 'drewniana obudowa wokół drzwi i okien' (Slovarь CSRJ, SAR), 'trawta z plecionymi ściankami na Wilii lub Niemnie' (Dal), dial. 'pleciony koszyk mający różne zastosowanie, np. przechowywanie żywności, zbiór grzybów itp.' (SRNG, Ma-naenkova LRGB 26, Sl. Staroobrad. Zabajkałja, Sl. Karelii), 'duża pleciona ze słomy torba, sakwa', 'skrzynka z przykrywką wykonana z drobnych listew lub gałęzi', 'kosz, do którego kładzie się prezenty dla rodziny panny młodej podczas ceremonii ślubnej', 'skrzynia na wozie służąca do transportu nawozu', 'wóz', 'cienki gięty dach zrobiony z desek nad gankiem', 'rodzaj kobiecego nakrycia głowy' (SRNG), 'kufer wykonany z wygiętych desek lub łubu' (Mełničenko Jaroslavl, Ivanova Sl. Pomoskovja), 'drewniany szkielet otworu drzwiowego lub okiennego' (Myznikov Belomorje), 'gzyms' (Slovarь Mordov.), 'żelazna miarka do zboża i innych produktów sypkich' (Slovarь Don), ukr. od XVI w. *коробка* 'szkielet, podstawa jakiejś budowy' (SUM), 'rodzaj koszyka z lipowego łubu lub z drewna' (Hrinčenko, Żel.), 'niewielki pojemnik różnego kształtu, najczęściej z przykrywką' (SUM, Żel.), 'skrytka' (Leks. Zyz., Żytceŭskij Narys.), rzadkie 'ludowa miara ciał sypkich' (SUM, Hrinčenko, Bileckij-Nosenko), 'wygięcie koło luśni wozu' (Żel.), dial. *коробка* (*каробка*) 'koszyk wypleciony z łozy, służący jako miara ciał sypkich' (Lysenko SPH), *коробка* 'rama drzwi lub okien' (Mat. Bukovyna), 'kalenica dachu', 'część dachu wewnątrz frontonu' (Leks. Polesja 140), 'o różnych przyrządach pszczelarskich' (Leks. Polesja 336, Slav. Leks. 29: Żytomierz), 'pudełko od zapalek', 'skorupa ślimaka' (Janów SH), *коронка* 'rama drzwi lub okien' (Mat. Bukovyna), 'wiadro z łubu lub kory służące do zbioru czereśni' (Horbač Romaniv), brus. od XVI w. *каробка* 'koszyk, naczynie, pudełko mające różne formy i przeznaczenie, wyplecione z łubu słomy itp.', 'skrzynka, kufer, szkatułka do przechowywania cennych rzeczy i papierów' (HSBM), 'niewielkie pudełko z kartonu, drewna, blachy itp., zwykle z przykrywką', 'szkielet budynku', 'obudowanie jakiegoś mechanizmu'

(TSBM, TSBLM), dial. *карóбка, корóбка, карónка* 'czworokątne lub okrągłe naczynie, koszyk ze słomy lub drobnych listewek' (Turaŭ, SPZB, BMM IV 213–214), 'łubianka' (Słoŭnik GCRB, BMM IV 213–214), 'okrągły koszyk z kory lipowej służący do siewu' (SPZB), 'duży kosz spleciony ze słomy i łoży przeznaczony do przechowywania zboża' (NS 191, Scjaškovič Grodno, Cychun Grodno SNM), 'owalny kosz z łu bu, który nosi się na plecach' (Nar. slova 68) 'drewniane naczynie wyżłobione w kawałku drewna' (Słoŭnik GCRB), 'skrzynka' (Bjałkevič Mohylew), 'nadwozie powozu' (BMM IV 213–214, Šatarnik Červ.), 'pojemnik mający zastosowanie w pszczelarstwie' (SPZB), 'paczka zapalek' (SPZB, BMM IV 213–214), 'pułapka na ryby z rodzaju Misgurnus' (SPZB, Turaŭ, BMM IV 213–214, NS 164, Šatalava BDS), 'gzyms', 'fundament pieca' (BMM IV 213–214), 'rama okna lub drzwi' (Šatalava BDS, Scjaškovič Grodno). ~

Derywat z suf. -a od *korba* (zob.). O suf. zob. I 59–60.

Sz.P.

korbiti *korbiť* pñ. 'krzywić, wykrzywiać, wyginać', 'incurvare'

~ czes. *krabiti* 'krzywić usta przed płaczem, krzywić się' (SSJČ, Přír. slov., Jungmann), *krabiti* co 'marszczyć np. czoło' (SSJČ, Přír. slov., Jungmann), dial. *krabit' -ím* 'robić zmarszczki, fałdy (np. na sukni)', refl. *krabit' sa* 'marszczyć się, wykrzywiać się, robić grymasy' (Bartoš DSM, Kazmír Valašsko, Malina Mistřice);

ros. *коробить* 'krzywić, zginać, kurczyć, paczyć', pot. 'mieć skurcze' (SSRJ, SRJ, Slovar' CSRJ, SAR), przen. 'sprawiać odpychające wrażenie, obrzydzenie' (SSRJ, SRJ), refl. *коробиться* 'krzywić się, wykrzywiać się' (SSRJ, SRJ, Slovar' CSRJ, SAR), dial. 'giąć, łamać' (SRNG), 'mieć skurcze' (SRNG), 'trzęść się, skrecać od chłodu' (SRNG), 'pracować intensywnie' (SRNG), ukr. *коробу* 'zginać, wykrzywiać' (Żel.). ~

Por. brus *караба́ўць* 'krzywić, wyginać'.

Zwykle wiązane z *korba* i *korba* (zob.). Według Sławskiego wyraz *korbiti* jest starym derywatem na -i- utworzonym od pierwiastka (Sławski SE III 113). Według ESSM XI 52 jest on czasownikiem kauzatywnym na -iti derywowanym od *korba* : *korba*.

Inaczej Vasmer ES II 231, który zestawia czasownik z germ. rodziną wyrazową, np. islandz. *herpask* 'kurczyć się', *harpa* 'szczypać', stsaks. *harpa* 'przrząd służący do tortur', ang. dial. *hirple* 'kuleć, chromać', związek z *korbijsi*, *korba* uważa za wątpliwy.

Sławski SE III 113, ESSM XI 52, Vasmer ES II 231, Izsled. Mladenov 357. Sz.P.

korba *korba* wsch. 'pojemnik upleciony np. z korzeni, łu bu itp.', 'vas de radicibus, sive cortice textum'

~ strus. i rus.-cs. **коробъ** **короба** 'miara objętości lnu, chmielu itp.' (Slovar' DRJ, SRJ XI–XVII), 'miara objętości zboża' (Srezn.), 'kufer lub kosz spleciony lub wygięty z kory, drobnych deseczek, zwykle okrągły z przykrywką' (SRJ XI–XVII, Slovar' CSRJ), 'plecione nadwozie na saniach lub wozie służące do przewozu towarów; wóz z takim nadwoziem', 'przrząd rybacki' (SRJ XI–XVII), 'skrzynia lub kosz w formie trapezu służące do transportu węgla' (Slovar' CSRJ), ros. *кóроб* 'plecione lub łu biane naczynie, kosz, krobia' (SSRJ, SRJ), 'skrzynia, kufer wykonane z łu bu lub cienkich deseczek' (Dal, SAR), 'nadwozie sań, wozu, samochodu' (SSRJ, SRJ, Dal), 'rodzaj sań' (Dal),

dial. *кѡроб* 'kosz z przykryciem służący do przechowywania produktów spożywczych', 'kosz, w którym zanosi się siano dla krowy' (Myznikov Belomoryje), 'duży kosz pleciony z gałęzi' (Slovarь Novosybir.), 'koszyk z kory brzozy' (Sl. Karelii), 'drewniany, łubiany lub pleciony kuferek, który noszono na ramionach na szelkach', 'ul podwieszany na drzewie w lesie', 'pudełko lub kuferek do przechowywania cennych przedmiotów' (Gancovskaja Kostroma), 'duży pleciony kosz na wozie, służący do przewozu towarów' (SRNG, Mel'ničenko Jaroslavl, Slovarь Novosybir.), 'wóz lub sanie (często z plecionym nadwoziem)' (SRNG), 'przyczepa' (Slovarь Mordov.), 'plecione nadwozie' (Slovarь Novosybir.), 'przedmiot wykonany z gałęzi służący do przenoszenia węgla drzewnego', 'pułapka na cietrzewie w formie kosza z ruchomą przykrywką', 'przrząd rybacki' (SRNG), 'żelazne okucie pieca holenderskiego' (SRNG, Slovarь Mordov.), 'piekarnik w piecu' (SRNG, Mirtov Don, Slovarь Urala), 'posag panny młodej' (SRNG, Slovarь Novosybir.), 'miara drewna lub węgla' (SRNG), *стать коробом* 'zamrzeć, zastygnąć w bezruchu, np. ze zdziwienia czy strachu' (Slovarь Smolensk), 'bardzo dużo, o sporej ilości czegoś' (Sredneobskij Sl.), *кѡробъ* f. 'duży kosz pleciony z gałęzi' (SRNG), ukr. *кѡроб* 'łubiane lub plecione naczynie, kosz, pudło, służące do pakowania, przenoszenia lub przechowywania jakichś produktów' (SUM, Hrinčenko, Żel.), 'górna część wozu lub sań, mająca boczne ścianki', 'żłób dla zwierząt hodowlanych' (SUM), dial. *кѡроб* : *кѡпон* 'naczynie z kory lipowej na plastry z miodem wydobyty w lesie z dziupli' (Slav. Leks. 29), brus. od XVI w. *кѡраб* 'naczynie splecione z łubu, słomy itp. służące do przechowywania, przenoszenia i pakowania czegoś' (TSBM, TSBLM), dawne też 'miara objętości' (HSBM), dial. *кѡраб* : *кѡроб* : *кѡпан* 'pleciony kosz mający różne zastosowanie' (SPZB, Bjałkewič Mohylew, Turań, Nar. slova 250, NS 191), 'kosz spleciony z łoży i słomy przeznaczony do ręcznego siewu' (NS 191) 'przewód kominowy' (Turań). ~

Zapewne wyraz rodzimy, na co wskazują argumenty fonetyczne, np. obecność form z s- ruchomym (np. czes. *škraboška*, ch./s. *škrabija*), które nawiązują do form dawnego czasownika oraz aspekty związane z akcentem. W językach wsch.słow. obecne są stare leksykalizowane warianty akcentu *кѡроб* : *корѡба* (por. np. *ѡрон* : *ѡрѡна*). ESSM XI 52–54 rekonstruuje formę *kořbo-* oraz pochodną – z wydłużeniem rdzennego wokalizmu – *kōrbā*. Podstawą jest ie. *(s)kr̥bʰ-* 'skręcać, giąć, krzywić'. Pierwotnym znaczeniem prasłowiańskiego wyrazu byłoby 'coś skręconego, wygiętego', co odpowiada technice wyrobu kosza. Mało prawdopodobna dawna hipoteza o zapożyczeniu z łac. *corbis* 'koszyk' bezpośrednio lub za pośrednictwem stwniem. *korb* 'ts.' (np. Miklosich EW 130, Berneker SEW I 586–589).

Berneker SEW I 569, Sławski SE II 475–476 (s.v. *korban*) i SE III 112–114, ESSM XI 52–54, Králík SESS 296, Vasmer ES II 330–331, Machek ES 231, Pokorny IEW I 948–949.

Sz.P.

korbyja : **korbyji** 'kosz, kobiałka', 'corbis'

korbyja: ~ pol. dawne dziś dial. *krobia* od XIV w. 'rodzaj kobiałki z łubu lub pleciony kosz z łyka, słomy itp.' (SJP PAN, SW, L., Sł. Stpol., Sł. XVI IBL), 'niewielka

skrzynia drewniana, pudło' (SJP PAN, Sł. XVI IBL, SW), 'spichlerz, komora' (Sł. XVI IBL), stpol. 'miejsce przypominające naczynie' (Sł. Stpol.), też dial. 'koszyk, pleciona skrzynka' (Karłowicz SGP); ch./s. dawne *krabija* 'skrzynia, arka, arca, capsa' (RJAZ, tylko u Stulicia), *кpабица* 'łódź, niewielki statek', 'szuflada' (RSAN);

rus.-cs. **кpавыя** 'pudło, koszyk' (SRJ XI–XVII), stros. **кopовыя** 'skrzynia pleciona lub wygięta z łubu lub drobnych desek' (SRJ XI–XVII, Slovarь CSRJ), 'okrągły kufer lub kosz z przykrywką' (SRJ XI–XVII), 'pudło, skrzynka, szkatułka do przechowywania cennych rzeczy, papierów itp.' (SRJ XI–XVII, Srezn.), 'tara oraz miara objętości dla sypkich towarów' (SRJ XI–XVII), 'miara zboża' (SRJ XI–XVII, Srezn., Slovarь CSRJ), 'nowogrodzka miara ziemi obliczana według ilości wysianego ziarna' (SRJ XI–XVII), 'znak bartniczy' (Srezn.), ros. *кopовья́* 'rodzaj kufra, skrzyni wykonanej z łubu lub dranic' (SSRJ, Dal, SAR), dial. *кopовья́, кópовья́* 'skrzynia, kufer, najczęściej z giętego łubu' (SRNG, Slovarь Severa, Ivanova Sl. Pomoskov'ja), 'pudełko lub kuferek do przechowywania cennych przedmiotów' (Gancovskaja Kostroma), 'kufer na starocie' (Mirtov Don., Slovarь Don), 'kufer na wiano panny młodej; także samo wiano' (SRNG, Mełničenko Jaroslavl, Slovarь Mordov.), stbrus. od XVI w. *кopовья́* : *кopовья́* 'koszyk, naczynie wypiecione z łubu słomy itp. do przechowywania lub przenoszenia czegoś', 'miara objętości' (HSBM). ~

korbyji: ~ scs. **кpавии кpавии** 'skrzynka, szkatułka, pudełko, koszyk' (SJS, SR BAN, SS X–XI, Sadnik–Aitzetmüller HAT); rus.-cs. **кpавии** od XI w. 'koszyk, skrzynka' (SRJ XI–XVII, Srezn.), 'szkatułka na pieniądze' (SRJ XI–XVII), 'schowek na cerkiewne cenne przedmioty, poświęcone relikwie' (SRJ XI–XVII, Srezn.), brus. dial. *кopовэй* 'wysokie pudełko splecione ze słomy i łozy służące do zsypywania zboża' (NS 192). ~

Z pol. lit. *krābė* 'kosz, króbką' (Fraenkel LEW).

Derywat z suf. *-byi/-bja* od *korbъ*. Być może kontynuuje starszą formę na *-ī* (zob. I 84, ESSM XI 55–56). Sz.P.

korčiti korčō : **kročiti** *kročō* 'iść przed siebie miarowym krokiem, stąpać', 'gradi'

korčiti: ~ pol. od XVI w. *kroczyć* 'iść, stawiając duże kroki', 'stąpać powoli, uroczyście' (SP XVI IBL, L., SW, SJP PAN, też dial. Karłowicz SGP), kasz. *kročęc* 'kroczyć' (Sychta SK), dłuż. *kšócys* 'robić duże kroki; mierzyć odległość krokami' (Muka), głuź. *kročić* (też *kračić*, Pfuhl) 'kroczyć, stąpać' (Jakubaš, Zeman);

bułg. *кpàчa -иш* 'poruszać się naprzód przedstawiając nogi, iść, kroczyć' (RBE), dial. 'obejmować nogą; przekraczać', perf. *кpàчна* 'zrobić krok, przekroczyć' (BDial. IX 270). ~

kročiti: ~ czes. dawne *kročit* 'stąpać, iść', sła. *kročit* 'zrobić krok, przestawić nogę podczas chodu' (SSSJ);

ch./s. od XVI w. *kròčiti kròčim* 'iść, robić długie równe kroki', chorw. dial. *kròčiti* (Večenaj–Lončarić Gola), czrng. *kròčiti kròčim* (Đoković Nikšić);

brus. *кpóчыць кpóчу кpóчыш* 'iść równym krokiem', przen. 'rozвива́ть się w pewnym kierunku' (TSBLM). ~

Najprawdopodobniej derywaty od *korkž* : *krokž* (zob.). Podobnie jak w wypadku *korkž* : *krokž*, niejasna przynależność pol. materiału. Ze względu na formy ch./s. słowniki rekonstruuują zwykle tylko postać *kročiti* (np. ERHJ I 508, Králik SESS 303, Borys SE 260), ale materiał bułg. wskazuje na postać *korčiti* (ESSM XI 56). M.J.

korda ‘stos drewnien przygotowanych do spalenia’, ‘rogus, fornax’

pol. dial. *króda* ‘kupa snopów na polu’ (Kucala PSM 112), też prefig. *skróda* ‘kupa czegoś; dużo czegoś’ (SW), stczes. z XIII w. *krada* ‘trzask, odgłos wydawany np. przy paleniu się ognia’, ‘krzesiwo’, ‘pochodnia’ (Gebauer Sl.);

słē. *kráda* ‘stos (drewna)’ (Pleteršnik, SSKJ), scs. **крада** ‘stos drewna’ (SJS, Sadnik-Aitzetmüller HAT);

rus.-cs. **крада** ‘ognisko; stos ofiarny albo pogrzebowy’, ‘ołtarz’ (SRJ XI–XVII), ukr. dawne i dial. *kopòda* ‘zbutwiały pień drzewa’ (Žel.), ‘sękate drzewo’ (Hrinčenko). ~

Etymologia niejasna. Może do ie. *ker(a)* ‘żarzyć się’, tak jak *černž* : *čerēnž* ‘podstawa ogniska, palenisko’ (zob.). Poza słow. możliwe pokrewieństwo z ags. *heord* ‘stos drzewa’, stwniem. *herd* ‘ognisko; palenisko’. (Sławski SE III 152). Nieco odmiennie w szczegółach, ale z rekonstrukcją tej samej formy ESSM XI 58–60. O objaśnieniach postulujących pierwotną formę **krada* zob. ESJS 355.

Sławski SE III 152, ESSM XI 58–60, ESJS 355, Torbiörnsson GL.

P.S.

koreniti *koren’o* ‘puszczać korzenie’, ‘radices agere’, refl. **koreniti sę**

~ pol. *korzenieć* dawne od XV w. i dial. ‘zasadzać, zasiewać’ (SWil., też dial. Karłowicz SGP), przen. ‘krzewić, szerzyć coś’ (SJP PAN, SW, SWil.), kasz. *k^oořeńić* ‘zapuszczać korzenie’ (Lorentz PW), głuż. *korjenić* ‘korzenieć się, puszczać korzenie’ (Kral, Pfuhl, Trofimowicz), czes. *kořeniti* ‘tkwić w czymś korzeniami’, ‘zapuszczać korzenie’ (SSJČ, Přír. slov.), przen. ‘mieć w czymś podstawę, źródło, powstawać z czegoś’ (Jungmann, Přír. slov.), śl. *koreniť* od XVIII w. ‘zapuszczać w ziemię korzenie (o roślinach)’ (SSSJ, HSSJ), przen. ‘mieć przyczynę w czymś, tkwić w czymś, pochodzić od czegoś’ (SSJ);

ch./s. *korijèniti* : *kopènumu* ‘wykorzeniać, tępić, niszczyć’ (RSAN, RJAZ), ‘wypuszczać korzenie’ przen. ‘umacniać się, utrwaląć się’ (RJAZ: Belostenec), cs. **КОРЕНИТИ** ‘stosować praktyki magiczne’ (Miklosich LP), bułg. *кореня -иу* ‘zapuszczać korzenie, zakorzeniać się’, ‘wykopywać coś z ziemi razem z korzeniem; niszczyć doszczętnie’ (RBE, Mladenov BTR, Gerov), dial. ‘sadzić’ (RBE, RBKE);

ros. *коренуть* ‘wykorzeniać, gubić, niszczyć’ (Dal, SRJ XI–XVII), też dial. (SRNG), dial. ‘karczować drzewa’ (SRNG), dial. ‘przygotowywać ziemię pod orkę’ (SRNG), dial. ‘wyganiać z miejsc rodzinnych, rodzinnego domu’ (SRNG), ukr. *кореніути* ‘ukorzeniać’ (Hrinčenko), brus. dawne *кореніуць* ‘niszczyć coś zupełnie, do cna’ (Nosovič). ~

Refl. **koreniti sę**: ~ pol. *korzenieć się* ‘rozrastać się w korzenie, puszczać korzenie’ (SJP PAN, SW, SJP PWN, Lehr-Splawiński SJP, L., Słownik stpol., SP XVI IBL), ‘przyjmować się (o gałązce szczepionej)’ (SP XVI IBL), przen. ‘rozwijać się, krzewić się, pleść się, szerzyć się, zakorzeniać się; umacniać się, utrwaląć się’ (Słownik stpol., SP

XVI IBL, L., SW, Lehr-Splawiński SJP), kasz. *k^uořenic sę* ‘korzenieć się, zakorzenieć się, krzewić się’ (Ramułt), dluž. *kórenis se* ‘zapuszczać korzenie’ (Muka), czes. *kořeniti se* ‘puszczać korzenie, korzenieć się’ (Gebauer Sl., SSJČ), sła. *korenit sa* ‘rosnąć, wyrastać z korzeni’ (SSN);

sł. *koreniti se* od XVI w. ‘puszczać korzenie’ (Pleteršnik, Besedje 16. st.), ch./s. *korèniti se* ‘wypuszczać korzeń, korzenieć się’, ‘mieć początek, pochodzić, wywodzić się’, ‘umacniać się, utwierdzać’ (RSAN, RMat., RJAZ: Belostenec), bułg. *кореня се* ‘tkwić w czymś korzeniami’ (BTR);

ros. od XVI w. *корениться* ‘wypuszczać korzenie, korzenieć się’ (SSRJ, SAR, SRJ XI–XVII), też dial. (Opyt), ‘zaczynać rosnąć (puszczać pędy i korzenie)’ (SRNG), przen. ‘mieć źródło w czymś, pochodzić od czegoś’, ‘głęboko utrzymywać się w czymś’ (SRJ, SSRJ), ukr. *коренітися* ‘korzenieć się, puszczać korzenie’, ‘mieć w czymś przyczynę, źródło’ (SUM), dawne *коринітися* ‘ts.’ (Žel., Hrinčenko), brus. *караніцца* ‘puszczać korzenie, obrastać w korzenie’, ‘mieć w czymś podstawę, przyczynę’ (TSBM), dawne *кореніцца* ‘puszczać korzenie’, ‘wykorzeniać się zanikać’ (Nosovič). ~

Czasownik na -iti utworzony od *korenъ*.

Sz.P.

korenъje coll. ‘podziemna część rośliny’, ‘radix, radices’

~ pol. dawne XV–XVI w. (później nie do odróżnienia od równobrzmiącego plt.) coll. *korzenie* ‘korzeń, system korzeniowy’ (SJP PAN, SW, L., Słownik stpol., SWil., SP XVI IBL, Słownik Kochanowskiego), zajemne *korzenie* ‘Hieracium pilosella’ (Słownik stpol., SP XVI IBL), ‘suszone korzenie i pędy roślin używane w celach leczniczych, wyciągi z tych roślin’ (L., Słownik stpol., SP XVI IBL), też dial. (AJŚ V), kasz. *k^uořeńe* coll. ‘suszone korzenie i pędy roślin’ (Lorentz PW, Ramułt), czes. od XIV w. *koření -í* (w stczes. *kořenie*) coll. ‘przyprawa korzenna’ (Gebauer Sl., MSČS, SSJČ, Přír. slov.), sła. od XVI w. *korenje* coll. ‘przyprawa nadająca smak potrawom’: *korenje* provensalské (SSJ, HSSJ), dial. čierne *korenje* ‘korzenne przyprawy do potraw, zwykle pieprz czarny’ (SSN), ‘aromatyczne, zwykle lecznicze, rośliny’ (HSSJ), dial. *korienie* coll. ‘drobne korzonki na roślinach uprawnych’ (SSN);

sł. *korenje* coll. od XVI w. ‘system korzeniowy, korzenie’, ‘roślina z pierzastie wyciętymi liśćmi lub jej mięsiste korzenie’ (Pleteršnik, Megiser 1592, SSKJ), ‘wonne korzenie służące jako przyprawy’ (Megiser 1603), w nazwach roślin, np. *kravo korenje* ‘Geranium robertianum’, *kravje korenje* ‘Centaurea phrygia’, ‘marchew, rzepa’ (Pleteršnik), dial. *korenje* (Tominec Črni vrh), ch./s. *kòrēnje* : *kòrēnje*, ijękaw. *kòrijēnje* : *kòrijēnje* coll. ‘korzenie podziemna część rośliny’ (RJAZ, Vuk, Belostenec, RMat.), chorw. dial. czakaw. ‘ts.’ (Moguš Senj., ČDL, Jurišić Vrgada, Kalsbeek Orbanići), ‘głęb kapusty’ (Vuk), ‘łodyga, pień’, ‘początek’ (RJAZ), scs. **корение** coll. ‘korzenie, rozgałęzienia korzenia; kłącze’, ‘podstawa, kamień węgielny’, **кореньє ископати** ‘wyplenić, wykorzenieć’ (SR BAN, Sadnik–Aitzetmüller HAT, SS X–XI), cs. **кореньє** ‘przyprawy korzenne’ (SJS), bułg. dial. *kòrēnje* coll. ‘korzenie’ (Mladenov BTR);

ros. *кореньє* : *коренья* ‘korzenie, podziemna część rośliny’ (SRJ XI–XVII, Srezn.), też dial. *корёньє* coll. ‘korzenie roślin’ (SRNG, Slovarъ Severa, Merkurъev Kola,

Słowarъ Smolensk, Belomorъje), рыть *коренья* 'zajmować się znachorstwem' (Dal), dial. dawne *коренье* 'plemie, ród' (SRNG), dial. марьино *коренье*, *коренье* зубное przren. 'o chlebie' (SRNG, Опыт Доп., Словаръ Volog. Nar.), ukr. *коріння* : *коріне* coll. 'korzenie roślin' (SUM, Hrinčenko, Żel., Slovnyk Ševčenko), *корэнніе* 'potrawy, słodycze' (Żyteckij Narys), 'korzenie niektórych roślin wykorzystywane jako lekarstwa' (SUM), brus. od XVI w. coll. *карённые* : *коренье* : *карење* : *корене* : *корение* : *коренне* : *корэње* 'korzenie, podziemna część rośliny' (TSBM, HSBM, Sloŭnik Skaryny, też dial. Turaŭ, Scjaškovič Grodno, SPZB, Sloŭnik Sennensščyny) 'podziemna część niektórych roślin (pietruski, seler itp.), stosowana jako przyprawa' (TSBM), dawne 'rośliny (ogólnie)', 'ostre i aromatyczne przyprawy, zioła' (HSBM), 'miejsce pochodzenia, początek, podstawa' (TSBM, HSBM). ~

Coll. od *koreń* z suf. -*ье*. W niektórych językach niemożliwe jest odróżnienie coll. od plt.

Sz.P.

korę *korene* 'korzeń', 'radix, stirps', **jъзь** *korene*, **do korenja** 'całkowicie, zupełnie', 'stirpitus'

~ pol. *korzeń* od XV w. 'podziemna, bezlistna część rośliny utrzymująca ją w glebie', 'dolna część jakiegoś organu, części ciała, znajdująca się wewnątrz ciała, np. włosów, zęba', pl. *korzenie* 'egzotyczne rośliny lub ich części zawierające substancje aromatyczne używane jako przyprawy do potraw' (Słownik stpol., SP XVI IBL, Bart. pol.-łac., L., SWil., Słownik Mickiewicza, SW, SJP PWN), dawne też 'plemie, pokolenie', 'członek męski' (Słownik stpol., SP XVI IBL, SW, Lehr-Spławiński SJP, też dial. Szewczyk Lachy Sądeckie), częste w nazwach roślin, np. *korzeń* św. Piotra 'mni-szek lekarski', *korzeń* czarny 'actaea', *korzeń* smoczy 'dracontium' (SW), *korzeń* biały 'Cervaria alba', *korzeń* jeleni, sarni 'foeniculum porcinum' (L., też dial. Karłowicz SGP), w znaczeniu 'korzeń' powszechne w dial. (np. Kąs Orawa, Brzeziński Krajna, Górniewicz Malbork, Cechosz-Felczyk OH, Dejna RKJŁ XXIII 231, Nowak Żywiec, Zaręba Siołkowice), też *kłorzaj* : *korzej* : *klorzyj* (Szewczyk Lachy Sądeckie, Nowak Żywiec, Wietrzyk Gorlice), też 'część zęba znajdująca się w dziąśle' (Kąs Orawa, Górniewicz Malbork, Maciejewski Chełm.-dobrz., Pluta Dzierżysławice, Brzeziński Krajna), 'prącie u dużych zwierząt, np. byka, konia' (Kąs Orawa), dial. do *kořeń/kořań/kořan* 'na oścież' (Zaręba AJŚ III 430, Nowak Żywiec), z *korzeniem* wyrwać 'zniszczyć całkowicie', z *korzenia* 'w całości, doszczętnie', *korzeń* puszczać 'umocnić się, wrosnąć' (SJP PAN, SP XVI IBL), kasz. *kořeń* 'korzeń', 'prącie u konia' (Sychta SK też 'pochodzenie', też pl. *k^oořeń* 'przyprawy korzenne' (Lorentz PW), połab. *tōrin* 'korzeń' (Polański-Sehnert, Polański SE 887), dłuż. *kóřeń/kóreń* 'korzeń' (Muka, Zapis słowow), też w nazwach roślin: bęły *kóřeń* 'Polygonatum polygonatum Voss', kśicowy *kóřeń* 'Galium crucianta Scop.', prozny *kóřeń* 'Aristolochia rotunda' (Muka), głuż. *korjeń* 'podziemna część rośliny, korzeń', 'przyprawa korzenna', *korjenje* puścić 'zapuszczać korzenie' (Jakubaš, Kral, Pfuhl, Trofimowič), dial. 'korzeń' (Jentsch Rodewitz), czes. od XIV w. *kořen -a* (stczes. *kořen -e*) 'podziemna, bezlistna część rośliny; kozeń' (Gebauer Sl., Loderecker 1605, Přír. slov., Jungmann), 'dolna część jakiegoś

organu znajdująca się w ciele, np. nerwu, zęba' (SSJČ, Přír. slov.), dawne 'ród' (Gebauer Sl., Jungmann), z *kořeňe* vyvrátiti 'od podstawy, całkiem' (Jungmann, MSCS), 'w nazwach roślin lub ich części', np. hadí *kořen* 'Polygonum bistorta' (SSJČ), też dial. 'korzeń' (Kazmír Valašsko, Kellner VN, Lamprecht Opava, Sochová Lašsko, Kubín Kladsko, Matejčík Novohrad), černý *kořen* 'żywokost lekarski', *kořen* sfateho Jana, 'dziurawiec' (Sochová Lašsko), sła. od XVII w. *koreň* 'podziemna bezlistna część rośliny' (SSJ, Kálal, KSSJ, HSSJ, też dial. SSN, Orlovský Gemer, Ripka Dolnotrenč., Buffa Dlhá Lúka), dawne 'ród, pokolenie, plemię' (HSSJ), dawne i dial. w nazwach roślin leczniczych, np. hadí *koreň* 'Pontentilla erecta', medvedy *koreň* 'Meum athamanticum', čierni (čérni) *koreň* 'Symphytum' (HSSJ, SSN);

sle. *korēn* -a od XVI w. 'podziemna część rośliny' (SSKJ, Pleteršnik, Megiser 1592), też 'część języka, paznokcia' (SSKJ), *do korena* 'całkowicie, radykalnie' (Pleteršnik), w nazwach roślin, np. črni *koren* 'skorzonera' (SSKJ, Pleteršnik), *koren* črni 'Symphytum officinale' (ZNŽO), *koren* gadji 'Polygonum bistorta' (Pleteršnik, ZNŽO), też dial. 'korzeń' (Tominec Črni vrh, Gregorič Kostel), ch./s. od XV w. *kõrēn* : *kõrjēn* : ijekaw. *kõrijen* 'korzeń, podziemny organ rośliny' (RSAN, RJAZ, RMat., Vuk, Belosteneć), też dial. chorw. czakaw. (np. Moguš Senj, ČDL, Jurišić Vrgada, Palkovits Burgenland), sztokaw. (Sekulić Bačk.), dial. serb. (Zlatković Pirot, Dinić Timok, Mahulja Omišalj), *do korijena* 'o całkowitym zniszczeniu czegoś' (RJAZ), w nazwach roślin, np. bijeli *koren* 'polygonatum', 'frasinella, Dictamnus albus L.', gorki *koren* 'Gentiana minor' (RJAZ), 'część organów znajdująca się w ciele, np. zęba, paznokcia lub włosa', 'ród, pokolenie; początek pochodzenie' (RSAN, RJAZ, RMat.), 'drzewo, pień', 'głęb kapusty' (RMat., Vuk, też dial. czakaw. Turčić PČR), 'kolba kukurydzy' (RSAN, też dial. serb.: Zlatković Pirot, Dinić Timok), scs. **КОРЕНЬ КОРЕНЕ** 'korzeń, podziemna część rośliny', 'przyczyna, początek' (SR BAN, Sadnik-Aitzetmüller HAT, SS X–XI), cs. też 'ród, początek rodu' (SJS, Znosko term. cerk.), **ИС КОРЕНЕ ИСКОПАТИ** 'zniszczyć doszczętnie, wykorzenić' (SJS, SR BAN, SS X–XI), bułg. *kòpen* 'podziemna część rośliny' (Gerov, RKBE, Rečnik Botev), też dial. (np. BDial. V 180: Rodopy, Pld. Rodopy, Erkeć, Vakarelska-Čobanska Samokov, Stojkov Banat), 'znajdująca się w ciele część zęba, paznokcia, włosa itp.' (RBE, RBKE), 'pojedyncza roślina, łodyga' (Stojkov Banat, BDial. IX 269, BDial. X 73, RodopSb V 314), 'przynależność do rodu, pokolenia, pochodzenie', 'początek czegoś, źródło' (RBE, Gerov, Rečnik Botev), też dial. (np. BDial. III 92, BDial. III 234, BDial. VI 186, Pld. Rodopy), (развая) *от (из) корен* 'od podstaw, całkowicie' (RBKE), maced. *корен* 'korzeń, podziemna część rośliny', 'część zęba, włosa itp. znajdujący się w ciele', 'ród, pochodzenie' (RMJ, też dial. Vidoeski Kumanovo, Małeckí SW, Reiter Titov-Veles, Hendriks Radožda-Vevčani, BDial. VI 44: zach. Tracija, BDial. VIII 255: Kostur), 'pień, łodyga, winorośl' (RMJ, też dial. BDial. VI 44: zach. Tracija);

strus. **КОРЕНЬ КОРЕНЕ** (Slovar' DRJ) 'korzeń, podziemna część rośliny', 'znajdująca się w ciele część włosa, rogu, zęba', 'pochodzenie, rodzina; źródło, początek' (SRJ XI–XVII, Srezn., Slovar' CSRJ, SAR), с *корени* пойти 'od początku należeć do czegoś' (SRJ XI–XVII), 'rośliny wykorzystywane w lecznictwie i magii' (SRJ XI–XVII, Srezn.),

пустить *корень* (Słovarʹ CSRJ), ros. *кóрень* 'korzeń' (SSRJ, SRJ, Dal, też dial., np. SRNG, Słovarʹ Rjazan., Myznikov Belomoryje), пускать/запустить *корни* 'umocnić się, utwierdzić' (SSRJ, Dal), с *корнем* вырвать 'zdecydowanie zerwać z czymś, usunąć' (SSRJ), dawne i dial. w ludowych nazwach roślin: животный *корень* 'Polygonum bistorta', горкий *корень* 'Ophiorrhiza mangos', желтый *корень* 'Centaurea scabiosa' (Dal), *корень* громовый 'Asparagus sylvestris', *корень* красный 'Anchusa officinalis' *корень* сухотный 'Arum maculatum' (Słovarʹ CSRJ), дыроватый *корень* 'Aconitum L', марьян *корень* 'Paeonia L.' (SRNG), 'pochodzenie kogoś lub czegoś' (SSRJ, SAR), dial. 'potomkowie; kontynuator rodu' (SRNG, Słovarʹ Smolensk), 'dziedziczone od pokoleń gospodarstwo' (Słovarʹ Smolensk., Мельниченко Jaroslavl), 'nózka grzyba' (Sl. staroobrad. Zabajkalsk, Słovarʹ Novosibir, Słovarʹ Severa), 'źródło rzeki' (SRNG, Słovarʹ Novosibir, Słovarʹ Severa), ukr. *кóринь* 'korzeń' ви́ривати з *кóреним* 'zniszczyć, usunąć' (SUM, Hrinčenko, Żel., Slovnyk Ševčenko, Slavynescʹkij Leks., też dial. Janów Moszkowce), 'część włosa, zęba, paznokcia tkwiąca w ciele' (SUM), 'początek, pochodzenie czegoś': в *корені* 'na samym początku' (SUM), brus. *кóрань* od XVI w. 'podziemna część rośliny' (TSBM, HSBM, Słownik Skaryny), з *корене* вырвати 'usunąć coś całkowicie' (HSBM), też dial. (Scjaškovič Grodno, SPZB, Słownik Sennenščyny, Bjałkevič Mohylew), 'część zęba, paznokcia, włosa, która znajduje się w ciele' (TSBM, też dial. Słownik Sennenščyny, Turaŭ), dawne i dial. 'dolna część pnia z korzeniami, jaka zostaje po ścięciu drzewa, pień; ul wydrążony w wykarczowanym pniu' (HSBM, NS 210), 'początek, podstawa' (TSBM, HSBM, Słownik Skaryny), dawne i dial. 'plemie, ród' (HSBM, SPZB), dial. *ко'рань* 'sie-dziba' (BMM IV 242: Homel). ~

Pierwotna postać nom. *korę* niemal całkowicie wyparta przez formę acc. *koreń* (por. np. *kamy kamene, greby grebene*). Postać *korę* poza językiem strus. zaświadczo-na jest też dobrze w śrubłg. i serbsko-cerk. (Vaillant, Sl XI 33-36, Mikkola UG III 45, 47, Sławski SE II 509).

Wokalizm -o- psł. *korę* zakłada istnienie czasownika z wokalizmem -e- (albo prostszej formy nominalnej): lit. *kerėti keriiù* 'puszczać korzenie, pędy, krzewić się rozrastać się', por. też lit. *kēras* 'krzak, pień, karcz', lot. *cęrs* 'krzak, krzew; korzenie drzewa'. Rozwój znaczenia jak w lit. *šaknis* 'korzeń' : *šakà* 'gałąź' (o tym z wcześniejszą literaturą Sławski SE II 510). Według autorów ESSM XI 63–65 utworzone od ie. rdzenia *k^{ur}-* 'robić' z rozwojem znaczenia od 'robić' do 'kłaść korzeń' w przenośnym znaczeniu czyli 'dawać czemuś początek').

Sławski SE II 510, ESSM XI 63–65.

Sz.P.

koristiti *koristŭ* zach. i pld. : **korystiti** *korystŭ* wsch. 'łupić, grabić, kraść', 'rapere', 'furari'

koristiti: ~ pol. dawne od XIV w. *korzystać* -czę 'kraść, przywłaszczać sobie', 'rabować, łupić' (Słownik stpol., SP XVI IBL, L.), 'wysoko sobie coś cenić' (SP XVI IBL, SWil.), 'użytkować', 'odnosić zysk' (SWil.), czes. *kořistit -im* 'łupić, grabić', ekspr. 'korzystać z czegoś; wyzyskiwać' (SSJČ), sła. *koristitŭ* 'kraść, rabować, zwłaszcza na

wojnie', 'bezprawnie coś zyskiwać', 'niszcząc, wykorzystywać coś', 'zbierać pożytek, o pszczołach' (SSSJ), dial. 'użytkować, czerpać korzyść' (SSN);

sł. *koristiti koristim* 'dobrze służyć, przynosić pożądaną efekt', 'korzystać, używać' (Pleteršnik, SSKJ), też dial. (Gregorič Kostel), ch./s. *kòristiti -im* 'być korzystnym, przynosić korzyść, pomagać', 'korzystać', refl. *kòristiti se* 'doświadczać korzyści; korzystać' (RJAZ, RSAN, RMat.), chorw. dial. čakaw. *koristiti : koristit 'ts.'* (Jurišić Vrgada, Šimunović Brač), maced. *користи* 'czerpać korzyść, korzystać', 'posługiwać się' (RMJ). ~

korystiti: ~ ros. refl. *коры́таться* 'rzucić się na łup' (Dal), brus. dawne *копы́туму* 'wykorzystywać dla swoich potrzeb, interesów', refl. *коры́тумися* (HSBM). ~

Por. stros. **коры́стиватися** 'korzystać' (SRJ XI–XVII).

Derywat od *koristy* : *koryst* z suf. *-iti* (ERHJ I 482). Odwrotny kierunek derywacji przyjmuje np. ESSM XI 72–73, co jest związane z przyjętą tam etymologią tej rodziny wyrazowej. M.J.

koristy f. : **koryst** f. wsch. 'zdobycz, łup', 'praeda'

koristy: ~ pol. od XIV w. *korzyść -i* 'użytek, pożytek, zysk' (SJP PAN, SW, SWil.), dawniej też 'łup, zdobycz wojenna albo zbójcka' (SP XVI IBL), dial. *korzyść* 'rączka, rękojeść' (Karłowicz SGP), kasz. *kořěsc -ě* 'korzyść, zysk', dawne 'poprzeczna, nieco zakrzywiona belecza u motowidła' (Sychta SK), czes. od XIV w. *kořist -i* 'zdobycz; złupiona rzecz; upolowane zwierzę' (Gebauer Sl., Jungmann, SSJČ), sła. od XVII w. *korist koristi* 'łup', 'zdobycz, zwłaszcza na polowaniu', też 'ofiara (napadu, rabunku)' (HSSJ, SSSJ, też dial. SSN);

sł. od XVI w. *korist* 'coś, co przedstawia wartość, korzyść, pożytek' (Pleteršnik, SSKJ, Besedje 16. st.), ch./s. *kòrist* 'łup', 'zdobycz' (RJAZ, RMat., RSAN), scs. **користь користи** 'łup, zdobycz' (Sadnik–Aitzetmüller HAT, SJS: Supr., Mar.), bułg. *кòпучт* f. 'korzyść, pożytek', 'żądza bogactwa', dawne 'łup, zdobycz' (RBE, BTR), maced. *копучт* 'zysk; pożytek' (RMJ);

strus. **користь** 'zdobycz, łup, trofeum', 'własność, majątek', 'przywilej, pierwszeństwo' (Slovarь DRJ, Srezn., SRJ XI–XVII), ukr. *кору́ть : ко́пучть* 'dobry skutek, pożytek' (SUM). ~

koryst: ~ stros. **коры́сть** 'pożytek; własny interes', 'zdobycz, łup, trofeum' (Srezn., SRJ XI–XVII), ros. *коры́сть -u* 'korzyść, zysk; własny interes, pożytek' (SRJ, dial. SRNG), dawne 'łup' (SAR), dial. też 'zawiść, zazdrość' (SRNG), brus. od XVI w. *кары́ць -i* 'pomyślny wynik, rezultat; pożytek' (TSBLM, dial. SPZB), dawne też 'łup wojenny' (KHSBM), dial. *кары́ць* 'ts.' (Turaŭ). ~

Wyraz nie ma pewnej etymologii. Na jego prasłowiańskość wskazuje zasięg i zgodność znaczeń. Budowę objaśnia się na dwa sposoby. Jako derywat z sufiksem *-yst* (por. *kopyst*) albo z niemającym paraleli w słowotwórstwie rzeczowników suf. *-ist*, albo (zakładając pierwotność formy czasownikowej) jako derywat z pref. *ko-* od *ristati* 'bieć' (tak np. Machek ES² 279, ESSM XI 72–73, Králik SESS 290, Bańkowski

ES I 799, więcej na ten temat Varbot, Etim. 1970, 65–70). Przy przyjęciu tego rozwiązania jako wyjściową formę psł. należałoby przyjąć *koristati*, które wydaje się wtórną formacją odrzeczownikową.

Część etymologów opowiada się za wywodem od **korz* ze znaczeniem ‘wojna’, różnego od *korz* ‘naczynie z kory’, ze względu na odpowiednik lit. *kāras* ‘wojna’ (np. Snoj ES³ 336), jednak w językach słow. brak podstaw do rekonstrukcji tego wyrazu. Wcześniej przyjmowano wątpliwy ze względów semantycznych związek z *koriti* ‘korzyć’ (np. Miklosich EW 130, o tym rozwiązaniu por. też ERHJ I 482) albo z *kora* (tak Brückner SE 258). Szczegółowy przegląd objaśnień etymologicznych podaje ESSM XI 72–73 i ESJS 339–340. M.J.

koriti *kor’o* ‘ganić’, ‘vituperare’, refl. **koriti se**

~ pol. od XVI w. *korzyć* ‘upokarzać, kruszyć’ (L., SW, SWil.), ‘umartwiać, trapić’, głuź. od XVII w. *korici* (częściej *pokorici*) ‘ganić; poniżać’ (Stachowski Frencl, Pfuhl, Jakubaš), czes. dawne od XV w. *kořiti* ‘traktować pogardliwie, poniżać’ (Gebauer Sl., SSJČ jako dawne), sła. *korit* literac. ‘poniżać’, ‘ujmować ważności, czci’ (SSSJ);

sł. *koriti* dawne ‘ganić, rugać, strofować’, ‘karać’, ‘męczyć’, ‘sprawiać trudności’: to me jako *kori* (Pleteršnik), ch./s. *kòriti kòrim* ‘ganić, rugać; wymawiać, wyrażać niezadowolenie’ (RJAZ, RMat., Anić RHJ), też dial. ‘ts.’ (Peić–Bačlija RBB), scs. **корити корѣж кориши** ‘poniżać, obrażać, strofować’ (SJS: Supr., SS X–XI, SR BAN), bułg. *коря корѣш* ‘ganić, strofować’, dial. *кòрим* ‘upokarzać kogoś’, ‘mówić o kimś złe rzeczy’ (Vakarelska-Čobanska Samokov), *кòра* ‘oczerniać, szkalować’ (BDial. VI 186), maced. *кору* ‘krytykować, upokarzyć’ (RMJ);

strus. **корити корю корить** ‘ganić, strofować’, ‘potępiać’ (Slovarь DRJ, SRJ XI–XVII), ros. pot. i dial. *корѣть корю корѣшь* ‘ganić, robić wyrzuty’ (SSRJ, SRNG), ‘grozić’, ‘roznosić plotki, oszczerstwa’, ‘poskramiać, uśmierzać’, ‘naśmiewać się (też rytualnie w pieśniach obrzędowych)’ (SRNG), ukr. *корѣти корю корѣш* ‘zmuszać do pokory, upokarzać’, ‘ganić’, dial. ‘chylić w pokorze głowę, czoło’ (SUM, Hrinčenko), brus. od XVII w. *карыць кару корѣш* ‘ganić, karcić’. ~

Refl. **koriti se**: ~ pol. od XV w. *korzyć się* ‘kłaniać się, oddawać cześć’ (Słownik stpol.), ‘okazywać uległość, niższość, pokorę’, ‘wyrażać skruchę’ (SP XVI IBL, L., SWil., SJP PAN, też dial. (Karłowicz SGP, Brzeziński Krajna), czes. od XV w. *kořiti se* ‘chylić głowę, przejawiać szacunek’ (Gebauer Sl.), ‘pochyłać się z pokorą, szacunkiem’ (SSJČ), sła. od XVI w. *korit sa* ‘przejawiać szacunek, pokorę’ (SSJ, HSSJ, też dial. SSN);

sł. *koriti se* ‘kłócić się’ (Pleteršnik), ch./s. *kòriti se kòrim se* ‘korzyć się, żałować za coś’ (RJAZ, RMat.), bułg. *коря се корѣш се* ‘krytykować siebie za coś z przeszłości, żałować’ (RBE), maced. *кору се* ‘korzyć się’ (RMJ);

strus. **коритиса корюса коритьса** ‘kajać się’, ‘obrażać się, wyśmiewać się wzajemnie’ (Slovarь DRJ, SRJ XI–XVII), ros. pot. i dial. *корѣться корюсь корѣшься* ‘korzyć się, przyznawać się do winy’ (SSRJ, Dal), dial. ‘żalić się, skarżyć się’, ‘usilnie prosić’, ‘męczyć się’, ‘odpłacać się’ (SRNG), ukr. *корѣтиса корюся корѣшся* ‘poddawać się komuś, podporządkowywać się, być pokornym’ (SUM, Hrinčenko), dawne też ‘kajać

się' (Hrinčenko), brus. *карыцца каруся кóрышся* 'podporządkowywać się czyjejś woli, władzy' (TSBM), dawniej 'uspokajać, uciszać' (HSBM). ~

Por. pol. formacje prefig. *przekora*, na *przekór*;

2. cs. **коръ** 'obelga, zniewaga', bułg. dial. *кор* 'przezwisko' (Gerov), 'nagana' (BDial. IX 269; serb. *kôp* 'ts.' (RSAN).

Zwykle uważane za denominativum od psł. rzeczownika *korъ* (Sławski SE II 511, ESJS 340), na który mogłyby wskazywać nieliczne poświadczenia pld.słow., jednak ich semantyka (zob. wyżej) wydaje się wtórna wobec czasownika o znaczeniu 'ganić'. Związane z *karati* (zob.). Por. też zbliżenie z lit. *kāras* 'wojna; spór' krytykowane przez ESSM XI 75–77. O innych mniej prawdopodobnych objaśnieniach zob. ESJS 340–341.

Loma, OnPril XVIII 21–30, Sławski SE II 511, ESJS 340–341, ESSM XI 75–77. M.J.

korkatica 'narośl, nowotwór', 'excrementia, cancer'

~ pol. dawne *krakacica* 'narośl, nowotwór w nozdrzach, polip' (SW i u L. z XVIII w.), w znaczeniu 'mątwą, sepią' z XVII w. (z pol. u Jungmanna: 'nowotwór w nozdrzach, polip');

chorw. dial. ze Splitu *karàkatnica* 'ośmiornica' (RSAN), serb. dial. *krakàtica* 'głowonóg, ośmiornica (*Octopus vulgaris*)' (RJAZ), bułg. dial. *кпакàтмуца* 'ośmiornica' (Mladenov BTR);

ros. *капакàтмуца* 'mątwą, sepią' (Dal, SRJ XVIII, SRJ XI–XVII), też przen. 'mały, nieruchawy, krótkonogi człowiek' (SSRJ, SAR), dial. *капакàтмуца* 'większa żaba', 'większy robak szczególnego rodzaju' (SRNG), ukr. dial. z ros. *капакàтмуца* 'mątwą, sepią' (Żel.), też przen. 'o niezgrabnej, nieruchawej krótkonogiej lub krzywonogiej osobie' (SUM), brus. *капакàтмуца* 'głowonóg, sepią' (TSBM). ~

Z ros. też zapewne literac. pożyczka czes. *krakatice* zool. 'głowonogi, Oegopsidae (Architeuthis)' (Přír. slov.) i śl. *krakatica* 'sepią, mątwą' (Sławski SE III 51), a z pol. czes. w znaczeniu 'nowotwór w nozdrzach, polip' (Jungmann, Sławski SE III 51). ~

Derywat od zachowanego szczerzątkowo adi. *korkatъ* (por. ch./s. *kràkat* 'długonogi; długi (np. o nogach)', 'rosochaty, widlasty' (RSAN), dial. *kràkat* : *krakät* 'ts.' (Elezović Kos.-Met.) z suf. *-ica* substantywizującym przymiotniki. Pierwotne znaczenie 'wyodróżniający się wieloma rozgałęzieniami, odnóżami'. Sławski SE III 51–52.

Zob. *korkъ* : *krokъ*.

T.K.

korkoriti *korkorъ* zach. i pld. : **korkorati** *korkorajъ* : *korkorъ* zach. 'gdakać, o kurach', 'glocire'

korkoriti: ~ pol. od XVI w. *krokorzyć* 'gdakać, kwokać', przen. 'gderać' (SP XVI IBL), dial. *krokorzyć* 'gdakać (o kurze)' (Karłowicz SGP), *krakorzić* 'ts.' (Kąs Orawa), *krakořit* też 'wydawać głos (o wronie)' (Górnowicz Malbork, Sychta Kociewie), czes. rzadkie *krakořit* *krakořím* 'gdakać (o kurach)' (SSJČ), śl. od XVII w. *kràkorit* *kràkorím* 'gdakać (o kurach)' (SSSJ, HSSJ), ekspr. 'papać, gadać, plotkować (głównie o kobietach)' (SSSJ, Kálal), dial. w tych samych znaczeniach *kràkorit* (Ripka Dolnotrenč.), *kriakorit*, *kràkorit* (SSN), *krakorit* (Mihál, SMS XIX);

sł. dial. *krákorét* ‘wydawać krótkie, przeciągłe dźwięki (np. o kurze)’ (Gregorič Kostel), ch./s. dawne *kràkoriti krakorim* ‘gdakać (o kurach)’ (RJAZ: Belostenec), *kràkoriti -im* też przen. ‘mruczeć, marudzić, zrzędzić’ (RSAN, RJAZ, RMat.), serb. dial. *krákopu* ‘gdakać (o kurach)’, ‘gderać, marudzić’ (Dinić Timok). ~

korkorati: ~ pol. dawne i dial. *krokorać krokorzę* ‘gdakać, kwokać’, przen. ‘paplać, gderać’ (L., SW), także przen. ‘chełpić, pysznić się’ (SP XVI IBL), dial. *krokorać* (Karłowicz SGP), też *krakorać* ‘gdakać’ (SOWM), czes. *krákorati krákorám* : *krákoru* ‘krakać; gdakać (o kurach)’, ‘brzydko śpiewać; głośno paplać’ (Přir. slov., SSJČ), *krákorám* ‘gdakać, krakać’ (Jungmann), sła. od XVII w. dawne i dial. *krákorat* ‘gdakać (o kurach)’ (HSSJ), ‘gadać, paplać, trajkotać’ (Kálal), dial. w obu znaczeniach (SSN). ~

Por. czes. *krákor* ‘głos gawronów, wron; brednie, gadanina’ (Přir. slov., SSJČ).

Por. dial. wsch. z *ch* w miejsce *k* (oboczność w wyrazach dźwiękn. częsta, por. np. *chrękaty* : *krękaty*): ros. *хорохориться хорохорюсь хорохоришься* ‘nadymać się, pysznić się, chełpić się’ (SRJ, SSRJ), brus. *хорохорицца* ‘ts.’ (Nosovič), z pierwiastkiem na stopniu redukcji por. ros. dial. *хорхориться* ‘puszyć się, pysznić się’ (Słownik volog. nar., Opyt) i *хорхора* ‘kura o nastroszonych piórach’ (Dal, Słownik volog. nar., Opyt).

Objaśniane jako oparte na ie. pierwiastku dźwiękn. *ker-* : *kor-* z częstą w czasownikach onomatopeicznych reduplikacją (por. *bolboliti*, *bərbęрати*, *gōgēnati*, *bōbēnati*). Por. też *krakati*, *krukati*, *krekaty*, które mogą być oparte na tym samym pierwiastku. Najbliższe odpowiedniki ie.: lit. *karkti* ‘gdakać, krakać’; niem. *harken* ‘chrząkać’, niem. alem. *harchle* ‘charczeć’ (Holthausen VEWA 106). Podobnie zbudowane też stind. *karkati* ‘śmiać się’, *kharjati* ‘skrzypieć’, gr. *κόραξ* ‘kruk; kormoran’, łac. *cornix* ‘wrona’, *corvus* ‘kruk’. Inaczej Machek ES 231 widzący tu format *-or-* łączący się z dźwiękn. *krak-*, co jest zwykłym sposobem powstawania czasowników dźwiękn.

Berneker SEW I 621, Brückner SE 265, Pokorny IEW 567–572, Vasmer REW III 264, 266. T.K.

korkъ korka : **krokъ kroka** zach. i pld. ‘noga’, ‘pes, crus’; ‘ruch nogą; krok’, ‘passus, gressus’

korkъ: ~ pol. *krok -u* od XVI w. ‘ruch nogi podczas chodzenia’, ‘długość jednego stąpnienia’, ‘sposób chodzenia’, ‘rozstawienie nóg przy chodzeniu’, ‘miejsce w spodniach, gdzie schodzą się nogawki’, przen. ‘czyn, działanie, postępowanie’, ‘część wykonywanego procesu, faza, etap’ (SJP PAN, SW, L., SP XVI IBL), dawne też ‘miara długości równa krokowi dorosłego mężczyzny’ (SW, L., SP XVI IBL), dial. w tych samych znaczeniach (Karłowicz SGP, SOWM, Szymczak Domaniewek, Brzeziński Krajna, Sychta Kociewie, Szewczyk Lachy Sądeckie, Kąs Orawa), kasz. *krok* ‘krok’, ‘krocze’ (Sychta SK, Lorentz PW, Ramułt), głuź. późne (może z czes.) *krok* ‘krok; stąpnienie’ (Kral, Zeman, Jakubaš);

sł. *krāk* ‘noga, zwykle długa’, pl. ‘tylne kończyny żaby’, ‘odnoga, część rozgałęzionego przedmiotu; odgałęzienie’ (SSKJ, Pleteršnik), dial. *krak* ‘tylna kończyna żaby’ (Gregorič Kostel), chorw. *krāk* ‘kończyna żaby lub części innych zwierząt

(ośmiornicy, raków itd.), przen. 'coś wydłużonego, długiego', 'długa noga człowieka' (RHJ), dial. czakaw. 'odnoga' (Mahulja Omišalj), serb. dial. *кpâk* 'skrzydło' (Bukumirić Metohija), 'wystająca część przedmiotu', 'odnoga, odgałęzienie', 'ludzka noga', 'tylna kończyna żaby' (RSJ, Vuk), czrng. *kra'k* 'noga' (SDZ LIV 453), *krâk* 'krok' (Stanić Uskoci, Njegoš), cs. *кpакъ* 'krok' (Miklosich LP), bułg. *кpак* 'noga, kończyna człowieka lub zwierzęcia', 'noga stołu lub innego mebla, podpórka' (RKBE, BTR, Gerov, też dial. Erkeč, Stojkov Banat), też 'miara wysokości równa długości kroku', 'część krosna' (RBE, BTR, RBKE), dial. *кpак* 'część wozu; drewniana szprycha' (Erkeč, Stojkov Banat), 'metalowa część maszyny do szycia' (BDial. VII 70), maced. dial. *кpак* 'noga; odnoga, odgałęzienie; odnoga rzeki' (RMJ);

rus.-cs. *кpакъ* 'kończyna' (SRJ XI–XVII, Srezn.), ros. dial. *кopок* 'biodro człowieka', *кopок* : *кóпок* 'mięso z tylnej części ciała świni' (SRNG), w ukr. i brus. dial. *ókopok* 'ts.'. ~

krokъ: na tę formę mogą wskazywać kontynuanty pol. i łuz., zob. *korkъ*; wyłączenie z formy *krokъ* mogą być wyprowadzane: ~ czes. od pocz. XV w. *krok* -u (stczes. też -a) 'krok, ruch wykonywany przez człowieka albo zwierzę podczas chodzenia', 'chód; sposób chodzenia', rzadkie 'stopa; jednostka odległości' (Gebauer Sl., Přír. slov., SSJČ), sła. od XVII w. *krok* -a : -u 'ruch nogą, krok; robienie, zaczynanie czegoś', 'faza, etap' (SSJ, SSSJ, HSSJ, też dial. Kálal, SSN);

ch./s. zwykle pejorat. *krôk* -a : *krôk* -a 'kończyna, noga u człowieka' (RSAN), ch./s. poet. 'ruch nogi przy chodzeniu; krok' (RSJ, RMat., Njegoš), dial. *krók* 'krok' (Zlatković Pirot, Dinić Timok), czrng. *krôk* 'krok' (Ćupić Zagarač, Stanić Uskoci, Đoković Nikšić);

ukr. *кpок* -y 'ruch nogą w przód lub w bok w trakcie chodzenia', 'faza jakiegoś procesu' (SUM), dawne też 'krocze' (Żel.), brus. *кpок* -y 'krok', 'tempo ruchu przy chodzie', 'działanie', 'etap działania' (TSBM), dial. 'miejsce styku nogawek spodni' (SPZB). ~

Z pld.słow. rum. *crac* 'noga', z czego ukr. dial. bukow. *кpак* 'gałąź; odnoga rzeki' (Mat. Bukovyna), rusin. *кpак* 'część korzenia rośliny, mniejszy korzeń; rodzaj wideł; noga' (SRNJ), i pol. dial. *krak* 'duża gałąź drzewa' (Greń, Krasowska Bukowina), po-gard. pl. *kraki* 'o długich, niezgrabnych nogach' (Feleszko Bukowina).

Por. postacie wskazujące na pierwotne *korakъ*: sła. od XVI w. *kôrak* -a 'ruch nogi przy chodzeniu' (SSKJ, Pleteršnik, Besedje 16 st.), ch./s. od XVI w. *kôrâk* 'krok' (RJAZ, RSAN), być może też brus. dial. *kopák* 'krzywy korzeń', 'głęb kapusty' (Turaū) i ros. dial. czasownik ros. *кopáчуть*, refl. *кopáчуться* 'chodzić na czworakach', 'posuwać się do tyłu' (Dał, SRNG).

Wyraz psł., ale etymologia niejasna. Niemożliwe jest nawet ustalenie pierwotnej formy. Dobrze poświadczona jest zarówno praforma *korkъ*, jak i *krokъ*, przy tym brak podstaw do decyzji, którą z nich kontynuują wyrazy pol. W grupie wsch.słow. obie postacie słabo poświadczone; zaliczanie tu *кopок* : *ókopok* 'szynka' niepewne. W wypadku praformy *krokъ* obecność kontynuantów w ukr. i brus. przy pełnym ich braku w ros. każe podejrzewać pożyczkę z pol. Zwykle rekonstruowana jest też postać *korakъ*, poświadczona w pld.słow. i w wątpliwy sposób w brus. Może być też

wtórnym przekształceniem formy *krakǫ*. Prapostać *krakǫ*, na którą mógłby wskazywać materiał pld.słow., nie jest brana pod uwagę przez etymologów. Oboczność *korkǫ* : *krokǫ* nie ma paraleli na gruncie psł. Bańkowski ES I 820 sugeruje, że obie postacie mogą wywodzić się z odrębnych genetycznie źródeł, nie rozwija jednak tej koncepcji. Zauważa się też wyraźne różnicowanie semantyczne. W językach zach.słow. jest to 'ruch nogą w trakcie chodzenia', w pld.słow. sama 'noga'. Znaczenia te są ściśle z sobą związane, ale nie wiadomo, które z nich jest wcześniejsze, można się tu sugerować odpowiednikami pozasłow., które jednak nie są pewne.

Brak odpowiedników pozasłow. poza rzeczownikiem lit. *kárka* 'część świńskiej nogi', 'staw skokowy u konia', 'część nogi owada', który odpowiada formalnie (z innym rodzajem) psł. postaci *korkǫ*. Zwykle łączone z ie. *(s)ker-* 'kręcić, obracać', 'wyginać, wykrzywiać', co semantycznie słabo uzasadnione.

Sławski SE III 121–122, ERHJ I 493, Snoj ES³ 343, Rejzek ČES² 346, ESSM XI 77–80, Bańkowski ES I 820. M.J.

korľb *korľa* 'władca', 'imperator'

~ pol. od XIV w. *król* : *krol* 'najwyższy zwierzchnik państwa, panujący, monarcha itd.' (SJP PAN), 'figura w grze: w kartach, w szachach' (SP XVI IBL), zool. 'ptak błotny, prawdopodobnie kropiatka, Porzana porzana' (SP XVI IBL), 'matka królowa pszczoł lub mrówek' (SP XVI IBL), zool. 'królik, *Lepus cuniculus*' (Słownik stpol.), dawne i dial. także eufem. 'menstruacja': *król* czerwony (Lehr-Splawiński SJP, Brzeziński Krajna), dial. także 'ostatnia dolna część nogi bydłęcej' (Karłowicz SGP), 'główna belka pod pułapem' (MAGP I cz. 2, s. 19), *k'rolǫ* 'poszycie dachu' (Słownik starowierców), kasz. *król* 'król', 'bękart, dziecko urodzone poza małżeństwem', 'menstruacja', 'pierwszy snop przywieziony do stodoły, przyozdobiony koroną z kłosów i wstęgami' (Sychna SK), dłuż. dawne *krol* 'król' (Muka) do XVII w., później wyparte pod wpływem głuź. przez zapożyczoną z czes. formę *kral*, głuź. forma rodzima tylko w NO z XVI w.: *Kroll*, *Krolh*, ale już w XIV w. NO *Kral* (Schuster-Šewc EW 662–663), z czes. *kral* 'król' (*Kral*, Jakubaš, Pfuhl, również w dial., np. Jentsch Rodewitz), też 'zwycięzca, bohater' (Trofimovič), čerwjeny *kral* 'menstruacja' (*Kral*), czes. od XIV w. *král* 'król', 'najważniejsza osoba w jakimś gronie' (Gebauer Sl., Přír. slov., też dial. np. Skulina Mor.-Slov), červený *král* 'menstruacja' (Skulina Mor.-Slov, Horečka Frenštát), sła. od XV w. *král* 'monarcha', też 'osoba lub istota wyróżniająca się w jakiejś dziedzinie' (HSSJ, SSJ), dial. *král* 'król' (SSN);

słę. *králj* 'król' (SSKJ, Pletersnik, też dial. Rigler Notr.), dial. *krâl* 'ts.' (Tominec Črni vrh), ch./s. od XVI w. *králj* *králja* 'najwyższy zwierzchnik państwa' (RJAZ: Belostenec, Vrančić, Stachowski Megiser, Daničić RSS, RSAN, RMat.), też chorw. dial. czakaw. *králj* (Moguš Senj), *kral* (Koschat Baumgarten), sztokaw. *králj* (Peić-Bačlija RBB), cs. **краль** 'król, monarcha' (Miklosich LP), bułg. *крал* 'król, monarcha' (RBE, RBKE), maced. *крал* 'król' (RMJ);

strus. **король** **корола** 'król' (Slovarʹ DRJ, SRJ XI–XVII, Srezn.), cerk. **краль** 'ts.' (Lunt Dict. Old Russ., SRJ XI–XVII, Srezn.), ros. *король* 'jeden z tytułów monarchy; osoba

nosząca ten tytuł' (SSRJ, też dial. SRNG), ukr. *король* 'głowa monarchii' (SUM, Hrinčenko, w stukr. cerk. *крал*, SSUM), brus. *кароль* 'monarcha; tytuł monarszy' (TSBM), w stbrus. od XVI w. też cerk. *краль* i pod wpływem polskim *крьоль*, *крьуль* (HSBM). ~

Wyraz nienotowany w tekstach scs. (zob. Sadnik–Aitzetmüller HAT). Powszechnie uznaje się słuszność tezy Dobrovskiego o pochodzeniu zewnętrznym, mianowicie apelatyzacji nazwy własnej, imienia Karola Wielkiego, władcy Franków i cesarza rzymskiego, którego ziemie sąsiadowały z terenami Słowian zachodnich. Argumentami za tą propozycją są paralelne apelatyzacje, gdy imię własne wybitnego władcy lub wodza stawało się nazwą pospolitą: *cesarz* < *česarъ* < goc. *kaisar* < łac. *caesar* – Gaius Julius Caesar; lit. *valdýmieras* 'władca' < strus. *Volodiměr* – Володимир Великий (Sławski SE III 154). Jako podstawę innowacji wskazuje się stwniem. formę imienia: *Karl*, *Kar(a)l*, na której oparty jest też wariant łac. *Carolus Maximus* 'Karol Wielki'. Do pożyczki musiało dojść w końcowym okresie działania procesu metatezy płynnych na terenach zamieszkałych przez Słowian zachodnich wchodzących w militarny kontakt z wojskami Karola Wielkiego. Pierwotnie do pożyczki doszło zapewne w grupie lechickiej, gdzie występują wariantywne formy efektów przestawki spółgłosek płynnych (por. *garχ* i *groχ*, *mārz* i *mróuz*) (Lehr-Splawiński, PF XII 44–53), choć wyraz nie jest poświadczony w tekstach połabskich (ze względu na bardzo ograniczony materiał połabski przeszkodę tę można jednak pominąć). Inną możliwością jest powstanie pożyczki na terenach środkowego Dunaju (SSS II 2, 525–526). Adaptacja pożyczki w dialektach pld. i wsch.słow. odbyła się zgodnie z zasadami przestawki płynnych. Kwestią otwartą pozostaje wyjaśnienie w wyrazach zaadaptowanych miękkiego tematu będącego innowacją słowiańską. Lehr-Splawiński l.c. wyjaśnia to tendencją języka połabskiego do zastępowania przy zapożyczeniach z niem. głosek niepalatalnych palatalnymi. Drugą możliwością jest adaptacja NO za pomocą formantu *-j̥* pełniącego funkcję sufiksu strukturalnego, wspomagającego adaptację wyrazów obcych (Sławski SE I 80) lub funkcję dzierżawczą 'przynależący do Karola' (Lunt, Orbis Scriptus Festschrift 488). Za formą sufiksalną przemawiają też dowody z zakresu akcentuacji (por. ESSM XI 86). Na ten temat też Lehr-Splawiński l.c.

Nie wydaje się prawdopodobne poszukiwanie źródeł wyrazu w germ. *karl(az)* 'człowiek wolny' (tak np. Birkenmajer, JP XXIII 75–77). Również propozycja objaśnienia leksemu na gruncie słow. jako derywatu od *koriti* z suf. *-l̥* z pierwotnym znaczeniu 'ten, który korzy, upokarza' (Rudnicki, SO XIII 205–213) nie znajduje akceptacji (Sławski SE III 155, ESSM XI 86).

Lehr-Splawiński, PF XII 44–53, Sławski SE III 155, ESSM XI 86, ESJS 357. A.Z.

kormola 'bunt, powstanie', 'seditio'

~ dłuż. NM *Kromola*, por. też pol. NM *Kromolow*, stczes. *kramola* 'kłótnia, spór' (Gebauer Sl.), dziś tylko w NM *Kramola* i współrzedzonych;

słē. *kramola* 'bunt, hałas; zgiełk' (według Pleteršnika z cs.), ch./s. *kramola* 'hałas, bunt' RJAZ); *крамолa*: 'seditio' (Daničić RSS), scs. *крамолa* 'zamieszki, bunt,

powstanie' (SJS, stąd cerkiewizmy: ros. dawne *крамoлa* 'bunt', ukr. *крамoлa* 'bunt; poglądy antypaństwowe', brus. *крамoлa* 'ts.'), bułg. *крамoлa* 'sprzeczka, kłótnia', dawne 'bunt, zamieszki' (RBKE), dawne też 'hałas, zgiełk' (Gerov);

strus. **кoрoмoлa** 'ts.' (Słovarъ DRJ, Srezn.), SRJ XI–XVII: 'bunt, zamieszki; zamieszanie', 'oszustwo', prześladowanie'. ~

Por. czes. *kramol* m. (SSJČ);

sła. dawne *kramorenie* 'spór, kłótnia' (HSSJ; XVII w.).

Por. derywaty czasownikowe: stczes. *kremoliti sě -lū sě* 'kłócić się, spierać się' (Gebauer Sl.), cs. **крамoлити** 'buntować, burzyć' (Miklosich LP), cs.-serb. *kramoliti kramolim* (RJAZ, Daničić RSS), bułg. dawne *крамoлѣ -ѣи* 'ts.' (Duvernois, Gerov, RBKE), strus. **кoрoмoлити кoрoмoлoу** 'spiskować', rus.-cs. **крамoлити** 'upominać, strofować', **крамoлитися** 'kłócić się', sło. *kramljáti -ām : kramoljáti -ām* 'mówić; rozmawiać' (Pleteršnik), ukr. *кoрaмáлyвaти кoрaмáлyю кoрaмáлyєш* 'spiskować', strus. **кoрoмoлoвaти кoрoмoлoлoу кoрoмoлoлyєть** 'ts.'.

Zapóżyczone ze śrlac. *carmula* 'seditio' prawdopodobnie za pośrednictwem stbawar. *karmala* (Schwarz, ZslPh IV 362) lub śrlac. *carmula* (Miklosich EW 101). Z uwagi na literacki charakter poświadczeń i brak słowa w dialektach prasłowiańskość zapóżyczenia budzi wątpliwości. W językach wsch.słow. rodzima forma z pełnogłosem zachowana w strus. i w ukr. derywacie *кoрaмáлyвaти*. Na korzyść prasłowiańskości mogą ewentualnie przemawiać nazwy miejscowe pol. i dłuż., które mogły pierwotnie oznaczać miejsce powstania, buntu.

Przegląd etymologii podaje ESJS 357–358. O hipotezach objaśniających wyraz jako psł. krytycznie ESSM IX 342. A.Z.

kormyslo : kormyslъ wsch. 'drzązek', 'pertica parva, bacillum'; 'drzązek do noszenia ładunków zakładany na barki; nosidło', 'baculum ligneum ad portandum oneri in umeris apta'

kormyslo: ~ stros. **Кoрoмыслo** NO (Veselovskij Onomastikon, XV w., ok. Nowogrodu), ros. *кoрoмы́слo* 'pałukowaty drewniany drzązek ze zwisającymi powrozami albo łańcuchami zakończonymi haczykami, ułatwiający transport wiader' (SSRJ), dial. 'kij, pałka używany do prania bielizny' (Kulikovskij Olonec), 'żerdź zabezpieczająca swobodne przemieszczanie się snopów na wozie w czasie transportu' (Podvysockij Arch.), 'drzązek, część przyrządu do połowu ryb' (Myznikov Belomor'je), 'żuraw przy studni', 'dyszel pługa', 'zakrzywiony drzązek, do którego przywiązuje się postronki brony', 'linka sterownicza, okrętowa' (SRNG), ukr. *кoрoмы́слo* 'koromysło', 'dźwignia wprawiająca w ruch języki małych dzwonków' (też dial. Hrinčenko), dial. poles. *кoрoмы́слo* 'tęcza' (Lysenko Polissja), brus. dial. *ка́ромы́сла : ка́ромы́сла* 'koromysło' (BMM IV 214: Homel, Jurčanka Mscisl.), także *ка́ромы́слo* 'drzązek, do którego przymocowuje się postronki, jarzmo' (SPZB). ~

kormyslъ: ~ stros. od pocz. XVI w. **кoрoмы́слъ**, także **кoрoмы́селъ** 'koromysło do noszenia wiader' (Srezn.), od XVII w. 'podstawowy element wagi, wahadło' (SRJ XI–XVII), także NO **Кoрoмы́слъ** (koniec XV w.), ros. dial. *кoрoмы́сл* 'koromysło', 'kość

ramienna' (Dobrovolskij Smolensk, SRNG), także z uproszczeniem wygłosowego *-sl- > -s-* *коромы́с*; z wstawnym *-e-* *коромысел -сла* (SRNG), 'drażek u pług'a' (SRNG: Briańsk), ukr. *коромысел -сла* (z wstawnym *-e-*, w dial. także *карóмысел*) 'koromysło; dźwignia wprawiająca w ruch języki małych dzwonków' (Hrinčenko), dial. poles. 'żerdź, drażek, do których mocuje się postronki' (Lysenko Polissja), brus. dial. *карóмысел* 'koromysło' (SPZB). ~

Na postać *kormyslŭ* m. (z wtórnym przesunięciem do deklinacji na *-jo* i wstawnym *-e-* w części sufiksальной) wskazuje ros. dial. sarat. *коромысль -ля* 'koromysło' (SRNG).

Z wsch.słow.: pol. *koromysło* : *koromysł*, także w innych zniekształconych postaciach (Karłowicz SGP).

Etymologia niepewna. Zdaniem Sławskiego SP II 225 może stare nomen instrumenti z suf. *-yslo* : *-yslŷ* (o suf. *-lŷ*, *-(s)lo* zob. I 103–104), w etymologicznym związku z formacjami ze zredukowanym wokalizmem pierwiastka: *kŷma* (zob.) i psł. zach. *čŷmyslo* (zob.). Trubačev poddaje w wątpliwość to rozwiązanie i opowiada się za pierwotną formą *kŷmyslŷ* w bliskim związku z *čŷmyslo* (Etim. 1972, 37–38). Wymaga to założenia o wtórnym charakterze formy z pełnogłosem *kormyslo* (por. ros. *веревка* – zamiast oczekiwanego *верѣка* < psł. *vŷv-*, *vŷvŷka*, strus. *СТОЛОБѢ* – obok regularnego *СТОЛЕБѢ* < psł. *stlŷbŷ*).

Sławski SE II 491–492, Trubačev, Ètim. 1972, 35–41, Popowska-Taborska, SlOr XVII 369–370 (przedruk: Popowska-Taborska Szkice 171–173), ESSM IV 149 i XIII 228–229, Hinze, ZS XVII 19–24, SEK I 224–225 (s.v. *čarměslŷ*), ESBM IV 263, ESUM III 40. B.O.

korsta 'ropny wyprysk na skórze, pojawiający się zwłaszcza przy chorobach zakaźnych', 'zaschnięty ślad po wysypce na skórze', 'pusula', pl. *korsty* 'choroba skórna, np. świerzb albo parchy', 'cutis morbus'

~ pol. od XV w. *krosta* 'ropny wyprysk na skórze' (SJP PAN), 'chorobliwy wyprysk na skórze ludzi i zwierząt' (Słownik stpol.), 'wyprysk skóry (też wewnętrzny)', 'choroba objawiająca się wypryskami, np. ospa, świerzb' (SP XVI IBL), 'mała nabrzmiała plamka na ciele, rodzaj wysypki' (SWil.), powszechne w dial. (np. SOWM, Brzeziński Krajna, Dejna RKJL XXIII 255, Szewczyk Lachy Sądeckie, Kutyba Lasowiaczy), 'pryszcz na twarzy' (Łomnicka-Dulak Piwniczna), plt. *krosty* 'ospa' (SGMłp), *krosti* (Sychta Kociewie), čorne *krosty* 'ospa czarna' (AJŚ IV cz. 2 42, m. 653), 'choroba zakaźna' (też w formie *chrosta*), 'świerzb', też 'paździerze odpadające przy międleniu konopi i lnu' (Karłowicz SGP), też 'strup na gojącej się ranie' (Brzeziński Krajna), 'gruczoł śluzowy na skórze ropuchy' (SOWM), (pod wpływem pol. też czes. dial. *chrosta* 'krosta', Dejna Kuców), kasz. *krosta* *krostów* pl. 'wysypka; świerzb' (Lorentz PW), rzadko w sg. (Sychta SK), stczes. od XV w. wyjątkowe *krásta* (Novák SlHus, jako plt. *krásty*) 'strupy, parch, liszaj' (Gebauer Sl.: v čes. *krast* již v době stare zřídka se vyskytá, obyčejně bývá *chrast-*), później tylko w formie *chrásta* (Jungmann, SSJČ), tak też w dial. moraw. *chrásta* 'świerzb' (Hruška DSCh), śląsk. i moraw. pl. *chrasty* 'parchy; rodzaj choroby skórnej' (Kellner VN, Bartoš DSM), ślą. dawne z XVII i XVIII w.

krasta 'pryszcz, krostka, pęcherzyk' (HSSJ), dziś tylko *chrasta* 'zaschnięta krew na gojącej się ranie, strup' (SSSJ, też dial. SSN), w dial. częściowo zachowane *krasta* (Orlovský Gemer, Roman Kokava, Stanislav Liptov, SSN);

sł. od XVI w. *krásta* 'strup' (Pleteršnik), gnojne *kraste* (SSKJ), dawne *krazta* 'świerzb' (Stachowski Megiser), dial. *krasta* 'strup' (Gregorič Kostel), 'świerzb', 'grzybicza choroba skóry, parchy' (Karničar Obir), 'ropucha', 'brodawka' (Hirtz RNZN), ch./s. *krāsta* 'strup' (RJAZ, Anić RHJ, RSJ), pl. *krāste* 'ospa' (RJAZ, RSAN, RMat.), też inne choroby objawiające się krostami: 'trąd', 'świerzb' (RJAZ), 'wyprysk, krostka', 'strup' (Vuk), chorw. powszechne w dial. (Blažeka–Rob Mursko Sr., Jurišić Vrgada), też 'świerzb, parchy' (ČDL), 'pryszcz, krostka' (Palkovits Burgenland), 'zajady' (Koschat Baumgarten), 'bąbel' (Kalsbeek Orbanići, Večenaj–Lončarić Gola), serb. dial. *krāsta* (Reč. Vojvodine, SDZ XXXV 63: Banat, SDZ XXX 160: Banat), czrng. pl. *krāste* 'krosty przy ospie albo chorobie skóry' (Ćupić Zagarač), scs. **красѣ** 'strup (przy trądzie)', 'parchy' (Sadnik–Aitzetmüller HAT, SS X–XI, SJS: Euch.), bułg. *кпѣма* 'zaraźliwa choroba połączona z silnym swiędem, świerzb' (BTR, Gerov), 'grzybicza choroba owłosionej skóry, parchy' (BTR), dial. *кпѣма* 'choroba zakaźna ludzi albo zwierząt' (BDial. III 93, BDial. III 233, Pld. Rodopy), 'choroba skórna objawiająca się wysypką i krostami' (BDial. VII 70), 'zakaźna choroba skóry, np. u świń' (Stojkov Banat), maced. *кпѣма* 'krostka, strup', 'parchy', 'świerzb' (RMJ), dial. 'zakaźna choroba skóry' (BDial. VIII 256: Kostur);

ros. *копѣма* 'ropna wysypka na skórze spowodowana świerzem' (TSRJ, Dal), dial. 'świerzb' (Mirtov Don., Manaenkova SRGB), też w innych wtórnych znaczeniach, np. 'pęknięcia na skórze rąk i nóg pojawiające się podczas zimnej albo wilgotnej pogody', 'skorupa tworząca się na wyschniętych glinianych powierzchniach' (SRNG), ukr. *копѣма* 'zaraźliwa choroba skóry ludzi i zwierząt, świerzb' (SUM), też 'parchy' (Żel.), też dial. 'swędząca wysypka' (Cechosz–Felczyk Podole), pl. *копѣмѣ* 'świerzb, choroba podczas której na skórze robią się swędzące krostki' (Paryl Lwow., Paryl Tarnopol.), brus. *капѣма* 'choroba skóry ludzi i zwierząt objawiająca się silnym swędzeniem i ropną wysypką, świerzb' (TSBM), dawne 'krostka' (HSBM). ~

Por. też stczes. *krast -a* : -u i *krast krasti* (wszystkie postaci również z nagłosowym *ch-*, Gebauer Sl.), chorw. dial. kajkaw. *krost* 'krostka' (Belović–Blažeka S. Đurđe), bułg. dial. *кпѣмѣ* 'choroba skóry, scabies' (BDial. IV 207), 'choroba zakaźna ludzi albo zwierząt', maced. dial. *кпѣмѣ* (BDial. VI 45: zach. Tracja);

2. NM *Krostno* (XIII–XVI w.), później *Krosno* i w formie deminutywnej *Krościenko*, co może wskazywać na przeniesienie nazwy na nierówności terenu (Bańkowski ES I 822).

3. połab. *chorstvoj* pl. 'krosty, parchy, świerzb' (Polański SE 195), por. ros. dial. *копѣмѣ* wskazujące na psł. (poza tym nie zaświadczone) *korstva*.

Etymologia niejasna. Najczęściej łączone z bałt. czasownikami: lit. *kařšti* 'czochrać', 'międlić, skubać wełnę, len', łot. *kārst* 'czesać wełnę, gręplować' (Bezłaj ES II 83, Králik SESS 223). W tym wypadku najbliższą podstawą psł. byłyby *čřsati* : *čřchati* 'silnie pocierać, drapać, czochrać' (zob.), czyli ekspresywne derywaty od *čerti čьrр*

‘ciąć, oddzielać; obdzierać korę z drzew’, por. też niem. *harsch* ‘szorstki, chropawy’. Wszystkie oparte na ie. *kers-* ‘ciąć, rżnąć’, co jest rozszerzeniem ie. *(s)ker-* w tym samym znaczeniu (Varbot, Etim. 1971, 7–8). Przy założeniu, że pierwotnym znaczeniem czasowników bałtyckich jest ‘czochrać, drapać’, zestawienie wydaje się przekonujące. Według ESSM XI 94–95 genezie dewerbalnej przeczy akcentuacja (intonacja akutowa *kórsta*). Tam też o możliwości derywacji od *kora* (zob.), z suf. *-sta*.

Varbot, Etim. 1971, 7–8, Varbot Issl. 342–343, ESSM XI 94–95, Bezlaj ES II 83, Králik SESS 223, Sławski SE III 141. M.J.

korstavъ *korstava korstavo* ‘mający krosty, pokryty krostami’, ‘scabiosus’, **korstava žaba** ‘ropucha’, ‘bufo’

~ pol. dawne od XV w. *krostawy* ‘pokryty krostami, strupami’ (Słownik stpol., SP XVI IBL, L., SWil., w SW jako dawne), dial. *krostawo žaba* ‘ropucha’ (Milerski Zach.-cieszyn., być może przejęte z gwar morawskich z adaptacją do polskiej fonetyki, jednak inaczej Basaj, Siatkowski, SFPS VIII 10), czes. dawne *chrastavý* ‘ostry, szorstki’, ‘parszywy, liszajowaty’ (Jungmann, SSJČ), *chrastavá žaba* ‘ropucha’ (SSJČ), dial. ‘pokryty krostami’: *chrastavy gzycht* (Kellner VN), ‘szorstki, o rękach’ (Steuer Baborów), ‘zgniły, np. o ziemniakach’ (Kubin Kládsko), moraw. *chrastavá žaba* ‘ropucha’ (Lamprecht Opava, Kazmír Valašsko, Sochová Lašsko, Bartoš DSM), też w gwarach czeskich (Kubin Kládsko), śla. dawne z XVIII w. *krastawy* ‘pokryty wypryskami’ (HSSJ), później *chrastavý* ‘pokryty strupami’ (SSSJ), dziś tylko dial. *krastaví* ‘ts.’ (Orlovský Gemer, SSN: spiskie) obok *chrastavý* (też o owocach mających brunatne zgrubienia na skórce) (SSN), *chrastava žaba* ‘ropucha’ (SSN);

śle. *krāstav* ‘mający strupy’, ‘mający parchy’: *krastava ovca* (Pleteršnik, SSKJ), ‘o owocach z naroślami na skórce’: *krastava jabolka* (SSKJ), ‘parszywy’ (Megiser 1592; Megiser 1603), dial. *krastav* ‘pokryty brodawkami’, ‘ziarnisty’ (Hirtz RNZN), ch./s. *krāstav (krāstavī)* ‘pokryty strupami’ (Anić RHJ), ‘ospowaty’ (RSAN, RMat.), gušterica *krāstava*, *krāstava žaba* (RJAZ), chorw. dial. czakaw. *krāstov* (ČDL), *krastav* (Moguš Senj), ‘pokryty pryszczami, krostami; strupiasty, parszywy’ (Palkovits Burgenland), *krāstaf* ‘brudny’ (Večenaj–Lončarić Gola), serb. dial. ‘mający strupy; chory na chorobę objawiającą się krostami’ (Reč. Vojvodine), ‘mający krosty; świerzb’ (Ćupić Zagarač), też o ropusze: *krāstava žaba* (SDZ XXXV 63: Banat), cs. **кРАСТАВЪ** ‘cierpiący na świerzb’ (Miklosich LP), bułg. *кpàcтав* ‘chory na świerzb’, ‘mający parchy’: *кpàcтаво* marape (BTR, Gerov), dial. *кpàcтаф* ‘chory na chorobę objawiającą się wysypką i krostami’, ‘z nierówną skórą, np. o ziemniaku’ (BDial. III 93, BDial. III 233), *кpàcтоф* ‘chory na krosty’ (BDial. 187), *кpàcтаx* (Erkeč), *кpàcтава жаба* ‘ropucha’ (Rodop.Sb. V), subst. *кpàcтава* ‘koza’ (BDial. VII 221: zach. rupskie), maced. *кpастав* ‘chory na świerzb’, ‘z parchami’, *кpастава жаба* ‘ropucha’ (RMJ), dial. *кpàcтѣф* (BDial. VI 45: zach. Tracja);

strus. i rus.-cs. **кОРОСТАВЫИ** ‘pokryty krostami, strupami’, ‘mający parchy’ (Slovarъ DRJ, SRJ XI–XVII, Miklosich LP: **кОРОСТАВА ОВЦА**), ros. dziś tylko NO *Корóставый*, ukr. *корóстявий* ‘chory na świerzb’ (SUM, Żel.), *корóставий* ‘ts.’, też ‘szorstki, o twardej

powierzchni' (Hrinčenko), brus. *карѡставы* 'związany ze świerzbem, powodujący świerzb': *карѡставы* клешч (TSBLM). ~

Por. pol. NO *Krostawiec* już w XII w.;

2. głuź. NM *Krostaui* = *Crostaui* (Jentsch Rodewitz) od XV w., które jednak ze względów semantycznych raczej od *chrost* 'krzew' (Eichler SLO II 91);

3. ros. dawne i dial. *корѡстовый* 'związany ze świerzbem' (Dal).

Derywat od *korsta* (zob.) z suf. -avъ.

M.J.

kortiti 'czynić coś krótszym, o przedmiotach lub czasie', 'brevius facere, de rebus sive tempore'; refl. **kortiti se**

~ pol. dawne z XVI–XVIII w. *krocić* 'zmniejszać coś, przede wszystkim czas trwania' (SP XVI IBL, L.), współcześnie pot. i rzadkie *krócić* 'skracać' (WSJP), dial. *krócić* 'karczować' (Zborowski Zakopane), 'mało dawać przy kupnie', kasz. *krocec* 'czynić krótszym' (Lorentz PW), czes. od XIV w. *krátiti* -cu 'skracać, czynić krótszym', 'doprowadzać do wcześniejszego końca', 'zmniejszać intensywność' (Gebauer Sl., MSSČ, Přír. slov., SSJČ), sła. od XVI w. *krátiti* -ti 'zmniejszać długość', 'zmniejszać czas trwania', 'umniejszać, ograniczać; pozbawiać', też dial. *krátiti* 'ts.' (SSN);

sł. od XVI w. *krátiti* 'skracać, czynić krótszym', 'uszczuplać, powodować, że jest czegoś mniej' (Besedje 16. st., Pleteršnik, SSKJ, też dial. Novak Prekmur, Tominec Črni vrh), ch./s. od XVI w. *krátiti* 'powodować, że coś staje się krótsze'; w dosłownym znaczeniu tylko o czasie 'zmniejszać się, ubywać' (RJAZ, Mikalja, Vuk, RSAN, RMat.), chorw. dial. *krátiti* 'odejmować czemuś długość, wielkość' (DevinNuovSelo, Sekulić Bačk., Večenaj–Lončarić Gola), serb. dial. *krátiti* 'ts.' (Bukumirić Metohija, Zlatković Piroć), cs. tylko prefig. perf. **съкратити съкратиъ съкратиши** 'skrócić' (SJS), bułg. dawne i dial. *krátiti* 'kończyć' (Gerov, BDial. III 93, Płd. Rodopy), *krátiti* 'oddzielać siłą' (Umlenski Kjustendil), maced. *krátiti* 'skracać' (RMJ);

ros. *коротить корочу коротить* 'czynić krótszym, skracać' (SSRJ), ukr. *коротити корочу коротити* 'skracać' (Hrinčenko, Żel, SUM), też dial. *коротити* : *коротити* 'ts.' (KDO, Sl. Karpat.-ukr.), brus. od XVII w. *караціць карачу кароціи* 'czynić krótszym, skracać' (TSBM, HSBM, Nosovič). ~

Refl. **kortiti se**: ~ pol. dawne *krocić się* 'stawać się krótszym; przemijać' (SP XVI IBL, L.), dial. *krócić się* 'o czasie, upływać' (Karłowicz SGP), czes. *krátiti* -cu se 'stawać się krótszym', przen. '(o pamięci) słabnąć, psuć się' (Přír. slov., SSJČ), dawne i dial. *krátiti se* 'skracać się (o czasie)' (ESSČ, Králík Kelč), sła. od XVIII w. *krátiti sa* 'stawać się krótszym' (SSJ, SSSJ, HSSJ), też dial. *krátiti*, *krátiti sa* 'ts.' (SSN);

sł. od XVI w. *krátiti se* 'stawać się krótszym' (Besedje 16. st., Pleteršnik, SSKJ), ch./s. *krátiti se* 'stawać się krótszym, skracać się' (RJAZ, Mikalja, Vuk, RSAN, RMat.), bułg. dawne i dial. *krátiti se*, *krátiti se* 'kończyć się' (Gerov, BDial. III 93, Płd. Rodopy), maced. dial. *krátiti se* 'kończyć się' (BDial. V 230 i BDial. VI 45: zach. Tracja);

ukr. *коротитися корочуся коротитися* 'stawać się krótszym' (Hrinčenko, Żel, SUM), brus. dawne *коротитися* 'stać się krótszym' (HSBM). ~

Por. z innym suf. ros. dial. *коротать* 'skracać, czynić krótszym', *коротаться* 'skracać się; przemijać, zbliżać się ku końcowi' (SRNG), ukr. dawne *коротати* 'ts.' (Bileckij Nosenko, Słownik Ševčenko).

Czasownik na -iti od *kortь* : *kortь*, zob. też *kortьkь*.

B.R.-Ž.

kortьkь *kortьka kortьko* 'małej długości', 'trwający niedługo', 'brevis', adv. **kortьko**

~ pol. od XV w. *krótki* 'mający małą długość, trwający niedługo', 'zwięzły', też przen. 'mały, słaby o pojęciach abstrakcyjnych': *krótka* pamięć (WSJP, L.), stpol. *krotki*, *krotek* 'zawierający niewiele jednostek wymiaru linearnego, czasowego i in., niedługi', 'zwięzły' (Słownik stpol., SP XVI IBL, L.), też dial. *krótki* 'ts.' (Karłowicz SGP, Szymczak Domaniewek, SOWM, Szewczyk Lachy Sądeckie, Olesch Sankt Annaberg, Dejna RKJŁ XIII 258), kasz. *krótk'i* 'niedługi (w przestrzeni i czasie', 'niedaleki', 'o potrawach: gęsty, w odróżnieniu od *długi* w znaczeniu rzadki' (Lorentz SIW, Lorentz PW, Sychta SK), połab. *kortě* 'krótki' (Polański-Sehnert, Polański SE 275), dłuż. *krotki* 'niedługi o rzeczach i czasie' (Muka, Starosta, Zwar, Šwjela), głuź. *krótki* 'niedługi' (Pfuhl), czes. od XIV w. *krátký* 'małej długości', 'słaby, ograniczony, niewystarczający', 'krótkotrwały' (SSJČ, Přír. slov., Gebauer SI, Šimek, Novák SIHus), też dial. *krátký*, *krátkyj*, *kratkej* 'ts.' (Kubín Kladsko, Hruška DSCh, Dejna Kuców), śl. *krátky* 'małej długości', 'trwający niedługo', 'mający mały zasięg', 'niskiego wzrostu' (SSJ, SSSJ), stśl. od XV w. *krátky* 'ts.' (HSSJ), też dial. 'małej długości', 'niedługiego trwania' (SSN);

śle. od XVI w. *krátek* -tka 'małej długości', 'ograniczony pod względem wielkości, skoncentrowany', 'zajmujący mało czasu' (Besedje 16. st., Pleteršnik, SSKJ), też dial. *krátek* 'ts.' (Novak Prekmur, Kenda-Jež Kanal, Gregorič Kostel), ch./s. od XVI w. *kratak* -tka -tko : *kratki* -tka, -tko (*kràtak*, *krátak*) 'krótki, małej długości, o miejscu i czasie', 'niskiego wzrostu', 'mały, słaby o pojęciach abstrakcyjnych' (RJAZ, Mikalja, Vuk, RSAN, RMat), dial. chorw. *krōtak*, *krátak* 'niemający wystarczającej długości' (DevinNuovSelo, Palkovits Burgenland, ČDL, Sekulić Bačk.), dial. serb. *krámak* 'ts.' (Elezović Kos.-Met., Bukumirić Metohija, Zlatković Piroć), cs. **кратъкъ** 'krótki, zwięzły' (Miklosich LP, SJS), bułg. *krátъk* -тка -тко 'krótkotrwały', 'zwięzły, pokrótce ujęty', 'niedługi pod względem rozmiaru' (RBE, BTR, Gerov, Rečnik Botev), też dial. *krátъk* 'ts.' (Mladenov Vidin), maced. *kratok* 'mały pod względem długości', 'zwięzły' (RMJ);

strus. od XIV w. **коротькыи** 'niedługi', 'niedługo trwający' (Slovarь DRJ), 'zwięzły' (SRJ XI-XVII, Srezn.), ros. *короткий* -ая -ое 'krótki, mały, niewysoki, mały pod względem długości, krótki pod względem czasu', 'niewystarczający', też 'bliski, przyjacielski', 'niedostateczny, niewystarczający, ograniczony' (Dal, Filin Proisch., SSRJ), też dial. *коротки* 'krótki, krótkotrwały, niewystarczający' (SRNG, Slovarь Severa), ukr. *короткий* -а -е 'krótki', 'krótko trwający' (Hrinčenko, Žel., SUM), stukr. od XV w. **короткии** 'ts.' (SSUM), dawne *короткии* 'nietrwały; niedługi' (Słownik Ševčenko), też dial. *короткий* 'krótki' (Onyškevyč Bojk., Šylo Naddniestr., Sl. Karpat-ukr.), brus. od XV w. *каротки* 'krótki', 'krótko trwający' (TSBM), 'małej długości, niewielki,

mały', 'zwięzły, lakoniczny' (HSBM), też dial. *каро́мку, ко́ромо́кэ* 'ts.' (SPZB, Noso-
vič, Bjałbkevič Mohylew, Šaternik Červ.). ~

Psl. *kortě́kэ* kontynuuje dawny przymiotnik o temacie na -u-: *kortu-* (zachowany w starych derywatach i w komparatiwie *kortě́jэ*, por. pol. *krótszy*). Dokładny odpowiednik: lit. *kartūs* 'gorzki', por. też stind. *kaťú-* 'ostry, gryzący' (< *křt-u-*) (krytycznie o tym ESSM XI 102), łac. *curtus* 'skrócony, obcięty' (< *křt-ó-*). Wszystkie od ie. (s)*ker-t-* należącego do pierwiastka (s)*ker-* 'ciąć, odcinać'. Pierwotne znaczenie psl. *kortě́kэ* 'obcięty, krótko odcięty, skrócony', a stąd 'krótki, mały'. Według ESSM XI 102 pochodna rdzenia czasownika *kert-* (por. lit. *kiřsti, kertù* 'odciąć'), czyli od formy z samogłoską rdzenną -o- *kortě*. *Kortě*, wyabstrahowane z *kortě́kэ*, jest etymologicznie identyczne z *kortě* 'raz, razy' (zob. *kortě* : *kortě́*) 'cios' < 'tnący cios', a znaczenie 'krótki' rozwinęło się z 'odcięty'. Taka tożsamość i informacja, że *kortě* 'raz, razy' ma samogłoskę rdzenną -o- wystarczy, aby rozważyć etymologicznie identyczne *kortě* w *kortě́kэ* jako podstawę na -o-. Zdaniem Machka ES² 290 nie można rozdzielić od irl. *garit, gairit*, por. *gairid* 'krótki', z czym nie zgadza się ESSM XI 101 z powodu oparcia tylko na danych semantycznych.

Sławski SE III 159, ESSM XI 101, Boryś SE 263, Berneker SEW I 576–576, Trautmann BSW 131, Brückner SE 270–271, Vasmer REW I 633, Machek ES 233, Pokorny IEW 941–942, ESUM III 42.

B.R.-Ż.

kortě : kortě́ 'razy': wyraża ilość powtórzeń samodzielnie lub jako człon przysłówków złożonych odnoszących się do częstotliwości

~ pol. *-kroć* w złożeniach z liczebnikiem, zaimkiem, przysłówkiem: *trzykroć, ilekroć*, stpol. od XIV w. *-kroć*: w złożeniach z liczebnikami: *dwójckroć, dziewięćkroć, pięćkroć, siedemdziesiątkroć, stokroć*; z przysłówkiem, zaimkiem: *częstokroć, ilekroć, ilkokroć, kilekroć, kilkokroć, kilkokroć, niewielekroć, tylakroć, tylkokroć, wielekroć, wielkokroć, wtorekroć* (Słownik stpol., SP XVI IBL), czasem *kroć* w pisowni rozdzielnej jako osobny wyraz (L.), pol. od XVIII w. *krocie* 'bardzo duża ilość czegoś, zwłaszcza pieniędzy' (WSJP, L.), też dial. *kroć* 'sto', *kroc* (Karłowicz SGP), kasz. *kroc* 'raz' (Lorentz PW), dłuż. *krot* '-kroć, razy' tylko w połączeniu z liczebnikiem: *dwa krot, tśi krot* (Muka, Starosta, Zwar, Šwjela), głuż. *-kroć, króc* (nieodmienny rzecz. m. i f.) 'raz': *jónkróc* 'jeden raz', *tón króc* 'tym razem' (Pfuhl), czes. *-krát* 'razy': *desettisíckrát, dvěstěkrát, kolikrát, mnohokrát* (Přir. slov.), stczes. od XV w. *-krát* 'razy': *jednokrát, jednúkrát, častokrát, několiko-krát, několik-krát, několikrát* (Gebauer Sl.), *krát* też jako rzeczownik odmienny: na druhý *krát*, jedním *krátem*, dvema *kráty* : dvojím *krátem* (ESSČ, Jungmann), też dial. *krát', krat, -krat* 'ts.' (Kazmír Valašsko, Dejna Kuców, Králík Kelč 13, 97) i n.m. *Kraty* (Profous MJČ II 374), sła. od XVI w. *-krát* '-kroć, razy w liczebnikach złożonych': *dvakrát, trikrát, pätkrát, koľkokrát, veľakrát* (SSJ), dawne też *jedenkráté* (HSSJ), też dial. *mnohokrát* (SSN);

słę. od XVI w., dziś przestarz. *krát, kràt* 'razy; wyraża liczbę powtórzeń', 'współcześnie w matematyce wyraża mnożenie': *prvo krat, zadnjo krat*; do tretje *krati* (Besedje 16. st., Pleteršnik, SSKJ), też dial. *krat* (Novak Prekmur, Tominec Črni vrh,

Gregorič Kostel), ch./s. od XV w. *kpâm* m. i od XVII w. ż. ‘razy - samodzielnie i w liczebnikach złożonych – -kroć’: jedan *krat*, dwa *krata*, *dvakrat*, dvoje *krat*, koliko *krat*, vele *krat*, često *krat* (RJAZ, RMat., RSAN), dial. *krat* ‘ts.’ (Večenaj–Lončarić Gola, Palkovits Burgenland), scs. **кратъ кратъ** ‘raz’: **дѣва краты, пать краты** (Sadnik–Aitzetmüller HAT, SR BAN), bułg. dial. *kpàma* ‘koniec’ (BDial. I 100: Strandža), maced. dial. *kram*, *kpama* ‘część arszyna – dawnej ros. jednostki długości równa 2 cm’ (MJ II 7, 1951, 166). ~

Brak kontynuantów psł. *kortъ* w językach wsch.słów. wynika z obecnych w nich wczesnych zapożyczeń z cs. **кратъ**. W ukr. dial. *-krot* : *-kroť* i brus. *króć* z polskiego (ESUM III 105, Sławski SE III 117).

Psł. *kortъ* f. : *kortъ* m. ‘raz’, z odpowiednikami lub pokrewnymi wyrazami w bałt.: lit. *kařtas* ‘raz’, *kartà* ‘rząd, szereg, kolejność’, *kártis* ‘długi rząd, szereg’, łot. *kārta* ‘warstwa, kolejność, rząd; słój drzewa; raz’. Z apofonią należą tu identyczne znaczeniowo: stind. *-křt* w *sa-křt* ‘jeden raz’, awest. *ha-kərət* ‘ts.’, stind. *křtvah* ‘raz’, pierwotnie samodzielne, później tylko w złożeniach. Wszystkie te wyrazy od ie. *(s)ker-t* ‘ciąć, odcinać’ z przyr. *-b* : *-z* i z właściwą archaicznym rzeczownikom dewerbalnym wymianą rdzennego *e* : *o*, psł. *čьrъ cěrsti* ‘wycinać bruzdę’, por. lit. *kertù kīrsti* ‘ciąć, siekać’. Pierwotne znaczenie ‘cięcie, raz’, podobnie jak w synonimicznym, odczasownikowym psł. *razъ* : *řezati*. Machek ES² 290 uważa, że synonim *raz* < *řezati* pozwala sądzić, że liczeniu pierwotnie towarzyszyły nacięcia na kiju.

Sławski SE III 117, Boryś SE 260, Berneker SEW I 576, Brückner SE 267–268, Trautmann BSW 130–131, Fraenkel LEW 258, Machek ES 232–233, Vasmer REW I 657, ESSM XI 99, ESBM IV 277, Pokorny IEW 941–942. B.R.-Ż.

korva ‘krowa’, ‘vacca’

~ pol. *krova* (Słownik stpol. Mącz., Bart. pol.-łac., SP XVI IBL, Słownik Kochanowskiego), *krowa*, *krowa* cielna, *krowa* jałowa (powszechne w dial. np. Ondrusz, ok. Żywca, SGŚC, Kucała PSM, Gruchmanowa Kramska, Górnowicz Malbork, Maciejewski Chełm.-dobrz.), dojno *krova* (Szymczak Domaniewek), też ‘samica jelenia’ (SOWM), kasz. *krova* ‘krowa’ (Sychta SK), połab. *korvo* (Polański SE 276, Polański–Sehnert), dłuż. *krowa* ‘krowa’ (Muka), głuż. *kruwa* ‘krowa’ (Jakubaś, Pfuhl, Kral), dial. *krova* (Schroeder Schleife), czes. od XIV w. *kráva* ‘krowa’ (Flajšhans Klaret, Gebauer Sl., Jungmann, SSJČ, też dial. np. Haller Podřipsko, Horečka Frenštát, Bělič Dol., Skulina Mor.-slov.), sła. od XV w. *krava* (SSJ, HSSJ, Ryšánek Žil. kn.), też dial. (Diss. Slav., Ripka Dolnotrenč., Matejčík Novohrad, Habovštiak Orava: też *kráva*, SSN);

słē. *kráva* ‘krowa’ (Pleteršnik, SSKJ), ch./s. *kràva* ‘krowa’, też ‘biedronka, Coccinella septempunctata’, ‘rodzaj muszki’, bot. ‘Agnimonia eupatoria’ (RJAZ, RSAN), scs. **крава** ‘krowa’, bułg. *kpàva* ‘krowa’, też ‘rodzaj rośliny, ostu’ (Mladenov BTR, RBKE też dial. (Stojkov Banat), też ‘rodzaj rośliny, ostu’ (Mladenov BTR, RBKE), maced. *kpava* ‘krowa’ *kpava* jałова, стелна (też dial. Vidoeski Kumanovo);

strus. i rus.-cs. **крава** ‘krowa’ (Slovarь DRJ, Srezn.), ros. *ко́рова* ‘krowa’ (też dial., SRNG), ‘sieć do łowienia semgi’ (Sl. staroobrjad. Zabajkałja), ukr. od XV w. *коровá* (SUM,

też dawne: SSUM, Żel., Hrinčenko, Smal-Stockyj NSPU), dial. *коровá* 'ts.' (Żytecъkыj Narys, Onyškevyč Bojk, Janów SH, też *коровá* z akcentem pod wpływem polskim: AG-Bojk, Stieber AJŁemk), brus. *карóва* 'krowa' (TSBM, Słownik Skaryny, HSBM: *корова*, w XVI w. też cerk. *краса*), też dial. (Scjaškovič Grodno, Słownik Sennensščyny, Šaternik Červ., SPZB: też *коровá*), дойна́я *карóва* (Jurčanka Slovazl.), пад *карóву* 'doić krowę': ідзі пат *карову* (Słownik Sennensščyny, Nar. slova 271), *корова* (Bjałykevič Mohylew). ~

Najprawdopodobniej derywat od szczątkowo zachowanego *korvъ* (zob.), zapewne jeszcze w okresie bśl. Dokładny odpowiednik, także pod względem akcentowym, w lit. *kárvė* 'krowa'. O stosunkach akcentowych zob. Sławski SE III 146 za Kuryłowicz Acc. 185.

B.Cz.-Sz.

korvъ *korva* 'wół', 'bos'

~ pol. dawne od XVI do XVIII w. *karw* 'wół, szczególnie stary, leniwy', dziś dial. pñ. (Sławski SE II 90). ~

Por. też NM *Karwia*.

Wyraz zachowany szczątkowo, tylko w języku pol. z formie występującej wyłącznie w językach pñ.-lechickich, w tym w dial. Polski północnej. Możliwość derywacji na gruncie pol. od kontynuantu psł. *korva* wyklucza inny etap rozwoju wokalizmu. Najbliższe odpowiedniki w łac. *cervus* 'jeleń', cymr. *carw* 'ts.', alb. *ka* 'wół'. Zanik wyrazu w językach słow. może być wyjaśniony wczesną specjalizacją nazw dla wołu i byka.

M.J.

korvъjъ *korvъja korvъje* 'krowi, właściwy krowie, pochodzący od krowy', 'vaccinus'

~ pol. *krowi* 'właściwy krowie, należący do krowy, pochodzący od krowy' (też dial. np. Karłowicz SGP, Steffen Warmia, AGM), *krowi* gnój, *krowie* gamby (Maciejewski Chełm.-dobrz.), połab. *korwē* 'krowi' (Polański SE 276), czes. *kraví* 'krowi' (SSJČ);

słē. *krāvji* 'krowi', ch./s. *krävjlj* 'krowi', dawne i dial. *krävijī*, bułg. *краву* 'krowi', maced. *кравју* 'krowi' (Vidoeski Kumanovo, Blaže Koseski);

ros. dial. *корови́й* (i cerk. *крави́й*) 'przynależny krowie', ukr. *корови́й* 'krowi' (Hrinčenko), *корови* (SDU, Turčin Tylicz), brus. *краві́й* 'krowi' (Słownik Skaryny), dial. *краві́й* 'krowi' (Jurčanka Nar. sin.). ~

Por. dłuż. *krow'ecy* 'krowi' (Muka), głuż. *kruvaca* hródź, *krov'eca* gróź (różne okolice Górnych Łużyc, Wirth BSS);

2. ukr. z XV w. *коровієвъ* 'krowi' (SSUM);

3. też liczne derywaty z suf. *-akъ*: pol. dial. *krowiak* 'pomieszczenie dla krów' (Steuer Sulków), czes. dial. moraw. *krav'ak* 'wóz' (Bartoš DSM), *krav'ak* (Svěrák Karlovice), ros. dial. *коровя́к* 'jakiś grzyb' (Opyt), *коровяк* 'nawóz krowi', też 'rodzaj rośliny Carduus L.' (Sł. Czerkiewszczyzny), ukr. *коровя́к* 'nawóz krowi', też bot. *коров'я́к* 'Verbascum phlomoides' (SUM), brus. *караўя́к* 'kał krowi' (TSBM, też dial., np. SNM), *каравя́к* 'dziewanna' (SPZB). ~

Derywat od *korva* z suf. *-ъjъ*. O budowie zob. Meillet Ét. 377, Łoś GP II 17.

B.Cz.-Sz.

korz *kora* ‘naczynie wytworzone z kory’, ‘vas ex cortice factum’

~ scs. **коръ кора** ‘miara pszenicy’ (SJS: Zogr., Sadnik–Aitzetmüller HAT). ~

Pozostałe poświadczenia niepewne, por. czes. dawne *kor* ‘żydowska miara czegoś’: desátau částku *koru* (Jungmann) i pol. dial. *kory* pl.: z sikory mięsa dwa *kory* (Karłowicz SGP).

Najprawdopodobniej związane z *kora*. Na psł. pochodzenie tego odosobnionego wyrazu wskazuje dobrze poświadczony demin. od niego *korъсь* ‘naczynie do przechowywania zboża’ (zob.). Inaczej Vasmer, Zbornik Jagić 271–273, który uważa wyraz za pożyczkę z gr. *κόρας*.

ESJS 342.

Sz.P.

korztiti *korztō* płn. : **korztēti** wsch. *korztějō* ‘drażzyć, wiercić’, ‘cavare’; ‘męczyć, trapić’, ‘torquere’

korztiti: ~ pol. od XVII w. nieos. *korcić* ‘nie dawać spokoju; trapić, kusić, nęcić, pobudzać’ *korci* go ‘bierze go chęćka’ (SJP PAN, SW, SJP PWN, L., SWil., też dial. Szymczak Domaniewek, Dejna RKJŁ XXIII 229, Szewczyk Lachy Sądeckie, Olesch Sankt Annaberg), ‘napawać niepokojem, gniewem, drażnić, kusić’ (Lehr Spławieński SJP, L.), dial. ‘męczyć’ (Paryl Tuligłowy), głuź. *korcić* ‘drażzyć robić zagłębienie’ (Kral, Pfuhl), śla. dial. *kortit* ‘niepokoić, pobudzać do czegoś, wabić’ (SSN, Buffa Dlhá Lúka). ~

korztēti: ~ ros. *кормѣть* ‘z niecierpliwością oczekiwać czegoś, wypatrywać’, ‘chcieć, pragnąć czegoś bardzo’ (Dal.), dial. *кормѣть* : *кормѹть* ‘odczuwać nieodpartą chęć zrobienia czegoś’ (SRNG, Opyt, Slovarь Smolensk.), ‘odczuwać ból, nieprzyjemne uczucie bądź niepokój wewnętrzny’ (SRNG, Opyt Dop.), ‘pracować wytrwale z dużym zaangażowaniem’ (SIAN, też dial. SRNG), ukr. *кормѹму* ‘chcieć czegoś, pragnąć czegoś, mieć na coś ochotę, ciągnąć do czegoś; kusić, nie móc się czegoś doczekać’ (SUM, Hrinčenko, Żel, też dial. Janów SH, Janów Moszkowce, Sl. ukr. woroneż.), brus. *карпѹць* : *карпѹць* ‘bardzo chcieć, pragnąć czegoś’ (TSBM, Nosovič, też dial. Slovník Sennenščyny, SPZB, Šaternik Červ., SNM, Rastorguev Brjansk), ‘denerwować, niepokoić, nie dawać spokoju; niecierpliwić się’ (TSBM, Nosovič), też dial. (Scjaškovič Grodno, Rastorguev Brjansk, Jurčanka Mscisl.). ~

Por. głuź. *kortojty* ‘podobny do koryta’ (Jakubaš).

Denominativum od *korzto* (zob. *koryto* : *korzto*) z suf. *-iti*, we wsch.słow. też z suf. czasowników stanu na *-ēti*. Realnie zaświadczone tylko w znaczeniach przenośnych, pochodnych od pierwotnego ‘dłubać, drażnić’.

Sz.P.

koryto : **korzto** ‘podłużne naczynie drewniane wydrążone w pniu’, ‘alveus, cisterna’; ‘łódź wydrążona w pniu’, ‘navis in trunco cavata’

koryto: ~ pol. od XIII w. *koryto* ‘podłużne naczynie drewniane, zwykle wydrążone w pniu lub zbite z desek, służące do pojenia i karmienia zwierząt domowych’ (SJP PAN, SW, SJP PWN, SWil., Lehr-Splawieński SJP, SP XVI IBL, Słownik stpol.), (też w dial. np. Górniewicz Malbork, Dejna RKJŁ XXIII 230, Olesch Sankt Annaberg, Cechosz-Felczyk Podole, Zdaniukiewicz Łopatowszczyzna, SOWM), ‘podłużne

naczynie, zwykle drewniane, wykorzystywane do różnych prac, np. przechowywania produktów spożywczych, wyrobu ciasta na chleb, oparzania świń, prania, kąpieli, folowania sukna itd.’ (Lehr-Splawiński SJP, SP XVI IBL, Słownik stpol., powszechne w dial. Karłowicz SGP, SOWM, Maciejewski Chełm.-dobrz., Górniewicz Malbork), ‘wyżłobienie w ziemi utworzone przez stały lub czasowy bieg wody, łożysko (rzeki, potoku, strumienia)’ (SJP PAN, SW, SJP PWN, SWil., Słownik stpol.), dial. ‘niecka, rowek’ (Karłowicz SGP), kasz. *korëto* ‘koryto służące do karmienia i pojenia zwierząt domowych’, ‘koryto do pieczenia chleba’ (Sychna SK), połab. *tõrâitë* ‘koryto, małe koryto do karmienia pszczoł’ (Polański-Sehnert), ‘koryto, dzieża’ (Rost), dłuż. *kóryto* ‘koryto, żłób’ świńce *kóryto*, krowce *koryto* (Muka, Fasske Vetschau), głuż. *koryto* : *korto* ‘koryto’ (Jakubaś, Pfuhl, dial. Jentsch Rodewitz), czes. *koryto* ‘żłób służący do karmienia i pojenia zwierząt’ (Přír. slov., SSJČ, Gebauer Sl., również dial., np. Bartoš DSM), ‘wyżłobienie, którym spływa ciek wodny’ (Přír. slov., SSJČ, Gebauer Sl., też dial. Bartoš DSM), śla. od XVI w. *koryto* ‘podłużne drewniane naczynie wydłubane w pniu drzewa lub zrobione z desek, wykorzystywane do różnych prac gospodarskich, np. do zasilania mięsa, słoniny, a w przeszłości do prania, mycia, wyrabiania chleba’: chlebové *koryto* (SSJ, SSSJ, HSSJ, też dial. SSN, Matejčík Novohrad, Ripka Dolnotrenč.), ‘wyznaczone brzegami miejsce cieku wodnego, np. rzeki, potoku’ (SSJ, SSSJ, HSSJ, też dial. SSN, Matejčík Novohrad), dial. ‘wąska dolina, wąwóz’ (SSN);

śle. od XVI w. *korító* ‘podłużne zwykle drewniane naczynie, służące do karmienia i pojenia inwentarza’: svinjsko *korito* (SSKJ, Pleteršnik, Besedje 16. st., też dial. Tominec Črni vrh, Rigler Notr., Karničar Obir), ‘podłużne naturalne lub sztuczne zagłębienie na powierzchni ziemi, po jakim spływa woda’: v *kortu* pod hišo teče potok (SSKJ), ‘różne przedmioty o kształcie koryta, np. elementy młyna’ (SSKJ), ‘barć’ (Pleteršnik), ‘kotlina’ (Pleteršnik), ‘prasa (tłocznia) winna’ (Pleteršnik), ch./s. *kòrito* : *kòpumo* ‘podłużne naczynie wydłubane w pniu drzewa albo wykonane z metalu, kamienia itp., służące do przechowywania wody, prania bielizny, kąpieli itd.’, ‘naczynie służące do karmienia i pojenia inwentarza domowego’, ‘inne przedmioty o podobnej formie, np. kolebka, dzieża, kadź’, ‘zagłębienie, rów, którym płynie lub płynęła rzeka, potok itp.’ (RSAN, RJAZ, RMat.), w wymienionych znaczeniach też dial. chorw. (np. ČDL, DevinNuovSelo, Houtzagars Orlec, Večenaj–Lončarić Gola), ‘korpus łodzi’, ‘część ludzkiego szkieletu, odcinek tułowia w jakim znajduje się miednica’ (RJAZ), cs. *коруто* ‘rów, rynna, koryto’ (Miklosich LP), bułg. *корүмо* ‘podłużne naczynie wykonane z drewna, kamienia lub metalu, wykorzystywane do pojenia i karmienia inwentarza, a także innych prac, np. prania, kąpania, wyrabiania ciasta’ (Rečnik Botev, RBE, BTR, Gerov, też dial.: BDial. III 92, BDial. VI 186, Płd. Rodopy, Mladenov Trakija), ‘zagłębienie wypłukane przez płynącą wodę, koryto rzeki, potoku’ (BTR, RBKE), ‘koryto doprowadzające wodę w młynie’ (RBE, Mladenov BTR, Gerov), ‘nie wielki statek, łódź’, ‘kotlina’, ‘skrzynia służąca do przechowywania i transportu winogron’ (RBE, Mladenov BTR, Gerov), dial. ‘skrzynia do jakiej wpada zmielone ziarno w młynie’ (RodopSb. V 314), maced. ‘naczynie służące do karmienia inwentarza’

(RMJ, SM-P), 'podłużne naczynie służące np. do prania lub kąpeli', 'koryto rzeczne', 'niecka jeziora' (RMJ), dial. 'koryto doprowadzające wodę w młynie' (BDial. VIII 255: Kostur);

ros. od XI w. *корыто* 'podłużne naczynie, najczęściej zrobione z przepołowionej i wyłobionej bali lub wykonane z innego materiału, służące do rozmaitych prac domowych, np. karmienia i pojenia zwierząt, prania bielizny, przy warzeniu piwa (na moszcz lub brzeczke), wyrabiania ciasta chlebowego itp.': *пивное корыто*, *мучное корыто*, *хлебное корыто* (SRJ, SSRJ, SRJ XI–XVII, Dal, SAR, Srezn.), (również dial., np. SRNG, Slovarь Don., Slovarь Mordov., Myznikov Belomorye), 'o starej, nieprzydatnej łodzi' (SRJ), dial. 'nieduża łódka, czółno wydrążone w pniu' (SRNG, Sl. Priamur'ja), 'o nieumiejętnie wykonanej łodzi' (Myznikov Belomorye), dial. 'koryto rzeki' (SRNG), 'zapora na rzece' (Slovarь Kamčatki), 'rodzaj pułapki na ryby' (SRNG, Sl. Priamur'ja), 'wryta w ziemi pułapka na lisy zamaskowana gałęziami' (SRNG), ukr. *корúто* 'podłużne naczynie wydłubane w pniu lub zbite z desek, służące do karmienia i pojenia zwierząt domowych' (SUM, Żyteckij Narys., Leks. Zyz., Żel., Hrinčenko), (też dial. SDU, Janów SH), 'drewniane naczynie znajdujące się przy źródle, służące do pojenia koni i innych zwierząt domowych' (SUM), 'niecka' (Żel.), (też dial. Verchratskij Znadoby južnorus., Janów SH), 'podłużne naczynie służące do różnych celów, np. przechowywania chleba, do obróbki mięsa' (SDU 359, 373), 'koryto rzeczne' (SUM, Hrinčenko), 'podłużna jama w ziemi' (Hrinčenko), 'dolina między dwiema górami bądź wzniesieniami' (Poles'je 232), 'pancerz żółwia' (Hrinčenko), brus. od XVI w. *карыта* 'podłużne naczynie wydłubane w pniu drzewa lub zbite z desek, wykorzystywane do karmienia zwierząt': *дубовае карыта*, *свіное карыта* (TSBM, HSBM, też dial. Scjaškovič Grodno, Turaŭ, SPZB, Sloŭnik Senneńščyny, NS 192, Bjaľkevič Mohylew), 'o statku, łódce (zwłaszcza starej, nieprzydatnej)' (TSBM, HSBM), dial. 'koryto do prania, balia' (Sloŭnik Sennensčyny), 'gont' (Šatalava BDS). ~

kor̥to: ~ kasz. *korto* 'koryto' (Sychta SK), głuź. *korto* 'koryto' (Jakubaš, Pfuhl). ~

Etymologia niepewna. Zwykle uważane było za nomen instrumenti z suf. *-yto* od pierwiastka *kor-* opartego na formie nominalnej od ie. *(s)ker-* 'ciąć, odcinać', a za najbliższy odpowiednik uznawano łot. *karaūte* 'łyżka'. Trudności sprawia sufix *-yto*, poza analizowanym wyrazem obecny tylko w *kopyto* (Sławski SE II 503, Schuster-Šewc EW 629–630). Sławski SE II 478 dopuszcza również możliwość istnienia formy obocznej z suf. *-to*. Jej kontynuant jest zaświadczony wyłącznie w kasz. i głuź. Schuster-Šewc EW 629–630 uważa ją za wtórne skrócenie psł. *koryto* z wypadnięciem nieakcentowanej samogłoski. Na możliwość istnienia *kor̥to* obocznej do *koryto* wskazują dobrze zaświadczone w pñ.słow. denominativa *kor̥titi* : *kor̥tēti* (zob.).

Zupełnie inne objaśnienie proponuje ESSM XI 121–125, który kwestionuje związek z ie. *(s)ker-* i przychyła się do hipotezy o pochodzeniu od psł. *ryti* z prefiksem *ko-*.

Sz.P.

korytiti sę *korytō sę* pñ. ‘paczyć się, wyginać się na kształt koryta’

~ pol. dial. *korycić się* ‘paczyć się, wyginać się’ (Karłowicz SGP);

sł. *korítiti se* ‘paczyć się, o desce’ (Pleteršnik, Besedišče SJ), dial. ‘zbaczać z obranego toru, wykrzywiać się, paczyć się’ (Tominec Črni vrh);

ros. *ко́рѣтѣться* ‘wykrzywiać się, przybierając formę koryta, żłobu’ (Dal.), dial. ‘stawać się nierównym, wykrzywiać się, zginać’, *ко́рѣтѣмъ* ‘sprawiać, że coś staje się nierówne, wykrzywiać, wyginać’ (SRNG). ~

Denominativum od *koryto* z suf. *-iti*. Lepiej poświadczone w formie zwrotnej. Znaczenie przechodnie prawdopodobnie wtórne. Rekonstrukcja uzasadniona zasięgiem i zgodnością znaczeń kontynuantów. Sz.P.

корьсь *корьса* ‘naczynie wykonane z kory służące do czerpania płynów, picia’, ‘corus’

~ pol. od XV w. dawne i dial. *korzec* ‘naczynie do przechowywania zboża’, ‘miara objętościowa towaru sypkiego mająca różną wartość w różnym czasie i miejscach’, ‘naczynie o różnej pojemności, np. zawierająca 32 garnce’ (Słownik stpol., SP XVI IBL, SWil., L. SJP PAN), ‘miara ciężaru równa w przybliżeniu 98 kg’: *korzec* mąki, pszenicy, kartofli, też powszechne w dial. (np. Sychta Kociewie, Górniewicz Malbork, Dejna RKJŁ XXIII 230–231, SOWM, Szewczyk Lachy Sądeckie, Cechosz-Felczyk Podole), ‘rodzaj korytka na obwodzie koła młyńskiego nasiębiernego (na które woda spada z góry)’ (Słownik Stpol.), ‘miara powierzchni pola, ok. 2/3 morga’ (Lehr-Splawiński SJP, też dial. Szewczyk Lachy Sądeckie), ‘naczynie do wylewania gnojówki’ (Karłowicz SGP), kasz. *korc korca* ‘miara zbóż’, wtórnie ‘zasianego nimi pola’ (Sychta SK, Ramułt), połab. *tōrāc* ‘jednostka miary substancji sypkich’ (Polański SE 886–887), dłuż. *kórc* ‘korzec, miara pojemności’ (Muka, Zapis słowow, Fasske Vetschau), głuż. *kórc* ‘korzec, miarka’ (Kral, Pfuhl), czes. od XIII w. *korec* : *korēc* ‘dawna miara objętościowa (przeważnie ok. 0,936 hl): *korec* żita, brambor, ‘dawna miara powierzchni (przeważnie 2877 m²)’ (Přír. slov., MSČS, też dial. Kazmír Valašsko), ‘naczynie na sypkie substancje, np. zboże’ (Gebauer Sl., Novák SlHus), ‘głęboka łopata używana przy polewaniu, oczyszczaniu z mułu ryb w sieci’ (SSJČ), dial. ‘budka dla ptaków’ (Bartoš DSM, Kazmír Valašsko), sła. od XVI w. *korec* : *koriec* ‘miara objętości substancji sypkich’, ‘naczynie służące do pomiaru objętości’, ‘miara powierzchni pola (obszar, na jakim można wysiać jeden korzec zboża)’ (SSJ, HSSJ, też dial. SSN, Buffa Dlhá Lúka), ‘poprzeczna deska lub wyżłobienie na kole młyńskim, na które pada woda poruszając je’ (SSJ, SSSJ, też dial. SSN), ‘rodzaj sieci rybackiej, na drewnianym szkielecie, w formie worka’ (SSSJ), dial. ‘różnego typu naczynia (najczęściej drewniane)’ (SSN), ‘głęboka drewniana misa lub naczynie z kory brzozonej’ (Kálal);

sł. od XVI w. *kórec -rca* ‘naczynie wykonane z kory, czerpak’, ‘naczynie z długą rączką służące do nabierania płynów’ (Pleteršnik, SSKJ, też dial. Tominec Črni vrh), ‘przegroda na kole młyńskim’ (SSKJ, Pleteršnik, też dial. Karničar Obir), ‘miara objętości zboża (ok 39 l.)’ (SSKJ, Pleteršnik), ‘miara powierzchni, ok 2000 m²’ (SSKJ),

scs. **корьць корьца** 'korzec, miara pojemności' (SS X–XI, SR BAN, Sadnik–Aitzetmüller HAT, SJS: **сътомь корецъ пышениця**), cs. **корьць** 'naczynie' (Miklosich LP);

stros. i rus.-cs. **корецъ** 'miara objętościowa zboża (pojemność jednego naczynia)', 'czerpak wyżłobiony w korzeniu' (Slovarь CSRJ, SAR, Ruk. Leks.), 'naczynie (np. z kory brzozonej) przeznaczone na substancje sypkie lub płynne i służące do ich pomiaru' (SRJ XI–XVII, Srezn.), 'skrzynia w młynie, do której sypie się mąka z kamieni młyńskich' (SRJ XI–XVII, Ruk. Leks., Slovarь CSRJ, SAR), 'miara powierzchni ziemi ustalana poprzez ilość wysianego ziarna odmierzzonego korcami', 'część sochy, poprzeczna belka' (SRJ XI–XVII, Dal), ros. dawne i dial. **корѣу корца** 'naczynie służące do nabierania substancji sypkich lub płynnych', 'czerpak pierwotnie wykonywany z drewna lub kory, np. brzozonej' (SRJ, SSRJ, Dal), dial. 'ts.' (np. SRNG, Slovarь Don., Slovarь Smolensk., Slovarь Urala, Slovarь Karelii, Slovarь Novosibir., Slovarь volog. nar., Sl. Priamur'ja), 'dawna jednostka pomiaru zboża (pojemność jednego naczynia)' (Dal, SRNG), 'skrzynia, kosz w młynie, do którego wsypuje się zboże' (Dal, Slovarь Don.), 'drewniane naczynie przeznaczone do picia' (Slovarь Mordov, Manaenkova SRGB), 'miarka przy sprzedaży mleka' (Mirtov. Don.), 'kobiałka, pojemnik z kory brzozonej' (Manaenkova SRGB), 'szufla służąca do wsypywania lub odmierzania ziarna albo mąki' (SRNG), 'otwór, przez który wsypuje się ziarno na kamień młyński' (SRNG, Ivanova Sl. Podmoskov'ja), ukr. od XV w. (też NM z Wołynia **Корець**, вь **Корцы**, SSUM), dawne i dial. **корѣу** 'miara objętościowa ciał sypkich' (SSUM, Hrinčenko, Leks. Zyz., Żyteckij Narys., też dial. Slav. Leks. 29: **Żyтомierz**, KDO, Moskalenko Odesa, Mat. Bukovyna), **корець** (Żel.), **корець** : **кірець** **кірця** 'drewniany lub metalowy kubek lub czerpak z rączką' (SUM, Bileckij-Nosenko, Hrinčenko), dial. 'dzieża, w której mieściło się 80 kg ziarna lub mąki' (Moskalenko Odesa), brus. **капѣу** 'drewniane lub metalowe naczynie z rączką, służące do nabierania napojów' (TSBM, HSBM, też dial. Rastorguev Brjansk, Turaŭ), 'kubek' (np. Lysenko SPH, Scjaškovič Grodno, Jankova Loeŭ, Turaŭ, Bjałkevič Mohylew), dawne i dial. 'miara substancji sypkich' (HSBM, NS 192, Lysenko SPH), 'duża skrzynia do przechowywania ziemniaków', 'część żaren' (Šatalava BDS), 'część koła młyńskiego' (SPZB). ~

Brak dokładnych odpowiedników. Por. lit. *kařtis* 'korzec, miara zboża', z tym samym rdzeniem, ale o odmiennej budowie. Według Sławskiego SE II 504–506 najprawdopodobniej demin. z przyrostkiem -ьсь od wyjątkowo poświadczonego *korz* (zob.). Według ESSM XI 129–130 *корьсь* jest bezpośrednim derywatem od *kora*, opartym na analogicznych formacjach (por. *kopa* : *kopъ* : *корьсь*). Podstawą motywacji byłby wyrób niewielkich naczyń z kory, znaczenie 'naczynie do przechowywania zboża' musiałoby powstać po zaniku świadomości związku słowotwórczego z *kora*. Por. także Moszyński KLS I 294–295. W ESSM XI 129–130 również przegląd innych, nieaprobowanych przez autorów, objaśnień.

Sławski SE II 504–506, ESSM XI 128–130, Moszyński KLS I 294–295, Valčáková, SEB XVIII 408–410.

Sz.P.

kosa 1. ‘żelazne łukowato wygięte ostrze służące do ścinania zboża, trawy, sierp’, ‘falx’; *klepati kosę* ‘ostrzyć sierp przez jego wyklepywanie’, ‘falcem acuerē’

~ pol. *kosa* od XIV w. ‘długie, lekko zakrzywione ostrze służące do ścinania zboża i trawy’, ‘krzywy nóż jako część maszyn rolniczych’ (już w XVI w. ‘kosa do sieczki’, SP XVI IBL), stpol. też ‘wygięte łukowato pióro w ogonie koguta’ (Słownik stpol.), powszechne dial. ‘narzędzie do ścinania trawy’ (np. Olesch Sankt Annaberg, Tomaszewski GŁ, Dejna RKJŁ XXIII 232, Sychta Kociewie): *k^uosa klepać* (Paryl Tuligłowy, Brzeziński Krajna), *o^ustra, t^uompa k^uosa* (Brzeziński Krajna), ‘koszenie’: *u^unka* do paśi i do *kosi* (SOWM), też ‘wygięte pióro w ogonie koguta’ (Karłowicz SGP), też ‘sierp księżycy’: *kosa* już *śvéci* (Sychta Kociewie), kasz. *kosa* ‘narzędzie do żęcia trawy i zboża’, pl. *kosě* bot. ‘bociani nosek’, *Erythraea centaurium*, ‘księżyc ukazujący się w kształcie sierpa’: *kosa* już *śv’ěci* (Sychta SK), połab. *tōsā* ‘sierp’, dłuż. *kōsa* ‘narzędzie do ścinania trawy o łukowatym kształcie’: *tšawna kōsa*, *żytna kōsa*, *kōsu klapas* (Muka), *kosa* ‘narzędzie do ścinania trawy’ (Kral, Pfuhl, Jakubaš: *kosu klepać*, też dial. Michalk Neustadt), mała *kosa* ‘sierp’ (Sor. SA I m. 69), czes. od XIII w. (glossy z Mater Verborum, Gebauer Sl.), *kosa* ‘sierp; kosa’, ‘ostry nóż o łukowatym kształcie, część maszyny rolniczej, np. sieczkarni, żniwiarki’ (Přír. slov., Gebauer Sl.: *kosa* s obú stranú ostrá), też ‘mierzeja rzeki mająca kształt łuku’, vlčí *kosa* ‘narzędzie w formie kłody obitej ostrym żelazem dla ochrony owiec przed wilkami’ (Gebauer: XV w.), dawne ‘podstawa pióra ptaka’, ‘pióro ptaka’ (Jungmann), dial. moraw. *kosa* ‘narzędzie do sieczenia zboża, trawy itd.’, ‘część tnąca kosa’ (Gregor Slav.-buč., Kazmír Valašsko, Králik Kelč, Lamprecht Opava, Bělič Dol., Steuer Baborów: jak je *kosa naklepanau* to dobře seče), ‘długie zagięte ptasie pióro na kapeluszu’ (Bělič Dol.), ‘księżyc w nowiu’ (Kazmír Valašsko), śla. *kosa* ‘żelazne narzędzie do ścinania trawy o łukowatym kształcie’, też dial. *kosa* ‘ts.’ (Habovštiak Orava, Ripka Dolnotrenč., Sipos Bükk-Gebirge Matejčík Novohrad, Buffa Dlhá Lúka), też ‘pióro z ogona ptaka’ (Kálal);

śle. *kōsa* ‘sierp, ‘narzędzie do ścinania trawy’: *koso* (srp) *brusiti*, *klepáti*, ‘nóż kuśnierski’, ‘wąski półwysep o łukowatym kształcie’ (Pleteršnik, SSKJ, Megiser 1952), ch./s. *kōsa* ‘narzędzie rolnicze służące do cięcia trawy’ (RJAZ, RSAN, Mat.), *kleplje kosu* (RMJ), dawne też ‘nóż kuśnierski’ (Vuk), dial. ‘wygięte w kształt łuku pióro w ogonie koguta’, w XVIII w. NW *Köse* ‘gwiazdozbiór Oriona’, dial. chorw. czakaw. *kōsa* ‘kosa, sierp’ (ČDL, HDZ I 164), dial. serb. *kōsa* ‘narzędzie do ścinania trawy’, ‘pokos, miara łąki’ (Elezović Kos.-Met.), ‘grzbiet górski, stok, skłon, pochyłość, spadziśtość’ (Elezović Kos.-Met.), cs. **kočá** ‘ostre narzędzie żelazne o łukowatym kształcie do koszenia trawy, zboża’ (SJS, Miklosich LP), bułg. *kočá* ‘narzędzie do ścinania trawy’ (BTR, Gerov), dial. *kōca* ‘narzędzie do ścinania trawy’ (BDial. I 99: Strandža), maced. *koca* ‘narzędzie do ścinania trawy’: *klēna kocama* (RMJ, też dial. Małecki SW);

stros. **kočá** ‘ostre narzędzie żelazne o łukowatym kształcie do ścinania trawy’, ‘znak używany przez bartników’ (Srezn., SRJ XI–XVII), ros. *kočá* ‘narzędzie do koszenia trawy’: *махать косой*, *точить коцу*, ‘łukowato wygięte pióro w ogonie koguta’, ‘wąski półwysep w kształcie łuku, mierzeja’, dial. *kočá* ‘żelazna część kosa, ostrze kosa’ (Slovarъ Severa, Slovarъ Novosybir, Slovarъ Karelii), *косить первой косой* ‘zaczynać

sianokosy' (Slovarʹ Severa), 'wąski półwysep w kształcie łuku, mierzeja' (Meľničenko Jaroslavl), ukr. *коча* 'narzędzie gospodarcze do żęcia trawy, żyta, itp.': *кочають коси* (SUM, też dial. hucul., Janów SH), 'długi, wąski półwysep' (SUM), brus. od XV w. *каца* 'narzędzie do żęcia trawy, zboża złożone z żelaznego łukowato zgiętego ostrza i drewnianej rękojeści': *кляпаць касы* (TSBM), dawne też 'broń z szeroką częścią tnącą' (HSBM), 'długi wąski półwysep', pl. *касы* 'śledziona' (TSBM), dial. *каца* 'narzędzie do żęcia trawy, siana' (SPZB, Turań), 'promień', 'śledziona' (SPZB). ~

Por. stczes. z XIV w. *kosina* 'pióro ptasie; lotka' (Gebauer Sl.).

Etymologizowane na wiele sposobów, przy czym zwykle ostatecznie jest sprowadzane do ie. *kes-* 'drapać, skrobać', a za najbliższe odpowiedniki uważane są lit. *kàsti kasù* 'kopać, grzebać, ryć', *kasyti* 'drapać, skrobać', o czym więcej pod *česati* (zob.).

Przekonujące wydaje się objaśnienie Sobolewskiego i Brücknera (Sobolevskij, Slavia V 445–446, Brückner SE 259) o substantywizacji adi. *kosz* (zob.). Pierwotnie nazwa samego żelaznego ostrza używanego do żęcia trawy i zbóż. Rozróżnienie na ostrze i drzewiec do dziś zachowane w dial. ros., a pośrednio wskazuje na nie też nazwa drewnianego drzewca *kosisko* (zob.). Nazwa motywowana charakterystycznym łukowato zagiętym ostrzem. Możliwa choć niepewna prasłowiańskość innych występujących powszechnie w słowiańszczyźnie nazw motywowanych łukowatym kształtem, np. wygiętego pióra w ogonie ptaka albo długiego pasa ziemi oblanego z obu stron wodą; ostatnie znaczenie Vlajić-Popović proponuje wyodrębnić jako psł. *kosa* 3. (Vlajić-Popović, Etim. 2000–2002, 52–61). Przy takim traktowaniu *kosa* 1. i *kosa* 2. byłyby niezależnie powstałymi homonimami. Niezależne powstanie obu wyrazów przyjmują także Meillet (Meillet Ét. 178 i Meillet SC 28, zdaje się do tego przychylić i ESJS 343) i Machek przyjmując, że *kosa* 'sierp' jest związana z ie. rdzeniem *k'es-* 'ciąć', a zatem z wariantem spalatalizowanym ie. *kes-*, który w psł. powinien dać refleks *s-* (por. stind. *śasti, śāsati* 'ciąć'), o próbach rozwiązania tej trudności zob. Machek ES² 280, Meillet Ét. 178. Zwolennikiem wspólnego pochodzenia obu rzeczowników jest np. Sławski SE II 516 i ESSM XI 133–135. Sławski w ogóle nie wydziela dwóch leksemów psł., traktując 'sierp' i 'warkocz' jako znaczenia tego samego leksemu psł. *kosa*, za pierwotnie znaczenie uważając albo 'narzędzie służące do czesania, darcia zboża, trawy' albo 'narzędzie w kształcie warkocza'. ESSM XI 133–135 opowiada się za wtórnością znaczenia 'narzędzie' wobec znaczenia 'warkocz', co miałyby być motywowane podobieństwem kształtu. Zasadniczą przeszkodą wobec tej argumentacji jest wątpliwość, czy 'warkocz' jest rzeczywiście znaczeniem, które mogło dać początek znaczeniu 'sierp', por. zdanie ESSM na ten temat przy *kosa* 2. Możliwość bezpośredniej derywacji *kosa* 'sierp' od *česati* 'drapać, skrobać, czesać' dopuszcza Boryś SE 251 przy założeniu, że czasownik ten wytworzył wtórnie znaczenie 'ciąć ukośnymi ruchami, ucinąć na ukos'.

Sobolevskij, Slavia V 445–446, Brückner SE 259, Meillet Ét. 178, Meillet SC 28, Machek ES² 280, Melničuk, Etim. 1966, 195, ESJS 343, Skok ER II 161–162, Sławski SE II 516–518, Boryś SE 251, ESSM XI 133–135, Vlajić-Popović, Etim. 2000–2002, 52–61.

M.J.

kosa 2. ‘włosy, czupryna’, ‘capilli, cirrus’, ‘warkocz’, ‘coma’

~ pol. dawne od XV w. ‘grzywa różnych zwierząt’ (Słownik stpol.), stpol. też *cosy* cokołthowe ‘pióra kogucie’ (za Gebauerem Sl.), ‘fryzura kobieca, splecione włosy, warkocz’ (SP XVI IBL), też dial. ‘warkocz’ (Paryl Tuligłowy, Maciejewski Chełm.-dobrz., Cechosz-Felczyk Podole), ‘warkocz lnu’ (Maciejewski Chełm.-dobrz.), głuź. astronom. *Kosy* ‘warkocz Bereniki’ (Gebauer Sl.), stczes. też NW *Kosa* : *Kosy* ‘nazwa gwiazd z gwiazdozbioru Oriona’ (Gebauer Sl.), też dial. *kosy* ‘pasma w gwiazdozbiore Oriona’ (Bartoś DSM), sła. dial. *kosa* ‘rodzaj fryzury kobiecej, warkocz’ (SSN);

serb. dial. *kòsa* ‘włosy, czupryna’ (Francić), dial. ‘osnowa przędzy’, ‘włoski kukurydzy’, ‘ścięgno’, ‘żyła, u zwierząt’, *kòsa* ‘splecione włosy; warkocz’ (Elezović Kos.-Met.), cs. **коса** ‘coma’ (Miklosich LP), bułg. *kòca* ‘włosy na głowie; długie włosy na czubku głowy’: *дълга kòca*, dial. ‘włosy na głowie’ (BDial. I 99: Strandža), maced. *ko-ca* ‘włosy na głowie’, też dial. (Małecki SW);

strus. **коса** ‘uczesanie dziewczyny; kobiety, warkocz’ (Slovarь DRJ, Srezn., SRJ XI–XVII), ros. *kocá* ‘długie splecione włosy’, a także nici, sznurki, przędza splecione w ten sposób: *заплести, расплести kócy*, też dial. (SRNG, Slovarь Karelii, Mełničenko Jaroslavl, Slovarь Novosybir.), *kócy* продавать ‘w obrzędzie ślubnym brać pieniądze od pana młodego za wykup panny młodej’ (Slovarь Novosybir.), *выкупать kócy* ‘dać podarki krewnym panny młodej’, *плата за kocy* (SRNG), ‘warkocz cebuli’, ‘pęczek lnu’ (np. (Slovarь Severa), ‘przedmiot podobny do warkoca’, np. ‘plecionka z gałązek brzozy używana przez dziewczęta w Wielkanocnych obrzędach’, dawne ‘ogon komety’, ‘rodzaj cienkich i długich obłoków występujących rano letnią porą’, *kócy* на пиве ‘piana’ (Mełničenko Jaroslavl), ‘wir, odmęt’ (Slovarь Severa), także ‘spłynięcie się spławianych pni drzewnych’, ‘wielka zaspá śnieżna w poprzek drogi’ (np. Slovarь Severa, Slovarь Novosybir., Mełničenko Jaroslavl), pl. *kosy* ‘włosy w ogóle, zarówno kobiet, jak i mężczyzn’ (SRNG), ukr. *kocá* ‘długie splecione włosy’: *плести kócy*, *kocá* до пояса, też dial. (Sl. ukr. woroneż., Janów SH, Leks. Polesja: też ‘miara włókna’), brus. od XVI w. *kacá* ‘długie splecione razem włosy’, *расплесці kacý*, dawniej też ‘warkocz u konia’ (TSBM, HSBM, Slovník Skaryny), dial. też ‘włosy’ (Jankova Loev, SPZB), ‘śledziona’ (Jankova Loev). ~

Niejasny związek ros. dial. ‘gruczoł podżołądkowy, trzustka’, ‘śledziona zwierzęca’ (Sl. ukr. woroneż.), który ma odpowiednik w lit. *kasà* ‘ts.’.

Wyraz łączony z *česati* (zob.) ‘drapać, skrobać, czesać’, opartym na ie. *kes-*. Pierwotnie zapewne odnosił się do włosów tak luźnych, jak i splecionych. Wtórne ‘warkocz’ stało się też źródłem znaczeń przenośnych, np. w dialektach rosyjskich. Nieco inaczej ESSM XI 132, który podkreśla wagę znaczenia ‘warkocz’ jako psł. terminu kulturalnego. Dokładne odpowiedniki w językach bałt.: lit. *kasà* ‘warkocz’ i łot. *kasa* ‘ts.’ mogą być zapożyczeniami z języków wsch.słow., zob. ESSM XI 132–133. Sławski SE II 516–518 w odróżnieniu od ESSM l.c. i Borysia SE 251 traktuje *kosa 1.* i *kosa 2.* jako jeden wyraz psł.

ESSM XI 132–133, Borys SE 251, Sławski SE II 516–518, Vlajić-Popović, Etim. 2000–2002, 52–61, Vlajić-Popović, JF LXIII, 29–40, Wojtyła-Świerżowska Abstr. M.J.

kosati *kosajō* pld. i wsch. 'bić, uderzać', 'caedere, pulsare', refl. **kosati sę** *kosajō sę* 'kłócić się', 'litigare'

~ ch./s. *kósati* 'rąbać' (RSAN, RJAZ);

ros. dawne dial. i żarg. *кóсать* : *кóсать кóсая кóсаеть* 'bić', 'kraść z ogrodu', 'uderzać, rąbać' (SRNG). ~

Refl. **kosati sę**: ~ sło. *kósati se* 'mierzyć się, rywalizować', 'spierać się' (Pleteršnik, SSKJ), ch./s. *kósati se* 'kłócić się' (RSAN), maced. *косам се* 'stać w sprzeczności' (za: Sławski SE II 522);

ros. dawne dial. *кóсаться кóсаясь кóсаеться* : *кóсаться кóсajúсь кóсáеться* 'bić się' (SRNG). ~

Por. ch./s. *kòsiti se* 'ścierać się, spierać się, kłócić się', dial. bułg. *кося -иш* 'gniewać, pobudzać do gniewu', refl. *кося се -иш* 'złościć się, gniewać' (BDial. II 87), *күсе сз* 'ocierać się pięcinami w biegu (o koniu)' (BDial. VII 75).

Niejasne. Formalnie może stanowić odpowiednik z wokalizmem -o- i samogłoską tematyczną -a- do psł. *česati* (zob.), z jednym z podstawowych znaczeń ie. rdzenia *kes-* 'uderzać' (ESSM XI 136). Istnieją jednak próby zestawienia z *kosnōti* (zob.), przy założeniu, że *kosati* może być jego bezpośrednią podstawą (Boryś SE 451), co wymaga przyjęcia wtórności znaczenia 'bić'.

Boryś SE 451, Sławski SE II 522, ESSM XI 136, Melničuk, Etim. 1966, 195. M.J.

kosišče : **kosisko** zach. 'rękojeść sierpu', 'falcis manubrium'

kosišče: ~ kasz. *kóśěščě* 'rękojeść kosy' (Sychta SK), dłuż. *kósyščo* 'drzewce kosy' (Muka), głuż. *kosyščo* 'rączka kosy', czes. dial. *kosiště* 'nasada na kosę' (Hruška DSCh); sło. *kosišče* 'drzewce kosy' (SSKJ, Pleteršnik), ch./s. *kòsīšte* 'rączka kosy';

ros. dial. *кocúуе* 'rękojeść kosy' (Slovarь Severa). ~

kosisko: ~ pol. *kosisko* 'rękojeść kosy' (SJP PAN), *kosisko* (Dejna RKJŁ XXIII 232, Olesch Sankt Annaberg, Brzeziński Krajna, Tomaszewski GŁ, Paryl Tuligłowy, Maciejewski Chełm.-dobrz., SOWM, Gruchmanowa Kramaska, Górniewicz Malbork, Cechosz-Felczyk Podole), czes. dial. *kosisko* (Kazmír Valašsko, Králik Kelč: *kosysko*, Horečka Frenštát, Gregor Slav.-buč., Bartoš DSM, Malina Mistřice), sła. *kosisko* od XVIII w. 'długa drewniana rączka kosy' (SSJ, HSSJ), też dial. *kosisko* 'ts.' (np. SSN, Habovštiak Orava, Ripka Dolnotrenč., Matejčík Novohrad). ~

Derywat z suf. -išče : -isko od *kosa* 1.

M.J.

kositi *košō* 'żąć, ścinać trawę albo zboże przy pomocy sierpu', 'metere'

~ pol. *kosić koszę* 'żąć, ścinać kosą', dial. 'ts.' (Brzeziński Krajna, Gruchmanowa Kramaska, Sychta Kociewie, Tomaszewski GŁ: z adnotacją, że częściej *šyc*, *šec* (*siec*), rozróżnienie: *šec* to na trawę a *kosić* to na zboże, SOWM), do ściany lub na ścianę *kosić* 'sposób koszenia, gdy skoszone zboże pada na rosnące' (Cechosz-Felczyk Podole, Dejna RKJŁ XXIII 232, SOWM, Paryl Tuligłowy, Maciejewski Chełm.-dobrz. 106), *kosić* w pakos/na pakos/na pakosy 'gdy pokos pada na ściernisko' (Cechosz-Felczyk Podole, SOWM, Paryl Tuligłowy), Paryl Tuligłowy też: do wału *kosić*, na babę *kosić*, kasz.

rzadkie kosěc *kosi* (Sychta SK), czes. w języku ogólnym (brak w dialektach) *kositi* 'siec, żąć kosą': *kositi* trávnu kosou, *kosené* pole, literac. 'zabijać', sła. od XVI w. *kosit'* 'żąć kosą': *kosit'* trávnu, obilie, *kosit'* lúku (SSJ), dawne z XVI w. *kositi* (Ryšánek Žil. kn., HSSJ, też dial. SSN, Sipos Bükk-Gebirge, Habovštiák Orava, Ripka Dolnotrenč., Buffa Dlhá Lúka: *košic*, Matejčík Novohrad: *kositi* na sfenu; *kositi* seno);

sł. *kosíti -im* (Pleteršnik, SSKJ): travo, seno, otavo *kosíti*, ch./s. *kòsiti kòsim* 'ts.' (Francić), bułg. *кося -ѹи* 'kosić', 'mówić złośliwie, uszczypliwie' (BTR, Gerov), maced. *kocu* 'żąć kosą trawę albo żyto' (RMJ);

strus. *КОСИТИ КОШОУ КОСИТЬ* 'kosić (o trawie)' (Slovarъ DRJ, SRJ XI–XVII, Srezn.), ros. *косѣтъ кошу́ ко́сишь* 'ścinać kosą', przen. 'gubić, niszczyć' (SRJ), też dial. *косѣтъ* (SRNG, Slovarъ Karelii), *косѣтъ* первой косой 'zaczynać sianokosy' (Slovarъ Severa), *косѣтъся* = *косѣтъ* (Slovarъ Rjazan., SRNG), ukr. *косѣти кошу́ ко́сиш* 'żąć, ścinać trawę albo zboże kosą', brus. *касіць кашу́ ко́сиш* 'ścinać kosą': *касіць* atawy, przen. 'gubić, niszczyć' (TSBM, HSBM). ~

Denominativum od *kosa*. Zwraca uwagę powszechność w tym znaczeniu konty-nuantów *žeti*, co może wskazywać na późniejsze niezależne powstanie deverbati-vum *kositi*.

Sławski ES II 522.

M.J.

kosmačъ *kosmača* 'kudłate zwierzę', 'animal villosum'; 'człowiek z obfitym uwłosie-niem, zarostem', 'homo pilosus'

~ pol. od XVI w. *kosmacz* 'człowiek kosmaty, kudłaty, kudłacz; zwierzę kosmate, kudłate; niedźwiedź, wilk; diabeł' (L., SW, SJP PAN), w XVI w. też 'satyr, demon leśny' (SP XVI IBL), dial. *kosmacz* 'człowiek z obfitym zarostem albo owłosieniem' (Pluta Dzierżysławice), 'wilk w zagadce; diabeł' (Karlówic SGP), 'człowiek wstrętny, nie-miły', 'wstrętne zwierzę' (SOWM, Steffen Warmia), *kosmauč* 'kudłacz' (Steuer Sul-ków), dłuż. *kósmac* 'jakaś roślina' (Muka), głuź. *kosmač* 'kudłaty, włochaty; satyr' (Kral, Pfuhl), stczes. od XIV w. *kosmač* 'włochate ubranie, materiał' (Gebauer Sl.), *kosmač* 'włochate, kudłate stworzenie, włochaty człowiek' (Jungmann, Přír. slov., SSJČ), moraw. *kosmač* 'ts.' (Bartoš DSM), *kosmauč* 'dziewczyna z rozczochnymi włosami' (Steuer Baborów), sła. dial. *kosmač* 'człowiek z rozczochnymi albo dłu-gimi włosami' (SSN);

sł. *kosmač* 'kudłacz, włochacz', 'kudłate zwierzę, niedźwiedź', 'zimowa odmiana jabłek z szorstką skórą' (Pleteršnik, SSKJ), ch./s. od XVI w. *kòsmāč* 'kudłaty, włocha-ty' (RJAZ, RMat.), *kòsmāč* 'kudłaty, włochaty człowiek lub zwierzę', 'gatunek raka morskiego' (RSAN), chorw. dial. czakaw. *kosmač* 'gatunek pajaka' (Turčić Čokav. Rječ.), czrng. *kòsmača* f. 'gęsty i ciemny las' (Stanić Uskoci);

stros. i rus.-cs. *КОСМАУЪ* 'przezvisko' (Srezn.), 'kudłaty człowiek' (SRJ XI–XVII, SAR), ros. *космач -а* 'zwierzę, człowiek kosmaty' (SSRJ, SRJ, Dal, też dial. Slovarъ vo-log. nar.), dial. 'człowiek z nieokrytą głową, bez nakrycia głowy' (SRNG, Mel'ničenko Jaroslavl), często w instr. *космачом* 'ts.' (Slovarъ Kuzbassa, Slovarъ Rjazan.), też 'z rozczochnymi włosami' (SRSO, Sl. Priamur'ja, Slovarъ Novosybir., Sl. Priob'ja,

Tobolsk, Opyt Dop.) (rzadziej pl. *космачáму*), ukr. hucul. NM *Kosmacz* (Janów SH), dial. *космáч* 'z długimi włosami, kudłaty, włochaty' (Žel.), brus. *касмáч* 'kudłaty włochaty (człowiek, zwierzę)' (TSBM), dial. *касмачэ* 'włosy' (Sl. Kosauščyny). ~

Por. ros. dial. *космачýха* 'kobieta z długimi, nieuczesanymi włosami' (Slovarь Urala Dop.), *космачúха* 'ts.' (Slovarь volog. nar.).

2. derywaty z suf. *-akъ*: pol. dial. z Cieszyńskiego *kosmok* 'człowiek o niezgrabnym chodzie; ciamajda', 'kudłacz' (Golec CSG, SGŚC), dłuż. *kósmak* 'kosmaty człowiek', 'zwierzę z długą sierścią', 'gąsienica' (Muka), głuż. *kosmak* 'włochaty, zarośnięty człowiek' (Pfuhl), ros. dial. pl. *космакù* 'długie, nieuczesane włosy' (Slovarь Urala Dop.), ukr. *космакù* 'ts.' (SUM, Hrinčenko).

Derywat od *kosmъ* : *kosma* z suf. *-ačъ*. O budowie zob. I 102.

T.K.

kosmati *kosmajо* zach. 'czochrać włosy', 'capillos disicere'; 'czesać wełnę', 'lanam peccare'

~ pol. *kosmac* 'jeżyć' (SW), dial. pld. *kosmac* 'czochrać, wicherzyć włosy, robić kosmatym' (Świętek, Lud nadrabski 1893, 700, Olesch Sankt Annaberg, Steuer Sulków), cieszyńskie refl. *kosmac se* 'czesać się' (Kellner VN), *kosmac* 'jeżyć', *kosmac* 'czochrać, robić kosmatym' (Olesch Sankt Annaberg), *kosmac* 'o butach – wykrzywiać się przy chodzeniu' i refl. *kosmac sie* 'utykać, wlec się, brnąć' (SGŚC), czes. laskie *kosmac* 'se 'czochrać się' (Lamprecht Opava);

sł. *kosmáti -âm* 'szarpać, targać, skubać, czesać wełnę', refl. *kosmáti se* 'szamotać się' (Pleteršnik), też rzadkie 'czochrać' (SSKJ), ch./s. *kõsmati* : *kõsmati* 'czochrać, rozczesywać' (RJAZ, RMat.), refl. *kõsmati se* przen. 'klócić się, sprzeczać się' (RMat.), chorw. dial. czakaw. *kõsmat kosmâm* 'skubać, czesać (wełnę, bawełnę)', 'rozrywać mięso zębami' i refl. *kosmat se* 'targać się za włosy', 'skubać się (o powierzchni tkaniny złej jakości)' (Mahulja Omišalj), 'targać, skubać' (Turina-Šepić RČI, Turčić Čokav. Rječ.), serb. dial. *kõsmati* 'czochrać, rozczochrywać', 'rozczesywać (o wełnie)', refl. *kõsmati se* 'czochrać się', przen. 'pchać się, rozpychać, uderzać rękami; spierać się' (RSAN). ~

Por. paralelne denominativa: głuż. *košmić so* 'pokrywać się włosami', bułg. dial. *космъ -ùш* 'obcinać włosy' (Gerov), maced. *космам космиш* 'strzyc noworodka; chrzcić' (RMJ).

Denominativum od *kosmъ*, por. co do budowy *kъsati* od *kъsz*. Sławski SE II 525.

T.K.

kosmatъ *kosmata kosmato* 'włochaty, kudłaty', 'villosus'

~ pol. od XIV w. *kosmaty* 'owłosiony, kudłaty, włochaty', 'pokryty włoskami (o roślinach, o tkaninach i odzieży)' (Słownik stpol., SP XVI IBL, SW, SJP, SJP PAN, Bart. pol.-łac., Słownik Kochanowskiego, Mącz.), dawne też 'zarośnięty, owłosiony, nieogolony' (SP XVI IBL), towary *kosmate* 'futra' (L.), w stpol. też 'najeżony, budzący grozę, straszny' (Słownik stpol.), dial. 'nieuczesany, rozczochrany' (Olesch Sankt Annaberg, Paryl Tuligłowy), 'obrośnięty włosami na plecach, piersiach, rękach czy nogach'

(Szymczak Domaniewek), 'pokryty włoskami, włochaty', 'wstrętny, mający zły charakter' (SOWM, Steffen Warmia), subst. *kosmata* 'roślina o owocach podobnych do kłaczków wełny' (Dejna RKJL XXIII 233), w terminologii weselnej: witać *kosmatą* ręką 'winszować, witając się z nowożeńcami' (SJP PAN, L., Karłowicz SGP, Wieczorkiewicz SGWarsz.; wg Brücknera SE 259 'nie z gołymi rękoma' a więc 'z jakimś darem', już u Reja z *kosmatym* 'z darem'), kasz. *k^osmatī* (Ramułt, Lorentz PW), dłuż. *kosmaty* 'kudłaty, włochaty; najeżony, nastroszony, rozczochrany' (Muka, też dial. Fasske Vetschau), głuż. *kosmaty* 'owłosiony, kudłaty, włochaty' (Kral, Jakubaš, Pfuhl, Trofimovič), czes. od XV w. *kosmatý* 'włochaty, kudłaty, gęsto zarośnięty' (MŠČS, Gebauer Sl., Flajšhans Klaret, Jungmann, SSJČ, Přír. slov.), śla. od XVII w. i dial. *kosmatý* 'owłosiony, włochaty' (SSJ, HSSJ, SSN);

śle. od XVI w. *kosmät -áta* 'kudłaty, włochaty' (Pleteršnik), też 'który ma szorstką powierzchnię, z sierścią lub włoskami' (SSKJ, Megiser 1592, Megiser 1603, też dial. (Gregorič Kostel, Karničar Obir), *k^osmat* 'brodaty, nieogolony' (Tominec Črni vrh), prekmur. *kosmāti* (Novak Beltinci), *kosmat* glas 'głos ochrypły, chropawy' (Pleteršnik), ch./s. *kòsmat*, *kõsmat* 'kudłaty, włochaty (o ludziach, zwierzętach; o częściach ciała); z nastroszonymi, najeżonymi włosami' (RJAZ, RMat.), chorw. *kòsmat* 'z dużą ilością włosów, kudłaty, włochaty', 'owłosiony, włochaty' (Anić RHJ), dial. czakaw. *kosmät kosmāto* 'włochaty, kudłaty' (HDZ VII 508, Kalsbeek Orbanići, Mahulja Omišalj, Turina-Šepić RČI, Houtzagers Orlec), *kósmat* (Blažeka-Rob Mursko Sr.), *kusmoti* (Belović-Blažeka S. Đurđe), *kosmät* (Moguš Senj), kajkaw. *kósmat* (Večenaj-Lončarić Gola), sztokaw. *kòsmat* : *kòsat* 'kudłaty, z długimi i bujnymi włosami' (Sekulić Bačk.), serb. *kòsmat* : *kõsmat* 'gęsty, mocny (o zaroście, brwiach, włosach); kudłaty, włochaty; owłosiony; owłosiony, z włoskami (o roślinach); bujny, obrośnięty gęstą trawą, roślinnością' (RSAN), *kõsmat* : *kõsnat* 'pilosus' (Vuk), dial. *kosmät* : *kosmāti* (Elezović Kos.-Met.), *kõsmat* 'włochaty, owłosiony po ciele', 'kudłaty, z długimi włosami' i *kòsat* 'osoba z bujnymi, długimi włosami, kudłaty' (Reč. Vojvodine), czrng. *kosmat* (Đoković Nikšić), *kosmät* (Ćupić Zagarač), cs. **КОСМАТЬ** 'kudłaty, włochaty' (SJS, Miklosich LP), bułg. *космат* 'kudłaty, włochaty; nastroszony, krzaczysty' (RBE, Mladenov BTR, RBKE, BTR, Duvernois, Gerov), maced. *космат* 'kudłaty, włochaty' (RMJ, MRS, też dial. Vidoeski Kumanovo);

strus. i rus.-cs. **КОСМАТЫИ** 'kosmaty, włochaty (człowiek, zwierzę)' (Slovarъ DRJ, Srezn., SRJ XI-XVII, Slovarъ CSRJ, SAR), ros. *косматый* 'włochaty, kudłaty; szorstki (o tkaninach)' (Dał, SSRJ, SRJ, SAR; w Ruk. leks. z I poł. XVIII w.), dial. 'włochaty', 'kudłaty, kosmaty' (Slovarъ Karelii, Slovarъ Rjazan.), 'mający włochatą, puszystą lub nierówną powierzchnię' (Slovarъ Rjazan., SRNG), 'pokryty miękkim puchem, puszysty' (Slovarъ Mordov.), 'z gęstą koroną, o drzewie' (Sredneobskij sl.), 'o długich, rozczochranych włosach' (SRNG: Briąnsk, Sl. staroobriad. Zabajkałja), 'z gołą głową, bez nakrycia głowy' (SRNG: Smoleńsk), 'bogaty' (Mełničenko Jaroslavl), 'gburowany, niewyraźny (o mowie)' (Slovarъ Smolensk.), *косматый* jako subst. 'diabeł; niedźwiedź', w nazwach roślin np. *косматая вика* 'wyka kosmata, Vicia villosa', *косматая рожа* 'róża dzika, Rosa canina', ukr. *косматий* 'kudłaty, włochaty' (SUM,

Bileckij-Nosenko, Żel.), jako subst. *космáтиū* ‘człowiek kudłaty’ (Hrinčenko), brus. od XVI w. *касматы* ‘włochaty, z długą lub gęstą sierścią, kudłaty; z nastroszonymi, najeżonymi włosami’, ‘pokryty małymi włoskami (o tkaninie)’, ‘z gęstym listowiem’ (TSBM), dawne też ‘wykonany ze skóry z długą i gęstą sierścią (o ubraniu)’ (HSBM, Słownik Skaryny), dial. *касматы* ‘włochaty, kudłaty; kosmaty, mechaty’ (SPZB, Šaternik Červ., Słownik Sennenščyny, Rastorguev Brjansk). ~

Derywat od *kosmъ* (zob.) z suf. *-atъ*, o suf. zob. Meillet SC 353, Sławski SE II 526–527. T.K.

kosmъ : kosma ‘pasma włosów lub sierści’, ‘villus, floccus’

kosmъ: ~ pol. rzadkie dawne od XVI w. *kosm kosma* ‘pasemko włosów, kosmyk’ (SP XVI IBL, Mącz., L. SW), ‘włos’ (Mącz.), *kosm* śnieżny ‘płatek śniegu’ (L.), ‘strzępek wełny, przędzy’, bot. żabie *kosmy* ‘Geranium’ (SP XVI IBL), współcz. *kosm* rzadkie, zwykle w pl. *kosmy* (SJP PAN), od XVIII w. wypierany przez *kosmyk* (Sławski SE II 524), kasz. *k^uosmak* ‘kosmyk’, też ‘ogon zająca’ (Lorentz PW, Ramułt), dłuż. *kósm* ‘kosmyk; włos futra, brody, powieki’ (Muka), głuź. *kosm* ‘włos futra, brody; kosmyk’ (Kral, Jakubaš, Pfuhl, Trofimovič), stczes. *kosm* ‘włos’ (Gebauer Sl., też jako dawne u Jungmanna);

sł. *kósem -sma* ‘kosmyk włosów, lnu’, ‘płatek śniegu’ (Pleteršnik), cs. **КОСМЪ** ‘włos’ (Miklosich LP), bułg. *кòсѣм* ‘włos, sierść’ (RBKE, Mladenov BTR, BTR, Gerov), dial. pld.-wsch. *к'òсѣм* (Erkeč) : *к'òсѣм'е*, *кòсѣм* ‘ts.’ (PdRod), zach.-rupski *кòсѣ* ‘włosy (na głowie)’ (SNU XLVIII), maced. dial. *кòсѣм* ‘włos, sierść’ (BDial. VI 44: zach. Tracja);

rus.-cs. **КОСМЪ** ‘włos; kosmyk wełny’ od XII–XIII (Srezn., SRJ XI–XVII), ukr. dial. *кó-сом -сма* ‘kosmyk włosów, wełny’, u Żel. *косм* ‘ts.’ (Żel.). ~

kosma: ~ pol. dawne rzadkie *kosma* ‘włosy, kosmyk’ (Słownik Mickiewicza, SJP PAN), dłuż. *kósmá* ‘kosmyk; włos futra, brody, powieki’ (Muka), też dial. (Fasske Vetschau), głuź. *kosma* ‘włos futra, brody; kosmyk’ (Kral, Jakubaš, Pfuhl), czes. przestarz. *kosma* ‘kosmyk skędzierzawionych włosów, sierści’ (Jungmann, Přír. slov., SSJČ), sła. dial. spiskie pl. *kosmy* ‘rozczochrane włosy, kudły’ (SSN);

sł. *kósmá* ‘kosmyk, też lnu’, ‘płatek śniegu’ (Pleteršnik), cs.-serb. i chorw. *kosma* ‘włosy’ (RJAZ), maced. *косма* ‘sierść, włos’ (RMJ, MRS), dial. maced. dial. *kósmitu*, pl. *kósminta*, *kusm'á* ‘włos, włosy’ (Małecki SW);

stros. i rus.-cs. **КОСМА** ‘kosmyk włosów lub sierści, gęsto spletanych na końcu’ (Srezn., Slovarъ CSRJ), ros. *космá* ‘kosmyk włosów lub sierści; kosmyk długich rozczochranych włosów, kudły; kłęb, zwój’ (Dał, SAR zwykle pl. *кóсмы* też ‘kłęb dymu, chmur’), przestarz. ‘lok, kędzior’ (SSRJ, SRJ), ‘warkocze’ (Ruk. leks.), dial. też ‘pęczek, pasemko sierści, włókien’, zwykle pl. *кóсмы* ‘rozczochrane włosy’ (Sl. Priobjja, Slovarъ Mor-dov.), ‘pęk włókien lnu’, pld. *космá-трава* ‘roślina *Jalium mollugo*’ (SRNG), *космá* ‘koleina na drodze’ (Opyt), ukr. *кóсма* : *космá* ‘kosmyk długich, prostych włosów’ (Bileckij-Nosenko, Żel.), brus. pl. *космы* ‘kosmyki włosów, rozwichrzone, nieuczesa-ne’ (TSBM, HSBM), dial. *касмó* ‘nieobcięte włosy’ (Scjaškovič Sl. Hrodz.). ~

Por. strus. **КОСМЪ** ‘włos; kosmyk wełny’ (Slovarъ DRJ).

Derywat od *kosa* 2. (zob.) z suf. *-mъ* : *-ma*. Niewykluczone zachowane w tym derywacie znaczenia poprzedzającego wcześniejsze ‘uczesane włosy’.

Meillet Ét. 426–428, Sławski SE II 524–525.

T.K.

kosnŏti *kosnŏ* płd. i wsch. ‘dotknąć, poruszyć’, ‘tangere’

ch./s. *kōsnuti kōsnēm* ‘dotknąć boleśnie, wzruszyć’, refl. ‘wzruszyć się’ (Frančić), maced. *косне коснува* (książk. z serb.) ‘dotknąć, poruszyć, wzruszyć’ (RMJ);

ros. tylko refl. *коснуться коснётся коснётся* ‘dotknąć czegoś’, ‘poruszyć coś’ (perf. od *касаться*), dial. *коснуть коснётся* ‘kiwnąć, pokręcić, potrząsnąć’: *коснуть головой*, dawne też ‘uderzyć’, dial. dawne refl. *коснуться коснётся коснётся* ‘zerwać się, rzucić się’, *коснётся* nieosob. ‘zdarza się’ (SRNG). ~

Nie należy tu zapewne kasz. perf. od *kositi kosnŏc* ‘zawadzić ostrzem kosy’, *podkosnŏc* ‘podciąć kosą’, niejasne bułg. dawne *kōсна -еш, kōсвам kōснувам* ‘zjeść, przegryźć, przekąsić’, ‘spróbować, skosztować czegoś’ (Gerov), por. sł. *kositi, kosati* od psł. *kpsъ*.

Czasownik perfektywny. Niewątpliwie w związku z psł. iteratywnym *kasati* 1. i 2. (zob.), brak jednak pośredniego ogniwa słowotwórczego. Por. też *kochati*. Dalsze związki niejasne. Formalnie oczywisty wydaje się związek z czasownikiem *kosati* ‘bić, uderzać’ (zob.), który mógłby być bezpośrednią podstawą perf. *kosnŏti* (Boryś SE 451, ESSM XI 136), jednak z uwagi na dużą rozbieżność znaczeń przy tak bezpośredniej relacji derywacyjnej trudno uznać ten związek za bezdyskusyjny. Często łączone z psł. *česati* ‘drapać’ (zob. Sławski SE II 93), co semantycznie słabo uzasadnione. Na płaszczyźnie ie. sprowadzany jest do rdzenia *kes-* ‘ciąć’ (Melničuk, Etim. 1966, 195). M.J.

kostěňz *kostěna kostěno* ‘zrobiony z kości’, ‘osseus’

~ pol. dawne i dial. *kościiany* ‘zrobiony z kości zwierzęcia lub z rogu’ (L., SWil., Szymczak Domaniewek, Kąs Orawa), *kościanny* (Brzeziński Krajna), dial. też ‘dotyczący kości’: febra *kościiana* (Karłowicz SGP), kasz. *koscani* ‘zrobiony z kości’, ‘kostny’ (Lorentz PW), dłuż. *kóścany* ‘z kości, kostny, kościany’ (Muka), głuż. *kóścany* ‘ts.’ (Kral, Pfuhl), czes. od XV w. *kostěný* ‘zrobiony z kości, kostny’ (SSJČ, Gebauer Sl.), *kostěnný* ‘ts.’ (Loderecker 1605);

sł. od XVI w. *kostěň* ‘dotyczący kości’ (SSKJ, Pleteršnik, Besedje 16. st.), też dial. (Kutin Bovec), ch./s. *kōsten* ‘zrobiony z kości’ (RJAZ, RSAN, RMat.), chorw. dawne *костън* ‘kostny’ (Daničić RSS) i dial. kajkaw. *kōsteni* ‘zrobiony z kości’ (Večenaj–Lončarić Gola), cs. **КОСТЪНЪ** ‘kościiany, zrobiony z kości’ (SJS), *kōsten* ‘zrobiony z kości’ (RBE);

strus. **КОСТЯНИ** (Slovarь DRJ), **КОСТЯНОИ : КОСТИНОИ** ‘odnoszący się do kości’ (SRJ XI–XVII), ros. *костяной* ‘zrobiony z kości; wyprzebarwiony z kości zwierzęcych’, ukr. *кістяний* ‘zrobiony z kości; wyprzebarwiony z kości’: *кістяний клей* (SUM), *костяний* (Slavunecьskij Leks.), *костяна комора* (Slovnyk Ševčenko), brus. *кацявы* ‘odnoszący się do kości’ (BRS), dawne *костяный, костеный*: ‘kostny; z kości’ (HSBM). ~

Derywat z suf. *-ěňz* od *kostъ*.

A.Z.

kostra ‘odpady powstające w procesie obróbki lnu i konopi’, ‘purgamen post tractationem lini seu cannabium relictum’

~ pol. *kostra* przest. ‘połamane części rdzenia lnu lub konopi, paździerze’ (SJP PAN, SW), też dial. ‘paździerze’ (Karłowicz SGP, Zdaniukiewicz Łopatowszczyzna), przen. ‘stos, sążen, pewna miara’ (SWil., SW), czes. ‘zbiór wszystkich kości w ciele kręgowców, szkielet’ (SSJČ, Přír. slov., Jungmann), ‘konstrukcja z żelaza, drewna itp. stanowiąca szkielet budynku’ (SSJČ, Přír. slov.), przen. ‘pień i gałęzie drzewa pozbawione liści’, ‘o wychudłym człowieku lub zwierzęciu’ (Přír. slov.), śla. *kostra* ‘ogół, całość wszystkich kości w ciele, podstawa, budowy ciała u kręgowców’: ludzka, zwierzęca *kostra* (SSJ, SSSJ), ‘o bardzo chudym człowieku’ (SSJ): je ako *kostra* (SSJ), ‘podstawa, szkielet jakiejś konstrukcji’ (SSJ, SSSJ), dial. ‘kości, szczątki’, ‘podstawa, szkielet jakiejś konstrukcji’ (SSN);

ch./s. dial. *kócmpa* ‘nastroszona kura’ (RSAN), ‘kobieta kłótniwa, awanturująca się’ (RSAN);

ros. od XVII w., *костра* ‘twarda kora lnu lub konopi, która pozostaje w wyniku obróbki tych roślin (proces trzepania i czesania)’: *костра отделяется легко, волокно не рвется* (SRJ XI–XVII, SSRJ), dial. *костра* ‘odpadki pozostające przy obróbce żyta, miękina, plewy’ (SRNG, Slovarь Smolensk), ‘odpady powstające przy czesaniu wełny’, też ‘sąg drewna’ (Slovarь Severa), bot. ‘Apera Adams’, ‘*Agrostis spica venti* L.’, ‘chwast rosnący wśród lnu’ (Slovarь Severa), zool. ‘ryba *Acipenser güldenstädtii* (jesiotr rosyjski)’, ‘narybek jesiotra i siewrugi’, *kócmpa* ‘drobne ziarna żyta, które odziela się przy siewie’ (SRNG);

ukr. dawne i dial. *костра* ‘twarde odpady powstające w procesie trzepania lnu’ (Bileckij-Nosenko, Leks. Polesja, Lysenko SPH), brus. od XVII w. *каспра* ‘odpady pozostające po procesie obróbki roślin włóknodajnych (np. lnu, konopi), paździerze’ (TSBM, TSBLM, Nosovič, HSBM: *костра*), też dial. (SPZB, Bjaľkevič Mohylew), *костра* ‘ts.’ (Turaŭ). ~

Por. bułg. *костпак* ‘gatunek słodkowodnej ryby o twardej łusce, którą trudno czyścić’ (Mladenov BTR, RBE, Gerov).

Etymologia wyrazu nie jest jednoznaczna. Dominują dwa podstawowe poglądy. Pierwszy łączy wyraz z psł. *kostь* (np. Sławski SE II 532, Vasmer ES II 348). Druga teoria wywodzi badany wyraz od od psł. *česati*. W myśl tej hipotezy słowo *kostra* należałoby rozumieć jako ‘produkt powstały w wyniku czesania, rwania, rozdrabniania’ (Preobrażenskij ES I 367–368, Trubačev RT 83–85). Mając na względzie rozwój semantyki kontynuantów psł. *kostra* w poszczególnych językach słowiańskich, najbardziej prawdopodobna wydaje się teza o podwójnej motywacji tego wyrazu (ESSM XI 158–160). Zauważalny jest zarówno związek z psł. *kostь* (np. śla. *kostra* ‘szkielet’), jak i z ie. rdzeniem *kes-* (*česati*). Podwójna motywacja przejawia się nie tylko w tym, że część znaczeń można wiązać wyłącznie z *česati* lub *kostь*, ale również w neutralności niektórych znaczeń, które można sprowadzić do obu wyrazów, np. pol. *kostra* ‘paździerze’, gdzie motywację może stanowić zarówno twardy, ostry paździerz przypominający szpiczastą kość, jak i nawiązanie do czesania w procesie

obróbki, por. też ch./s. *kócm̃pa* 'nastroszona kura', bułg. *kocmp̃ak* 'ryba o twardej łusce, którą trudno czyścić'. Na bliskość trzech omawianych wyrazów (*kość* > *kostra* < *česati*) zwraca uwagę Melničuk, Etim 1966, 233–240, który wywodzi od rdzenia *kes-/kos-* zarówno leksem *kostra*, jak i sam wyraz *kość*.

ESSM XI 158–160 i 171–172, Machek ES² 281, Králik SESS 292–293, ESUM III 54.

Sz.P.

kostrica : kostrika 'paździerze', 'purgamen post tractationem lini seu cannabium relictum'

kostrica: ~ pol. *kostrzyca* 'paździerze' (SJP PAN, SW, SWil., też dial. Karłowicz SGP), kasz. *k^uostr̥āca* 'Bromus, stokłosa' (Lorentz PW), czes. *chustřice* 'kość ogonowa, kuper' (Jungmann);

ch./s. *kòcm̃pũa* 'cienka rybia ość' (RSAN);

ros. od XVII w. *kocmp̃ũa* 'twarde odpadki pozostające po obróbce (trzepaniu i czesaniu) lnu lub konopi, październ' (SSRJ), dawne 'miejsce, gdzie znajduje się drewno ułożone w stosy' (SRJ XI–XVII), 'dial. 'paździerze' (SRNG, Slovar̃ Severa), też bot. 'Nasturtium brachycarpum', 'owoc rośliny Rubus saxatilis' (SRNG), 'nazwa chwastu' (SRNG, Mirtov Don.), coll. 'nasiona lnu' (Slovar̃ Severa), 'drobna, pokruszona słoma' (SRNG), ukr. *kicm̃pũa* 'twarda wewnętrzna część łodygi konopi, lnu itp., która pozostaje po procesie obróbki w postaci drobnych kłujących drzazg', 'twarde odpady powstające w procesie trzepania lnu' (SUM, Hrinčenko, Żel., Bileckij-Nosenko), bot. 'kostrzewa Festuca pratensis' (SUM), dial. 'paździerze' (Leks. Polesja), 'roślina występująca na trzęsawiskach' (KDO), brus. *kacm̃p̃ũa* 'odpady pozostające po procesie (trzepania i czesania) obróbki roślin włóknodajnych (np. lnu, konopii), październ' (TSBM, TSBLM, Nosovič), dial. *kacm̃p̃ũa* 'ts.' (SPZB, Turaŭ, Sloŭnik GCRB, Šaternik Červ., Scjaškovič Grodno). ~

kostrika: ~ ch./s. *kòstrika* : *kòštrika* bot. 'myszopłoch kolczasty, Ruscus aculeatus' (RJAZ, RSAN, RMat. Vuk), 'oxiacanta' (RJAZ), 'Brachypodium' (RSAN);

ros. od XVII w. *kocm̃p̃ũka* 'twarde odpadki pozostające po obróbce (trzepanie i czesanie) lnu lub konopi, październ' (SRJ XI–XVII, SSRJ), dial. *kocm̃p̃ũka/kocm̃p̃ỹka* 'kostra, październ' (SRNG, Slovar̃ Severa, Slovar̃ Rjazan.), też 'wyschnięta, złamana łodyga konopi lub lnu', 'chwast', 'pokrzywa' (SRNG), *kocm̃p̃ỹka* 'roślina Urtica dioica, pokrzywa zwyczajna' (SRNG, Opyt Dop., Slovar̃ Mordov.). ~

Derywaty od *kostra* (zob.) z suf. *-ica* i *-ika*. O budowie p. I 91 i 98.

Sz.P.

kostr'ava : kostreva : kostriva 'nazwa różnych roślin, najczęściej należących do rodzaju Festuca', 'planta aliqua ex gente Festuca'

kostr'ava: ~ pol. dial. *kostrzawa* 'kostrzewa, roślina pastewna' (Paryl Tuligłowy), dłuż. dial. *kóstrawa* 'Bromus secalinus' lub Cynoglossum officinale' (Muka), tamże NO *Kóstrawa*, głuź. *kostrjawa* 'Bromus, stokłosa' (Kral, Pfuhl), też 'kłosownica', 'kmin rzymski' (Kral), także *kostrjawa* rólna (Bromus arvensis), *kostrjawa* runa (Bromus erectus) (Lajnert RM) lub 'Bromus secalinus' (Rezak), czes. od XV w.

kostr'ava bot. 'Festuca kostrzewa': *kostr'ava* luční, *kostr'ava* ovčí; *kostr'ava* červená (SSJČ, Přír. slov., Jungmann, Flajšhans Klaret), stczes. 'stokłosa, Bromus' (Gebauer Sl., Flajšhans Klaret), dial. *kostr'ava* 'drobne kamienie w kaszy' (Bartoš DSM), sła. *kostrava* 'gatunki dziko rosnących roślin z rodzaju Festuca', np. *kostrava* ovčia (Festuca ovina), *kostrava* lúčna (Festuca pratensis), *kostrava* červená (Festuca rubra) (SSJ, SSSJ), też dial. 'ts.' (SSN, Matejčík Novohrad);

ch./s. od XVI w. *kòstrava* : *kòstrava* bot. 'Setaria verticillata' (RSAN), 'Lolium temulentum' (RJAZ), chorw. dial. kajkaw. *kustrva* 'chwast powszechny w uprawach kukurydzy' (Belović-Blažeka S. Đurđe), *k'ostreba* 'ts.' (Blažeka–Rob Mursko Sr.), bułg. *коуцрява* 'Alopecurus pratensis' (RBKE), *коуцрява* 'Setaria verticillata' (BTR). ~

kostreva: ~ pol. od XV w. *kostrzewa* 'roślina z rodziny traw z wiechowatym kwiatostanem; chwast zbożowy z rodziny traw; niektóre jej gatunki służą za paszę' (SJP PWN, SWJP, SW, SWil., L., SP XVI IBL też: *kostrzew* f.), w stpol. 'życica, Lolium temulentum L., stokłosa' i 'kostrzewa Panicum crus galli' (Słownik stpol.), także dial. (SOWM, Górniewicz Malbork, Dejna RKJL XXIII 233, Pluta Dzierżysławice, Cechosz-Felczyk Podole, Maciejewski Chełm.-dobrz.), *kostševa* : *koščševa* 'rozczochna głowa' (Słownik bronowski), kasz. *k'ostřeva* bot. 'stokłosa', 'kostrzewa' : *k'ostřeva* 'Carex remota' (Lorentz PW), dłuż. *kóstrówa* 'Bromus secalinus' (Muka), 'Cynoglossum officinale' (Muka), 'Cuminum sativum Dioscoridis' (Muka), dial. *kóstréva* : *kóstr'ava* (Muka), głuż. z przestawką *kośc'erwa* 'Bromus secalinus' (Pfuhl);

słę. *kostréva* 'Bromus secalinus' (Pleteršnik), ch./s. tylko NO *Kostreva* (RJAZ), bułg. dial. *kòumpeva* bot. 'Setaria verticillata' (BDial. III 92: Ichtiman, BDial. IX 270);

ros. od XVI w. *kocmpeva* 'chwast, miotła zbożowa' (SRJ XI–XVII), ukr. dial. *kosteréva* 'Festuca' (Janów Moszkowce), *kocmpeva* 'Setaria verticillata' (Lysenko SPH). ~

kostriva: ~ połab. *tüstraivä* 'Bromus' (Polański–Sehnert);

słę. *kostríva* bot. 'Sorghum halepense' (ZNZO XXXI 185);

ros. dial. *kocmpúsa* 'pokrzywa' (SRNG: Smoleńsk), brus. dial. *кастрыва* 'pokrzywa' (Kaspiarovič Witebsk za ESSM XI 161). ~

Por. pol. dial. *kostrzeba* 'kostrzewa, Festuca' (Dejna RKJL XXIII 233), słę. *kostréba* 'Echinochloa crus galli' (Pleteršnik).

Pierwotna przynależność kontynuantów w poszczególnych językach nie zawsze możliwa do ustalenia. Sławski SP II 533 rekonstruuje jako jedną z form *kostréva* zamiast *kostreva* (tak ESSM XI 160–161). Prasłowiańskość formy *kostriva* (od niepoświadzonego *kostrivā*) niepewna, na jej korzyść przemawiają poświadczenia we wszystkich grupach językowych, choć w wypadku nazw wsch.słow. należy się liczyć z kontaminacją z kontynuantami psł. *kopriva* (zob.).

Zapewne pierwotne derywaty przymiotnikowe od *kostra* z suf. *-evā*, *-ivā*, *-avā* (z których realnie poświadczony *kostr'avā*, zob.). Podstawą nazw traw jest ich ostrość.

Sławski SP II 533, ESSM XI 160–161.

Sz.P.

kostr'avъ *kostr'ava kostr'avo* 'sterczący w górę; nastroszony', 'eminens, horrens'

~ bułg. dawne *кѡшпав* 'potargany, nastroszony' (Gerov), ch./s. *kõstrav* : *kũštrav* 'z nastroszonymi piórami' (RSAN);

ros. dial. *кострявѣй* 'zawierający październik' (SRNG), brus. *кострявы* : *костры́вы* 'ts.' (TSBM, Nosovič, też dial. SPZB). ~

Derywat od *kostra* z suf. -'avъ.

Sz.P.

kostura 'nóż kościany', 'culter'

~ dial. wsch.-sła. *kostura* 'duży nóż' (Kálal);

sł. *kostūra* 'duży składany nóż z kościaną rękojeścią' (Pleteršnik), ch./s. *kòcmypa* 'nóż brzytwa' (RSAN, RMat.), 'tępa, stara brzytwa lub nóż' (RSAN), dial. 'rodzaj noża' (SDZ XLIV 184), 'tępa brzytwa, tępy, kiepski nóż' (Zlatković Piroć) bułg. *костѹпа* 'nóż bez rękojeści' (RBE, BTR), 'składany nóż kieszonkowy' (RBE, RBKE), dial. 'rodzaj noża' (BDial. X 21);

ukr. *костѹпа* 'nóż służący do zabijania zwierząt' (Hrinčenko). ~

Por. bułg. dawne *kòcmyp* 'nożyk' (Gerov).

Derywat od *kostъ* z rzadkim suf. -*ura* (zob. II 27) jako nazwa narzędzia wykonanego z kości (odnowienie motywacji widoczne w sł. *kostūra* 'nóż z kościaną rękojeścią') albo z suf. -*a* od *kosturъ 1.* (tak SP II 27, zob.).

Sz.P.–M.J.

kosturъ 1. *kostura* płn. 'kostur, narzędzie służące do podpierania się przy chodzeniu', 'baculum'

~ pol. przestarz. *kostur* (dawne też *kosztur*, np. SWil.) 'kościana lub drewniana laska służąca jako podpora' (SP XVI IBL, SWil., L.), dawniej też w innych funkcjach: 'drąg, kij okuty żelazem lub zaostroszony, używany jako broń lub jako rodzaj wiosła przez przewoźników' (SP XVI IBL), 'oścień, kij żelazem okuty do popędzania bydła' (L.), 'kosior w hutach żelaznych' (L., SWil.), zool. 'niewielka ryba pokrewna karasiowi, *Cyprinus cultratus*', 'ryba ciosa, *Pelecus cultratus*' (SWil., L., SW), dial. *kostur* 'kij długi, okuty' Karłowicz SGP), 'kij, laska drewniana używana do podpierania się przy chodzeniu' (Dejna RKJL XXIII 233, SOWM, Olesch Sankt Annaberg), 'drążek, za pomocą którego umocowuje się w ziemi babkę do klepania kosy' (Górniewicz Malbork), 'gwóźdź z drewna do zbijania belek, słupów' (Brzeziński Krajna), czes. moraw. *kostúr* 'sucha gałąź, sękata laska, kij', przen. 'wychudłe, mizerne bydło' (Bartoš DSM), sła. dial. wsch. *kostur* 'stojak służący do suszenia siana, ostrewka', 'kij, laska' (SSN, Buffa Dlhá Lúka), 'rozczochrany człowiek' (SSN);

ros. dial. *kócmyp* 'kij, laska, kula' (SRNG), *kócmypъ* 'ryba *Pelecus cultratus*' (SRNG), ukr. od XVII w. *kócmyp* 'gruby kij, często z zagiętym końcem' (Slavynecъkыj Leks., SUM, Hrinčenko), brus. od XVII w. *kocmypo* 'kij, pałka z głownią wykonaną z kości metalu lub drewna' (HSBM). ~

Derywat od *kostъ* (zob.) z suf. -*urъ* (o budowie zob. II 26). Motywacja wyrazu pozwala przypuszczać, że pierwotnie nazwa odnosiła się do dużej kości wykorzystywanej dla podpierania się.

Sz.P.–M.J.

kosturъ 2. *kostura* pld. 'szkielet', 'sceletum'

ch./s. *kòctyp* 'szkielet człowieka lub zwierzęcia' (RSAN, RJAZ, RMat.), 'wychudzony człowiek', 'wychudłe ludzkie ciało' (RSAN, RMat.), 'szczątki ludzkie lub zwierzęce' (RSAN, RJAZ), dial. 'szkielet człowieka lub zwierzęcia' (Sekulić Bačk.), 'wychudzony człowiek' (Halilović Sarajevo), bułg. *kòctyp* 'drapieżna ryba słodkowodna, okoń pospolity, *Perca fluviatilis*' (RBE, BTR), dawne 'szkielet człowieka lub zwierzęcia' (RBE, Gerov), maced. *kocmьp* 'szkielet' (RMJ). ~

Etymologicznie identyczne z *kosturъ 1*. Pierwotne znaczenie miało zapewne charakter coll. (niepotwierdzony przy tym suf. w innych formacjach) 'dużo kości; wszystkie kości człowieka lub zwierzęcia'. Sz.P.–M.J.

kostьka 'mała kość', 'ossiculum'

~ pol. *kostka* 'wystająca nad stawem skokowym zgrubiała część kości piszczelowej u nogi', 'mała kość', 'kostka do gry w kości lub innej w kształcie sześcianu', 'inny przedmiot w kształcie sześcianu, np. *kostka brukowa*' (SJP PAN, SW, L., Słownik stpol.), w tych znaczeniach też w dial. (np. Brzeziński Krajna, Olesch Sankt Annaberg), stpol. też 'rodzaj schorzenia skórniego, stwardnienie, narośl kostna', pl. *kostki* 'kości', 'relikwie' (Słownik stpol.), dawne i dial. śląskie też 'pestka w owocu, nasiono, ziarno' (SW, Olesch Sankt Annaberg, Steuer Sulków, SGŚC, AJŚ t. I, s. 52, Feleszko Bukowina), dawne i dial. śląskie w pl. też 'ości' (L.: *kostki* rybie, MS Górnego Śląska), *k'ostkə* f. 'grdyka' (Słownik starowierców), kasz. *kostka* 'kostka wystająca nad stawem skokowym' (Sychta SK, Lorentz PW), dłuż. *kóstka* : *kóska* 'mała kość', 'środkowy palec palca' (Muka), głuź. *kóstka* 'kostka u ręki lub nogi', 'kostka do gry' (Pfuhl, Řezak), czes. *kůstka* : *kostka* 'przedmiot w kształcie sześcianu, np. kostka do gry', 'pestka' (SSJČ, Jungmann), w stczes. z różnicą długości: *kostka* 'kostka do gry' : *kóstka* 'mniejsza kość' (Novák SlHus, Gebauer Sl.), dial. moraw. *kostka* 'kostka u nogi' (Kopečný Určice, Horečka Frenštát, Steuer Baborów, Bartoš DSM), 'pestka owocu' (Horečka Frenštát, Steuer Baborów, Bartoš DSM, Malina Místřice), śla. z XV w. jako NO *Kostka* (Ryšánek Žil. kn.), *kóstka* 'pestka owocu', rybia *kóstka* 'ość' (SSJ), dial. *kostka* 'mała kość' (Sipos Bükk-Gebirge), *kóstka* 'pestka' (Kálal);

śle. *kóstka* 'mała kość', 'kostka, pionek używane w grach', 'przedmiot w kształcie niewielkiego sześcianu' (Pleteršnik), ch./s. od XVII w. *kòska* demin. od *kost* (RJAZ, RMat.), chorw. dawne *kostka* 'kostka do gry' (Megiser 1603), cs. **КОСТЬКА** 'wytłoki oliwne', 'wytłoczyny z winogron, pestka winogron' (Miklosich LP), maced. od XVI w. *koc-ka* 'kość' (Giannelli LM), też 'pestka', 'łyżka do butów', 'ość', 'rodzaj wzoru, kratka', 'kostka do gry' (RMJ, też dial. Hendriks Radožda-Vevčani);

stros. **КОСТЬКА** 'pestka', demin. od 'kość' (SRJ XI–XVII), ukr. dawne *костка* 'mała kość' (Slavynescьkyj Leks.), pl. *kicmku* 'kości zmarłych, relikwie' (Slovnyk Ševčěnka), brus. dial. *костка* 'grdyka' (Šatalava BDS), dawne *костка* : *костька* anat. 'kostka' (HSBM). ~

Demin. od *kostь* (por.).

A.Z.

kość f. 'kość', 'os', 'ość rybia', 'piscis spina sive os'

~ pol. *kość* od XIV w. 'twardy element szkieletu człowieka lub zwierzęcia' (Słownik stpol., SP XVI IBL, L., SW), powszechne w dialektach (np. Górniewicz Malbork, Kucała PSM), wyjątkowo też *kość kościa* (Sychta Kociewie), stpol. i dial. też 'ość' (Słownik stpol., Pluta Dzierżysławice, Karłowicz SGP: z Litwy), też w innych znaczeniach, np. 'goleń, piszczał', 'narośl' (Dejna RKJL XXIII 235–236), śląsk. i młpol. 'pestka owocu' (AJŚ t. 2, m. 237, Wietrzyk Gorlice, Kosiński Czchów, Kucała PSM), 'sześcianik do gry, dawniej wyrabiany z kości wołowej' (Wietrzyk Gorlice), kasz. *kosc kosca* 'kość, gnat' (Sychta SK), połab. *tüst* 'kość', 'ość rybia' (Polański SE 899), dłuż. *kość* (dawniej *kósc*, Muka) 'kość', głuż. od XVI w. *kósc* 'kość' (Pfuhl), też dial. (Michalk Neustadt, Jentsch Rodewitz), czes. od XIV w. *kost* (Gebauer Sl., SSJČ) pl. *kosti* też 'ości' (Jungmann), też dial. (Králík Kelč, Skulina Mor.-slov.), śla. od XIV w. *kost* 'kość' (SSSJ, HSSJ), też dial. 'ts.' (SSN, Orlovský Gemer, Stanislav Liptov), też 'kostka do gry' (Káral);

śle. od XVI w. (Besedje 16. st.) *kôst kosti* (Pleteršnik, SSKJ) 'kość', też dial. (Tominec Črni vrh, Rigler Notr.), ch./s. od XIII w. *kôst kôsti* 'kość', przen. 'ciało zmarłego', 'kostur' (RMat., RJAZ, RSAN), chorw. dial. *kôst* 'ts.' (Jurišić Vrgada, Moguš Senj), serb. dial. *kôcm* 'ts.' (SDZ XXX 159: Banat), dial. także *kôst* 'kość', 'pestka owocu', 'skorupa żółwia' (Houtzsagers Orlec), 'kość, ciało' (Peić-Bačlija RBB), scs. **кость кости** 'kość' (SJS, SS XI–XI), bułg. *koctm* 'część ciała człowieka albo zwierzęcia', pl. *kòctmu* 'relikwie' (RBE, Gerov), dial. *koc* 'kość' (BDial. III 92, Erkeč, Stojkov Banat), śrbułg. z XV w. **кость** 'kość' (Davidov Kozma);

strus. **кость** 'kość zwierzęcia albo człowieka', plt. **кости** 'relikwie, szczątki' (Slovarь DRJ), stros. też 'ród, plemię' (SRJ XI–XVII), ros. *кость* 'kość', też dial. (SRNG, Slovarь Karelii, Sredneobskij sl.), stuktur. NO z XIV w. **Кость** i z XV w. **Костя, Кости, Кость** (SSUM), ukr. *кiць* 'kość' (SUM), też dial. *k'isć k'osty* 'ts.' (Janów Moszkowce), dawniej też plt. *koctmu* 'kości zmarłych' (Slovnyk Ševčenska), brus. *koць* 'kość' (TSBM), też dial. (SBPZ, Turaň, Bjaľkewič Mohylew), też 'szczątki, proch' (Slovník Sennensčyny), dawne *коць, коць* 'kość', 'ciało', 'ród', pl. 'szczątki, relikwie' (HSBM). ~

Etymologia niepewna. Brak dokładnych odpowiedników ie., choć za takie niekiedy uważa się łac. *costa* 'żebro; bok ciała', irl. *cos* 'noga' (Berneker SEW I 582–583, Meillet, RS IX 73–74, ERHJ I 486). Zwykle zestawiane z kontynuantami ie. *ost^(h)- ost^(h)i-*: stind. *ašthi-* 'kość', awest. *ast-, asti-* 'ts.', gr. *ὀστέον* 'ts.', alb. *asht* 'ts.', łac. *os ossis* 'ts.'. Od odpowiedników ie. wyraz psł. różni się obecnością nagłosowego *k-*, co jest przez wielu uczonych uważane za ślad obecności laryngalnej (sytuacja wyjątkowa w słow., zob. też *koza*). Potwierdzenie tej hipotezy można widzieć w wyrazie hetycym prezentującym głoskę laryngalną *hast-ai* 'kości'. Innym sposobem objaśnienia nagłosowego *k-* jest hipoteza o kontaminacji z łac. *costa* (Georgiev VBE 18, Rejzek ČES² 336, Snoj ES³ 338). O mniej prawdopodobnych objaśnieniach zob. Sławski SE II 555.

Berneker SEW I 582–583, Meillet, RS IX 73–74, Trautmann BSW 120, ESSM XI 167–173, ESJS 345, Sławski SE II 555, Králík SESS 292, ERHJ I 486, Bjeletić, KSK IV 48–67.

A.Z.

kostъnъ *kostъna kostъno* ‘zrobiony z kości’, ‘składający się z kości’, ‘osseus’

~ pol. od XV w. *kostny* ‘zrobiony, powstały, składający się z kości, znajdujący się w kości, mający z nią związek’ (Słownik stpol., SW, SJP PAN), bóle *kostne* (SJP PAN), *kostna* dna ‘artretyzm’ (Słownik stpol.), też dial. (np. Karłowicz SGP, Brzeziński Krajna), kasz. *k^uostny* (Lorentz PW, Ramułt), dłuż. *kóstny* ‘związany z kośćmi’ (Muka), głuż. *kóstny* ‘ts.’ (Kral, Jakubaš), czes. *kostní* ‘zawarty w kościach’, ‘zrobiony z kości’ (SSJČ), dawne *kostný* : *kostny* ‘ts.’ (Gebauer Sl.), sła. od XVIII w. *kostny* ‘odnoszący się do kości’, ‘zrobiony z kości’ (SSSJ, HSSJ);

sł. *kósten kóstna* ‘związany z kośćmi’: *kostna* mezdra ‘okostna’, *kostna* gniloba ‘próchnica kości’, ‘pochodzący z kości’ *kosten* pepel (Pleteršnik), ch./s. od XVI w. *kōstan kōsna* ‘związany z kośćmi’ (RJAZ), bułg. *костен -тна* ‘odnoszący się do kości’ (RBE, Rečnik Botev), maced. *костен косна* ‘związany z kośćmi’: *косна* туберкулоза ‘gruźlica’ (RMJ);

strus. **КОСТНЫИ** ‘kostny’ (Slovarь DRJ, SRJ XI–XVII), ros. *костный* ‘odnoszący się do kości’, ‘zrobiony z kości’ (SSRJ), brus. dial. *кóсны* ‘ts.’ (TSBM). ~

Por. też sł. od XVI w. *kostník* ‘szkielet’ (Pleteršnik, Besedje 16. st.).

Derywat z suf. -ъnъ od *kostъ*.

A.Z.

kostъrъ *kostъra* pld. i wsch. : **kosterъ** *kostera* ‘stos drewna’, ‘ligni acervus’

kostъrъ: ~ sł. *kóster -stra* ‘stos drewna’ (Pleteršnik);

stros. **КОСТЬРЪ КОСТЬРА** ‘poukładany stos drewna’ (SRJ XI–XVII, Dal), też ‘stos trupów na polu bitwy’ (Srezn.), ros. dawne *костеръ* ‘gruba łodyga niektórych roślin’ (SRJ XI–XVII), bot. ‘bromus, stokłosa’, ‘mietlica, *Agrostis capillaris*’, zool. ‘ryba *Acipenser Baerii*’ (Dal), też dial. *костép* ‘paździerze, twarde części łodygi lnu’ (Slovarь Severa), ‘drewno ułożone w stos’ (Slovarь Don, Slovarь Smolensk, Gancovskaja Kostroma, Myznikov Belomorje, Slovarь Mordov., Slovarь Urala), ‘o sposobie układania drewna na sztorc’ ставитъ *кострóm*, ‘żerdzi do suszenia lnu’ (Slovarь Severa), ‘sterta, duża ilość czegoś’ (Slovarь Severa, Sl. Karelii), bot. ‘stokłosa, *Bromus*’ (Ivanova Sl. Podmoskovja);

kosterъ: ~ kasz. dawne *koscér* ‘drzewo gałęziste, rosochate’, ‘dziecko z rozczochranymi włosami’ (Syghta SK);

ch./s. *kōcтep* ‘gatunek jesiotra *Acipenser güldenstädtii*’ (RSAN), bułg. *кōcтep* ‘krzywy nóż’ (RBE), ‘stos, duży, bujny ogień’ (RBE, RBKE);

ros. dial. *костépъ* ‘twarde odpady pozostające po obróbce zbóż’, ‘chwast rosnący w zbożu’ (Slovarь Severa), ‘młoda kaługa lub jesiotr nienadające się jeszcze do spożycia’ (SRSO, Sl. Priamurja), ukr. *костép* ‘sążeń drewna’, ‘stos trzciny złożony z 30 kop’ (Hrinčenko), brus. *кoцeръ* ‘muszka, której obecność wskazuje porę odpowiedzialną do zasiania zboża’, ‘stokłosa, *Bromus secalinus*’ (Nosovič). ~

Etymologicznie ściśle związane z *kostra* (zob.).

ESSM XI 163–164.

Sz.P.

kosz 1. *kosa zach. i pld.* ‘ptak’, ‘Turdus merula’

~ pol. *kos* ‘Turdus merula’, też dial. (Dejna RKJŁ XXIII 232, Pluta Dzierżysławice, Nowa Żywiec), dłuż. *kós* ‘kos, Turdus merula’ (Muka), głuż. *kós kosa* ‘kos’, też dial. *kós* ‘ts.’ (Fasske Vetschau), czes. *kos* czarnobrzowy ptak śpiewający, *kos*, Merula, sła. dawne od XVII w. i dial. *kos* ‘ptak śpiewający; Turdus merula’, też čarni *kos* ‘ts.’, vodni *kos* ‘zimorodek, Alcedo’ (HSSJ, SSN);

sł. *kôs* ‘większy ptak śpiewający o czarnym upierzeniu, Turdus Merula, z żółtą obwódką dokoła oczu’, črni *kós*, rumenokljún *kos* ‘kos z żółtym dziobem’, *povodni kós* ‘pluszcz, cinclus, cinclus’ (Pleteršnik, SSKJ, też dial. Tominec Črni vrh), ch./s. *kôs* ‘kos’, ‘drozd’, dial. chorw. *kôs* ‘kos’ (Houtzagers Orlec), bułg. *koc* ‘ptak przelotny, śpiewający, o ciemnych piórach, Turdus merula’ (Gerov, BTR), maced. *koc* ‘ts.’;

rus.-cs. **КОСЪ** ‘merula’ (Srezn.), też ‘dawna nazwa szpaka’ (Slovarь CSRJ, SAR, Dal, SRNG jako dawne), ukr. dial. *koc* ‘kos’ (Turčyn Tylicz, może z pol.). ~

Por. ros. dial. *кокак* ‘kos’ [?] (SRNG: Onega, Archangielsk), dial. *ко́ач* nazwy ptaków: ‘cietrzew’, ‘głuszc’, ‘duża czarna jaskółka’ (SRNG).

Z wcześniejszego **kopsz*, co z ie. *kopso-*. Najbliższy odpowiednik w gr. *κόψιχος* z demin. suf. -ιχος. Prawdopodobnie wyraz pochodzenia dżwkn. Zdaniem Meilleta, MSL XVIII 171–172 podstawą jest *sop-*, pochodzące z ie. *k’op-*. Obecność refleksu ie. spółgłoski niepalatalizowanej tłumaczy Meillet dysymilacją w stosunku do następującego -s-. Innym objaśnieniem jest derywacja wsteczna od *kositi*, mająca mieć związek ze sposobem podrywania się do lotu (Vaillant, RES XXXV 94–95). M.J.

kosz 2. *kosa koso* ‘ukośny, położony pod kątem do płaszczyzny poziomej’, ‘obliquus’

~ pol. *kosy* ‘ukośny, o oczach, spojrzeniu itp.’, ‘krzywy, pochyły’, ‘zezujący’: *kose* oczy, ‘nieżyczliwy’: *kose* spojrzenie (SJP PAN), dial. *kosy* ‘zezowaty’ (Dejna RKJŁ XXIII 233–234), dłuż. *kósa* ‘ukośne położenie’, *na kósu* ‘skośnie’ (Muka), głuż. *kosy* ‘ukośny’, subst. *kosa* ‘ukośne położenie’: *na kosu* ‘pod kątem, skośnie’ (Jakubaš), czes. dial. moraw. *koso* ‘ukośnie’ (Bartoš DSM), sła. *kosý* ‘ukośny’;

sł. dawne *kós* ‘ukośny’ *kosi oči* (SSKJ, wg Pleteršnika pożyczka z serb. albo ros.), ch./s. *kōs kōsa kōso* ‘ukośny, pochyły’ (RJAZ), bułg. *koc kōca* ‘pochylony, nachylony ku czemuś’ (pożyczka z ros., BTR), maced. *koc* ‘skośny, ukośny’;

rus.-cs. **КОСЫИ** ‘nieprosty, ukośny’ (SAR), ros. *косо́й*; *кoc* ‘ułożony skośnie względem podłoża’: *косо́й дождь*, ‘krzywy’: *кocáя* рама, ‘zezowaty’, ‘położony z boku; boczny’, przen. ‘podejrzliwy’: *кocóй* взгляд, *кóco* смотреть, częste w złożeniach: *кocоглáзый, кocолáный, кocорýкий*, powszechne też w dial. w znaczeniach konkretnych i przen., np. ‘zrobiony z pochyło ułożonych żerdzi, o płocie’, ‘chromy’, ‘jednooki’, ‘jąkający się’ (SRNG), ‘budzący potępienie, zły’, ‘pijany’ (Slovarь Karelii), por. też złożenia: *кocонóгий* ‘jednonogi’, *кocоплéкий* ‘mający krzywe plecy’, *кocóротый* ‘z wykrzywionymi ustami’ (Slovarь Rjazan.), *кocопя́ты* ‘ślady niedźwiedzia’ (Slovarь Novosybir.), ukr. *кóсий кóca кóсе* ‘pochyły, ułożony pod kątem do powierzchni poziomej’, ‘krzywo zrobiony, wycięty itp.’, ‘wrogi, nieprzyjazny, o oczach, spojrzeniu’: *кóсий* погляд, brus. od XV w. *кóсы кóсая кóсае* ‘zezowaty’ (TSBM, HSBM), ‘krzywo

położony’, ‘krzywy, nierówny’: *кóсы* почырк, ‘padający pod kątem’ *кóсы* прамень, ‘wykrzywiony, spaczony’: *кóсыя* дзверы, przen. ‘nieprzyjazny; podejrzliwy, o spojrzeniu’, *коса* глядзець (TSBM), ‘zezowaty’ (HSBM). ~

Por. pol. dial. *kosić* ‘o skośnym stawianiu nóg w tańcu’ (SOWM), czes. *kositi* ‘ścinać na ukos’, *kosit* oči, pohled ‘patrzeć z ukosa’ (SSJČ), dial. moraw. *kosimo* : *kosmo* ‘ukośnie’. Może też ch./s. *kòsiti se kòsim* ‘mijać się z czymś, kolidować, być w przeciwieństwie’, *kòsiti se -im* ‘pysznić się, wynosić; gniewać’.

Wyraz o niepewnej etymologii. Żadne z istniejących objaśnień (zob. Sławski SE II 536, ESSM XI 175–176) nie wydaje się przekonujące. Mało prawdopodobna derywacja na gruncie psł. od *kosa*, zob. Sławski SE II 536, bardziej prawdopodobny odwrotny kierunek derywacji. Poza psł. najczęściej nawiązywano do ie. nazw ciała kontynuujących ie. *kok*’s-: stind. *kákša*- ‘pacha’, awest. *kaša*- ‘łopatka’, łac. *coxa* ‘biodro, kłęb’, stirl. *coss* ‘noga’, stwniem. *hāhsina* ‘przegub tylnej nogi’, jednak najpierw należałoby udowodnić, że nazwy te miały u podstawy znaczenie ‘krzywy’.

Sławski SE II 536, ESSM XI 175–176.

M.J.

košula ‘rodzaj bielizny nakładanej bezpośrednio na ciało’, ‘indusium, camisa’, wsch. ‘odzież wierzchnia, kaftan, szuba’, ‘amictus’

~ pol. *koszula* od końca XIV w. ‘odzież noszona bezpośrednio na ciele’, dawne ‘rodzaj sukni noszonej na zbroi’ (Słownik stpol., SP XVI IBL, Bart. pol.-łac., Mącz., Kn., L.), ‘zeszła kora drzew szpilkowych’ (SWil.), dial. powszechne *koszula* : *kosula* : *k^oosula* ‘bielizna górna kobieca i męska’, ‘bluzka’ (Karłowicz SGP, Olesch Sankt Annaberg, Zareba AJŚ, Cinciała SDKC, SGŚC, Milerski Zach.-cieszyn., Basara Śląsk, Ondrusz Cieszyn, Kucała PSM, Wichrzyk Gorlice, Górniewicz Malbork, Brzeziński Krajna, Sychta Kociewie, Cechosz-Felczyk OH), ‘sukienka z długimi rękawami’ (Kartoteka SGP: okolice Limanowej), ‘o barwie skóry czy sierści zwierzęcia (krowy, konia, psa)’ (Sychta Kociewie, Kartoteka SGP), ‘otoczka rdzenia pni drzewa’ (kartoteka SGP), kasz. *košëla* : *košla* : *košula* ‘koszula’ (Sychta SK), *k^oošëla* ‘ts.’ (Lorentz PW), dłuż. *košula* : *kóšula* ‘kobieca spódnica, suknia’ (Muka, też dial. Fasske Vetschau), głuż. od XVII w. *košla* : *kóšula* ‘koszula’ (Stachowski Frencl, Pfuhl, Kral, Jakubaš), dial. *kóšla* : *kóšula* (Handrik-Slepjanski Rukopisy, Schroeder Schleiche, Michalk Neustadt, Jentsch Rodewitz), stczes. *košule* : *košile* (Gebauer SL, Flajšhans Klaret), czes. *košile* ‘koszula’ (SSJČ), dial. moraw. *košula* : *košula* (Lamprecht Opava, Králík Kelč, Sochová Lašsko, Kazmír Valašsko, też *košela* Bělič Dol.), śla. od XVI w. *košela* ‘koszula’ (KSSJ, SSJ, HSSJ), dawne *košula* : *košela* ‘resztki błony płodowej’: *kosselka*, v niž se dite rodi (HSSJ: XVIII w.), dial. *košelä* ‘lekka górna część ludowego stroju męskiego z rękawami lub bez nich, często wyszywana’, ‘rodzaj spodniej bielizny’, ‘nazwa zwierzęcia od nazwy jego skóry’, *košela* : *košelä* (Habovštiak Orava), *košula* : *košela* (Buffa Dlhá Lúka), *košela* : *košela* (Kálal, Orlovský Gemer, Ripka Dolnotrenč., Sipos Bük-Gebirge);

~ śle. rzadkie *košulja* ‘koszula, bielizna’ (Pleteršnik, Besedje 16.st, Megiser 1592), ch./s. *kōšulja* ‘koszula’, ‘skóra żmii’ (RMat.), ‘męska odzież spodnia’, ‘odzież nakładana na ciało’, ‘górna warstwa czegoś’ (RJAZ, RSAN), ‘skóra zrzucana przez żmije’

(Hirtz RNZN też *košuja*), chorw. dial. czakaw. *košulja* 'odzież z krótkimi rękawami pod żakiet' (Moguš Senj), 'rodzaj krótkiej koszuli' (HDZ), *košija* (ČDL, Vidović PR), *košula* (Koschat Baumgarten), *košulja* (Rasprawe JAZU), *košulja* 'ts.' (DevinNuovSe-lo), sztokaw.-ikaw. *kòšulja* 'krótka damska koszula' (Sekulić Bačk.), 'rodzaj męskiej odzieży' (Peić-Bačlija RBB), serb. *кошуља* 'koszula, koszulka' (Vuk, RMat.), też dial. (Živković Piroć), cs. *кошолма* 'wierzchnie odzienie' (Miklosich LP), bułg. *кошуля* 'koszula zwłaszcza płócienna lub bawełniana' (Mladenov BTR, RBE), dial. *кошул'а* 'ts.' (BDial. II 192: Rodopy, Umlenski Kjustendil, Mladenov Vidin, SNU XLVIII), dawne i dial. 'kokon, wylinka owadzia' (Duvernois, Gerov, Ničev Kostur), maced. od XVI w. *кошуля* 'koszula' (RMJ, Giannelli LM), też 'skóra porzucona przez żmiję', 'błona płodowa' (MRS), dial. *kōšula* 'ts.' (Radožda-Vevčani);

stros. i rus.-cs. *кошолма* : *кошолма* 'koszula', 'rodzaj lekkiej wierzchniej odzieży', 'rodzaj futrzanej odzieży pokrytej z zewnątrz materiałem' (SRJ XI–XVII), również 'kosz', 'obóz, namiot' (Srezn., Pam. Syn. XI), 'szuba, odzież kobieca i męska podbita futrem' (SAR, Slovarь CSRJ), ros. dawne i dial. *кошуля* 'koszula, bluzka; odzież robocza', też 'kosz, koszyk' (Dal), 'koszula', 'kobieca koszula, wyszywana, z szerokimi rękawami', 'barania szuba pokryta białym grubym płótnem' (Opyt), też 'koszyk' (Opyt Dop.), 'koszula', 'męska lub kobieca odzież futrzana', 'futro szuby', 'wierzchnia ciepła odzież', 'odzież płócienna', 'męska wierzchnia odzież, rodzaj chałata', też 'kosz' (SRNG), 'barani półkożuszek, szuba pokryta sukrem albo płótnem' (Slovarь volog. nar., Slovarь Novosybir., Slovarь Urala), 'kobiece sukienne lub płócienne palto', 'znoszona, podarta odzież' (Slovarь Severa), 'koszula wyszywana na plecach i z przodu' (Slovarь Smolensk.), ukr. od XVII w. *кошуля* 'koszula męska, koszulka dziecięca', 'kobiecy ubiór' (SUM, Żel., Żyteckij Narys.), też dial. (KDO, Mat. Bukovyna, Verchratskij Batjuki), łemk. też *кошеля* (Turčyn Tylicz, Verchratskij Łemk., Stieber AJŁemk.), 'kosz' (Sl. ukr. woroneż.), brus. od XVI w. *кашуля* 'koszula, dziecięca koszulka' (TSBM, HSBM), dawne też *кашюля* 'wierzchnia lekka koszulka, koszula, rodzaj bielizny' (Nosovič, HSBM), dial. (Scjaškovič Grodno, Sloŭnik Sennensčyny, Šaternik Červ., Bjałkevič Mohylew), 'spodnia i wierzchnia koszula', pl. 'bielizna' (SPZB), 'spodnia albo wierzchnia koszula męska i żeńska', 'bluzka' (Leks. Polesja), *кашуля кошуля* 'kobieca bluzka', 'kosz, kosz bez dna' (Lysenko SPH). ~

W śle. od XVI w. *košulja* przede wszystkim 'kosz' (Pleteršnik), tak samo w dial. *košulja*, *košulja*, *košura* 'dwukołowy wózek z koszem' (Tominec Črni vrh), *košulja* 'rodzaj koszar' (Rigler Notr.).

Powszechnie uważa się za późną pożyczkę z łac. *casula* 'płaszcz z kapturem' (zob. Sławski SE II 547–548). Zdaniem Bańkowskiego wyraz należy wyprowadzać z psł. *koš* (Bańkowski ES I 802). Jego hipotezę mogłyby potwierdzać wsch. znaczenia 'kosza' jako pojemnika oraz 'ogrodzonego obozu', a także 'tego, co okrywa coś', np. resztki błon płodowych (czepek noworodka), osłonki porzucanej przez larwy owadów (pszczoł), skóry żmii, żaby, osłonki/błonki otaczającej żyły, itp.

Vasmer, Zbornik Jagić 273–275, Sławski SE II 547–548, Bańkowski ES I 802.

B.Cz.-Sz.

košť *koša* 'pojemnik na towary spleciony z łozy, лыка, korzeni, itp.', 'cophinus, corbis'

~ pol. od XIV w. *kosz* 'pleciony z wikliny pojemnik na różne rzeczy z uchwytem lub bez', dawne też 'rodzaj sieci', 'rodzaj osłony na wozie' (Słownik stpol.), 'pleciony pojemnik, rodzaj torby, sita' (Bart. pol.-łac.), 'rodzaj naczynia, kubka', 'wypełniony ziemią pojemnik z wikliny używany do budowy szańców' (SP XVI IBL, Mącz., Kn., Słownik Paska, L., SW), dial. *kos* : *k^oos* (Brzeziński Krajna) 'pleciony pojemnik, kosz', 'sieć na węgorze, minogi, piskorze', 'kosz (skrzynia) w młynie wodnym', 'półkoszek w wozie, bryczce' (Karłowicz SGP), też 'drewniana obudowa żaren, wozu', 'część wialni', 'skrzynka lub szuflada na zboże w młynie', 'otwór w żarnach', 'sieć rybacka' (Kucała PSM, Wietrzyk Gorlice), 'pojemnik na ziarno nad kamieniem młyńskim', 'półkoszek', 'część dmuchawy' (Kąś Orawa), 'duży koszyk', 'kosz do bielizny', 'skrzynia na zboże' (Szymczak Domaniewek), 'drewniana obudowa żaren', 'otwór do wysypywania ziaren w żarnach', 'część żaren', 'sieć rybacka', 'podbierak do ryb' (AGM, Górniewicz Malbork, Tomaszewski GŁ, Maciejewski Chełm-dobrz., Siemoń Dulsk, Brzeziński Krajna, Sychta Kociewie), kasz. *koś* 'kosz', 'naczynie, rodzaj wiaderka' (Sychta SK) też 'ul', 'małe grabie, kosa' (Lorentz PW), dłuż. *kóś* 'kosz', 'kosz na ser, na ryby', 'kaganiec z drutu lub rzemienia zakładany krowom, by się nie pasły', 'część młyna, gdzie się sypie zboże' (Muka), dial. *koś* 'ts.' (Fasske Vetschau, Janaś NG), głuź. *koś* 'kosz' (Jakubaś), też 'korona drzew' (Trofimowič), dial. *koś* 'kosz' (Jentsch Rodewitz), 'kosz na ser' (Michalk Neustadt), czes. *kóś* 'kosz' (SSJČ), *koś*, *kóś*, m.in. 'kosz na chleb' (Gebauer Sl., Flajšhans Klaret), *koś* chlební 'kosz na chleb' (Loderecker 1605), *koś*, *kůś* 'kosz do noszenia na plecach', 'kosz na kury, kurczaki, na ryby, na ptaki, na węgiel', 'kosz nad żarnami', 'kosz do ochrony szańców', 'korona drzewa' (Jungmann), *koś* 'miejsce, gdzie sypie się zboże w młynie' (Kazmír Valašsko), *koś* (Bělič Dol.), *koś* (Skulina Mor.-slov.), *koś*, *kuś* (Voráč ČNJ), 'ts.', 'kosz służący do osłony muru obronnego', *koś* 'ts.' (Kubín Kladsko) sła. dawne i dial. *kôś*, *koś* 'pleciony pojemnik', 'pleciony pojemnik z uchem' (Kálal, SSN, Matejčík Novohrad, Stanislav Liptov, Habovštiak Orava, Buffa Dlhá Lúka, Ripka Dolnotrenč.), *kůś* 'kosz', 'zagroda dla owiec', 'buda dla psa' (Orlovský Gemer);

sł. *kôś* *kôša* 'pleciony pojemnik, kosz' (Pleteršnik, SSKJ, też dial. Tominec Črni vrh, Rigler Notr.), ch./s. *kôś* 'pleciony pojemnik na różne rzeczy, m.in. kukurydzę, fasolę, ryby' (Stachowski Megiser, RMat., Vuk, RSAN, RJAZ, RSJ, Anić RHJ), *kôś* 'kosz na wozie' (SSHR), 'kosz', chorw. dial. čakaw. *kôś* 'kosz' (Vidović PR, Moguš Senj, Turina-Šepić RČI), 'górną część wozu' (Mahulja Omišalj), 'pszczeli ul' (Palkovits Burgenland), sztokaw. 'koszar pleciony', 'pleciona sieć na ryby', 'coś plecionego' (Sekulić Bačk.), serb. dial. *kôu* 'wielki kosz', 'zagroda, gdzie przechowuje się kukurydzę' (SDZ XXXIV), 'kosz (pleciony) do noszenia np. pożywienia', 'drewniany pojemnik', 'rodzaj spichlerza' (Mitrović Leskovac), 'pojemnik w młynie' (SDZ XXX 160: Banat), czrng. *kôu* 'większy kosz' (Ćupić Zagarač, Vujičić Prošćenje), scs. **кошъ** **коша** 'kosz' (Sadnik-Aitzetmüller HAT, SJS), cs. też 'klatka piersiowa', 'korona drzew', 'rodzaj uczesania' (Miklosich LP), *кошъ* 'pojemnik na ziarno, mąkę w wialni, korona drzew', bułg. *кош* 'duży pleciony z prętów pojemnik', 'długi kosz bez dna do łowienia ryb', 'kosz

na ziarno do mielenia' (RBKE, Mladenov BTR), 'ogrodzone miejsce' (BTR, RBE), dawne 'duży pleciony pojemnik' (Rečnik Botev, RROD), dawne i dial. też 'ul dla pszczół' (Mladenov BTR, Duvernois, BDial. II 192: Rodopy), dial. też 'pomieszczenie na kukurydzę, otoczone plecionym płotem' (RBKE), 'kosz rybacki wypleciony z łoziny', 'duży pojemnik w młynie' (BDial. VII 70), 'kosz wyplatany na siano, słomę, itd.', 'ogrodzone pole kukurydzy', 'pleciony pojemnik na ziarno' (BDial. IX 269–270), 'polne, liliowe kwiaty o kwiatostanie zwisającym w dół' (RodopSb V 314), 'nadbudowa nad kominem', 'górny otwór z ogniskiem' (Stojkov Banat), 'wypleciony kosz otwarty lub z zamknięty', 'część wialni', 'pojemnik na kukurydzę' (Mladenov Vidin), maced. *kouu* 'kosz', 'pomieszczenie do przechowywania kukurydzy' (RMNP), dial. *kouu* 'kosz' (Vidoeski Kumanovo, Reiter Titov Veles), 'kosz na nawóz lub tytoń' (Małecki SW, Hendriks Radožda-Vevčani), 'ul' (BDial. VI 45: zach. Tracja);

strus. **КОШЬ КОША** 'kosz', 'pojemnik używany do łapania pszczelego roju; rodzaj ula', 'miara objętości sypkich towarów' (Slovarʹ DRJ), stros. **КОШЬ : КОШЬ** 'kosz; skrzynia' (Srezn., SRJ XI–XVII), 'urządzenie przypominające trąbę, w której był oczyszczany złotonośny piasek' (Slovarʹ CSRJ), ros. *kouu* -a 'duży kosz do łowienia ryb, raków, ptaków' (SRJ), 'sieć rybacka', 'urządzenie do wymywania złota z piasku złotonośnego' (Dal), 'podbierak, pojemnik do łowienia ryb' (SSRJ), dial. *kouu* 'to, co służy do łowienia ryb', 'sieć do łowienia ptaków', 'torba, worek na ziarno', 'mały ul z kory', 'koszyk', 'kosz do chleba', 'duży kosz do piwa (przy warzeniu)' (SRNG), 'pojemnik do łapania pszczelego roju', 'pojemnik do łowienia ryb', 'skrzynka we młynie, do której sypie się zboże' (Slovarʹ Smolensk.), 'spłciony z łozy kosz do łowienia ryb', 'kosz na proso, kartofle' (Manaenkova SRGB), 'rodzaj kosza dostosowanego do łowienia ptaków, sieć na ptaki', 'drewniana skrzynka, do której sypie się ziarno' (Slovarʹ Novosibir.), 'duży koszyk' (Eliasov Zabajkałʹe), 'kosz do łowienia ryb' (Manaenkova LRGB), 'pojemnik używany do połowów' (SRSO), ukr. *kiuu kouu* 'wypleciony z łozy i oblepiony gliną duży kosz do ziarna', 'kosz do noszenia kukurydzy', 'pojemnik do pieczenia, np. chleba', 'górna część wozu (np. do wożenia pszenicy)' (SUM), też dawne *kouu* 'kosz pleciony', 'to, co jest plecione' (Leks. Zyz., Bulachovskiy PPUM), dial. 'drewniany pojemnik na nóżkach do przechowywania kukurydzy' (Moskalenko Odesa), *kouu : kiuu* 'kojec, w którym kura wysiaduje jaja' (Sl. ukr. woronež.), pl. *kouuu* 'rybackie kosze' (Mat. Bukovyna), *kiuu* 'część żaren' (SDU), brus. *kouu kauiá* 'pojemnik wypleciony z łozy, korzeni itd.', 'skrzynia nad kamieniem w młynie do sypania zboża', dial. *kouu* 'ts.' (Slovník Sennensčiny, SPZB, Lysenko SPH, Bjaľkevič Mohylew, Šaternik Červ., Turaŭ), 'kosz pleciony z łozy (np. na ziemniaki, jabłka)', 'kosz na ryby', 'rodzaj obudowy sań splecionej z łozy; półkoszek na wóz, na sanie' (BMM IV 245: Homel, Lysenko SPH, Turaŭ). ~

Por. materiał sł. ze znaczeniem 'kosz' s.v. *košula*.

Ze słów. rum. *koş* 'ts.' i węg. *kas* 'ts.'.

Nie należą tu zapożyczone z języków tureckich wyrazy wsch.słów. związane z wojskowością, np. stros. **КОШЬ : КОШЬ** 'namiot; obóz kozacki', 'drużyna' (Srezn.), ukr. dawne *kiuu* 'kozacki obóz', obecne też w dial. (Sławski SE II 539, Bańkowski ES

I 802). Niektóre znaczenia, jak np. 'owczarnia, pleciony szałas, namiot' (Dal), mogły powstać zarówno na podstawie wyrazu psł., jak i pożyczki.

Najprawdopodobniej z ie. *k^uas-jo-*, prapokrewne łac. *quālum* 'kosz pleciony z wikliny', dokładnych odpowiedników brak (Sławski SE II 538–539). Inne objaśnienie proponuje Loma, Etimologija 1997–1999, 92–93, uważając wyraz za pożyczkę ze scyt. *kaχina*, co z grec. *κόφινος* 'kosz'. Adaptacja tej pożyczki jako *kość* miałyby być spowodowana interpretacją źródła zapożyczenia jako formy przymiotnikowej *kośćno-*.

B.Cz.-Sz.

kotiti *koťo* pñ. 'toczyć', 'volvere', refl. **kotiti se** 'wydawać na świat potomstwo', 'gignere'

~ głuź. *kócić* 'rozszczeplać, rozdzielać' (Kral), stczes. *kotiti* 'toczyć, turlać' (Gebauer Sl.), 'rzucać, miotać, ciskać' (ESSČ, bez przykładu), czes. dawne 'walić, obalać, przewracać', np. ścięty pień drzewa: *kotiti* stromy (SSJČ), sła. dial. *kotiť* 'dużo jeść, obżerać się, opychać się', 'nieść coś ciężkiego, tragać, dźwigać' (SSN);

ukr. *komúmu kocy komúu* 'przesuwać przedmiot w określonym kierunku, obracając go, toczyć', przen. 'poruszać siłą wiatru albo prądu wodnego', refl. *komútusia* 'przesuwać się w jakimś kierunku, np. pod wpływem fali' (SUM), brus. od XVI w. *каціць качу кóчиш* : *кóциць* 'poruszać, przemieszczać coś, tocząc' (TSBM, HSBM), pot. 'szybko jechać', refl. *каціцця качуся кóчишся* : *кóцицця* 'przesuwać się w jednym kierunku', 'przemieszczać się za pomocą kół, jechać', 'ciec, o wodzie, pocie itp.'. ~

Refl. **kotiti se**: ~ pol. od XVI w. (też dial.) *kocić się* 'wydawać potomstwo, o niektórych zwierzętach' (wcześniej, w stpol. zapisane prefig. *skocić się* 'urodzić młode, o owcy'), *rozkocić się* 'pęknać, o bukłaku, dojrzałym owocu i in.' (Słownik stpol.), dawne i dial. prefig. też *ukocić się* 'wyjść, zrobić się, o wrzodzie' (Sławski SE II 315), dial. też 'robić coś bardzo powoli', 'iść ociężałym krokiem' (Karłowicz SGP), dłuź. *kóśis se* 'wydawać na świat młode, zwykle o kotce' (Muka), głuź. *kócić so* (też *kóćować so*) 'zająć w ciążę' (za: Vasmer ES II 352), czes. *kotiti se* 'rodzić młode, zwykle o kotce' (SSJČ, w stczes. tylko pref. *vykotiti se* 'wysypać się', 'wylać się, wykluc się', MSS), dial. moraw. też 'grzebać się, guzdrać się', sła. od XVIII w. *kotiť sa* 'rodzić młode, zwłaszcza o małych zwierzętach domowych, np. owcach' (SSJ, HSSJ), dial. *kotiť sa* 'rodzić, o samicach niektórych zwierząt', 'iść, pchać się dokąds', 'o dzieciach, 'przewracać się w zabawie' (SSN);

słē. *kotiti -im* 'rodzić młode, o sukach i kotkach': mačke, psice *kotijo* (SSKJ), też 'wysiadywać, siedzieć na jajach' (Pleteršnik), ch./s. *kòtiti* 'ts.', dial. chorw. też o innych zwierzętach (Dubrownik), bułg. *котя -ии се* 'wydawać na świat młode, zwłaszcza o małych zwierzętach: kotach', też 'rodzić się, o kociętach' (BTR), dial. *кòму са* 'rodzić młode (o bawolicy)' (RodopSb V 314), maced. *komu ce* 'rodzić młode';

ros. *комúться качуць комúшся* 'o kotce i niektórych innych samicach (np. kuny, tchórza, zająca), rodzić dzieci' (TSRJ), ukr. *комútusia качуся комúшся* 'rodzić młode' (SUM), brus. *каціцця* : *кóцицця* 'rodzić dzieci, o samicach niektórych zwierząt, np. o owcy, kozie, kotce'. ~

Por. sła. *kotúlať* 'toczyć, turlać' (SSJ);

2. pol. *pokotem* (zob. Sławski, SO XVIII 386–389).

Związane z *kařati* (zob.), z którym dzieli znaczenie ‘toczyć; wprowadzać w ruch’ właściwe raczej formie kauzatywnej. Prawdopodobnie już w psł. doszło do rozejścia się znaczeń trans. i refl. Jako tranzytywną podstawę znaczenia ‘wydawać potomstwo’ przyjmuje się zwykle znaczenie ‘rzucać’ (por. pol. *miot* od *miotać*, niem. *Junge werfen*), jednak realnie zaświadczone jest tylko ‘toczyć’.

Zasięg formy trans. jest ograniczony do pñ. Słowiańszczyzny. Forma trans. *kotiti* (np. słu., ch./s.) jest wtórna względem *kotiti sę*.

Žuravlev, Etim. 1981, 39–40 wyprowadza od tego samego etymonu, co psł. *skotz*.

Vlajić-Popović, SEDanas 67–81.

M.J.

kotoř *kotora kotořo* : **kotoř** *kotera kotořo* zach. i pñd. : **křtoř** *křtořa křtořo* zach. : **křtoř** *křtořa křtořo* zach. ‘który’, ‘quis’, ‘qui’, zaimek przymiotnikowy pytajny i względny

kotoř: ~ sła. *kotořý* ‘jaki’, ‘który’ (Kálal), dial. też *kotoř*, *torí* (SSN): *kotoř* ste mocnejší, chlapci?;

ch./s. książk. i dial. *kotoři* ‘który’ (RJAZ), serb.-cs. z XIII w. **kotoři** ‘jaki’ (RSAN), scs.

kotoř : **kotořyni** ‘który’, ‘jaki’, ‘jakikolwiek’ (Sadnik–Aitzetmüller HAT, SJS: Supr. i in.);

strus. **kotořyni** ‘jaki’, ‘który’ (Slovarь DRJ, SRJ XI–XVII), ros. *котóрый -ая -ое* ‘który’ (TSRJ, też dial. SRNG, Slovarь Novosybir.), ukr. *котóрий* ‘jaki’, ‘jakiś’, ‘niektóry’ (Hrinčenko), brus. od XVI w. *катóры* (TSBM, HSBM, też dial. SPZB), dial. też *котóры* (Turaň). ~

kotoř: ~ sła. *kotořý* ‘jaki’, ‘który’ (Kálal);

słu. dawne i dial. *kořéri* (Pleteršnik), chorw. dial. *kotoři* ‘który’ (RJAZ), scs. **kotořyni** ‘jaki’, ‘który’, ‘jakikolwiek’ (Sadnik–Aitzetmüller HAT, SJS: Supr. i in.);

strus. od XI w. **kotořyni** ‘jaki’, ‘który’ (Slovarь DRJ, SRJ XI–XVII). ~

křtoř: ~ pol. od XIV w. *który* zaimek przymiotnikowy pytajny i względny: *który* z was to zrobił?, to dziewczyna, o *której* mówiłam (WSJP, SJP PAN, SW, SWil.), dawne *ktory* (SP XVI IBL, Słownik stpol.), też *chtory* (SP XVI IBL), dial. *chtory*, *ftory*, *chtóry*, *ftóry* (Karłowicz SGP), sła. *ktory* ‘który’: *któřym* vlakom pójdeš?, *któřý* pes breše, nehryzie, dial. też *chtory* (SSN). ~

křtoř: ~ pol. dawne wyjątk. *ktery* ‘który’ (SP XVI IBL), dial. *ktery*, *chtery*, *ftery*, *kiery* (Karłowicz SGP), dłuż. dawne *chtery* ‘który’ (Muka), czes. od XIV w. *který* ‘który, jaki; któřýś, jakiś, któřýkolwiek’: *kteri* jest člověk, jenž bude živ?, hospodin vie, *ktery* dostojen *ktereho* tohoto sbožie vrátkého (Gebauer Sl., Jungmann, SSJČ), dial. też *kery*, *kery* (Bartoš DSM, Lamprecht Opava, Hruška DSCh), sła. dawne od XVI w. *ktery*: *ktere* su tie hriechy? (HSSJ), dial. *fteri* ‘który’ (SSN), *kerí* (Gregor Slav.-buč.);

słu. od XVI w. *kořéri* (dziś *katéri*) ‘który’ (Pleteršnik), dial. też *chtéri*, *štéri* (Snoj ES³ 292). ~

Por. formy synkopowane, np. głuź. *kořry* ‘jaki’, ‘który’ (Pfuhl), sła. dial. *kořý* ‘ts.’ (Kálal), *kořri* (SSN), bułg. dawne i dial. *komřù* (Gerov, RodopSb.), *kympù* ‘który’ (BDial. VI 47), ukr. *котрýй* ‘jaki’, ‘jakiś’, ‘niektóry’ (Hrinčenko).

Z pie. *kʷo-ter-o* : *kʷo-tor-o* od ie. zaimka pytajnego *kʷo*- 'kto' z suf. *-ter-/tor-*, wyrażającym pierwotnie opozycję dwóch osób lub przedmiotów, por. stind. *katara* 'który z dwóch', awest. *katāra*- 'kto z dwu', gr. *πότερος* 'który z dwóch, których z dwóch', goc. *hvaþar*- 'kto z dwóch', lit. *katràs*, dial. *kataràs* 'kto, który z dwóch, który'. Warianty *kšterš* : *kštorš* obecne tylko w zach.słow. (*kšterš* też w sło.) zapewne wtórne wobec *koterš* : *kotorš* (Boryś SE 270), być może pod wpływem *kšto* (zob.). Mańczak PSE 157 uważa to przekształcenie za nieregularny rozwój fonetyczny spowodowany frekwencją. W podobny sposób powstały prawdopodobnie formy, które Boryś uważa za kontynuanty psł. **kotrš* wywodząc je z postaci ie. z suf. na stopniu zredukowanym w stosunku do *-ter-* : *-tor-*.

ESSM XI 202, Boryś SE 270, Mańczak PSE 157.

M.J.

kotʒ *kota* 'kot', 'Felis domestica'

~ pol. *kot* dawne od XV w. (Słownik stpol., SP XVI IBL, L., SWil., SW), dial. *kot* *kʷot* 'kot' (Karłowicz SGP, AJŚ i in., np. Górnowicz Malbork, Sychta Kociewie), myśl. 'zając', połab. *tōtai tōtār*, dłuż. *kot* (DNW, Schuster-Šewc EW, Muka: *kót*), czes. dawne i dial. moraw. *kot* 'ts.' (Jungmann, Malina Mistřice), też 'wypukłe miejsce' (Kott), sła. dial. (prawdopodobnie wpływ polski) *kot* 'kot samiec i samica', 'kocur' (Ripka Dolno-trenč., Králík Kelč, Buffa Szarysz);

bułg. dial. *kom* 'ts.' (RRD, Gerov);

ros. *kom* 'samiec kota, kocur' (Ożegov SRJ), *komš* 'catus, felis' (Leksykon ros.-łac.), ukr. dial. *kom komá*, *kim kima* (AGBojk.), *kim*, *kim*, *küm* (Stieber AJŁemk., Rieger Indeks), brus. *kom kamá* 'samiec kotki' (Turaš, SBM), *kamš* 'ogólna nazwa kotów', też 'futro z kocich skór' (Rastorguev Brjansk). ~

Por. pol. *kot*, *kota!* 'wykrzyknienie odpędzające kota lub go przywołujące', ros. dial. *kom koma* (Czerkiewszczyzna), ukr. dial. *koma* (Leks. Bjul. II: Odessa), *koma!* (Žel.), brus. *kace*, *kace*, *качэця* 'przywoływanie kota' (Jankoński DS). ~

Najprawdopodobniej pożyczka z łac. *cattus*. Bezpośrednie źródło zapożyczenia niejasne. Stender-Petersen SGL 354–356 przyjmuje pośrednictwo niem., co kwestionuje Sławski SE II 558–559. Najprawdopodobniej chodzi o pożyczkę wędrowną, jako że wyraz znany jest też Bałtom, Germanom i Celtom.

Sławski SE II 558–559.

B.Cz.-Sz.

koty *kotʒve* 'kotwica', 'ancora'

~ pol. dawne *kotew* : *kotwa* 'kotwica, ciężki żelazny hak do utrzymania statku na postoju' (Słownik stpol., SP XVI IBL, L.), *kotew* : *kotwia* (SWil.), dziś *kotwa* 'element konstrukcyjny wbijany w drewno lub beton dla jego stabilizacji', kasz. *kotew kotv'e* 'kotwica' (Sychta SK), w tym samym znaczeniu *kot* (Karłowicz SGP za Pobłockim), połab. *tōtai* 'kot; kotka' (acc. *tōtvoi* 'koty') (Polański SE 890–891), dłuż. dawne *kótwa* 'kotwica' (Muka), czes. od XVI w. *kotva*, dawne też *kotew kotve* 'kotwica' (Gebauer Sl., Jungmann, SSJČ, też dial. Hruška DSch), sła. od XVII w. *kotva*, dawne też *kořew kotwe* 'kotwica' (Bernolak, HSSJ, SSSJ), dial. też 'druć do zamocowania słupa, pala' (SSN);

sł. *kōtva* 'kotwica' (Pleteršnik, SSKJ), też dawne dial. *kōtve* 'ts.' (Novak Prekmur), ch./s. dawne *kotva* 'kotwica' (RJAZ: Stulić), cs. **КОТЪКА** 'kotwica' (Miklosich LP), bułg. *kòtwa* 'żelazne narzędzie z wygiętymi ostrymi końcami umocowane liną zarzuca-
ne w celu utrzymania łodzi, statku w pożądanym miejscu', dawne 'klamra żelazna
używana w budownictwie dla umocowania elementów konstrukcji' (RBE), maced. *komwa* 'kotwica' (RMJ);

stros. **КОТКА** 'kotwica' (SRJ XI–XVII, SAR, Srezn.), ukr. *kimvá* 'metalowy pręt z ła-
pami, który zaczepia się w gruncie dla utrzymania w jednym miejscu pływającego
obiektu' (SUM, Hrinčenko). ~

Por. scs. **КОТЪКА** 'kotwica' (Sadnik–Aitzetmüller HAT).

Wtórnie w niektórych językach (np. pol., ch./s.) zastąpione przez formy demin.

Etymologia niepewna. Dawniej uważane za pożyczkę ze względu na częstą obcą
genezę wyrazów o tej budowie (por. np. *čřky čřkǽve*, *bersky berskǽve*. Za rodzimo-
ścią nazwy przemawia kontynuant *ũ*-tematowego *koty* zapisany w języku połabskim
ze znaczeniem 'kot; kotka'. Może to świadczyć o zachowaniu w tym języku znacze-
nia pierwotnego, poprzedzającego figuratywne początkowo 'kotwica'. Bliskość tych
znaczeń potwierdza też odwrotna sytuacja – zapis formy *kotǽka* ze znaczeniem 'ko-
twica' w scs. Więcej o problemach związanych z ustaleniem etymologii zob. Vasmer
ES II 350–351.

Vasmer ES II 350–351, Polański SE 890–891, Sławski SE III 17, ESSM XI 214, Ma-
chek ES² 284, Schuster-Šewc EW 648–649. M.J.

котьсь *kotьsa* 'ogrodzenie; ogrodzony teren', 'saepes; locus saeptus'

~ pol. dawne od XV w. *kocieć koćca* 'ogrodzone pomieszczenie, zagroda, klatka
przeznaczona do hodowli zwierząt domowych, głównie ptactwa', 'kurnik' (Słownik
stpol., SP XVI IBL, L., później tylko *kojec*, zob. Łoś GP I 173–174), dial. *kocieć* 'rodzaj
klatki do suszenia serów' (Karłowicz SGP z Młpol.), czes. od XIV w. *kotec kotce* 'od-
dzielone miejsce w chlewie lub stajni', 'stragan kupiecki', w stczes. też 'gołębnik',
'buda dla psa' (SSJČ, Gebauer Sl.), dial. moraw pl. *kotce* (w sg. *koc*) 'gołębnik' (Bartoš
DSM), sła. dial. *kotec* 'wydzielone miejsce w chlewie dla prośnej maciory' (SSN);

sł. od XVI w. *kótec -tca* 'ogrodzona część dla prosiąt w kącie chlewa', 'klatka na
ptaki' (Pleteršnik, SSKJ, Svetokriški, Besedje 16. St.), ch./s. *kótac kòca* 'ogrodzone wi-
klinowym płotem miejsce dla zwierząt domowych', 'część zbiornika wodnego ogro-
dzona kolcami lub prętami w celu łowienia ryb', cs. **КОТЪЦЬ** 'klatka', maced. *komecy*
'odgrodzona w celu łowienia ryb część zbiornika wodnego' (RMJ);

strus. **КОТЪЦЬ** 'klatka', 'ogrodzenie dla bydła' (Slovarъ DRJ, SRJ XI–XVII, Srezn.),
ros. dial. *komécy -ця* 'ogrodzone chrustem lub kamieniami miejsce dla połowu ryb'
(Slovarъ Don.), pl. *komicy* 'ogrodzenie z pali wbitych w dno rzeki', 'sieć rybacka',
kótycy 'namiot, jurta zbudowana z pali pokrytych skórą' (SRNG), ukr. dawne *kom-
écy -mця* 'ogrodzenie z kamieni w kształcie okręgu dla połowu ryb' (Hrinčenko). ~

Budowa wskazuje na formację deminutywną od *kotъ*, które jest szczątkowo za-
świadczane jedynie w chorw. z XIX w. *kôt* 'zagroda dla świń, chlew' (RJAZ) i w stczes.

kot : *kót* 'budka na targu, stragan' (Gebauer Sl.: XIV i XVI w.). Etymologia formy *kotz* niejasna. Zwykle uważane za zapożyczenie z germ. (por. niem. *kote* 'chatka', stnord. *kot* 'szalas; prowizoryczna chata', ags. *cot* 'ts.') albo z awest. *kata-* 'skład, komora'. Krytyczne omówienie tych rozwiązań zob. Sławski SE II 330–331, ESSM XI 211–212. ERHJ I 488, ESSM XI 211–212, Sławski SE II 330–331. M.J.

kot'ylina 'kocioł; coś przypominającego swoim wyglądem lub budową kocioł', 'aenum', 'zagłębienie w ziemi (służące jako palenisko kotła)', 'cavum aeno locando'

~ pol. od XVI w. *kotlina* 'forma ukształtowania terenu w postaci rozległego zagłębienia, najczęściej okrągłego lub podłużnego o płaskim dnie; obniżenie otoczone górami, wzniesieniami, rozszerzenie doliny' (SWJP, SJP PAN, SW), 'małe zagłębienie; dołek, jama, najczęściej okrągłe' (SWJP, SJP PAN, SW, SP XVI IBL), 'dołek w dnie stawu, gdzie chowają się ryby' (SW), 'jama lub legowisko zwierzęcia' (SW, SP XVI IBL), 'kociołek do ognia; duża fajerka' (SW), 'kotleśko, wydrążenie, w którym bywa wmurowany kocioł' (SW, SP XVI IBL), przen. 'ognisko' (SW), dial. *kotlina* 'głęboki otwór wykopany w niewielkim pagórku, w którym umieszcza się kocioł', 'ognisko, palenisko' (Karłowicz SGP), 'palenisko w kuchni' (SGMłp.), 'palenisko w kuźni' (Szymczak Domaniewek, SOWM), 'zapiecek' (Szymczak Domaniewek), 'piec' (Brzeziński Krajna, SOWM), 'murowana ława w kuchni' (Brzeziński Krajna), *kotlina* 'mur w kształcie kotła (Olesch Sankt Annaberg), 'legowisko zająca' (Karłowicz SGP, Szymczak Domaniewek), 'zagłębienia zrobione przez karpie na dnie stawu' (Karłowicz SGP), kasz. *k'ótlana* 'hak do podwieszania kotła nad otwartym ogniem' (Lorentz PW, Pobłocki, Karłowicz SGP, Sychta SK: demin. *kótlinka*), *kótlëna* 'sadza' (Sychta SK), głuź. *kótlina* 'kotlina' (Pfuhl), stczes. od XIV *kotlina* 'zagłębienie, jama, zwykle pod palenisko kotła' (Gebauer Sl., Jungmann, ESSČ), czes. *kotlina* 'okrągła dolina' (SSJČ, Přír. slov.), rzadkie 'zagłębienie, dziupla' *kotlina* studny, *kotlina* staré vrby (SSJČ), 'miejsce, w którym umieszcza się kocioł' (Přír. slov.) myśl. 'legowisko dzikiego zwierzęcia' (Přír. slov.), 'legowisko dzików' (SSJČ), dial. *kotlina* 'miejsce, zwykle na pastwisku poza osadą, gdzie umieszcza się kocioł do gotowania powideł' (Bartoś DSM), 'toń, głębia' (Lamprecht Opava), sła. od XVIII w. *kotlina* dawne 'miejsce na ogień pod kotłem' (HSSJ), 'dolina otoczona wzgórzami' (SSJ, SSSJ, HSSJ), reg. 'murowana lub żelazna podstawa pod kocioł' (SSSJ), dial. 'kocioł do gotowania' (SSN), 'zagłębienie w terenie, wąwóz, rów, dolinka' (SSN), 'murowana lub żelazna podstawa pod kocioł' (SSN), 'wir wodny' (SSN);

słę. *kotlína* dawne 'zagłębienie w ziemi' (Pleteršnik, SSKJ), 'kotlina, teren otoczony wzgórzami' (Pleteršnik, SSKJ), dawne (SSKJ), ch./s. od XVII w. *kòtlina* : *kòtlina* geogr. 'dolina, zagłębienie przeważnie o równym dnie pomiędzy wzniesieniami, często wzdłuż rzeki' (RSAN, RJAZ, RMat.), 'część radła' (RSAN, RMat., Anić RHJ), *kòtlina* augm. od *kotao* (RSAN, RJAZ, RMat.), NM *Kòtline* w Sławonii i Serbii (RJAZ), dial. *kòtlina* 'zagłębienie w ziemi, gruncie, nierówność na płaskim terenie' (Sekulić Bačk.), maced. *котлина* 'kotlina' (RMJ);

ros. dawne i dial. *котли́на* 'zagłębienie w ziemi, jama, głęboka dolina, kotlina', 'dzienne legowisko dzików', 'część lisiej nory; dolna mniejsza nora lisa, wykopana

pod dużą norą', 'najgłębsze miejsce w jeziorze' (Dal, SRNG), *котліна* : *котлина* też 'duży kocioł' (SRNG), ukr. dial. geogr. *кiмліна* 'kotlina' (SUM), brus. dial. *катліна* 'kotlina' (SPZB). ~

Por. ch./s. dial. *котлѣнка* demin. do *котѣл* (Zlatković Piroć), *котлѣнка* 'ogień pod kotłem' (HDZ III 138).

Derywat od *котѣлъ* z sufiksem *-ina*.

Sz.P.

котѣлъ 'naczynie służące do gotowania, kocioł', 'ahenum'

~ pol. od XIV *kocień* : *kocioł* (późniejsza forma z fałszywym przegłosem) 'duże naczynie metalowe, zwykle wewnątrz pobielane lub emaliowane i zamykane pokrywą' (SWJP, SJP PAN, SW, L., SP XVI IBL, Słownik stpol.), *kocień* wielki, *kocień* miedziany (SP XVI IBL), *kocioł* studzienny 'wydrążenie studni' (SW), geol. 'zagłębienie w skorupie ziemskiej powstałe na skutek działania sił erozyjnych' (SJP PAN), 'rodzaj polowania', 'okrążenie przez wojska nieprzyjaciela' (SWJP, SJP PAN), 'instrument muzyczny w kształcie kotła' (SWJP, SJP PAN, SW, SP XVI IBL), dial. *kocień* : *kocioł* : *kociół* 'kocioł, naczynie do gotowania' (Dejna RKJŁ XXIII 206, Brzeziński Krajna, Olesch Sankt Annaberg), 'duży kocioł wolnostojący lub wmurowany, służący głównie do gotowania bielizny' (SOWM, Olesch Sankt Annaberg), 'czajnik, imbryk', 'okrągłe jezioro w lesie', 'instrument perkusyjny' (SOWM), 'legowisko zwierzęcia' (Karłowicz SGP), kasz. *kocel* 'duży kocioł' (Lorentz PW) *kocel* 'kocioł' (Sychta SK), połab. *tütäl* 'duży kocioł' (Polański-Sehnert), dłuż. *kóseł* : *kósoł* 'kocioł' (Muka), 'każde zagłębienie przypominające kocioł' (Muka), głuż. *kotoł kótla* 'naczynie kocioł' (Pfuhl, Jakubaš, Kral), czes. od XIV w. *kotel -tla* : *-tlu* 'metalowe naczynie służące do gotowania' (SSJČ, Přír. slov., Gebauer Sl., Jungmann), 'zwierzęce legowisko', 'najgłębsza część legowiska borsuka' (SSJČ), 'otoczenie wojsk nieprzyjaciela' (SSJČ), 'instrument muzyczny', wulg. 'tyłek, pośladki' (Přír. slov.), dial. *kotel* 'kocioł' (Sochová Laško), 'kocioł do gotowania bielizny' (Dejna Kuców), sła. od XVI w. dawne *kotol* (*kotál*, *kotel*, *kotól*) 'duże miedziane naczynie służące do gotowania' (HSSJ), chmelniczny, pивný, pивovarský *kotol* 'kocioł do gotowania piwa lub chmielu' (HSSJ), *kotál*, *kotol* 'kocioł' (Kálal), *kotol* 'duże metalowe naczynie służące do podgrzewania bezpośrednio nad ogniem', 'przestrzeń, zagłębienie otoczone z trzech stron stromymi ścianami skalnymi', 'głęboki wir wodny', 'przedmiot, zagłębienie itp. przypominające kocioł' (SSJ, SSSJ, KSSJ), wojsk. 'sposób otoczenia nieprzyjaciela' (SSJ), pl. *kotły* 'instrument muzyczny' (SSSJ), dial. *kotol*, *kotál* 'duży metalowy garnek o wypukłym dnie do gotowania nad ogniem', 'wypływające przez nurt zagłębienie w rzece', 'pojemnik do podgrzewania wody w murowanym piecu', 'urządzenie służące do destylacji' (SSN), ekspr. 'wielki brzuch' (SSN);

sł. *kótel* 'duże, okrągłe lub podłużne naczynie metalowe do gotowania, podgrzewania', 'zaokrąglona dolina o stromych zboczach' (Pleteršnik, SSKJ), dial. *kotel* 'ts.' (Gregorič Kostel, Novak Beltinec), ch./s. *kòtao* 'duże metalowe naczynie' (RSAN, RJAZ, Vuk, RMat., Anić RHJ), geogr. 'okrągła dolina otoczona wysokimi wzgórzami, szczytami gór, zwykle wzdłuż rzeki' (RSAN, RMat.), wojsk. 'manewr polegający na otoczeniu przeciwnika ze wszystkich stron' (RSAN), dial. *kotel* 'naczynie' (Belović-Blažeka

S. Đurđe, Blažeka–Rob Mursko Sr.), ‘większe zagłębienie w potoku’ (Blažeka–Rob Mursko Sr.), *котъл* ‘kocioł’ (SDZ XXX 159), *котъл* ‘kocioł’, ‘wir rzeczny’ (Zlatković Piro), scs. **КОТЪЛЪ** ‘kocioł’ (SR BAN, SS X–XI), bułg. *котѐл* ‘duże miedziane naczynie, zwykle na wodę’ (RBE, Gerov, Rečnik Botev, też dial. BDial. I 252, Vakarelska–Čobanska Samokov), maced. *котел* ‘kocioł’ (RMJ), dial. *котел* ‘kocioł’ (Hendriks Radožda–Vevčani);

strus. **КОТЪЛЪ** ‘kocioł’ (Slovarь DRJ), ‘kute lub odlane naczynie z uchwytem służące do gotowania’: *котѣлъ* варчий, бражный, квасной, пивной (SRJ XI–XVII, Srezn.), ros. *котѣл* ‘okrągłe metalowe naczynie służące do gotowania’ (SSRJ, SRJ, Dal, SAR), ‘zagłębienie, jama o stromych brzegach’ (Dal), przen. wojsk. ‘pełne okrążenie części sił przeciwnika’ (SSRJ, SRJ), ‘nazwa gry ludowej’ (Dal), dial. *котѣл* ‘wiadro’ (SRNG, Slovarь Smolensk, Jaroslav sl.), ‘żeliwny garnek’ (Jaroslav sl.), ‘dół wydrążony pod fundament’, ‘zagłębienie na dnie jeziora’, ‘wir wodny na dnie rzeki, jeziora’, ‘przrząd rybacki’, ‘staw nad kopytem zwierzęcia, np. u konia’ (SRNG), stuktur. od XV w. **КОТЕЛЪ** ‘metalowe naczynie’ (SSUM), ukr. *котѣл* ‘metalowe naczynie o okrągłym kształcie służące do gotowania jedzenia, wody itp.’ (SUM, Hrinčenko), ‘instrument muzyczny, kotły’ (Hrinčenko), brus. od XVI w. *кацѣл* *катла* ‘okrągłe metalowe naczynie służące do gotowania’, ‘pełne okrążenie wojsk nieprzyjaciela’ (TSBM), *котѣлъ* варейны (винный, военный, настольный, пивной, скарбовый) (HSBM, Slovník Skaryny), dawne też ‘źródło’ (HSBM), brus. dial. *кацѣл* ‘metalowe naczynie do gotowania nad ogniem’ (NS 193), ‘niewielkie jeziorko z wodą stojącą, jama z wodą na łące’ (Turaŭ). ~

Wyraz jest dawną pożyczką germ., najprawdopodobniej z gosc. *katil(u)s* ‘kocioł’, zaświadczonego w gen. pl. *katilē* (por. też stgniem. *kezzil* ‘kocioł’, ang. *kettle*). Źródłem germ. wyrazów jest łac. *catīnus* ‘tygiel, misa, czara’ (demin. *catillus*). Formy bałtyckie np. lit. *kātilas* ‘kocioł’, łot. *katls* ‘ts.’ najprawdopodobniej trafiły do tych języków za pośrednictwem słow.

Sławski SE II 317–318, ESSM XI 217–219, Boryś SE 242, Vasmer ES II 351, Berneker SEW 591. Sz.P.

kovačb *kovača* ‘rzemieślnik zajmujący się kuciem żelaza’, ‘faber’

~ pol. od XV w. jako NO *Kowacz* (SSNO III 113 (też *Kowaczka*), później tylko techn. *kowacz* ‘robotnik prowadzący kucie pod młotem fryszyjskim’ (SW), stczes. z XV w. *kovač* ‘kował’ (Gebauer Sl.), sła. od XVI w. dawne i dial. *kovač* ‘ (HSSJ), dial. *kovač* (SSN, Sipos Bükk–Gebirge), *kováč* (Matejčík Novohrad, Ripka Dolnotrenč.), *kováč* : *kováš* (Orlovský Gemer); NO *Kováč* : *Kováš* też jako nazwa posp.

słę. *kováč* ‘kował’ (Pleteršnik, SSKJ), też ‘ryba pioszrosz, Zeus faber’, ‘rodzaj chrząszcza’ (Pleteršnik), dial. *kovač* ‘kował’ (Tominec Črni vrh, Gregorič Kostel, Rigler Notr.), ch./s. *kòvāč* *kòvāča* ‘robotnik, który kuje i obrabia żelazo’ (RMat.), też ‘pioszrosz, paszczak – rodzaj ryby, Zeus faber’ (Anić RHJ), chorw. dial. *kovač* ‘kował’ (Belović–Blažeka S. Dorde, Blažeka–Rob Mursko, Neweklowsky Burgenland), *kòvāč* *kòvāča* (Sekulić Bačk.), *kovōč* *kovōča* (ČDL, HDZ VII 509), zool. ‘rodzaj białej ryby’, ‘rodzaj ryby Zeus faber’, *kovāč* (HDZ I 192, Houtzagers Orlec, Jurišić Vrgada, Moguš Senj), *kòvāč*

(Koschat Baumgarten), serb. dial. *кòвач* (Reč. Vojvodine, Peić–Bačlija RBB), *ковач* (SDZ XXX 156), *ковач* (Elezović Kos.-Met., Mahulja Omišalj, zool. 'ryba, Zeus faber), cs. **КОВАЧЬ** (SJS), bułg. *ковач* 'kował' (RBE, BDial. III 89), 'dziecioł', 'rogacz jelonek' (RBE), maced. *ковач* 'kował' (RMJ, też dial. BDial. VIII 254: Kostur);

strus. **КОВАЧЬ КОВАЧА** 'kował', 'majster' (Slovarь DRJ, SRJ XI–XVII), dial. *ковач* 'kował' SRNG), ukr. dial. *ковач -а* 'kował' (SUM, Hrinčenko, Hucul. Gov.). ~

Derywat od *kovati* z suf. *-ačb* typowym dla nazw wykonawców czynności. O sufiksie zob. Wojtyła-Świerzowska NA. M.J.

kovadlo zach. 'podstawa, na której się kuje żelazo', 'incus', pld. i wsch. 'narzędzie używane do kucia żelaza, młot kowalski', 'malleus'

~ stpol. *kowadło* 'to, co da się kuć, kruszec, metal' (Słownik stpol., SW jako przestarz.), 'podstawa, na której się kuje żelazo' (SP XVI IBL, L., SW, też dial. np. Górniewicz Malbork, Brzeziński Krajna, Dejna RKJŁ XXIII 237, Olesch Sankt Annaberg, Milerski Zach.-cieszyn., Zborowski Zakopane), kasz. *kovadlo* 'kowadło' (Sychta SK, Ramułt), głuź. *kowadło* 'kowadło' (Jakubaś), stczes. od XIV w. *kovadlo* 'kowadło' (Gebauer Sl.), dziś w znaczeniu specjalnym techn. zastąpione przez derywat *kovadlina* (SSJČ), dial. *kowadło* (Bartoš DSM), Lamprecht Opava, Kellner VN, Kubín Kladsko), stsla. dawne (XVII w.) *kovadlo* 'kowadło' (HSSJ) i dial. (Sipos Bükk-Gebirge);

słe. *koválo* 'młot kowalski', bułg. dial. *ковалà* pl. 'narzędzie do kucia i ostrzenia kosy' (BDial. II 188: Rodopy), maced. *ковало* 'kowadło' (RMJ);

ros. dial. *ковало* 'młot', 'kowadło' (SRNG, Slovarь Don.), brus. od XVI w. *кава́дла* 'kowadło' (HSBM, TSBM). ~

Derywat od *kovati* z suf. *-dlo* typowym dla tworzenia nazw narzędzi. M.J.

kovati *kuję* 'bić młotem metal', 'cudere'

~ stpol. od XIV w. *kować kuję* 'kuć, bić młotem metal', 'o pieniądzach, bić' (SP XVI IBL, L.), później jako przestarz. (SW, SWil.), też dial. *kować* (Karłowicz SGP, Steffen Warmia, SOWM), dziś w literac. tylko inf. *kuć* (już od XVI w., SP XVI IBL), kasz. *k^uovac kuję* 'podkuwać' (Lorentz PW, Ramułt), *kuc kuję* 'ts.' (Sychta SK), dłuź. *ko-waś* 'kuć', 'o koniu, podkuwać', przen. 'knuć' (Muka), głuź. *kować* 'kuć' (Jakubaś, też dial. Jentsch Rodewitz), stczes. od XIV w. *kovati kiju* 'kuć, obrabiać (zwykle żelazo) za pomocą kowalskiego młota', 'zaopatrywać konia w podkowy' (Gebauer Sl., SSJČ), też dial. (Bělič Dol., Skulina Mor-Slov.), w znaczeniu przen. (Kubín Kladsko), sla. od XVII w. *kovat* (dawne też *kuvat*, a dziś również *kuť*) 'kuć; 'klepać', 'osiągać zaplanowany kształt za pomocą wyklepywania na zimno albo gorąco': *kovat* klince, podkowy; 'przybijając podkowę na kopyto': *kovat* koña, przen. 'knuć coś, snuć intrygi' (SSSJ), dawne 'o pieniądzach, bić' (HSSJ), dial. *kovat* (Sipos Bükk-Gebirge, Stanislav Liptov), *kovat* kosu 'ostrzyć kosę' (Matejčík Novohrad, Orlovský Gemer);

słe. *kováti kujem* od XVI w. 'obrabiać materiał, zwykle żelazo, przy pomocy kowalskiego młota albo prasy', wytwarzać przedmioty tą techniką, konja *kovati* (Megiser 1592, Pleteršnik, SSKJ), przen. 'bić, uderzać, np. o sercu (SSKJ), dial. *kovati* (Tominec

Črni vrh, Gregorič Kostel), przen. *kóvat* ‘powodować niepokoje, zamieszki’ (Steenwijk Rezja), ch./s. *kòvati kùjem* ‘obrabiać materiał kowny uderzeniami młota, nadając mu określony kształt’, ‘wyrabiać przedmioty z metalu, zwłaszcza monety, za pomocą prasy’, ‘klepaniem ostrzyć kosę’: *kuje* kosu, ‘podkuwać konia’: *kuje* konja, przen. ‘knuć, np. o planach, podstępach’, ‘o dzieciole, kuć’ (RMat., AniC RHJ), dial. chorw. czakaw. *kovàti kùješ* (Jurišić Vrgada), *kovât kùjen* (ČDL, Moguš Senj), kajkaw. *kovati* (Belović–Blažeka S. Dorde), sztokaw. *kòvat kùjem* (Sekulić Bačk., Peić–Bačlija RBB), serb. dial. *kòvat kùjem* (Reč. Vojvodine, Elezović Kos.-Met.), *kovám*: кocy, воденицу (SDZ XXX 156), scs. **КОВАТИ КОУЇЖ КОУЇЄШИ : КОВЖ КОВЕШИ** ‘kuć’ (SJS: Ps. Syn., Supr., SS X–XI, SR BAN), też przen. ‘knuć podstępny, intrygi’ (SJS: Supr.), bułg. *ковà -ѐи* ‘kuć metal na gorąco’, ‘wykuwać przedmioty, np. monety’, ‘wbijać gwoździe młotkiem’, ‘podkuwać konia’ (RBE), dial. *ковá* ‘podkuwać’ (BDial. I 98: Strandža), *кова* ‘wbijać, przybijać, np. za pomocą gwoździ’, ‘podkuwać’: *коват* воловете (BDial. III 89, BDial. VI 185: *ковѣж*, Mladenov Vidin: *ковѣм*), *ковем* ‘obrabiać żelazo’ (Płd. Rodopy, *ковѣм* ‘kuć’, ‘podkuwać bydło’, przen. też ‘szkalować’, ‘demaskować’ (BDial. III 232), maced. *кова* ‘kuć’, ‘bić pieniądze’ (RMJ), dial. ‘podkuwać, o zwierzętach’, ‘kuć żelazo’ (BDial. VIII 254: Kostur);

strus. **КОВАТИ КОУЮ КОУЄТЬ** ‘kuć; wykuwać’, ‘zakuwać w okowy’, ‘knuć, spiskować’ (Slovarʹ DRJ), stros. ‘okuwać żelazem’, ‘podkuwać konie’: *ковать* лошадей, ‘bić pieniądze’ (SRJ XI–XVII, Srezn.), ros. dial. *ковать кую куюшь* ‘uderzać młotem’, ‘podkuwać buty’, ‘okuwać żelazem przedmioty w celu ich wzmocnienia, np. żarna, łódź’, ‘bić, uderzać’ (SRNG), młyn. *ковать камень* (Slovarʹ Don.), ukr. *кувати кую куюи* ‘bić młotem w metal (zwykle rozgrzany) nadając mu pożądany kształt’, ‘przybijać podkowy, podkuwać’, ‘zakuwać, np. w kajdany’, przen. ‘tworzyć coś, wymyślać’ (SUM, Hrinčenko), dawne *ковати* : *кути* ‘ts.’ (Żel.), dial. *ковати* ‘kuć’ (Onyškevyč Bojk.), w stukr. part. pass. z XV w. *кований*: з кованую оправою – о іконе (SSUM), brus. od XVI w. *каваць кую куюи* ‘uderzeniami młota nadawać formę rozgrzanemu metalowi’, ‘podkuwać’, ‘aktywnie uczestniczyć w tworzeniu czegoś’ (TSBM), dawne też ‘kuć monetę’ (HSBM), dial. *каваць* też ‘ostrzyć’ (SPZB), *ковáць* ‘kuć, nabijać młyński kamień’ (Turaŭ). ~

Od ie. *kāu-* *kau-* ‘bić, ciąć, sieć’. Najbliższe odpowiedniki *kāuti káuju kóviau* ‘bić, ciąć, zabijać’, łot. *kaūt kauju* : *kavu* ‘ts.’, stwniem. *houwan* ‘bić, ciąć, rąbać’, stnord. *hoggva* ‘zabijać; ścinać drzewo’. Z dodatkowym formantem *d-* też łac. *cūdere* ‘kuć, wykuwać; tworzyć’. Przez wtórne wyrównanie w niektórych językach powstały nowe formy bezokolicznika, np. pol. *kuć* do *kuję*, śla. *kuť*, ukr. *kýmu*. Wyrównanie zachodziło też w odwrotnym kierunku, np. scs. *kovə* *koveši* obok *kujə* *kuješi*.

Sławski SE III 18–19, ESJS 349, Boryś SE 271, ESSM XII 10, Snoj ES³ 340, ERHJ I 489. M.J.

koza ‘koza, rogate zwierzę hodowlane, samica kozła’, ‘capra’, **diva** : **div’a koza** : **dika koza** ‘dzika koza, kozica, sarna’, ‘capra agrestis, rupicapra, cerva’

~ pol. *koza* ‘koza’ od XV w. (Słownik stpol., L., SJP PAN, SW); od XVI w. także w zestawieniu *dzika koza* ‘Rupicapra rupicapra = gienrza’ (SP XVI IBL, L; od XVI w. też

w innych sekundarnych znaczeniach, np. 'skóra z kozy', 'instrument muzyczny złożony z piszczałek i miecha z kozłej skóry'), pot. 'żelazny piecyk z rurą do gotowania', dial. *koza* 'koza domowa', 'kozica (górska)', 'sarna', młpol. 'wąski pas niezżętego zboża', 'garść zboża, pozostawiona na pniu po dożynkach', 'kawalek roli, porosłej zbożem nieregularnej formy, wśród łąnów'; także zool.: np. ichtiol. 'rodzaj małej rybki', zool. *koza* lądowa 'szarańcza ogrodowa', *koza* wodna 'owad lątka', 'ptak', w nazwach przyrządów i ich elementów: 'urządzenie drewniane do noszenia cegieł', 'brona z drewnianymi zębami', 'rodzaj wędk', 'rodzaj statku wodnego' (Karłowicz SGP), 'zaschła wydzielina z nosa' (Kucala PSM, Tomaszewski GL) też NM *Kozy* (z XV w. zapis: *Dwyekozy*, późniejsze *Kozy Górne* i *Kozy Górne*, Rospond SEM 164), kasz. *koza* 'zwierzę koza', 'dawny pług drewniany', 'rodzaj małego niewodu', 'kołowrót do wyciągania niewodu', 'żelazny piecyk z rurą do gotowania' (Sychta SK, Lorentz PW), połab. *tōzə* 'koza; sarna; kozica', także w zestawieniu z przymiotnikiem: *daĳva tōzə* 'sarna, kozica' (Polański SE 891–892), dłuż. *koza*, dial. *kóza* : *keza* : *kyza* 'koza' (Muka; Schuster-Šewc EW 651), głuż. *koza* 'ts.' (Pfuhl), też *dziwa* (*dziwja*) *koza* (Schuster-Šewc EW 651), sła. od XVI w. *koza* 'koza': *kozy* kotne (HSSJ, SSJ, SSN), też *diva* (*divoka*, skalna) *koza* 'kozica' (HSSJ), od XVII w. 'drewniany stojak na czterech nóżkach' (HSSJ, dial. SSN), w dial. jako nazwa różnego rodzaju sprzętu gospodarczego, np. 'rama, stojak, dzierzak, żerdź', 'motek do zwijania przędzy' (SSN), 'ślado po ospie' (Kálal), czes. od XIII w. *koza* 'koza' (Přír. slov.), także 'jakieś zwierzę juczne' (Gebauer SL, MŠČS), dial. także 'drewniany stojak; warsztat' (np. Hruška DSCh), 'podstawka (pień) do rąbania drew' (Kazimír Valašsko), 'worek, będący częścią dud, dętego instrumentu muzycznego', zool. 'gatunek chrabąszcza' bot. 'gatunek podłużnych czerwonych jabłek z białymi pręgami', pl. *koze* 'ślady po ospie, odrze' (Bartoś DSM);

sł. od XVI w. *kóza* 'koza' (Pleteršnik, SSKJ, też dial. np. Tominec Črni vrh, Gregorić Kostel), dial. też 'prymitywny drewniany czworonożny stojak, warsztat', tesarzka *koza* 'warsztat ciesielski', 'koziół do cięcia drwa na opał', 'drabinka do suszenia koniczyny lub trawy', med. 'choroba skóry objawiająca się ropniami', črne *koze* 'czarna ospa', zool. *divja koza* 'kozica' (SSKJ), ch./s. *kòza* 'koza; koza domowa Capra' (RJAZ, RSAN), też dial. czakaw. *kozà* (ČDL), 'przyrząd do rżnięcia drewna; koziół', 'rusztowanie', 'rosochata gałąź; socha', med. lud. 'ospa' (RSAN), *divlja koza* – wspólna nazwa 'dzikiej rogacizny (jelenia i sarny, kozicy)' (RSAN, RJAZ), pl. *koze* jako nazwa sprzętów domowych lub ich elementów wykonanych z drewna (RJAZ), scs. **koza** 'koza' (SJS: Supr., Sadnik–Aitzetmüller HAT), cs. **Дивия коза** 'capra silvestris vel agrestis' (Miklosich LP), bułg. *козà* 'koza' (BTR, Gerov), dial. *козà* (BDial. I 98: Strandža), *кызè* (BDial. VII 72: Elena), maced. *koza* 'koza', dial. (RMJ, Małecki SW), *козè* f. (BDial. VI 44: zach. Tracja);

strus. i rus.-cs. **koza** od XI w. 'koza domowa; samica kozła' (Slovarь DRJ, SRJ XI–XVII, Srezn.), stros. od XVI w. także 'dzika koza (samica jelenia, łosia, kozła górskiego)', 'rodzaj dźwigni, służącej do miotania środków obrony, np. bierwion, kamieni itp.' (SRJ XI–XVII), ros. *козà* 'koza', także *дикая козà* 'kozica, Capreolus capreolus

pygargus’ (SSRJ, też dial.: Dal, SRNG i in.), dawne ‘przebrany w kozią skórę mężczyzna w czasie występów ludowych’, ‘wózek służący do transportu długich bali’ (Dal), dial. ‘skóra w instrumencie muzycznym’, ‘rodzaj prymitywnej podstawki używanej przy cięciu drew’, ‘żelazna obręcz na nóżkach do podtrzymywania kociołka’, ‘urządzenie do przenoszenia ładunku na plecach’, ‘sposób ułożenia snopów’, ‘pozostawiony przy koszeniu pas zboża lub lnu’, ‘wąski, zasiany czymś pas ziemi’, ‘ostatni snop w czasie żniw’ (SRNG), także jako NM *Koza*, pl. *Kozy* (Vasmer RGN IV 265, 287), ukr. *kozá* ‘koza, samica kozła’ (SUM, Żel., też dial. Onyshevych Bojk.), dawne ‘sarna, kozica’ (Żel.), ‘ludowy instrument muzyczny, dudy’, ‘sucha wydzielina z nosa’ (SUM, Żel. też dial. Hrinčenko, Zakrevs’ka Huc. hovir.), ‘skórzany worek, bukłak’ (Hrinčenko), w XV w. NO *Koza* (SSUM), brus. od XVI w. *kazá* ‘koza’ od XVI w. (HSBM, Słownik Skaryny, TSBM, też dial. SPZB), dial. *kozá* bot. ‘gatunek trawy; czarcikęs łukowy, *Succisa pratensis*’, ‘miejsce w przedniej części łódki, przystosowane do palenia ognia podczas nocnego połowu ryb’, ‘urządzenie do pomiaru pola’, ‘sucha wydzielina z nosa’ (Turaū), *kazá* ‘krzemień do roznieciania ognia’, ‘małe sanie podstawiane pod tylną część bierwion, ułatwiające transport’, ‘nieodżęty kosmyk żyta’ (Scjaškovič Sl. Hrodz.), ‘skaza w fakturze tkaniny powstała wskutek omyłkowego opuszczenia rzędu’ (Kryūko, SNM 65), także NO *Koza* (Biryła BA, XVI–XVIII w.). ~

Z ie. *ǵǵ-* ‘koza’, najbliższe odpowiedniki: lit. *ožys* ‘koziół’, stind. *aǵā-*, *aǵikā-* ‘koza’. Na pierwotną psl. postać **oza* wskazują realnie poświadczone derywaty, np. cs. *azno* : *maž(ь)no* ‘skóra zdarta ze zwierzęcia’ < psl. *azъno* zapewne ‘skóra kozia’ (paralelne lit. *ožinis* ‘koźli, z kozła’, stind. *ajinam* ‘skóra’). Niejasna geneza nagłosowego *k-*, niekiedy uważanego za ślad obecności laryngalnej, podobnie jak w wypadku *kostъ* (zob.).

Brückner SE 262 (dopuszcza możliwość metatezy hipotetycznej słow. postaci **ozka*, posiadającej dokładny odpowiednik w lit. *ožkà* ‘koza’), Berneker SEW I 595–596, Pokorny IEW 517–518 (z nawiązaniem do średniem. *hoken*, ags. *hēcen* ‘koziółek’), Vasmer REW I 589–590, Trubačev NDŽ 86–89 (za nim ostatnio także Derksen EDS 253, z rekonstrukcją *kozà*) dopuszczali możliwość zapożyczenia z tur. *kāzā* ‘koza’. Sławski SE III 23–26 uważa tę hipotezę za mało prawdopodobną; tam bogata literatura przedmiotu, zob. też ESSM XII 19–21. Szczegółowo o procesach semantyzacji zob. ESUM II 494–495 i ESBM IV 46–56. O etnokulturowym tle desygnatu zob. SD II 522–524.

ESSM XII 19–21, Sławski SE III 23–26, Boryś SE 254, Polański SE 891, Schuster-Šewc EW 651–652, Machek ES 229–230, Machek ES² 286, Snoj SES 265, Bezlaj ES II 76, Skok ER II 173–174, Gluhak HER 340, Mladenov EPR 244, BER II 520–524, ESUM II 494–495, ESBM IV 46–56. B.O.

kozar’b *kozar’bja* ‘pasterz kóz’, ‘pastor caprarum, caprarius’

pol. dial. *kozarz* ‘pasterz kóz’, ‘polujący na kozy w górach’ (SW), dłuż. *kózař kóza-řa* ‘pasterz kóz’ (Muka), głuż. *kozar -ja* ‘koziarz’ (Zeman, Jakubaš, Pfuhl: *kozař*), czes. *kozař* ‘pasterz kóz’ (Přír. slov., też dial. Bartoš DSM), też *kozář* (Jungmann), pogard. ‘rolnik posiadający wyłącznie kozy’ (Přír. slov.);

sł. *kozár kozárja* od XVI w. 'pasterz kóz (rzadziej owiec)' (Pleteršnik, SSKJ), też NO *Kozár*, ch./s. od XVI w. *kòzār* 'pastuch (kozi)' (RSAN, RJAZ), dial. też zool. 'gatunek ptaka: lelek, *Caprimulgus europaeus*', także NM *Kòzâr*, pl. *Kozari* (RJAZ), bułg. dawne i dial. *козàр* 'pasterz kóz' (Gerov, BDial. III 89), maced. *козар* m. 'pasterz kóz' (RMJ, też dial. BDial. VI 46: zach. Tracja);

ukr. dial. *козàрь* 'chłop posiadający kozę' (Hrinčenko). ~

Por. pol. *koziarz* 'pasterz kóz' (SJP PAN, SW, Karłowicz SGP, Tomaszewski GŁ), śl. *koziar* 'pasterz kóz' (SSJ) z produktywnym suf. *-ьjar'ь*.

Od *koza* z suf. *-ar'ь* derywującym nomina agentis.

Siatkowski SNWZ 20 i 186.

B.O.

козьjь *козьja козьje* 'właściwy kozie, pochodzący od kozy', 'ad capram pertinens, caprinus'

~ pol. *kozi* adi. od *koza* 'kozi', od XV w., np. *kozie* mleko, *kozia* wełna, skóra (SJP PAN, Słownik stpol., SP XVI IBL), też dial. (Karłowicz SGP, Górniewicz Malbork), kasz. *kozi* 'pochodzący od kozy, przeznaczony dla kóz; właściwy kozie', bot. *kozã* barda 'goździanka żółta, *Clavaria flavis*' (Sychta SK, Lorentz PW), połab. *tüzë* adi. 'kozi' (Polański–Sehnert), dłuż. arch. *kózy* kozi (Muka), czes. *kozí* adi. poss. 'kozi; pochodzący od kóz, właściwy kozom', 'złożony z kóz': *kozí* stado (Přír. slov.), już w stczes. jako komponent nazw bot., np. *kozie* brádka 'kozibród łakowy, *Tragopogon Pratensis*' (Gebauer Sl.), NT *Kozi hřbety* (pasmo górskie w Karkonoszach), śl. *kozí* 'właściwy kozom, od kozy pochodzący', bot. *kozí* brada (dial. też *kozia* brada, *koža* brada) 'Tragopogon, *Arnica montana*' (SSJ, SSN);

sł. *kózji* (Pleteršnik) 'odnoszący się do kozy': *kozja* dlaka, *kozji* pastir, bot. *kozji* rep 'kozibród łakowy, *Tragopogon pratensis*', *kozja* pogačica 'krzew z białymi kwitnącymi kwiatami i czerwonymi jagodami' (SSKJ), też dawne i dial. (Svetokriški, Novak Prekmur, Tominec Črni vrh, Gregorić Kostel), ch./s. *kòzjī kòzjā kòzjē* adi. poss. do *koza* 'kozi' (RSAN, RJAZ), chorw. dial. czakaw. *kòzji* : *kozjī* (ČDL), cs. **козjи** 'kozi' (SSJ), bułg. *козу* 'kozi, kozłęcy' (RBE; BTR, Gerov) też dial. (BDial. III 89, BDial. VII 68, BDial. IX 267, Mladenov Vidin), maced. *козju* 'kozi' (RMJ);

strus. od XIII/XIV w. **козjи** 'kozi, zwykle o skórze, wełnie' (Slovarь DRJ, Srezn.), 'pozyskany z mleka koziego' (SRJ XI–XVII), ros. *козий* -ья -ье 'odnoszący się do kozy' (SSRJ), NW: *Козий* брод, *Козий* овпар (WRG), dawne dial. *козий* лип (леп) 'kadzidłó' (SAR), bot. *козьи* рожки 'gatunek gruszy', *козья* титька 'gatunek winorośli', *козья* борода (бородка) w ludowych nazwach podgatunków rośliny *Tragopogon* (*Pratensis*) (SRNG), por. też łow. *козье* ненастье 'deszczowa pora w sierpniu, kiedy zaczyna się polowanie na kozy' (SRNG: Zabajkale), stukr. **козjи** od XV w., **козjи мистрь** 'sprzedawca maści leczniczych wyrabianych z koziego mleka' (SSUM), ukr. dawne i dial. *кiзjй* -я -є 'kozi' (Żel., Hrinčenko), stbrus. od XV w. **козjи** 'mający związek z kozą': **козjи шерсть** (HSBM, Sl. Skaryny). ~

Adi. od *koza* (zob.) z suf. *-ьjь*.

B.O.

koża 'skóra kozy lub kozła, czy kozłęcia', 'pellis caprae seu capri', demin. **kożica** pld. i wsch. **kożьka** pln.

~ pol. dawne w XV w. i dial. *koża* 'skóra zwierzęca' (Słownik stpol., L., SW, Karłowicz SGP, Kart. SGP PAN 'skóra', *koza* przen. 'kożuch na mleku' (MPKJ II 446; dial. podkarp.), *koża* 'kora drzew liściastych' (AJPP m. 314, MAGP m. 547), w XVI w. rysia *kuża* 'skóra rysia' (z dokumentu nieuwzględniającego ó) (SP XVI IBL), połab. *tūzə* 'skóra, łupież', 'wyprawiona skóra' (Polański-Sehnert 157, Polański SE 900), dłuż. *kóža* 'skóra' (Muka), głuż. *koža* 'skóra' (Pfuhl), czes. od XIV w. *kůže* 'skóra', 'skórka owocu (np. jabłka)', stczes. *kóžě* 'skóra' (Gebauer Sl., Jungmann), sła. od XV w. *koža* 'skóra, zewnętrzna powłoka ciała' (SSJ, HSSJ, Ryšánek Žil. kn.): ľudská *koža* 'naskórek', husia *koža* 'gęsia skórka' (SSJ), 'surowa lub wyprawiona skóra zwierząt', np. bravčová, telacia, kozia *koža*; barania *koža* 'barani kożuch', dial. *koža* : *kože* (także *kuaža*, *kvaže*, SSN), np. *kože* z oviec, valaská *koža* 'wygarbowana skóra z owcy z długą sierścią', husací, husí *koža* (SSN), w gwarach także 'gęsta powłoka na powierzchni niektórych pokarmów', np. *koža* na mleku (SSJ, SSN), 'skórka owocowa, błonka pod skorupką jajka' (SSN);

sł. *kóža* 'zewnętrzna powłoka ciała człowieka (czasem o samym naskórku) i zwierzęcia', np. človeška *koža*; goveja, svinjska, ovčja, živalska *koža* (Pleteršnik, SSKJ), też dial. SLA 1.1: V 64 'koža'; Tominec Črni vrh, Gregorič Kostel), 'łupina, skórka owocu lub warzywa', 'skóra (z jelita) wyrobów masarskich', 'powłoka na niektórych produktach spożywczych, np. mleku', ch./s. *kòža* 'skóra (ludzka lub zwierzęca)', 'skóra zwierzęca (z futrem albo bez) jako materiał do produkcji wyrobów kaletniczych', *koža* crna; ovčija *koža*; *kože* govede (RJAZ, RSAN, też dial., np. Šimunović Brač), dial. serb. говеђа, јагњћа, јапёћа, коњска, овчија *кѡжа*, 'kora; skórka owocu' (Reč. Vojvodine), 'powłoka na płynie, kożuch na mleku' (RSAN), scs. **кожа** 'skóra' (SJS: Euch., Ps. Sin., Supr.), bułg. *кѡжа* 'zewnętrzna powłoka ciała człowieka i zwierzęcia', 'wyprawiona skóra zwierzęca służąca do wyrobu różnego rodzaju przedmiotów (np. odzieży, obuwia itp.)', 'futro zwierzęcia', zwykle w połączeniach z przydawką dzierżawczą, np. лисича, заешка, агнешка, мечешка *кожа*, rzadkie 'kora', 'skórka owoców', 'skórka kielbasy itp.' (RBE, BTR), dial. *кожа* : *кѡжѣ* 'ts.' (BDial. VI 185, BDial. VII 68, BDial. X 49: z Mołdawii), maced. *кожа* 'skóra', 'futro, kożuch', 'skórka na owocach' (RMJ), też dial. *kòža* *kužàta* 'skóra' (Małecki SW);

strus. **кожа** 'skóra z runem, futro' – już w Latopisie Wawrzyńca (Лавр. лет.) pod r. 992 (Slovarь DRJ, SRJ XI–XVII), w XI w. także: **въ кожихъ кожахъ**, 'wyprawiona skóra służąca do zapisywania; pergamin' (Srezn.), od XVI w. 'kora, łyko', 'wyprawiona, wygarbowana skóra zwierzęca': **кожа сырам** 'skóra po pierwszej obróbce', od XVII w. 'worek ze skóry', 'skórka owocu', także NO **Кожа** (SRJ XI–XVII), ros. *кожа* 'zewnętrzna powłoka ciała zwierząt i człowieka' też (SSRJ, Dal), 'zdjęta i pozbawiona sierści skóra zwierzęcia lub jej kawałki', np. свиная *кожа*, сырая *кожа* 'niewyprawiona skóra', 'skóra z futrem zwierzęcym; futro, kożuch' (SSRJ, też dial., np. Slovarь Rjazan., Pskov. Slov.), 'zewnętrzna powłoka owocu lub warzywa, skórka, łupina' (SSRJ), fraz. драть *кожу* 'obdzierać ze skóry', dial.: 'rzemień przy cepach' (Jaroslav sl.),

красная *кожа* 'skóra krowia (bydłęca)' (Pskov. Slov.), 'kora drzewa' (SRNG, Slovarь Rjazan.), 'zewnętrzna powłoka łodygi lnu', 'kożuch powstający na powierzchni niektórych pokarmów' (SRNG, Pskov. Slov.), ukr. dawne i dial. *кожа* 'skóra', od XV w. *кожа* 'ts.' (SSUM, SUM, Żel.), 'skóra ryby, np. szczupaka' (Hrinčenko), dial. karpac. *koža* 'skóra' (Sl. Karpat.-ukr.), 'powłoka ciała' (Sabadoš Zakarpacie, por. Dzendzeli-vśkyj Zakarp. II m. 144), hucul. *кожу́* pl. 'wyprawiona skóra' (Pipaš-Halas Hucul.), bojk. 'skóra zwierząt z sierścią, futro', 'niewyprawiona, surowa skóra' (Onyškevyč Bojk.), brus. od XVI w. dawne i dial. *кожа* 'wierzchnia warstwa pokrywająca ciało zwierząt i ludzi, skóra' (HSBM, Sl. Skaryny), 'wyprawiona skóra zwierzęca' (HSBM), dial. *кожа* 'skóra' (SPZB, Bjaľkevič Mohylew, Turaŭ, Jankova Loeŭ, Sloŭnik Senne-nščyny; LABNH 3, m. 59, s. 40–41), 'wierzchnia powłoka kapelusza grzyba' (Sloŭnik Sennenščyny), 'łupina, skóra owoców lub warzyw' (Turaŭ). ~

kožica: ~ słe. od XVI w. *kōžica* demin. do *koža*, 'cienka skóra; zewnętrzną powłoka, łupina, np. grzyba lub owocu' (Pleteršnik, SSKJ, Besedje 16. st.), też dial. *kožica* (Tominec Črni vrh, Gregorič Kostel), ch./s. *kōžica* demin. do *kōža* 'cienka skóra u ludzi i zwierząt' (RJAZ, RSAN, też dial., np. Reč. Vojvodine), dial. 'delikatny nabłonek powstały w miejscu po strupie' (Šimunović Brač), 'łupina' (RJAZ), 'cienka warstwa na wierzchu płynu, potrawy itp.' (RSAN), też NM *Kōžica* (w Dalmacji i Serbii) i NO *Kožica* (RSAN), cs. *кожица* 'skóra', 'kartka pergaminu' (SJS), bułg. *кожица* demin. do *кожа* 'skórka', 'łupina' (RBE, Gerov), też dial. 'śmietana, kożuch na mleku' (BDial. VII 68: Elena), maced. tylko *кожичка* (demin. do niepoświadczanego *кожица*, RMJ);

stros. od XVI w. *кожица* demin. do *кожа* (SRJ XI–XVII) 'wyprawiona cienka skóra, pergamin' (też Srezn.), ros. *кожица* demin. do *кожа*, 'cienka skórka', 'wierzchnia powłoka; błonka', 'skórka, łupina' (SSRJ, też dial., np. Pskov. Slov.), ukr. dial. *кожиця* 'fartuch skórzany'. ~

kožьka: ~ stpol. od XV w. *kožki* : *kōžki* plt. 'rodzaj pelerynki podbitej futrem' (Słownik stpol.), 'skórki zwierząt futerkowych', połab. *tūska* 'skórka' (Polański SE 899), dłuż. *kōžka* demin. 'skórka' (Muka), głuź. *kōžka* 'ts.' (Pfuhl), czes. *kožka* : *kůžka* demin. 'skórka, futerko' (Přir. slov.), dawne *kožka* : *kōžka* 'skórka', 'błona': očná *kožka* 'rogówka', płodná *kožka* 'łożysko', 'łupina, osłona owocu' (ESČS), sła. od XVII w. *kožka* 'skóra' (HSSJ, SSJ, też dial. SSN), 'skórka, futerko (zwykle z mniejszych zwierząt)', np. zajačia, barania *kožka*; telacza *kosska* (HSSJ), dial. też 'cienka warstwa, błonka', 'łupina owocu lub warzywa', 'kożuszek np. na mleku' (SSN);

ros. dial. *кожка* 'cienko wyprawiona skóra': (Pskov. Slov.), brus. od XVI w. dawne i dial. *кожка* demin. 'skórka' (Jurčanka SNL, HSBM), dawne też 'łupina owocu' (HSBM, Sl. Skaryny). ~

Z bułg.: rum. *coajă* 'skóra; łupina owocu' i demin. *cojiță*.

Substantywizowane adi. poss. z suf. *-ja* < *koz-ja* od *koza*, z pierwotnym znaczeniem 'należący do kozy, pochodzący od kozy, właściwy kozie', skąd następnie 'kozia (skóra)' > 'skóra' (w szerszym zakresie). Po leksykalizacji funkcję adi. poss. przejął całkowicie psł. przymiotnik z suf. *-bъ* *kožьbъ* (zob.). W charakterze paraleli formalno-semantycznej przytacza się gr. *οἶα* 'skóra owcza' : *οἶς* 'owca'. Por. też psł. *азьно*

'koźla, kozia (skóra)' > 'skóra', lit. *ožinis* 'koźli, z kozła' < *ožys* 'kozioł', stind. *ajīnam* 'skóra' < *ajā* 'koza' (Sławski SE III 37–38). O budowie zob. I 83–84.

Zubaty AsIPh XVI 396, Meillet Ét. 396, Strekelj AsIPh XI 462–463, Sławski SE III 37–38, Boryś, ZbFL XXV/1 (1982), 169–170, Machek ES 250, Machek ES² 310, Rejzek ČES² 340, Bezlaĵ ES II 77, Snoj SES 267, Skok II 74, Gluhak HER 341, BER II 518–519, ESUM II 492–493, ESBM V 89, ESSM XII 35–36, OLA IX (L–S) mp. 22 (L 1662), 76–79, Derksen EDS 242. B.O.

kożuchъ *kożucha* 'futro, skóra zwierzęcia z długim gęstym włosiem (pierwotnie kozia, później zwykle barania lub owcza); ubranie z takiej skóry', 'pellis, guna'

~ pol. od XV w. *kożuch* 'futro, skóra zwierzęcia z długim puszystym włosiem, zwykle barania lub owcza; odzienie z takiej skóry' (SJP PAN, Słownik stpol., SP XVI IBL), 'steżala wierzchnia warstwa np. mleka' (Kn.), dial. wlkpol. 'runo, strzyżona wełna z owiec; polepa z gliny pokrywająca piec garncarski' (KLW I 379, 450), dial. też *kożuch* : *kozuch* : *kozuk* 'futro; ciepłe płócienne odzienie podszyte futrem' (Karlłowicz SGP, Kucała PSM, Górniewicz Malbork), *k^uožuχ* : *k^uožuk* 'futro, okrycie z owczej skóry' (Herniczek-Morozowa Paster. I 100), 'wełna po ostrzyżeniu jednej owcy' (Falińska PST I 123), kasz. *kožëch* 'ubranie podszyte futrem' (Sychta SK, Lorentz PW), dłuż. *kó-żuch* 'futro, kożuch', 'rzeczy futrzarskie' (Muka), głuż. *kożuch* 'futro, chłopskie odzienie' (Pfuhl), czes. *kožich* (w stczes. też *kožuch* -a : -u, Gebauer Sl.; dziś w tej postaci w dial. moraw., Bartoš DSM), 'wierzchnie okrycie podszyte futrem; skóra' (Přír. slov.), 'gęste futro niektórych ssaków', np. liščí, zaječí *kožich*; także przen. 'kożuch z drożdży' (Jungmann), także NM *Kožich* (Hosák-Šrámek), śla. *kožuch* 'rodzaj skóry z futrem; wierzchnie futrzane okrycie' (SSJ, HSSJ);

śle. od XVI w. *kóžuχ* *kožuha* 'wierzchnia warstwa mleka' (Pleteršnik), ch./s. *kòžuχ* 'bezrękawnik futrzany', 'skóra zwierzęca przed obróbką', 'wyprawiona skóra' (RSAN, RJAZ, Vuk;), cs. **кожу́хъ** (Miklosich LP), bułg. *кожѹх* 'kożuch, odzież podbita futrem; odzież skórzana', też dial. *кожѹв* : *кожѹѣ* (RBE, BTR, Duvernois, BDial. III 89, BDial. X 49: z Mołdawii), przen. 'długa i gęsta sierść zwierzęcia', maced. *кожув* 'kożuch, futro', też dial. (BDial. VI 45: zach. Tracja), *kožúf* (Małecki SW), 'chłopskie (wiejskie) wierzchnie okrycie z rękawami' (MJ II 165, 167: Sv. Nikolsko);

strus. od XII/XIII w. **кожу́хъ** **кожу́ха** (od XIV w. też **кожу́хъ**) 'kożuch, rodzaj wierzchniego nakrycia' (Slovarъ DRJ, SRJ XI–XVII), stros. 'wzmocnienie konstrukcyjne, ścianka wzmacniająca', 'szkielet, konstrukcja; powłoka, futerał': **кожу́хъ** **мѣднои, жести́аныи**, 'przegroda, zewnętrzna okładzina pieca do topienia metali', 'sklepienie nad kołem młyna wodnego' (SRJ XI–XVII), ros. *кожѹх* -á (dawniej *кожѹха*) 'kożuch, futro z owczej skóry', 'pokrycie, powłoka z żelaza, cegły, drewna' (SSRJ), dial. *кожух* : *кожѹх* 'ts.' (Dal, SRNG), 'skórka niektórych owoców', 'skorupa, łupina' (SRNG, Opyt, Slovarъ Urala), 'komin pieca (typu rosyjskiego)', 'sklepienie nad ujściem przypiecka' (SRNG, Slovarъ Smolensk.), stukr. od XV w. **кожу́хъ** 'kożuch, futro' (SSUM), ukr. *кожѹх* -a 'długie, niepokryte materiałem wierzchnie nakrycie z futra owczego, z dużym kołnierzem': *баранячий кожух* (SUM, Hrinčenko, też dial. Mat. Bukovyna),

przen. i techn. 'osłona, obudowa', np. *металевий кожух* 'osłonka z metalu' (SUM), brus. *кажух -á* : -ý też dial. 'futro z owczej skóry' (TSBM, SPZB, Scjaškovič Grodno, Rastorguev Brjansk, Bjaľkevič Mohylew, Mova Sennenščyny), dial. także 'futro pokryte suknem' (Scjaškovič Grodno), przen. 'kożuch na mleku' (ŽS 81). ~

Z słów. zapożyczone do: rum. *cojóc* 'kożuch', alb. *cožuf* 'ts.' (Seliščev SNA 324), węg. *kozsok* 'ts.' (BER II 520).

Por. też f.: ros. dial. *кожухá* 'skóra owcza' (SRNG), 'łuska ryby' (Slovarъ Urala), 'skórka owoców i grzybów', 'kora' (SRNG, Slovarъ Rjazan.);

2. wtórne formacje z suf. *-un*: *kòžūn* w niektórych gwarach bośniackich.

Derywat od *koža* (zob.) z suf. *-uchъ* w funkcji augmentatywnej. Por. SP I 74–75, Matasovič SNW–F 160–161.

Berneker SEW I 597, ESSM XII 40–41, Sławski SE III 38–39, Boryś SE 254–255, Schuster-Šewc EW 658, Králik SESS 295, Skok ER II 174, BER II 519–520, Vasmer REW I 589, ESBM IV 40–42, OLA F 1267.

B.O.